

*Produkty roślinne
i zwierzęce oraz grzyby
w kuchni*

*Słownik języka i kultury
mieszkańców powiatu pleszewskiego*

W serii *Wielkopolskie słowniki regionalne*
ukazały się:

- *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2018.
- *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Czerniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i M. Stępień, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia, przesady*, pod red. J. Kobus i T. Gniazdowskiego, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i A. Migdałek, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2021.
- *Słownik języka mieszkańców Pobiedzisk. Przyroda*, pod red. J. Kobus i A. Migdałek, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2023.
- *Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Sierociuka, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2019.
- *W kuchni u Pleszewian. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2019.

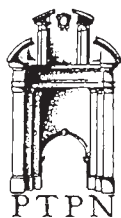
POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK

*Produkty roślinne
i zwierzęce oraz grzyby
w kuchni*

*Słownik języka i kultury
mieszkańców powiatu pleszewskiego*

pod redakcją

Błażeja Osowskiego

POZNAŃ 2023

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

Wstęp

NAJWAŻNIEJSZE INFORMACJE O SŁOWNIKU

Niniejszy słownik to kolejna publikacja z serii Wielkopolskie Słowniki Regionalne i efekt współpracy I Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Staszica w Pleszewie oraz Pracowni Dialektologicznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Szczegóły tej współpracy przedstawiono w innym miejscu¹, dlatego tu zostaną pominięte. Chciałbym jednak raz jeszcze podziękować wszystkim osobom zaangażowanym w ten projekt – uczniom, ich opiekunkom (paniom Marii Cichy i Izabeli Guz-Czajce), pani dyrektor Lilli Deleszkiewicz, Starostwu Powiatowemu w Pleszewie.

We wspomnianej publikacji przedstawiono także założenia metodologiczne słowników pleszewskich, tutaj więc przywołam jedynie najistotniejsze fakty. Podstawę materiałową słowników stanowią rozmowy zarejestrowane w 2018 i 2019 roku, co dało 23 godziny i 12 minut nagrań. Utrwalono język z 19 miejscowości powiatu pleszewskiego i trzech z powiatu jarocińskiego. W niektórych punktach badawczych przeprowadzono po kilka rozmów, ponadto w niektórych nagraniach uczestniczyło po kilka osób. Dane o miejscowościach i informatorach przedstawiają się następująco²:

- Broniszewice: 1) kobieta 1971, 2) kobieta 1974;
- Cieśle: 1) kobieta 1947;
- Dobrzyca: 1) mężczyzna 1949, kobieta 1951;
- Gizałki: 1) kobieta 1939;
- Grodzisko: 1) kobieta 1949, 2) kobieta 1972;
- Jarocin: 1) kobieta 1952;
- Jedlec: 1) kobieta 1961;
- Józefów: 1) kobieta 1948;

¹ *W kuchni u pleszewian. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, pod red. B. Osowskiego, Poznań 2019.

² Informacje podawane są wg schematu: miejscowość, liczba nagrań (każde oznaczone osobną liczbą porządkową), płeć i rok urodzenia informatora (jeśli go podał).

- Kotlin (pow. jarociński): kobieta 1955;
- Kuczków: 1) kobieta 1943;
- Lenartowice: 1) mężczyzna 1962, 2) kobieta;
- Marszew: 1) kobieta 1956, 2) kobieta 1963;
- Nowa Wieś: 1) mężczyzna 1948;
- Nowy Olesiec: 1) kobieta 1948;
- Pleszew: 1) kobieta 1939, kobieta 1984, 2) kobieta 1942, 3) kobieta 1942, kobieta 1967, 4) kobieta 1944, 5) kobieta 1948, 6) mężczyzna 1949, 7) kobieta 1950, 8) kobieta 1952, 9) kobieta 1971, 10) kobieta, 11) kobieta, kobieta, mężczyzna;
- Sońnica: 1) kobieta 1946, 2) kobieta;
- Sońniczka: 1) kobieta;
- Szymanowice: 1) mężczyzna;
- Tomice: 1) kobieta 1954;
- Wieczyn: 1) kobieta 1968;
- Witaszyce (pow. jarociński): 1) kobieta 1947;
- Zielona Łąka: 1) kobieta 1958.

Słownik ułożono na podstawie przeprowadzonych rozmów, umieszczając w nim określenia związane ze stosowaniem w kuchni roślin, grzybów, mięsa (m.in. produkty spożywcze, potrawy z nich przygotowywane, ich odmiany, cechy i części, czynności, jakim są poddawane, i narzędzia, które są potrzebne do tych czynności, itp.). Kilka nazw dotyczy człowieka jako konsumenta żywności. Dało to w efekcie 742 hasła.

Hasło najczęściej zbudowane jest w następujący sposób:

- 1) Wyraz hasłowy – pierwsza forma to wariant podstawowy, do którego odsyłają pozostałe (**BRÓ^NZ** > **BRO^NZ**). Czasownik ujęty w nawias oznacza, że jest to aspekt niedokonany, który nie został zarejestrowany w nagraniach, ale zanotowano jego formę dokonaną.
- 2) Informacja gramatyczna (w przypadkach wątpliwych), stylistyczna lub słotwórcza³ występuje przy wybranych hasłach.
- 3) Znaczenie – dla wydzielenia kolejnych podznaczeń użyto cyfr (1., 2. itd.), zaś dla niewielkich modyfikacji znaczeniowych – litery: **a.**, **b.** itd.
- 4) Cytat – zapisany za pomocą alfabetu ogólnopolskiego, ale z oddaniem lokalnej wymowy. W nawiasie kwadratowym ujęto uzupełnienia od redakcji

³ Kłopotliwe okazało się rozdzielenie spieszceń od zdrobnień, ponieważ formanty słotwórcze tych dwóch kategorii w większości są zbieżne. O zakwalifikowaniu danej formy do jednej lub drugiej grupy decydował kontekst użycia. Za zdrobnienia uznano formacje, w których wyraźnie odnoszono się do niewielkich rozmiarów desygnatu, za spieszceń natomiast – formacje, w których wielkość nie była istotna, a mówiący chciał przede wszystkim przekazać swój pozytywny stosunek do opisywanego przedmiotu lub zjawiska.

lub kwestie eksploratorów. Nawias kwadratowy z wielokropkiem oznacza fragmenty opuszczone.

- 5) Lokalizacja – oznacza, skąd pochodzi dany cytat. Jeśli brak cytatu, oznacza to formę zgodną z ogólnopolską lub występującą w poprzedzającym cytacie.
- 6) Odsyłacz – występuje przy wybranych hasłach. W postaci > kieruje do wariantu podstawowego lub stałych połączeń wyrazowych (np. **BIAŁY** > BIAŁA KAPUSTA, BIAŁA KAWA), natomiast ↗ kieruje do fotografii znajdujących się po zasadniczej części słownika.

(1) (2) (3) (4)
BRO^NZ, BRÓ^NZ – rzecz., ‘kolor kasztana’: [Czarny łepiek ma kapelusz] *broⁿzo-
 wy a nie czarny ... czarny broⁿz ... [...] nie jest obślizgły ... o! ... jes tak bardziej
 suchy ... (Pleszew); prawdziwek ... ma kapelusz broⁿzowy ... zazwyczaj tak broⁿz
 taki ... no jakiś tam odcień broⁿzu ... no i ogonek taki fajny gruby ... (Wieczyn);
 brózn ... (Józefów).*

(5) (6)

SKRÓTY

bez l. poj. – bez liczby pojedynczej
 często w l. mn. – często w liczbie mnogiej
 ekspres. – ekspresywnie
 pieszcz. – pieszczotliwie
 przen. – przenośnie
 przym. – przymiotnik
 przysł. – przysłówek
 rzecz. – rzeczownik
 zdr. – zdrobnienie
 żart. – żartobliwie

OPIS SYSTEMU JĘZYKOWEGO OKOLIC PLESZEWA

Język mieszkańców powiatu pleszewskiego nie jest systemem jednolitym, pojawiają się w nim elementy różnych odmian języka. Sami mieszkańcy zdają sobie z tego sprawę i w ich wypowiedziach daje o sobie znać świadomość językowa. Wskazują na znajomość kilku nazw danego przedmiotu, zjawiska (np. [Ostatki] *to jes to samo co podkoziółek ... tylko inna nazwa założmy; gryczpan albo bukszpan; to jes ptyś ... albo wiecznik; u nas w domu nie mówiło sie pyra ... tylko ziemniak ...*

od małego ... jak ... to nigdy nie mówiłam pyra). Charakteryzują słownictwo pod względem czasowym, najczęściej odnosząc je do przeszłości, np. *starsze babcie podej tó^m patelke ... tag różnie mówili; jucha sie kiedyż na to [=krew] mówiło*. Zdają sobie sprawę z różnic regionalnych polszczyzny, np. [R1:] *w Koninie [szare kluchy] do zup dawają^m ... [...]* [R2:] *to inny ... inny region ... w każdym regionie różnie*. Niekiedy, dzięki znajomości obcych języków, potrafią określić źródło zapożyczenia, np. *szwamka [to gąbka] z niemieckiego*.

W niniejszym opisie skupiono się przede wszystkim na cechach dyferencyjnych, tj. odróżniających badany obszar od polszczyzny ogólnej. Większość z nich ma charakter gwarowy lub regionalny.

Gwary okolic Pleszewa należą do dialektu wielkopolskiego. W jego obrębie wydziela się kilka podgrup, których granice przebiegają zależnie od koncepcji badawczej. Według Kazimierza Nitscha Pleszew był punktem, w którym zbiegały się granice trzech ugrupowań gwarowych: na północ zaczynały się tereny Wielkopolski środkowej, na południowy zachód – Wielkopolski południowej, na południowy wschód – Kaliskiego. Podział ten powtórzyła w 1967 roku M. Gruchmanowa⁴. Według Stanisława Urbańczyka Pleszew (wraz z Kaliszem) znalazł się w subdialekcie centralnym razem z Poznaniem i Gnieznem. U Henryka Nowaka ziemie współczesnego powiatu pleszewskiego należą do trzech różnych zespołów gwarowych: południowowielkopolskiego (okolice Galewa), centralnowielkopolskiego (okolice Tomic)⁵, Kaliskiego (Pleszew, Kuźnia, Sławoszew, Gołuchów, Kościelna Wieś)⁶. W końcu wg Zenona Sobierajskiego⁷ tereny wokół Pleszewa znalazły się na pograniczu Wielkopolski wschodniej (razem z Kaliszem, Ostrowem, Koninem, Kołem) i Wielkopolski południowej razem z Kościanem, Leszmem, Krotoszynem. W koncepcji późniejszej o kilka lat ziemia pleszewska przesunęła się już zdecydowanie do Wielkopolski wschodniej⁸.

Szczegółowy opis cech języka mieszkańców okolic Pleszewa należy rozpocząć od stosunku tego języka do dwóch głównych zjawisk gwar polskich – mazurzenia i fonetyki międzywyrazowej. Mazurzenie polega na wymowie spółgłosek szumiących (*cz, sz, ż, dź*) jako syczących (*c, s, z, dz*), np. *capka, syja, zyto*. W gwarach wielkopolskich wymowa taka występuje tylko w okolicach Wielenia i Rawicza. Pleszew leży na terenie niemazurzącym, choć w czasie nagrań zanotowano pojedyncze poświadczenia typu: *casem* (Lenartowice), *o sósty, duzo* (Grodzisko), *pier-so^m* (Wieczyn), *duzy* (Cieśle), *nóz* (Dobrzyca), *tyz, satkownica, jesce* (Gizałki). Była

⁴ M. Gruchmanowa, *Gwary wielkopolskie*, [w:] *Kultura ludowa Wielkopolski*, pod red. J. Burszty, t. 3, Poznań 1967, s. 351–931.

⁵ H. Nowak, *Gwary południowej Wielkopolski*, Poznań 1982, mapa 125.

⁶ *Ibidem*, s. 105.

⁷ Z. Sobierajski, *Teksty gwarowe ze środkowej Wielkopolski*, Poznań 1995.

⁸ Z. Sobierajski, *Geolingwistyka i geoetnologia w atlasie regionalnym Wielkopolski*, [w:] *Gwary dziś. 1. Metodologia badań*, pod red. J. Sierociuka, Poznań 2001, s. 68.

to wymowa sporadyczna i zawsze występująca obok niemazurzącej – nieraz obie formy pojawiały się w tej samej wypowiedzi, np. *czarnine ... cernine ...* (Józefów). Zasięg mazurzenia w przeszłości mógł być jednak większy i podchodzić pod okolice Pleszewa, za czym przemawiają teksty pocztówek z początku XX wieku⁹ oraz formy hiperpoprawne świadczące o unikaniu wymowy mazurzącej, np. *szpiżarnia* (Pleszew), *rosznoⁿca* (Marszew).

Jeśli chodzi o fonetykę międzywyrazową, to we wszystkich przebadanych miejscowościach występuje typ krakowsko-poznański polegający na udźwięcznianiu wygłosu wyrazów przed nagłosem samogłoskowym lub ze spółgłoską sonorną¹⁰, np. *kiedyż używano, zanież opłatek, w jakimż naczyniu, nióz resztki, jag Jarek, brad jegó*. W tej samej miejscowości, a nawet u tego samego rozmówcy, pojawiały się realizacje zgodne z wymową krakowsko-poznańską, jak i warszawską, np. *listeg lałrowy* obok *liś lałrowy*, *bigoz można* obok *paś mieⁿsa*. Może to wynikać zarówno z indywidualnych cech stałych i ekspansji wymowy warszawskiej, jak i z cech przypaddingowych, wynikających np. z wolniejszego tempa mówienia.

Pozostałe cechy gwarowe omówione zostaną z podziałem na poziom języka, tj. fonetyka, fleksja, słowotwórstwo, składnia, leksyka.

Jako pierwsze przedstawione zostaną zjawiska dotyczące wymowy samogłosek. Charakterystyczna dla gwar Wielkopolski, oraz dla polszczyzny potocznej tego regionu, jest rozłożona wymowa wygłosowego *-q*, np. *z to^m maso^m makowo^m, z marchewko^m selero^m poro^m, jes dużo^m rybo^m, robio^m, so^m, majo^m, jedzo^m i pjio^m*. Pojawia się ona we wszystkich badanych punktach, choć zdarzała się także wymowa wzorcowa z nosówką synchroniczną, np. *posypanie go sodaq, z kiszonaq, weⁿdką i sieciq*. Tylko wyjątkowo wystąpiła rozłożona wymowa wygłosowego *-ę*, np. *dodawalo sie^m troche octu* (Marszew).

Wtórna nosowość ograniczona była tylko do form wyrazu *mieⁿszać* i zanotowano ją w Pleszewie i Jarocinie. Rzadko pojawiało się także wahanie *q – ę*, np. *geⁿsior* (Gizałki, Tomice), *geⁿsię* (Kotlin), *woⁿsze* ‘węższe’ (Kuczków). Zgodnie z polszczyzną ogólną wygłosowe *-ę* we wszystkich punktach badawczych było odnosowione, np. (ja) *musze, w miare, wymie*, choć zauważono tendencję do pełnego artykułowania *-ę*, np. *topi się, ubija się pianę*, co zapewne w mniemaniu niektórych rozmówców jest cechą języka starannego. Usiłowanie wymawiania *-ę* prowadziło niekiedy do powstania form hiperpoprawnych¹¹, np. (krowa) *żuję pokarm* (Pleszew), (kura) *gdaczę* (Kotlin). W kilku miejscowościach (Pleszew, Nowy Olesiec, Cieśle, Józefów,

⁹ B. Osowski, „Zasyłam dziadusiowi mojom Fotografkę” – kilka słów o języku kart pocztowych okresu pierwszej wojny światowej, [w:] *Niepodległa wobec języka polskiego*, red. R. Przybylska, B. Batko-Tokarz, S. Przęczek-Kisielak, Kraków 2019, s. 305-314.

¹⁰ Warto zaznaczyć, że jest to wymowa nie tylko gwarowa, lecz także regionalna, a więc z punktu widzenia normy poprawnościowej akceptowana.

¹¹ Hiperpoprawność to popełnienie błędu językowego wynikającego z próby jego uniknięcia przy niedostatecznej znajomości normy poprawnościowej.

Kuczaków, Gizaków) zanotowano podwyższoną, a następnie odnosowioną wymowę ξ w formach czasownika *być*: *bydzie, bydziesz, bydzimy*.

Bardzo powszechnym zjawiskiem jest podwyższona wymowa samogłosek, choć o zasięgu cechy decyduje kontekst fonetyczny, w którym znajduje się głoska. Przykłady podwyższenia samogłoski przed spółgłoskami sonornymi odnotowano we wszystkich miejscowościach, np. $e > i / y$: *potym, z gziakiem, mieⁿsiń, ziarynka, zimniaki, wie^m, kamiń, idzimy, poza Pleszewem, bryndka, syrwatka, zbiywanie, dopiro, bez papirka, cylofan, o > ó*: *gónicha, wspomniałam, salcesón, słóńce, kruszónka, a > o*: *momy, kluszczónka, a > ó*: *kluszczóna, mieszkómy*.

Jako podgrupę wyżej opisanego zjawiska wymienić należy podwyższenia w rozłożonej nosówce (na samogłoskę ustną i spółgłoskowy element nosowy). Występują one powszechnie (poza Broniszewicami), np. *nasty^mpnie, z pryⁿtów, wyⁿglarka, piⁿdź, miyⁿso, gyⁿsi, tysióⁿc dziewiⁿcet piⁿdziesioⁿ jedyn, próⁿd, móⁿka, z jakó^mś tam marchewkó^m, ze zupó^m, przed naszó^m eró^m, só^m, pijó^m, mówió^m, robió^m, jedzó^m*. Tutaj także należy zaliczyć formy *przyjyło* (Sośnica) i *wypłynęły* (Tomice), w których podwyższenie nastąpiło przed elementem nosowym, który następnie zanikł (*przyjyⁿto > przyjyło*).

Często pojawiała się też podwyższona wymowa samogłosek uwarunkowana dawnymi stosunkami iloczynowymi, por. $a > o$ (*wymyśłosz, mosz, chowo* ‘chowa’, *nagrywo, nazywo, zapomino, mieszo, kulo* ‘(on) kula’, *maco, chcioł, wiedzioł, zabijół, godoł, krychocz, kapuśniok, pierzoków, kamienioki, do gotowanie, do smarowanie, pekińsko, puszka tako blaszano, niegrzeczno, jo, zaro, tero*) oraz $e > i / y$ (*rozumisz, tyż, mlyko, mocnygo, upic, wiysz*). Tylko z Sośniczki brak tego typu przykładów. Odnotowano także formy hiperpoprawne świadczące o uświadamianiu sobie tej cechy gwarowej i próbach jej unikania, por. *wymiatło sie* ‘wymiotło się’ (Marszew), *szczepiorek* ‘szczypiorek’ (Dobrzyca).

Ostatnia, i o najmniejszym zasięgu, grupa podwyższeń samogłoskowych to te w grupie *-ej*, np. *najlepi* (Zielona Łąka), *najwieⁿcy* (Grodzisko), *do taki miejscowości, inaczy* (Nowy Olesiec), *późni* (Wieczyn), *w taki maślance, w ty kierzyńce* (Cieśle), *szybcij, bardzij* (Broniszewice), *nojbliży, na Stary Kazimierce* (Józefów), *z moⁿki żytnij* (Marszew), *dużyj, takij* (Dobrzyca), *bynajmni, w formie ... okróⁿgłyj* (Kuczaków), *wcześni, późni, wiyⁿcy* (Jarocin), *w ni* (Jedlec), *tyj kury, dali* ‘dalej’ (Witaszyce), *w osolóny* (Tomice), *najwyży, o dwunasty* (Sośnica), *inaczyj, dawnij, przynajmni, najwyży, złodzi* ‘złodziej’, *ze słodki kapusty nie z kwaśnyj ... ze słodkij* (Pleszew). Jak widać z przytoczonych cytatów, wywołująca podwyższenie samogłoski jota może pozostać lub całkowicie zaniknąć (*inaczyj* lub *inaczy*).

O wiele rzadziej mamy do czynienia z obniżeniem artykulacji samogłosek, por.: *wemie krowie* (Grodzisko), *beła* ‘była’ (Nowy Olesiec), *kruszanka, kruszanki* (Józefów, Kuczaków, Tomice). Ostatnia z form ma charakter zleksykalizowany.

Dość często występowała labializacja, czyli poprzedzanie samogłosek przez *u* niezgłoskotwórcze (ł), np. *ło matko!* (Jedlec, Lenartowice), w *łoborze* (Zielona

Łąka), ¹ona (Pleszew), ¹udka (Nowy Olesiec), ¹o jej (Wieczyn), ¹od (Cieśle), ¹osobno (Józefów), ¹o (Dobrzyca), *B¹oże* (Witaszyce), *m¹ocno*, *k¹orytka* (Gizałki), *te¹ó*, *uch¹!* (Tomice), *m¹ożna* (Sośnica). Labializacji może towarzyszyć zmiana barwy samogłoski, np. *Je¹ezu!* (Gizałki), *Je¹e tam* (Pleszew), *Je¹ku!* (Witaszyce), *wszys¹o^e* (Jedlec). W wyniku obawy przed wymówieniem słowa z gwarową labializacją powstała forma bez *u* niezgłoskotwórczego: *odygi* ‘todygi’ (Pleszew).

Do zjawisk częstych należą jeszcze przejście tautosylabicznego (w tej samej sylabie) *aj* > *ej* w przysłówkach i formach trybu rozkazującego, np. *dzisiaj*, *powycinej* (Pleszew), *nagrywej* (Nowy Olesiec), *tutej* (Cieśle, Gizałki), *czekej* (Cieśle, Tomice), *spytej*, *wolej* (Józefów), *dej* (Dobrzyca), *do dzisiaj* (Kuczków), *tutej* (Kotlin), *wstrzymej* (Witaszyce), oraz pojawienie się zaimka *w*, *z* w postaci *we*, *ze* przed podobnym fonetycznie nagłosem, np. *we wiaderku* (Zielona Łąka), *we wodzie* (Grodzisko, Tomice), *we Wigilie* (Pleszew), *we wiadźrze* (Nowy Olesiec), *ze szynkó^m* (Cieśle), *ze ziemniaków*, *ze sosem*, *we wielu*, *ze suszu* (Broniszewice), *ze żytnigó* (Józefów), *ze serem* (Kuczków), *ze soli* (Kotlin), *ze solo^m* (Jedlec), *we foremke* (Witaszyce), *ze siana* (Gizałki), *ze suszonych* (Sośnica). Powszechne występowanie tych dwóch zjawisk, także u osób młodszych, pozwala zaklasyfikować je (zwłaszcza zaś wymowę typu *we wodzie*) jako charakterystyczne dla mówionej odmiany polszczyzny tego regionu.

Pozostałe cechy samogłoskowe występowały rzadko: brak przegłosu *e* > *o* (*nie-sło* – Sośniczka, *niesó^m*, *niesły*, *biere* – Tomice), przejście *ra-* > *re-* (*obredla* – Lenartowice), przejście *-ar-* > *-er-* (*w liście rabarberu* – Pleszew), przejście *ó* > *y* (*bulionywka* – Sośnica).

Jeśli chodzi o cechy spółgłoskowe, to we wszystkich miejscowościach odnotowano upodobnienia w grupach spółgłoskowych, które prowadzić mogą do ich uproszczenia, np. *poczsoⁿsa*, *czszy*, *czszeba*, *Andźrzej*, *czszymać*, *czszonek*, *dźżem*, *szczelali*, *najmłoczsze*, *szczyki* ‘strzyki’, *wiecznik* ‘wietrznik=ptyś’, *dzewo*, *poczebował*, *czymiemy*, *pacz!* ‘patrz!’, *dźwiczki*. Liczne są także uproszczenia w grupach spółgłoskowych trudnych do wymówienia oraz znajdujących się w wygłosie, np. *ziarka*, *wszysko*, *pirsza*, *gwiazka*, *waśnie*, *pleszeski*, *dwajścia*, *cza* ‘trzeba’, *garki*, *tyko*, *żydoskie*, *procyń* ‘procent’, *jes ciasto*, *doś tam*, *móg być*, *zamas kaszy*, *sześ bochenków*, *ukraś coś*, *objeś sie*.

Dość często, zwłaszcza przy szybszym tempie mówienia, zachodzi redukcja *ł* międzysamogłoskowego, np. *widziaam*, *biaa*, *urodzi-am sie* (Pleszew), *mówi-am* (Grodzisko), *mieszkaam*, *używaam* (Nowy Olesiec), *koowrotek* (Cieśle), *gotowaa*, *dodawaa* (Broniszewice), *przykrywaam*, *bya*, *daaś*, *zarobiao*, *lubiaa* (Józefów), *przeprowadzaa* (Marszew), *słyszaaam*, *byy* (Dobrzyca), *goa* ‘goła’ (Jarocin), *koo* (Witaszyce), *miaaś* (Tomice), *spotkaam* (Sośnica). Zdecydowanie rzadziej występują uproszczenia geminat, tj. wymowa dwóch tożsamyh spółgłosek jako jednej (np. *mieⁿkie* – Lenartowice, Marszew, *wyszy* ‘wyższy’ – Dobrzyca, *woⁿsze* ‘węższy’ – Kuczków, *lekie* – Jedlec, *leko* – Witaszyce, *ini* – Tomice), uproszczenie *łu* > *u* (np. *gupie* – Zielona Łąka, *wypukadź miyⁿso*, *krzyczały jak gupie*, *na Tusty Czwartek*, *sucham?*,

zgupieli – Pleszew, *tuszczym polane* – Nowa Wieś, *utuczone* ‘utłuczone’ – Józefów, *dużyj* ‘dłużej’ – Dobrzyca, Jarocin, *dugie* – Sośniczka, *duższa, dugi* – Tomice).

Osobną grupę stanowią zjawiska związane z miękkością spółgłosek. Zaliczają się tu zaburzenia w dystrybucji spółgłosek szumiących i ciszących (np. *cije* ‘czyje’ – Lenartowice, w *pieluszie, posiatkować, chwilećke, walećki* – Pleszew, *cieba* ‘czeba=trzeba’ – Broniszewice, *ciosnek, mówić* – Józefów, *kawałek boćku* – Jedlec), antycypacja miękkości (*jejs* ‘jeść’ – Sośnica, *za^jś* – Dobrzyca), depalatalizacja, czyli stwardnienie spółgłoski (np. *czasamy, lytry* – Marszew, *robymy* – Pleszew, *z uchem takim, kedyś* – Sośnica). Za zjawisko pokrewne z ostatnim wymienionym uznać można twardej temat w imiesłowach na *-ony*¹², np. *kładzono* (Grodzisko, Sośnica), *czym paszone jes bydło* ‘pasiony’ – Pleszew, *ugniecone* – Kotlin). Spośród wymienionych w tym akapicie cech jedynie antycypację miękkości i twardej temat imiesłowów uważa się za cechy wielkopolskie.

Pozostałe zjawiska spółgłoskowe mają mniej poświadczeń: niestandardowe udźwięcznienia lub ubezdźwięcznienia (np. *z karpitu* – Lenartowice, *ślociutkie* – Kuczków, *tóngać* ‘tonkać=maczać w sosie’ – Witaszyce; ponadto por. hasła PLINC, PLINDZ i NALEŚNIK, NALEŹNIK), przejście *ch > k* (np. *na wirzku* – Broniszewice, Dobrzyca, Tomice, *liście krzanu* – Sośniczka, *jak kce, klebek, no chrzónⁿkanie ... krzónⁿkanie raczy ...* – Pleszew), upodobnienia na odległość (np. *zjajczale* ‘zjełczale’ – Cieśle, *zjejczaje* – Grodzisko, *salseson* – Kuczków, Pleszew, *śmingus dyngus* – Kotlin, *wypaproszyć* ‘wypatroszyć’ – Tomice), rozpodobnienia (np. *letkie* – Jedlec, *stwardło* ‘stwardniało’ – Wieczyn, *d-żemy* – Pleszew).

Opis fleksji, słowotwórstwa, składni i leksyki języka badanego terenu ma bardziej wybiórczy charakter niż przedstawiony opis fonetyki, ponieważ w nagrywanych rozmowach nie wszystkie cechy miały okazję pojawiać się równie często.

W D. I. poj. zaimków i przymiotników pojawia się ścieśniona wymowa wyłogosowego *-o* (*-egó*), co może być wyrównaniem do końcówki celownika (*-emu*), stąd formy: *środkowygó* (Pleszew), *tłustygó* (Cieśle), *z każdygó, do wszyskigó* (Józefów), *tegó* (Jedlec), *coż innegó* (Dobrzyca), *do użytku codziennygó, z masła robionygó* (Kuczków), *do odpowiednigó* (Jarocin), *na Wyspiańskigó, co innygó, drugigó gatunku* (Witaszyce), *z takigó* (Gizałki), *do biołygó* (Tomice), *w rodzaju takigó dużygó koszyka, na świⁿtygó Szczepana* (Sośnica).

Wystąpiło zaskakująco mało przykładów *-ów* w D. I. mn. rzeczowników rodzaju żeńskiego (np. *jagodów* – Pleszew, *pyrów* – Sośnica) oraz *-i* w tym samym przypadku w rzeczownikach miękkotematowych, np. *rodzai* (Pleszew), *obyczai* (Sośnica). Raz tylko pojawił się wołącz w funkcji mianownika: *zawsze wuja Wiesiu ma to* (Sośnica).

Wyższą frekwencję miało natomiast wahanie rodzaju, które zaobserwowano w rzeczownikach *seler* – *selera*, *por* – *pora*, *pomarańcza* – *pomarańczo*, *gzik* – *gzika*,

¹² Zjawisko to klasyfikować można jako cechę fonetyczną lub fleksyjną.

skwarek – *skwarka*, *pufa*, *wuja* (wszystkie miejscowości poza Zieloną Łąką, Nową Wsią, Wieczynem i Dobrzycą). Jak widać, większości rzeczowników rodzaju męskiego nadano żeńskie wykładniki rodzajowe, a jedynie wyraz *pomarańcza* został przesunięty do rzeczowników rodzaju nijakiego.

Inne cechy odmiany imiennych części mowy odnotowywano pojedynczo. Formę rodzaju nijakiego zaimka *ten*, np. *formuje te masło* (Cieśle), *zrobisz takie ... twar-dawe te ciasto* (Tomice), należy wyjaśnić oddziaływaniem końcówek przymiotnikowych, stąd: *t_o masło* > *t_e masło* (jak *dobre masło*). Z kolei *szwajcery* ‘pracownicy gospodarstwa zajmujący się krowami’ (Sośnica) i *óny* ‘oni’ (Józefów) to formy niemęskoosobowe, co jest o tyle ciekawe, że w Wielkopolsce (poza okolicami Środy i na północnym wschodzie) nie notowano wahań w zakresie kategorii męskoosobowości. Z kolei *stazi* ‘starzy’ to forma męskoosobowa utworzona na wzór: *duży* – *duzi*.

Ujawniła się wielkopolska tendencja do używania długich form zaimków w pozycji nieakcentowanej, np. *ser smażony należało ... biały ser zgliwić ... i jeżeli już doszedł do ... tak zwanej fermentacji wtedy ... jego smażono ...* (Broniszewice). Forma *ryⁿcami* (Tomice) powstała przez wyrównanie tematu do mianownika l. mn. (*ręce*), nie zaś mianownika l. poj. (*ręka*), natomiast rzeczownik we frazie *dużo miaam cukiń* (Pleszew) ma końcówkę zerową w D. l. mn. na wzór odmiany *żona* – *żon*.

Zdarzają się też cechy archaiczne – *kura zniosła jaje* (Gizałki) to przykład zachowania dawnej końcówki charakterystycznej dla rzeczowników miękkotematowych (*jaje*). *Po wiejskimu* (Witaszyce) natomiast to postać hybrydalna powstała z połączenia przysłówka *po wiejsku* i C. l. poj. podstawowego przymiotnika *wiejski*. Podobnie utworzono potoczne, żartobliwe *po polskiemu*.

W odmianie czasownika zwracają uwagę przejścia pomiędzy paradygmatami *-eć* > *-ić* / *-yc*, np. *wykipić*, *wiedzić* (Pleszew), *przypómnić* (Józefów), *uczszyc* ‘utrzeć’ (Sośnica), lub *-ić* > *-eć*, np. *lubieć* (Gizałki), *lubioł* (Józefów), *lubiał* (Sośnica), *lubiejó^m* (Pleszew), zmiękczenie przed końcówką fleksyjną (*czymiemy* – Kotlin), opuszczanie cząstki *-nq-* (*nadeptaś* – Józefów, *stukli* – Tomice), wykorzystywanie form ogólnopolskich, lecz rzadkich (*strużesz* – Pleszew, *struże* – Broniszewice, Marszew, *strużemy* – Nowy Olesiec), używanie archaicznej końcówki *-m* w 1. os. l. mn. czasu teraźniejszego (np. *gotujemy podroby ... i parzym kasze* – Pleszew, *kładziem na ... patelnie smażymy ... dodajem jajko i ju[ż] mamy ser smażony* – Dobrzyca) i 1. os. l. mn. czasu przeszłego (*zabijałim; jakoś tam mama tam zaklepywała ... i to jedlim; my z Romkim nie lubielim tegó; jag my tu wołałim na nie?* – Tomice), błędne tworzenie formy iteratywnej *złancać* (Pleszew) od *złączyć* czy duratywnej *spadywać* (Dobrzyca) od *spaść*. Nie są to jednak zjawiska częste.

Inaczej rzecz się przedstawia z budowaniem czasu przeszłego za pomocą zaimków i partykuł, co odnotowano w większej liczbie miejscowości: Grodzisku (*my takiego nie mieli*), Pleszewie (*my robili naworke*), Nowej Wsi (*my tag nazywali*),

Cieślach (*malowali my pisanki; my tego nie robili*), Józefowie (*my nie brali*), Kotlinie (*tego nigdy żeśmy nie robili*), Tomicach (*to co my nie lubieli; jag my tu wołalim na nie?*) i Sośnicy (*łyżko^m kładzone zawsze my mówili; nie robili my tego; my nie piekli*). Powszechna jest odmiana czasownika *mieć* – (on) *mieli* (Broniszewice, Jarocin, Jedlec, Kotlin, Kuczków, Marszew, Pleszew, Tomice), rzadziej: (on) *miele* (Gizałki, Lenartowice, Pleszew). Zdarzają się też formy z twardym *m*: *melisz* (Tomice), *meli* (Jedlec), *melili* (Józefów). W bezokoliczniku *pieścić* frekwencja form z miękkim *p* (Gizałki, Jarocin, Kotlin, Lenartowice, Tomice) i twardym *p* jest zbliżona (Gizałki, Józefów, Pleszew, Tomice). Poza tym występują też formy z podwyższoną wymową *e*: *pylić* (Gizałki), *pylenie* (Pleszew).

W zakresie słowotwórstwa zauważa się dużą liczbę zdrobnień, które odnotowano we wszystkich badanych miejscowościach, np. *marcheweczka*, *wieprzowinka*, *kapusta z grochem z grzybkami*, *bigosik jak ta lala*, *marmoladka*, *ubój świnki*, *mieⁿsko wieprzowe*, *na podwóreczku*, *śniadanko*, *bułeczki*, *klebek z maselkiem*, *jajeczko*, *kielbaska*, *ziemniaczki*, *kompicik*. Ich obecność związana jest z jednej strony z faktem, że zdecydowaną część informatorów stanowiły kobiety, z drugiej – z grzecznością językową, według której stosowanie zdrobnień jest środkiem dobrze świadczącym o rozmówcy. Wśród zdrobnień sporadycznie pojawiały się formy z sufiksami typowymi dla Wielkopolski, jak np. *-aszek* w *robaszki* (Pleszew) czy *kijaszek* (Sośnica), natomiast w wypowiedziach informatorów zaznaczyła się wielkopolska tendencja do stosowania zgrubień, np. *miyⁿcho* (Zielona Łąka), *Mieta* ‘Miecia=Mieczysława’ (Pleszew), *kły* ‘kielki’ (Nowy Olesiec), *kicha* (Broniszewice), *drapichy* (Witaszyce), *patela* (Gizałki, Sośnica).

Na badanym terenie widać rywalizację formantów *-ę* i *-ak* w nazwach istot młodych – *pisklę* vs. *pisklak*. Była ona obecna niemal we wszystkich miejscowościach (poza Nową Wsią, Nowym Oleścem, Wieczynem i Zieloną Łąką). Nieraz formy te używane są wymiennie, innym razem wprowadza się rozróżnienie: *-ę* w nazwach istot najmłodszych i *-ak* w nazwach istot nieco starszych, np. *cielę to jest zaraz po urodzeniu a cielak to już jest taki kilkudniowy ... zwierzoⁿtko* (Grodzisko), *ciele jes świeżo urodzone a cielag już troszeczke starszy* (Pleszew), *no ciele jez małe a cielak zaż już jes duże* (Cieśle), *no to só^m pisklaki ... piskleⁿta; kurcze małe ... a kurczag już duży* (Tomice). Sufiksy *-ę* i *-ak* nie są jedynymi dla nazywania istot młodych, często w tym celu używa się formantów zdrobnień, z których najpopularniejszy jest *-ątko*, np. *kaczoⁿtko* (Józefów), *prosiⁿtko* (Marszew), *kaczoⁿtka* (Dobrzyca, Sośnica).

Jeśli chodzi o słowotwórstwo przymiotnika, to zaobserwowano występowanie kilku formantów uważanych za charakterystyczne dla Wielkopolski: *-aty* i *-ity* (np. *popielaty* – Lenartowice, *moⁿczyty*, *wodnity* – Witaszyce), *-ni* (tylni – Jedlec, Kuczków, Lenartowice, Nowy Olesiec, Pleszew), *-anny* (np. *drewnianny* – Broniszewice, *jaglanny* – Marszew, *gryczanny*, *ziemniaczanny* – Pleszew). Poza tym pojawiły się okazjonalizmy utworzone przy pomocy sufiksów innych niż w polszczyźnie ogólnej, np. *omlety jajkowe*, *gó[wno] krowieⁿce* (Pleszew), *twardziejczy* (Sośniczka).

Cechą gwarową jest wzmacnianie nieokreśloności zaimków przez *-ś*, np. *przybie-rano? ... no zieleni... zielonym tym ... boro... bor... borwinkim czymś tam* (Gizałki), *z czymś i z moⁿko^m* (Sośnica). Cechą języka potocznego jest natomiast używanie zaimka *ten* do tworzenia czasowników, które zastępują właściwe słowo w danym momencie niepamiętane, np. *to so^m takie formy drewniane ... i w środek sie kładzie masło sie ściska ... roztego i baranek gotowy* (Grodzisko, *roztego* ‘rozkręca’). Często zresztą właściwy czasownik pojawia się po czasowniku odzaimkowym, np. *utegó ... ugotujeż* (Józefów), *zatego ... ziemniaka zakroić* (Sośnica), *natego ... nadziewa sie grzybami* (Witaszyce). Na badanym terenie zanotowano inną niż w polszczyźnie ogólnej prefiksację czasowników, czego przykładem jest przedrostek *ob-*, np. *ob-kłodali* (Józefów), *obtulało, obczyścić* (Nowy Olesiec).

Składnia gwarowa jest jednym z najsłabiej zbadanych podsystemów języka, gdyż wypowiedzi języka mówionego (i także gwary) mają odmienną od języka pisanego strukturę. Często powstają niemal równocześnie z sytuacją myślenia, nie ma więc czasu na poprawianie swojej wypowiedzi. Stąd segmentacja wypowiedzi na jednostki nierespektujące więzi syntaktycznych, np. [Kogut] *ma ostrogi na ... na nogach ... które słužo^m do ... do walk* (Lenartowice), zdania wtrącone i uzupełniające wypowiedź, np. *no najpirw sie gotuje kapuste żeby ... sparza sie listki kapusty żeby nie była tego potym ... sie powycina te ... głe^mby żeby nie były takie twarde* (Sośnica), potknięcia składniowe w postaci niedostosowania odmiany wyrazów, np. *w naszym tutaj ... okolicy* (Grodzisko), *zależy jakie kto chcioł kształt* (Broniszewice), zmiana modelu wypowiedzianego zdania – łączenie różnych struktur składniowych, np. *urodziłam sie siódmego lutego tysioⁿc dziewieⁿcet czterdziestym ósmym roku* (Nowy Olesiec, *urodzić się któregoś dnia + urodzić się w którymś roku*), *to sie ... robi zagniata ciasto no i ... i pieczesz* (Sośnica, formy 3. os. l. poj. + formy 2. os. l. poj.), autopoprawki, np. *robiono kukłę zwanę zwano^m marzanno^m* (Sośniczka), *szynki so^m na tylniej ... na tylnich ... na zadnich nogach* (Jedlec). Ze względu na udział w nagraniu co najmniej dwóch osób pojawiają się środki podtrzymujące kontakt między rozmówcami (funkcja fatyczna języka), np. *mów lub ej (za mnie to szczelali z tego ... mów ... z karbitu ... – Jedlec, na korbol ... to mówiono ... tanie wino ... roźcińczone wodo^m ... albo można mów... na dynie tyż można mówić korbol ... – Marszew, ej ... ale jeszczy ... tag robili właśnie taki z takich ... ziemniaków ... takie kluski ... – Cieśle), oraz szczególnie często w różnych miejscowościach i u osób w różnym wieku – nie?, np. *smake to sie mówi ... ale mosz smake na ... na jedzynie ... nie? ...* (Pleszew), *i puste miejsce dla weⁿdrowca było przygotowane ... nie? ...* (Nowa Wieś), *ziemia ... spadywała na dół a ziemniaki sie kulały leciały dalej ... nie? ...* (Dobrzyca), *tero nad gazym a kiedyś to tam nie było ... nie? ...* (Witaszyce).*

Wyżej wymienione zjawiska mają charakter ogólny, dotyczą organizacji wypowiedzi mówionej jako takiej. W nagraniach znajdujemy także wiele cech szczegółowych. Dużą ekstensję tekstową oraz terytorialną miały: używanie *jak* dla wyrażania

relacji innej niż sposobowa, np. czasowa, warunkowa (np. *świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana* – Lenartowice, *czszeba upiec ciasto ... z moⁿki i jajek ... jak ostygnie przekłada sie je kremem budyniowym ...* – Pleszew, *kryⁿci sie jajkim jak sie pryⁿdko obroco to jes świeże ...* – Gizalki, *na przykład jak sie ... zaprasza gości a sie ni[e] mo mało czasu ...* – Sośnica), słówko *no* używane jest w funkcji otwierającej lub zamykającej zdanie (np. *no zapomniałam ... tegó ...* – Józefów, *czytanie ewangelii ... dzielenie sie opłatkiem ... no ...* – Marszew), często używa się zaimków wskazujących (np. *z tego kreⁿgostupa od świnki* – Broniszewice, *a wino z modraków sie robiło zbierało sie ten modrak ... te czubki sie obrywało te kwiaty ...* – Dobrzyca, *gdzie ta ksióⁿzka jes z tymi rybami? ...* – Gizalki), mieszanie przyimków *dla* i *do* (np. *żarcie do zwierz^ot* – Lenartowice, *były również opłatki kolorowe czerwone ... były przeznaczone do czszody i do bydła i do zwierz^ot domowych ...* – Pleszew, *różowy był dla ... zwierzoⁿt ... do krów ...* – Cieśle, *no dó mnie to jes to samo* – Tomice, *wszystko co było po... niezbeⁿdne dla ... gotowania posiłków ...* – Nowy Olesiec).

Do rzadszych cech składniowych zaliczyć należy: wyrażanie relacji pochodzenia przez konstrukcję z przyimkiem *od* (np. *z tego kreⁿgostupa od świnki* – Broniszewice, *skrzydełka od kurczaka* – Nowy Olesiec, *łupiny od cebuli* – Kuczków, Pleszew, Sośniczka), stosowanie *tam* jako sygnału nieokreśloności (np. *do ... podrobów ... czyli kłada... kładzono i do woⁿtrobianeg i do innych tam ... takich ... podrobów ...* – Kuczków, *reszta tam poczebnych czynności ...* – Lenartowice), używanie zaimka *co* zamiast *który* (np. *były takie specjalne szmatki co moja babcia tam wlewała i wisiał ten ser ...* – Grodzisko, *laska co idzie na podryw ...* – Lenartowice, *włosy co mo kura* – Tomice), stosowanie konstrukcji *w podobie* (czegoś) ‘podobny do czegoś’, przedstawianie się, stosując kolejność: nazwisko imię.

Cechy leksykalne omówione zostaną wybiórczo, ponieważ ich swoistym opracowaniem są słowniki języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego. Systematyczne opracowanie tego zbioru słownictwa wymagałoby osobnej pracy, dlatego tutaj wskazane zostaną jedynie najważniejsze cechy.

Dialektologa najbardziej zainteresują wyrazy gwarowe, np. *bedka* ‘grzyb’, *bycze jajo* ‘purchawka’, *fizgaka* ‘urządzenie do wykopywania ziemniaków’, oraz regionalizmy (wyrazy o ograniczonym zasięgu geograficznym używane przez wykształconych mieszkańców regionu), np. *czarne łepki* ‘podgrzybki’, *gzik* ‘biały ser przyprawiony solą, pieprzem, cebulą itd.’, *repeta* ‘gęsta zupa warzywna’.

Wśród gwarowych i regionalnych środków leksykalnych z okolic Pleszewa wyróżniającą się grupę stanowią germanizmy, co podyktowane jest historią tych ziem i długim okresem, gdy znajdowały się w państwie pruskim. Por. *brendka* i *bryndka* ‘denaturat’ z niem.¹³ *brennend* ‘palący się, płonący’, *gable* ‘specjalne widły do ziem-

¹³ Etymologie germanizmów za: *Słownik gwary miejskiej Poznania*, pod red. M. Gruchmanowej i B. Walczaka, Warszawa – Poznań 1997; *Szkolny słownik niemiecko-polski, polsko-niemiecki. 55 000 haseł i zwrotów*, Poznań 2001.

niaków' z niem. *Gabel* 'widły', *galart* i *galat* 'galareta z mięsa' z niem. *Gallert* lub *Gallerte* 'galareta, żelatyna', *gryczpan* 'bukszpan' z niem. *Grünspan* 'zieleń miedziana, grynszpan', *hebel* 'urządzenie do rozdrabniania kapusty' z niem. *Hobel* 'szatkownica', *sznytka* 'płaski kawałek chleba' z niem. *Schnitte* 'kawałek chleba', *tonkać* 'maczać w sosie' z niem. *tunken* 'maczać'. Jednak germanizmy to nie tylko wyrazy zapożyczone, lecz także utworzone z rodzimych, lecz na wzór niemieckich, np. *obkład* 'to, co kładzie się na kanapkę' jak w niem. *Belag* od *belegen* 'obłożyć', *wiecznik* 'wietrznik = ptyś' jak w niem. *Wintbeutel* dosłownie 'wietrzna sakiewka, torebka, czyli 'ptyś'.

Zdarzają się także wyrazy zapożyczone z innych języków niż niemiecki¹⁴. Ich przyswojenie może sprawiać problemy, stąd zniekształcenia fonetyczne, np. *ciasto z tymi ... jak óne sie nazywa? ... kakanyim* (=kakaem, z hiszp. *cacao*), *fileti* (=filety, z franc. *filet*), *rezolekcja* i *rezulekcja* (=rezurekcja, z łac. *resurrectio* 'zmartwychwstanie'), *do smarowania ... okolic rumatycznych* (=reumatycznych, od grec. *rhematismós*), *tlist twyst? ... twist ... no to był ... rodzaj jakiegoś tańca twist* (z ang. *twist* 'skręt, obrót', w wymowie *tlist*). Także tutaj znajdujemy przykłady wpływów semantycznych, np. rosyjskie *лѣккоє* (w wym. *liokkoje*) ma dwa znaczenia – przymiotnik 'lekkie' i rzeczownik 'płuca' – co spowodowało, że polski przymiotnik *lekkie* nabrał w niektórych gwarach nowego znaczenia – 'płuca'.

W nagranych rozmowach pojawiły się także archaizmy i wyrazy przestarzałe – dawniej należące do ogólnego zasobu polszczyzny, dziś wyszłe lub wychodzące z użycia, np. *F. to znalazł to ino skokoł* (*ino* 'tylko'), *wszysko razem sie wyrabia ... czszeba zaż ukulać takie ... wałeczki* (*zaś* 'później'), *w kuchni to było aby w zimie ... dziura zrobiono i dechó^m przykryto; nie daje ... tylko aby ... wode sole żeby było mocno ... słone* (*aby* 'tylko i nic więcej'), *kierzek* 'krzew', *sklep* 'piwnica'.

Pojawiają się także ekspresywizmy pokazujące emocjonalny stosunek mówiącego do przedstawianych treści, np. *bigosik jak ta lala; kurde zapomniałam; ślepe ryby? ... ^lo jej; rumpuć? ... Jezu! nie mam pojeⁿcia; jeku! zapomniałam tego określenia; diabli wiedzó^m ile*.

W wypowiedziach osób nagrywanych nie brak też środków kolokwialnych, co jest zrozumiałe, ponieważ polszczyzna potoczna jest dziś odmianą o największym zasięgu społecznym, np. *gliniarze, chłopcy radarowcy* 'policjanci', *nie wim czymu tag nazywajó^m* (*czemu?* 'dlaczego?'), *dydek* 'smoczek'. Z drugiej strony sytuacja wywiadu dialektologicznego popychała niektórych rozmówców do sięgania po środki w ich mniemaniu prestiżowe (z rejestru polszczyzny oficjalnej lub książkowej), co jednak nie zawsze kończyło się pomyślnie, np. *najczeⁿściej był to bukszpan ... w naszym rejonie bynajmniej* (zamiast *przynajmniej*).

¹⁴ Etymologie za: *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. nauk. J. Tokarski, Warszawa 1980; D. Bieńkowska, M. Cybulski, E. Umińska-Tytoń, *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi (konteksty historyczne, społeczne, kulturowe)*, Łódź 2007.

A

AGREST – ‘drobne, zielonożółte owoce krzewu o kolczastych pędach’: [Dżem] z porzeczek z agrestu ... z moreli z wiśni ... z czarnej porzeczki najlepszy ... (Sośnica); (Dobrzyca); (Kuczków); (Lenartowice); (Tomice).

AJNTOP, AJNTOPF – ‘gęsta zupa wielowarzywna’: [Ajntopf to] przegłoⁿd tygodnia warzywny ... wszystkie warzywa z tygodnia pozbierane ... wywar i ugotowana zupa ... (Pleszew); [Ajntopf] ^lojej! ... no to tyż takie jedzynie w jednym garku ... wszystko ... (Witaszyce); no ajntop to właśnie geⁿsta zupa jarzynowa ... (Marszew); jes takie ajntop ... to było jedzynie iba ... ajntop ... ale w co to było w tym to skład to nie wiem ... (Pleszew); ajntopf to jes tako zupa szagó^m przez ogródek wszystko co jes w ogródku ... gotuje sie w jednym garnku ... (Sośnica).

AJNTOPF > AJNTOP.

AKACJOWY – ‘wytworzony z akacji’: no ... to mosz ... miód ... akacyjny ... wrzosowy ... lipowy ... (Tomice); (Kotlin).

A KYSZ! – ‘słowa wypowiedane, by odpędzić świnie’: a kysz! ... nie wim ... jak sie [świnie] odgania? ... no nie wim ... jakimś tam ... kijim czy różgó^m czy czym ... (Witaszyce).

AMERYKANY – ‘bardzo wczesna odmiana ziemniaków o bardzo dobrym smaku,

różowej skórce i białym mięszu’: no odmiana bryzów ... amerykany kiedyś były takie czerwone ... no różnych było gatunków [ziemniaków] ... (Józefów).

ANGIELSKI > HERBATA PO ANGIELSKU, ZIELE ANGIELSKIE.

ANGRES – ‘drobne, zielonożółte owoce krzewu o kolczastych pędach’: no ale to to angres bo on mo taki ... meszek ... kwaśny jez jeżeli ... (Józefów).

ANTONÓWKA – ‘odmiana jabłek o skórce zmieniającej kolor z zielonego na słomkowy i o soczystym, kwaśnym mięszu’: [Odmiany jabłek to] antonówka kosztel papierówka ... (Marszew); to by piersze były papierówki ... lobo ... jonagold ... jonatany ... czempiony moje ulubione ... kosztele ... renety i złote i szare ... no i antonówki na przetwory ... (Pleszew); (Broniszewice).

ARFA, HARFA – ‘urządzenie składające się z jednej lub kilku siatek, służące do czyszczenia lub sortowania roślin’: byy otwory albo w stropie albo w ścianie ... w zależności od ... tego jako była gły^mboka ta piwnica i ... zsypano to tak zwano^m arfo^m ... arfa taka była ... to ... z kłapek zbite ... żeby ziemia ... odeszła ładnie ... i z górki na dół leciały ... kulało sie i ... przez to sie oczyszczały ... osuszały ... do przechowania ... (Dobrzyca); arha harfa to jes właśnie to ... takie coś

A SIO!

... jak ... jak ... było ... co pie^ć centymetrów tam powiedzmy jest ... klapka ... i mieⁿdzy jedno^m a drugó^m so^m takie dwu czszycentymetrowe ... przeszczenie żeby ta ziemia ... spadywała na dół a ziemniaki sie kulały leciały dalej ... nie? ... (Dobrzyca); [Arfa to] maszyna do ... sortowania ziemniaków ... pyrów ... (Sośnica); arfa to jes do ... odbieranie ziemniaków ... do ziemniakó bya arfa

... (Józefów); no sie sypało pyrki [do arfy] i ... od... sadzónki ¹osobno i duże ¹osobno ... (Józefów); arfa to chyba harfa była do tych zimnioki mi sie zdaje ... (Pleszew); ❧ 2.

A SIO! – ‘okrzyk wydawany, by odgonić kury, gęsi, kaczki’: *a sio! a sio kaczki!* ... (Dobrzyca); *a sio!* ... (Gizałki); (Jedlec); (Kotlin); (Sośnica).

B

BADYL – ‘uschnięta łodyga rośliny, najczęściej bez liści’: *badyl taki odygi ...* (Pleszew).

BAKALIE – ‘orzechy i suszone owoce jak rodzynki, skórka pomarańczowa itd.’: *najpierw sie sparza ten mak ... późni sie przekryⁿci przez maszynke ... dodaje sie ... dodaje sie cukier miód może orzeszki ... bakalie ... różne bakalie ... rodzynki ... i miyszozie razem z tym ... t[r]oche śmietanki ... i razem sie miesza ... z makaronem ... jez makielki so^m ...* (Pleszew); [Na Wielkanoc pieczono] *w naszej okolicy mazurki czyli takie słodkie placki z bakaliami z...* (Lenartowice); (Marszew); (Sośnica).

BAKTERIA – ‘drobnoustrój powodujący m.in. gnicie, fermentację, choroby zakaźne’: [Mleko jest] *cieple ... i przegotowane czyli bez jakichkolwiek tam bakterii ...* (Grodzisko).

BANAN – ‘owoc egzotyczny o podłużnym, wygiętym kształcie i słodkim, białym miąższu pod żółtą skórką’: *banan to [danie na] podwieczerek ...* (Pleszew).

BANIA – ‘warzywo pokryte pomarańczową, grubą skórką, o żółtym miąższu’: [Korbol] *a to jes ... dynia bania ...* (Pleszew); *bania to inaczej dynia ...* (Lenartowice); *bania to takie warzywo pomarańczowe ... może być żółte zielone ...* (Sośniczka); *dy-*

nia ... bania ... (Dobrzyca); *dynia bania ... no ... bania ... bania no tyż ...* (Józefów); (Marszew); (Pleszew).

BANIAK – ‘pękate naczynie’: [Kierzynka] *to było naczynie takie ... baniak ... jak ci to określić? ...* (Sośnica).

BAŃKA – ‘blaszane naczynie wykorzystywane do przechowywania i przenoszenia płynów, najczęściej mleka’: *jag nie było lodóweg no to ... to wkładali [mięso] do wody do do studni w jakiś w jakiś tej ... bańce takiej czy w jakimś wiadźrze ...* (Pleszew).

BARAN – ‘samiec owcy’: [Skopowina] *no to jes ... mieⁿso z ... barana ... ze skopa ...* (Witaszyce).

BARANINA – ‘mięso z barana’: (Witaszyce).

BARSZ, BARSZCZ – 1. ‘sfermentowana masa (z mąki i wody) wykorzystywana w celach spożywczych’: *zakwas ... dodawano do moⁿki lub ... barszcz ... taki kwaśny barszcz ... wykonany z ży... żytniej moⁿki ...* (Marszew); 2. ‘kwaśna zupa, która może występować w różnych postaciach, np. na zakwasie żytnim, pszennym lub burakach ćwikłowych’: *bóbr tak sie mówiło bober ale tak tak ... groszeg albo bóbr moja babcia gotowaa dodawaa do barszczu ... bóbr ...* (Broniszewice); *buraczki barszcz ... mo... z buraczków ... podaje sie z makaro-*

nem ziemniakami ... (Sośnica); nasty^mpnie podawano potrawy wigilijne ... [...] był to karp ... smażony ... nasty^mpnie śledzie ... kapusta z grochem z grzybkami ... pierogi ... łazanki z makiem ... barszcz lub zupa grzybowa ... no ... kompot z suszu ... czyli z suszonych owoców ... (Grodzisko); [Potrawy wigilijne to] ryba karp barszcz ... ryba późni kapusta z grochym kapusta z grzybami ... no i to wszystko ... (Pleszew); [Potrawy wigilijne to] kompot ze suszonych owoców ... kluski z makiem ... barsz ... z uszkami ... kapusta z grochem ... ryby ... i śledzie ... różnego gatunku ... (Sośnica). > BIAŁY BARSZ, BARSZCZ CZERWONY, SZARY BARSZCZ.

BARSZCZ > BARSZ.

BARSZCZ CZERWONY, BARSZCZ CZERWÓNY – ‘zupa z buraków ćwikłowych’: *tradycyjne [potrawy wigilijne] to pierogi ... barszcz czerwony zupa grzybowa kapusta z grochem ... makielki ... karp ... (Pleszew); [Potrawy wigilijne to] zupa z suszonych owoców ... karp smażony pierogi ... z kapusto^m i grzybami ... makielki ... śledź w śmietanie barszcz czerwony z uszkami ... i zawijany makowiec ... (Marszew); [Potrawy wigilijne to] barszcz czerwony ... karp smażony albo karp w galarecie ... kompot ze suszonych owoców ... jakaś sałatka ... kutia też tam ... w którymś ... w których latach doszła kutia ... makielki ... (Broniszewice); barszcz czerwony z uszkami ... (Wieczyn); barszcz ... czerwony ... (Tomice).*

BARSZCZYK – ‘zupa z buraków ćwikłowych’: [Potrawy wigilijne to] *przede wszystkim ryba kapusta z fasolo^m ... pierogi ... barszczyk ... zupa owacowa ... makielki ... (Cieśle); no potrawami ... tradycyjnymi [na Wigilię] u nas w domu zawsze był ... karp ...*

kompot ze suszu ... pierogi z grzybami z kapusto^m ... barszczyk ... uszka do tego były ... (Broniszewice).

(BARWIĆ –) ZABARWIĆ – ‘nadawać kolor’: *ta siara i w kolorze takim ... blado-białym takim ... [...] ale to nie jez mleko tyko to jes ta[k] jaby taka woda była ... zabarwiona ... (Pleszew).*

BAŻANT – ‘dziko żyjący ptak łowny, samce z upierzeniem miedzianopomarańczowym i długim ogonem, samice z upierzeniem piaskowobrazowym’: [Perlica] *jes to mały pta... jes to ... ptak domowy ... ptak domowy jes ... w ksta... kształtem przypomina ... no w kształcie przypomina bażanta ... tyko bez ogona ... (Jedlec); mo długi og... to zależy ... czy samica czy bażan ... [...] to mo długi kolorowy ogon ... (Tomice); [Bażant] ma długi ogon ... przypomina kure ale ma długi ogon ... (Lenartowice).*

BEBECHY – ‘narządy wewnętrzne człowieka lub zwierzęcia’: *bebechy jeśli wszystko razem ... (Lenartowice).*

(BEBESZYĆ –) OBEBESZYĆ – WYBEBESZYĆ – ‘usuwać wnętrzności z zabitego zwierzęcia’: *przede wszystkim czszeba jó^m [=kure] złapadz na podwórku potym jo^m czeba ... zaniś ... do ... na pineczek ... uró^m-bać głowe ... oparzyć ... oskubać ... wybebeszdyż i jes kura ... do ... spożycia ... (Kuczków); świnie sie wyprowadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jó^m zabija ... późni ... skrobie jo^m ... po zabiciu ... i wnyⁿczności wybebeszy ... tak sie kiedyż mówiło ... dokładnie ... (Pleszew); wybebeszyć ... wypatroszyć ... (Lenartowice); obebeszyć ... (Kuczków).*

BECZKA – ‘naczynie w kształcie walca o dwóch dnach, dawniej drewniane, dziś

z tworzyw sztucznych lub blaszane': *no takie weⁿdzarki albo abo ... w beczkach takie też ... wiesz ... na dole sie paliło tam sie wieszalo ... na tym i weⁿdziło ... (Witaszyce); weⁿdzarka to taki ... okroⁿgła jakby beczka ... na przykład z beczki po paliwie można to zrobić ... no ... (Marszew); najprościej to robiono [wędkarkę] z beczki metalowej ... nie może mieć ... ani dna ani ... wierzchu ... bez dna bez wierzchu beczka ... (Pleszew); można jo^m [=kapustę] posiatkować zmorzyć solo^m ... i jo^m ukisic w beczce najlepszy ma smak ... de^mbowej ... (Pleszew); kiedyś kiszono jo^m [=kapustę] ... w beczkach drewnianych ... i wtedy ona ... miała odpowiedni ... kwas wy... robiła i ... była kapusto^m kiszono^m ... (Grodzisko); czeⁿż mieⁿsa sie ... posegregowanego ponacierało solo^m ... ubijało w beczkach ... i te beczki to były ... drewniane tak fajnie wyczyszczone ... (Nowy Olesiec); nasolenie [mięsa] w beczkach ... albo wyⁿdzenie tyż ... (Witaszyce).*

BE CZUŁKA – pieszcz., 'naczynie w kształcie walca o dwóch dnach, dawniej drewniane, dziś z tworzyw sztucznych': *ogórki kiszone ... też mogo^m być w słoikach ... a dokładny opis? ... kisi sie po prostu ... no ... zostawia sie na ... ubija sie ... w słoje ... czy tam w beczułki ... (Pleszew).*

BEDKA – często w l. mn., 1. 'zbiorcze określenie różnych rodzajów grzybów': [R1:] *ogólnie wszystkie grzyby ... od pieczareg leśnych ... [...] tag i podgruszniczki ogólnie wszystkie grzyby ... to so^m bedki ... [R2:] wszystkie grzyby które nadajo^m do jedzenia ... (Pleszew); to grzyby jadalne no w staro...polskiem ... w staropolskim określeniu ... w Wielkopolsce ... mówiono na nie bedki ... (Marszew); [Bedki] to inaczej grzyby ... (Broniszewice); bedki ... no to só^m grzyby bedki ... grzyby to só^m bedki ... (Pleszew);*

ogólnie na grzyby sie mówiało kiedyż idziemy na bedki ... (Pleszew); bo kiedyś to bedki były ... nie grzyby godali ino bedki ... o! ... (Józefów); (Sośnica); 2. 'zbiorcze określenie mniej cenionych grzybów': moja babcia mówiła że wszystkie grzyby to bedki a prawdziwy grzyb to tylko prawdziwek ... to so^m takie grzyby ... nie wiem ... gorszej jakości? ... (Wieczyn); inaczej na grzyby ... tylko takie te drugie... drugigó gatunku ... wiesz? ... nie takie borowiki nie tegó ... takie te ... inne bedki ... [...] no ... jadalne ... niższej kategorii ... (Witaszyce).

BE KON – 'wieprzowy boczek mało solony, wędzony, peklowany lub suszony': [Jajecznicę smaży się] *na bekonie na maśle ... (Pleszew).*

BERDA, BYRDA – 'rozszerzona górna część przelyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetwarzanie pokarmu': *u nas to tak brzydko mówili byrda ... (Tomice); [Berda] to jes tutaj ... ta ... grdyka inaczej na tym ... tyn przelyk taki tyj kury tu ... mo taki tu ... rurke takó^m ... (Witaszyce); berda ... [...] jes to ... zbiornik ... w którym sie gromadzi ... gromadzi sobie kura ... ziarnka pokarm ... (Jedlec); berda to jes podgardle kury ... (Kotlin); [Berda] to jes tyn przelyk ... [...] u kury ... no ... u kaźdego z ... ptoków ... nie? ... (Tomice).*

BE Z > CZARNY BEZ.

BE ZBARWNY – 'niemający własnego koloru': *serwatka ... ogólnie to ma ... kolor taki ... delikatnie żółty ... nie jes bezbarwne ... delikatnie żółty ... (Pleszew).*

BE ZMI^NSNY – 'o potrawach: niezawierający w swym składzie mięsa': [Na Wigilii] *ogólnie wszystkie potrawy musiały być bezmieⁿsne*

... natomiast co do kolejności to ... chyba ...
u mnie jakoś tak w domu ... u mnie w domu
aż tak się nie przywioⁿzywało do tego ... ta-
kiego znaczenia wieⁿc ... (Broniszewice).

BEŻOWY – ‘taki jak kolor kawy z mlekiem’:
[R1:] jajka w szarym sosie ... [R2:] [babcia]
robiła to ... no ... w karmelu ... [R1:] no ...
karmel daje broⁿz ... beż ... właściwie jest
beżowy ten ser [=sos] ... (Pleszew).

BIAŁA KAPUSTA – ‘warzywo o jasnozie-
lonych liściach zwiniętych w zwartą kulę’:
[Masło] mogło być w liściach kapusty bia-
łej ... w to co ... to co moja mama tag ro-
biła właśnie ... (Pleszew); z białej kapusty
świeżej jest ... parzybroda ... a z kiszzonej
kapuśniak ... (Sośnica); (Grodzisko); ka-
pusta biała ... i kapusta czerwona ... i jesz-
cze włoska kapusta jest ... (Broniszewice);
[Na gołąbki] gotuje się biało^m ... liście białej
kapusty e... białej kapusty albo włoskiej ...
(Sośnica).

BIAŁA KAWA – ‘kawa z dodatkiem mleka’:
biała kawa ... [...] to jes kawa z dodatkiem
śmietanki lub mleka ... (Kuczków); (Do-
brzyca).

BIAŁA KIEŁBASA – ‘kielbasa niewędzo-
na, surowa lub parzona’: [Na śniadaniu
wielkanocnym] były to jajka głównie ...
weⁿdliny różnego rodzaju ... żurek z biało^m
kielbaso^m ... szynki ... różne ... sałatki ...
(Grodzisko); jak tylko parzone to jes białe
... kielbasa biała ... (Lenartowice); biało^m
kielbase to si... normalnie się robi tag jak ta-
kó^m ... tylko się nie wyⁿdzi ... (Gizałki); [Jak
robi się białą kielbasę?] bierzemy miyⁿso
wieprzowe ... mielimy ... dodajemy przypra-
wy ... wyrabiamy ... i napełniamy w jelita
... formujoⁿc małe ... kielbaski ... i parzymy
w goroⁿcej wodzie ... (Gizałki); no to mosz

... gotujesz ... wode i ... i masz zakwas zate-
gó ... zaliwosz to zakwasym wrzucosz biało^m
kielbase i ... i tyn ... i to wszystko ... wszy-
sko gotujesz ... no i to jes żurek ... (Tomice);
z ciast babka wielkanocna ... sernik ... i ...
no jak... i bigoz i sałatki ... kielbasy bia...
prze... tradycyjnie biała kielbasa była na
świeⁿta ... nie? ... wielkanocne ... (Jedlec);
kielbasa biała ... (Jarocin); biała kielbasa
podobnie jak kielbasa weⁿdzona ... kawał-
ki mieⁿsa ... świńskiego wieprzowego ... do
tego jeszcze ... bardzo dobre było cz... jak się
dodawalo troche ... wołowiny ... a wołowi-
ne się kupowało ... i przyprawy sól pieprz
majeranek ... do smaku ... i to był i... i to by
była kielbasa gotowana ... nie była weⁿdzo-
na ... (Broniszewice).

BIAŁA KIEŁBASKA – ‘kielbasa niewę-
dzona, surowa lub parzona’: [Potrawy na
śniadanie wielkanocne to] jajka kielbaska
... taka biała ... żurek był ... i tak ciasto
i ... (Gizałki); biała ... kielbaska i ... i taka
owyⁿdzana ... (Cieśle).

BIAŁA POLEWKA – ‘rodzaj zupy na mle-
ku’: polewke można zrobić ... biało^m polew-
ke ... (Pleszew).

BIAŁE KWAŚNE – ‘zupa na mięsie, zapra-
wiana śmietaną, doprawiana octem’: żurek
... to jes białe kwaśne ... (Pleszew).

BIAŁKO – ‘bezbarwna część ptasiego jaja
znajdująca się pod skorupką, po ugotowa-
niu – biała’: no żółtko jes żółte a białko jes
białe ... (Tomice); czszeba mieć formę do
babki ubija się pianę z białek ... (Pleszew);
białko ... (Gizałki); (Jarocin); (Jedlec); (Ko-
tlin); (Kuczków); (Lenartowice).

BIAŁY – ‘będący koloru świeżego śniegu’:
no [mleko] jag jes białe ... intensywne białe

... i na wirzku jag jest ... takie żółty osad to znaczy że jes tłuste ... (Broniszewice); [Do święconki] no ubierano bieranka koszyczek biało^m serwetko^m ... i układa sie ... układa sie wszystko do koszyczka ... (Pleszew); porzeczeki czarna czerwona biała ... (Broniszewice); [Na kolację wigilijną] stół nakrywano białym obrusem ... pod nim układano siano ... na stole zawsze ... na talerzu opłatek i ... potrawy ... (Pleszew); najpierw nakrywano go [=stół] białym obrusem ... nastę^mpnie zastawiano zastawie ... (Grodzisko); [Jak wyglądał stół wigilijny?] no serweta biała oczywiście ... i zaś ... talerze ... wszystko ... podane ... no i opłatek musiał być ... na środku ... (Cieśle); [Na stół wigilijny] kładło sie biały obrus pod obrusym sianko i ziarenka zbóż ... (Sośniczka); [Zwyczaj wigilijny to] czytanie Ewangelii ... dzielenie sie opłatkiem ... no ... [...] zakładało sie biały obrus ... pod obrus siano ... (Marszew); [Perliczka] bardzo ... mocno krzyczy ... nieduże takie małe ... i mo ... takie szare ... szare piórka ... i takie ... białe kropeczki ... (Tomice); białe i zazwyczaj w kolorze czerwonym ... jeden z opłatków ... [...] jeden opłatek kolorowy tag jak wspomniałam ... przeznaczony był ... jeżeli to było gospodarstwo do bydła ... (Grodzisko); kiedyś dawno temu ... kościelny ... roznosił opłatki ... [...] białego dla ludzi ... a taki był pomarańczowy mi sie wydaje dla zwierzo^t ... kolorowy ... (Broniszewice); biały [opłatek] był dla ludzi różowy dla zwierzo^t ... (Marszew); [Opłatki] były białe ... białe ... dla ludzi ... a różowe to były dla zwierzo^t ... (Pleszew); niktóre pisanki to só^m robióne ... gotujesz ... potym rysujesz wzorek woskiem ... i to wkłódosz do farby ... jak to już sie zafarbuje ... to tam gdzie miaaś wosk ... ścirosz to tym ... no ... chusteczkó^m higienicznó^m czy coź i zostaje taki wzór biały ... nie? ... (Tomice); [Święcon-

ka] w koszyczku ... ładna serweteczka biała i do tego była gryczpan ... ładnie układany ... na koszyczku ... i to tak ... ładnie wygłoⁿda ... tylko ... wstoⁿżeczkami kolorowymi można było przyozdobić właśnie ... koszyczek ... (Pleszew); no żółtko jes żółte a białko jes białe ... (Tomice); [Muchomor jest] czerwony i ... [...] białe kropki ... (Dobrzyce); [Grzyb] co to tak puknie ... no ... bycze jajo ... [...] z białego robiło sie to bróⁿzowe jak było starsze ... (Józefów); [Czarny łąpek] ma czarny kapelus ... a biały ogonek ... (Sośnica); [Rumianek to] ziolo z białymi kwiatkami ... [...] [robi się z niego] herbatę napar ... (Pleszew); [Rumianek] to jez roślinna ... roślina o drobnych poszarpanyh listkach ... żółty takim środku koszyczku i białych płatkach ... (Lenartowice); (Jarocin). > BIAŁA KAPUSTA, BIAŁA KAWA, BIAŁA KIEŁBASA, BIAŁA KIEŁBASKA, BIAŁA POLEWKA, BIAŁE KWAŚNE, BIAŁY BARSZ, SER BIAŁY.

BIAŁY BARSZ, BIAŁY BARSZCZ, BIAŁY BORSZCZ – 1. ‘zupa przygotowywana na zakwasie z mąki pszennej’: barszcz biały ... (Marszew); [Tradycyjne potrawy w czasie śniadania wielkanocnego] no to jes białe barszcz ... z kielbaso^m ... na szynce na kielbacie z jajkami ... wkrojonymi ... (Lenartowice); biały barszcz robi sie na ... na zakwasie ... kielbase w to i ... marjanka i ... i sie gotuje ... (Jedlec); 2. ‘zupa na mięsie, zaprawiana śmietaną, doprawiana octem’: [Kwaśne to] biały barszcz ... biały barsz ... wywar z kości warzyw ... i zacioⁿgane moⁿkó^m ... i doprawiane octem ... wszystko ... (Pleszew); [Kwaśne to] barszcz biały gotowany na wywarze z mieⁿsa i z warzyw ... zaklepywana śmietano^m i moⁿko^m doda ... kwaszona octem ... (Marszew); [Kwaśne] no jes to biały barszcz ... gotowany na golonkach wieⁿc ... golonki zalewało sie wodo^m gotowało sie wywar ... (Marszew); [Kwa-

śne] *aha ... no to jez akurat ... inaczej biały barszcz ... tak że to była ... we wielu domach jeszcze sie to teraz gotuje ... to polega na tym że ... gotuje sie z kości wieprzowych najczęściej ... dodaje sie warzywa ... przyprawy sól pieprz majeranek ... a później sie zabiela jag już sie gotuje mieⁿska i te warzywa zabiela sie ... śmietano^m albo mlekiem ... i ... na to sie mówi tak zwane kwaśne ... można podawać z ziemniakami ... (Broniszewice); [Świński ogon] do zupy kładó^m ... [...] do ... biołygó barszczu ... u nos sie brało ... (Tomice); biały barsz najlepi sie robi na ... na tyn ... na nóżkach świńskich ... no gotujez i zaklepujesz ... tyn ... dodajesz ... czosnek ... te ... wszystkie warzywka i czosneg i majeranek ... i zaklepujesz śmietano^m ... i ocet ... nie? ... ja octu nie daje tylko wrzucam ... grzybki z octu ... (Tomice).*

BIGOS – ‘popularna w Polsce potrawa z długo duszonej kapusty i mięsa’: *bigoz jes skómplikowany ... kapusta ... miyⁿso ... boczek i ... kielbasa i tam wszystkie przyprawy ... [...] i to sie wszystko gotuje ... (Sośnica); bigos zazwyczaj przygotowuje się z kiszzonej kapusty można dodać również kapuste surowo^m ... nastę^mpnie dodajemy ... boczek surowy karkówke czy też żeberka ... czyli ogólnie rzecz bioroⁿdz mieⁿso ... plus przyprawy ... a także przecier pomidorowy ... (Grodzisko); no bigos przygotowuje sie z kwaszonej kapusty wiyⁿc czszeba mieć kwaszono^m kapuste ... warzywa ... mieⁿso ... a jako dodatki ... smakowe to grzyby na przykład suszone ... pieprz i sól ... to wszystko sie razem gotuje ... miyⁿso sie kroi na kawalczki ... dodaje sie koncentrat pomidorowy ... majeranek ... (Pleszew); kapuste ... do tego [=bigosu] sie daje smażone mieⁿso i przecier pomidorowy ... liście łatrowe ... (Sośniczka); podkoziotek ... [...] no ... jak zabawa ... bigos ... i flaszka ... (Cieśle);*

[Tradycyjne potrawy weselne to] *tatar ... bigos ... kaszanka ... (Sośniczka); (Broniszewice); (Gizałki); (Jedlec).*

BIGOSIK – *pieszcz.*, ‘popularna w Polsce potrawa z długo duszonej kapusty i mięsa’: *kapusta kiszona ... pocstawa ... dobra kapucha ... i mieⁿska różne rodzaje i kielbaski troszke i przyprawy ... grzybki suszone ... i bigosik jak ta lala ... (Grodzisko); bigosik z kielbasko^m ... (Pleszew).*

BIJAK – ‘ruchoma część kierzynki w postaci wałka zakończonego krążkiem’: *no i taki bijak ... pionowy wałek którym sie ubijano ... ubijano masło ... i ... na wierzchu to był taki półokroⁿgły jaszczyk ... przykrywająⁿcy tó^m cało^m ... kierzynke ... (Pleszew).*

BIOŁY BORSZCZ > BIAŁY BARSZCZ.

(BLANSZOWAĆ –) ZBLANSZOWAĆ – ‘poddawać warzywa i owoce działaniu gorącej wody lub pary’: *zblanszowane ... (Lenartowice).*

BLASZKA – ‘cieniutki plaster komórek na spodzie kapelusza grzyba’: *bo jedne [grzyby] majo^m blaszki ... a drugie majo^m takie go^mbki ... [...] siateczke ... siatkowane so^m jak gdyba a drugie majo^m blaszki ... (Pleszew); [Kurka ma] jakby taki parasol w góre wygieⁿty ... i te blaszki chyba ma ... na blaszkach ... (Pleszew); jedne grzyby majo^m ... blaszki ... a drugie majó^m takó^m niby go^mbke ... (Sośnica); opieńki to takie grzyby só^m ... jadalne ... takie jak kurka o! ... i to takie blaszki to majó^m ... (Józefów).*

BLASZKOWATY – ‘mający blaszki’: *sowa ... jes też chuda ... ma chudo^m noge znaczy sie ... jest ... duży kapelusz ma ... blaszkowaty poc spodem ... jes taki szary ... (Wieczyn).*

(**BLENDOWAĆ** – **ZBLENDOWAĆ** – ‘rozdrabniać w blenderze’: [Robię] *zupę krem ... [...] dynia do tego warzywo marchewka się gotuje i ... o potem blenduje i ...* (Witaszyce).

BOBER – ‘warzywo o zwisających, obłych strąkach, w których znajdują się jasnozielone nasiona’: *bóbr tak się mówiło bober ale tak tak ... groszeg albo bóbr moja babcia gotowaa dodawaa do barszczu ... bóbr ...* (Broniszewice); *bober ...* (Marszew).

BOCZEK – ‘dolna część półtuszy wieprzowej’: [Części mięsa świni to] *schab karkówka szynka łopatka ... boczek ... [...] i stópki i głowizna ... to wszystko co pamiętam ...* (Pleszew); *schab to jes przy kryngostupie ... nie? ... na ty... potym boczki ...* (Witaszyce); *bigos zazwyczaj przygotowuje się z kiszzonej kapusty można dodać również kapuste surowo^m ... następnie dodajemy ... boczek surowy karkówkę czy też żeberka ...* (Grodzisko); *rozbiór ... rozbiranie świni ... [...] to jes karkówka ... teraz ... karkówka ... teraz jes ... łopatka ... boczek ... żeberka ... schab ... golonka szynki ...* (Gizalki); [Szare kluchy] *z kwaszóno^m kapustó^m najlepsze ... [...] sosem ... polane boczkem ...* (Pleszew); [Jak przygotowuje się bigos?] *kapusta kiszóna no i potem boczek czszeba mieć do tego i troche kielbasy i ...* (Cieśle); *bigos jes skómplikowany ... kapusta ... miyⁿso ... boczek i ... kielbasa i tam wszystkie przyprawy ...* (Sośnica); [Do bigosu daje się] *kiszono^m kapuste ... grzyby kielbaske boczek pomidory ...* (Pleszew); *żurek przyrzoda sie na zakwasie ... gotuje sie jakiegoś tam ... cebulke ... kielbase ... może być boczek ...* (Wieczyn); *jajecznica ... [...] na boczku maśle ...* (Pleszew); *no okrasa to ... tłuszcz ... najcześciej wykona... uzyskany ze smażonego boczku albo ze smażonego sadła ... czy ze smażonej słoniny ...* (Marszew);

[Na kielbasę] *należy wybraź odpowiednie mieⁿso przeważnie łopatke ... czeⁿs boczku ... słoniny ...* (Lenartowice); *roladki ... [...] rozbija się kawałek mieⁿsa ... posypuje przyprawami ... dodaje kawałek boczku cebuli ogórek kiszony skórkę chleba ... i zwija w roladkę następnie smaży ...* (Kotlin); *rolada ... [...] rozbija się mieⁿska ... nakłada się ... kawałek boczku ... weⁿdzonogo lub nieweⁿdzonogo ... kto jak woli ...* (Pleszew); *jag jes krupnik no to można do tego jeszcze dodać ... weⁿdzony boczek i kasze ... jeⁿczmiennom^m ...* (Sośnica); (Dobrzyca); (Jedlec); (Józefów); (Kuczków); (Tomice); 34.

BOCZNIAK – ‘gatunek grzyba o kapeluszu przypominającym lejek lub wachlarz, który do podłoża przyrasta bokiem’: (Marszew); (Pleszew).

BODZICHA – ‘krowa, która bodzie’: *bodzicha ...* (Sośniczka).

BOJLER – ‘kura rasy mięsnej, intensywnie tuczona, przeznaczona na ubój; brojler’: *bojlery ...* (Jarocin).

BORDOWY – ‘ciemnoczerwony, czerwono-fioletowy’: *ta czerwóna [kapusta] trocha zmieni kolor ... nie? ... nie jez już taka intensywna tylko bardziej już ... taka ... bordowa ... modra o! ...* (Grodzisko).

BOROWIK – ‘grzyb, który po dotknięciu sinieje’: *no borowiki to só^m ... te ... no ... jag óne sie? ... sinioki ... ja to mówiłam na nie sinioki ...* (Józefów); *inaczy na grzyby ... tylko takie te drugie... drugigó gatunku ... wiysz? ... nie takie borowiki nie tegó ... takie te ... inne bedki ... [...] no ... jadalne ... niższej kategorii ...* (Witaszyce); *borowik szlachetny ...* (Broniszewice); *tam w Gizalkach same borowiki ...* (Pleszew); (Sośnica).

BORÓWKA – 1. ‘ciemnofioletowy owoc, podobny do jagody, ale większy od niej’ *borówka ... [...] dużo witaminy ma ... fioletowa jest ... (Pleszew); borówka też ma taki kolor ... jak ... jagoda ... taki ciemnograny ... tylko że jes troszeczkę wieⁿksza i rośnie na krzewie ... (Broniszewice); 2. ‘czerwony owoc podobny do jagody; borówka brusznica’: [Borówka] to czerwony owoz jag jagódka ... (Pleszew); borówka leśnie... rośnie w lesie ... i podobna jes do jagody tyko ma czerwony kolor ... najczeⁿściej rośnie na mokradłach ... (Marszew); czerwona borówka ... (Józefów); borówka jes to krzewinka ... krzew ... (Wieczyn); (Witaszyce).*

BORSZCZ > BIAŁY BORSZCZ.

BÓB – ‘warzywo o zwisających, obłych strąkach, w których znajdują się jasnozielone nasiona’: *bób ... (Gizałki); (Józefów); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice); (Pleszew); (Witaszyce); (Zielona Łąka).*

BÓBR – ‘warzywo o zwisających, obłych strąkach, w których znajdują się jasnozielone nasiona’: *bóbr tak sie mówiło bober ale tak tak ... groszeg albo bóbr moja babcia gotowaa dodawaa do barszczu ... bóbr ... (Broniszewice); bóbr to jez inny smak ... i tyż ... ziarenka so^m ... ziarenka so^m o wiele wieⁿksze od groszku ... (Broniszewice); to jes tak zwany bóbr ... i to sie łupał... łupinki wyrzycało te zielone a to sie gotowało ... pyszne jedzonko ... (Nowy Olesiec); bóbr ... (Gizałki); ze skórko^m bobru sie nie je ... (Tomice); (Dobrzyca); (Jarocin); (Pleszew); (Sośnica).*

BÓŚĆ – ‘uderzać czymś ostrym, szpiczastym, np. rogiem’: *ano [krowa] kopie ... no ... i bodzie i kopie ... to jes zwierz ... no to ma prawo kopadź i ... (Sośnica).*

BROJLER – ‘kura rasy mięsnej, intensywnie tuczona, przeznaczona na ubój’: *kury bo... brojlery so^m białe ... takie so^m siodłate ... duże ... one majo^m grube łapy ... pazury ... (Sośniczka); [Brojlery] są to kury hodowlane na mieⁿso ... są one duże ... (Pleszew); [Brojlery] so^m grube tłuste ... mało ruchliwe ... to so^m utuczone takie kurczaki specjalne ... (Lenartowice); (Tomice).*

BROKUŁ – ‘warzywo podobne do kalafiora, ale o zielonych różyczkach’: *brokuł ... [...] no tak samo można zjadadź jak kalafior ... sałatki można też sparzydź robić ... dodawać do sałatek ... można gotować z bulko^m tarto^m zjadać ... (Lenartowice); sałatke można ugotować brokuła polać go ma... tarto^m bulko^m ... (Jedlec); (Jarocin); (Kotlin); (Kuczków); (Tomice).*

BROKUŁA – ‘warzywo podobne do kalafiora, ale o zielonych różyczkach’: *brokuła ... (Pleszew).*

BROKUŁOWA – rzecz., ‘zupa z brokułów’: *co my tağ lubimy bardzo to brokułowo^m ... ja lubie brokułowo^m ... (Pleszew).*

BRO^NZ, BRÓ^NZ – rzecz., ‘kolor kasztana’: [Czarny łepiek ma kapelus] *broⁿzowy a nie czarny ... czarny broⁿz ... [...] nie jest obślizgły ... o! ... jes tak bardziej suchy ... (Pleszew); prawdziwek ... ma kapelus broⁿzowy ... zazwyczaj tak broⁿz taki ... no jakiś tam odcień broⁿzu ... no i ogonek taki fajny gruby ... (Wieczyn); bróⁿz ... (Józefów).*

BRO^NZOWIEĆ – ‘nabierać brązowego koloru’: *cukier sie topił broⁿzowił i później sie na przykład ... wylewało to na talerz ... i tłukło na kawałki ... były gotowe cukierki ... (Lenartowice).*

BRO^NZOWY, BRÓ^NZOWY – ‘mający kolor kasztana’: *kraszanki to jajka gotowało sie w lupinach od cebuli ... i miały zabarwienie broⁿzowe ...* (Pleszew); [Czarny łepiek ma kapelusz] *broⁿzowy a nie czarny ... czarny broⁿz ...* (Pleszew); *ma broⁿzowy kapelusz i jes śliski ... przez to nazywa sie maślak ...* (Sośnica); *u nas? ... [najwięcej jest] tak zwanych czarnych łepków ... [...] mo łepiek ... bardzo ciemno broⁿzowy lub czarny ...* (Wieczyn); [Gąska] *ma kapelusz na wierzku jes broⁿzowy pod spodem żółty ... go^mbke tako^m ...* (Sośnica); (Dobrzyca); [Grzyb] *co to tak puknie ... no ... bycze jajo ... [...] z białego robiło sie to broⁿzowe jak było starsze ...* (Józefów).

BRÓ^NZ > BRO^NZ.

BRÓ^NZOWY > BRO^NZOWY.

BRUKIEW – ‘roślina podobna do buraka, uprawiana na paszę dla zwierząt i do spożycia przez ludzi: *żeby krowy jadły zielonke ... brukiew marchew ...* (Cieśle).

BRUKSELKA – ‘odmiana kapusty, ma małe główki rosnące na wysokiej łodydze’: [Kapusta] *biała czerwona ... i ... brukselka ...* (Sośnica); (Grodzisko).

BRUKSELSKA > KAPUSTA BRUKSELSKA.

BRYNDZA – ‘słony ser z mleka owczego produkowany w Polsce, Rumunii, Rosji, Czechach, Austrii, na Słowacji i Ukrainie’: (Sośniczka).

BRYZA – ‘odmiana ziemniaków’: *no odmiana bryzów ... amerykany kiedyś były takie czerwone ... no różnych było gatunków [ziemniaków] ...* (Józefów); (Dobrzyca); (Sośnica).

BRZOSKWINIA – ‘żółtoróżowy, omszony owoc, o dużej pestce; też: drzewo, na

którym rosną te owoce’: *smażydź można śliwki też jabłka bo przecież sie robi konfitury ... wiśnie ... czereśnie porzeczki czarna czerwona biała ... brzoskwinie ... no chyba to so^m takie najbardziej znane ...* (Broniszewice); (Witaszyce).

BRZUCH – ‘dolna część ciała pomiędzy klatką piersiową a miednicą’: [Świnie trzeba] *umyć ... wcióⁿgnó^ć ... i tegó ... może je takie liwarki albo kładli na ... tym ... na ... drabinie przecinali brzuch ... i tyn ... i wycióⁿgali flaki ...* (Tomice); [Brzuchowina] *to jez miyⁿdzy ... żebr... jak sie kończó^m żebra ... i pod brzuchym to ...* (Tomice).

BRZUCHOWINA – ‘dolna część półtuszy wieprzowej; boczek’: [Brzuchowina] *no to jes ta czeⁿs ... dolna ... tutej świni ...* (Witaszyce); [Brzuchowina to] *dolna czeⁿs ... mieⁿsa świni ...* (Jedlec); [Brzuchowina] *to jez miyⁿdzy ... żebr... jak sie kończó^m żebra ... i pod brzuchym to ...* (Tomice).

BRZUSZNY – ‘znajdujący się w brzuchu’: *przez przewód pokarmowy przedostaje sie on [=pokarm] do ... wneⁿtrza jej [=krowy] jamy brzusznej ...* (Grodzisko).

BULION – ‘wywar z mięsa, kości, ryb, grzybów z dodatkiem jarzyn’: *dobrze umyte ozory wystudzone ... wkładano do bulionu ...* (Marszew); *magotowuje sie bulion z innego mieⁿsa ... na przykład wołowiny czy tam wieprzowiny czy kurczaka ... a później kroi sie ... flaki w paseczki wołowe ... wrzuca magotowuje z przyprawami ...* (Lenartowice); [Na sos musztardowy] *do buliony dodajemy musztardę śmietaną moⁿkę i masło pieprz oraz sól ...* (Pleszew).

BULIONYWKA – ‘niewielka miseczka do potraw płynnych’: *salaterka ... służy do sa-*

łatek do galaretki ... a bulionywka to jes ... z uszami ... [...] jak do barszczu na przykład o! ... (Sośnica).

BULWA – ‘zgrubiała, mięsista, podziemna część niektórych roślin’: *tyń krzak zielony ... kwitnął i potem rozdziły się już ... młode pod krzakiem ... bulwy ziemniaków ... (Nowy Olesiec); (Gizałki); (Jarocin).*

BULWIASTY – ‘mający postać bulwy’: [Se-ler] *bulwiasty ... (Pleszew).*

BULCZANKA – ‘kiełbasa z bułki, krwi zwierzęcej, podrobów i tłuszczu’: *to jes podobne [do kaszanki] tylko zamias kaszy jes bułka ... i to jes bułczanka ... (Pleszew); (Gizałki).*

BURACZANY – ‘powstały z buraków’: *melasa jes to odpad od produkcji cukru ... odpra... odpad buraczany ... z buraków ... cukrownia przerabia i z tego jes ... powstaje cukier idzie a ... to jes ... po prostu ... melasa ... zostaje ... (Dobrzyca).*

BURACZCZANY – ‘będący częścią buraka’: *obcinanie liści buraczcanych ... (Pleszew).*

BURACZEK – ‘jadalna roślina o ciemnoczerwonym, bulwiastym korzeniu’: *a to mieliśmy takie właśnie pomieszczenie przy ... kuchni ... takó^m komórke ... [...] kiszona kapusta była w beczcze potem były tam buraczki przechowywane ... (Nowy Olesiec); kraszanka lub pisanka ... [...] można było je gotować w łupinach od cebuli ... w buraczkach ... (Sośniczka); niktórzy ... kładli w te ... w obiryki od cebuli ... i to ... farbowali na te ... no ... na bróⁿzowo ... ini kładli w obiryki od buraczka ... niktóre pisanki to só^m robióne ... (Tomice); marchew pietrusz-*

ka buraczki ... co bardzo dużo robie soku właśnie z tych ... z tych ... z tych warzyw ... (Pleszew); [Sadzi się] buraczki czerwone czyli ćwikłe ... (Lenartowice); buraczek czerwóny ... (Kuczków); (Dobrzyca); (Jarocin); (Jedlec); (Józefów); (Kotlin); (Sośnica). > BURACZEK ĆWIKŁOWY.

BURACZEK ĆWIKŁOWY – ‘odmiana buraka o ciemnoczerwonym, jadalnym korzeniu’: *buraczki ... ćwikłowe ... (Broniszewice).*

BURACZKI – ‘potrawa ze startych buraków ćwikłowych, podawana jako dodatek do dania głównego’: [Na] *obiad [to] ... rosół ... rolada ... buraczki ... ziemniaczki ... kompocik ... (Pleszew).*

BURAK – ‘jadalna roślina o ciemnoczerwonym, bulwiastym korzeniu’: *najważniejsze to tak zasiłali ... potym przerywali ... bo buraki sie sieje ... (Pleszew); [Serce] jest to górna czeⁿść ... buraka ... (Dobrzyca); [Ćwikła to] burak ... inaczej ... (Witaszyce); (Marszew); > BURAK CUKROWY.*

BURAK CUKROWY – ‘roślina o jasnym korzeniu, uprawiana, by otrzymywać z niej cukier’: *nó melasa moim zdaniem jes to ... tak zwane ... od... odpadki ... jak sie robi cukier ... w cukrowniach ... z buraków cukrowych ... (Kuczków); buraki cukrowe ... (Witaszyce).*

BURZYNY – ‘szara piana powstająca w czasie gotowania niektórych potraw’: *tak zwane burzyny ... (Broniszewice).*

(BUTWIEĆ –) ZBUTWIEĆ – ‘psuć się, gnić pod wpływem wilgoci’: [Jak przechowywało się orzechy przez zimę?] *no to musi być przewiewny woreg albo skrzyńka taka co*

ma otworków dużo ... wkóło po czymś tam ... to musi być w przewiewnym miejscu żeby one nie zbutwiały ... najlepiej to jak ktoś ma strych ... (Pleszew).

BYCZE JAJO – ‘gatunek grzyba, z którego po ściśnięciu lub zdepięciu unosi się szarobrazowy pył’: *purchase to ... nadeptaś ... i wyszczszeliło ... [...] albo bycze jajo ... no ... (Józefów); no bycze jajo ... no inaczej mówiⁿdz jes to grzyb ... jes to grzyb jadalny ... ale ... jes to grzyb w formie ... okróⁿgłyj ... i jes to to że jak sie potym już dojrzały jez jak sie nadeptnie to to tak zwana purchase ... zrobi zrobi ... bardzo brzydko wy... pfu! zrobi ... (Kuczków); [Bycze jajo] jak wygloⁿda to moge powiedzieć ... jes podobny do pieczarek ... tylko że ... jak dojrzeje to sie robi cały czarny ... i z tego taka ... mówi^m że purchase bo ... z niego taki czarny ... pył wylatuje ... jak sie go nadeptnie ... to so^m dzikie takie grzyby ... te purchase ... [...] na trawach rosnó^m ... czasami ... no ... (Do-brzyca); [Grzyb] co to tak puknie ... no ...*

bycze jajo ... [...] z białego robiło sie to bróⁿ-zowe jak było starsze ... (Józefów); 19.

BYCZY > BYCZE JAJO.

BYDŁO – ‘domowe zwierzęta rogatę’: *zale-ży jeszcze [kolor masła] co ... czym paszone jes bydło ... czyli krowy ... (Pleszew); białe i zazwyczaj w kolorze czerwonym ... jeden z opłatków ... [...] jeden opłatek kolorowy tag jak wspomniałam ... przeznaczony był ... jeżeli to było gospodarstwo do bydła ... (Grodzisko); były również opłatki kolorowe czerwone ... były przeznaczone do czszody i do bydła i do zwierzóⁿt domowych ... (Pleszew); [Opłatki dawano] no z tego co wiem to ... krowom ... bydłu w ogóle bydłu ... (Broniszewice).*

BYK – ‘niekastrowany samiec krowy’: (Pleszew).

BYRDA > BERDA.

C

CEBULA, CYBULA – ‘warzywo o podziemnym, jadalnym pędzie, ostrym smaku i zapachu, podczas krojenia może powodować łzawienie’: *śledziówka ... [...] śmietane ... najpierw cebule i pieprz i potem sie zaś śmietane wlewa ... i kładzie sie ten [=śledzie] ... (Cieśle); kraszanki to jajka gotowało sie w łupinach od cebuli ... i miały zabarwienie broⁿzowe ... (Pleszew); pisanki ... [...] gotowali ... w ... cybuli w zbożu ... (Sośnica); szare kluchy to so^m ... ziemniaki utarte ... surowe dodaje sie troszeczkę moⁿki jajko ... można jejs^z ze skwarkami z cebulo^m ... (Sośnica); [Do bigosu daje się] kiszono^m kapuste ... grzyby kielbaske boczek pomidory ... jeszcze śliwki suszone ... można dodać winko ... majeranke ... pieprz czosnek cebule ... (Pleszew); [Na rosół] przygotowuje sie kawalek mieⁿsa drobiowego na przykład albo wieprzowego dodaje sie warzywa takie jak ... marchew por pietruszka cebula seler ... (Broniszewice); (Kotlin); (Jarocin); (Józefów); (Kuczków); (Lenartowice); (Sośniczka); (Tomice); (Witaszyce).*

CEBULKA – pieszcz., ‘warzywo o podziemnym, jadalnym pędzie, ostrym smaku i zapachu, podczas krojenia może powodować łzawienie’: *berze się cebulke ... gotuje sie je z wodo^m i octem to^m cebulke później dodaje sie śmietane ... doprawia sie do smaku i w to sie wkłada śledzie ... (Sośniczka); no śledzie w śmietanie ... [...] śledzie i śmietane i ... i troche cebulki ... (Grodzisko);*

[Na rosół] wode musimy zagotować ... wkładamy pietruszke marchewke seler por zarumieniono^m cebulke ... (Pleszew); (Broniszewice); (Cieśle); (Jedlec); (Marszew); (Sośnica); (Wieczyn).

CENA – ‘handlowa wartość czegoś’: *jatka to jes takie ... świnie ... sprzedawajo^m ... który tam noge se złamie czy coś jes ... świnia po ... sprzedawana po tańszej cenie ... (Pleszew).*

CENTERFUGA, CENTREFUGA, CENTRYFUGA, CYNTERFUGA – ‘urządzenie służące do oddzielania śmietany od mleka dzięki działaniu siły odśrodkowej’: *centerfuga ... (Sośniczka); śmietana ... to czea przez cynterfuge ... bo to kiedyś było cynterfuge sie miało i sie ... te mleko kryⁿciło ... (Cieśle); to jes wirówka albo centryfuga ... (Pleszew); [Śmietanę] ścioⁿga sie przez centrefuge ... to jes specjalne urzoⁿdzenie ... do którego ... wlewa sie mleko i ono ... ma takie dwufazowe lej... lejki i sie oddziela ... i jez mleko odtłuszczone ... wychodzi śmietana ... a to drugie mleko odtłuszczone ... o mniejszej zawartości ... tłuszczu ... (Pleszew); [Śmietanę] ścioⁿga sie przez tako^m ... ścioⁿgało sie przez tako^m maszynie ... nazywała sie ... centerfruga ... (Pleszew); centerfuga ... (Pleszew); centryfugó^m ... (Grodzisko); centryfugo^m ... (Pleszew); 1.*

CENTRALA – ‘tu: główny magazyn’: *[R1:] w Pleszewie ... [R2:] na ulicy ... [...] Targo-*

wej ... była centrala ogrodnicza i skupowali ... warzywa owoce ... (Dobrzyca); [W Pleszewie] była centralna ... centrala ogrodnicza ... ze skupem warzyw i owoców przy ... na ulicy Targowej ... (Pleszew); był skup ... centrala ogrodnicza prowadziła w Pleszewie samym ... a w pobliżu jest ... przetwórnia Kotlin ... i były punkty skupu warzyw głównie pomidorów fasolki ... szparagowej ... malin ... no to akurat jeź owoz ale ... innych warzyw to ... też ... (Lenartowice).

CENTREFUGA > CENTERFUGA.

CENTRYFUGA > CENTERFUGA.

CENTYMETR – ‘jednostka miary równa jednej setnej metra’: *kierzynka jes drewnianna ... może tak bydź na około czterdzieści pięⁿdziesio^t centymetrów ... (Pleszew); to jest kopiec ... [...] prostoko^{tny} wykopany dół ... około tak czterdziestu centymetrów ... [...] no gły^mboki ... (Pleszew); a kopiec tyż było wykopany też gdzieś ... gdzieś sześćdziesioⁿ siedymdziesioⁿ centymetrów ... (Nowy Olesiec).*

CERES – ‘nazwa handlowa tłuszczu spożywczego na bazie rzepaku’: *tak wyrobione ciasto sie formuje okroⁿgłe kule ... dodaje sie powidła i [pączki] smaży na gły^mbokim tłuszczu ... smalcu ... albo ceresie ... (Pleszew).*

CHABANINA – ‘mięso, często z tłuszczem’: *chabanina to raczej nie bo to było to mieⁿso ... sadło ... (Broniszewice).*

CHABAS – ‘mięso, często z tłuszczem’: *chabas to jes ... jakiś tłuszcz ... tłuste mieⁿso ... (Pleszew); kiełbacha weⁿdłina wszystko razem to chabas ... (Pleszew); chabas to sie... inaczej tak czeⁿś ... taka kupka mieⁿsa można powiedzieć ... nie? ... (Nowy*

Olesiec); [Chabas to] mieⁿcho ... mieⁿso ... (Pleszew); chabas? ... szynka ... mieⁿso ... (Pleszew); [Chabas to] miyⁿso wieprzowe ... (Witaszyce); [Chabas to] miyⁿcho ... (Zielona Łąka); (Broniszewice); (Dobrzyca); (Józefów); (Marszew); (Sośnica).

CHARCZENIE – ‘głos wydawany przez świnię i niektóre inne zwierzęta’: (Nowy Olesiec).

CHLEW – ‘budynek, w którym trzyma się świnię’: *świnię sie wyprowadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jóm zabija ... (Pleszew); jag odgania [się świnię]? ... no to tak delikatnie żeby ... bo one só^m już takie tłuszczutkie i duże ... to delikatnie żeby ... przeszły do koryta czy tam wyszły z chlewa na chwile jak sie ... czyściło takie pomieszczenie gdzie one były ... (Nowy Olesiec); chlew ... (Marszew); (Witaszyce); (Zielona Łąka).*

CHLEWIK – 1. ‘budynek, w którym trzyma się świnię’: *świnię przede wszystkim czszeba wyprowadzić z chlewika ... po... uwióⁿzać jóm za nogi żeby nie uciekła ... potym sie bierze ... jako na wsi to sie bierze i obłuchym sie o... ogłusza i potym dopiro ... jak to mówióm ... pod... podcina sie gardło ... i jak sie ... juszke spuści no to tak ... zwane zabicie świni ... (Kuczków); chlewik ... (Pleszew);* 2. ‘budynek, pomieszczenie, w którym trzyma się mniejsze zwierzęta, np. gęsi’: (Kotlin).

CHLEWNIA – 1. ‘budynek, w którym trzyma się świnię’: *chlewnia ... (Broniszewice);* 2. ‘budynek, pomieszczenie, w którym trzyma się mniejsze zwierzęta, np. gęsi’: (Jarocin).

CHLUPAĆ – ‘o płynie: wydawać charakterystyczny odgłos przy przelewaniu’: [Maśło ubijało się] *kierzynkóm ... kierzynko^m ...*

wlewało się do takiej specjalnej w naczynia i się chlupało chlup chlup ... [...] ubijało się ... (Pleszew).

CHLUPOTAĆ – ‘o płynie: wydawać charakterystyczny odgłos przy przelewaniu’: [Żeby sprawdzić świeżość jajka] *poszczoⁿsa się ... zbuk chlupocze ...* (Lenartowice).

CHŁODNICZY – ‘schłodzony, zimny’: *chłodnicze ...* (Pleszew).

CHŁODNO – ‘tak jak, gdy jest nieco zimno’: [Babcia] *zanim zawiezie na targ ... to owijała w liście ... w liście rabarberu ... żeby ono [=masło] miało chłodno ...* (Grodzisko).

CHŁODNY – ‘mający niską temperaturę’: [Masło] *w piwnicy przeczszymywano ... w chłodnym miejscu ... bo lodówek chyba nie było jeszcze ...* (Grodzisko); *i tak samo kielbaskę też się we^hdziło się suszyło gdzieś tam w spiżarni zawieszało się ... [...] nie mogło to być miejsce wilgotne ... bo by ... mogło spleśnieć ale ... chłodne miejsce ...* (Broniszewice); *i te beczki to były ... drewniane tak fajnie wyczyszczone ... i tam się u... ugniatano to mieⁿso ... no i tym chłodnych tych piwnicach takich ... niepiwnicach ale w tych ... chłodnych tych komorach się czyszmytało ... mieⁿsko ...* (Nowy Olesiec).

CHŁODZIĆ – **SCHŁODZIĆ** – ‘obniżyć temperaturę czegoś, wyziębiać’: *jag nie było lodóweg no to ... to wkładali [mięso] do wody do do studni w jakiś w jakiś tej ... bańce takiej czy w jakimś wiadrze ... i do studni żeby to było tam się chłodziło czy ...* (Pleszew); *zanim się oddzieliło zbierało się ... śmietane z mleka ... chłodziło się ...* (Pleszew); *zimne nóżki lub galat ... [...] no ... nogi świńskie got... i można dać golonki gotuje się w wywarze z warzyw ... i potem*

... obiera się zalewa oczyszczonym rosółem i chłodzi ... (Marszew); *s[ch]łodzić ...* (Grodzisko); *schłodzić ...* (Sośniczka); (Pleszew).

CHŁÓD – ‘niska temperatura; miejsce, gdzie panuje niska temperatura’: *peklowanie szynki ... nacieramy solo^m ... czosnkiem ... majerankiem ... potem wkładamy do garnka ... oostawiamy do chłodu a najlepiej wstawić do lodówki ...* (Kotlin).

CHMIEL – ‘roślina pnąca, uprawiana, by produkować z niej piwo’: *liście zielone robio^m i takie bażki zielone só^m i to jes ... chmiel ... o! ...* (Józefów).

CHODŹ! – ‘komenda wydawana krowie, by ją przywołać’: *chodź do mnie chodź chodź pódź krasula chodź ...* (Grodzisko).

CHORO^NGIEWKA – ‘włoski znajdujące się po jednej stronie elastycznej rurki w piórze’: *jak każde pióro ... choroⁿgiewka dłu^tko ...* (Lenartowice).

CHOWAĆ – ‘hodować zwierzęta’: [Kurcząt] *się nie chowa teraz ... pi... się kupuje ...* (Gizałki).

CHROBOWATY – ‘mający nierówną powierzchnię’: *sowa ... mo ogónek tyż troszke jaśniejszy a na wierzku takó^m mo ... s... chrobowató^m ... naskórek ... o! ... na tym łepku ...* (Józefów).

CHRUMKAĆ – ‘wydawać chrapliwy dźwięk (najczęściej o świni)’: [Świnia] *no chrumka ... chrzóⁿka ... chrum chrum ...* (Witaszyce).

CHRUMKANIE, KRUMKANIE – ‘chrapliwy odgłos (najczęściej wydawany przez świnię)’: [R1:] *kwi kwi kwik ... to że kumka-*

nie ... [R2:] *chrumkanie* ... [R1:] *krumkanie* ... *krumkanie no* ... *różnie* ... (Pleszew).

CHRZAN – ‘warzywo o dużych liściach i grubym, mięsistym korzeniu, wykorzystywane w postaci tartej, o ostrym smaku i zapachu’: *jak kisi sie ogórki? ... czea wypłukadź ogórki ... i zaloć potym tegó ... naukłodać ... tegó ... chrzanu do ... nie chrzanu ... chrzanu tyz ... ale kopru* ... (Gizałki); *świeⁿconka* ... [...] [to] *masło szynka chleb kiełbasa babka jajko ... później pieprz sól chrzan musztarda* ... (Pleszew); [R1:] *golonka* ... [...] *czeba jo^m zapeklowadź najpierw ... z tydziń po... popeklować ... i potem jo^m ugotować w przyprawach z liściem lańrowym z zielem angielskim* ... [R2:] *i podawać z chrzanem* ... [R1:] *albo z musztardó^m* ... (Grodzisko); (Broniszewice); (Jedlec); (Marszew); (Tomice).

CHRZANOWY – ‘zawierający chrzan’: *ugotowane ozory do mieⁿkości ... podawano w sosie chrzanowym* ... (Marszew).

CHRZÓ^NKANIE, CHRZÓ^NKANIE, KRZÓ^NKANIE – ‘chrapliwy odgłos (najczęściej wydawany przez świnię): *no chrzóⁿkanie ... krzóⁿkanie raczy* ... (Pleszew); *chrzóⁿkanie i kwik* ... (Marszew).

CHRZÓ^NKAC – ‘wydawać chrapliwy dźwięk (najczęściej o świni)’: [Świnia] *no chrumka ... chrzóⁿka ... chrum chrum* ... (Witaszyce).

CHRZÓ^NKANIE > CHRZO^NKANIE.

CHUDY – ‘o mięsie: mający mało tłuszczu’: (Jedlec); (Kotlin); (Tomice); (Witaszyce). > CHUDY JAK...

CHUDY JAK... – ‘bardzo chudy’: *patyk* ... (Pleszew); (Sośniczka); *sztapa* ... (Lenartowice).

CHUDZIELEC – ‘człowiek bardzo chudy’: *chudziesz ... chudzielec* ... (Lenartowice); (Pleszew); (Sośniczka).

CHUDZIESZ – ‘człowiek bardzo chudy’: *chudziesz ... chudzielec* ... (Lenartowice).

CHUDZIUTKI – ekspres., ‘o mięsie: mający mało tłuszczu’: *śledzie i karpie ... no i oczywiście te chudziutki czyli mintaj miruna ... te najbardziej ... my lubimy* ... (Pleszew).

CHWAST – często w l. mn., ‘niewielka roślina dziko rosnąca, uważana przez ludzi za zbędną i z tego powodu usuwana’: *dzia-bie sie ... chwasty sie wyrывa ... radli sie je potym* ... (Pleszew); *chwasty albo zielsko* ... (Gizałki); *zaś przerywke sie robiło ... że by... [buraki] były siane gyⁿsto ... były wyrzucalo sie czyⁿs tych ... roślin zostawała tylko jedna co dziesiⁿć pietnaście ... do dwudziestu centymetrów ... i ... oczyszczalo sie z chwastów* ... (Dobrzyca); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice).

CIAŁO – ‘organizm człowieka’: *do smarowanie jedynie to [=nalewki z kasztanów] używali ... [...] do ciała* ... (Józefów); *do picia he... tegó ... pokrzywa jes tyz dobro ... bo pijó^m ... pokrzywe ... nie? ... [...] bo i ... niktórzy sie obkłodali pokrzywami ... ciało* ... (Józefów).

CIECIORKA – ‘roślina o jadalnych ziarnach podobnych do grochu, uprawiana także na paszę’: *cieciorka to jes ... zboże takie ... taki ... no ... tag jak fasola tyko jak soczewica tylko ... stroⁿczkowe ... nie? ...* (Witaszyce).

CIELAK – ‘młode od krowy, jakiś czas po urodzeniu’: *siare to zawsze dostawał ... cie-*

lak do picia ... (Sośnica); cielę to sie pewnie jak sie zaraz urodzi ... a cielak to jes późniejszy okres ... jes troszke wieⁿkszy ... starszy ... (Grodzisko); cielę to jes zaraz po wycieleniu a cielak to ju[ż] taki wieⁿkszy ... (Sośniczka); ciele to jes takie co sie urodzi a cielak to już jes troszke wieⁿkszy ... (Sośnica); ciele jes świeżo urodzone a cielag już troszeczkę starszy ... (Pleszew); no ciele jez małe a cielak zaż już jes duże ... (Cieśle); (Broniszewice); cielaki ... (Pleszew).

CIELE, CIEŁĘ – ‘młode od krowy, krótko po urodzeniu’: *cielę to jest zaraz po urodzeniu a cielak to już jest taki kilkudniowy ... zwierzoⁿtko ... (Grodzisko); ciele jes świeżo urodzone a cielag już troszeczkę starszy ... (Pleszew); ciele to jes takie co sie urodzi a cielak to już jes troszke wieⁿkszy ... (Sośnica); cielę to jes zaraz po wycieleniu a cielak to ju[ż] taki wieⁿkszy ... (Sośniczka); no ciele jez małe a cielak zaż już jes duże ... (Cieśle); (Broniszewice); (Grodzisko); (Sośniczka).*

CIEŁĘ > CIELE.

CIEPŁO I – przysł., ‘tak jak, gdy temperatura jest wysoka’: *biały ser czeba najpierw ukusić ... jak sie ukisi po czszech dniach ... to sie przeważnie robi w ciepłe dni ... ón musi mieć ciepło ... (Grodzisko); no [ziemniaki] porastajo^m ... kłami tak zwanymi ... porosno^m one jak były już czujo^m ... robi sie ciepło to ... puszczajo^m kły ... (Nowy Olesiec); bo óna [=kura] gubi na ... ile razy jak ... jes ciepło gubió^m ... (Tomice).*

CIEPŁO II – rzecz., ‘wysoka temperatura; miejsce, gdzie panuje wysoka temperatura’: *poⁿczki [...] jes tłuszcz ... jajka moⁿka ale te drożdże ... robi sie ciasto które musi dojrzewać w ciepłe ... (Pleszew); nastę^mpnie*

kopyścio^m wymieszano ... te wszystkie produkty ... przykrywano kocem ... i stawiano w ciepłe na cało^m noc ... (Marszew); można jeszcze [kaszę] na małym ogniu zostawić żeby doszła do siebie może przykryć pokrywko^m albo jako^mś ... ściereczko^m ... żeby była w ciepłe ... (Broniszewice).

CIEPŁY – ‘mający wysoką temperaturę’: *garować ... w ciepłym ... miejscu ... kiedyś sie pod kołdry ... pod pierzyny najlepiej ... (Pleszew); [Mleko po udojeniu jest] ciepłe i surowe ... (Grodzisko); należało skruszyć ser biały ... posypać go delikatnie sodo^m ... octestawidź na jeden dzień w ciepłe miejsce ... i na kolejny dzień ... można z tego było robić ser smażony ... (Grodzisko); w niewielkim garnuszku ... wlewało sie ciepłe mleko ... dodawało sie pokruszone drożdże troche moⁿki ... (Broniszewice); no najpierw czszea jo^m [=kapustę] poszatkować ... [...] i po dwóch tygodniach w ciepłym miejscu ona ukiśnie a potem wynosi sie do ... zimnej piwnicy ... (Marszew); [Żeby ciasto nie kleiło się do rąk] macza sie ... reⁿce w ... ciepłej wodzie ... (Sośnica); (Pleszew); (Sośniczka).*

CIERNŃ – ‘gatunek śliwy mającej postać krzewu o kolczastych pędach i małych, kulistych, granatowych owocach; tarnina’: *kociuby to so^m ... dzikie owoce ... no jag jo mówiłem przedtym? ... [...] ciernia ... dzikie owoce ... owoce ciernia ... no ... (Dobrzyca); 23.*

CIO^ŃĆ – OBCIO^ŃĆ – ODCIO^ŃĆ – ‘dzielić coś na części za pomocą ostrego narzędzia’: *to jes kurza noga odcieⁿta ... podudzie od ... tegó ... to jes pałka ... jag obetniesz ... podudzie to ... zostanie ci pałka ... (Tomice); no szynke to czszeba ładnie obcio^Ńć ... z tylnej nogi ... świni ... i ładnie ... zapeklować ... po po peklowaniu ... jak to mówioⁿc sie*

wyjmuje i ... sie wy^hdzi ... no i jes szynka ... (Kuczków); [Świnię] tno^m na kawałki ... przerabiajo^m na wyroby ... (Pleszew).

CIP CIP! – ‘odgłos wydawany, by przywołać kury, kurczęta’: *cip cip!* ... (Jedlec); (Tomice); *cip cip cip!* ... (Gizałki); (Lenartowice); *cip cip cip cip!* ... (Kotlin); (Lenartowice); (Pleszew).

CIPS – często w l. mn., ‘rodzaj przekąski – smażony, cienki plasterek ziemniaka’: [Z ziemniaków] *można robić frytki cipsy ... można robić spirytus ... można zrobić krochmal ...* (Lenartowice); *frytki so^m ... cipsy ... ludzie też robio^m z tego [=ziemniaków] ... właśnie alkohol ... spirytus ...* (Pleszew).

CUKIENIA, CUKINIA – ‘roślina o podłużnych, zielonych lub żółtych, owocach’: *cukienia jest ... zielona chociaż może też być żółta ... i jes bardziej mieⁿka ... [..] a kabaczeg jest ... raczej bardziej do dyni podobny ...* (Lenartowice); *kabaczeg jes króczniejszy ... barzy taki peⁿkaty ... a cukinia jes ... duższa ... tag mi sie wydaje ...* (Tomice); *kabaczeg jez okróⁿgły cukinia jes ... przeważnie zielona i ... i długa ... a kabaczeg jes okróⁿgły ... i jes ... jasny ... nie jes zielony tylko jasny ...* (Kuczków); *w tym roku dużo miaam cukiń ...* (Pleszew); *cukinia jes podłużna ... a kabaczki so^m okroⁿgłe ...* (Jarocin); (Gizałki); (Jedlec).

CUKIER – ‘słodka, sypka przyprawa’: *plyⁿ-dze ... [..] z ziemniaków ... moⁿki i jajka ... [..] [Można jeść] z cukrem ... z bito^m śmietan... z kwaśno^m śmietano^m ...* (Jedlec); *nalesni^g jez z moⁿki ... [..] mleko ... dodaje sie troche cukru do smaku ...* (Jarocin); *no na przykład można było na goroⁿco^m sucho^m patelnie ... wsypywać cukier mieszajoⁿc ... cukier sie topił broⁿzowiał i później sie na*

przykład ... wylewało to na talerz ... i tłukło na kawałki ... były gotowe cukierki ... (Lenartowice); *później [pączki] sie posypuje po upieczeniu ... po usmażeniu ... cukrem albo cukrem pudrem albo lukrym ...* (Pleszew); *znam tylko kompot z dyni ... woda dynia sukier ... koniecznie goździki i cynamom ... do smaku ... [..] i cukier ...* (Pleszew); *kiedys dawno dawno tymu to tam wioⁿzali z tego ... no ... [..] z materiału ... wyⁿzolek ... i w środek tam cukru albo czegoś dosypali i tak dziecko ssało ... no ...* (Witaszyce); *moja mamusia tam robiła ... tako^m szmateczke wkładała troche cukru w to i to ja... i to było jako smoczek dla dziecka ... nie? ...* (Nowy Olesiec); *zrobi sie zacier ... można z żyta można z ryżu można z cukru ... no i musi to ... przejść pewna fermentacja ... [..] ... oczyszczuje sie z tego spiritus ... czyli samogon inaczy ...* (Dobrzyca); *ryż z potrawko^m ... robymy zasmażke na maśle ... i zalewamy potrawke rosółem ... robimy do tego śmietanke i żółtko doprawiamy cukrym ...* (Pleszew); [Makiełki] *to polega na tym że zagotuje sie makaron ... dodaje sie ... mak z ... z cukrem ... i to sie zasmaża ...* (Broniszewice); [Jak robiono domowe cukierki?] *karmelizowało sie cukier na patelni ... wylewało sie do naczynia metalowego ... a kiedy stwardniało łamało sie na kawałki ...* (Pleszew); *nó melasa moim zdaniem jes to ... tak zwane ... od... odpadki ... jak sie robi cukier ... w cukrowniach ... z buraków cukrowych ...* (Kuczków); *szare jaja to só^m w sosie ... sar... szarym ... w szarym sosie który robi sie z karmelu ... cukier ... [..] pali sie ...* (Pleszew); *baraneg najczeⁿściej był zrobiony dawniej z masła ... wyciskany specjalno^m formo^m ... a ostatnio sie praktykuje że so^m te baranki z cukru ...* (Lenartowice); *dżżem no to jes ... słodkie ... przesmażone ... nie? ... ugotowane owoce ... z cukrem ...* (Sośnica); *gotowało sie mleko z ... cukrym*

... żeby masa była taka twardziejsza ... lub cukier przesmażało się i ... wychodził kar... taki mały ... karmel ... (Sośniczka); rozpuścili masło i co jeszcze tam? ... [...] cukier na patelni i tegó ... to razym zaś wymiszali ... i ... styⁿgło się i [były domowe] cukierki ... (Pleszew); baranek ... z cukru ... (Tomice); (Kotlin); (Marszew); (Nowa Wieś). > CUKIER PUDER.

CUKIER PUDER – ‘zmielony cukier’: [Jabłecznik to] [R1:] ciasto i muz jabkowy i ... i co? ... [R2:] kruszonka ... posypane cukrem pudrem ... (Pleszew); później [pączki] się posypuje po upieczeniu ... po usmażeniu ... cukrem albo cukrem pudrem albo lukrym ... (Pleszew); no ... sznoka z glancem ... [...] drożdżówka ze ... z cukrem pudrem ... (Sośnica); makowiec piecze się na ... s... kruchym spodzie ... na to kładzie się mak ... kruszonkę ... polewa się polewo^m po upieczeniu ... lub cukrym pudrym ... (Sośniczka).

CUKINIA > CUKIENIA.

CUKROWNIA – ‘zakład produkcji cukru’: nó melasa moim zdaniem jes to ... tak zwane ... od... odpadki ... jak się robi cukier ... w cukrowniach ... z buraków cukrowych ... (Kuczaków); melasa jes to odpad od produkcji cukru ... odpra... odpad buraczany ... z buraków ... cukrownia przerabia i z tego jes ... powstaje cukier idzie a ... to jes ... po prostu ... melasa ... zostaje ... (Dobrzyca); zawożenie [buraków] do cukrowni ... (Pleszew).

CUKROWY > BURAK CUKROWY.

CUKRUŚ – ‘rasa gołębia, którego gruchanie przypomina odgłos: cukru cukru’: odmiiany gołe^mbi ... pocztowe ... garłacze ... i ... cukrusie so^m ... (Kotlin).

CYBULA > CEBULA.

CYCAĆ – ‘rozpuszczać śliną coś trzymanego w ustach’: cycać cukiera ... (Pleszew).

CYCEK – ‘wyrostek wymienia, z którego leci mleko’: cycki ... (Pleszew); (Sośnica).

CYCKAĆ – **POCYCKAĆ** – ‘rozpuszczać śliną coś trzymanego w ustach’: musze sobie pocyckać cukiera ... (Broniszewice); cyckać ... (Marszew).

CYLOFAN – ‘cienka folia, szeleszcząca przy dotknięciu, służąca do owijania produktów spożywczych’: [Świeże masło zawijano] w cylofan ... (Cieśle).

CYNAMON – ‘sproszkowana przyprawa o słodkawym, korzennym zapachu’: znam tylko kompot z dyni ... woda dynia sukier ... koniecznie goździki i cynamom ... do smaku ... [...] i cukier ... (Pleszew).

CYNTERFUGA > CENTERFUGA.

CYTRYNA – ‘owoc o soczystym, kwaśnym miąższu, pokryty żółtą skórką’: śledź w śmietanie ... [...] śledź może być słony ... czeba go wypukać ... później czeba go pokroić ... śmietanke można dać ... [...] nawet troszeczkę cytryny ... (Pleszew); doprawiamy cukrym ... i cytryno^m ... do smaku ... (Pleszew); to jez na przezi^mbinie ... na kaszel ... na przezi^mbinie ... [...] tak ... bierziesz piⁿcet kwiatków ... mleczu ... to zalywosz ... litrym wody ... i to ... kroisz czszy cytryny ... (Tomice).

CZARNINA, CZERNINA – ‘zupa z krwi kaczki’: czarnina ... [...] rosół zacioⁿgany ... krwio^m kaczki ... [...] czea jó^m ugotować ... na warzywach ... z kaczki ... z skrzyde-

łek ... kupra i szyi ... [...] [Do tego podaje się kluski] szersze takie ... łazanki ... (Dobrzyca); [Można zrobić] kaczke z jabkami ... czarnine ... (Sośnica); (Pleszew); [Na czarninę] gotuje się podroby ... z kaczki ... gotuje się rosół z podrobów kaczki i zalewa się ... krwio^m zmieszano^m z moⁿko^m i octem ... [...] mogo^m ... może być makaron może być kluski kładzione ... (Sośnica); nie wiem nigdy tego [=ozorów] nie jadłam i nie robiłam ... [...] bo sie nawet tym nie interesowałam ... tak samo jak czernino^m ani ... ani flakami ... (Witaszyce); czernina ... [...] gotuje się ... podroby kaczce ... rosółę i na tym rosółku sie robi ... krew ... zasypuje sie zrobi sie ... w gaczk u... wlewa sie krew i dod... do tego sypie sie dwie łyżki moⁿki i sie roz... to^m ... to^m zaprawo^m sie leje do tego rosółu i ... robi sie ... kładzie^m sie ... przyprawia ... ach! ... i jeszcze można włożyć ... owoce różne do smaku ... można włożyć i soli i cukru żeby to wszystko smakowało bardzo dobrze ... (Pleszew); no kaczke ... zabijesz ... spuszczoś krew ... na kaczym mieⁿ sie do ... do tego ... rosółu co na miyⁿ sie ... co sie z tego mieⁿsa gotuje wrzuczoś wszystkie warzywka ... i potym krew zaklep... bo krew musi być z octem ... i lejesz tam śmietane moⁿke ... zaklepujesz to ... zagotowujesz i tag jes ... czernina ... (Tomice); gołoki to só^m ... tak ... kluski ... z pyrek ... [...] może je obsmażyć ... z jajkiym ... mozesz do ... kiedyś kładli do rosółu ... do tego ... do czerniny ... (Tomice); (Dobrzyca); (Józefów); [Jest „czarnina” i „czernina”, przez „a” i „e” w Poznańskim czernina ... (Pleszew); czarnine ... cernine ... (Józefów).

CZARNY – ‘będący koloru węgla kamiennego lub zbliżonego koloru’: porzeczeki czarna czerwona biała ... (Broniszewice); [Bycze jajo] jak wygloⁿda to moge powiedzieć ... jes podobny do pieczarek ... tylko

że ... jak dojrzeje to sie robi cały czarny ... i z tego taka ... mówio^m że purchowa bo ... z niego taki czarny ... pył wylatuje ... jak sie go nadeśnie ... (Dobrzyca); wyⁿgierki ... cimne só^m czarne ... podłużne ... pestka odchodzi ... (Gizałki); [Indyk jest] duży ... gulgocze ... ma czerwone korale ... i cza... przeważnie jes ... czarny ... (Sośnica); [Czarny łąpek] ma czarny kapelus ... a biały ogonek ... (Sośnica); (Wieczyn). > CZARNY BEZ, CZARNY ŁEPEK.

CZARNY BEZ – ‘krzew o białych, drobnych kwiatach zebranych w duże, płaskie baldachy, ma niewielkie, kuliste, fioletowo-czarne owoce; także owoce tego krzewu wykorzystywane w celach leczniczych’: no to tag jag jagody kładli do stoików to tyż ... abo czarny bez jak kładziesz to przecię tyż ... zalywosz ... (Józefów); owoce [czarnego bzu] sie kładzie ... w słoig i sie zasypuje cukrym ... [...] puścił sok ... puściły sok ... [...] na przezi^mbinie ... no ... (Józefów); musi ... sie zerwać owoce [czarnego bzu] jak to mówioⁿc ... potem sie owoce ... czeba je umyć ... ułożyć w garnek ... zagotowadź i potym wycisnoⁿć sok ... [...] no ... przede wszystkim ... słuźo^m do ... różnych herbat nie herbad i można w to pić ... nawet z wod^o czy z czymkolwiek jes to na zazi^mbinie ... (Kuczków); [Na syrop z czarnego bzu] wyciska sie ... te nasiona czy owoce ... [...] takie takie parasole jakby ... i ... z tego sie wyciska i z tego sie ten ... sok ... z tego sie robi ... właśnie ten ... sok taki ... powiedzmy leczniczy dodaje sie do herbaty czy ... [...] no dodaje sie do herbaty go ... na przezie^mbinia na takie ... antrygrypowe o! ... (Dobrzyca); 13, 14.

CZARNY ŁEPEK – często w l. mn., ‘gatunek grzyba o ciemnobrązowym kapeluszu, z pękatym trzonkiem i rurkami, które

w miejscu dotknięcia zmieniają kolory na ciemnoniebieski; podgrzybek brunatny: *u nas? ... [najwięcej jest] tak zwanych czarnych łepków ... [...] mo łepok ... bardzo ciemno broⁿzowy lub czarny ... żółty jes pod spodem ... no i ogonek taki ładny ... grubiućki ... (Wieczyn); [Czarny łepok ma kapelusze] broⁿzowy a nie czarny ... czarny broⁿz ... [...] nie jest obślizgły ... o! ... jes tak bardziej suchy ... (Pleszew); [Czarny łepok] ma czarny kapelusze ... a biały ogonek ... (Sońnica); (Dobrzyca); 20.*

CZCZY – ‘o jajku: takie, z którego nie wykuło się kurczę’: *czcze ... (Kotlin).*

CZEMPION – ‘odmiana jabłek o zielonkawożółtej skórce z rumieńcem na ponad połowie owocu; Szampion’: *to by pierwsze były papierówki ... lobo ... jonagold ... jonatany ... czempiony moje ulubione ... kosztele ... renety i złote i szare ... no i antonówki na przetwory ... (Pleszew); (Broniszewice).*

CZEPAĆ, CZSZEPAĆ – ROSZCZSZEPAĆ – ‘poruszać czymś energicznie, by coś doprowadzić’: *jajecznicza ... [...] na maśle ... i czszeba jajka roszcyszepać żeby były roszcyszepane ... [...] na patelce [się smaży] ... (Cieśle); jak ktoś nie miał właśnie takiej ... ty ty[ch] kierzynek to sobie [masło] w jakiś dużym słoiku i czepał sobie czepał ... tak? ... (Pleszew); robiło się dziure nożem [w tętnicy świni] ... potem się ... miało się uszykowanóm miseczke ze solo^m ... i spuszczało się do ty miseczki ... a jedna osoba czszepała ... żeby ... żeby nie tegó ... ale ze solo^m ... (Tomice); babcia robi [masło] w słoiku ... w słoiku czepali ... (Pleszew); jajko się roszcyszepuje ... z tym ... i rzuca się na ... na ... z moⁿkóm i ... i rzuca się na tym ... za zupe ... na gotujóⁿcóm wode ... do zupy ... bo to wtedy już bezpośrednio do zupy ... nie?*

... zamiast makaronu to z lano^m klusko^m ... (Witaszyce).

CZEREŚNIA – ‘ciemnoczerwone lub jasnoczerwone, niewielkie, okrągłe owoce z pestką; też: drzewo, na których rosną te owoce’: *smażydź można śliwki też jabłka bo przecież się robi konfitury ... wiśnie ... czereśnie porzeczeki czarna czerwona biała ... brzoskwinie ... no chyba to so^m takie najbardziej znane ... (Broniszewice); [Drewno do wędzenia] czyli liściaste ale najczę^śściej ... to jez olszyna ... czyli olcha albo drewno owocowe ... czereśnia jabłoni ... wiśnia ... (Lenartowice); wodo^m jo^m zalewajo^m jakoś czereśnie i to [=robaki] ... wylažo^m ... (Witaszyce).*

CZERNINA > CZARNINA.

CZERNINKA – pieszcz., ‘zupa z krwi kaczki lub gęsi’: *czerninke ... (Kuczków).*

CZERPAK – ‘narzędzie do czerpania żywych ryb’: (Pleszew).

CZERWONA KAPUSTA, CZERWONA KAPUSTA, CZYRWONA KAPUSTA – ‘kapusta, która po ugotowaniu zmienia kolor na fioletowy’: *jes kapusta biała ... kapusta czerwona i kapusta pekińska ... (Pleszew); kapusta pekińska czerwona ... i włoska ... (Sońniczka); to ta czerwona [kapusta] trocha zmieni kolor ... nie? ... nie jez już taka intensywna tylko bardziej już ... taka ... bordowa ... modra o! ... (Grodzisko); kapusta po ugotowaniu kolor zmija? ... może czerwona? ... (Sońnica); (Broniszewice); (Cieśle); (Grodzisko); czyrwona ... (Pleszew); czerwona ... (Pleszew).*

CZERWONY, CZERWÓNY – ‘będący kolorem krwi’: [Sadzi się] *buraczki czerwone*

czyli ćwikle ... (Lenartowice); białe i zazywczaj w kolorze czerwonym ... jeden z opłatków ... [...] jeden opłatek kolorowy tag jak wspomniałam ... przeznaczony był ... jeżeli to było gospodarstwo do bydła ... (Grodzisko); były również opłatki kolorowe czerwone ... były przeznaczone do czszody i do bydła i do zwierzoⁿt domowych ... (Pleszew); no cieszy sie ... gdacze ... a w ogóle kury które so^m w okresie ... noszenia jajek ... majo^m ładny czerwony grzebień ... (Lenartowice); borówka leśnie... rośnie w lesie ... i podobna jes do jagody tylko ma czerwony kolor ... (Marszew); porzeczki czarna czerwona biała ... (Broniszewice); kozak to jez na wysokiej na dużej nóżce i czerwony lepek ... (Pleszew); [Muchomor ma] czerwony kapelus w białe kropki biały ogonek ... (Sośnica); [Indyk jest] duży ... gulgocze ... ma czerwone korale ... (Sośnica); czerwona borówka ... (Józefów); (Dobrzyca); poziomki? ... no ... owozd mały czerwone ... (Józefów); (Kuczków). > BARSZCZ CZERWONY, CZERWONA KAPUSTA.

CZERWÓNY > CZERWONY.

CZEWIA, CZSZEWIA – ‘ogólne określenie wszystkich wnętrznosci świni’: to sie mówi ... czszewia ... czewia ... (Kotlin).

CZOSNEK – ‘roślina o charakterstycznym zapachu i ostrym smaku, mająca ząbki zebrane w główki, wykorzystywana w kuchni’: [Do bigosu daje się] kiszono^m kapuste ... grzyby kielbaske boczek pomidory ... jeszcze sliwki suszone ... można dodać winko ... majeranke ... pieprz czosnek cebule ... (Pleszew); pekluje sie czyli ... moczy sie w wodzie z solo^m i z przyprawami jak tam czosnek czy lubczyk i tak dalej ... (Lenartowice); [Jak kisi się ogórki?] ogórki ... musi być koperek ... musi być czosnek ... musi być

chrzan ... no i to wszystko ... zalewamy wod^om ze solo^m ... (Pleszew); to bierzesz [szynkę] peklujesz ... zalywosz ... robisz tak^om ... zalewe ... ze sol^om ... czoskiem ... (Tomice); [Metka to] surowe mieⁿso mielone ... i doprawione ... czoskim cebul^om i przyprawami ... (Marszew); peklowanie szynki ... nacieramy solo^m ... czoskiem ... majerankiem ... potem wkładamy do garnka ... (Kotlin); (Broniszewice); (Kuczków); (Marszew); ciosnek ... (Józefów).

CZSZEĆ, TRZEĆ – PRZETRZEĆ – UCZSZEĆ – ZECZSZEĆ, ZETRZEĆ – ‘naciśkając, przesuwając coś po czymś i uzyskiwać z tego wiórki’: goloki no ... kluski z ziemniaków ... [...] przyrz^ondać cza ... srowe ziemniaki sie czsze ... na tartce ... sie ... robi kluski i sie gotuje ... (Gizałki); ogórkowo^m to wiadomo że starte do tego ogórki kwaszone ... (Pleszew); no pomidorowa ... gotuje sie wywar ... [...] wkłada pomidorke przetarty albo koncentrat pomidorowy ... (Pleszew); zupa pomidorowa jes z pomidorów ztar... przetartych ... (Sośnica); z mojej babci tam jeszcze pamie^t tam pyrczok to były ... ziemniaki tarte surowe ... (Pleszew); plindze ... [...] no przyrz^ondało sie tarło sie na tarce ... (Sośniczka); [Ziemniaki na placki] najpierw czszeba było je obrać ... a nast^emnie tarło sie na tarce ... (Grodzisko); szare kluchy to so^m ... ziemniaki utarte ... surowe dodaje sie troszczke moⁿki jajko ... (Sośnica); ziemniaczki sie ... czszeba uczszeć troszczke moⁿki jajko i ... i wymieszać ... [...] i jes ... i so^m placki ziemniaczane ... piecze sie to na oleju i tyle ... (Kuczków); zeczszeć ... (Pleszew); zetrzeć ... (Broniszewice); no to czszeba było zeczszedź na tartce i ... (Sośnica).

CZSZEPAĆ > CZEPAĆ.

CZSZEWIA > CZEWIA.

CZSZODA – ‘zwierzęta gospodarcze’: *były również opłatki kolorowe czerwone ... były przeznaczone do czszody i do bydła i do zwierzót domowych ... (Pleszew); wziął reszta [z kolacji wigilijnej] co tegó i szed gospodarz dać zanież jedzenia ... do swoi ty ... czszody ... (Pleszew).*

CZSZON – 1. ‘część grzyba wyrastająca z podłoża; nóżka’: [Grzyb ma] *kapelusz i czszon ... (Pleszew); [Grzyb składa się] z czszona i kapelusza ... (Witaszyce); [Grzyb składa się] z kapelusza z czszonu ... z korzenia ... (Broniszewice); 2. ‘część narzędzi służąca do trzymania’: kierzynka *jes drewnianna ... [...] i ma taki czszon do ubijania ... (Pleszew).**

CZSZONEK – 1. ‘część grzyba wyrastająca z podłoża; nóżka’: [Prawdziwek ma] *brozowy kapelusz go^mbke poc spodem i biały czszonek ... (Sośnica); (Marszew); (Pleszew); 2. ‘część narzędzi służąca do trzymania’: *dziabka do ziemniaków to jes takie udzon... taka ten że ... ma takie ... czszy ze^mby ... dugie ... i ... czszonek ... (Sośniczka).**

CZSZYĆ – UCZSZYĆ – ‘naciskając, przesuwając coś po czym i uzyskiwać z tego wiórki’: [Zacierka] *no to jez moⁿka woda i jajko ... i potym to za... zrobisz takie ... twardawe te ciasto ... i czszysz na tartce ... (Tomice); uczszyc ziemniaki ... (Pleszew).*

CZYRWONA KAPUSTA > CZERWONA KAPUSTA.

CZYSTY, TRZYSTY – 1. ‘pozbawiony brudu’: *kurczak do wody ... który sie zagotuje ... odlać to^m wode ... wypłukać ... zalać ... miyⁿso wypłukać ... zalać ponownie czysto^m zimno^m wodó^m ... (Pleszew); i sie skrobało to^m sierś żeby była czysta skóra ... bez sierści ... (Nowy Olesiec); (Dobrzyca); (Józefów); (Sośnica); *trzyste ... (Pleszew); 2. ‘o jajku: takie, z którego nie wykuło się kurczę’: *czyste jajko ... (Kuczków).***

CZYŚCIĆ – OBCZYŚCIĆ – OCZYŚCIĆ – WYCZYŚCIĆ – ‘pozbywać się niepożądanych elementów’: *te ozory czszeba je umyć ... wyczyścić ... zeszkrobać tyn nalod na na ozorze ... (Pleszew); no [ziemniaki] porastajo^m ... kłami tak zwanymi ... porosno^m one jak były już czuju^m ... robi sie ciepło to ... puszczajo^m kły ... no i te kły czszeba było obierać ... czyści[ć] tak ... (Nowy Olesiec); no po zabiciu [świni] to koniecznie było czszeba obczyścić skóre ... (Nowy Olesiec); [Kurę trzeba] *złapadź i zabić ... oparzyć ... oczyścić ... z pierza ... umyć ... pokroić w kawałki i wrzucić do garnka ... (Kotlin); i te beczi to były ... drewniane tak fajnie wyczyszczone ... (Nowy Olesiec); [R1:] *czyści sie je [=grzyby] ... obiera ... sortuje ... [R2:] *gotuje suszy ... (Pleszew); (Tomice); jeżeli to jest ... kura to wiadomo czszeba jo^m odpierzydź i oskubać czyli ... oczyścić z ... wneⁿczności ... poćwiartowadź no i jes gotowa do do przyrzoⁿdzania ... (Lenartowice); (Marszew); (Witaszyce); *oczyścić ... (Gizałki); (Kotlin); (Wieczyn); *wyczyścić ... (Jarocin); (Pleszew).******

Ć

ĆWIARTKA – 1. ‘jedna czwarta część czegoś, podobna do trzech pozostałych’: *z gruszeg obieramy ... o... strużemy gruszki wybieram nasio... nasionka ... krajemy ... kroimy na czwar... na ćwiartki ...* (Sośnica); 2. ‘połowa przedniej lub tylnej części zabitej świni’: [Świnię po zabiciu dzieli się] *na połówki i ćwiartki ...* (Pleszew); (Marszew); (Witaszyce); 3. ‘czwarta część kurczaka, np. udko, pierś itd.’: *ćwiartki usmażyć ...* (Tomice).

ĆWIARTKOWAĆ – ROŻĆWIARTKOWAĆ – ‘dzielić tuszę lub tuszkę na ćwiartki’: *no myjesz [kurczaka] ... ćwiartkujesz ... albo pieczesz ... albo gotujesz ...* (Tomice); (Kotlin); *umydź i roźćwiartkować ...* (Kuczaków).

ĆWIARTKOWANIE – ‘dzielenie tuszy na ćwiartki’: (Kuczaków).

ĆWIARTOWAĆ – POĆWIARTOWAĆ – ‘dzielić tuszę lub tuszkę na ćwiartki’: *jeżeli to jest ... kura to wiadomo czszeba jo^m odpierzydź i oskubać czyli ... oczyścić z ... wneⁿczności ... poćwiartowadź no i jes gotowa do do przyrzoⁿdzania ...* (Lenartowice); [Kurczaka] *no myje sie ćwiartuje i ... gotuje i ...* (Gizałki); *ćwiartuje sie go [=kurczaka] i smaży na patelni ...* (Jedlec).

ĆWIARTOWANIE – ‘dzielenie tuszy na ćwiartki’: ćwiartowanie ... (Pleszew); (Zielona Łąka).

ĆWIKŁA – ‘czerwone buraczki’: [Sadzi się] *buraczki czerwone czyli ćwikłe ...* (Lenartowice); [Ćwikła to] *burak ... inaczej ...* (Witaszyce).

ĆWIKŁOWY > BURACZEK ĆWIKŁOWY.

D

DACHOWIEC – ‘gołąb niehodowlany, żyjący w pobliżu człowieka’: [R1:] *goł^mb dachowce ...* [R2:] *dachowce ... takie zwykle normalne goł^mbki które nie so^m to ...* (Pleszew).

DAMASYNA – ‘odmiana okrągłych śliwek o jasnoczerwonej lub różowej skórce’: *mamy ... i mirabelki ... różówki ... wyⁿgierki ... damasyny ... renglody ... glubki ... no ...* (Pleszew).

DE^MBOWY, DY^MBOWY – ‘zrobiony z drewna dębu’: *można jo^m [=kapustę] posiatkować zmorzyć solo^m ... i jo^m ukisić w becze najlepszy ma smak ... de^mbowej ...* (Pleszew); *dy^mbowe to chyba u nas to nie weⁿdzili ...* (Broniszewice).

DEPTAĆ – ‘o kogucie: zapładniać’: *kogut ... [...] musi deptać kury żeby ... żeby były jajka zaleⁿżone ...* (Tomice); – **DEPTAĆ, UDEPTAĆ** – ‘ugniatać nogami’: *u naz nie było takiego czegoś że jedna osoba ... jak to po... we filmach jest ... nikt nie wchodził ... i nie deptał nogami ... tej ukiszzonej kapusty ... tylko ... takim specjalnym ubijakiem ...* (Broniszewice); *czea jó^m [=kapustę] poszat-kować ... posolić ... udeptać ...* (Tomice).

DEWOLAJ – ‘rozbity kotlet z kurczaka, nadziewany masłem i zwinięty’: *z kury kurczaka można potrawk... jakie potrawy? ... no sałatki można zrobidź i ten ... no i upie[c]*

... mieⁿso pieczone roladki dewolaje ... (Jedlec).

DIETETYCZNY – ‘zgodny z określoną dietą; tu: lekkostrawny i pożywny’: *goł^mb jes ... dietetyczny i czeⁿsto sie robi dla dzieci lub dla chorych lub dla rekonwalescentów ...* (Lenartowice); (Pleszew).

DŁUTKO – ‘elastyczna, cienka rurka stanowiąca os pióra, która zaczepiona jest w skórce ptaka; dutka’: *jak każde pióro ... choroⁿgiewka dłutko ...* (Lenartowice).

DOCHODZIĆ – DOJŚĆ – ‘dogotować się, zakończyć proces gotowania’: [Kasza] *pyⁿcznieje no dochodzi ...* (Witaszyce); *można jeszcze [kaszę] na małym ogniu zostawić żeby doszła do siebie może przykryć pokrywk^m albo jako^mś ... ściereczko^m ... żeby była w cieple ...* (Broniszewice); (Pleszew).

DODAĆ – ‘dołożyć coś do czegoś’: *można dodać ... ziola ... można dodać koper można dodać szczypior lub pieprz i wtedy ... ten ser beⁿdzie miał odpowiedni smag i aromat ...* (Grodzisko); *najpierw czeba gó [=ser] zakruszyć ... dodać trochę sody ... soli ...* (Sośniczka); *jeszcze do smaku dodaje sie pieprzu ... troszeczke cukru troche octu cebulke krojono^m ...* (Pleszew); *możemy dodadź mieⁿso a jag jes postny kapuśniak to bez mieⁿsa ...* (Marszew); *można pokroidź jabka dodać przypraw a można też ...* (Lenartowice).

DODATEK – ‘to, co się dokłada do elementów podstawowych’: *no bigos przygotowuje sie z kwaszonej kapusty wiyⁿc czszeba mieć kwaszono^m kapuste ... warzywa ... mieⁿso ... a jako dodatki ... smakowe to grzyby na przykład suszone ... pieprz i sól ...* (Pleszew).

DODAWAĆ – ‘dokładać coś do czegoś’: *ser podsuszano ... zakruszało się go dodawało się troszeczkę sody ... jak zgliwiał ... to się smażyło ...* (Sośniczka); *dopiero jag [ser] miał taki charakterystyczny zapach ... rozpuszczało się go w ko^mpieli wodnej ... dodawało się masło ... żółtko ... koper ... i tak powstawał ser smażony ...* (Pleszew); *co niektórzy dodawajo^m [wody] ... żeby mieć wieⁿcej pewnie tej jajecznicy ...* (Grodzisko); *miyⁿso zalewamy wodo^m ... dodajemy włoszczyzne ziele angielskie pieprz sól ...* (Marszew); *[Na rosół] przygotowuje sie kawałek mieⁿsa drobiowego na przykład albo wieprzowego dodaje sie warzywa [...]* ... (Broniszewice); *gonlonke sie najpierw pekluje ... później sie je jo^m gotuje można robidź jo^m tak że później można jo^m obsmażyć dodawajoⁿc troche piwa ...* (Sośniczka); *wszystko gotujesz ... no i to jes żurek ... nie... a jeszcze dodajesz tego ... zawed jajko ... gotowane ...* (Tomice).

DOIĆ – WYDOIĆ – ‘pozyskiwać mleko od samic niektórych zwierząt, np. krowy’: *no kobiety przeważnie kobiety doily krowy ... wygloⁿdało to tak że na takim bardzo niskim taboreciku ryczka ... siadała brała wiadro kanne ... no i doila ... późni je przycydzala ... najczeⁿściej było przycydzane przez pieluche ...* (Pleszew); *krowa ma szczyki ... przez które so^m dojone i cezba umiejeⁿtnie ... raz prawo^m raz lewo^m re^mkó^m naciskać ... żeby mleko leciało ...* (Pleszew); *[Szwajcer] doil krowy ... i jak to mówióⁿ przyszykowały do do doinia i przede wszystkim były pod jego*

opieko^m ... (Kuczków); *reⁿkami sie doilo ... a potym były takie ... dojarki ...* (Cieśle); *żeby miedź mleko krowe należy wydoić ... rano albo w południe i wieczorym ...* (Pleszew); *gospodyni doi ale jag jo^m sie nazywa nie wiem ...* (Broniszewice); *wydoić ...* (Grodzisko); (Pleszew); (Sośniczka); *wydoi[ć] ...* (Pleszew); *doić ...* (Sośnica).

DOJARKA – 1. ‘kobieta dojąca krowę’: *dojarka ale ale ... faceci to nadowali szwajcery ...* (Sośnica); *dojarka ...* (Pleszew); 2. ‘maszyna dojąca krowę’: *reⁿkami sie doilo ... a potym były takie ... dojarki ...* (Cieśle).

DOJENIE – ‘pozyskiwanie mleka od samic niektórych zwierząt, np. krowy’: *po dojeniu no to na pewno ono [=mleko] jes świeże ...* (Sośnica).

DOJNA – ‘o krowie: dająca dużo mleka’: *dojna krowa ...* (Pleszew).

DOJRZAŁY – 1. ‘o owocach: nadający się do zbioru lub jedzenia’: *no u mnie na przykład to było tak że te orzechy sie ... zbierało ... oczywiście sie oddzielało od łupin ... nie od łupin ... od takich zielonych łupin ... że same orzechy tyko jag już były dojrzałe jag już spadły ...* (Broniszewice); (Witaszyce); 2. ‘o surowcach: taki, który po fermentacji osiągnął pożądany stan, konsystencję itp.’: *no jag już jes potym taki dojrzały [ser] to on tam postoi dwa czszy dni ... i tego ... no to go przesmażaż na ... na patelni ... i dajez jajko ... i soli troche ... doprawiasz ...* (Sośnica); *taki mocno u... ukwasz... taki mocno właśnie ukiszony ser który już taki jes dojrzały biały jag jes taki dobrze dojrzały ... on już taki jes troche ... specyficzny ma zapach ...* (Pleszew).

DOJRZEĆ > DOJRZEWAĆ.

DOJRZEWAC – DOJRZEĆ – 1. ‘o roślinach: osiągnąć stan przydatności do spożycia lub wykorzystania w dalszej obróbce przez ludzi: kociubki no ... rośnie to na krzewie ... jakkolwiek by nie było ... i jes to ... poczoⁿtkowo jes to w kolorze takim ... czerwónawym ... jak sie dojrzeje jes to czarne ... i smakuje ... taki ma ... kosmaty smak ... (Kuczków); owsianki ... tak zwane ... obsionki! ... to ... owsionki to só^m najwcześniejsze grusze ... jag owies dojrzeje to one równocześnie z tym ... owsym i od tego jes ... nazwa owsionka ... (Dobrzyca); [Bycze jajo] jak wygloⁿda to moge powiedziec ... jes podobny do pieczarek ... tylko że ... jak dojrzeje to sie robi cały czarny ... (Dobrzyca); **2.** ‘o surowcach: osiągnąć w wyniku fermentacji i innych procesów pożądaný stan, konsystencję itd.’: no to twaróg musiał dojrzeć ... [...] i tak powstawał ser smażony ... (Pleszew); a wino z modraków sie robiło zbierało sie ten modrak ... te czubki sie obrywało te kwiaty ... i dosypywało sie cukier ... do wody ... i pomieszało sie to na słóncu i ... dojrzewało ... (Dobrzyca).

DOJSĆ > DOCHODZIĆ.

DOLEWAC – ‘dodawać jakiegoś płynu’: no na kielbasie ... sie gotuje i ... i też tyn zakwas sie dolewa ... do tego ... do tego żuru właśnie ... (Witaszyce).

DOŁEK – zdr., ‘zagłębienie w ziemi’: najpierw czeba by dołek zrobidź ... (Józefów).

DO^MB – ‘duże drzewo rodzące żółędzie’: ogórki ... uklada sie w beczcze lub w słoikach ... nieduże te ogórki ... dodaje sie koper chrzan ... liście wiśni ... de^mbu ... (Marszew).

DOMOWY – ‘taki, który stosuje się w domu, na małą skalę; wyprodukowany w domu’:

receptura jes tak że bierze sie tam jakieś wiadro czy inne naczynie ... przegotowano^m wodę ... i sypie sie po kolei sól i sie miesza i taki sposób domowy to był że tak długo sie dodaje tej soli aż ... jajko po prostu wypływa ... [...] i ... w tym kilka dni powinna tam w zależności od wielkości szynki kawałka mieⁿsa ... powinno sobie tam leżakować ... po czym właśnie sie weⁿdzi ... (Lenartowice); jak mało kapustki w słoiki to wystarczy domowa szatkownica ... taka jak ... na obiady sie kroi kapuste ... a jak ... no dużą to czeba miec ten hebel taki duży ... (Pleszew); jak sie robi domowy makarón? ... bierze sie móⁿke ... do móⁿki sie kładzie ... jajka ... (Kuczków).

DONICA, DÓNICA – 1. ‘gliniana misa’: wkładano je [=masło] w gliniane naczynie ... zwane donico^m ... i w tym naczyniu można było ... po odpowiedniej ... ruchami ... zrobidź maselko ... (Grodzisko); [Donica do masła jest] no jak donica okroⁿgła ... (Dobrzyca); [Donica do masła była] kamienna ... (Józefów); **2.** ‘wysokie naczynie, część kierzynki; konew’: kierzynka ... jak wyglóⁿdo? ... jes to zbudowane z klepek drewnianych ... i mo to dwie czyⁿści czyli w jedno^m czyⁿści sie wlewa tak zwanó^m śmietane w drugó^m czy ... drugó^m czyⁿśció^m ty ... dónicy sie zakrywo i jes tak zwane klepadło ... i czeba tam robidź masło w tym ... (Kuczków).

DONICZKA – zdr., ‘gliniana misa’: [Masło przechowywano] w misce jakiejś tam tym ... w tym ... w donicce ... (Sońnica).

DOPRAWIAĆ, DOPROWIAĆ – DOPRAWIĆ – ‘dodawać przypraw do potrawy’: bierze się cebulke ... gotuje sie je z wodo^m i octem to^m cebulke później dodaje sie śmietane ... doprawia sie do smaku i w to sie

wkłada śledzie ... (Sośniczka); no jag już jes potym taki dojrzaty [ser] to on tam postoi dwa czszy dni ... i tego ... no to go przesmażaż na ... na patelni ... i dajez jajko ... i soli troche ... doprawiasz ... (Sośnica); flaczki sie kroi z ty... żółóⁿdek ze świni ... na paseczki sie gotuje ... sie doprowia i ... (Gizałki); [Nadzienie] do kaczki mieli sie woⁿtróbkę gotuje sie ... kasze ... mieli sie... serduszko płuca ... meli sie to doprowia sia i wkłada sie w środek ... jabłka ... (Jedlec); gotuje sie najpierw groch ... potym kapuste i sie razem miyszno ... doprowio i ... (Gizałki); doprawić ... (Broniszewice); (Jarocin); (Kuczków).

DOPRAWIĆ > DOPRAWIAĆ.

DOPROWIAĆ > DOPRAWIAĆ.

DORSZ – ‘ryba morska o oliwkowych łuskach’: ryby? ... jedzone cheⁿtnie? ... karpie ... dorsze ... (Gizałki); (Pleszew).

DOSŁADZAĆ – ‘dodawać cukru’: no zupke owocowó^m no to sie ... owoce sie gotuje zacioⁿga sie ... kisiem czy moⁿko^m ziemniaczano^m i dosładza sie i ... i jes zupa już ... możesz podawać z makaronem ... (Pleszew).

DOSYPAC > SYPAĆ.

DOSYPYWAĆ – ‘dodawać czegoś sypkiego’: przeważnie że sie ... ze żytniego i pszynnygó sie dosypywało móⁿki ... (Józefów); z mojej babci tam jeszcze pamieⁿtam pyrczok to były ... ziemniaki tarte surowe ... odlana była ta woda ... zostawiona tylko ta skrobia ... dosypywana była mąka jajka były dodawane sól pieprz ... (Pleszew).

DÓJKA – 1. ‘krowa dająca dużo mleka’: [Krowa, która daje dużo mleka] to jes dobra dójka ... (Grodzisko); dobro dójka ...

(Cieśle); (Pleszew); 2. często w l. mn. ‘część wymienia, z której leci mleko; strzyk’: dójki ... (Broniszewice).

DÓŁ – ‘zagłębienie w ziemi’: kopiec ... [...] musi być słoma ziemia dół wykopany troche tam na jakó^mś ... tego ... i ... nakryte ... (Zielona Łąka); [Kopiec do ziemniaków] wykopywano sie dół kładzono sucho^m słome ... przykrywało sie ... słomo^m ziemio^m ... na to było ziemia ... (Sośnica); [Na kopiec] wykopywano ... miałki na jeden sztych dół ... (Dobrzyca); (Marszew).

DÓNICA > DONICA.

DRABINA – ‘dwie równoległe żerdzie połączone poprzecznymi szczeblami’: [Świnie trzeba] umyć ... wcióⁿgnóⁿć ... i tegó ... może je takie liwarki albo kładli na ... tym ... na ... drabinie przecinali brzuch ... i tyn ... i wycióⁿgali flaki ... (Tomice).

DRABINECZKA – zdr., ‘dwie równoległe żerdzie połączone poprzecznymi szczeblami’: [Kury] majo^m drabineczki ... takie zrobione i sobie siedzo^m na tych drabinkach tak zwane grzeⁿdy ... (Pleszew).

DRABINKA – ‘dwie równoległe żerdzie połączone poprzecznymi szczeblami’: [Kury do kurnika] po drabince ... wchodzo^m ... (Kotlin); świnie sie wyprowadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jó^m zabija ... późni ... skrobie jo^m ... po zabiciu ... i wnyⁿczności wybebeszy ... tak sie kiedyz mówiło ... dokładnie ... no i późni powieszajo^m na takim specjalnym ... drabince takiej ... (Pleszew).

DRAPAC – ‘przeciągać po czymś paznokciami lub pazurami, powodując powstanie rys, bruzd’: [Kury] [R1:] no majo^m drapki ... [R2:] one sobie drapio^m ... żeby

tam wydobywają robaszki jakieś z ziemi ...
(Pleszew).

DRAPCIE – ‘część stopy kury lub koguta z pazurkami’: [Części kury to] *piersi ... nogi ... i skrzydełka ... te drapcie só^m ... szyje ...* (Gizałki).

DRAPICHY – ‘nogi kury lub koguta razem z pazurami’: *drapichy ... albo spacerówki ...* (Witaszyce).

DRAPKI – ‘część stopy kury lub koguta z pazurkami’: *galart ... [...] gotujemy goląki [!] stópki ... mogo^m być drapki ... od drobiu ...* (Pleszew); [Kury] [R1:] *no majo^m drapki ...* [R2:] *one sobie drapio^m ... żeby tam wydobywają robaszki jakieś z ziemi ...* (Pleszew); *nogi kury ... z pazurkami to só^m ... to só^m drapki takie ... drapołki ...* (Kotlin); (Jedlec).

DRAPOCZKI – ‘część stopy kury lub koguta z pazurkami’: (Tomice).

DRAPOKI – ‘część stopy kury lub koguta z pazurkami’: (Jedlec).

DRAPOŁKI – ‘część stopy kury lub koguta z pazurkami’: *nogi kury ... z pazurkami to só^m ... to só^m drapki takie ... drapołki ...* (Kotlin).

DREWALNIK – ‘pomieszczenie na drewno’: *drewalnik ...* (Marszew).

DREWNIANNY – ‘zrobiony z drewna’: *wiem że to [=kierzynka] jest drewnianna ... [...] na pewno z dźrzewa ... i ... i jest długi kołeg i sie ubijało ...* (Broniszewice); *kierzynka jes drewnianna ...* (Pleszew).

DREWNIANY – ‘zrobiony z drewna’: [Kierzynka] *jes to naczynie drewniane ... wyso-*

kości może około pół metra ... przykryte ... przykrywko^m też drewniano^m ... i w środku znajduje sie taka ... ubijaczka drewniana ... (Grodzisko); [R1:] *skopek ... [...] no takie wiadereczko takie ... tylko że to dźrzewniane było ... nie? ...* [R2:] *drewniane ...* (Pleszew); *i te becзки to były ... drewniane tak fajnie wyczyszczone ...* (Nowy Olesiec); *robiłam ... to só^m takie formy drewniane ... i w środek sie kładzie masło sie ścisza ... roztego i baranek gotowy ...* (Grodzisko); *to sie kładło ... to^m szatkowano^m kieł... to^m kapuste ... kładło sie ... w taki wielko^m becčke ... u nas była to becčka plastikowa chociaż też była taka drewniana ...* (Broniszewice); [Kasta to] *przeważnie skrzynia ... jakaś ... może być drewniana może byđż metalowa ...* (Sośnica); *kierzynka ... jak wygló^odo? ... jes to zbudowane z klepek drewnianych ...* (Kuczków).

DREWNO – ‘ścięte drzewo, kawałek porąbanego drzewa’: *kierzynka to składała się z takich klepek drewna ...* (Sośniczka); *rozpalało sie w piecu drewnem ... rozgrzewało sie piec ... do czerwoności ... jak wypaliło sie drewno wymiało sie ... wszystko z pieca ...* (Marszew); *to właśnie jes weⁿdzenie ... przeważnie sie to robi na ... drewnem owocowym ...* (Lenartowice); *my mamy elektryczno-gazowy ... no ale jeśli ktoż ma piec ... na opał taki drewno i weⁿgiel to [pali] i drewnem i weⁿgłem ...* (Pleszew); [Do wędzarki] *podkładało sie drewno ... jakieś tam ... ale ja nie pamieⁿtam jakie ... bo to ma ... znaczenie ... to drewno wpływa na smak ... tyj kielbasy ... podpalało sie drewno robiło sie takie miniognisko i to sie jak to sama nazwa mówi weⁿdziło sie ...* (Broniszewice); (Witaszyce); (Zielona Łąka).

DREWUTNIA – ‘pomieszczenie na drewno’: *drewutnia ...* (Pleszew); (Witaszyce).

DROBIOWY – 1. ‘zrobiony z wykorzystaniem mięsa drobiu’: [Na rosół] *przygotowuje się kawałek mięⁿsa drobiowego na przykład [...] ...* (Broniszewice); 2. ‘należący do drobiu’: *gadżina to sóm^m wszystkie ptactwa ... wszystkie ... drobiowe ... drób no ...* (Pleszew); 3. ‘pochodzący z drobiu’: (Pleszew).

DROBNIUSIEŃKO – ekspres. ‘bardzo drobno’: *no to jes właśnie tam podgardle woⁿtroba ... to wszystko bardzo drobnusieńko mielone przyprawiane ... kóniecznie majeranek tam musi być dodany sól pieprz ... i to jes woⁿtrobianka ...* (Pleszew).

DROBNO – ‘tak, że coś ma bardzo małe elementy’: [Salceson robi się] *z głowizny ... czszeba głowizne ... ugotować ... drobno pokroić ...* (Pleszew); [Metka to] *surowa drobno mielona kielbasa ...* (Pleszew); [Na żalik] *no to sie bierze biały serek twarożek ... ugniata sie z ... przeważnie ze śmietano^m słodko^m dodaje sie szczypiorek sól ... pieprz ... casem cebulke pokrojono^m drobno i gotowe ...* (Lenartowice).

DROBNY – ‘będący niewielkich rozmiarów’: *ugniata sie moⁿke z tam jajkiem ... z odrobino^m wody ... i tak to sie kruszy na gotujoⁿce sie tam to mleko ... to powstaje^m takie kluseczki drobne ... to inaczej jest zacierka ...* (Lenartowice); [Zacierka] *no to jez moⁿka woda i jajko ... i potym to za... zrobisz takie ... twarde te ciasto ... i czyszysz na tartce ... albo skubież na takie drobne ...* (Tomice); *i woⁿtroby troche kroi sie na ... na drobne ...* (Kuczków); (Józefów).

DRÓB – ‘ogólne określenie ptactwa domowego; mięso tych ptaków’: *gadżina ... albo drób inaczej ...* (Lenartowice); [Na rosół

potrzebna jest] *marchewka pietruszka ... seler por ... no i mieⁿso jakież czy drób czy ... czy tyn ... z dodatkiem jakigóż innego jeszcze wieprzowego ...* (Witaszyce); *gotuje sie rosół ... no ... z miens... mieⁿso musi być ... kurczaczeg albo mieⁿska takie ... jak to mówi? ... mieⁿso ... takie ... różne gatunki najłepi mieⁿsa ... drób wołowinka ...* (Zielona Łąka); *gadżina to sóm^m wszystkie ptactwa ... wszystkie ... drobiowe ... drób no ...* (Pleszew); [Gadżina] *to jest drób podwórkowy ...* (Kotlin); [Ziemniaki wykorzystuje się] *do z... jedzynio ... w domu ... i do ... do paszy ... do do drobiu ...* (Gizałki); *galart ... [...] gotujemy goląki [!] stópki ... mogo^m być drapki ... od drobiu ...* (Pleszew); *przeważnie to ... taki był zwyczaj żeby sie kury właśnie niosły i dobrze hodował drób to sie je [=skorupki ze święconego jajka] gniotło i ... podźrzucalo kurom który ... które to zjadały ...* (Lenartowice); (Jedlec); (Sośnica); (Tomice).

DUDY – ‘narząd oddechowy ssaków (płuc); też: wykorzystywany jako podroby’: *dudy ...* (Marszew).

DUPKA – ‘tylna część tułowia ptaków, z której wyrasta ogon’: (Józefów).

DYDEK – 1. ‘wyrostek wymienia, z którego leci mleko’: *dydki ...* (Cieśle); 2. ‘gumowa zabawka, którą niemowlę ssie’: *dydek ...* (Marszew).

DY^MBOWY > DE^MBOWY.

DYNIA – ‘warzywo pokryte pomarańczową, grubą skórką, o żółtym miąższu’: *warzywo pomarańczowe? ... dynia? ...* (Zielona Łąka); *w swoim czasie było też można ... gotować kompot z dyni ... czyli dynie sie zalewało wodo^m i gotowało sie z cukrem ...*

[...] moja mama nie gotowała zupy z dyni ... wiyⁿc ... sama też nie gotuje ... (Broniszewice); miałam ... czeⁿś ... troszke wody ale dynie rozgotowywałam ... obrana była ze skórki i rozgotowana na ... na wrzoⁿtku ... i w to potem wlewałam troche mleka ... można było ... albo kto lubiał na słodko to troche cukru i soli ... a kto bez ... na na ten ... to ... tylko samo^m solo^m ... i do tego robiłam takie specjalne kluseczki ... z jednego jajka ... takie zacierki ... i to wkładaam do zupy ... i gotowane to było razem z to^m zupo^m i to sie jadło na śniadanie czy na obiad ... jak kto lubił ... (Nowy Olesiec); [Szare kluchy] to kluski robione z tartych ziemniaków ... surowych ... i gotowanych późni ... mieszanych troche z moⁿko^m i gotuje sie je na wodzie ... można je jeść ze słonino^m ... okroszone albo z zupo^m mleczno^m z dyni ... (Marszew); [Z dyni można przyrządzić] zupe ... placki dyniowe i kompot z dyni ... (Pleszew); a kompot to tyż ... w kostke kroisz dynie i osłodziś troche ... jakieś goździki sie tam dodaje to tego i ... i jes kompocik ... kiedyś ... kompod lubiłam lubiłam ... babcia robiła ... (Witaszyce); zupe mleczno^m z dyni można przyrzoⁿdzić ... dynie gotujemy ... najpiyrw sie struże późnij sie rozdrabnia ... i gotuje sie ... i dodaje sie mleko ... i słodzi ... (Marszew); kabaczeg jest ... raczej bardziej do dyni podobny ... (Lenartowice); z dyni ... (Sośniczka); dynia albo korbol może być ... inna nazwa ... (Sośnica); dynia ... bania ... (Dobrzyca); dynia bania ... no ... bania ... bania no tyż ... (Józefów); na dynie tyż można mówić korbol ... (Marszew); [Korbol] a to jes ... dynia bania ... (Pleszew).

DYNIOWY – ‘taki, któremu smak nadaje dynia’: [Z dyni można przyrządzić] zupe ... placki dyniowe i kompot z dyni ... (Pleszew); abo była też zupa dyniowa ... tyż

raczej sie gotowało ... czy z jakimś tam makaronem ... czy ... coś takiego to było ale ... jakoś tag nie specjalnie bo ... moja mama nie gotowała zupy z dyni ... wiyⁿc ... sama też nie gotuje ... (Broniszewice).

DZIABAĆ – 1. ‘wykopywać ziemniaki przy użyciu dziabki’: to dziabie ... dziabko^m takie ... (Pleszew); 2. – **ODZIABAĆ** – ‘zruszyć ziemię ręcznym narzędziem z płaskim ostrzem’: dziabie sie ... chwasty sie wyrwa ... radli sie je potym ... (Pleszew); no czeba je [=chwasty] no niestety odziabadź i i ... usunóⁿć ... wyrwać ... (Kuczków); dziabać ... (Kuczków); (Jedlec).

DZIABANIE – ‘zruszanie ziemi ręcznym narzędziem w celu usunięcia chwastów’: dziabanie [buraków] ... (Pleszew).

DZIABKA – 1. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów’: dzisiaj to jes ... só^m specjalne maszyny [do wykopywania ziemniaków] a ... a dawniej to właśnie ta[k] [j]ag mówiłam taka ... taka dziabka była ... dziabka czy haczka ... która miaa takie czszy ... ojej ... takie ... jak? ... no ... (Pleszew); [Dziabka] ma ... przeważnie czszy lub cztery ze^mby długie ... które so^m zagieⁿte pod koⁿtem prostym do ... do obsady ... która tam na sztylu jes obsadzona ... żeby rozgarniać ... redline czyli rajke z ziemniakami ... (Lenartowice); myśmy takó^m motyko^m albo dziabko^m wykopywali ... tak że ... była radlonka i ... to^m motyko^m sie szło kopało ziemniaki ... (Nowy Olesiec); dziabka do ziemniaków to jes takie udzon... taka ten że ... ma takie ... czszy ze^mby ... dugie ... i ... czszonek ... (Sośniczka); dziabka motyka ... (Broniszewice); (Jedlec); (Kotlin); (Marszew); (Tomice); (Zielona Łąka); 2. ‘ręczne narzędzie służące do usuwania chwastów’: usuwania

[chwastów] [...] *za pomoc^m dziabki ...* (Jarocin); [Rośliny przeredzono] *dziabkó^m motykó^m ...* (Sośnica); (Dobrzyca); (Józefów); 3. 'ręczne narzędzie służące do obcinania liści buraków z prostokątnym ostrzem osadzonym na długim trzonku': *specjalnie była obcinarka dziabka i potem [buraki] były ... wykopywane maszynowo chyba ...* (Pleszew).

DZIADY – 1. bez l. poj., 'ziemniaki ugotowane, utłuczone i wymieszane z mąką oraz skwarkami': *dziady? ... to só^m gotowane zimniaki ... jak gotujesz zimniaki ... odlewosz pół wody ... w to sypież móⁿke ... i ... takie jak só^m te zimniaki na pół ugotowane ... to odlewosz pół wody ... w to sypież móⁿke i ta móⁿka sie musi zaparzyć ... potem ... smażyysz skwarki ... i wlywosz ... pyry ... i krychosz ... i to só^m dziady ...* (Tomice); 2. 'rodzaj klusek z ugotowanych ziemniaków i domieszki mąki': [Dziady to] *kluski ...* (Jedlec).

DZIELIĆ – ODDZIELIĆ – PODZIELIĆ – 'sprawiać, że coś nie jest już dłużej częścią czegoś': [Mleko] *musi postać ... i wtedy przez sokowirówkę [=wirówkę] robili kiedyś ... tako^m specjalno^m właśnie żeby ... oddzielić ... mleko od śmietany ...* (Broniszewice); *no to sie przepołowiało na pół ... świnie ... obczyszczalo to wszystko to^m i ... i potem sie dzieliło ...* (Nowy Olesiec); *ale wszystko trzeba było podzielić to mieⁿso ...* (Nowy Olesiec); [Na Wigilii] *musiało być dwanaście potraw ... opłatkim sie dzieló^m ...* (Sośnica); [Masarnia] *no to jes ... zakład w którym ... jez ubój ... świń i w którym sie wyrabia różne ... wyroby i ... i mieⁿsa ... dzieli sie ...* (Kuczków); [R1:] *w Piersze Świeⁿto było ... śniadanie rodzinne ...* [R2:] *wielkanocne ...* [R1:] *wszystkie dzieci sie zjeżdżały ... no i ... jag mówiłam już ... właśnie te jajka które*

były poświeⁿcone były ... kła... na kawałki kładzone na talerz ... no i potem ... dzieleno sie tym ... dzielenie było sie tym jajkiem ... (Pleszew); *no oddzielić ...* (Grodzisko); (Pleszew).

DZIKA RÓŹA – 'róza rosnąca dziko, z jej czerwonych owoców robi się przetwory': *w środek [pączka] sie wkłada ... powidła ze śliweg albo ż dzikiej róży ...* (Pleszew); 15, 16.

DZIKI – 'rozwijający się bez opieki człowieka, niepielęgnowany przez człowieka': *kociuby to so^m ... dzikie owoce ... no jag jo mówiłem przedtym? ... [...] ciernia ... dzikie owoce ... owoce ciernia ... no ...* (Dobrzyca); *mówió^m że purchowa bo ... z niego taki czarny ... pył wylatuje ... jak sie go nadeśnie ... to so^m dzikie takie grzyby ...* (Dobrzyca). > DZIKA RÓŹA.

DZIKO – 'w taki sposób, że nikt nie pielęguje danej rośliny, że rośnie ona bez opieki człowieka': *to pewnie so^m mirabelki ... ta[k] ... one gdzieś tam dziko rosno^m ...* (Broniszewice).

DZIÓB – 'wydłużona, przednia część głowy ptaków służąca do chwytania pokarmu': (Pleszew).

DŹEWO, DŹRZEWO – 'materiał budowlany lub opałowy otrzymywany ze ściętego drzewa; drewno': *wiem że to [=kierzynka] jest drewnianna ... [...] na pewno z dźrzewa ...* (Broniszewice); *no to jes taki piec kuchenny miałam najpierw był taki piec ... na dźrzewo ...* (Nowy Olesiec); [Do wędzenia używano] *owocowych dźrzew i olchy ...* (Marszew); *no mosz wyⁿdzarke niktórzy mają^m postawione my ten... musisz wyⁿdzić zawsze dźrzewym ... liściastym ...* (Tomi-

DŻEM, D-ŻEM, DŹŻEM

ce); [Pali się] wyⁿgłym i džewym ... (Pleszew); džewa ... (Broniszewice).

DŻEM, D-ŻEM, DŹŻEM – ‘dodatek do pieczywa w postaci masy otrzymywanej z owoców gotowanych z cukrem’: *to można je [=naleśniki] jeść z tym ... z ... ze serym można je jeść ... z dżżemym ... o! ... (Gizałki); można je [=naleśniki] jeść z cukrem ... ze serem z džemem ... (Kotlin); naleśniki ... [...] ze serem ... z dżżemem ... powidłami ... (Kuczków); (Dobrzyca); z džemem ... (Lenartowice); poⁿczki przyrzoⁿdza się z ciasta drożdżowego ... z dżżemem w środku ... (Sośniczka); powidła ... d-żemy konfitury ... (Pleszew); dżżem no to jes ... słodkie ... przesmażone ... nie? ... ugotowane owoce*

... z cukrem ... i tak żeby dużo soku wyparowało żeby był geⁿsty ... [...] a z czego? ... no ... z porzeczek z agrestu ... z moreli z wiśni ... z czarnej porzeczeki najlepszy ... (Sośnica); konfitury to inaczej džem ... można je zrobić z truskaweg lub z wiśni ... (Sośniczka); przetwór? ... z cukru? ... kómpoty i to só^m džemy ... (Pleszew).

DŹRZEWNIAŃY – ‘zrobiony z drewna’: [R1:] *skopek ... [...] no takie wiaderczko takie ... tylko że to dźrzewniane było ... nie? ... [R2:] drewniane ... (Pleszew).*

DŹRZEWO > DŻEWO.

DŹŻEM > DŻEM.

E

ESKAER – ‘Spółdzielnia Kółek Rolniczych (SKR); tu: teren do niej należący’: [Skup warzyw] *był ... w Pleszewie ... na targowisku ... w eskaerach ... (Sośniczka).*

F

FARSZ – ‘nadzienie’: *urobia sie farsz z miyⁿsa ... i tegó ... i sie nadziwo w środek ... i sie zasztywo i sie piecze ... (Gizałki); zależy czym sie chce nadziać ... można pokroidź jabka dodać przypraw a można też ... z innego mieⁿsa zrobić farsz typu ... kielbasianego nadziać ... (Lenartowice); [Na kielbasę] należy wybradź odpowiednie mieⁿso przeważnie łopatke ... czeⁿś boczku ... słoniny ... miele sie to wszystko ... na odpowiednie grubości ... farz na bardzo drobno a ... (Lenartowice); no roladki to ja rozwijam schabowe ... i ... wkładam tam farsz ... i zwijam ... spinam i so^m rolady ... (Pleszew); kroi sie karkówke w plastry ... rozbija ... nakłada farsz ... na przykład ogórek czy tam cebule boczek ... (Marszew); uszka na Wigilie ... to sie robi z moⁿki ... soli ... z jajek z wody ... robi sie nadzienie ... grzybki z cebulo^m ... taki farsz sie robi ... (Kotlin); niktórzy to brali ... [kuzrze] szyjki do ... tegó ... do zupy ... a zez... a w skóre na... robili ... nadziewali jakimś farszym ... (Tomice); (Jarocin); (Jedlec).*

FASOLA – 1. ‘warzywo, którego nasiona (białe, czarne, marmurkowe) zebrane są w strąki’: *w stroⁿkach? ... po wylupaniu? ... fasola ... abo groszek ... (Zielona Łąka); [Potrawy wigilijne to] przede wszystkim ryba kapusta z fasolo^m ... pierogi ... barszczyk ... zupa owacowa ... makielki ... (Cieśle); [Danie wigilijne:] kapusta z fasolą ... (Pleszew); cieciorka to jes ... zboże takie ... taki ... no ... tag jak fasola tyko jak socze-*

wica tylko ... stroⁿczkowe ... nie? ... (Witaszyce); (Gizałki); (Jedlec); (Lenartowice); (Tomice); 2. ‘odmiana fasoli, której jadalne są całe strąki’: (Nowy Olesiec); (Pleszew). > FASOLA SZPARAGOWA.

FASOLA SZPARAGOWA – ‘odmiana fasoli, której jadalne są całe strąki’: *fasola szparagowa ... (Pleszew).*

FASOLKA – 1. ‘odmiana fasoli, której jadalne są całe strąki; też: potrawa z tej rośliny’: *to jes fasolka na zielono ... (Pleszew); (Jedlec); [Na obiad je się] rosółek z makaronem ... potrawka ryż ... kurczak pieczony ... do tego ... jarzynka marchewka fasolka ... (Pleszew); 2. ‘warzywo, którego nasiona (białe, czarne, marmurkowe) zebrane są w strąki’. > FASOLKA PO BRETOŃSKU, FASOLKA SPARAGOWA.*

FASOLKA PO BRETOŃSKU – ‘gotowana fasola z sosem pomidorowym i kawałkami mięsa’: *fasolka po bretońsku ... (Pleszew); (Dobrzyca).*

FASOLKA SPARAGOWA, FASOLKA SZPARAGOWA – ‘odmiana fasoli, której jadalne są całe strąki’: *inaczej to nie wiym ... no szparagowa fasolka zawsze my mówimy szparagowa fasolka ... zielona sparagowa ... no tak ... (Pleszew); nie wim jag inaczej sie nazywa fasolka szparagowa ... [...] ano tak tak ... kiedyś tak sie mówiło*

... to szabelek ... (Witaszyce); *był skup ... centrala ogrodnicza prowadziła w Pleszewie samym ... a w pobliżu jest ... przetwórnia Kotlin ... i były punkty skupu warzyw głównie pomidorów fasolki ... szparagowej ... (Lenartowice); (Jedlec); (Zielona Łąka).*

FASOLKA SZPARAGOWA > **FASOLKA SZPARAGOWA**.

FASOLOWY – ‘zawierający fasolę’: *zupke ogórkowo^m ... fasolowo^m ... kalafiorowo^m ... (Pleszew).*

FASOŁÓWKA – ‘zupa fasolowa’: [Tutaj gotuje się] *kapuśniak ... grochówke ... fasolówke ... ogórkową ... pomidorowo^m ... warzywno^m ... (Pleszew); do fasolówki tak samo [fasola] musi być wcześniej co najmniej wieczorem namoczona ... odlana woda i włożona do wywaru i warzyw ... (Pleszew).*

FERFOSEL – często w l. mn., ‘drobina, okruch’: *osad ... [...] ale w zupie chodzi no to tam ... ferfosle ... (Witaszyce).*

FERMENTACJA – ‘proces chemiczny wywołany obecnością drożdży, pleśni, bakterii, wykorzystywany przez człowieka w produkcji żywności i alkoholu’: *biały ser zgliwić ... i jeżeli już doszed do ... tak zwanej fermentacji wtedy ... jego smażono ... (Broniszewice); zrobi sie zacier ... można z żyta można z ryżu można z cukru ... no i musi to ... przejść pewna fermentacja ... [...] oczyszczuje sie z tego spiritus ... czyli samogon inaczy ... (Dobrzyca).*

FERMENTOWAĆ – **SFERMENTOWAĆ** – ‘podlegać fermentacji’: *no musiał za... pokruszyć ... i zakisic go [=ser] żeby on troche ... taki sie zrobił ... sfermentowany taki*

troche ... (Sośnica); sfermentowany biały ser ... smaży się i dodaje żół... jajko ... (Pleszew); można kupidź ale można robić bo to czszeba zrobić zacier ... z moⁿki żytniej ... i to sie zalewa wodo^m ... i to potym fermentuje stoi jakiś czas i potym sie robi z tego kwas ... i z tego kwasu sie robi ... (Sośnica).

FIFKA – ‘słaba kawa’: (Dobrzyca).

FILET – ‘przednia, górna część kury, kurczaka wykorzystywana w celach spożywczych’: [R1:] *no jag na przykład ja to robię bo moje wnuczki lubio^m ... jak sie to mówi no? ... fileti ... [R2:] filety ... [R1:] spageti ... to oni lubiej^m właśnie z ... mieⁿskiem mielonym wieprzowym ... tylko właśnie z piersi kurczaka kroje na małe kawałeczki ... i robie wtedy ... spageti ... (Pleszew); filet z piersi ... (Kotlin); [Kurczaka] najpierw sie oparza z pierza ... przecina sie wycioⁿga sie ... jelita wszystko sie wyrzuca ... no i kroj sie na kawałki ... i jes z tego filet ... udka ... (Pleszew).*

FIOLETOWY – ‘mający kolor taki, jak dojrzała śliwka węgierka’: *borówka ... [...] dużo witaminy ma ... fioletowa jest ... (Pleszew); francuskie kaczki s^om opierz^one barwnie maj^om kolor ... szary ... fioletowy i ... zielony ... (Jedlec).*

FIZGAKA – ‘urządzenie do wykopywania ziemniaków’: *po prostu sie koparka na to mówi ... ale jeszcze kiedyś ... takie ... mówiło sie ... nie wiem czy to nie jest ... czy to taka gwara ... czy to tak tyko ... w jakimś określonym rejonie ... fizgaka sie na to mówiło ... (Broniszewice); to jez maszyna ma łańcuch ... i kopie ziemniaki jak kiedyś kopało się ... fizgako^m ... (Sośniczka).*

FLACZEK – często w l. mn., ‘pokrojony w cienkie paski żołądek zwierzęcy; też: po-

trawa (zupa) z niego przygotowana': *flaczki sie kroji z ty... żółóⁿdek ze świni ... na paseczki sie gotuje ... sie doprowia i ...* (Gizałki).

FLAK – 1. 'narząd wewnętrzny zwierzęcia wykorzystywany jako osłonka do wyrobów wędliniarskich': *miesza sie to wszystko czyli masuje a potem sie wypełnia ... w nim tym mieⁿsem flaki oczyszczone ... potem sie parzy weⁿdzi ... w zależności od poczszczy ...* (Lenartowice); [Na kielbasy] *mieli sie mieⁿso ... dodaje przyprawy ... wkłada we flaki ... i weⁿdzi ...* (Kotlin); *wyczyścidź jelita ... wszystkie ... flaki ... zeszkrobać ... i wtedy można je zuż... użyć do ... przerobów do ... kiszki kielbasy woⁿtrobianki do pasztetu ...* (Pleszew); *wszystko sie wyrabia miesza i napycha sie ... w jelita ... świńskie ... czyli we flaki ...* (Gizałki); *no to gotujesz kasze dajesz krew ... woⁿtrobe ... i to napychosz flaki ... to jes ... kaszanka ... no ...* (Tomice); 2. 'żółądek zwierzęcy': *odgotowuje sie ... flaki ... w drugim garku ... nagotowuje sie ... zupe z kości ... włoszczyzny ... i sie połóⁿczy razem ... przygotowuje sie przypraw... różnymi przyprawami ... i zupa gotowa ...* (Jarocin); *nagotowuje sie bulion z innego mieⁿsa ... na przykład wołowiny czy tam wieprzowiny czy kurczaka ... a później kroji sie ... flaki w paseczki wołowe ... wrzuca nagotowuje z przyprawami ...* (Lenartowice); *musiż obgo... wyplukać flaki ... obgotować ... ze czszy razy ... potem kroisz w paseczki ... gotujesz ... na rosole ... do tegó dajez marchew ... koncentrat pomidorowy ... pietruszke wszystkie te ... warzywka i to ... kroisz w te ... słupki ... wrzucóž i ...* (Tomice).

FLAKI – bez l. poj., 1. 'ogólne określenie wnętrzości zwierzęcia': [Świnię trzeba] *umyc ... wcióⁿgnóⁿć ... i tegó ... może je takie liwarki albo kładli na ... tym ... na ... drabinie przecinali brzuch ... i tyn ...*

i wycióⁿgali flaki ... (Tomice); (Kuczków); 2. 'potrawa z pokrojonych w cienkie paski żółądków zwierzęcych': *gotuje sie kałdony ... i ściera sie ... duzo warzyw marchew pietruszke selere ... i ... kładzie sie je ... pokrojone kałdony i ... sie gotuje flaki ...* (Jedlec); *nie wiem nigdy tego [=ozorów] nie jadłam i nie robiłam ... [...] bo sie nawet tym nie interesowałam ... tak samo jak czernino^m ani ... ani flakami ...* (Witaszyce).

FLANCA – 'młoda roślina przeznaczona do sadzenia': (Kuczków); (Pleszew).

FOLIA – 'przezroczysty materiał z tworzywa sztucznego': [Jak budowano kopiec?] *normalnie ... na ziemi i przykrywane jez ziemniaki i przykrywane jes ... folio^m słomo^m ... i ziemio^m ... tak było kiedyś ... a teraz to ... tylko i ta sama folia i pewnie coś tam jeszcze ...* (Pleszew).

FOREMKA, FORYMKA – zdr., 'naczynie nadające płynnej masie określony kształt po jej zastygnięciu': *baranek z masła był robiony ... wkładało sie go do ... takiej drewnianej foremki w kształcie baranka i mocno czea było to masło ugniatać ...* (Pleszew); *z masła ... mosz takó^m forymke kładziej masło ... i może być z masła ... kupujesz z cukru ... z chleba ... ludzie piekli ... baranki ...* (Tomice); *klopsa robi sie z mielonego mieⁿsa ... podobnie jak pieczeń rzymsko^m ... przygotowuje sie to miⁿso ... dodaje jajka ... przekłada sie do foremki takiej jak keksówka ...* (Marszew); [Na pasztet] *gotuje sie podroby i ... i sie ... wszystko razem dodaje sie tam coś ... przyprawy i ... albo można gotowany taki albo można ... gó w jelito albo tyż ... zapiek[ac] we foremke i pieczone ... nie? ...* (Witaszyce); [Piec można] *na blaszkach ... w foremkach ...* (Lenartowice); *forymka ...* (Jarocin); (Kuczków); (Pleszew); *foremka ...* (Jarocin).

FORMA – ‘naczynie nadające płynnej masie określony kształt po jej zastygnięciu’: [Ser należy] *do formy wlać ...* (Pleszew); *baranek robiony był z masła w specjalnej formie ...* (Sośniczka); *robiłam ... to so^m takie formy drewniane ... i w środek sie kładzie masło sie ściska ... roztego i baranek gotowy ...* (Grodzisko); *świoⁿteczny baranek był ... albo ... z chleba ... pieczony ... we formie baranka ... albo w formie robione był ... baranek z masła ...* (Broniszewice); *baranek najczeⁿściej był zrobiony dawniej z masła ... wyciskany specjalno^m formo^m ... a ostatnio sie praktykuje że so^m te baranki z cukru ... albo z ... [..] w ogóle wypiekane ... takie typu chlebkowego ...* (Lenartowice); *świoⁿteczny baranek ... z masła ... formę baranka wypełniano ... wypełniano masłem ...* (Kotlin); *czszeba mieć formę do babki ubija się pianę z białek ...* (Pleszew).

FORMOWAĆ – UFORMOWAĆ – ‘nadać określony kształt’: [Ser] *należy je ... go uformować ... [..] kiedyś ściskano w takich ... w tych powoⁿzkach ... wlewało sie to ... do powoⁿzki sie ściskało i z tego ... powstawał ser ...* (Sośniczka); *po wyjiⁿciu z kierzynki wycioⁿga sie na na takó^m miske i sie wtedy jeszcze jó^m formuje te masło żeby było ... eleganckie ...* (Ciesle); [Ser] *należy właśnie precedzić przez ... pielucha ... takó^m ... zapomniałam jak na to mówio^m ... cedzak ... taki ... [..] uformować ...* (Broniszewice); *czeba było formować to masło w zimnej wodzie ... ugniatano aby ... usunóⁿć też maślanka ...* (Pleszew); *mocno czea było to masło ugniatać ... no i później ... po prostu wyjmowadź już uformowanego baranka ...* (Pleszew); *moⁿke przesiewamy dodajemy drożdże i zakwasu wody soli wyrabiamy*

wszystko razem ciasto ... oczekujemy jak wyrośnie formujemy ... bochenki chleba ... (Marszew); *pyzy lub parochy ... [..] moⁿke mieszamy z drożdżami jajkami i mlekiem ... formuje sie kulki czeka aż wyrosno^m i paruje na garnku ...* (Marszew); (Wieczyn); [Jak robi się białą kiełbasę?] *bierzemy miyⁿso wieprzowe ... mielimy ... dodajemy przyprawy ... wyrabiamy ... i napętniamy w jelita ... formujoⁿc małe ... kiełbaski ... i parzymy w goroⁿcej wodzie ...* (Gizalki).

FORMOWANIE – ‘nadawanie określonego kształtu’: *do wyjmowania [masła] z kierzynki i całego formowania to sie używało drewnianej łyżki takiej ... takiej kopyści ...* (Pleszew).

FORYMKA > FOREMKA.

FRANCUSKI > KACZKA FRANCUSKA.

FRYTKA – ‘smażony kawałek ziemniaka w postaci cienkiego słupka’: [Z ziemniaków] *można robić frytki cipsy ...* (Lenartowice); *kiedyś ... [na obiad] jedzono bardzo dużo kaszy ... dzisiaj sie je ziemniaki frytki kapuste ...* (Dobrzyca); (Jarocin); (Kuczków); (Pleszew).

FUTER – ‘karma dla zwierząt; też: jedzenie’: *futer to jes żarcie do zwierzoⁿt ...* (Lenartowice); [Futer to] *jedzenia ... pożywienie ...* (Pleszew).

FUTROWAĆ – ‘karmić zwierzęta; też: jeść’: [Futrować to] *najeś sie ...* (Pleszew); (Sośniczka); [Futrować to] *karmić ... zwierzeta ... odpasać ...* (Lenartowice).

G

GABLE – ‘widły do ziemniaków o nieostrych, zaokrąglonych zębach’: *gable ... do ziemniaków ... to znaczy sie ... można mówi... po polsku właściwie to to só^m widły tylko kulki na końcu majó^m ... nie so^m ostre ... nie? ... i jak widły zwykle majo^m czsz cztery rogi a widełki dwa to gable majo^m osim ... (Dobrzyca); *gable ... zbudujó^m ... zbudowane so^m ... z drutu ... i majo^m chyba ... sześ sześ takich ... jak to sie szybko mówi ... no sześ zy^m-bów ... o! ... (Sośnica); *gable to só^m te ... widły takie duże ... gable ... no ... z takimi wiesz? ... [...] okróⁿgłe ... takie na kóńcu ... (Pleszew).***

GAD – ‘ptak hodowany w gospodarstwie’: [Ziemniaki można wykorzystać] *i do ... jak to mówioⁿc gadów na ... na ... na ... jak to mówio^m gospodarstwie i do użytku codziennygó ... w kuchniach ... (Kuczków); *gady? ... to tyż mówili na kury kaczkzi gyⁿsi ... (Tomice); (Lenartowice).**

GADZINA – 1. ‘ogólne określenie ptactwa domowego’: *gadzina ... albo drób inaczej ... (Lenartowice); [Gadzina] to jest drób podwórkowy ... (Kotlin); no gadzina to może być każdy jedyn ... opierzóny stwór nazwany gadzinó^m ... (Kuczków); *gadzina to só^m wszystkie ptactwa ... wszystkie ... drobiowe ... drób no ... (Pleszew); 2. ‘piskłeta’: (Jarocin).**

GAJOR – ‘samiec gęsi’: *gajor ... (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice); (Pleszew).*

GALA – ‘odmiana wczesnych ziemniaków’: [R1:] *satyna chyba ... satyna gala ...* [R2:] *sie tak zmieniajío^m nazwy ziemniaków i ... (Pleszew).*

GALARETA – 1. ‘zastygła, półstała masa’: [Potrawy wigilijne to] *barszcz czerwony ... karp smażony albo karp w galarecie ... kompot ze suszonych owoców ... jakaś salátka ... kutia też tam ... w którymś ... w którychż latach doszła kutia ... makiełki ... (Broniszewice); *ryba w galarecie ... (Pleszew); galart ... nóżki w galarecie ... (Wieczyn); 2. ‘potrawa z gotowanego mięsa wieprzowego, cielęcogo lub drobiowego w galarecie; galart; zimne nóżki’: no gotuje sie mieⁿsko z warzywami później ... sie obiera kroi ... dodaje sie żelatynki troche i ... wylywa sie na małe ten ... no ... w kóilkilki ... no i sie zastyga ... jes galareta ... galard jes... (Pleszew); galart ... galareta ... [...] no sie gotuje ... te nóżki ... i potem sie obiera ... i zalewa tym rosołem ... tam ma tyle żelatyny w sobie że po prostu sie samo tworzy a jag mam mało to dodaje żelatyny jeszcze ... (Witaszyce); (Dobrzyca).**

GALARETKA – ‘zastygła, półstała masa’: *no nie wiem czy chodzi o galaretkę tako^m słodko^m czy o galaretkę tako^m właśnie zez... ze świni ... (Lenartowice).*

GALART, GALAT – ‘potrawa z gotowanego mięsa wieprzowego, cielęcogo lub dro-

biowego w galarecie': galart ... [...] gotujemy goląki [!] stóпки ... mogą^m być drapki ... od drobiu ... i potem obieramy dobre mięⁿ-sko z golonek ... i wszystkiego ... i tym wywarem ... zalewamy ... i nie musimy dodawać żelatyny ... jeśli gotujemy z mięⁿs w których nie ma stópeg i nie ma drapek to musimy wtedy dodać żelatyny ... (Pleszew); galart ... galareta ... [...] no sie gotuje ... te nóżki ... i potem sie obiera ... i zalewa tym rosółem ... tam ma tyle żelatyny w sobie że po prostu sie samo tworzy a jag mam mało to dodaje żelatyny jeszcze ... (Witaszyce); zimne nóżki lub galat ... (Marszew); jes to galat ... [...] sporzoⁿdzano ... wywar ... z warzyw ... w którym gotowano nóżki pieprzowe ... wieprzowe ... dodawano cebulkę ... groszek pietruszkę ... jajka ugotowane ... taki wywar ... zalewano do... nalewano do miseczek wkładano podrobione mięⁿsko uzyskane właśnie z ugotowanych tych ... golonek ... i ... dodawano ... w kroⁿżki pokrojone jajko ... zielono^m pietruszke ... groszek ... marchewke w kostke pokrojono^m ... i zostawiano w ... miejscu zimnym ... do nasty^mpnego dnia ... najlepiej wykonan... wykonać to na noc ... nasty^mpnego dnia ... miseczke przewracamy do góry ... dnem ... i ... oczyszczamy mamy ... wspaniały smaczny galat ... (Marszew); kładzono [ogon] i do woⁿtrobianeg i do innych tam ... takich ... podrobów ... i nawet ... jak to mówioⁿc do galartu ... (Kuczków); galard można zrobić ... z kury można zrobić ... kure na ... na ... grillu ... można ... kure jak to mówioⁿc ... usmażyć ... (Kuczków); ten ten galart ... czyli ... najpierw sie rozdra... gotuje sie mięⁿso rozdrabnia sie na na drobne czeⁿści ... później do takiego mięⁿska doleje... dodaje sie żelatyny spożywczej ... i rozlewa sie to w małe miseczki ... (Broniszewice); nazimne ... po naszymu galart ... to sie robi z nówek ... kraje sie mięⁿso zalewa sie ... galantyno^m ... po naszymu galart ...

(Jedlec); świński ogon ... do tego ... do galartu ... (Pleszew); (Sośnica); galat ... (Broniszewice); (Józefów); nazimne? ... to só^m te zimne nogi chyba ... galat ... (Tomice); galart ... nóżki w galarecie ... (Wieczyn); (Lenartowice); galat ... (Kotlin).

GALAT > GALART.

GALATKI – rzecz., bez l. poj., 'potrawa z gotowanego mięsa wieprzowego, cielęcego lub drobiowego w galarecie': (Józefów).

GALUS – 'zupa z owoców': galus ... (Pleszew).

GARDŁO – 'wspólna część przewodu pokarmowego i oddechowego znajdująca się za jamą ustną, a przed przełykiem': [Bazie z palmy zjadano] żeby nie bolało gardło ... chronić cie przed chorobó^m ... (Pleszew); kiedyś [zjadano bazie z palmy wielkanocnej] ... owszem ale teraz raczej nie jest to praktykowane u nas ... w naszej okolicy ... [...] mówiono że ... dzieⁿki tymu ... było zdrowe gardło ... i pieⁿkny głos ... (Grodzisko); [Zjadanie bazi z palmy] miało chronić ... chorobe gardła ... (Sośnica); wioⁿzało sie za noge [świnie] ... na powrozie ... no i uderzało sie w łeb ... siekiró^m ... obuchem ... i potem poćcinało sie gardło ... i spuszczało sie krew ... (Tomice); podcina sie gardło ... i jak sie ... juszke spuści no to tak ... zwane zabicie świni ... (Kuczków); wieⁿc do kaszanki ... jes potrzebna ... świeża krew ze świni ... i ... no ... [...] rzeźnik ... pozyskiwał to^m krew prawdopodobnie poćcinał ... świni ... gardło ... (Broniszewice).

GARDZIEL – 'rozszerzona górna część przełyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrawianie pokarmu': (Jarocin).

GARŁACZ – ‘odmiana gołębia domowego’: rasy gołe^mbi? ... garłacze ... abiki [pawiki] ... gołe^mbie pocztowe ... akusyny ... (Kotlin).

GARMAŻERIA – ‘tu: sklep, w którym sprzedaje się mięso’: [Mięso można kupić] w sklepach ... mieⁿnych czyli inaczej ... w garmażerii czy ... w tak zwanych sklepach rzeźniczych ... (Lenartowice).

GARUS – ‘jedna z ras gołębi’: garus ... (Jarocin).

GATUNEK – 1. ‘odmiana, rodzaj’: gotuje się rosół ... no ... z miens... mieⁿso musi być ... kurczaczeg albo mieⁿska takie ... jak to mówi? ... mieⁿso ... takie ... różne gatunki najłepi mieⁿsa ... drób wołowinka ... (Zielona Łąka); no takie ziemniaki po ... otwarciu kopca to segreguje się na takie kilka gatunków bo ... (Nowy Olesiec); jakie gatunki grzybów najbardziej so^m ... można znaleźć ... na przykład goⁿski można znaleźć bardziej jesienio^m i wczesno^m wiosno^m ... kurki w ś... w cioⁿgu całego roku właściwie ... (Marszew); 2. ‘klasa jakości’: inaczej na grzyby ... tylko takie te drugie... drugigó gatunku ... wiysz? ... nie takie borowiki nie tegó ... takie te ... inne bedki ... [...] no ... jadalne ... niższej kategorii ... (Witaszyce).

GAZA – ‘rzadka tkanina, często wykorzystywana do cedzenia’: w czym się robi ser? ... no w garku się ... zagrzać wodę a się go precedza przez gazę ... (Sośnica); pyzy ... [...] na garnku kładzie się ... pieluche ... czy specjalne ... tak zwane ... cidelko ... [...] tetrowo^m albo tako^m gazę spec... gazę nawet ... i się ... przykrywa ... kładzie się tu później te ... powycinane ciastk... ciasto na to^m ... pieluche ... czy tam na to^m gazę ... przykrywa się jako^mś misko^m ... i one się w ten sposób ... na parze ugotujo^m ... (Broniszewice);

pyzy lub parochy ... [...] moⁿke mieszamy z drożdżami jajkami i mlekiem ... formuje się kulki czeka aż wyrosno^m i paruje na garnku ... z wodo^m ... kładzie się to na pieluche lub gazę i na parze się gotuje ... (Marszew); pyzy na łaclu ... tak ... to jes gazę była i ... [...] gumkó^m a dzisiaj maż a dzisiaj co masz? ... duże sitko ... (Pleszew); kluski nagusy to ... jak się robiło ... z goto... ze surowych ziemniaków ... [...] czeba uczyszyć ziemniaki ... precedzić przez gazę ... (Sośnica).

GAZOWAĆ > WODA GAZOWANA.

GDAKAĆ – ‘o kurach: wydawać głośny, charakterystyczny odgłos’: no cieszy się ... gdacze ... a w ogóle kury które so^m w okresie ... noszenia jajek ... majo^m ładny czerwony grzebień ... (Lenartowice); inaczej gdaka ... (Pleszew); [Kura] gdaczą ... (Kotlin); gda-cze ... po zniesieniu odzywa się ... i wiadomo wtedy że zniosła jajko ... (Jarocin); różnió^m się ... odgłosami ... kura gdacze kogut pieje ... (Kotlin); (Jedlec); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice).

GDAKANIE – ‘wydawanie przez kurę głośnego, charakterystycznego odgłosu’: gda-kanie ... (Kuczków).

GE GE!, GĘ GĘ!, GY^N GY^N! – ‘odgłos wydawany, by przywołać gęsi’: czekej jag my tu wołałim na nie? ... gyⁿ gyⁿ gyⁿ ... (Tomice); (Gizałki); gę gę gę gę! ... (Kotlin); (Lenartowice); (Pleszew); gę gę gę gę! ... (Kuczków).

(GE^NSTNIEĆ –) ZGY^NSTNIEĆ – ‘stawać się gęstszym’: [Na kaszanke] czszeba gotować kassze ... w wiad... w naczyniu ... aż się zgyⁿstnie do odpowiednió momentu ... i potem jag ostygnie dolać doprawić ... wlać tó^m krew ... od świni ... i ... nakładać w jelita ... (Jarocin); no się lało ocet ... i musiało się zaraz tó^m

krew ... roszczszepyać bo inaczej jak sie nie roszczszepyało to ona sie ... zgyⁿstła i nie było z niej nic ... (Kuczaków); no to jes kwaśne mleko jak sie zgyⁿstnie ... nie? ... (Sośnica).

GE^NSTY, GY^NSTY – ‘mało płynny’: *z mojej babci tam jeszcze pamieⁿtam pyrczok to były ... ziemniaki tarte surowe ... odlana była ta woda ... zostawiona tylko ta skrobia ... dosypywana była mąka jajka były dodawane sól pieprz ... i ... jeszcze tam ... usmażyła cebulke z boczkim to wszystko wymieszała ... na dość takie ... geⁿsty placek ... (Pleszew); repeta jes bardzo gyⁿste ... gyⁿsta zupa ... jes to geⁿsta zupa ... mieści sie w ni wszysk^lo^e ... marchewke wszystkie warzywa ... kapusta ... ziemniaki ... marchewka pietruszka i musi być bardzo gyⁿste ... (Jedlec); dżżem no to jes ... słodkie ... przesmażone ... nie? ... ugotowane owoce ... z cukrem ... i tak żeby dużo soku wyparowało żeby był geⁿsty ... (Sośnica); wiesz ... jag jes coś gyⁿstego no to tak ... tak sie powoli gotuje ... ni tak wiesz ... [...] ... pyk pik pik! ... pyrka sie ... (Witaszyce).*

GE^NSIE, GO^NSIE – ‘młode od gęsi’: *geⁿsieⁿta ... goⁿsieⁿta ... (Gizałki); goⁿsie ... (Lenartowice); geⁿsie ... (Kotlin); goⁿsieⁿta ... (Pleszew).*

GE^NSINA, GY^NSINA – ‘mięso z gęsi’: *geⁿsina ... (Gizałki); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczaków); (Lenartowice); (Tomice); gyⁿsina ... (Kuczaków); (Pleszew); (Tomice).*

GE^NSIO^NTKO, GY^NSIO^NTKO, GY^NSIO^NTKO – ‘młode od gęsi’: *gyⁿsioⁿtko ... geⁿsioⁿtko ... (Gizałki); gyⁿsioⁿtko ... (Kuczaków).*

GE^NSIOR, GO^NSIOR – ‘samiec gęsi’: *geⁿsior ... (Gizałki); (Tomice); goⁿsior ... (Lenartowice).*

GE^NŚ, GY^NŚ – ‘duży ptak hodowany przede wszystkim dla pierza i mięsa’: *można ... w piekarniku sobie ładnie ... gyⁿś cało^m op... upiec ... jabłuszka w środek włożyć ... i to jes przepyszne danie ... (Pleszew); [Tutaj w okolicy hoduje się] kury kaczkki gyⁿsi ... indyki ... (Gizałki); [Tutaj w okolicy hoduje się] perlice indyki ... geⁿsi kaczkki kury ... go^le^mbie ... (Lenartowice); (Jedlec); (Kuczaków); gyⁿś pieczono w całości ... (Tomice); (Jarocin); (Kotlin); (Kuczaków); 38.*

GE^NŚNIK – ‘pomieszczenie, w którym trzyma się gęsi’: *geⁿśnik albo kurnik ... (Lenartowice).*

GE^Ł GE^Ł! > GE GE!

GIERKA, GIRKA – 1. ‘część ciała służąca zwierzętom do poruszania się, wykorzystywana przez ludzi w celach spożywczych’: [Części świni to] *gierki ... to girki ... potym jes schab ... na krzyżu ... potym s^om żebra ... potym jes boczek ... jes szynka ... (Tomice); 2. ‘część stopy kury lub koguta z pazurkami’: (Tomice).*

GIEWONT – ‘odmiana ziemniaków’: *Giewonty ... (Pleszew).*

GIRKA > GIERKA.

(GLIWIEĆ –) **ZGLIWIEĆ** – ‘sprawiać, by ser zmienił konsystencję na mazistą, a zapach na nieprzyjemny’: *ser smażony należało ... biały ser zgliwieć ... i jeżeli już doszed do ... tak zwanej fermentacji wtedy ... jego smażono ... (Broniszewice).*

(GLIWIEĆ –) **ZGLIWIEĆ** – ‘o serze: zmieniać się w mazistą masę o nieprzyjemnym zapachu’: *ser podsuszano ... zakruszało się*

go dodawało się troszeczkę sody ... jak zgliwiał ... to się smażyło ... (Sośniczka).

GLUBKA – ‘odmiana śliwek o ciemnofioletowej skórce i okrągłym kształcie’: *glubki to só^m tag jak ... jak wyⁿgierki tylko że pestka nie odchodzi ... (Gizałki); glubki to takie malutkie śliweczki ... takie okroⁿglutkie ... i też granatowe ... (Marszew); glubki ... [...] só^m ... bardziej takie ... nie soczyste tylko moⁿczyste ... [...] i też ciemne ... i małe ... (Pleszew); glubki to śliwki takie małe ... glubki ... kiedyż mówili na to ... (Witaszyce).*

GŁOS – ‘dźwięk wydawany przez żywe organizmy’: *kiedyś [zjadano bazie z palmy wielkanocnej] ... owszem ale teraz raczej nie jest to praktykowane u nas ... w naszej okolicy ... [...] mówiono że ... dzieⁿki tymu ... było zdrowe gardło ... i pieⁿkny głos ... (Grodzisko); no chyba wszystkie zwierze^{ta} w Wigilię mówió^m ludzkim głosem ... (Sośnica); [W Wigilię mówiły ludzkim głosem] prawdopodobnie krowy ale tylko dobry gospodarz mó^g to usłyszeć ... (Sośniczka); to że zwierze^{ta} mówiły ludzkim głos... głosem to tylko były legendy ... (Broniszewice); [Opłatek dostawały] krowy chyba i konie ... bo mówili że przemówio^m ludzkim głosem ... (Pleszew).*

GŁOWA – ‘część ciała zawierająca mózg i narządy zmysłu (wzroku, słuchu, węchu)’: *świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿs głowy czyli za ryj ... wyprostowuje głowe ... (Lenartowice); do salcesonu sie używa ... też można używadź mieⁿsa z głowy ... (Lenartowice); [Kogut] przeważnie jes wieⁿkszy ma grzebień na głowie ... (Lenartowice); ogłusza sie świnie ... potym ... oguchym ... uderza sie w głowe i ... poćcina sie ... (Jaro-*

cin); karkówka jes ... od przedniej czeⁿści ... od mieⁿdzy ... głowo^m świni a ... a ... pierwszymi nogami ... nie ... przednimi nogami ... przepraszam ... (Pleszew); [Na salceson] gotuje sie głowe świni ... obiera sie ... (Marszew); (Kuczów); 34.

GŁOWIZNA – ‘mięso z głów rzeźnych zwierząt; też: wyroby z tego mięsa’: [Części mięsa świni to] *schab karkówka szynka łopatka ... boczek ... [...] żeberka ... boczek ... golonka ... [...] i stópki i głowizna ... to wszystko co pamieⁿtam ... (Pleszew); z głowy głowizna ... z karku karkówka ... mieⁿśnie kreⁿgostupa to schab i poleⁿdwica poc spodem ... potem łopatka z przedniej nogi ... szynka czyli kulka z tylnej nogi ... potem golonki czyli golenie ... potem stópki czyli raciczki ... no i podroby czyli wneⁿczności które sie wykorzystuje czyli serce nerki i woⁿtroba ... (Lenartowice); [Salceson robi się] z głowizny ... czszeba głowizne ... ugotować ... drobno pokroić ... (Pleszew); (Nowa Wieś).*

GŁÓG – ‘krzew o ciernistych pędach i niewielkich, czerwonych, kulistych owocach’: (Sośnica).

GŁÓ^MB – ‘środkowa, twarda część główki kapusty, od której rozchodzą się liście’: *gołó^mbki ... [...] no gotujesz ... parzyż liście ... z kapusty ... i robie ... tego ... ow... obcinosz tyn gruby gł... taki tyn głó^mb i ... (Tomice); no najpirw sie gotuje kapuste żeby ... sparza sie listki kapusty żeby nie była tego potym ... sie powycina te ... głé^mby żeby nie były takie twarde ... no i gotuje sie ... (Sośnica).*

GŁÓWKA – ‘jednostka liczenia kapusty; kapusta po odcięciu korzenia’: *taka maszynka była ... i za pomoco^m ... wkładało sie główke kapusty i ... korbko^m sie kreⁿciło ...*

i to tak sie ładnie poszatkowało rozdrobniło sie ... (Broniszewice); satkownica jak wyglóⁿdo? ... kiedyś to takie były ... k^lorytka ... tam sie kładło główke kapusty i sie ... cióⁿgło tak a ona sie kroila ... (Gizałki).

GNAC – ‘popędzać, zaganiać’: *kiedyś brało sie kij i ... i sie gnało krowy ... (Sośniczka); jak sie gnało [krowy] to było ho! a żeby sie uspokoiła to nie wim ... (Sośnica).*

GNIATOWNIK – ‘przrzęd kuchenny służący do rozbijania ziemniaków na miazgę’: (Jarocin).

GNIAZDO – ‘schronienie z gałęzi, traw, gliny itp. przygotowane przez ptaki’: [Kura] *kwocze ... nasadza sie na gniazdo ... (Lenartowice); [Gniazdo] to jes ze słomy ze siana zrobione ... (Gizałki); no wyścielone słomo^m ... gniazdo ... (Jedlec); [Kura] nie schodzi z gniazda ... (Tomice); siedzi na gnieździe ... (Kotlin); (Jarocin); (Kuczków).*

(GNIC –) PRZEGNIC – UGNIC – ZGNIC – ‘rozkładać się w wyniku działania bakterii’: *zwykły ser musiał uj... ugnic ... (Pleszew); on [=biały ser] musiał zgnić ... tag mu... tag mówili że on musiał tak przegnić ... (Pleszew).*

GNIEŚĆ – UGNIEŚĆ – ‘ściskać, rozgniatać na miazgę’: *tluczone ziemniaki gniecione ziemniaki ... (Lenartowice); na takie ziemniaki mówio^m uduszone ziemniaki ... które były ugniecione ... (Pleszew); pire ... ugniecione ... (Kotlin); gniecione pyry ... (Lenartowice); pire ... duszone ziemniaki jak sie mówi ... duszone ... jak ... kiedyś tak sie mówiło duszone ... gniecione ... (Pleszew); przeważnie to ... taki był zwyczaj żeby sie kury właśnie niosły i dobrze hodował drób*

to sie je [=skorupki ze święconego jajka] gniotło i ... podzrzucało kurom który ... które to zjadały ... (Lenartowice).

GNOT – ‘twarda część szkieletu zwierząt; kość’: *i nożym i siekieró^m ... bo jak gnoty pokroisz ... (Tomice).*

GNÓJ – ‘naturalny nawóz powstający ze zmieszanej ściółki i odchodów zwierząt gospodarskich’: (Tomice).

GOLIC – ‘zeskrobywać ostrym narzędziem włosy ze skóry’: *no to sparzydz i to [=szczecinę] ... no to ... golo^m po prostu ... tak skrabio^m ... zeskrabujó^m te włosy ... sparzajo^m ... (Pleszew).*

GOLEŃ – ‘część nogi wieprzowej odcięta powyżej stanu kolanowego, ale bez szynki’: *szynka czyli kulka z tylnej nogi ... potem golonki czyli golenie ... (Lenartowice).*

GOLOK – często w l. mn., ‘kluska z surowych, tartych ziemniaków’: *goloki no ... kluski z zimniaków ... [...] przyrzóⁿdzać cza ... srowe ziemniaki sie czsze ... na tartcej ... sie ... robi kluski i sie gotuje ... (Gizałki); goloki to só^m ... tak ... kluski ... z pyrek ... czszesz pyry odciskosz wode ... dodajez jajko ... dajesz te ... no ... moⁿke ... i to potym robisz z tegó ... kluchy ... ale musisz dobrze pyry odcisnoⁿć żeby nie było wody ... żeby ci sie nie rozlatywały ... nie? ... no no ... [...] możeż je obsmażyć ... z jajkiym ... możesz do ... kiedyś kładli do rosotu ... do tegó ... do czerniny ... (Tomice).*

GOLONKA – ‘część nogi wieprzowej odcięta powyżej stanu kolanowego, ale bez szynki; też: potrawa z tej części’: *łopatka z przedniej nogi ... szynka czyli kulka z tylnej nogi ... potem golonki czyli golenie ...*

(Lenartowice); [Części mięsa świni to] schab karkówka szynka łopatka ... boczek ... [...] żeberka ... boczek ... golonka ... [...] i stóпки i głowizna ... to wszystko co pamiętam ... (Pleszew); rozbiór ... rozbiwanie świni ... [...] to jes karkówka ... teraz ... karkówka ... teraz jes ... łopatka ... boczek ... żeberka ... schab ... golonka szynki ... (Gizałki); to takie mięso na golonke gotuje się na wywarze z ... z warzyw ... (Pleszew); no golonka może być ... peklowana albo surowa ... i można ją też równie dobrze zrobić z piwem ... albo pieczona z warzywami z marchewko^m seler^m poro^m ... pieprzem sol... pieprz sól jes dawana ... może też być majeranek ... kwaśna śmietana ... (Pleszew); o! na golonke ... no czeba ... jóm ... dobrze speklować ... i potem ... ugotować ... (Cieśle); golonka peklowana ... gotowana z warzywami z zieleń angielskim liściem łatrowym i kminkiem ... (Pleszew); może to być golonka gotowana w warzywach i w przyprawach ... a może to być golonka podawana w piwie też ... w odpowiedni sposób przyrządzona ... (Grodzisko); [R1:] golonka ... [...] czeba ją zapiekłować najpierw ... z tydzień po... popeklować ... i potem ją ugotować w przyprawach z liściem łatrowym z zieleń angielskim ... [R2:] i podawać z chrzanem ... [R1:] albo z musztard^m ... (Grodzisko); golonke się najpierw pekluje ... później się ją gotuje można robić ją tak że później można ją obsmażyć dodawając trochę piwa ... (Sośniczka); golonka musi być zapiekłowana ... w soli ... poleżeć ... trochę żeby przeszła solo^m ... no i zaś się dopiero jóm gotuje ... (Sośnica); zimne nóżki lub galat ... [...] no ... nogi świńskie got... i można dać golonki gotuje się w wywarze z warzyw ... i potem ... obiera się zalewą oczyszczonym rosółem i chłodzi ... (Marszew); [Kwaśne] no jes to biały barszcz ... gotowany na golonkach wiec ... golonki zalewało się wod^m gotowało się wywar ...

z golonki dodawało się przyprawy takie jak majeranek pieprz zieleń angielskie ... troszeczka cukru do smaku ... (Marszew); obieramy dobre mięsko z golonek ... (Pleszew); z nóg też tam golonka ... (Broniszewice); (Kotlin); (Kuczków); (Nowa Wieś); 34.

GOŁO^MB, GOŁÓ^MB – ‘ptak średniej wielkości; jedna z odmian wykorzystywana do przenoszenia poczty’: [Tutaj w okolicy hoduje się] perlce indyki ... geⁿsi kaczki kury ... gołęmbie ... (Lenartowice); o! jes bardzo dużo [ras gołębi] ... goł^mb pocztowy ... straser pawik ... ryś ... goł^mb śłoⁿski ... [m]ewki ... jes mnóstwo ras ... (Lenartowice); można upić gołęmbia ... (Lenartowice); goł^mb jes ... dietetyczny i czeⁿsto się robi dla dzieci lub dla chorych lub dla rekonwalescentów ... (Lenartowice); [Rasy gołębi] [R1:] pocztowe ... [R2:] listowe ... [R1:] zwykłe goły^mbie ... pawiki ... (Kuczków); rasy gołęmbi? ... gartacze ... abiki [pawiki] ... gołęmbie pocztowe ... akusyny ... (Kotlin); odmiany gołęmbi ... pocztowe ... gartacze ... i ... kukrusie so^m ... (Kotlin); (Jarocin); (Jedlec); (Tomice); goł^mb ... (Gizałki); goł^mb ... (Pleszew). > GOŁO^MB POCZTOWY, GOŁO^MB ŚŁO^NSKI.

GOŁO^MBEK, GOŁÓ^MBEK – 1. pieszcz., ‘ptak średniej wielkości; jedna z odmian wykorzystywana do przenoszenia poczty’: tyż upydz można ... rosółem i upiec goł^mbka ... (Gizałki); jak so^m malutkie dzieci ... to wtedy im się robi rosółki z goł^mbków ... (Kuczków); dla chorego ... moja mamusia ... jak byliśmy ... dzieciaki małe ... to zawsze nam gotowała rosółki ... z goł^mbków ... (Pleszew); 2. ‘potrawa z mięsa mielonego zawiniętego w liście kapusty’: goł^mbki ... [...] no gotujesz ... parzył liście ... z kapusty ... i robie ... tegó ... ow... obcinosz tyn gruby gł... taki tyn głó^mb i ... i potem to na-

dziwosz ... miyⁿsym mielonym ... z ryżym ... jajko i ... jak kto uwożo ... nie? ... (Tomice); [Na gołąbki] gotuje się biało^m ... liście białej kapusty e... białej kapusty albo włoskiej ... dodaje sie mielone ... mielone gotu... do mielonego dodaje sie ryż cebule ... sól pieprz ... zawija sie ... w te sparzone liście i ... dodaje sie sos pomodoro... robi sie do tego sos pomidorowy ... (Sośnica).

GOŁO^MB POCZTOWY – ‘jedna z odmian gołębi odznaczająca się umiejętnością powracania do gołębnika z dużych odległości’: *hodowcy to mają^m właśnie ... [gołębie] pocztowe które wypuszczają^m gdzieś tam na przykład ... na przykład daje przykład taki że ... do ... [...] do Niemiec ... do Holandii ... jado^m z nimi i potem ich puszcza^m i one wracają^m ... na to miejsce gdzie gdzie skoⁿd pochodzo^m ... (Pleszew); o! jes bardzo dużo [ras gołębi] ... goło^mb pocztowy ... straser pawik ... (Lenartowice); [Rasy gołębi] [R1:] pocztowe ... [R2:] listowe ... [R1:] zwykle goły^mbie ... pawiki ... (Kuczków); (Jarocin); (Kotlin).*

GOŁO^MB ŚLO^NSKI – ‘jedna z odmian gołębi o mocnej budowie, ptak biały z kolorowymi tarczami na skrzydłach; śląski tarczowy’: *o! jes bardzo dużo [ras gołębi] ... goło^mb pocztowy ... straser pawik ... rys ... goło^mb śloⁿski ... (Lenartowice); gołe^mbie ... (Kotlin).*

GOŁÓ^MB > GOŁO^MB.

GOŁÓ^MBEK > GOŁO^MBEK.

GO^MBKA – ‘struktura na spodzie kapelusza grzyba składająca się z wielu drobnych rureczek’: [Grzyby różnią się] [R1:] kapeluszami ... kolorym ... kapeluszym ... [...] [R2:] *bo jedne majo^m blaszki ... a dru-*

gie majo^m takie go^mbki ... [...] siateczke ... siatkowane so^m jak gdyba a drugie majo^m blaszki ... jedne majo^m ten ogonek cieniutki a drugie majo^m bardzo gruby ... (Pleszew); jedne grzyby majo^m ... blaszki ... a drugie majo^m takó^m niby go^mbke ... (Sośnica).

GOMÓŁKA – 1. ‘partia masła przeznaczona na sprzedaż’: *gomółka to jes ... kleпка masła ... (Sośniczka); to może ta kleпка ... inaczej ... no ... może gomółki sie nazywały ... (Witaszyce); kleпка lub gomółka ... [...] [to] uformowany mały kawałek masła ... (Marszew); 2.* ‘partia sera przeznaczona na sprzedaż’: [Gomółka] *to jes taka właśnie uformowana porcja sera ... (Pleszew); [Gomółka] to chyba jes kulka białego sera ... (Pleszew); 3.* ‘ser suszony’: [Gomółka] *jes to typ sera ... suszono ser ... w kawałeczki ... for... po to głównie żeby przechowano w czasie zimy ... można było go ładnie zeczścić do potrawy dodać ... na kanapkę ... na chlebek ... (Marszew).*

GO^NSKA – 1. ‘młode od gęsi’: *goⁿski ... (Jarocin); (Lenartowice); 2.* ‘gatunek grzyba o żółtozielonym kolorze, uważany za jadalny, choć może powodować zatrucia; gąska zielonka’: *jakie gatunki grzybów najbardziej so^m ... można znaleźć ... na przykład goⁿski można znaleźć bardziej jesienio^m i wczesno^m wiosno^m ... (Marszew); [Gąska] ma kapelusz na wierzku jes broⁿzowy pod spodem żółty ... go^mbke tako^m ... (Sośnica); zielone te ... so^m goⁿski ... (Pleszew); (Józefów); (Wieczyn).*

GO^NSZCZOK – ‘młode od gęsi’: *gonszczoki ... (Tomice).*

GO^NSIE > GE^NSIE.

GO^NSIO^NTKO – ‘młode od gęsi’: *goⁿsioⁿtka ... (Jedlec).*

GO^NŚIOR > GE^NŚIOR.

GORO^NCY – ‘mający bardzo wysoką temperaturę’: *czszeba usmażydź na goroⁿcym ... na goroⁿco na maśle czy na margarynie ... (Sośnica); uformować chruścig i włożydź na goroⁿcy tłuszcz ... tyle ... (Pleszew); zalewam mak ... na noc goroⁿco^m wodo^m ... żeby tak ... nasycił się ... to^m wodo^m ... nastę^mpną dzień occedza... occedzam ... i miele dwukrotnie ... (Marszew); [Krew ze świni] puszczano no ... celowano...to się w serce robiło się otworek ... dodawało się troche do ... troche goroⁿcej wody żeby się nie ... nie ścioⁿgła ... (Jedlec); makielki mogo^m być ... z kluseg i z bułki ... do ... bułki parze mas... mlekiem goroⁿcym i dodaje do tego mak ... (Pleszew); kiszka ... [...] gotuje się kasze ... dodaje się pokrojono^m ... w kostke woⁿtróbkę ... krew świni ... przyprawy majeranek sól pieprz ... wszystko się wyrabia miesza i napycha się ... w jelita ... świńskie ... czyli we flaki ... parzy się w goroⁿcej wodzie ... (Gizałki); goroⁿce ... (Grodzisko).*

GOSPODARSKI – ‘hodowany w gospodarstwie’: [Opłatki dawano] *pieskom kotom ... ale też takim zwierzeⁿtom gospodarskim ... koniom krowom i świniom ... [...] dlatego może to stoⁿd wynikało że piez jes bardzo ... jez najwieⁿszym przyjacielem człowieka ... i kot też ... taki towarzyszym człowieka ... a ... świnki i ... krowy ... dlatego że ... hoduje się je po to żeby je później jeś ... że one so^m też jakimiś bratnimi duszami ... (Broniszewice).*

GOSPODARSTWO – ‘zabudowania, żywy inwentarz oraz grunty należące do jednego gospodarza’: [Ziemniaki można wykorzystać] *i do ... jak to mówioⁿc gadów na ... na ... na ... jak to mowio^m gospodarstwie i do użytku codziennygó ... w kuchniach*

... (Kuczków); białe i zazwyczaj w kolorze czerwonym ... jeden z opłatków ... [...] jeden opłatek kolorowy tag jak wspomniałam ... przeznaczony był ... jeżeli to było gospodarstwo do bydła ... (Grodzisko).

GOSPODARZ, GOSPODORZ – ‘właściciel gospodarstwa’: *który gospodarz miał wieⁿcyj krow ... ten był zamożniejszy był bogatszy ... (Pleszew); zazwyczaj gospodarze te skorupki [ze święconego jajka] brali ... i rozwozili rozsypujoⁿc ... na polach ... (Grodzisko); [W Wigilię mówiły ludzkim głosem] prawdopodobnie krowy ale tylko dobry gospodarz mógł to usłyszeć ... (Sośniczka); [Po Wigilii] gospodarz to szed sie dzielić ... do do tego ... do obory ... ze zwierzeⁿtami ... (Witaszyce); gospodarz ... pamieⁿtam mój tata bo ... w tej chwili nie mamy gospodarstwa ... brał opłatki i szedł do zwierzoⁿt ... dzielił ... dawał ... dzielił się z nimi to znaczy ... dawał koniom i krowom ... (Marszew); gospodarz też mógł się podzielić opłatkiem ze zwierzeⁿtami ... (Broniszewice).*

GOSPODORZ > GOSPODARZ.

GOSPODYNI – ‘kobieta prowadząca gospodarstwo, zajmująca się domem’: *gospodyni doi ale jag jo^m sie nazywa nie wiem ... (Broniszewice); (Marszew); (Pleszew).*

GOTOWY – 1. ‘ukończony, nadający się do spożycia’: *no śledzie w śmietanie ... [...] śledzie i śmietane i ... i troche cebulki ... i czy jabłuszka ... i już gotowe ... (Grodzisko); 2. ‘zrobiony przez kogoś innego, produkcji fabrycznej, nie własnej roboty’: *można ugotować goto... w gotowych woreczkach kasze ... wrzucajoⁿc do wody osolonej ... (Pleszew); a jo to najlepi ... jak se kroilał ... nożym ... bo kiedyż nie było maszynek to**

sie kroilo nożym ... nie? ... a tero to najlepi to jes kupić gotowy makarón ... (Tomice).

GOŹDZIK – często w l. mn., ‘przyprawa korzenna z suszonych, nierozkwitłych pączków kwiatowych goździkowca’: *znam tylko kompot z dyni ... woda dynia sukier ... koniecznie goździki i cynamom ... do smaku ...* (Pleszew); (Józefów); (Witaszyce).

GÓNICHA – ‘konna kopaczka do ziemniaków z prętami rozchodzącymi się promieniście’: *no kopaczka do ziemniaków ... niegdysiejsza była konna ... była taka gwiazda która ... był taki trójkoⁿtny ... lemiesz który podnosił redline ... w ogóle to było ... cioⁿgnione przez konia ... przeważnie jedno^m redline tylko to wykopywało a te redline podbierał ten lemiesz ... podnosił jo^m a potem była taka gwiazda ... z pryⁿtów ... napeⁿdzana tako^m przekładnio^m od ... kół jezdnych ... i te ... te preⁿty rozrzucały to^m ziemie razem z ziemniakami przy czym ziemniaki spadały ... tak że było je widadź i sie zbierało ... inna nazwa takiej kopaczki to góniccha ...* (Lenartowice); 35.

GRAHAM – 1. ‘grubo mielona mąka pszeniana z grubo mielonymi otrębami’: [Mąka] [R1:] *żytnia pszenna graham ...* [R2:] *orkiszowa ...* (Pleszew); 2. ‘chleb wytwarzany z takiej mąki’: *graham lub ... ta[k] jak z razowej albo ... żytni ... o! z moⁿki żytniej i z razowej ...* (Pleszew).

GRANATOWY – ‘mający kolor dojrzałej śliwki węgierki’: *wyⁿgierki ...* [...] *ciemne granatowe owalne owoce ...* (Marszew).

GRDYKA – ‘tu: rozszerzona górna część przelyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrwanie pokarmu’: [Berda] *to jes tutej ... ta ... grdyka inaczej na tym ... tyn przelyk taki tyj kury*

tu ... mo taki tu ... rurke takó^m ... (Witaszyce); (Kuczków); (Pleszew).

GRECKI > RYBA PO GRECKU.

GRIL – ‘przenośny ruszt służący do pieczenia potraw bez tłuszczu’: *galard można zrobić ... z kury można zrobić ... kure na ... na ... grillu ... można ... kure jak to mówioⁿc ... usmażyć ...* (Kuczków).

(**GRILOWAĆ** –) **UGRILOWAĆ** – ‘przygotowywać potrawę na grillu’: *można też upić w całości młode kury kurczaki jako ... czy ugrilować ewentualnie ...* (Lenartowice).

GROCH – ‘roślina o ziarnach zebranych w strąki; ziarna tej rośliny’: *jak do grochówki to tak samo wszystkie warzywka i do tego dajemy namoczony wcześniej ... przez noc co najmniej groch ...* (Pleszew); *nasty^mpnie podawano potrawy wigilijne ...* [...] *był to karp ... smażony ... naste^mpnie sledzie ... kapusta z grochem z grzybkami ...* (Grodzisko); (Broniszewice); (Marszew); (Sośnica); (Tomice). > KAPUSTA Z GROCHEM.

GROCHOWA – rzecz., ‘zupa zawierająca groch’: *w tej okolicy to jes tak ... żurek pomidorowa ... grochowa kapuśniaczek ... jarzynowe zupki ... no różne ... co kto lubi ...* (Zielona Łąka); (Pleszew).

GROCHÓWKA – ‘zupa zawierająca groch’: [Tutaj gotuje się] *kapuśniak ... grochówke ... fasolówke ... ogórkową ... pomidorowo^m ... warzywno^m ...* (Pleszew); *świński ogón? ... do grochówki ...* (Gizałki); *grochówke ... no czeba namoczyć groch ... i znowu ... wywar z ... wywar kostny albo wa... na ... dodaje sie ... łuskany groch ... ziemniaki marchewke oczywiście warzywa wszystkie ... majeranek ...* (Sośnica); (Dobrzyca).

GROSZEK – ‘roślina o ziarnach zebranych w strąki; ziarna tej rośliny’: *w stroⁿkach? ... po wylupaniu? ... fasola ... abo groszek ... (Zielona Łąka); bóbr to jez inny smak ... i tyż ... ziarenka so^m ... ziarenka so^m o wiele wieⁿksze od groszku ... (Broniszewice); jes to galat ... [...] sporzoⁿdzano ... wywar ... z warzyw ... w którym gotowano nóżki pieprzowe ... wieprzowe ... dodawano cebulkę ... groszek pietruszkę ... (Marszew); (Dobrzyca); (Kuczków); (Pleszew); (Sośnica); (Tomice).*

GRUBAS – ‘człowiek otyły’: *grubas ... opas ... (Pleszew); tłuścioch grubas ... (Lenartowice).*

GRUBIUTKI – ekspres., ‘bardzo gruby’: *u nas? ... [najwięcej jest] tak zwanych czarnych łepków ... [...] mo łepok ... bardzo ciemno broⁿzowy lub czarny ... żółty jes pod spodem ... no i ogonek taki ładny ... grubiutki ... (Wieczyn).*

GRUBOZIARNISTY – ‘składający się z grubych okruchów, cząstek’: *pieczono ciemny chleb z moⁿki razowej ... z takiej moⁿki która ... tylko raz była przemielona wieⁿc ... gruboziarnista ... był to chleb o kolorze ... ciemnym ... bardzo smaczny ... (Marszew).*

GRUBY – 1. ‘mający duży przekrój poprzeczny’: *kury bo... brojlery so^m białe ... takie so^m siodłate ... duże ... one majo^m grube łapy ... pazury ... (Sośniczka); prawdziwek ... ma kapelusz broⁿzowy ... zazwyczaj tak broⁿz taki ... no jakiś tam odcień broⁿ-zu ... no i ogonek taki fajny gruby ... (Wieczyn); no to wtedy gruba pajda ... i ... gruba sznytka ... (Broniszewice); no i czszeba to wszystko zagnić ... i potem jak sie zagniecie rozwałkować ... i sie kroi na małe zależy*

na jakie ... woⁿsze grubsze ... i jes makaron ... (Kuczków); > JELITO GRUBE; 2. ‘o istotach żywych: otyły’: [Brojlery] so^m grube tłuście ... mało ruchliwe ... to so^m utuczone takie kurczaki specjalne ... (Lenartowice); (Pleszew); (Sośniczka). > GRUBY JAK...; 3. ‘o oczkach w tarce: dużej wielkości’: [Zacierka] no to jez moⁿka woda i jajko ... i potem to za... zrobisz takie ... twarde te ciasto ... i czyszysz na tartce ... albo skubież na takie drobne ... te ... ale przeważnie ... na tartce na tych grubych oczkach ... (Tomice).

GRUBY JAK... – ‘bardzo gruby’: *beczka ... (Pleszew); bela ... (Pleszew); świnia ... (Lenartowice); (Sośniczka).*

GRUDA – ‘mały kawałek czegoś, powstały ze zlepiania drobniejszych elementów’: *że też taka zupa w której była kasza ... i takie grudy kaszy ... (Broniszewice).*

GRUDKA – ‘mały kawałek czegoś, powstały ze zlepiania drobniejszych elementów’: *zasmażke ... na troszeczkę tłuszczu ... i móⁿke na ... na goroⁿcy tłuźdz i ... i mieszać żeby nie było grudek ... (Sośnica); taki ser sie robi takie grudki ... [...] zwarzy sie no ... (Pleszew); (Witaszyce).*

GRUSZA – ‘drzewo, na którym rosną gruszki’: *[Do wędzenia] no tylko było twarde drzewo liściaste tak zwany ... tylko z... owocowe ... liściaste ale to też by... dobrze by było ... grusza bo ona miao taki ładny kolor weⁿdzenia ... (Nowy Olesiec).*

GRUSZKA – ‘słodki, jajowato-kulisty owoc pokryty skórką w kolorze od żółtego po jasnozielony’: *[Suszy się] śliwki jabłka gruszki ... to so^m najczeⁿściej takie owoce z których sie później gotuje kompod na Wigilie ... (Broniszewice); kompot z suszonych owoców*

... [...] *jabka śliwki gruszka ... to wszystkie to taki mieszany był kompot ... (Józefów); gruszki uleⁿgałki ... (Pleszew); (Sośnica).*

GRYCZANNY – ‘zrobiony z gryki’: *z gryki ... no ... no mówi-am ... no kasza gryczanna ... (Pleszew).*

GRYCZANY – 1. ‘pochodzący z gryki’: [Miód] *lipowy gryczany ... wielokwiatowy ... (Witaszyce);* 2. ‘zrobiony z gryki’: [Kasza] [R1:] *gryczana ... jynⁿczmienna ... [...] peⁿczak ... kaszka manna ... [R2:] jagły ... (Pleszew); moⁿka ... pszenna żytnia gryczanna ... razowa ... orkiszowa ... (Pleszew); (Broniszewice); (Józefów); (Marszew); (Wieczyn); (Witaszyce).*

GRYKA – ‘biało kwitnąca roślina uprawna, z ziaren której wytwarza się kaszę’: *no to jest roślina ... taka odmiana gryki ... taterka ... (Lenartowice); z gryki kasza gryczana ... (Marszew); z gryki ... no ... no mówi-am ... no kasza gryczanna ... (Pleszew); (Broniszewice); (Józefów).*

GRZAĆ – OGRZAĆ – PODGRZAĆ – ROZGRZAĆ – ZAGRZAĆ – ‘czynić coś ciepłym’: [Żeby zrobić ser] *zsiadłe mleko ... [...] należało je lekko podgrzać ... i odlaż na sito ... [...] wtedy ... powstaje ser biały ... (Grodzisko); w czym się robi ser? ... no w garku się ... zagrzać wodę a się go przedcedza przez gazę ... (Sośnica); [Mleko na kakao] należy podgrzać ... albo ugotować ... (Broniszewice); taki stołeczek to był ... [...] od tego w zależności gdzie on tam był ustawiony jag niski przy piecu bo się siedziało przy piecu i grzało ... (Nowy Olesiec); naleśnik jeź z moⁿki ... [...] mleko ... dodaje się trochę cukru do smaku ... jajko ... [...] i na rozgrzany tłuszcz ... placki się robi ... rozlewa się i ... i gotowe ... (Jarocin); rozgrzany [lój]*

i się nacierało ... (Pleszew); chrusty ... [...] zagniała się moⁿke ... z żółtkami ... i z kwasno^m śmietano^m ... z odrobino^m proszku do pieczenia ... i po zagnieceniu ... kroi się odpowiednio kształty i wrzuca się na rozgrzany olej ... (Grodzisko); kładzie się na rozgrzany tłuszcz ... (Jarocin); podgrzać ... (Sośnica); (Pleszew); ogrzać ... (Sośniczka).

GRZBIET – ‘część ciała przy kręgosłupie bez głowy i kończyn; korpus’: *no pierś ... mosz ... ćwiartki mosz ... skrzydełka mosz ... grzbiety ... (Tomice); (Kuczków).*

GRZEBIEŃ, GRZEBIŃ – ‘czerwony fałd skóry na głowie kury (mniejszy) lub koguta (większy)’: [Kogut] *przeważnie jest wieⁿkszy ma grzebień na głowie ... no ma inny ogon ... ma ostrogi na ... na nogach ... które służo^m do ... do walk ... do obrony i do walk ... (Lenartowice); no cieszy się ... gdacze ... a w ogóle kury które so^m w okresie ... noszenia jajek ... majo^m ładny czerwony grzebień ... a te które so^m spo... w spoczynku czyli ... przestały się nieś to majo^m szary grzebień taki niepozorny ... (Lenartowice); kogud ma wieⁿcej świecoⁿce [pióra] ... ładniejsze i ogón przede wszystkim mo ładny duży i grzebiń mo du... wiyⁿkszy jak kura ... (Kuczków); kogut ... [...] inny ma ... ładniejsze kolorowe ... ogon ładny ma ... grzebień ma wieⁿkszy ... (Pleszew); [Czym kogut różni się od kury?] no dłuższe nogi ... wiyⁿkszy ... wiyⁿkszy grzebiń ... pieje ... (Tomice); kogut ... [...] ma grzebień wiⁿkszy i ogon ... (Jedlec); (Gizałki); (Jarocin).*

GRZEBIŃ > GRZEBIEŃ.

GRZEJNIK – ‘urządzenie, które wypromieniowuje ciepło’: [Jak się suszy grzyby?] [R1:] *na grzejniku ... nawlekać ... a nie nabija ... nawleka się ... [R2:] na balkonie wi-*

szó^m na na tych ... [R1:] jesienio^m na gwoździach ... [...] na słońcu ... jag jeszcze jes słońce ... (Pleszew).

GRZE^NDA, GRZY^NDA – ‘drażek w kurniku, na którym siedzą kury’: grzyⁿda to jez na tym co siedzo^m ... no ... (Tomice); kura siedzi na grzyⁿdach ... (Pleszew); [Kury] majo^m drabineczki ... takie zrobione i sobie siedzo^m na tych drabinkach tak zwane grzeⁿdy ... (Pleszew).

GRZO^NDKA – ‘wydzielony rowkami pas ziemi w ogrodzie, służący do uprawy roślin ozdobnych lub warzyw’: grzoⁿdki ... (Lernartowice); (Kotlin); (Pleszew); (Tomice).

GRZYB – ‘organizm rosnący głównie w lasach, ceniony ze względów smakowych, produkt spożywczy’: a jako dodatki ... smakowe [do bigosu] to grzyby na przykład suszone ... pieprz i sól ... (Pleszew); [Potrawy wigilijne to] karp pieczony ryba w szarym sosie kapusta z grzybami kompot z suszonych owoców makiełki ... (Sośniczka); no potrawami ... tradycyjnymi [na Wigilię] u nas w domu zawsze był ... karp ... kompot ze suszu ... pierogi z grzybami z kapusto^m ... (Broniszewice); [R1:] ogólnie wszystkie grzyby ... od pieczareg leśnych ... [...] tag i podgruszniczki ogólnie wszystkie grzyby ... to so^m bedki ... [R2:] wszystkie grzyby które nadajo^m do jedzenia ... (Pleszew); inaczy na grzyby ... tylko takie te drugie... drugigó gatunku ... wiysz? ... nie takie borowiki nie tegó ... takie te ... inne bedki ... (Witaszyce); to grzyby jadalne no w staro...polskiem ... w staropolskim określeniu ... w Wielkopolsce ... mówiono na nie bedki ... (Marszew); to roladki ... [...] no tam mosz ... tegó ... rozbijosz miyⁿso i kładziesz ... kładziesz w to ... ogórek tyn boczek ... możesz grzyby włożyć ... i zwijoz i opiekosz ... (Tomice);

bedki ... no to só^m grzyby bedki ... grzyby to só^m bedki ... (Pleszew); jedne grzyby majo^m ... blaszki ... a drugie majo^m takó^m niby go^mbke ... (Sośnica); moja babcia mówiła że wszystkie grzyby to bedki a prawdziwy grzyb to tylko prawdziwek ... (Wieczyn); no ciasto takie jag na makarón ... i sie na... na... natego ... nadziewa sie grzybami ... i sie zwija w taki ... forme ... no ... uszka ... (Witaszyce); opieńki to takie grzyby só^m ... jadalne ... (Józefów); (Kuczków). > PSI GRZYB.

GRZYBEK – zdr., ‘organizm rosnący głównie w lasach, ceniony ze względów smakowych, produkt spożywczy’: opieńki wyglan... wygóⁿdajó^m tak że só^m przykładowo ... rosno^m na pieńkach ... i ... só^m ... to tyż grzyby jako jadalne i ... jes to taki jasnożółty grzybek ... (Kuczków); kapusta kiszona ... pocstawa ... dobra kapucha ... i mieⁿska różne rodzaje i kiełbaski troszke i przyprawy ... grzybki suszone ... i bigosik jak ta lala ... (Grodzisko); biały barsz najlepi sie robi na ... na tyn ... na nóżkach świńskich ... [...] i ocet ... nie? ... ja octu nie daje tylko wrzucam ... grzybki z octu ... (Tomice); nasty^mpnie podawano potrawy wigilijne ... [...] był to karp ... smażony ... naste^mpnie śledzie ... kapusta z grochem z grzybkami ... (Grodzisko); (Broniszewice); (Kotlin); (Marszew); (Pleszew); (Sośnica); (Wieczyn); (Witaszyce).

GRZYBIARKA – ‘kobieta zbierająca grzyby’: nie jestem grzybiarko^m i ... (Broniszewice).

GRZYBIARZ – ‘osoba zbierająca grzyby’: grzybiarz ... (Broniszewice); (Józefów); (Marszew); (Pleszew); (Wieczyn); (Witaszyce).

GRZYBNIA – ‘ciało grzybów, z którego mogą rozwinąć się nowe osobniki’: grzyb-

nia ... [...] [to] nasionka grzyba ... zarodniki ... (Pleszew); [Grzyb wyrasta] z grzybni ... [...] no takie ... jak ci to powiedzieć? ... takie podłoże ... w ziemi ... wiesz? ... tag jakby sie zasiało ... (Witaszyce); grzybnia ... [...] [to] zarodki pleśni ... (Marszew); grzybnia ... [...] to właśnie ... to jes taka ... ta pocztawa ... z której wyrasta później ... wyrastaj^m grzyby ... (Broniszewice); to so^m dwie właśnie wersje ... jedni mówio^m że wyrwadź [grzyby] inni że odcinadź i zostawiać to^m grzybnie ... (Pleszew); wydaje mi sie że wszyscy sie jednako-wo obcina sie ... bez grzyb... ścina sie ostrym nożym, albo sie ... wykry^mca ... bez grzybni ... (Sośnica); grzybnia ona sie zagrzybio i zaś te grzyby rosnó^m ... no bo inaczej jak to wytuma-czyć? ... (Józefów); grzybnia? ... no jes to ... no jak to nazwać ... no grzybnia jes to ... to z czego wyrasta grzyb ... (Wieczyn).

GRZYBOBRANIE – ‘czas zbieranie grzy-bów’: (Pleszew).

GRZYBOWY – ‘taki, którego głównym składnikiem są grzyby’: zupy grzybowe też smakowe só^m różne pieczarkowe ... tak że mnóstwo tych zub różnych gotujemy ... (Nowy Olesiec); tradycyjne [potrawy wigilijne] to pierogi ... barszcz czerwony zupa grzybowa kapusta z grochem ... (Pleszew); nasty^mpnie podawano potrawy wigilijne ... [...] barszcz lub zupa grzybowa ... (Grodzisko); [Na kolacji wigilijnej były] pierożki no i polane tym sosym grzybowym ... (Grodzisko); sos grzybowy ... (Dobrzyca).

GRZY^NDA > GRZE^NDA.

GUBIĆ – 1. ‘o kurach: tracić okresowo pie-rze’: bo ona [=kura] gubi na ... ile razy jak ... jes ciepło gubio^m ... (Tomice); 2. ‘o ku-rach: znosić jajka poza kurnikiem’: [Kura] gubi jajka ... (Jarocin).

GULASZ – ‘potrawa z mięsa pokrojone-go w kawałki i uduszonego’: szare kluchy to potrawa wielkopolska ... [...] bardzo dobry dodatek do ... wszelkiego rodzaju sosów ... do kapusty duszonej ... do gulaszów ... (Mar-szew); (Gizałki); (Lenartowice); (Witaszyce).

GULGOTAĆ – ‘o indyku: wydawać charak-terystyczny odgłos przypominający: gul gul’: [Indyk jest] duży ... gulgocze ... ma czerwone korale ... i cza... przeważnie jes ... czarny ... (Sośnica).

GULOK – ‘duży ptak o czerwonych naroślach na głowie, hodowany dla mięsa – indyk; mię-so z tego ptaka’: (Lenartowice); (Tomice).

GUŁA – ‘samica indyka’: guła to jez indyczka ... a co ... jak wyglo^mda indyk? ... no ma takie duże czerwone korale ... (Sośnica); guła? ... na indyczke ... (Lenartowice); (Tomice).

GUMA – ‘uszczelnienie z elastycznej masy’: no kana ... no to było taki ... takie naczynie ... dosyć wysokie i miało takó^m szcz... szczel-nó^m przykrywke ... z gumó^m takó^m żeby to sie nie wylewało ... (Sośnica).

GUMKA – 1. ‘okrąg z rozciągliwej masy’: pyzy na łachu ... tak ... to jes gaza była i ... [...] gumkó^m a dzisiaj maź a dzisiaj co masz? ... duże sitko ... (Pleszew); 2. ‘uszczelka’: na-leży je [=mięso] ... podsmażyć ... ugotować ... na... nakłaś do słoików ... założyć gumki ... potem to wszystko ... spreⁿżyńki na wierzch zagotować ... i ... tak ... sie spasteryzuje ... robi sie podciśnienie ... zamknie i można w chłodnym miejscu w piwnicach przeważnie ... przechowywać ... (Lenartowice).

GUMOWY – ‘zrobiony z gumy’: [Smoczki były] chyba gumowe tylko ... (Witaszyce); (Broniszewice).

GWIAZDA – ‘część kopaczki do ziemniaków wykonana z prętów rozchodzących się promieniście’: *no kopaczka do ziemniaków ... niegdysiejsza była konna ... była taka gwiazda która ... [...] lemiesz ... podnosił jo^m a potem była taka gwiazda ... z pryⁿtów ... napeⁿdzana tako^m przekładnio^m od ... kół jezdnych ... i te ... te preⁿty rozrzuciły to^m ziemie razem z ziemniakami przy czym ziemniaki spadały ... tak że było je widadź i sie zbierało ... inna nazwa takiej kopaczki to gónicha ... (Lenartowice); 35.*

GY^N GY^N! > GE GE!

GY^NSTY > GE^NSTY.

GY^NSINA > GE^NSINA.

GY^NSIO^NTKO > GE^NSIO^NTKO.

GY^NSIO^NTKO > GE^NSIO^NTKO.

GY^NŚ > GE^NŚ.

GYŚ GYS! – ‘okrzyk wydawany, by odgonić gęsi’: *gyś gys! ... (Kuczków).*

GZICZKA – piesscz., ‘biały ser przyprawiony solą, pieprzem i cebulką’: (Cieśle); (Grodzisko).

GZIK – ‘biały ser przyprawiony solą, pieprzem i cebulką’: *poznański gzik ... można przyzon... przyzroⁿdzić ... na różny sposób ... z cebulką ... z koperkiem ... [...] ze szczypiorkiem ... śmietanki można ... (Pleszew); [Na gzik] no to sie bierze biały serek twarówek ... ugniata sie z ... przeważnie ze śmietano^m słodko^m dodaje sie szczypiorek sól ... pieprz ... casem cebulke pokrojono^m drobno i gotowe ... (Lenartowice); [Postne dania na piątek to] śledź ... ziemniaki w mundurkach z gzikim ... ryba ... (Lenartowice); (Broniszewice); (Jedlec); (Kuczków); (Tomice).*

GZIKA – ‘biały ser przyprawiony solą, pieprzem i cebulką’: *to jes gzika ... i podawane so^m do tego ziemniaczki waśnie w mundurkach ... (Pleszew); [Na gzikę] czszeba zmielić twaróg ... dodać do niego pieprz sól śmietanę koper oraz szczypiorek ... i cebulę ... (Pleszew); [Postne dania na piątek to] ryby ... śledzie ... ślepe ryby i gzika ... (Pleszew); [Postne dania na piątek to] gzika ... śledź w śmietanie ... (Sośniczka); gziike ... biały ser ... miksuje się go i dodaje się śmietane i troszeczke mleka oraz sól można dodać ... czosnku troche ... można dodać szczypiorku koperku ... jak to... jak kto lubi ... (Sośniczka); (Gizałki); (Grodzisko); (Jarocin); (Kotlin); (Sośnica).*

H

HACZKA – 1. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów’: *taka haczka była ... takie ... no taki trójzo^mb taki wiż jak na tego tyko ...* (Witaszyce); *dzisiaj to jes ... só^m specjalne maszyny [do wykopywania ziemniaków] a ... a dawniej to właśnie ta[k] [j]ag mówiłam taka ... taka dziabka była ... dziabka czy haczka ... która miaa takie czszy ... ojej ... takie ... jak? ... no ...* (Pleszew); *haczka ...* (Kuczków); (Nowa Wieś); 2. ‘ręczne narzędzie służące do pielenia chwastów, składające się z prostokątnego ostrza’: *no to jes dziabka [z trzema zębami] ... bo haczka to jes tako do ... hakania ... nie? ...* (Tomice).

HAJTNO^{ŃĆ} – ‘dzielić coś na części za pomocą ostrego narzędzia; ciąć’: *hajtno^{ńć} ...* (Sośnica).

(HAKAĆ –) OBHAKAĆ – OHAKAĆ – ‘używać ręcznego narzędzia do usuwania chwastów’: *no czeba je [=ziemniaki] ... obhakadź opelić ...* (Tomice); [Buraki trzeba] *zasiać ... późni ohakać ... no i sprzóⁿtnó^{ńć} ...* (Józefów).

HAKANIE – ‘używanie ręcznego narzędzia do usuwania chwastów’: *bo haczka to jes tako do ... hakania ... nie? ...* (Tomice).

HARFA > ARFA.

HEBEL – ‘ręczny lub mechaniczny przyrząd do rozdrabniania kapusty’: *jak mało*

kapustki w słoiki to wystarczy domowa szatkownica ... taka jak ... na obiady sie kroi kapuste ... a jak ... no dużą to czeba mieć ten hebel taki duży ... (Pleszew); *hebel albo szatkownica ...* (Marszew).

HEBELEK – ‘ręczny przyrząd do rozdrabniania kapusty’: [Kapustę się rozdrabnia] *hebelkiem ...* (Pleszew).

HERBATA – ‘aromatyczny napój z suszonych liści niektórych roślin’: *z jakich roślin sie przyrzóⁿdza herbaty ziołowe? ... z miyⁿty z lipy z ... malin ...* (Kuczków); *herbate ziołowe ... [...]* *rumianek i tyn ... jeszczy ... rumianek ... i ... lipa ...* (Józefów); [R1:] *koperkowa ... herbata ... no mieⁿtowa ... [...]* [R2:] *z czarnej porzeczkii ... [...]* [R1:] *maliny ... żurawiny przede wszystkim ...* (Dobrzyca); [Sok z czarnego bzu] *no dodaje sie do herbaty go ... na przezie^mbienia na takie ... antrygrypowe o! ...* (Dobrzyca); [Rumianek to] *ziolo z białymi kwiatkami ... [...]* [robi się z niego] *herbatę napar ...* (Pleszew); [Rumianek] *to jez roślinina ... roślinina o drobnych poszarpanyh listkach ... żółty takim środkiem koszycku i białych płatkach ... ładnie pachnie ... [...]* *można z niego robić herbaty ...* (Lenartowice); (Józefów). > HERBATA PO ANGIELSKU.

HERBATA PO ANGIELSKU – ‘mleko, do którego dolewa się herbatę’: *to jes tak ... niby herbata ... po angielsku ...* (Dobrzyca).

HERBATKA – pieszcz., ‘aromatyczny napój z suszonych liści niektórych roślin’: *rumianek to jes taki biały kwiatek ... ze żółtym ... żółte ma takie w środku oczko ... [...] można zrobić ... herbatkę ... napar jakiś ...* (Sośnica).

HODOWAĆ – ‘zajmować się w sposób planowy wzrostem i rozwojem zwierząt’: [Opłatki dawano] *koniom krowom i świnom ... [...] świnki i ... krowy ... dlatego że ... hoduje się je po to żeby je później jeść ... że one so^m też jakimś bratnimi duszami ...* (Broniszewice); *przeważnie to ... taki był zwyczaj żeby się kury właśnie niosły i dobrze hodował drób to się je [=skorupki ze święconego jajka] gniotło i ... podźrzucalo kurom który ... które to zjadały ...* (Lenartowice); *pieczarki so^m specjalnie hodowane ...* (Pleszew).

HODOWCA – ‘osoba, która hoduje zwierzęta lub rośliny’: *hodowcy to mają^m właśnie ... [gołębie] pocztowe które wypuszczają^m gdzieś tam na przykład ... na przykład daje przykład taki że ... do ... [...] do Niemiec ... do Holandii ... jado^m z nimi i potem ich puszczają^m i one wracają^m ... na to miejsce gdzie gdzie sko^d pochodzą^m ...* (Pleszew).

HOŁ! – ‘okrzyk wydawany, by odgonić krowę’: *jak się gnało [krowy] to było hoł! a żeby się uspokoiła to nie wim ...* (Sośnica); *hoł! ...* (Broniszewice); *hoł hoł! ...* (Cieśle); *wa hoł hoł! ...* (Pleszew).

HUBA – ‘grzyb rosnący na drzewach w kształcie „póleczek”’: *w młodości zbieraliśmy huby ... dekorowaliśmy sobie ... swoje pokoje ... oczywiście można było wykonać lampe ... można było wykonać pieⁿkno^m dekoracje ... ale ... robiło się to rzadko a jednak ... huba ... nam się bardzo podobała ... szczególnie huba roszoⁿca na brzozie ...* (Marszew); (Broniszewice); (Józefów); (Pleszew); (Sośnica); (Wieczyn); (Witaszyce).

HURTOWNIA – ‘przedsiębiorstwo prowadzące sprzedaż towarów w większych ilościach’: [R1:] *mieⁿso się kupuje w hurtowniach mieⁿsnych ...* [R2:] *w sklepach ... rzeźnickich ...* (Pleszew).

HUZIA! – ‘odgłos wydawany, by odgonić świnie’: *huzia huzia huzia! ...* (Marszew).

I

IDŹ! – ‘okrzyk wydawany, by odgonić krowę’: *ysz ... idź! ...* (Grodzisko).

IKRA – ‘komórki jajowe ryby’: [Kawiorek to] *no rybnie jajka ... czyli ikra ...* (Witaszyce).

INDOR – ‘samiec dużego ptaka o czerwonych naroślach na głowie, hodowanego dla mięsa’: *indyczka ... a indor to jes pan ...* (Kuczków); *indor ...* (Gizałki); (Jedlec); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice).

INDOREK – ‘młode od indyczki’: *indorki małe ...* (Kuczków); *indorki ...* (Gizałki).

INDYCZE – ‘młode od indyczki’: *indycze^{ta} ...* (Lenartowice).

INDYCZKA – 1. ‘samica indyka’: *gula to jez indyczka ... a co ... jak wyglo^{da} indyk? ... no ma takie duże czerwone korale ...* (Sośnica); *indyczka ... a indor to jes pan ...* (Kuczków); *indyczka ...* (Gizałki); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice); 2. ‘indyczę’: *indyczki ...* (Tomice); *indyczki małe ...* (Jedlec).

INDYCZY – ‘pochodzący z indyka’: *indycze ...* (Tomice).

INDYK – ‘duży ptak o czerwonych naroślach na głowie, hodowany dla mięsa; mięso z tego ptaka’: [Na rosół] *i wkładamy*

... mieⁿsko ... najlepiej jag jes to kawałek kurczaczka kawałek indyka ... i kawałek z kaczki mieⁿska ... (Pleszew); *najwieⁿcej sie to właśnie robi ... te potrawy z indyka na Gwiazdke na Boże Narodzynie ...* (Pleszew); [Tutaj w okolicy hoduje się] *kury kaczki gyⁿsi ... indyki ...* (Gizałki); [Indyk jest] *duży ... gulgocze ... ma czerwone korale ... i cza... przeważnie jes ... czarny ...* (Sośnica); *na Świeⁿto Dzieⁿkczynienia robi sie właśnie indyki ... w Sta... ale to jes w Stanach u naz raczej nie ... ale też można bo tyż robiłam już ... nieraz ...* (Pleszew); [Tutaj w okolicy hoduje się] *perlice indyki ... geⁿsi kaczki kury ... goł^mbie ...* (Lenartowice); *masarnia to jes właśnie zakład gdzie sie ... wytwarza wyroby ... typu kielbasa kaszanka salceson ... [...] nie tylko ze świni ... no ze wszyskiego co sie ubija no ... kielbase z indyka też można zrobić ... czy szynke ...* (Lenartowice); *mieⁿsko wieprzowe najlepiej dodadź jeszcze ... wołowego albo z indyka ... no przyprawy ... sól pieprz ... majeranek ... [...] i to jes biała kielbaska no to jo^m nie weⁿdzimy tylko jo^m parzymy ...* (Pleszew); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Tomice); (Witaszyce).

INWYNTARZ – ‘zwierzęta hodowane żyjące w jednym gospodarstwie’: [Gospodarz po kolacji wigilijnej] *szed do ... inwyntarza ... i nióz resztki z tego i ... oplątek ...* (Sośnica).

J

JABKO, JABŁKO – ‘popularny, kulisty owoc o soczystym, chrupkim miąższu skrytym pod skórką w różnych kolorach’: *kojda to ... zanadźrze zapazuch... pazucha ... dawniej mówiono ... tak ... do złodziei którzy ... oberwał jabłęg i schował je za kojde ... (Marszew); szaber ... [...] iść ... wkraść sie w jabka ... do so^msiada ... (Marszew); na szaber ... no to właśnie ... ukraś coś komuś ... ale właśnie nie złośliwie tylko jakies o! jabko ... jabłka albo coś tam ... (Wieczyn); malinówki ... teraz ... lobo ... renety ... ¹e Jezu! te jabłęk to jes ... renety i jeszcze tegó ... kosztele ... (Gizałki); [Suszy się] śliwki jabłka gruszki ... to so^m najczeⁿściej takie owoce z których sie później gotuje kompod na Wigilie ... (Broniszewice); kapuste poszatkować ... wkładać do beczki ... warstwe ... ubić ... [...] jak kce z jabkami i mieszane to może jabłuszek włożyć ... (Pleszew); [Nadzienie] do kaczki mieli sie woⁿtróbkę gotuje sie ... kasze ... mieli sie... serduszko płuca ... meli sie to doprawia sia i wkłada sie w środek ... jabłka ... (Jedlec); z wiśni ... ze śliweg robili [nalewki] ... z jabłęk ... (Józefów); można je [=naleśniki] jeść z cukrem ... ze serem z dżemem ... z jabłkami ... (Kotlin); smażydź można śliwki też jabłka bo przecież sie robi konfitury ... (Broniszewice); (Lenartowice); jabka z przyprawami ... (Kotlin); [Można zrobić] kaczke z jabkami ... (Sośnica); [Na jabłecznik] robimy ciasto ... nakładamy na to jabka ... (Pleszew); (Józefów); [Jabzo to] duże jabko ... (Marszew).*

JABKOWY – ‘zrobiony z jabłek’: *muz jabkowy i ... (Pleszew); (Józefów).*

JABŁECZNIK – 1. ‘ciasto z jabłkami’: [Na jabłecznik] *robimy ciasto ... nakładamy na to jabka ... przykrywam je ... i wsadzamy do pieca sma... pieczemy go ... potem upiecze się ... lukrujemy i zjadamy ... (Pleszew); [Jabłecznik to] [R1:] ciasto i muz jabkowy i ... i co? ... [R2:] kruszonka ... posypane cukrem pudrem ... (Pleszew); [Jabłecznik to] na cieście kruchym nakładane jez mus jabkowy ... abo jabka ... (Józefów); słodkie ... [...] [to] różne ciasta ... placek z galaretkó^m makowiec sernig jabłecznik ... (Sośnica); (Dobrzyca); 2. ‘zupa z jabłek’: (Dobrzyca); 3. ‘wino z jabłek’: *jabłecznik to może być placek ... wino ... nalewka ... (Sośnica); 4. ‘nalewka z jabłek’: (Sośnica).**

JABŁKO > **JABKO**.

JABŁOŃ – ‘drzewo, na którym rosną jabłka’: [Drewno do wędzenia] *czyli liściaste ale najczeⁿściej ... to jez olszyna ... czyli olcha albo drewno owocowe ... czereśnia jabłoń ... wiśnia ... (Lenartowice).*

JABŁUSZKO – pieszcz., ‘popularny, kulisty owoc o soczystym, chrupkim miąższu skrytym pod skórką w różnych kolorach’: *no śledzie w śmietanie ... [...] śledzie i śmietane i ... i troche cebulki ... i czy jabłuszka ... i już gotowe ... (Grodzisko); kapuste*

poszatkować ... wkładać do beczki ... warstwe ... ubić ... [...] jak kce z jabkami i mieszane to może jabłuszek włożyć ... i znowu ubijamy ... (Pleszew).

JABZO – 1. ‘jabłko’: [Jabzo to] *jabłuszek* ... (Pleszew); 2. ‘duże jabłko’: *duże jabko* ... *takie jabzo* ... (Pleszew); [Jabzo to] *duże jabko* ... (Marszew).

JADLANY, JAGLANY – ‘o kaszy: wytworzony z ziarna prosa’: [Na mleku gotuje się] *kaszkie manne* ... *kasze kasze* ... *płatki owsiane* ... *to też jes z tego* ... *no wszystkie* ... *kasza jaglana* ... (Pleszew); *żółta kasa* ... *kasza z p...* *nie czasami jez nie jaglana?* ... *tak wydaje mi się że jaglana* ... (Pleszew); *kasza jeⁿczmienna* ... *gryczana jaglana* ... (Broniszewice); (Witaszyce); *no żółta jes jaglana* ... *no ale nie wiem czy ona jes z prosa* ... (Pleszew); (Marszew); (Wieczyn); *jadlane kasze* ... (Józefów).

JAGLANNY – ‘o kaszy: wytworzony z ziarna prosa’: *z prosa kasza jaglanna* ... (Marszew).

JAGLANY > JADLANY.

JAGŁY – bez l. poj., ‘kasza z ziarna prosa’: [Kasza] [R1:] *gryczana* ... *jeⁿczmienna* ... [...] *peⁿczak* ... *kaszka manna* ... [R2:] *jagły* ... (Pleszew); *żółta kasza z prosa?* ... [...] *jagły chyba* ... (Pleszew); (Marszew); (Sośnica).

JAGODA – 1. ‘krzewinka o czarnogranatowych owocach; też: owoc tej rośliny’: [Zupa z jagód] *jagody i sie tygó* ... *zacióⁿgo* ... *śmietanó^m czy kiślem no bo różno^m robio^m* ... (Józefów); *jagód dzban* ... (Pleszew); *krzag jagód* ... (Marszew); *borówka też ma taki kolor* ... *jak ... jagoda* ... *taki*

ciemnogrnatowy ... *tylko że jes troszeczkę wieⁿksza i rośnie na krzewie* ... (Broniszewice); *jagodzina* ... [...] [to] *krzaczeg na którym rosnó^m jagody* ... *leśne* ... (Sośnica); *no nalewki z różnych* ... *rzeczy robiło się* ... *z ... różnych malin* ... *z wiśni z ... jagód* ... *z różnych różności robiło się nalewki* ... (Kuczków); *no konfitury to só^m przetwory z różnych owoców i* ... *można je robić z* ... *właśnie z czereśni wiśni* ... *truskawek* ... *jagód* ... (Lenartowice); (Dobrzyca); (Witaszyce); 2. ‘typ owocu o niewielkim (często kulistym) kształcie, drobnych pestkach (rzadziej jednej pestce)’: *wydaje mi się że jes to tak zwana jagoda* ... *taka czarna* ... *tarnina* ... (Kuczków).

JAGODOWY – ‘taki, któremu smak nadają jagody’: [Zupa] *jagodowa* ... (Dobrzyca).

JAGODZIANKA – 1. ‘zupa z jagód’: *jagodzianka* ... (Sośnica); 2. ‘rodzaj drożdżówki nadziewanej jagodami’: *jagodzianka to so^m bułki* ... (Pleszew).

JAGODZINA – ‘krzew jagód’: *jagodziny* ... (Pleszew); *no to właśnie ta jagodzina* ... *krzewinka* ... (Witaszyce); *jagodzina to właśnie krzewy takie niziutki* ... *krzewy na których* ... *rosną jagody* ... (Marszew); *jagodzina* ... [...] [to] *krzaczeg na którym rosnó^m jagody* ... *leśne* ... (Sośnica); (Józefów); (Wieczyn).

JAGODZIWIĘ – ‘krzew jagód’: *jagodziwie* ... (Marszew).

(JAJCZEĆ, JEJCZEĆ –) ZJAJCZEĆ, ZJEJCZEĆ, ZJOTCZEĆ – ‘o maśle: tracić świeżość i przydatność do spożycia’: [Masło na słońcu] *no zjejczeje* ... [...] *niedobre bo właśnie zjajczale* ... (Grodzisko); (Pleszew); [Masło na słońcu robi się] *zjajczale takie* ...

*no gorzkie też ... (Cieśle); (Pleszew); zjot-
czale ... (Sośnica).*

JAJE – ‘to, co jest znoszone przez ptaki’: *kura zniosła jaje ... (Gizałki); to żółtko to jaje ... (Pleszew).* > KWAŚNE JAJA.

JAJECZKO – *pieszcz., ‘to, co jest znoszone przez ptaki’: [Na śniadanie] no kawę zbo-
żowo^m ... bułeczki ... klebek z masełkiem ... jajeczko ... kielbaska ... (Pleszew); [Szare kluchy] z ziemniaków surowych startych oc-
cedzonych ten ... sok ... troszeczkę dołożone moⁿki ... jajeczko ... (Pleszew); jajeczko ... (Jarocin).*

JAJECZNICA – ‘potrawa z rozmąconych, usmażonych jajek’: *jajecznicca ... [...] na maśle ... i czszeba jajka roszczszepać żeby były roszczszepane ... [...] na patelce [się smaży] ... (Cieśle); co niektórzy dodawajo^m [wody] ... żeby mieć wieⁿcej pewnie tej jajeczniccy ... (Grodzisko); [Z jajek robię] jajecznicę rekotaje ... omlęt ... (Lenartowice); [Z jaj] omlęd można przyzoⁿdzić jajecznicę ... (Gizałki); jajecznicę ... omlęty jajkowe takie ... z jajek ... (Pleszew); jajecznicca ... [...] na boczku maśle ... (Pleszew); [Na śniadanie je się] jajecznicę zupe mleczno^m owsianke ... (Sośnica); (Broniszewice); (Jarocin); (Jedlec); (Józefów); (Kotlin); (Sośnica); (Tomice).*

JAJECZNY – ‘zrobiony z jajek; taki, którego głównym składnikiem są jajka’: *[Można zrobić] pastę jajeczno^m ... jajecznicę ... (Jedlec); (Kuczaków).*

JAJKO – 1. ‘to, co jest znoszone przez ptaki’: *kryⁿci się jajkim jak się pryⁿdko obroco to jes świeże ... (Gizałki); kogut ... [...] musi deptać kury żeby ... żeby były jajka zaleⁿżone ... (Tomice); najpierw czeba gó [=ser]*

zakruszyć ... dodać trochę sody ... soli ... i późni na końcu włożyć do ... rondelka i usmażyć ... dodać jajka ... (Sośniczka); jajecznicca ... [...] na maśle ... i czszeba jajka roszczszepać żeby były roszczszepane ... [...] na patelce [się smaży] ... (Cieśle); i do tego [=zupy dyniowej] robiłam takie specjalne kluseczki ... z jednego jajka ... takie zacierki ... (Nowy Olesiec); puszczone na wodzie takie ... jajko puszczone na wodzie ... czyli w mund... jak to mówi sie? ... w koszulce ... (Grodzisko); no jag już jes potym taki dojrzwały [ser] to on tam postoi dwa czszy dni ... i tego ... no to go przesmażaj na ... na patelni ... i dajeż jajko ... (Sośnica); sfermentowany biały ser ... smaży się i dodaje żół... jajko ... (Pleszew); kładzie się do wody ... jeżeli jajko się podniesie do góry ... w wodzie ... to znaczy że jez nieświeże ... (Pleszew); jak pływo po wyrzku to jes ... stare jajko ... ja[k] we wodzie sprawdzosz ... nie? ... (Tomice); [R1:] nioska ... [R2:] znosi jajka ... (Pleszew); żurek ... [...] podaje się z jajkiem ... (Broniszewice); przede wszystkim jajka im [=kołédnikom] dawali ... pienioⁿdze ... (Cieśle); [Do święcenia jajko] no obrane było ... no jak skorupke świⁿcić? ... (Sośnica); kraszanki to jajka gotowało się w łupinach od cebuli ... i miały zabarwienie broⁿzowe ... (Pleszew); świeⁿconka ... [...] [to] masło szynka chleb kielbasa babka jajko ... później pieprz sól chrzan musztarda ... (Pleszew); jes to świeⁿconka ... [...] tradycja to oczywiście jajka ... chleb ... weⁿdliny ... masełko ... babka mazurek ... (Grodzisko); kto zjad ... czym wieⁿcej bazi się ... palm ... bazi się zjadło ... tyle czszeba było zjeż jajeg na Wielkanoc ... (Sośniczka); śniadanie wielkanocne ... [...] to jes żur może być ... jajko chleb ... szynka ... (Pleszew); na śniadanie [wielkanocne] ... to zazwyczaj jes dzielenie się jajkiem przez wszystkich domowników i składanie sobie życzeń ...

(Pleszew); *receptura jes tak że bierze sie tam jakieś wiadro czy inne naczynie ... przegotowano^m wode ... i sypie sie po kolei sól i sie miesza i taki sposób domowy to był że tak długo sie dodaje tej soli aż ... jajko po prostu wypływa ... surowe jajko jak wypływa to znaczy że geⁿstoż już jez odpowiednia soli jes dosyć ... [...] w tym kilka dni powinna tam w zależności od wielkości szynki kawałka mieⁿsa ... powinno sobie tam leżakować ... (Lenartowice); [Na makaron] moⁿka jajka i ugniatasz i ... troche wody i ... potem wałkujesz i koniec ... najpierw ugniatasz ciasto ... wałkujesz i kroisz ... (Witaszyce); [Sparzchłe] czyli niedobre jajko ... zepsute jajko ... (Kuczków); i to peklujesz ... a soli tyle sypiesz żeby ... tam na ... żeby wypłynęły ... na jajko ... niktórzy robió^m na jajko ... wkładajó^m jajko ... tam ... w jakież naczynko i jak to jajko wypłynie ... to zalewajó^m szynke ... (Tomice); wszystko gotujesz ... no i to jes żurek ... nie... a jeszcze dodajesz tego ... zawed jajko ... gotowane ... (Tomice); no rwało sie zielone żyto ... i gotowało sie w tym jajka ... wkładało sie do garnka i gotowało sie w tym jajka i były zielone ... (Jedlec); [Kurę] sie nasadza i sie wykluwajó^m ... z jajka ... (Jarocin); [Co znaczy, że kura wynosi jajka?] [R1:] znosi jajka ... ale tylko nie w kurniku tylko pewnie gdzieś tam na podwóreczku albo gdzieś ... [R2:] albo w ogródku ... (Pleszew); (Dobrzyca); (Kotlin); czystsze jajko ... (Kuczków); > KWAŚNE JAJKA; 2. 'to, z czego wykluwają się ryby': [Kawiorek to] no rybie jajka ... czyli ikra ... (Witaszyce).*

JAJKOWY – 'zrobiony z jajek': *jajecznicze ... omlety jajkowe takie ... z jajek ... (Pleszew).*

JAJO – 'to, co jest znoszone przez ptaki': [Zwyczajnie wielkanocne to] *obdarowywane sie jajami ... i drugie ... w drugi dzień*

świoⁿt to był śmingus-dyngus ... (Pleszew); [Sparzchłe jajo to] [R1:] zepsute jajo ... [...] śmierdzoⁿce takie ... [R2:] zbuki ... [R1:] nie ... zbuki to jes coś innego ... [...] zbuki to só^m jak kura usióⁿdzie na jajah i ... so^m te ... [R2:] niezarodne ... [...] komórki ... [R1:] i wtedy ono ... na to sie mówi zbuki a sparzchłe jaja to jes... (Dobrzyca); [Kura] siedzi na jajach ... nie chce zejś ... i nie ... normalnie nie kwoko ... tyko tak ... kwoczy ... (Tomiec); no bo [kura] zniosła jajo cieszy sie ... (Jedlec); [Kurę] nasadza sie na jajach ... (Kuczków); niesie jajo ... (Kuczków); dla jaj ... (Pleszew); z jaj ... (Gizałki); (Jarocin). > BYCZE JAJO, KWAŚNE JAJA, SZARE JAJA.

JAŁCZEĆ, JEŁCZEĆ – ZJEŁCZEĆ – 'o maśle: tracić świeżość i przydatność do spożycia': *takie masło [=zostawione na słońcu] to zjełczeje ... i traci traci ... wartości odżywcze i smakowe ... i sie robi gorzkie ... (Pleszew); jałczeje ... (Pleszew); jełczeje ... [...] zjełczałe ... (Sońniczka); zjełczałe ... (Broniszewice); (Grodzisko).*

JAŁOWY – 1. 'pozbawiony tłuszczu': *jaki to jałowy? ... bez tłuszczu ... (Jedlec); [Jałowy to] bez tłuszczu ... (Witaszyce); 2. 'pozbawiony wyrazistego smaku': jałowy to ... bez smaku ... (Kotlin).*

JAŁÓWKA – 'młoda samica krowy': *to jest jałowka ... (Grodzisko).*

JAMA – 'wolna przestrzeń w organizmie człowieka lub zwierzęcia': *przez przewód pokarmowy przedostaje sie on [=pokarm] do ... wneⁿtrza jej [=krowy] jamy brzusznej ... (Grodzisko).*

JARMUŻ – 'odmiana kapusty o długich i kędzierzawych liściach': *naleśniki ... z tym*

... może być ... ze szpinakim mogó^m bydź mogó^m z jarмуżym ... (Tomice).

JARZEMBINA – ‘drzewo o czerwonych owocach; też: owoce tego drzewa, przez dzieci wykorzystywane do tworzenia korali, bransoletek’: (Broniszewice); (Dobrzyca); 4.

JARZYNA – ‘jadalna część warzyw’: jarzyny ... (Grodzisko); (Pleszew).

JARZYŃKA – 1. ‘przyprawa z suszonych, sproszkowanych warzyw’: (Pleszew); 2. ‘gotowane warzywa podawane jako dodatek do dania głównego’: [Na obiad je się] rosółek z makaronem ... potrawka ryż ... kurczak pieczony ... do tego ... jarzynka marchewka fasolka ... (Pleszew); 3. ‘warzywa dodawane do zup’: jarzynka [to] ... marchewka pietruszka pora selera kapusta ... ziemniaki ... (Pleszew); jarzynke sie gotujo^m wszyscy i to jes zupa jarzynowa ... wszyscy jarzynki sie daje ... (Pleszew).

JARZYNOWA – rzecz., ‘zupa zawierająca dużo warzyw’: (Broniszewice).

JARZYNOWY – ‘zawierający dużo warzyw’: w tej okolicy to jes tak ... żurek pomidorowa ... grochowa kapuśniaczek ... jarzynowe zupki ... (Zielona Łąka); no ajntop to właśnie geⁿsta zupa jarzynowa ... (Marszew); jarzynke sie gotujo^m wszyscy i to jes zupa jarzynowa ... wszyscy jarzynki sie daje ... (Pleszew); zupa jarzynowa no to jes tak ... marchewka pietruszka seler por ... nagotuje sie na na kościach albo ... na żeberkah i dodaje sie wszystkie warzywa i sie gotuje ... i doprawia ... (Sośnica).

JASNY – ‘mający kolor zbliżony do białego’: sowa ... mo ogónek tyż troszke jaśniejszy a na

wierzku takó^m mo ... s... chrobowató^m ... naskórek ... o! ... na tym łepku ... (Józefów).

JASZCZYK – ‘półkolistą pokrywa w kierzynce zapobiegająca rozpryskiwaniu się śmietany i zbierająca śmietanę z wałka’: kierzynka to składała się z takich klepek drewna ... dół był ... dół to był ... była konew na wierzchu przykrywało sie wierzchnikiem ... i w środku był taki ubijak który nazywał sie jaszczyk ... (Sośniczka); na wierzchu to był taki półokrogły jaszczyk ... przykrywajoⁿcy tó^m całó^m ... kierzynke ... (Pleszew).

JATKA – 1. ‘punkt sprzedaży mięsa’: jatka masarnie ... sklep miyⁿsny ... (Gizałki); jatka to ... kiedyś były tak ... no ... jatka to jes ... taki kios[k] ... sklep co ... masarz sam ... domowe ... były domowe ... domowe wyroby ... i u gospodarza ... (Jedlec); 2. ‘punkt sprzedaży mięsa gorszej jakości’: no kiedyś ... było ... zamias ... co było tańsze miyⁿso to nie szło sie do rzeźnika ino do jatki ... tam było tańsze jag na przykład ... świnia noge złamała to tam ... tegó ... było tańsze miyⁿso ... nie? ... (Tomice); [Jatka] to jes sklep z miyⁿsem ... niepełnowartościowym ... (Kotlin); jatka to jes takie ... świnie ... sprzedawajo^m ... który tam noge se złamie czy coś jes ... świnia po ... sprzedawana po tańszej cenie ... (Pleszew); jatka to było tak zwane ... takie sklepy gdzie przywożono ... była tańsze miⁿso bo było z takiego uboju koniecznego czyli tam ... jakieś zwierze chorowało ... (Lernartowice); > TANIA JATKA; 3. ‘mięso nie nadające się do spożycia’: [Jatka to] miyⁿso które sie nie nadaje do spożycia ... (Jarocin).

(JEJCZEĆ) > (JAJCZEĆ).

JELITA – bez l. poj., ‘ogólne określenie wszystkich wnętrzości świni’: połowa jez

jelita które nadawają^m się do ... użytku i się zczyści na ... na ... no do kielbasy a reszta się wyrzuca ... (Jedlec); jelita ... (Gizałki); (Jarocin); (Kuczków); (Pleszew); (Tomice).

JELITO – ‘wnętrznosci świni, przez które przechodzi treść pokarmowa; wykorzystywane jako osłonki w wyrobach wędliniarskich’: *miele się miyⁿso ... i ... napycha się jelita ... (Gizałki); się kładzie miyⁿska ... i nacioⁿgo się jak to mówioⁿdz jelita wyczyszczone ... i w taki sposób nie inny ... jes kielbasa ... (Kuczków); [Na kielbasy] mieli się miyⁿso ... odpowiednie z tej świni ... przerobi się do... dobrze czszeba doprawić ... wymieⁿszac ... i się nabija w jelita wyczyszczone jelita wcześniej ... (Jarocin); wyczyścić jelita ... wszystkie ... flaki ... zeskrobać ... i wtedy można je zuż... użyć do ... przerobów do ... kiszki kielbasy woⁿtrobianki do pasztetu ... (Pleszew); wszystko się wyrabia miesza i napycha się ... w jelita ... świńskie ... czyli we flaki ... (Gizałki); jelita to się czyści ... w jedne się nakłodo ... te ... kiszke ... no kielba... cinkie jelita só^m do kielbasy ... grubsze só^m do ... kiszki ... tyn cały ... kałdun ... kładzie się ... w salcesón to się kładło ... (Tomice); mieⁿska wieprzowe najlepiej dodadź jeszcze ... wołowego albo z indyka ... no przyprawy ... sól pieprz ... majeranek ... [...] no i nakłada się w jelita ... czy tam osłonki wieprzowe ... (Pleszew); [Na pasztet] gotuje się podroby i ... i się ... wszystko razem dodaje się tam coś ... przyprawy i ... albo można gotowany taki albo można ... gó w jelito albo tyż ... zapiek[ac] we foremke i pieczone ... nie? ... (Witaszyce). > JELITO GRUBE.*

JELITO GRUBE – ‘końcowy odcinek jelita, łączy się z jelitem cienkim i odbytem’: [Na salceson] *gotuje się głowe świni ... obiera się ... co kroi się drobno ... dodaje ... po-*

droby świńskie na przykład ozory ... dodaje się przyprawy no i to wszystko się gotuje ... wkłada się w takie grube jelito ... (Marszew); do salcesonu się używa ... też można używadź mieⁿsa z głowy ... można używać ... ozorek ... czyli jeⁿzyk ... serce ... no i się gotuje to wszystko i przeważnie się ... po przyprawieniu ugotowaniu napelnia na gorⁿco ... żoloⁿdeg lub ... jelito grube ... (Lernartowice); [Na salceson] miyⁿso gotowane ... podroby z ner... nerki syrcy ... ugotowane miyⁿso z podgarla ... głowy i te wszystkie ... tyko czszeba pokroić ... doprawić ... i ... i w grube jelito ... się nakłada ... i jes ... już gotowe ... (Jarocin).

JELCZEĆ > JAŁCZEĆ.

JE^NCZMIENNY, JY^NCZMIENNY – ‘zrobiony z jęczmienia’: *jag jes krupnik no to można do tego jeszcze dodać ... weⁿdzony boczek i kasze ... jeⁿczmienno^m ... (Sośnica); [Kasza] [R1:] gryczana ... jyⁿczmienna ... [...] peⁿczak ... kaszka manna ... [R2:] jagły ... (Pleszew); (Józefów); kasza jeⁿczmienna perłowa ... (Pleszew); (Broniszewice); (Marszew); (Sośnica); (Wieczyn); (Witaszyce).*

JE^NCZMIEN – ‘zboże o podłużnych ziarnach, które wykorzystywane jest do produkcji kasz i słodu browarniczego’: *kasze również zależy od tego z jakiego ... zboża jest wykonana ... jes z jeⁿczmienia kasza jeⁿczmienna ... (Marszew); 31.*

JE^NZYK – ‘ruchliwy narząd w jamie ustnej zwierząt, u ludzi ponadto biorący udział w tworzeniu mowy’: *ozorki to so^m jeⁿzyki tych zwierzoⁿt ... już zabitych ... ale nie zajmuje się tym chociaż ciekawio^m mnie kulinaria ... (Broniszewice); do salcesonu się używa ... też można używadź mieⁿsa*

JEŻYNA

z głowy ... można używać ... ozorek ... czyli jeⁿzyk ... (Lenartowice).

JEŻYNA – ‘krzew o owocach podobnych do malin, ale w kolorze fioletowym; też: owoce tego krzewu’: *jeżyny to tyż so^m w lesie ... (Pleszew); (Broniszewice); 24.*

JOGURT – ‘napój o gęstej konsystencji otrzymywany z mleka’: *placki ziemniaczane ... [...] nastę^mpnie je pieczemy na smalcu lub na oleju ... a w zależności od tego ... z czym kto lubi podaje się je z... ze śmietano^m z jogurtem z cukrem ... można też na ostro ... (Grodzisko).*

JONAGOLD – ‘odmiana jabłek o zielonkawo-żółtej skórce z rumieńcem powstającym na dobrze oświetlonej stronie owocu’: *to by piersze były papierówki ... lobo ... jonagold ... jonatany ... czempiony moje ulubione ... kosztele ... renety i złote i szare ... no i antonówki na przetwory ... (Pleszew).*

JONATAN – ‘odmiana jabłek ze słomkowo-żółtą skórką i czerwonym rumieńcem, o słodkawo-kwaskowym smaku’: (Pleszew).

JUCHA – ‘krew zwierzęcia’: *jucha się kiedyż na to [krew świni] mówiło ... (Broniszewice); no jucha to jest właśnie ta krew ... któro^m się pozyskuje ... [...] raczej ze świni ... (Lenartowice); kaszanke robi się z kaszy i juchy świni ... (Jedlec); kiszka to jest ... robiona z kaszy ... z kaszy ... juchy ... zwierzeⁿcej ... i ... i do tego wkraja się woⁿtróbke ... (Jedlec); [Jucha] to jest krew od świni ... (Jarocin); jucha to jest krew ... (Gizałki); (Kotlin); (Marszew); (Pleszew); (Tomice); (Witaszyce).*

JUSZKA – pieszcz., ‘krew zwierzęcia’: *uderza się siekiró^m w łeb ... świni ... i potem się ... w serce nożym ... żeby wypuścić ... juszke ... (Gizałki); podcina się gardło ... i jak się ... juszke spuści no to tak ... zwane zabicie świni ... (Kuczków).*

JYCY – przym., ‘dużo jedzący, mający duży apetyt’: [Jycy] czyli wszystko je ... i nie wybrzydzo w jedzynie ... (Kuczków); jycy jesteż jycy ... czyli lubisz jeś ... no ... (Dobrzyca).

JY^NCZMIENNY > JE^NCZMIENNY.

K

KABACZEK – ‘warzywo będące odmianą dyni zwyczajnej, o podłużnym kształcie: cukienia jest ... zielona chociaż może też być żółta ... i jes bardziej mieⁿka ... [...] a kabaczeg jest ... raczej bardziej do dyni podobny ... (Lenartowice); kabaczeg jes krótszy ... barzy taki peⁿkaty ... a cukinia jes ... dłuższa ... tag mi sie wydaje ... (Tomice); cukinia jes podłużna ... a kabaczki so^m okroⁿgłe ... (Jarocin); kabaczeg jez okroⁿgły cukinia jes ... przeważnie zielona i ... i długa ... a kabaczeg jes okroⁿgły ... i jes ... jasny ... nie jes zielony tylko jasny ... (Kuczków); (Jedlec); cukinia jes ... podłużna ... a kabaczek jes okroⁿgły ... (Pleszew).

KACKA, KACZKA – ‘ptak hodowany dla mięsa i jaj, o spłaszczonym dziobie, krótkich nogach zakończonych palcami spiętymi błoną: [Na rosół] i wkładamy ... mieⁿska ... najlepiej jag jes to kawałek kurczaczka kawałek indyka ... i kawałek z kaczkki mieⁿska ... (Pleszew); [Nadzienienie] do kaczkki mieli sie woⁿtróbkę gotuje sie ... kasze ... mieli sie... serduszko płuca ... meli sie to doprawia sia i wkłada sie w środek ... jabłka ... (Jedlec); [Tutaj w okolicy hoduje się] kury kaczkki gyⁿsi ... indyki ... (Gizałki); [Tutaj w okolicy hoduje się] perlice indyki ... geⁿsi kaczkki kury ... go^mbie ... (Lenartowice); czarnina ... [...] rosół zacioⁿgany ... krwio^m kaczkki ... (Dobrzyca); no kaczkke ... zabijosz ... spuszczosz krew ... na kaczym mieⁿsie do ... do tegó ... rosółu co na miyⁿsie ... co sie z tegó mieⁿsa gotuje wrzucosz wszy-

skie warzywka ... i potym krew zaklep... bo krew musi być z octem ... i lejesz tam śmietane moⁿke ... zaklepujesz to ... zagotowujesz i tag jes ... czernina ... (Tomice); [Można zrobić] kaczkke z jabkami ... czarnine ... (Sośnica); opiec kacke ... (Józefów); smalec z kaczkki ... (Pleszew); (Jarocin); (Kotlin); (Kuczków); 40. > KACZKA FRANCUSKA.

KACZE^NCY – ‘pochodzący z kaczkki’: (Józefów).

KACZKA > KACKA.

KACZ KACZ! – ‘odgłos wydawany, by przywołać kaczkki’: *kacz kacz kacz!* ... (Józefów).

KACZKA FRANCUSKA – ‘odmiana kaczek o ubarwieniu od biało-czarnego po czarne z zielonym i fioletowym połyskiem’: *francuskie kaczkki só^m opierzóne barwnie majó^m kolor ... szary ... fioletowy i ... zielony ... (Jedlec); [Francuskie kaczkki] só^m ciemne ... (Witaszyce); francuskie kaczkki są ... są kolorowe ... (Kotlin).*

KACZO^NTKO, KACZÓ^NTKO – ‘młode od kaczkki’: *kaczoⁿtko ... (Józefów); kaczoⁿtka ... (Dobrzyca); (Pleszew); (Sośnica); kaczoⁿtka ... (Dobrzyca).*

KACZOR – ‘samiec kaczkki’: *kaczor ... (Dobrzyca); (Jedlec); (Józefów); (Kotlin); (Pleszew); (Sośnica); (Tomice); (Witaszyce).*

KACZÓ^NTKO > KACZO^NTKO.

KACZUSZKA – ‘młode od kaczk’: *ka-czuszki ...* (Józefów).

KACZY – ‘pochodzący z kaczk’: *gotuje się ... podroby kacze ...* (Pleszew); *no kaczkę ... zabijesz ... spuszczoś krew ... na kaczym mieⁿ sie do ... [...] zagotowujesz i tag jes ... czernina ...* (Tomice).

KAKAO – ‘proszek o brązowej barwie z nasion owoców kakaowca; też: napój powstały z zalania tego proszku’: *aby powstał piernik należy dodać do ciasta miód ... przyprawę korzenną i opcjonalnie kakao ...* (Pleszew); *nabiał ... to znaczy się ... serek żółty biały ... kakao mleko ... no tak ... to to jes śniadanie ...* (Pleszew).

KALAFIOR – ‘warzywo o białych, jadalnych różyczkach’: *brokuł ... [...] no tak samo można zjadadź jak kalafior ... sałatki można też sparzydź robić ... dodawać do sałatek ... można gotować z bułko^m tarto^m zjadać ...* (Lenartowice); (Jedlec); (Kuczków); (Sośnica).

KALAFIOROWA – rzecz., ‘zupa, której najważniejszym składnikiem jest kalafior’: *no i warzywno^m to zależy jakie tam warzywa ... zupę chcemy ... czy z kalafiorowo^m czy szparagowo^m ...* (Pleszew).

KALAFIOROWY – ‘zawierający kalafior’: *zupkę ogórkowo^m ... fasolowo^m ... kalafiorowo^m ...* (Pleszew).

KALAREPA – ‘warzywo o jadalnej, zielonej bulwie; też: jadalna część tej rośliny’: *kalarepa ...* (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice); (Pleszew); (Sośnica); (Tomice).

KALONKA – ‘grzbiet kopca’: *czubek tego stożka to jes kalonka ...* (Dobrzyca); (Józefów).

KALDON, KAŁDUN, KOŁDUN – ‘świński żołądek’: *gotuje się kałdony ... i ściera się ... dużo warzyw marchew pietruszke selere ... i ... kładzie się je ... pokrojone kałduny i ... się gotuje flaki ...* (Jedlec); *jelita to się czyści ... w jedne się nakłodo ... te ... kiszke ... no kielba... cinkie jelita só^m do kielbasy ... grubsze só^m do ... kiszki ... tyn cały ... kałdun ... kładzie się ... w salcesón to się kładło ...* (Tomice); *salseson to się robi ... z podrobów wszystkich ... nie? ... kładzie się w kałdon właśnie ... i wtedy się go parzy i gotuje ...* (Pleszew); [Na salceson] *gotuje się podroby ... dodaje ... przyprawy ... wkłada w kołdun ...* (Kotlin); *to jes właśnie kałdun ... tyn żołoⁿdek taki ...* (Jarocin); *kałdun je... to jes ... s... żołoⁿdek ...* (Gizałki); (Kuczków); (Lenartowice).

KAŁDUN > KAŁDON.

KAMIENIOK – ‘garnek do kiszenia żuru’: *kamienioki ...* (Tomice).

KAMIENNY – ‘o garnku: zrobiony z mocno wypalanej gliny odpornej na wysokie ciśnienie’: [Mięso dawniej trzymano] *w kamiennych garnkach ... solono ...* (Marszew); *i kisimy tylko w szklanym naczyniu ... w kamienne garnki takie były kiedy[ś] albo ... we wiaderku polewanym ... i te wiaderko nie może być obtuczone ... mui być ... no ...* (Pleszew); [Donica do masła była] *kamienna ...* (Józefów).

KAMIEN, KAMIŃ – ‘niewielka bryła skalna, wykorzystywana dawniej do ściskania i odsączania pokarmów lub do budowania’: *na salcesón to kamiń położyli a na ser*

nic ... (Pleszew); piec chlebowy był szczególnym ... takim elementem każdego domu ... był wykonywany ... [...] gliny ... lub cegły ... nawet czasem z kamienia ... (Marszew).

KAMIŃ > KAMIENŃ.

KAMIONKOWY – ‘o garnku: zrobiony z mocno wypalanej gliny odpornej na wysokie ciśnienie’: *taka misa ale ... kamionkowa ... (Witaszyce).*

KANA, KANNA – ‘blaszane naczynie służące do przechowywania i przenoszenia płynów’: [W] *wiadra albo łało sie w kany potym bo to sie nazywało kany ... do mleka były ... [...] no kana ... no to było taki ... takie naczynie ... dosyć wysokie i miało tak^m szczeln^om przykrywkę ... z gum^om tak^om żeby to sie nie wylewało ... (Sośnica); do kany wlewano mleko ... (Broniszewice); no kobiety przeważnie kobiety doły krowy ... wygłoⁿdało to tak że na takim bardzo niskim taboreciku ryczka ... siadała brała wiadro kanne ... (Pleszew); w naszej okolicy jak pamieⁿtam to w Wielkanoc sie przede wszystkim szczechelało z różnych tam ... urzoⁿdzeń typu jakiś puszek ... z karpitu ... z kany takiej od mleka dużej ... im wieⁿcej huku tym lepiej było ... (Lenartowice).*

KANKA – ‘blaszane naczynie służące do przechowywania i przenoszenia płynów’: *kanka ... (Broniszewice); (Pleszew).*

KANNA > KANA.

KAPELUSZ – 1. ‘górną część grzyba umieszczona na jego nóżce’: [Grzyb ma] *kapeluż i czszon ... (Pleszew); [Grzyby różnią się] [R1:] kapeluszymi ... kolorym ... kapeluszym ... [...] [R2:] bo jedne maj^om blaszki ... a drugie maj^om takie go^mbki*

*... [...] siateczke ... (Pleszew); ma broⁿzowy kapeluż i jes śliski ... przez to nazywa sie maślak ... (Sośnica); [Grzyb kurka] żółty jes ... i ma wywinieⁿty kapelusze ... (Sośnica); sowa ... jes też chuda ... ma chudo^m noge znaczy sie ... jest ... duży kapelusze ma ... blaszkowaty poc spodem ... jes taki szary ... (Wieczyn); [Grzyb składa się] z czszona i kapelusza ... (Witaszyce); (Broniszewice); (Marszew); 2. ‘tu: półkolista pokrywa w kierzynie zapobiegająca rozpryskiwaniu się śmietany i zbierająca śmietanę z wałka; jaszczyk’: [Części kierzynki:] *kólecze i taki kijaszek ... i to to ... i to było ... do ubijania to było taki z dziurkami ... i to był taki kapelusze ... i to zakłodałaż [...] ... (Sośnica).**

KAPUCHA – ‘warzywo o liściach zwiniętych w zwartą kulę’: *kapusta kiszona ... pocestawa ... dobra kapucha ... (Grodzisko).*

KAPUSTA – ‘warzywo o liściach zwiniętych w zwartą kulę; też: potrawa przygotowana z tego warzywa’: *kapuśniaczek ... z kiszonej kapusty ze słodkiej kapusty ... (Nowy Olesiec); kiszona kapusta była w beczce potem były tam [=w komórcie przy kuchni] buraczki przechowywane ... (Nowy Olesiec); kiedyś kiszono jo^m [=kapustę] ... w beczkach drewnianych ... i wtedy ona ... miała odpowiedni ... kwas wy... robiła i ... była kapusto^m kiszono^m ... (Grodzisko); kapuste poszatkować ... wkładać do beczki ... warstwe ... ubić ... jak ktoś chce z marchewk^om to jeszcze posypuje marchewkę ... znowu warstwe kapusty i to znowu ubija i znowu warstwe marchewki ... jak kce z jabkami i mieszane to może jabłuszek włożyć ... i znowu ubijamy ... tak długo ubijamy ... oczywiście solimy ... tak długo ubijamy aż ... to^m kapuste wypłynie woda i zaleje to^m kapuste ... wtedy sie kisi kapusta sama ... (Pleszew); kapuste na przygotowa-*

nia na zime no... albo sie kisiło ... albo kładło sie w zimnych piwnicach ... (Sośniczka); kiedyś zawijano [masło] w liście krzanu lub kapusty ... (Sośniczka); kapuśniak robimy ... kroimy kapuste dodajemy ... warzywa ... (Marszew); [Jak przygotowuje się bigos?] kapusta kiszóna no i potem boczek czszeba mieć do tego i troche kielbasy i ... (Cieśle); jag robi sie kapuste zasmażono^m czyli sie wpiyrw jó^m czszeba ugotować potem ... sie kładzie na ... na tłuźdź i ... jak to mówioⁿc ... i jó^m sie chwile podsmaża potym sie ... wkładło w nió^m troszeczkę ... móⁿki ... i razem ze wszystkim sie ... smaży ... (Kuczków); no bigos przygotowuje sie z kwaszonej kapusty wiyⁿc czszeba mieć kwaszono^m kapuste ... (Pleszew); zupke ze świeżej kapusty jes bardzo dobra i zdrowa ... czeba jo^m pokroić sparzyć ... i zgotować ... zrobić zasmażkę ... dodać ... masełka ... śmietanki sól trochę cukru do smaku ... (Pleszew); kiedyś ... [na obiad] jedzono bardzo dużo kaszy ... dzisiaj sie je ziemniaki frytki kapuste ... (Dobrzyca); najpierw do każdyj każdej zupy poczszebny jes wywar ... taki z kości mieⁿsa ... a potem ... jak do kapuśniaku warzywka i kapusta kwaszona ... (Pleszew); [Potrawy wigilijne to] karp pieczóny ryba w szarym sosie kapusta z grzybami kompot z suszonych owoców makielki ... (Sośniczka); [Potrawy wigilijne to] ryba późni kapusta z grochym kapusta z grzybami ... (Pleszew); [Potrawy wigilijne to] przede wszystkim ryba kapusta z fasolą ... pierogi ... barszczyk ... zupa owacowa ... makielki ... (Cieśle); no potrawami ... tradycyjnymi [na Wigilię] u nas w domu zawsze był ... karp ... kompot ze suszu ... pierogi z grzybami z kapustą^m ... (Broniszewice); [Danie wigilijne:] kapusta z fasolą ... (Pleszew); jes kapusta biała ... kapusta czerwona i kapusta pekińska ... (Pleszew); kapusta pekińska czerwona ... i włoska ... (Sośniczka); szare

kluchy no to mówie te przyciroki ... z kapustó^m ... (Józefów); kapusta po ugotowaniu kolor zmija? ... może czerwona? ... (Sośnica); pyrczok to jes ... z zimniaków z tegó ... y... z tegó ... świ... ze ziemniaków ... startych ... i sie dokładło moⁿki ... i sie piecze na ... na brytfannie w piecu czy jakoś kiedyś kiedyś tak robiło pyrczoki ... albo na liściu z kapusty ... (Gizalki); taka maszynka była ... i za pomoco^m ... wkładało sie główke kapusty i ... korbko^m sie kreⁿcilo ... i to tak sie ładnie poszatkowało rozdrobniło sie ... może bydź nawet zwykły nóż jak ktoź nie ma to nożem można poszatkować kapuste ... albo za pomoco^m ... specjalnej tarki ... (Broniszewice); [Przez zimę można przechowywać] marchew buraczki kapuste ... (Pleszew); [Parzybroda] to jes taki kapuśniak ze świeżej kapusty ... z różnych warzyw ... (Pleszew); pierogi ... z grzybami ... z kapustą^m ... (Wieczyn); (Józefów). > BIAŁA KAPUSTA, CZERWONA KAPUSTA, KAPUSTA BRUKSELSKA, KAPUSTA PEKIŃSKA, KAPUSTA WŁOSKA, KAPUSTA Z GROCHEM, MODRA KAPUSTA.

KAPUSTA BRUKSELSKA – ‘odmiana kapusty, ma małe główki rosnące na wysokiej łodydze’: kapusta włoska pekińska brukselska czerwona ... (Pleszew).

KAPUSTA PEKIŃSKA, KAPUSTA PEKIŃSKO – ‘kapusta o wydłużonych, lekko karbowanych liściach’: jes kapusta biała ... kapusta czerwona i kapusta pekińska ... (Pleszew); kapusta pekińska czerwona ... i włoska ... (Sośniczka); pekińsko ... (Pleszew).

KAPUSTA WŁOSKA – ‘kapusta o karbowanych liściach zwiniętych w miękką kulę’: [Na gołąbki] gotuje się biało^m ... liście białej kapusty e... białej kapusty albo włoskiej ... (Sośnica); kapusta pekińska czerwona

... i włoska ... (Sośniczka); kapusta biała ... i kapusta czerwona ... i jeszcze włoska kapusta jest ... (Broniszewice); (Pleszew); (Sośnica).

KAPUSTA Z GROCHEM – ‘danie wigilijne na bazie kapusty kiszzonej i grochu’: *nasty^mpnie podawano potrawy wigilijne ... [...] był to karp ... smażony ... nastę^mpnie śledzie ... kapusta z grochem z grzybkami ... pierogi ... łazanki z makiem ... barszcz lub zupa grzybowa ... no ... kompot z suszu ... czyli z suszonych owoców ... (Grodzisko); [Jak przyrządza się kapustę z grochem na Wigilię?] gotuje się najpierw groch ... potem kapuste i się razym miąszo ... doprowio i ... (Gizałki); [Jak przyrządza się kapustę z grochem na Wigilię?] kiszono^m kapuste ... drobno kroimy ... gotujemy ... groch się moczy ... też gotuje do miⁿkości ... późni się to ... razym kapuste z grochem miesza doprawia się kminkiem ... masłem ... trochę cukrym ... to wszystko ... (Marszew); gotujemy kapuste gotujemy groch ... krosimy ... mieszamy razem ... jes kapusta z grochem ... tak ja robie ... (Pleszew); (Wieczyn).*

KAPUSTKA – pieszcz., ‘warzywo o liściach zwiniętych w zwartą kulę’: *jes taka szatkownica i się ... no tak ... no szatkuje się kroi tak się po prostu to ... so^m tam noże i ... sie popycha to^m kapustke tak ... i szat[k]uje się no ... (Pleszew).*

KAPUŚNIACZEK – pieszcz., ‘zupa z kapusty’: *kapuśniaczek ... z kiszzonej kapusty ze słodkiej kapusty ... (Nowy Olesiec); (Zielona Łąka).*

KAPUŚNIAK, KAPUŚNIOK – ‘zupa z kapusty’: *kapuśniak robimy ... kroimy kapuste dodajemy ... warzywa ... możemy dodać miⁿso a jag jes postny kapuśniak to bez*

miⁿsa ... no i przyprawy ... ziele angielskie ... liś łałrowy ... pieprz ... (Marszew); [Tutaj gotuje się] kapuśniak ... grochówke ... fasolówke ... ogórkową ... pomidorowo^m ... warzywno^m ... (Pleszew); z białej kapusty świeżej jest ... parzybroda ... a z kiszzonej kapuśniak ... (Sośnica); kapuśniak ... no to znowu ... wywar warzywny się ro... dokłada ... i ... kiszoną kapus... najpirw musimy ugotować zimniaki marchewke wszystkie warzywa ... na końcu kiszoną kapuste bo ... żeby nie były warzywa twarde ... (Sośnica); [Parzybroda] to jes taki kapuśniak ze świeżej kapusty ... z różnych warzyw ... (Pleszew); (Broniszewice); (Dobrzyca); (Józefów); kapuśniok ... (Józefów).

KAPUŚNICA – ‘zupa z kapusty’: (Pleszew).

KAPUŚNIOK > KAPUŚNIAK.

KARAŚ – ‘ryba słodkowodna o długiej płetwie grzbietowej i małej głowie’: *karaś jes taki ... żółty w drobno^m łuske ... (Marszew); karaś też jes po... podobny do płotki tylko charakteryzuje tym że ma ... złotawe łuski ... (Pleszew); [Karaś] to już wieⁿksza ryba ... trochę wygłoⁿdem zbliżona może do karpia ... (Broniszewice).*

KARK – ‘tylna część szyi, granicząca z grzbietem’: *z karku to była karkówka ... (Broniszewice); z głowy głowizna ... z karku karkówka ... (Lenartowice); łopatka jes z przedniej nogi ... karkówka ... z karku ... od świni ... (Jedlec); jak się podcina podstowia się pojymnik pod ... kark ... i czszeba gwałtownie ... stale mieszać ... żeby [krew] się nie skrzepła ... (Jarocin); karkówka z karku ... żeberka z żeber ... golonka z nóg ... (Kotlin).*

KARKÓWECZKA – pieszcz., ‘mięso wieprzowe, wołowe, baranie lub cielęce z od-

cinka szyjnego': *wszystko osobno ... te schabiki te mie... te karkóweczki wszystko się rozdzielało ładnie ... nie? ... nawed ogón osobno ...* (Zielona Łąka).

KARKÓWKA – 'mięso wieprzowe, wołowe, baranie lub cielęce z odcinka szyjnego': *bigos zazwyczaj przygotowuje się z kiszzonej kapusty można dodać również kapuste surowo^m ... nastę^mpnie dodajemy ... boczek surowy karkówkę czy też żeberka ...* (Grodzisko); *rozbiór ... rozbiranie świni ... [...]* *to jes karkówka ... teraz ... karkówka ... teraz jes ... łopotka ... boczek ... żeberka ... schab ... golonka szynki ...* (Gizałki); *[Części mięsa świni to] schab karkówka szynka łopotka ... boczek ... [...]* *żeberka ... boczek ... golonka ... [...]* *i stóⁿpki i głowizna ... to wszystko co pamięⁿtam ...* (Pleszew); *z karku to była karkówka ...* (Broniszewice); *schab to jes przy kryⁿgostupie ... nie? ... na ty... potym boczki ... udo udziec ... nie wim podbrzusze ... karkówka ... no to só^m elementy ... nie? ...* (Witaszyce); *karkówka jes ... od przedniej czeⁿści ... od mieⁿdzy ... głowo^m świni a ... a ... pierszymi nogami ... nie ... przednimi nogami ... przepaszam ...* (Pleszew); *z głowy głowizna ... z karku karkówka ...* (Lenartowice); *kroi się karkówkę w plastry ... rozbija ... nakłada farsz ... na przykład ogórek czy tam cebule boczek ... zwiija się spina ... specjalno^m spinaczem ... obsmaża ... no i to wszystko ...* (Marszew); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Marszew); (Zielona Łąka); 34.

KARMA – 'pożywienie zwierząt przygotowane przez ludzi': (Zielona Łąka).

KARMIC – 'dawać jeść': *[Smak sera zależy] od tego czym była karmiona krowa ...* (Broniszewice); *no karmiło się [świnie] głównie gotowanymi ziemniakami ... kiszonkami*

... i ziarnami zbóż ... i jakimiz resztkami z obiadu ... (Broniszewice); *[Futrować to] karmić ... zwierzeⁿta ... odpasać ...* (Lenartowice); *karmić ...* (Grodzisko); (Sośnica); (Tomice).

KARP – 'ryba słodkowodna, którą tradycyjnie pod różnymi postaciami podaje się na kolacji wigilijnej': *ryby? ... jedzone cheⁿt-nie? ... karpie ... dorsze ...* (Gizałki); *nastę^mpnie podawano potrawy wigilijne ... [...]* *był to karp ... smażony ... nastę^mpnie śledzie ...* (Grodzisko); *tradycyjne [potrawy wigilijne] to pierogi ... barszcz czerwony zupa grzybowa kapusta z grochem ... makiełki ... karp ...* (Pleszew); *[Potrawy wigilijne to] karp pieczony ryba w szarym sosie kapusta z grzybami kompot z suszonych owoców makiełki ...* (Sośniczka); *[Potrawy wigilijne to] barszcz czerwony ... karp smażony albo karp w galarecie ...* (Broniszewice); *[Potrawy wigilijne to] zupa z suszonych owoców ... karp smażony pierogi ... z kapusto^m i grzybami ... makiełki ... śledź w śmietanie barszcz czerwony z uszkami ... i zawijany makowiec ...* (Marszew); *śledzie i karpie ... no i oczywiście te chudziutkie czyli mintaj miruna ... te najbardziej ... my lubimy ...* (Pleszew); (Cieśle); (Dobrzyca); (Wieczyn).

KARTOFEL – 'roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny': *kartofle ...* (Jarocin); *pyrki albo ziemniaki albo kartofle ...* (Pleszew).

KARTOFLANKA – 1. 'zupa ziemniaczana': *pyry nakrajesz w ... wode i ... i przyprawisz ... marchewki takie te i to masz kartoflanke ...* (Pleszew); (Lenartowice); 2. 'mąka ziemniaczana': (Witaszyce).

KARTOFLISKO – 'pole po ziemniakach': *kartoflisko ...* (Dobrzyca); (Sośnica).

KASAR – ‘narzędzie do czerpania żywych ryb; podbierak’: [R1:] *no tam ... było taka siatka ... taki podbierak ... o! ... taka siatka... na kiju ... taki podbierak ...* [R2:] *albo kasar ... też ...* (Pleszew).

KASTA – 1. ‘niewielki pojemnik zbity z desek; skrzynia’: *kasta to taka wielka skrzynka gdzie ... coś tam sie chowało różne przedmioty ...* (Broniszewice); [Kasta to] *przeważnie skrzynia ... jakaś ... może być drewniana może być metalowa ...* (Sośnica); 2. ‘skrzynia do przechowywania ryb w wodzie’: [R1:] *a to sie mówiło przeważnie kasta kista ...* [R2:] *sadź ... albo sadź ...* (Pleszew); *kasta ...* (Marszew).

KASZA – ‘rozdrobione ziarno zbóż, wykorzystywane w kuchni’: *ziemniaki wiadomo wodę odlewamy ... z ugotowanych ziemniaków natomiast ... kasze ... kasza wchłania ... wodę ... i najczęstiej w porcji jes ... porcja dwa do jednego lub cztery do jednego w zależności od ... grubości kaszy ... woda zostaje ... jes wypita ... przez kasze ...* (Marszew); [Nadzienie] *do kaczki mieli sie woⁿtróbke gotuje sie ... kasze ... mieli sie... serduszko płuca ... meli sie to doprawia sia i wkłada sie w środek ... jabłka ...* (Jedlec); *zupa z kaszy ... krupnik ...* (Pleszew); *kiedyś ... [na obiad] jedzono bardzo dużo kaszy ... dzisiaj sie je ziemniaki frytki kapuste ...* (Dobrzyca); [Kasza] [R1:] *gryczana ... jyⁿczmienna ... [...]* *peⁿczak ... kaszka manna ...* [R2:] *jaży ...* (Pleszew); *można ugotować goto... w gotowych woreczkach kasze ... wrzucająⁿc do wody osolonej ... lub można je gotować ... na parze ... zalana kasza wodo^m w odpowiedniej ilości przykryte i na parze gotowane ... [...]* *żeby doszła ...* (Pleszew); [Krupy to] *kasze ... ogólnie kasze ...* (Pleszew); *kasza jeⁿczmienna perlowa ... gryczana ... kaszka manna ... to tyż jes kasza ... i jaglana ... kuskus ...* (Pleszew); *kasze*

również zależy od tego z jakiego ... zboża jest wykonana ... jes z jeⁿczmienna kasza jeⁿczmienna ... z gryki kasza gryczana ... z prosa kasza jaglana ... manna ... kukurydziana ... kuskus ... owsiana ... (Marszew); [Na kaszankę] *tyż tak ... jak tym ... sie miele miyⁿso ... krew ... teraz ... je... jak to sie nazywają^m? ... jo zawsze zapómne ... kasza ... o! ... i tyż w jelita ...* (Gizałki); *kasze gotuje sie w wodzie ... lub na mleku ...* (Wieczyn); (Broniszewice); (Jarocin); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice); (Tomice). > KASZA MANNA.

KASZA MANNA – ‘drobna kasza otrzymana z ziarna pszenicy’: [Na mleku gotuje się] *głównie kaszę ... manną ... kukurydzianą ... tylko te dwie ...* (Marszew); *kasza manna na mleku ...* (Broniszewice); (Wieczyn).

KASZANKA – ‘wyrób wędliniarski sporządzany z kaszy, krwi i podrobów’: [Kiszka] *no to krupniog inaczy ... no kaszanka ...* (Witaszyce); *kaszanka czyli kiedyś kiszka też sie na to mówiło ...* (Broniszewice); *czszeba jak to mówiⁿdz ugotować kasze ... zużyć w tym momencie ... juszke od ... od świni ... no i sie bierze wszystkie tam ... płu... troche płuc troche ... troche jak to mówiⁿc ... z miyⁿsa i sie kroi i ... i woⁿtroby troche kroi sie na ... na drobne ... i wszystko razem sie wymiysz doprawi i tak samo sie kładzie w maszynke i ... i wrzucie sie w jelita jes ... kaszanka ...* (Kuczków); [Na kaszankę] *tyż tak ... jak tym ... sie miele miyⁿso ... krew ... teraz ... je... jak to sie nazywają^m? ... jo zawsze zapómne ... kasza ... o! ... i tyż w jelita ...* (Gizałki); *miesz sie ... przeważnie jedna osoba tam zajmuje sie rzeźnikiem poćcinaniem ... a druga osoba ... i odbieraniem przez ... na miseczke krwi a druga osoba miesza szybko koziółkiem ... w wiadrze polewanym ... i przez to mieszanie oddziela sie osocze które sie wyrzuca i zostaje krew która może być*

potem użyta do na przykład kaszanki ... (Lenartowice); do kaszanki się używa przeważnie mieⁿso z głowy ... gotuje się potem się obiera to wszystko z kości ... miele się ... poza tym ... czeⁿś woⁿtroby można użyć ... czeⁿś ... osierdzie czyli tłuszcz ... z około ... okołojelitowy ... płuca ... gotuje się kasze ... przyprawia się zalewa się na końcu krwio^m ... [...] świni ... parzy się no i gotowy wyrób ... (Lenartowice); kaszanke robi się z kaszy i juchy świni ... (Jedlec); [Na kaszankę] czszeba gotować kasze ... w wiad... w naczyniu ... aż się zgyⁿstnie do odpowiedni^gó momentu ... i potem jag ostygnie dolać doprawić ... wlać to^m krew ... od świni ... i ... nakładać w jelita ... (Jarocin); wieⁿc do kaszanki ... jes potrzebna ... świeża krew ze świni ... i ... no ... [...] rzeźnik ... pozyskiwał to^m krew prawdopodobnie poćcinał ... świni ... gardło ... i ... ktoś podstawił wiadro i ... nie wiem tam ... z połowe tego wiadra ... upłynęło tej krwi i później tyn rzeźnik dosłownie ... z tego co ja pamieⁿtam ... to było tak że była potrzebna kasza do kaszanki ... [...] i to wszystko było w kotle gotowane ... tylko czeba było pilnować żeby się nie rozgotowało ... rzeźnik pilnował ... albo nakazywał mojemu ojcu ... w każdym razie cała kuchnia była od pary ... a jeszcze ta kaszanka była oczywiście z przyprawami ... tego nie powiedziałam ... wiadomo sól pieprz ... (Broniszewice); no kiszka to jes ... [...] no to gotujesz kasze dajesz krew ... woⁿtrobe ... i to napychosz flaki ... to jes ... kaszanka ... no ... (Tomice); kiszka ... to jes inaczej kaszanka ... (Kotlin); [Tradycyjne potrawy weselne to] tatar ... bigos ... kaszanka ... (Sośniczka); (Nowy Olesiec); (Pleszew).

KASZKA > KASZKA MANNA.

KASZKA MANNA – ‘drobna kasza otrzymanywana z ziarna pszenicy’: szparagowo^m

przeważnie się robi lano^m klusieczk-albo można zasypać leciuteńko kaszko^m manno^m ... (Pleszew); [Na mleku gotuje się] kaszkie manne ... kasze kasze ... płatki owsiane ... (Pleszew); (Sośnica).

KASZOK – ‘wyrób wędliniarski sporządzany z kaszy, krwi i podrobów’: [Kaszok] to kiszka ... (Witaszyce); [Kaszok to] tyż kiszka ... (Tomice); (Jedlec).

KASZOREK – ‘narzędzie do czerpania żywych ryb; podbierak’: [Kaszorek] to taka siatka w kształcie stożka ... i ... nałożona na taki okroⁿgły ... drut ... i przy tym jes kij ... do podbierania ryb to jes takie coś takiego ... (Marszew).

KATEGORIA – ‘grupa jakości’: inaczej na grzyby ... tylko takie te drugie... drugigó gatunku ... wiysz? ... nie takie borowiki nie tegó ... takie te ... inne bedki ... [...] no ... jadalne ... niższej kategorii ... (Witaszyce).

KAWA – ‘napój parzony z ziaren kawowca’: no wcześniej to się nie jadło takich ... drugich posiłków pomieⁿdzy obiadem ... ale ... obe... później to ... był tak zwane drugie śniadanie ... nie? ... zależy nieraz się kawę piło też po śniadaniu ... (Nowy Olesiec); jeszcze do tego kiedyś się gotowało kawę zbożowo^m z mlekiem i to się popijało przy ... tym naleśniku i to było pyszne ... (Pleszew); kanold to jes cukierek ... cukierek który się kupowało w sklepach ... jak to mówióⁿc bez papirka i ... wyglóⁿdoł cimny ... cukiereczek ... i smakował jak to mówió^m taki jak kawa z mlekiem ... (Kuczków); no kawa z mlekiym ... (Józefów). > BIAŁA KAWA.

KAWIOREK – ‘przekąska z solonej ikry niektórych ryb’: [Kawiorek to] no rybie jajka ... czyli ikra ... (Witaszyce).

KICAJ – ‘zwierzę wolno żyjące, na które się poluje, skacze i ma długie uszy; zając’: *zająć*: *zająć* c ... [...] i *szarak* ... i *kicaj mówió* m i ... (Tomice).

KICHA – ‘wyrób wędliniarski sporządzany z kaszy, krwi i podrobów’: *wie* n c *kaszanka wo* n *trobianka salceson* ... *kisz*... *kicha* nawet ... *mówio* n c *wprost* ... (Broniszewice).

KIEŁ – ‘pęd wypuszczany przez ziemniaka’: [Ziemniaki] *puszczają* m *kły* ... (Pleszew); [Przy ziemniakach z kopca] *obiera sie kły i sortuje* ... (Marszew); *no* [ziemniaki] *porastają* m ... *kłami* tak zwanymi ... *porosno* m *one* jak były już *czują* m ... *robi sie ciepło* to ... *puszczają* m *kły* ... *no* i *te kły* *czszeba* było *obierać* ... (Nowy Olesiec); *tak* *zwane kły kiełki* ... (Pleszew).

KIEŁBACHA – ‘wyrób wędliniarski ze zmielonego mięsa, doprawiony przyprawami, umieszczony we flaku lub innej osłonce’: *kiełbacha* *we* n *dłina* *wszystko* *razem* *to chabas* ... (Pleszew).

KIEŁBASA – ‘wyrób wędliniarski ze zmielonego mięsa, doprawiony przyprawami, umieszczony we flaku lub innej osłonce’: *no* *berze* *się* ... *bynajmni* *troche* *szynki* *innego* *tam* *jeszcze* *boczk*u i *tak* *dalej* i *się* *mieli* *w* *maszynce* ... *z* *przyprawami* i ... i *jes* *specjalno* *maszynka* ... *któro* m ... *się* *kładzie* *miy* n *sko* ... i *nacio* n *go* *się* *jak* *to* *mówio* n *dz* *jelita* *wyczyszczone* ... i *w* *taki* *sposób* *nie* *inny* ... *jes* *kiełbasa* ... (Kuczków); [Mięso należy] *no* *poporcjować* ... *zamrozić* albo *zapeklować* ... *ewentualnie* *zużyć* *do* *wyrobów* *które* *się* *robi* ... *czyli* *przerobić* *na* *kiełbasy* i *tam* *inne* *wyroby* *kaszanki* *podroby* ... (Lenartowice); [Na kiełbasę] *należy* *wybradź* *odpowiednie* *mie* n *so* *przeważnie* *łopatke* ... *cze* n *ś* *boczk*u ... *słoniny* ... *miele*

się *to* *wszystko* ... *na* *odpowiednie* *grubości* ... *farz* *na* *bardzo* *drobno* *a* ... *troche* *grubszymi* *siatkami* *na* *takie* *wypełnienie* *na* *resz* *te* ... *potym* *się* *przyprawia* *majeranek* *sól* *pieprz* ... *miesza* *się* *to* *wszystko* *czyli* *masuje* *a* *potem* *się* *wypełnia* ... *w* *nim* *tym* *mie* n *sem* *flaki* *oczyszczone* ... *potem* *się* *parzy* *we* n *dzi* ... *w* *zależności* *od* *poczszeby* ... (Lenartowice); *jelita* *to* *się* *czyści* ... *w* *jedne* *się* *nakłodo* ... *te* ... *kiszke* ... *no* *kiełba*... *cinkie* *jelita* *só* m *do* *kiełbasy* ... (Tomice); *bigoz* *jes* *skómplikowany* ... *kapusta* ... *miy* n *so* ... *boczek* i ... *kiełbasa* i *tam* *wszyskie* *przyprawy* ... (Sońnica); [Jak przygotowuje się bigos?] *kapusta* *kiszona* *no* i *potem* *boczek* *czszeba* *mieć* *do* *tego* i *troche* *kiełbasy* i ... (Cieśle); *no* *na* *przykład* *robiło* *się* *wyroby* *kiełbasa* ... *kaszanka* *czyli* *kiedyś* *kiszka* *też* *się* *na* *to* *mówiło* ... (Broniszewice); *świe* n *conka* ... [...] [to] *masło* *szynka* *chleb* *kiełbasa* *babka* *jajko* ... *później* *pieprz* *sól* *chrzan* *musztarda* ... (Pleszew); *świe* n *conka* ... [...] [to] *baranek* *z* *masła* ... *pisanki* ... *szynka* *kiełbasa* ... (Sońniczka); [Kolędników obdarowywano] *jajkami* *słodyczami* ... *we* n *dłino* m *kiełbaso* m *tako* m *swojsko* m ... (Pleszew); *żurku* *tyż* *nie* *gotowałam* ... *no* *na* *kiełbasie* ... *się* *gotuje* i ... i *też* *ty* *zakwas* *się* *dolewa* ... *do* *tego* ... *do* *tego* *żuru* *właśnie* ... (Witaszyce); *połowa* *jez* *jelita* *które* *nadawają* m *się* *do* ... *użytku* i *się* *czyści* *na* ... *na* ... *no* *do* *kiełbasy* *a* *resz* *te* *się* *wyrzuca* ... (Jedlec); *mieli* *się* *mie* n *so* *z* *boczk*u ... *szynki* i ... *łopatki* ... i *mieli* *się* ... *no* i *doprawia* *się* i *robi* *się* *kiełbase* ... (Jedlec); [Na kiełbasy] *mieli* *się* *miy* n *so* ... *odpowiednie* *z* *tej* *świni* ... *prze* *robi* *się* *do*... *dobrze* *czszeba* *doprawić* ... *wymie* n *szać* ... i *się* *nabija* *w* *jelita* *wyczyszczone* *jelita* *wcześniej* ... i ... *maszynko* m *się* *napętnia* ... (Jarocin); *wyczyścić* *jelita* ... *wszystkie* ... *flaki* ... *zeskrobać* ... i *wtedy* *można* *je* *zuż*... *użyć* *do* ... *przerobów* *do* ... *kiszki* *kiełbasy* *wo* n *trobianki* *do* *pasztetu* ...

(Pleszew); *żurek przyrzoⁿdza sie na zakwasie ... gotuje sie jakiegos tam ... cebulke ... kielbase ... może być boczek ... (Wieczyn); na przykład kawalek kielbasy plaster szynki ... plaster żółtego sera czy ... ser biały ... to wszystko jes obkład ... (Marszew); (Nowy Olesiec); [Metka] [R1:] *a! to taka regionalna kielbasa ^lona nie jes parzona nic tylko weⁿdzona ... [R2:] surowa drobno mielona kielbasa ... (Pleszew).* > BIAŁA KIEŁBASA.*

KIEŁBASIANY – ‘taki, jak w kielbasie’: *zależy czym sie chce nadziać ... można pokroić jabka dodać przypraw a można też ... z innego mieⁿsa zrobić farsz typu ... kielbasianego nadziać ... (Lenartowice).*

KIEŁBASKA – pieszcz., ‘wyrób wędliniarski ze zmielonego mięsa, doprawiony przyprawami, umieszczony we flaku lub innej osłonce’: *dobra kapucha ... i mieⁿska różne rodzaje i kielbaski troszke i przyprawy ... grzybki suszone ... i bigosik jak ta lala ... (Grodzisko); [Do bigosu daje się] kiszono^m kapuste ... grzyby kielbaskie boczek pomidory ... (Pleszew); i tak samo kielbaskie też sie weⁿdziło sie suszyło gdzieś tam w spiżarni zawieszało sie ... do góry na strychu żeby wyschło ... (Broniszewice); szare kluchy to so^m ... ziemniaki utarte ... surowe dodaje sie troszeczke moⁿki jajko ... można jejs ze skwarkami z cebulo^m ... z kielbasko^m ... podsmażono^m ... (Sośnica); mieⁿso w słoiki robi sie z mieⁿsa mielonego z przyprawami ... kładzie sie w słoiki ... gotuje sie półtora godziny ... i jes ... dobra kielbaska ... (Sośniczka); (Marszew).* > BIAŁA KIEŁBASKA.

KIEŁEK – 1. ‘pęd wypuszczany z ziarna przez wschodzącą roślinę’: *kielki ... kielkuje ... roślina kielkuje ... (Pleszew); 2. ‘pęd wypuszczany przez ziemniaki’: czszeba te kielki poobierać [z ziemniaków] ... a jak do*

sadzenia to nie ... czszeba zostawić ... (Pleszew); kielki wyrastają^m ... (Zielona Łąka); kielki ziemniaczane ... (Broniszewice).

KIEŁKA – ‘pęd wypuszczany przez ziemniaki’: *kielka ... (Pleszew).*

KIEŁKOWAĆ – 1. ‘o roślinach: wypuszczać z ziarna kielki’: [Rośliny] *nie chco^m wschodzić kielkować ... (Kotlin); kielkuje ... (Jedlec); (Jarocin); (Pleszew); kielkujo^m ... (Kuczków); 2. ‘o ziemniakach: wypuszczać pędy’: [Ziemniaki w kopcu] kielkujo^m ... albo albo sie je bierze ... przebiera ... i sie sadzi ... (Pleszew); [Ziemniaki] kielkujo^m zazwyczaj ... już sie robio^m stare i niezbyt dobre ... do jedzenia ... (Broniszewice); kielkują ... (Marszew).*

KIEŁKOWANIE – 1. ‘wypuszczanie przez rośliny kielków z ziarna’: (Gizalki); (Kotlin); (Tomice); 2. ‘wypuszczanie przez ziemniaki pędów’: *no to taki kielkowanie ... (Pleszew).*

KIERZANKA, KIERZONKA, KIERZYNKA – ‘drewniane urządzenie do ubijania masła ze śmietany’: *mówie że jes kilka ... jes kilka wersji ... kierzynek ... my mieli tak^m kreⁿcono^m ... no takie śmigła były ... ale były też ... taki ubijak ... (Sośnica); kiedyś to były tak zwane kierzynki ... (Grodzisko); maselnica ... albo kierzynka ... (Pleszew); można robić w masielnicy ... masło... albo w masłobojce ... albo w kierzyńce ... jak dawni ... w dawnych czasach ... ponieważ nie było proⁿdu wieⁿc ... [...] klepało si[ę] i w kierzyńce ... kierzynka jes drewniany zazwyczaj ... (Pleszew); a. ‘w postaci konwi z ubijakiem’: *masło wykonywano z ... śmietany ... w specjalnym takim ... w specjalnym naczyniu który nazywano kierzanką ... umieszczony był tłuczeg i tak ... tłukło**

sie przez ... długi czas ... aż pojawiły się ... najpierw kawałeczki masła ... później ... wyrobiono z tego ... osetkę masła ... (Marszew); kierzynka jes drewniana ... może tak bydź na około czterdzieści pieⁿdziesioⁿt centymetrów ... i ma taki czszon do ubijania ... i z przykrywko^m ... żeby ubijajoⁿc nie pryskała ... nie? ... (Pleszew); [R1:] [Kierzynka] to jes taki ... drewnia... jak kiedyś było to drewniane takie naczynie ... [...] z takich kłapeczek ... takie gdzieś wysokie ... z takich woⁿskich kłapeczek było to naczynko ... i do góry była taka ... [R2:] ale kobiety to ... mieⁿdzy nogi wkładały ... (Pleszew); [Kierzynka] jes to naczynie drewniane ... wysokości może około pół metra ... przykryte ... przykrywko^m też drewniano^m ... i w środku znajduje się taka ... ubijaczka drewniana ... któr^om właśnie się ubija śmietane na masło ... (Grodzisko); kierzynka to składała się z takich klepek drewna ... dół był ... dół to był ... była konew na wierzchu przykrywało się wierzchnikiem ... i w środku był taki ubijak który nazywał się jaszczyk ... (Sośniczka); kierzynka to jes drewniane urzoⁿdzenie do ... robienia masła ... ryⁿcznego robienia masła ... no i ... jes zbudowana tak ... konew to jes główne naczynie ... późni taka nastawka ... tyż drewniana która wchodziła w konew ... no i taki bijak ... pionowy wałek którym się ubijano ... ubijano masło ... i ... na wierzchu to był taki półokroⁿgły jaszczyk ... przykrywajoⁿcy tó^m całó^m ... kierzynke ... (Pleszew); [R1:] z czego się kierzynka? ... pewno z ubijaka i ... a to drugie ... to co tego to nie wim jak się nazywo ... [R2:] a skoⁿd ... my takiego nie mieli tylko mieliśmy tako^m ... kreⁿcono^m maszynke ... a tego nie miałam ... (Pleszew); w takiej kierzynce to się nazywało ... [...] to się wlewało śmietane do tego i się ubijało ... cały czas ... aż się wytroⁿciło masło i ... i ta woda maślanka ... (Witaszyce); ubijało się śmietane w kierzyn-

ce ... (Marszew); doilo się krowe ... ocstawiło się mleko ... wlewało się do kierzonki ... czszea było ubijać była maślanka i masło ... (Sośnica); kierzynka ... jak wyglóⁿdo? ... jes to zbudowane z klepek drewnianych ... i mo to dwie czyⁿści czyli w jednó^m czyⁿs sie wlewa tak zwanó^m śmietane w drugó^m czy ... drugó^m czyⁿśció^m ty ... dónicy się zakrywwo i jes tak zwane klepadło ... i czeba tam robidź masło w tym ... (Kuczaków); (Józefów); b. ‘w postaci skrzynki z korbką do kręcenia’: [R1:] kierzynka ... to taka jakby skrzynka na ... i z korbko^m i się obraca ... i tak się robi maselko ... [R2:] nie bardzo ... bo kierzynka to bydzie rozumisz to ... tyn lejik i z tym ubijakim to bydzie a to bydzie inaczuj ... (Grodzisko); [Masło się] urabia ... [...] bo tam w ty kierzynce só^m takie ... taki koowrotek że to ... żeby to ubijać to ... musiałyby być ... zaś się wycioⁿga i to się myje ... (Cieśle); (Pleszew).

KIERZEK – ‘niewysoka roślina drzewiasta rozgałęziająca się na wiele pędów; krzew’: a! to kierzek to widzisz to jes dawne ... (Pleszew); ja to ... pamieⁿtam ... jag jak ... do Tereski na ogrodzie w Wielkanoc to ... tam bydziesz gdzieś pod ... kierzkiem znajdziesz ... pod kierzkiym to znaczy pod krzewym pod krzakiem ... nie? ... (Pleszew); może być krząg może być kierzeg różne so^m nazwy ... (Sośnica); kiedyś to kierzki mówili a nie krzaki ... (Józefów).

KIERZONKA > KIERZANKA.

KIERZYNKA > KIERZANKA.

KIJ – ‘prosty, (najczęściej) gruby patyk’: kiedyś brało się kij i ... i się gnało krowy ... (Sośniczka); a kysz! ... nie wim ... jak się [świnie] odgania? ... no nie wim ... jakimś tam ... kijim czy różgó^m czy czym ... (Wita-

szyce); *masz [świeży ser] w ty pielusze już ... to wtedy sobie one to wisi i to sie robi takie jakby takie serduszko ... w tym ... w ty pielusze ... bo sie obwiesza na jakimś tam kiju ...* (Pleszew).

KIJASZEK – ‘prosty, (najczęściej) gruby patyk; tu: ubijak’: [Części kierzynki:] *kóleczo i taki kijaszek ... i to to ... i to było ... do ubijania to było taki z dziurkami ... i to był taki kapeluszek ... i to zakłodałaż [...] ...* (Sośnica).

KIJEK – ‘prosty, (najczęściej) gruby patyk’: [Krowy odgania się] *no za pomoco^m jakiegoś ... kijka ...* (Grodzisko).

(KIPIĆ –) WYKUPIĆ – ‘o płynach: podnosić swój poziom w naczyniu w wyniku wrzenia’: *wykupić ...* (Pleszew).

(KIPIEĆ) – WYKPIEĆ – ‘o płynach: podnosić swój poziom w naczyniu w wyniku wrzenia’: *wykpieć ...* (Broniszewice); (Grodzisko); (Pleszew); (Sośnica); (Sośniczka).

KISIĆ – UKISIĆ – ZAKISIĆ – ‘poddawać fermentacji’: *kisidź można buraki ... buraczki ... [...] jeszcze kisidź można ogórki ... a kwasieć kapusty ...* (Tomice); *najpierw czszeba go [=biały ser] zakisić ... jag jez już odpowiednio zakiszony ... kładziem na ... patelnie smażymy ... dodajem jajko i ju[ż] mamy ser smażony ...* (Dobrzyca); *ser najpierw czszeba ... biały ser czeba najpierw ukisić ... jak sie ukisi po czszech dniach ... to sie przewaźnie robi w ciepłe dni ... ón musi mieć ciepło ...* (Grodzisko); *no musiał za... pokruszyć ... i zakisić go [ser] żeby on troche ... taki sie zrobił ... sfermentowany taki troche ...* (Sośnica); *taki mocno u... ukwasz... taki mocno właśnie ukiszony ser który już taki jes dojrzały [...] ...* (Pleszew);

jak kisi sie ogórki? ... czea wyplukadź ogórki ... i zaloć potym tegó ... naukłodać ... tegó ... chrzanu do ... nie chrzanu ... chrzanu tyz ... ale kopru ... i tegó ... i osolic wode i to wszyskim zalodź i sie tak ukisno^m same ... (Gizałki); *można jo^m [=kapustę] posiatkować zmorzyć solo^m ... i jo^m ukisić w beczce najlepszy ma smak ... de^mbowej ...* (Pleszew); *kiedys kiszono jo^m [=kapustę] ... w beczkach drewnianych ... i wtedy ona ... miała odpowiedni ... kwas wy... robiła i ... była kapusto^m kiszono^m ...* (Grodzisko); *kapuste na przygotowania na zime no... albo sie kisiło ... albo kładło sie w zimnych piwnicach ...* (Sośniczka); [Jak kisi się ogórki?] [R1:] *ogórki ... musi być koperek ... musi być czosnek ... musi być chrzan ... no i to wszystko ... zalewamy wodó^m ze solo^m ...* [R2:] *jeszcze coś i kisimy tylko w szklanym naczyniu ... w kamienne garnki takie były kiedy[ś] albo ... we wiaderku polewanym ... i te wiaderko nie może być obtuczone ...* (Pleszew); *kapuste poszatkować ... wkładać do beczki ... warstwe ... ubić ... jak ktoś chce z marchewkó^m to jeszcze posypuje marchewke ... znowu warstwe kapusty i to znowu ubija i znowu warstwe marchewki ... jak kce z jabkami i mieszane to może jabłuszek włożyć ... i znowu ubijamy ... tak długo ubijamy ... oczywiście solimy ... tak długo ubijamy aż ... to^m kapuste wypłynie woda i zaleje to^m kapuste ... wtedy sie kisi kapusta sama ...* (Pleszew); *ogórki kiszone ... też mogo^m być w słoikach ... a dokładny opis? ... kisi sie po prostu ... no ... zostawia sie na ... ubija sie ... w słoje ... czy tam w beczułki ... i sie zostawia i to sie ... zakisi ... jest kwaśna kapustka i kwaśne ogóreczki ... sie wekuje ...* (Pleszew); *a kapuste sie kisi ...* (Witaszyce); *pamiy^m tam jeszcze jak ... byłam o wiele młoczsza ... to u mnie w rodzinie sie kisiło kapuste ... zrywało sie najpierw ... główki kapusty ... przynosiło sie do takich ... du-*

żył waniem ... później ... nawet pożyczają do sie taką specjalno^m maszynkę ... i sie szatkowało to^m kapuste ... później ... u naz nie było takiego czegoś że jedna osoba ... jak to po... we filmach jest ... nikt nie wchodził ... i nie deptał nogami ... tej ukiszzonej kapusty ... tylko ... takim specjalnym ubijakiem ... bo to sie kładło ... to^m szatkowano^m kieł... to^m kapuste ... kładło sie ... w taki wielko^m beczke ... u nas była to beczka plastikowa chociaż też była taka drewniana ... i później sie ubijało to ubijakiem sypało sie solo^m ... i tak co jakiś czas znowu sie ubijało i solo^m ... aż sie utworzył taki kwas ... i sama ... i kapusta sie zrobia ... kwaśna ... (Broniszewice); (Cieśle).

(KISNO^{ŃĆ} –) SKISNO^{ŃĆ} – ZAKISNO^{ŃĆ} – ‘kwaśnieć, fermentować’: ogórki ... układa sie w beczce lub w słoikach ... nieduże te ogórki ... dodaje sie koper chrzan ... liście wiśni ... de^mbu ... zalewa sie osolono^m wodo^m ... przykrywa sie ... albo zakreⁿca słoiki i czeka aż zakisno^m ... (Marszew); skisnoⁿć ... (Pleszew).

KISTA – ‘skrzynia do przechowywania ryb w wodzie’: [R1:] a to sie mówiło przeważnie kasta kista ... [R2:] sadz ... albo sadz ... (Pleszew).

KISZCZANKA, KISZCZONKA – ‘woda po ugotowaniu kaszanki’: na przykład po kisz... to też była kiszcz[onka]... taka ... woda tłusta i ... ta ... i w tej ... i smakowa też była ... i na tym myśmy gotowali żurek ... (Nowy Olesiec); to kiszczanka czy kiszczonka ... (Witaszyce).

KISZCZONKA > KISZCZANKA.

KISZKA – ‘wyrób wędliniarski sporządzany z kaszy, krwi i podrobów’: płuca? ... no

to to bierze sie tam ... do czegoś tam ... do kiszki czy do czego ... (Pleszew); a krew ze świni to ... zostawało sie albo na kiszke ... (Nowy Olesiec); kaszanka czyli kiedyś kiszka też sie na to mówiło ... (Broniszewice); jelita to sie czyści ... w jedne sie nakłodo ... te ... kiszke ... no kielba... cinkie jelita só^m do kielbasy ... grubsze só^m do ... kiszki ... (Tomice); wyczyścić jelita ... wszystkie ... flaki ... zeskróbać ... i wtedy można je zuż... użyć do ... przerobów do ... kiszki kielbasy woⁿtrobianki do pasztetu ... (Pleszew); kiszka ... [...] gotuje sie kasze ... dodaje sie pokrojono^m ... w kostke woⁿtróbke ... krew świni ... przyprawy majeranek sól pieprz ... wszystko sie wyrabia miesza i napycha sie ... w jelita ... świńskie ... czyli we flaki ... parzy sie w gorⁿcej wodzie ... (Gizałki); kiszka to jest ... robiona z kaszy ... z kaszy ... juchy ... zwierzeⁿcej ... i ... i do tego wkraja sie woⁿtróbke ... (Jedlec); kiszka ... to jes inaczej kaszanka ... (Kotlin); [Kaszok to] tyż kiszka ... (Tomice); no kiszka to jes ... [...] no to gotujesz kasze dajesz krew ... woⁿtrobe ... i to napychosz flaki ... to jes ... kaszanka ... no ... (Tomice); to była tako ... zupa ... jak sie gotowało kiszke i kiszki ... pyⁿkły ... to to sie zbirało ... i ... i ... jakoś tam mama tam zaklepywała ... i to jedlim ... bardzo śmierdziało kiszko^m ... (Tomice); (Witaszyce).

KISZONKA – ‘zakiszone rośliny wykorzystywane jako pasza dla zwierząt’: no karmiło sie [świnie] głównie gotowanymi ziemniakami ... kiszonkami ... i ziarnami zbóż ... i jakimiż resztkami z obiadu ... (Broniszewice).

KISZONY, KISZÓNY – ‘o warzywach: poddany fermentacji’: [Jak przygotowuje się bigos?] kapusta kiszóna no i potem boczek częszeba mieć do tego i troche kielbasy i ... (Cieśle); (Tomice); bigos zazwyczaj

przygotowuje się z kiszzonej kapusty można dodać również kapuste surowo^m ... (Grodzisko); a z kiszzonej kapuśniak ... (Sośnica); kiszono^m kapuste ... drobno kroimy ... (Marszew); (Broniszewice); (Józefów); (Lenartowice); (Nowy Olesiec); (Pleszew); (Witaszyce).

KISZÓNY > KISZONY.

KLAPSA – ‘odmiana gruszek’: [R1:] klapsy ... [R2:] pergamotki ... owsianki ... tak zwane ... obsionki! ... to ... owsionki to só^m najwcześniejsze grusze ... jag owies dojrzeje to one równocześnie z tym ... owsym i od tego jes ... nazwa owsionka ... (Dobrzyca).

KLAROWAĆ – ‘o maśle: gotować na małym ogniu i usuwać pojawiające się szumowiny i osady’: można je [=masło] było przetopić ... i zrobić takie masło jak teraz jes klarowane ... [...] no topione ... (Pleszew).

KLEPAĆ – ‘poprzez uderzanie zmieniać masę płynną w gęstą’: można robić w masielnicy ... masło... [...] w dawnych czasach ... ponieważ nie było proⁿdu wieⁿc ... [...] klepało si[ę] i w kierzynie ... kierzynka jes drewniany zazwyczaj ... (Pleszew).

KLEPADŁO – ‘ruchoma część kierzynki w postaci wałka zakończonego krążkiem’: kierzynka ... jak wyglóⁿdo? ... jes to zbudowane z klepek drewnianych ... i mo to dwie czy^ńści czyli w jedⁿó^m czy^ńś sie wlewa tak zwanó^m śmietane w drugó^m czy ... drugó^m czy^ńśció^m ty ... dónicy sie zakrywo i jes tak zwane klepadło ... i ceba tam robidź masło w tym ... (Kuczków).

KLEPKA – 1. ‘potrawa z rozmaconych, usmażonych jajek; jajecznicą’: klepóna ... [...] po poznańsku ... [...] no klepka ... no

jakaś bardzo delikatnie ... mówiło sie zrób klepóna ... [...] a klepóna to jes z moⁿko^m ... [...] to tak taka była ... w biedzie ... robiona klepónka ... (Pleszew); klepka ... (Sośniczka); 2. ‘partia masła przeznaczona na sprzedaż’: klepka lub gomółka ... [...] [to] uformowany mały kawałek masła ... (Marszew); gomółka to jes ... klepka masła ... (Sośniczka); to może ta klepka ... inaczej ... no ... może gomółki sie nazywały ... (Witaszyce).

KLEPÓNA – ‘potrawa z rozmaconych, usmażonych jajek; jajecznicą’: klepóna ... [...] po poznańsku ... [...] no klepka ... no jakaś bardzo delikatnie ... mówiło sie zrób klepóna ... [...] a klepóna to jes z moⁿko^m ... [...] to tak taka była ... w biedzie ... robiona klepónka ... (Pleszew).

KLEPÓNKA – ‘potrawa z rozmaconych, usmażonych jajek; jajecznicą’: klepóna ... [...] po poznańsku ... [...] no klepka ... no jakaś bardzo delikatnie ... mówiło sie zrób klepóna ... [...] a klepóna to jes z moⁿko^m ... [...] to tak taka była ... w biedzie ... robiona klepónka ... (Pleszew).

KLOPS – 1. ‘kuleczka z mięsa mielonego smażona na tłuszczu lub gotowana w sosie’: klopsy mieⁿso mielone doprawione ... cebulko^m ... pieprzem solo^m i ... jajkiem i ... można dołożyc bułke namoczono^m ... (Pleszew); 2. ‘mielone mięso z przyprawami zapiekane z foremce’: klopsa robi sie z mielonego mieⁿsa ... podobnie jak pieczeń rzymsko^m ... przyprawia sie to miⁿso ... dodaje jajka ... przekłada sie do foremki takiej jak keksówka ... i piecze sie w piekarniku ... (Marszew); 3. ‘rodzaj dania z mięsa pokrojonego w cienkie plastry i zwiniętego’: klops ... to tyż jes ... zwijane miⁿso ... (Gizalki); 4. ‘odmiana gruszek, klapsa’: (Kuczków).

KLOPSIK – ‘kuleczka z mięsa mielonego smażona na tłuszczu lub gotowana w sosie’: *to z mielonego mieⁿsa robie ... mielone mieⁿso normalnie przyprawione ... i okroⁿgłe klopsiki ... i smaże na pateli ...* (Pleszew).

KLOTKA – ‘pomieszczenie z prętów lub siatki, w którym można trzymać zwierzęta’: (Kuczków).

KLUĆ SIE – ‘o pisklętach: wylęgać się’: [Kurczęta] *sie wyleⁿgajo^m albo klujo^m ...* (Lenartowice); *kluje sie ...* (Kuczków).

KMINEK – ‘przyprawa w postaci podłużnych ziarenek, wykorzystywana przy leczeniu wzdęć’: [R1:] *zwykły ser musioł uj... ugnić ...* [R2:] *no ... żeby nabrał odpowiedniej konsystencji ... i potem sie go smażyło ... na troszke tłuszczu ... smażyło ... dodawało sie kmineg albo zielony koperek ... był pyszny ...* (Grodzisko); [Do sera smażonego] *można dodać kminku albo kopru ...* (Pleszew); [Jak przyrządza się kapustę z grochem na Wigilię?] *kiszono^m kapuste ... drobno kroimy ... gotujemy ... groch sie moczy ... też gotuje do mieⁿkości ... późni sie to ... razem kapuste z grochem miesza doprawia sie kminkiem ... masłem ... troche cukrym ... to wszystko ...* (Marszew); [Salceson robi się] *z głowizny ... czszeba głowizne ... ugotować ... drobno pokroić ... oczywiście tam jes poczseny też kminek ... pieprz ... majeranek ... sól ...* (Pleszew).

KMINKOWY – ‘taki, któremu smak nadaje kminek’: *to jes serek kminkowy może być ... smażony z kminkiem ...* (Pleszew).

KNYP – ‘duży nóż, np. do ćwiartowania mięsa’: *knyp czyli tak tako^m gwaro^m że taki nóż ... wielki ... szeroki ... i z ostrym ostrzem ...* (Broniszewice).

KOBYŁKI – ‘rodzaj podpór w postaci połączonych górą odwróconych liter V’: *sie odbywało to świniobicie to ... rzeźnik zabijał razem ... z moim ojcem ... mój ojciec pomagał ... w czymś tam ... w tym czym on mówił że ma pomóc ... i były przygotowania oczywiście mieliśmy specjalne ... takie miejsce wyznaczone ... dużo ... był taki duży kociołek z wodo^m ... bo tak rzeźnig nam ... nakazał ... tak że była goroⁿca woda ... były stoły ... też przygotowane ... płyty na kobyłkach ... i to był taki stół ...* (Broniszewice).

KOCIOŁ – ‘duże, głębokie naczynie, zakrywane pokrywką’: [Ziemniaki dla zwierząt] *paruje sie w specjalnym kotle ...* (Jarocin); *doprawia sie mieⁿso tag jag na kielbase i ... wkładamy w słoiki i zakreⁿcamy i gotujemy ... w kotle ... w słoikach ...* (Pleszew); *wieⁿc do kaszanki ... jes potrzebna ... świeża krew ze świni ... i ... no ... [...] i to wszystko było w kotle gotowane ...* (Broniszewice).

KOCIOŁEK – ‘duże, głębokie naczynie, zakrywane pokrywką’: *sie odbywało to świniobicie to ... rzeźnik zabijał razem ... z moim ojcem ... mój ojciec pomagał ... w czymś tam ... w tym czym on mówił że ma pomóc ... i były przygotowania oczywiście mieliśmy specjalne ... takie miejsce wyznaczone ... dużo ... był taki duży kociołek z wodo^m ... bo tak rzeźnig nam ... nakazał ... tak że była goroⁿca woda ...* (Broniszewice).

KOCIUBA – ‘owoc śliwy rosnący na cierzystych krzewach, ma granatowy kolor i cierpki smak’: *kociuby to so^m ... dzikie owoce ... no jag jo mówiłem przedtym? ... [...] ciernia ... dzikie owoce ... owoce ciernia ... no ...* (Dobrzyca); 23.

KOCIUBKA – ‘owoc śliwy rosnący na cierzystych krzewach, ma granatowy kolor

i cierpki smak': *kociubki no ... rośnie to na krzewie ... jakkolwiek by nie było ... i jes to ... poczóntkowo jes to w kolorze takim ... czerwónawym ... jak sie dojrzeje jes to czarne ... i smakuje ... taki ma ... kosmaty smak ...* (Kuczków).

KOGUT – 'samiec kury': *kogut ... [...] musi deptać kury żeby ... żeby były jajka zaleńzónne ...* (Tomice); *kogud ma wieńcej świecońce [pióra] ... ładniejsze i ogón przede wszystkim mo ładny duży i grzebiń mo du... wiyńkszy jak kura ...* (Kuczków); *kogut ... ma przeważnie ... bardziej kolorowy ... i ma ... szczególnie sie różni wyglońdem ... postawońm i ma inny ogon ... przeważnie ma ozdoby ogon długie pióra zwisajońce w ogonie ...* (Lenartowice); *kogut ... [...] inny ma ... ładniejsze kolorowe ... ogon ładny ma ... grzebiń ma wieńkszy ...* (Pleszew); [Kogut] *przeważnie jes wieńkszy ma grzebiń na głowie ... no ma inny ogon ... ma ostrogi na ... na nogach ... które służoń do ... do walk ... do obrony i do walk ...* (Lenartowice); *kogud albo kokot ...* (Lenartowice); *kogut ...* (Gizałki); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin).

KOJEC – 'zagroda dla świń': *patyk do świnka jes w patyku ... w takim ogrodzeniu w takim kojcu ...* (Broniszewice).

KO KO! – 'odgłos wydawany, by przywołać kurczęta': *ko ko ko ko! ...* (Kuczków).

KOKOSZKA – 1. 'młoda kura, która jeszcze nie znosi jajek': *młodo kura ... o! kokoszka ...* (Gizałki); *kokoszka ...* (Jarocin); *no właśnie kokoszka ... kura która jeszcze nie znosi jaj ...* (Jedlec); (Kotlin); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice); 2. 'kura, która znosi jajka; nioska': [Kokoszka] *która już nosi jajka ...* (Pleszew); (Kuczków).

KOKOT – 'samiec kury': *kogud albo kokot ...* (Lenartowice).

KOŁDUN > KAŁDON.

KOŁECZEK – pieszcz., 'podłużny kawałek ociosanego drewna, o okrągłym przekroju': (Pleszew).

KOŁEK – 'podłużny kawałek ociosanego drewna, o okrągłym przekroju': *wiem że to [=kierzynka] jest drewnianna ... [...] na pewno z drzewa ... i ... i jest długi kołeg i sie ubijało ...* (Broniszewice).

KOMBAJN – 1. 'współczesna, wieloczynnościowa maszyna rolnicza do zbioru zboża': *kombajn to jes za zboże ...* (Pleszew); 2. 'współczesna, wieloczynnościowa maszyna rolnicza do zbioru ziemniaków': *ziemniaki sie czym wykopuje? ... kombajn kopie? ...* (Zielona Łąka); *obecnie to raczej sie wykopuje maszynowo ... kombajnem ziemniaczanym ...* (Broniszewice).

KOMPOCIK – pieszcz., 'napój z ugotowanych owoców': *a kompot to tyż ... w kostke kroisz dynie i osłodziš troche ... jakieš goździki sie tam dodaje to tego i ... i jes kompocik ...* (Witaszyce); (Pleszew).

KOMPOT, KÓMPOT – 'napój z ugotowanych owoców': [Na obiad je się] *zupe pyry ... surówke sos ... kompot ...* (Sońnica); *jak zimoń to były kompoty ... w słoikah i sie otwieralo ... i gotowalo sie zupe owocowooń ...* (Nowy Olesiec); (Pleszew); *znam tylko kompot z dyni ... woda dynia sukier ... koniecznie goździki i cynamom ... do smaku ... [...] i cukier ...* (Pleszew); *a kompot to tyż ... w kostke kroisz dynie i osłodziš troche ... jakieš goździki sie tam dodaje to tego i ... i jes kompocik ... kiedyš ... kompod lubiłam*

lubiłam ... babcia robiła ... (Witaszyce); w swoim czasie było też można ... gotować kompot z dyni ... czyli dynie się zalewało wodą^m i gotowało się z cukrem ... (Broniszewice); o! zupke [z dyni] bardzo dobro^m i na ostro i mleczno^m jako^m kto tam chce ... albo kompot ... też dobry ... (Zielona Łąka); [Potrawy wigilijne to] karp pieczony ryba w szarym sosie kapusta z grzybami kompot z suszonych owoców makiełki ... (Sośniczka); [Potrawy wigilijne to] kompot ze suszonych owoców ... kluski z makiem ... barsz ... z uszkami ... kapusta z grochem ... ryby ... i śledzie ... różnego gatunku ... (Sośnica); kompot z suszu ... czyli z suszonych owoców ... (Grodzisko); (Dobrzyca); no potrawami ... tradycyjnymi [na Wigilię] u nas w domu zawsze był ... karp ... kompot ze suszu ... (Józefów); no jest kilka tradycyjnych potraw [na Wigilię] które ... obowioⁿzujo^m do dziś ... w moim domu ... to jest barszcz czerwony ... [...] i kompot z suszonych owoców ... (Marszew); [Suszy się] śliwki jabłka gruszki ... to so^m najczeⁿściej takie owoce z których się później gotuje kompod na Wigilie ... (Broniszewice); kompot z suszonych owoców ... [...] jabka śliwki gruszka ... to wszystkie to taki mieszany był kompot ... (Józefów); z gruzeg obieramy ... o... struzemy gruszki wybieram nasio... nasionka ... krajemy ... kroimy na czwar... na ćwiartki ... dodajemy wodę i ... cukier ... zagotowujemy [kompot] ... (Sośnica); przetwór? ... z cukru? ... kómpoty i to só^m dżemy ... (Pleszew); (Tomice).

KONCENTRAT – ‘zagęszczona masa z warzyw lub owoców, z której częściowo usunięto wodę, stosowana do sporządzania zup, sosów itp.’: musiż obgo... wypłukać flaki ... obgotować ... ze czszy razy ... potym kroisz w paseczki ... gotujesz ... na rosole ... do tego dajęz marchew ... koncentrat pomidorowy ... (Tomice); (Pleszew).

KONEW – ‘część kierzynki, w którą wlewało się śmietanę’: kierzynka to składała się z takich klepek drewna ... dół był ... dół to był ... była konew na wierzchu przykrywało się wierzchnikiem ... i w środku był taki ubi-jak który nazywał się jaszczyk ... (Sośniczka); konew to jes główne naczynie [kierzynki] ... (Pleszew).

KONFITURA – ‘smażone owoce’: placki ziemniaczane ... [...] przyrzoⁿdza się ... z jajkami ze solo^m z moⁿko^m ... można je jeś ze serem z konfitoro^m z cukrem ... (Pleszew); z koⁿfituro^m ... (Lenartowice).

KONFITURY – ‘smażone owoce’: smażydż można śliwki też jabłka bo przecież się robi konfitury ... (Broniszewice); konfitury robi się też z owoców ... w konfiturach so^m owoce w całości ... nie gotuje się tak długo ... dodaje się do zgeⁿstnieⁿcia cukier żelujⁿcy ... (Pleszew); no konfitury to só^m przetwory z różnych owoców i ... można je robić z ... właśnie z czereśni wiśni ... truskawek ... jagód ... (Lenartowice); konfitury to inaczej dżem ... można je zrobić z truskaweg lub z wiśni ... (Sośniczka); (Marszew); (Witaszyce).

KONWA – ‘wysokie, metalowe lub drewniane naczynie do przenoszenia i przechowywania płynów’: wiaderko albo taka kon... kon... konwa ... nie? ... (Pleszew).

KOŃ – ‘zwierzę hodowane w dawnych gospodarstwach jako siła pociągowa lub do jazdy wierzchem; dziś hodowane głównie w celach rekreacyjnych i reprezentacyjnych’: a już potym to była taka duża kopaczka do której był zab... koń i to cioⁿgnął ... (Nowy Olesiec); nawóz ... taki który jes właśnie ... z obory ... ze stajni ... to takie naturalny to najlepi roś... najlepiej rosno^m

waśnie warzywa ... chociaż teraz jes tak że można kupić gotowe ... nawóz ... z... od krowy ... od ... od konia ... (Pleszew); myśle że [opłatek dawano] krowóm konióm owcóm ... one były przy narodzeniu w stajence ... w każdym razie tag jez na wszystkich obrazach ... (Pleszew); [Opłatek dostawały] krowy chyba i konie ... bo mówili że przemówio^m ludzkim głosem ... (Pleszew); [Opłatki dawano] chyba koniom i krowom ... [...] bo konie pracowały na roli ... a ta ... a krowy dawały pożywienie ... (Witaszyce); no dawano opłatki dla ... przeznaczone dla koni i dla krów ... no myślę żeby ... miały siłę ... żeby krowy dawały ... mleko ... a konie żeby ... by były siło^m pocioⁿgowo^m żeby ... jak najwieⁿcej ... miały tej siły ... (Marszew); gospodarz ... pamieⁿtam mój tata bo ... w tej chwili nie mamy gospodarstwa ... brał opłatki i szedł do zwierzoⁿt ... dzielił ... dawał ... dzielił się z nimi to znaczy ... dawał koniom i krowom ... (Marszew); [Opłatki dawano] pieskom kotom ... ale też takim zwierzeⁿtom gospodarskim ... koniom krowom i świniom ... (Broniszewice).

KOŃCZYNA – ‘ręka, noga człowieka lub odpowiadający im narząd ruchu u zwierząt’: najsmaczniejsza jez myszka tak zwana ... [...] jeden z mieⁿśni ... tylnij kończyny ... (Lenartowice).

KOOWROTEK – ‘deseczki zbite na krzyż w kierzyńce kręconej na korbkę’: [Masło się] urabia ... [...] bo tam w ty kierzyńce só^m takie ... taki koowrotek że to ... żeby to ubijać to ... musiałyby być ... zaś sie wycioⁿga i to sie myje ... (Cieśle).

KOPACZKA – ‘urządzenie do wykopywania ziemniaków’: były tam radlónki na ty ra... na ty radlonce to jes ta? ... dopiro ... była właśnie na ty radlonce były ... ususz-

ne krzaki i sie wykopywało kopaczko^m ... (Nowy Olesiec); a już potym to była taka duża kopaczka do której był zab... koń i to cioⁿgnął ... rozsypywały sie te ziemniaki bo brał tako^m radlonke jedno^m i rozsypywały sie na dziesiⁿdź metrów aż ... było czeba to zbierać szybcituko reⁿcznie bo tym koniem tag objeżdżał w koło i ... i zabierał każdo^m naste^mpno^m rajke ... (Nowy Olesiec); no kopaczka do ziemniaków ... niedysiejsza była konna ... była taka gwiazda która ... był taki trójkoⁿtny ... leziesz który podnosił redline ... w ogóle to było ... cioⁿgnione przez konia ... przeważnie jedno^m redline tylko to wykopywało a te redline podbierał ten leziesz ... podnosił jo^m a potem była taka gwiazda ... z pryⁿtów ... napeⁿdzana tako^m przekładnio^m od ... kół jezdnych ... i te ... te preⁿty rozrzucały to^m ziemie razem z ziemniakami przy czym ziemniaki spadały ... tak że było je widadź i sie zbierało ... inna nazwa takiej kopaczki to gónicha ... (Lenartowice); kopaczka no ale ... maszyna niy ma do sprzedo... do zbiyrania zimniaków ... (Pleszew); (Marszew); (Jarocin); (Nowa Wieś); 35.

KOPAC – 1. ‘uderzać kopytem’: ano [krowa] kopie ... no ... i bodzie i kopie ... to jes zwierz ... no to ma prawo kopadź i ... (Sośnica); 2. – **WYKOPAC** – ‘wydobywać ziemię lub to, co się w niej znajduje, na powierzchni’: ja tyż nie ... nie wiem żeby ktoś tam kopał [torf] żeby ... (Nowa Wieś); to jest kopiec ... [...] prostokoⁿtny wykopany dół ... (Pleszew); ziemniaki sie czym wykopuje? ... kombajn kopie? ... (Zielona Łąka); kopiec ... [...] musi być słoma ziemia dół wykopany troche tam na jakó^ms ... tego ... i ... nakryte ... (Zielona Łąka); (Marszew); to jez maszyna ma łańcuch ... i kopie ziemniaki jak kiedyś kopało się ... fizgako^m ... (Sośniczka); myśmy takó^m motyko^m albo dziabko^m wykopywali ... tak że ... była ra-

dlonka i ... *to^m motyko^m sie szło kopało ziemniaki ...* (Nowy Olesiec); *wykopane pyry ...* (Józefów).

KOPARKA – ‘urządzenie do wykopywania ziemniaków’: *po prostu sie koparka na to mówi ... ale jeszcze kiedyś ... takie ... mówiło sie ... nie wiem czy to nie jest ... czy to taka gwara ... czy to tak tyko ... w jakimż określonym rejonie ... figzaka sie na to mówiło ...* (Broniszewice); *no to koparka ... nie wim ... chyba ...* (Witaszyce).

KOPCZYK – ‘pryzma ziemniaków lub innych roślin okopowych przysypanych ziemią i okrytych słomą w celu zabezpieczenia ich przed zmarznięciem’: *taki kopczyk specjalny może? ... [...] jag ja jeszcze ja byłam młoczsza to ... to inaczej wygłoⁿdało ... ziemniaki sie wykopywało ... ustawiało sie w takim rze^hdzie ... i przykrywało sie ... słomo^m ziemio^m żeby nie zmarzły na zime ...* (Broniszewice).

KOPER – ‘roślina o długich, pierzastych łodyżkach, stosowana jako przyprawa, np. do gotowanych ziemniaków’: *rozpuszczało sie go [=ser] w ko^mpieli wodnej ... dodawało sie masło ... żółtko ... koper ... i tak powstawał ser smażony ...* (Pleszew); *można dodać ... ziola ... można dodać koper można dodać szczypior lub pieprz i wtedy ... ten ser be^hdzie miał odpowiedni smag i aromat ...* (Grodzisko); [W ogródku sadi się] *sałate koper ... pore marchew pietruszke ... cebule ...* (Tomice); *jak kisi sie ogórki? ... czea wyplukadź ogórki ... i zaloć potym tegó ... naukłodac ... tegó ... chrzanu do ... nie chrzanu ... chrzanu tyz ... ale kopru ...* (Gizalki); [Na gzikę] *czszeba zmielić twaróg ... dodać do niego pieprz sól śmietanę koper oraz szczypiorek ... i cebulę ...* (Pleszew); (Jarocin); (Marszew).

KOPEREK – ‘często stosowana przyprawa do ziemniaków, z młodych gałązek kopru’: [R1:] *zwykły ser musioł uj... ugnić ...* [R2:] *no ... żeby nabrał odpowiedniej konsystencji ... i potem sie go smażyło ... na troszke tłuszczu ... smażyło ... dodawało sie kmineg albo zielony koperek ... był pyszny ...* (Grodzisko); [Jak kisi się ogórki?] *ogórki ... musi być koperek ... musi być czosnek ... musi być chrzan ... no i to wszystko ... zalewamy wodó^m ze solo^m ...* (Pleszew); (Broniszewice); (Dobrzyca); (Marszew).

KOPERKOWY – ‘zawierający dużo koperku’: [Ser] *koperkowy ...* (Grodzisko); *koperkowa ... herbata ...* (Dobrzyca).

KOPIANA – ‘krowa, która kopie’: *kopiana ...* (Sośniczka).

KOPIARKA – ‘urządzenie do wykopywania ziemniaków’: *kopiarka ...* (Pleszew).

KOPIEC – ‘pryzma ziemniaków lub innych roślin okopowych przysypanych ziemią i okrytych słomą w celu zabezpieczenia ich przed zmarznięciem’: *warzywa ... w czasie zimy przechowuje się w chłodnej piwnicy ... a niektóre na przykład ziemniaki marchew seler można przechowywać w kopcach specjalnie do tego przygotowywanych ... gdzie wykopywano taki dół odpowiednich ... parametrach czy odpowiedniej gło^mbokości żeby ... warzywa nie zmarzły ... w ziemi ... odpowiednio sie przykrywało słomo^m zabezpieczało ... później ziemią ... zabezpieczenie przed mrozym ...* (Marszew); *to jest kopiec ... [...] prostokoⁿtny wykopany dół ... około tak czterdziestu centymetrów ... [...] no gły^mboki ... zależy ile ziemniaków ... długość ... w przyzme układane so^m ziemniaki ... i przykrywane słómó^m i na to narzucana jes ziemia ... na to^m słóme ...* (Pleszew); *no*

w kopcach też ... no ... [...] só^m ziemniaki przykryte tam słomo^m czy czymż i na to zimio^m ... (Witaszyce); no kopiedz jes ... mu... gđzi... to jes wykopane gđzieś za sto-doło^m ... w takim miejscu żeby można było tam dojs ... ale też był na takij gł^mbokości siedymdziesióⁿ sześćdziesióⁿ centymetrów do met... do metra raczej nie ... no i tag jak ... gł^mbiej na takim piaszczystym suchym terenie żeby tam woda nie nachodziła ... no i tag jak tu wcześniej już mówiam ... że przy... przykryty były słomo^m ... obsypany piaskiem ... i jeszcze ... przykryty był ... te ziemniaki były przykryte^e ... snopkami żeby one ... nie pomar-zły ... a przeczszymały do wiosny ... (Nowy Olesiec); (Dobrzyca); (Józefów); (Zielona Łąka).

KORALE – bez l. poj., ‘czerwona narośl na szyi u niektórych ptaków’: [Indyk jest] duży ... gulgocze ... ma czerwone korale ... i cza... przeważnie jes ... czarny ... (Sośnica).

KORBAL, KORBOL – ‘warzywo pokryte pomarańczową, grubą skórką, o żółtym miąższu’: [R1:] chodź ... o starych nazw ... [R2:] przedwojnnie korbal ... (Pleszew); [Korbol] a to jes ... dynia bania ... (Pleszew); dynia albo korbol może być ... inna nazwa ... (Sośnica); (Marszew).

KORBKA – ‘zgięty pręt, którym kręcąc, można wprawić w ruch jakiś mechanizm’: no dawniej była taka maszyna ... wlewało sie tam mleko i kreⁿciło sie korbko^m ... (Sośniczka); kierzynka ... to taka jakby skrzynka na ... i z korbko^m i sie obraca ... i tak sie robi maselko ... (Grodzisko); taka maszyna była ... i za pomoco^m ... wkładało sie główke kapusty i ... korbko^m sie kreⁿciło ... i to tak sie ładnie poszatkowało rozdrobniło sie ... (Broniszewice).

KORBOL > KORBAL.

KORYTO – ‘podłużne naczynie, w którym podaje się jedzenie lub picie zwierzętom gospodarskim’: no to myśmy wołali nys nys nys ... do jedzenia do koryta żeby [świnia] doszła ... (Nowy Olesiec); wlewane do koryta jedzenie ... (Pleszew); (Broniszewice); (Marszew); (Witaszyce).

KORZENNY – ‘odnoszący się do przypraw takich jak cynamon, goździki, gałka muszkatałowa itp.’: aby powstał piernik należy dodać do ciasta miód ... przyprawę korzenną i opcjonalnie kakao ... (Pleszew); piernik ... no no wypieka sie ciasto ... dodaje sie przypraw odpowiednich na... jakiś korzennych ... (Lenartowice); piernik ... gdy sie robi ... głównym składnikiem piernika jes przyprawa ... korzenna ... oraz miód ... moⁿka jajka ... i powidła ... (Sośniczka).

KORZEŃ – 1. ‘część rośliny znajdująca się w ziemi’: ogórki umyte zalewam w ... solanko^m ... i wkładamy ziele angielskie liź lałowy korzeń chrzanu ... i czosnek ... (Pleszew); 2. ‘część grzyba wyrastająca z podłoża; nóżka’: [Grzyb składa się] z kapelusza z czszonu ... z korzenia ... (Broniszewice).

KORZONEK – ‘część grzyba wyrastająca z podłoża; nóżka’: [Grzyb składa się z] kapelusza i z korze... korzonka ... ogonka ... (Sośnica); [Grzyby składają się] z korzonków ... i łebków no bo inacy ... (Józefów).

KOSTECZKA – zdr., ‘przedmiot mający kształt prostopadłościanu’: smalec ... kroj sie słonine w kosteczke i kładzie sie do rondla i ... i topi ... (Jedlec).

KOSTKA – 1. ‘przedmiot mający kształt prostopadłościanu’: a kompot to tyż ...

w kostke kroisz dynie i osłodziś troche ... (Witaszyce); żurek ... robi sie najpierw specjalny zakwas ... a później ... do garnka włoży sie kiełbaske pokrojono^m w plaste... w plasterki albo w kostke ... (Broniszewice); smażonka albo świeżonka czasu... no ... tak ... [...] smażone mieⁿso ... zaraz po uboju świni kroi sie ... w kostke ... smaży i ... przyprawia sie soló^m ... (Marszew); (Pleszew); 2. 'partia masła przeznaczona na sprzedaż': (Grodzisko); (Józefów).

KOSTNY – 'sporządzony na kościach': grochówke ... no czeba namoczyć groch ... i znowu ... wywar z ... wywar kostny albo wa... na ... dodaje sie ... łuskany groch ... ziemniaki marchewke oczywiście warzywa wszystkie ... majeranek ... (Sośnica).

KOSZTEL – 'odmiana jabłek o zielonożółtej lub żółtej skórce, owoce stają się słodkie i kruche po odleżeniu w chłodzie': [Odmiany jabłek to] antonówka kosztel papierówka ... (Marszew).

KOSZTELA – 'odmiana jabłek o zielonożółtej lub żółtej skórce, owoce stają się słodkie i kruche po odleżeniu w chłodzie': malinówki ... teraz ... lobo ... renety ... ^{te} Jez! te jabłek to jes ... renety i jeszcze tego ... kosztele ... (Gizałki); to by piersze były papierówki ... lobo ... jonagold ... jonatany ... czempiony moje ulubione ... kosztele ... renety i złote i szare ... no i antonówki na przetwory ... (Pleszew).

KOSZULKA > W KOSZULKE.

KOŚĆ – 'twarda część szkieletu zwierząt': [Kwaśne to] biały barszcz ... biały barsz ... wywar z kości warzyw ... i zacioⁿgane moⁿkó^m ... i doprawiane octem ... wszystkim ... (Pleszew); najpierw do każdyj każdej zupy

pocześnieby jes wywar ... taki z kości mieⁿsa ... (Pleszew); nagotowuje sie ... zupe z kości ... (Jarocin); [Kwaśne] aha ... no to jez akurat ... inaczej biały barszcz ... tak że to była ... we wielu domach jeszcze sie to teraz gotuje ... to polega na tym że ... gotuje sie z kości wieprzowych najczeⁿściej ... (Broniszewice); ro^mbanka to jes ... miyⁿso razym za słonino^m ze wszystkim ro^mbane ... z kośćmi tyż jes ... (Gizałki); [Na żurek] gotuje sie ... mieⁿso przeważnie żeberka ... wyⁿdzony boczeg lub wyⁿdzone kości ... (Sośnica); żeby nagotować zupe [repetę] to czea jakiś kość wrzucić ... nie? ... jakież miⁿso ... i potym wszystkie warzywa kroisz w kostke i to wrzucosz gotujesz ... albo zaklepujesz ... albo nie zaklepujesz ... (Tomice); zupa jarzynowa no to jes tak ... marchewka pietruszka seler por ... nagotuje sie na na kościach albo ... na żeberkah i dodaje sie wszystkie warzywa i sie gotuje ... (Sośnica).

KOTLECİK – zdr, 'rozbite mięso, opanierowane i usmażone na tłuszczu': kotleciki można schabowe takie zrobić ... (Pleszew); [Z kury] kotleciki można zrobić ... (Pleszew).

KOTLET – 1. 'część tuszy wieprzowej wzdłuż odcinka grzbietowo-łędźwiowego kręgosłupa': i potem sie dzieliło [tuszę wieprzową] ... kotlety ... szynka przednia szynka tylnia ... potem żeberka no ... zależy ... ale wszystko czeba było podzielić to mieⁿso ... (Nowy Olesiec); kotlet to jes czeⁿś mieⁿsa wzdłuż świni ... wzdłuż krzyża świni ... (Jedlec); kotlet ... to jes ... od kryⁿgostupa ... to jez najlepsze miyⁿso ... które kroi sie na ... na kawałki ... do ... kotlet ... inaczej ... do do jedzynia kotlet ... [...] schabowy ... (Pleszew); kotlet ... to jes pas mieⁿsa wzdłuż kreⁿgostupa ... (Kotlin); (Jarocin); 2. 'mięso, opanierowane i usmażone na tłuszczu':

a. ‘w postaci rozbitego kawałka’: *można też zrobić kotlety z piersi ...* (Lenartowice); *kotlety zrobić z piersi można ...* (Tomice); *kotlet ... to jes ... od kryⁿgostupa ... to jez najlepsze miyⁿso ... które kroi sie na ... na kawałki ... do ... kotlet ... inaczej ... do do jedzynia kotlet ... [...] schabowy ...* (Pleszew); *kotlety schabowe ...* (Gizałki); *kotlet to jes schab ...* (Lenartowice); (Jarocin); (Kuczków); **b.** ‘w formie spłaszczonej kulki z mięsa mielonego’: *kotle[t] ... to jes ze schabowe czy tam mielone ...* (Gizałki).

KOTŁOWNIA – ‘pomieszczenie, w którym znajduje się piec grzewczy’: [Pomieszczenie na drewno, węgiel] *no komórka albo ... kotłownia ...* (Pleszew).

KOZA – ‘zwierzę o krótkiej sierści i charakterystycznej brodzie, rogach zagiętych do tyłu’: *od kozy jes to mleko kozie a od owcy mleko owcze ...* (Grodzisko); *z kozy syry ... z owcy sery só^m ...* (Cieśle).

KOZAK – ‘gatunek grzyba o kapeluszu jasnobrązowym lub ciemnobrązowym na smukłym, białym trzonku pokrytym licznymi, ciemniejszymi kosmykami; koźlarz babka’: *prawdziwki kozaki maślaki pieczarki ...* (Pleszew); *maśląg jes śliski a kozag jes twardy ...* (Pleszew); *kozag ma tako^m noge ... chudą prosą ... jasno^m z takimi kreszczkami ... szarymi ... i na wierzchu jes czerwony ...* (Wieczyn); (Dobrzyca).

KOZI – ‘pochodzący od kozy’: *od kozy jes to mleko kozie a od owcy mleko owcze ...* (Grodzisko); *no z koziego mleka można też ser zrobić ...* (Broniszewice); [R1:] *oscypki robio^m ...* [R2:] *no to z owczego ... nie? ... z owczego mleka to oscypki ale z koziego no to ... ser biały ...* [R1:] *ser kozi ... no ...* (Pleszew); *owca ma swojo^m ... no nie raczyj*

nie ... mleko to jez mleko ... mleko kozie mleko owcze ... (Sośnica); *mleko owcze mleko kozie ...* (Pleszew).

KOZIOŁEK – ‘narzędzie kuchenne (dawniej drewniane, dziś często plastikowe) rozgałęzione lub w kształcie gwiazdki na końcu, służące do mieszania płynów’: *przeważnie jedna osoba tam zajmuje sie rzeźnikiem poćcinaniem ... a druga osoba ... i odbieraniem przez ... na miseczke krwi a druga osoba miesza szybko koziółkiem ...* (Lenartowice).

KOŹLARZ – ‘gatunek grzyba o kapeluszu jasnobrązowym lub ciemnobrązowym na smukłym, białym trzonku pokrytym licznymi, ciemniejszymi kosmykami; koźlarz babka’: (Broniszewice).

KOŹUCH – ‘wierzchnia warstwa tworząca się na stygnącym mleku’: *kożuch ...* (Broniszewice); (Grodzisko); (Pleszew); (Sośnica); (Sośniczka).

KOŹUSZEK – *pieszcz.*, ‘wierzchnia warstwa tworząca się na stygnącym mleku’: *z kożuszkem ...* (Grodzisko).

KÓLECZKO – ‘tu: krążek kończący ubijak w kierzynie’: [Części kierzynki:] *kólecčko i taki kijaszek ... i to to ... i to było ... do ubijania to było taki z dziurkami ... i to był taki kapelusz ... i to zakłodałaż [...] ...* (Sośnica).

KÓMPOT > KOMPOT.

KRAJAĆ – POKRAJAĆ – ZAKRAJAĆ – ‘kroić wiele razy’: *chruściki ... [...] robi się ciasto ... kruche ... później sie kraje kwadraciki na środku sie robi dziurke sie wywija i smaży sie na tłuszczu ...* (Sośniczka); *ina-*

czej kopytka albo szagówki ... [...] ugotowane mien... ziemniaki sie tłucze ... abo takó^m ... przeciska sie przez praske dodaje sie moⁿke jajko ... robi sie wa... wyrabia sie ... robi sie wałek ... i kraje sie na szage ... (Sośnica); nazimne ... po naszymu galart ... to sie robi z nóżek ... kraje sie mieⁿso zalewa sie ... galantyno^m ... (Jedlec); z gruzzeg obieramy ... o... strużemy gruszki wybieram nasio... nasionka ... krajemy ... kroimy na czwar... na ćwiartki ... (Sośnica); obieramy pomidory ze skór[y] ... no czszeba sparzyć pomidory obradź je ze skórki pokrajadź na ćwiartki ... (Sośnica); zakrajesz ... ziemniaki w kawalki i ... (Sośnica); to placki takie ... z ciasta ... na te ... na kluski co sie robiło ... abo peczone placki tyż sie ... [...] no móⁿka jajko ... i tero ... na tegó ... na ... jag na kluski ... nie? ... no to rozwałkujez i zaś to ... krajało sie ... i buh na ... na plyte ... (Józefów).

KRASULA – ‘krowa’: chodź do mnie chodź chodź pódź krasula chodź ... (Grodzisko).

KREMOUY – ‘o śmietanie: dająca się ubić na gęsty krem’: kremowa ... (Pleszew).

KREMÓWKA – ‘śmietana dająca ubić się na gęsty krem’: słodka śmietana jest ... kwaśna śmietana albo kremówka ... zależy ile procentowa ... (Broniszewice); (Sośnica).

KREⁿGOSŁUP, KRYⁿGOSŁUP – ‘element szkieletu kręgowców rozciągający się od czaszki do miednicy’: schab to jes przy kryⁿ-gostupie ... nie? ... na ty... potym boczki ... udo udziec ... nie wim podbrzusze ... karkówka ... no to só^m elementy ... nie? ... (Witaszyce); z karku to była karkówka ... a później schab to był z tego kreⁿgostupa od świnki ... (Broniszewice); mieⁿśnie kreⁿgostupa to schab i poleⁿdwica poc spodem ... (Lenartowice); kotlet ... to jes pas mieⁿsa wzdłuż

kreⁿgostupa ... (Kotlin); później so^m szynki ... koło kreⁿgostupa ... (Pleszew); schab ... [...] na kryⁿgostupie ... (Kuczków); (Pleszew).

KREⁿCIĆ, KRYⁿCIĆ – ‘obracać coś, poruszać czymś w koło’: no dawniej była taka maszyna ... wlewało sie tam mleko i kreⁿciło sie korbko^m ... (Sośniczka); śmietana ... to czea przez cynterfuge ... bo to kiedyś było cynterfuge sie miało i sie ... te mleko kryⁿciło ... (Cieśle); [R1:] z czego sie kierzynka? ... pewno z ubijaka i ... a to drugie ... to co tego to nie wim jak sie nazywo ... [R2:] a skoⁿd ... my takiego nie mieli tylko mieliśmy tako^m ... kreⁿcono^m maszynke ... a tego nie miałam ... (Grodzisko); sie kryⁿ-ciło wirówko^m ... i śmietana leciała w jedno naczynie a mleko w drugie ... (Sośnica); kryⁿci sie jajkim jak sie pryⁿdko obroco to jes świeże ... (Gizalki); prze[cie]ż tam były różne i takie zwykłe ... tarki takie ... i takie kreⁿcone jakieś tam były też szatkownice ... szatkownica jakoś ... (Witaszyce); taka maszyna była ... i za pomoco^m ... wkładało sie główke kapusty i ... korbko^m sie kreⁿciło ... i to tak sie ładnie poszatkowało rozdrobniło sie ... (Broniszewice); so^m szatkownice takie jakieś kryⁿcone a my w domu mamy mało^m szatkownice co ... szatkujemy kapuste to jes ... prowadnica oszczsze no i kapuste pocieramy i ładnie leco^m ... wióreczki kapusty ... no ... (Pleszew).

KREW – ‘czerwony płyn krążący w żyłach ludzi i zwierząt, zapewniający im życie; niekiedy krew zwierzęcia wykorzystywana jest w celach spożywczych’: miesza sie ... przeważnie jedna osoba tam zajmuje sie rzeźnik poćcinaniem ... a druga osoba ... i odbieraniem przez ... na miseczke krwi a druga osoba miesza szybko koziołkiem ... w wiadźrze polewanym ... i przez to mie-

szanie oddziela sie osocze które sie wyrzuca i zostaje krew która może być potem użyta do na przykład kaszanki ... (Lenartowice); a krew ze świni to ... zostawało sie albo na kiszke ... albo też wylewało do ziemi ... zależy jak kto tam ... poczebował do czego ... jeżeli samo mieⁿso no to krew była wypuszczana w ziemi ... (Nowy Olesiec); [Na czarninę] gotuje sie podroby ... z kaczkę ... gotuje sie rosół z podrobów kaczkę i zalewa się ... krwio^m zmieszano^m z moⁿki i octem ... (Sośnica); czernina ... [...] gotuje się ... podroby kacze ... rosółę i na tym rosółku sie robi ... krew ... zasypuje sie zrobi sie ... w gaczku u... wlewa sie krew i dod... do tego sypie sie dwie łyżki moⁿki i sie roz... to^m ... to^m zaprawo^m sie leje do tego rosółu i ... (Pleszew); czarnina ... [...] rosół zacioⁿgany ... krwio^m kaczkę ... (Dobrzyca); przeryza się [kaczkę] głowe i ... [...] sie te krew bierze ... (Józefów); dolewano wode troche z octym ... do tego naczynia gdzie gdzie krew wlewano ... (Gizałki); wioⁿzało sie za noge [świnię] ... na powrozie ... no i uderzało sie w teb ... siekiró^m ... obuchem ... i potym poćinało sie gardło ... i spuszczało sie krew ... (Tomice); [Jucha] to jes krew od świ... od świni ... (Jarocin); jucha to jes krew ... (Kotlin); no sie lało ocet ... i musiało sie zaraz tó^m krew ... roszczepyać bo inaczej jak sie nie roszczepyało to ona sie ... zgyⁿstła i nie było z niej nic ... (Kuczów); [R1:] w teⁿ nice wkładajo^m nóż ... wbijajo^m ... i krew sie w... kładzie do jakiegoś tam wiaderka ... i późni jes ... tak długo ... wychładzana aż krew ... jak sie wychłodzi to przestanie skrzepno^ć ... [R2:] ale przy wychładzaniu czszeba cały czaz jo^m ... [...] mieszać ... żeby sie nie skrzepiła ... skrzepła ... (Pleszew); kiszka ... [...] gotuje sie kasze ... dodaje sie pokrojono^m ... w kostke woⁿtróbkę ... krew świni ... przyprawy majeranek sól pieprz ... (Gizałki); wieⁿc do kaszanki ... jes

potrzebna ... świeża krew ze świni ... i ... no ... [...] rzeźnik ... pozyskiwał to^m krew prawdopodobnie poćinał ... świni ... gardło ... i ... ktoś podstawał wiadro i ... nie wiem tam ... z połowe tego wiadra ... upłynęło tej krwi [...] ... (Broniszewice); no kaczkę ... zabijosz ... spuszczoz krew ... na kaczym mieⁿsie do ... do tegó ... rosółu co na miyⁿsie ... co sie z tegó mieⁿsa gotuje wrzucosz wszystkie warzywka ... i potym krew zaklep... bo krew musi być z octem ... i lejesz tam śmietane moⁿke ... zaklepujesz to ... zagotowujesz i tag jes ... czernina ... (Tomice).

KREWKA – pieszcz., ‘czerwony płyn krążący w żyłach ludzi i zwierząt, zapewniający im życie’: [Nożem można się] urzno^ć i krewka leci ... (Pleszew).

KROIĆ – POKROIĆ – UKROIĆ – ‘ciąć ostrym narzędziem (najczęściej nożem) na mniejsze kawałki’: no bigos przygotowuje sie z kwaszonej kapusty wiyⁿc czszeba mieć kwaszono^m kapuste ... [...] miyⁿso sie kroi na kawałeczki ... dodaje sie koncentrat pomidorowy ... majeranek ... (Pleszew); czea śledzie wymoczyć ... bo so^m bardzo słone ... późni pokroić ... (Pleszew); a kompot to tyż ... w kostke kroisz dynie i osłodzisz troche ... (Witaszyce); [Kurę trzeba] złapadz i zabić ... oparzyć ... oczyścić ... z pierza ... umyć ... pokroić w kawałki i wrzucić do garnka ... (Kotlin); kapuśniak robimy ... kroimy kapuste dodajemy ... warzywa ... (Marszew); flaczki sie kroi z ty... żółóⁿdek ze świni ... na paseczki sie gotuje ... sie doprowia i ... (Gizałki); można pokroidź jabka [...] ... (Lenartowice); chrusty ... [...] zagniała sie moⁿke ... z żółtkami ... i z kwaśno^m śmietanó^m ... z odrobino^m proszku do pieczenia ... i po zagnieceniu ... kroi sie odpowiednie kształty i wrzuca sie na rozgrzany olej ... (Grodzisko); szatkuje ... kapuste sie sza...

jes taka szatkownica i sie ... no tak ... no szatkuje sie kroi tak sie po prostu to ... so^m tam noże i ... sie popycha to^m kapustke tak ... i szat[k]uje sie no ... (Pleszew); (Kuczaków); [Na smalec] no słonine kroisz albo melisz ... i wytopiosz ... (Tomice); czszeba zaż ukulać takie ... wałeczki ... i te wałeczki sie kroi nożym ... po kosie ... (Wieczyn); z gruzzeg obieramy ... o... struzemy gruszki wybieram nasio... nasionka ... krajemy ... kroimy na czwar... na ćwiartki ... (Sośnica); makaron ... [...] moⁿka i jajka ... wyrabia sie ... wałkuje ... i kroi ... [...] no albo jak ktoż mo maszynke to maszynko^m robi ... (Dobrzyca); uhajtnoⁿć ... no coż ukroić ... (Witaszyce).

KROJENIE – ‘cięcie ostrym narzędziem (najczęściej nożem) na mniejsze kawałki’: *krojenie ... (Broniszewice).*

KROKIET – ‘potrawa ze zwiniętego (lub odpowiednio złożonego) naleśnika wypełnionego nadzieniem’: *krokiety ... (Tomice).*

KROSIĆ – OKROSIĆ – ‘dodawać tłuszczu do potrawy’: [Okrasa] *no to jes słonina ... wytopiona ... nie? ... sie topi ... sie krosi ... (Witaszyce); [Na żurek] gotuje sie wode i dodaje sie zakwas przygotowany z moⁿki żytnij ... można dodać ... okrosić słonino^m albo można to na mieⁿ sie ugotować tyż ... (Marszew); okrasa to jes takie ... okrosić czyli jakby ... dodać tłuszczu ... żeby było bardziej tłu... no ... żeby było tłusci... lepsze ... jedzenie ... (Broniszewice); gotujemy kapuste gotujemy groch ... krosimy ... mieszamy razem ... jes kapusta z grochem ... tak ja robie ... (Pleszew).*

KROWA – ‘samica bydła domowego hodowana głównie dla pozyskiwania mleka, ma krępą budowę ciała, małe rogi

i krótką sierść’: *żeby miedź mleko krowe należy wydoić ... rano albo w południe i wieczorem ... (Pleszew); [Szwajcer] doił krowy ... i jak to mówióⁿ przyszykowały do do doinia i przede wszystkim były pod jego opieko^m ... (Kuczaków); krowa jest zwierzeⁿciem nalezoⁿcym do grupy przeżuwaczy ... dlatego ona po spożyciu pokarm przeżuwa ... kolejno ... przez przewód pokarmowy przedostaje sie on do ... wneⁿtrza jej jamy brzusznej ... (Grodzisko); [Smak sera zależy] od pasienia krów ... (Sośniczka); kiedyś brało sie kij i ... i sie gnało krowy ... (Sośniczka); żeby krowy jadły zielonke ... brukiew marchew ... (Cieśle); krowy so^m czszymane po to aby było mleko i wyroby ... z mleka ... (Broniszewice); [Smak sera zależy] [R1:] od tego pewno co te ... [R2:] jedzo^m krówki ... [R1:] co krowy jedzo^m ... nie? ... (Pleszew); nawóz ... taki który jes właśnie ... z obory ... ze stajni ... to takie naturalny to najlepi roś... najlepiej rosno^m właśnie warzywa ... chociaż teraz jes tak że można kupić gotowe ... nawóz ... z... od krowy ... od ... od konia ... (Pleszew); przerywało sie ... [...] no odstym^mpy robiło ... to wyrzywałaż i albo krowom daaś ... albo tego ... (Józefów); gospodarz ... pamieⁿtam mój tata bo ... w tej chwili nie mamy gospodarstwa ... brał opłatki i szedł do zwierzoⁿt ... dzielił ... dawał ... dzielił się z nimi to znaczy ... dawał koniom i krowom ... (Marszew); no dawano opłatki dla ... przeznaczone dla koni i dla krów ... no myślę żeby ... miały siłę ... żeby krowy dawały ... mleko ... (Marszew); [Opłatki dawano] pieskom kotom ... ale też takim zwierzeⁿtom gospodarskim ... koniom krowom i świniom ... [...] świnki i ... krowy ... dlatego że ... hoduje sie je po to żeby je później jeś ... że one so^m też jakimiś bratnimi duszami ... (Broniszewice); [Opłatki dawano] chyba koniom i krowom ... [...] bo konie praco-*

wały na roli ... a ta ... a krowy dawały pożywienie ... (Witaszyce); *myśle że [opłatek dawano] krowóm konióm owcóm ... one były przy narodzeniu w stajence ... w każdym razie tag jez na wszystkich obrazach ...* (Pleszew); [W Wigilię mówiły ludzkim głosem] *prawdopodobnie krowy ale tylko dobry gospodarz mógł to usłyszeć ...* (Sośniczka); *krowy [dostawały opłatki] żeby dawały dużo mleka ...* (Pleszew); *no to zwierzyⁿtóm sie nawet ... dowoło opłatek ... [...]* *krowom i psóm ...* (Józefów); *z tego co wiem to dziadek dawał [opłatek] krowom ... [...]* *no żeby były zdrowe i dużo mleka dawały ...* (Grodzisko); *[Opłatki były] białe i różowe ... różowy był dla ... zwierzoⁿt ... do krów ...* (Cieśle); *[Opłatki dawano] no z tego co wiem to ... krowom ... bydłu w ogóle bydłu ...* (Broniszewice); *[Opłatek dostawały] krowy chyba i konie ... bo mówili że przemówio^m ludzkim głosem ...* (Pleszew); *[Gospodarz po Wigilii] dawał krowom opłatek ...* (Marszew); (Sośnica).

KROWI – 1. ‘będący częścią krowy’: *wemie krowie ... [...]* *jes to tak zwane wymie krowie ...* (Grodzisko); 2. ‘pochodzący od krowy’: *[Mleko] krowie ... [...]* *bo krowieⁿ-ce to tak szczerze mówioⁿc to jes ... gó[wno] krowieⁿ-ce sie mówi ...* (Pleszew).

KROWIE^NCY – ‘pochodzący od krowy’: *[Mleko] krowie ... [...]* *bo krowieⁿ-ce to tak szczerze mówioⁿc to jes ... gó[wno] krowieⁿ-ce sie mówi ...* (Pleszew).

KRÓL – ‘zwierzę hodowlane, skacze i ma długie uszy; królik’: *[Króle to] tyż króliki ale z tych dużych ... bo ... to sóm takie duże hod... jakieś holenderskie czy jakieś ol... królig olbrzym czy jak tam nazywajó^m ...* (Tomice); *[Co to są króle?] króliki ...* (Jedlec); (Kotlin); (Witaszyce); 39.

KRÓLICZEK – pieszcz., ‘zwierzę hodowlane z długimi uszami, które porusza się, skacząc’: *[Tutaj w okolicy hoduje się] gyⁿsi kaczkzi indyki perlice ... i kury ... a mój ojciecz jeszczce miał króliczki ...* (Pleszew).

KRÓLIK – ‘zwierzę hodowlane, skacze i ma długie uszy’: *[Co to są króle?] króliki ...* (Jedlec); *[Króle to] tyż króliki ale z tych dużych ... bo ... to sóm takie duże hod... jakieś holenderskie czy jakieś ol... królig olbrzym czy jak tam nazywajó^m ...* (Tomice); (Kotlin); (Witaszyce); 39.

KRÓWKA – pieszcz., ‘samica bydła domowego hodowana głównie dla pozyskiwania mleka, ma krępą budowę ciała, małe rogi i krótką sierść’: *[Smak sera zależy] [R1:] od tego pewno co te ... [R2:] jedzó^m krówki ...* (Grodzisko); *opłatek kolorowy przeznaczony był ... dla krówek ... z tego wzgleⁿdu że znajdowały sie one w stajence u Jezusa ...* (Grodzisko).

KRUMKANIE > CHRUMKANIE.

KRUPCZATKA – ‘mąka pszenna grubo zmielona’: *i zagyⁿszczczoło się ... rozpuszczono^m moⁿko^m krupczatko^m ... w zimnej wodzie ...* (Marszew); *[Mąka] pszenna żytnia razowa ... tortowa krupczatka ...* (Pleszew).

KRUPNIK – ‘zupa na wywarze z warzyw i mięsa, podawana z kaszą’: *[Na mięsie jest] zupa ... krupnik ... na przykład ...* (Cieśle); *krupnik to jes zupa z kaszy ...* (Witaszyce); *zupa z kaszy ... krupnik ...* (Pleszew); *zupa jarzynowa no to jes tak ... marchewka pietruszka seler por ... nagotuje sie na na kościach albo ... na żeberkah i dodaje sie wszystkie warzywa i sie gotuje ... i doprawia ... [...]* *a jag jes krupnik no to można do tego jeszczce dodać ... weⁿdzony boczek i kasze ...*

jeⁿczmienno^m ... (Sośnica); krupnik ... [...] no gotujesz ... rosół jak tam ... na przeważnie na kości czy na czymś i ... ze wszystko^m włoszczyzno^m i ... dodajesz ... kasze i ... zakrajesz ... ziemniaki w kawałki i ... (Sośnica); (Dobrzyca); (Wieczyn).

KRUPNIOK – ‘wyrób wędliniarski sporządzany z kaszy, krwi i podrobów’: [Kiszka] no to krupniog inaczy ... no kaszanka ... (Witaszyce).

KRUPY – 1. bez l. poj., ‘zbiorcze określenie różnych rodzajów kasz’: [Krupy to] kasze ... ogólnie kasze ... (Pleszew); 2. ‘grudki kaszy’: [Krupy] zgrubiona kasza podczas gotowania ... (Marszew); 3. ‘naczynia’: krupy? ... naczynia po... no kiedyś to tag nazywano krupy ... (Józefów).

KRY^NGOSŁUP > **KRE^NGOSŁUP**.

KRY^NCIC > **KRE^NCIC**.

KRZACZEK – pieszcz., ‘krzew’: dzieci przyszy... przygotowywały w sobote ... w Wielko^m Sobote przygotowywały koszyczki gdzieś tam pod krzaczkami na dworze gdzieś tam ... koszyczki z siankiem ... i czekały kiedy ... przyniecie w Niedziele beⁿdo^m po śniadaniu mogły iż i szukać ... tych koszyczki ... zapełnione prezentami ... (Broniszewice); jagodzina ... [...] [to] krzaczeg na którym rosno^m jagody ... leśne ... (Sośnica); (Pleszew).

KRZAK – ‘krzew’: to były sadzonki najpierw sadzone ... no i z tego ... z tej sadzonki wyrastał ... taki krzak ... pod którym były ziemniaki ... (Nowy Olesiec); tyn krzak zielony ... kwitnął i potem rodziły się już ... młode pod krzakiem ... bulwy ziemniaków ... (Nowy Olesiec); to zajoⁿczek ... był ro-

biony ... i dzieci szukały ... pod krzakiem słodyczy ... zazwyczaj to so^m słodycze owoce upominki drobne ... (Pleszew); krzag jagód ... (Marszew); może być krzag może być kierzeg różne so^m nazwy ... (Sośnica); no krzak abo kierzek ... (Józefów); (Dobrzyca); (Wieczyn).

KRZAN – ‘warzywo o dużych liściach i grubym, mięsistym korzeniu, wykorzystywane w postaci tartej, o ostrym smaku i zapachu’: kiedyś zawijano [masło] w liście krzanu lub kapusty ... (Sośniczka).

(**KRZEPIĆ** –) **SKRZEPIĆ** – ‘twardnąć wraz z utratą temperatury’: [R1:] w teⁿtnice wkładajo^m nóż ... wbijajo^m ... i krew sie w... kładzie do jakiegoś tam wiaderka ... i późni jes ... tak długo ... wychładzana aż krew ... jak sie wychłodzi to przestanie skrzepnoⁿć ... [R2:] ale przy wychładzaniu czszeba cały czaz jo^m ... [...] mieszać ... żeby sie nie skrzepiła ... skrzepła ... (Pleszew).

(**KRZEPNO^NĆ** –) **SKRZEPNO^NĆ** – ‘twardnieć wraz z utratą temperatury’: żeluje czyli no ... samo sie żeluje jes gor^oca a później sie zestygnie skrzepnie ... (Lenartowice); jak sie podcina podstawia sie pojymnik pod ... kark ... i czszeba gwałtownie ... stale mieszać ... żeby [krew] sie nie skrzepła ... (Jarcin); [R1:] w teⁿtnice wkładajo^m nóż ... wbijajo^m ... i krew sie w... kładzie do jakiegoś tam wiaderka ... i późni jes ... tak długo ... wychładzana aż krew ... jak sie wychłodzi to przestanie skrzepnoⁿć ... [R2:] ale przy wychładzaniu czszeba cały czaz jo^m ... [...] mieszać ... żeby sie nie skrzepiła ... skrzepła ... (Pleszew).

KRZEW – ‘niewysoka roślina drzewiasta rozgałęziająca się na wiele pędów’: jagodzina to właśnie krzewy takie niziutki ... krze-

wy na których ... rosną jagody ... (Marszew); borówka też ma taki kolor ... jak ... jagoda ... taki ciemnogrnatowy ... tylko że jes troszeczkę wieⁿksza i rośnie na krzewie ... (Broniszewice); kociubki no ... rośnie to na krzewie ... (Kuczków); (Pleszew); (Wieczyn).

KRZEWINKA – ‘nisko rosnący krzew, który rozgałęzia się przy ziemi’: *no to właśnie ta jagodzina ... krzewinka ... (Witaszyce); borówka jes to krzewinka ... krzew ... (Wieczyn).*

KRZÓ^NKANIE > CHRZO^NKANIE.

KRZYŻ – ‘kręgosłup w okolicach miednicy’: [Części świni to] *gierki ... to gierki ... potem jes schab ... na krzyżu ... potem só^m żebra ... potem jes boczek ... jes szynka ... (Tomice); kotlet to jes czeⁿs mieⁿsa wzdłuż świni ... wzdłuż krzyża świni ... (Jedlec); (Jarocin).*

KUKURYDZA – ‘roślina zbożowa o żółtych ziarnach zebranych w kolby na wysokiej łodydze’: [Na tradycyjną sałatkę] *gotuje się ziemniaki w mu... w mundurkach warzywa wszystkie też w mund... nieobirane ... po ugotowaniu czszeba obrać ... marchew cebula ... groszek ... można kukurydze dać ... ogórek kiszony cebule ... (Sośnica).*

KUKURYDZIANY – ‘otrzymywane z kukurydzy’: *moⁿka żytnia ... pszenna kukurydziana ziemniaczana gryczana jeⁿczmienna orkiszowa ... (Marszew); (Pleszew).*

KULKA – ‘tylna część półtuszy wieprzowej, w okolicy łączenia grzbietu i tylnych kończyn; szynka’: *łopatka z przedniej nogi ... szynka czyli kulka z tylnej nogi ... (Lenartowice); szynke się wycina z zadniej kulki ... i jo^m się pekluje i wyⁿdzi ... (Jedlec).*

KUMKANIE – ‘chrapliwy odgłos (najczęściej wydawany przez świnie)’: [R1:] *kwi kwi kwik ... to że kumkanie ... [R2:] chrumkanie ... [R1:] krumkanie ... krumkanie no ... różnie ... (Pleszew).*

KUNA – ‘niewielkie zwierzę podobne do łasicy, ma wydłużone ciało, ciemne ubarwienie z podłużną, jaśniejszą plamą od strony brzucha’: *kuna to jez małe zwierzóⁿt-ko ... (Tomice); (Lenartowice).*

KUPER – ‘tylna część tułowia ptaków, z której wyrasta ogon’: [Części kury] *to szyjka ... skrzydełka ... kuper czyli tylnia czeⁿs ... udo ... pierś pałka ... pazurki czyli ... [...] stópki ... (Lenartowice); czarnina ... [...] rosół zacioⁿgany ... krwio^m kaczki ... [...] czea jó^m ugotować ... na warzywach ... z kaczki ... z skrzydełek ... kupra i szyi ... [...] [do tego podaje się kluski] szersze takie ... łazanki ... (Dobrzyca); kuper ... (Józefów); (Kuczków); (Sośnica); (Pleszew).*

KUPEREK – ‘tylna część tułowia ptaków, z której wyrasta ogon’: *kuperek ... (Pleszew).*

KUPIĆ – ZAKUPIĆ – ‘nabyć coś za pieniądze’: *wymyślosz te sery a tu pewno chodzi o tamte sery co tamte ... co tamte zrobiłaś ... c ty zrobiłaś ser ... nie ten co idziesz do sklepu kupić ... (Pleszew); w naszej miejscowości była to pani organistka ... a w późniejszym czasie można było zakupić je [=opłatki] u ... ksieⁿdza ... (Grodzisko); zakwas ... zaczyn żuru ... w butelce w słoiku można kupić ... (Pleszew); można kupiść ale można robić bo to czszeba zrobić zacier ... z moⁿki żytniej ... i to się zalewa wodo^m ... i to potem fermentuje stoi jakiś czas i potem się robi z tego kwas ... (Sośnica).*

KUPOWAĆ – ‘nabywać coś za pieniądze’: *no u nas [opłatki] sie kupowało przy kościele ... (Pleszew); [Opłatki] kupujemy w kościele ... (Grodzisko); [Opłatki] tero sie kupuje w sklepie ... a kiedyś to nie wiem ... ministranci nosili też ... (Witaszyce); nie pamieⁿtam żeby moja babcia piekla chleb ... babcia raczej kupowała chleb jak ... w sklepie ... (Broniszewice); [Kurcząt] sie nie chowa teraz ... pi... sie kupuje ... (Gizałki); z masła ... mosz takó^m forymke kładziez masło ... i może być z masła ... kupujesz z cukru ... z chleba ... ludzie piekli ... baranki ... (Tomice); [R1:] mieⁿso sie kupuje w hurtowniach mieⁿsnych ... [R2:] w sklepach ... rzeźnickich ... (Pleszew); kupujesz denaturad lejesz w podstawek podpoloż i ... opolosz kure ... (Tomice); no w dzisiejszych czasach to sie ... raczej kupuje [zakwas do żurku] ale kiedyś sie robiło ... (Sośnica); kanold to jes cukierek ... cukierek który sie kupowało w sklepach ... (Kuczków).*

KURA – ‘samica ptactwa domowego, hodowana głównie ze względu na jaja’: *no cieszy sie ... gdacze ... a w ogóle kury które so^m w okresie ... noszenia jajek ... majo^m ładny czerwony grzebień ... a te które so^m spo... w spoczynku czyli ... przestały sie nieś to majo^m szary grzebień taki niepozorny ... (Lenartowice); były zi... kury o zielonych nogach były kury ... o obrośniⁿtych nogach i miało to w tym momyncie ... swoje nazwy ... [...] no zielononóżki mówili na kury zielononóżki które ... znosiły jajka tyż ... inne ... i były one lepsze od zwykłych kur ... (Kuczków); a te małe drobne ziemniaki sie potym odkładało na bo[k] osobno i gotowało albo dla kur ... jako pożywienie albo dla świń ... (Nowy Olesiec); kura zniosła jaje ... (Gizałki); [Tutaj w okolicy hoduje się] perlice indyki ... geⁿsi kaczkki kury ... goł^m-bie ... (Lenartowice); wylatuje ... [...] albo*

linieje ... ale raczej mówió^m że kura ... wylatuje ... pióra mu wylatujó^m ... jej wylatujó^m ... (Pleszew); wyrzucano je [=skorupki ze święconego jajka] kiedyś ... kuróm dawano ... (Gizałki); przeważnie to ... taki był zwyczaj żeby sie kury właśnie niosły i dobrze hodował drób to sie je [=skorupki ze święconego jajka] gniotło i ... podrzucalo kurom który ... które to zjadały ... (Lenartowice); najczeⁿściej [kupuje się] kury czyli kurczaki ... indyki ... (Lenartowice); kura ... dorosła to raczej sie tylko na rosół nadaje ... bo mieⁿso nie jes zbyd mieⁿkie ... (Lenartowice); berda ... [...] jes to ... zbiornik ... w którym sie gromadzi ... gromadzi sobie kura ... ziarnka pokarm ... (Jedlec); nogi kury ... z pazurkami to só^m ... to só^m drapki takie ... drapołki ... (Kotlin); (Pleszew); (Sośnica); (Tomice).

KURCZACZEK – ‘młode od kury; mięso z niego’: [Na rosół] *i wkładamy ... mieⁿsko ... najlepiej jag jes to kawałek kurczaczka kawałek indyka ... i kawałek z kaczkki mieⁿska ... (Pleszew); (Lenartowice).*

KURCZAK, KURCZOK – ‘młode od kury; mięso z niego’: *rosół ... no to ta[k] jag jag jo robie ... co mi tu ... [...] kurczak do wody ... który sie zagotuje ... odlać to^m wode ... wypłukać ... zalać ... (Pleszew); no rosół to ... bierzemy dobre mieⁿsko ... przede wszystkim skrzydełka od kurczaka ... ¹udka od kurczaka ... (Nowy Olesiec); pisklaki kurczoki ... (Lenartowice); nagotowuje sie bulion z innego mieⁿsa ... na przykład wołowiny czy tam wieprzowiny czy kurczaka ... (Lenartowice); kurcze małe ... a kurczag już duży ... (Tomice); najczeⁿściej [kupuje się] kury czyli kurczaki ... indyki ... (Lenartowice); (Kotlin); indyki kaczkki kurczoki ... (Tomice); kurczak ... (Kuczków); (Jedlec); (Pleszew).*

KURCZE, KURCZĘ – ‘młode od kury; mięso z niego’: *wyleⁿg ... [...] no kurcze robi dziurkę w skorupce i potem sama ... wypaduje ... po trochu po trochu i sie wydostaje na wierzch ... (Tomice); kurcze małe ... a kurczag już duży ... (Tomice); (Pleszew); kurczyⁿta ... (Jarocin); kurczę ... (Lenartowice); kurczo^t ... (Pleszew).*

KURCZĘ > KURCZE.

KURCZOK > KURCZAK.

KURKA – 1. *pieszcz.*, ‘samica ptactwa domowego, hodowana głównie ze względu na jaja’: [Skorupki ze święconego jajka] *kurkóm ... kurkóm dawano ... skruszono i kurki ... (Grodzisko); młoda kurka ... (Jarocin); 2.* ‘gatunek grzyba jadalnego o żółtym, lejkowatym kapeluszu; pieprznik jadalny’: *jakie gatunki grzybów najbardziej so^m ... można znaleźć ... na przykład goⁿski można znaleźć bardziej jesienio^m i wczesno^m wiosno^m ... kurki w ś... w cioⁿgu całego roku właściwie ... (Marszew); [Kurka ma] jakby taki parasol w górę wygieⁿty ... i te blaszki chyba ma ... na blaszkach ... (Pleszew); [Grzyb kurka] żółty jes ... i ma wywinieⁿty kapelusz ... (Sośnica); opieńki to takie grzyby só^m ... jadalne ... takie jak kurka o! ... i to takie blaszki to majó^m ... (Józefów); (Broniszewice); (Dobrzyca); (Wieczyn).*

KURNIK – ‘budynek, pomieszczenie, w którym trzyma się kury, gęsi’: *kurnik ... (Gizałki); geⁿsnig albo kurnik ... (Lenartowice); : [Co znaczy, że kura wynosi jajka?] [R1:] znosi jajka ... ale tylko nie w kurniku tylko pewnie gdzieś tam na podwóreczku albo gdzieś ... [R2:] albo w ogródku ... (Pleszew); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczaków); (Tomice).*

KUROPATWA – ‘niewielki ptak dziko żyjący, ma ubarwienie szarobrunatne z białymi i czarnymi plamkami’: [Kuropatwa] *to jez małe szare ... ptozbek ... (Tomice); [Kuropatwa] to taka jes szara i ... tag jak kurczak wygłoⁿda taka ... no ... (Lenartowice).*

KURZY – ‘będący częścią kury lub kurczaka’: *to jes kurza noga odcieⁿta ... podudzie od ... tegó ... to jes pałka ... jag obetniesz ... podudzie to ... zostanie ci pałka ... (Tomice).*

KUSKUS – ‘drobna kasza z ziarna pszenicy’: *jes z jeⁿczmienia kasza jeⁿczmienna ... [...] kuskus ... owsiana ... (Marszew); (Pleszew).*

KWAKAC – ‘o kurze na jajkach: wydawać charakterystyczny odgłos’: *kwacze ... (Pleszew).*

KWASIĆ – 1. **SKWASIĆ** – **UKWASIĆ** – **ZAKWASIĆ** – ‘doprowadzać do fermentacji warzyw, mleka, śmietany’: *jeżeli [mleko] jest ... bardzo mocno skwaszone ... [...] wtedy należy je podgrzać ... a nastę^mpnie przedzić ... i oddzielić serwatka ... od tego sera ... (Broniszewice); kapuśniak ... [...] z kapusty kwaszonej ziemniaków warzyw i wywaru ... (Pleszew); [R1:] zsiadłe mleko sie robi ... [R2:] zakwaszone takie ... (Grodzisko); no bigos przygotowuje sie z kwaszonej kapusty wiyⁿc czszeba mieć kwaszono^m kapuste ... (Pleszew); najpierw do każdyj każdej zupy poczszebny jes wywar ... taki z kości mieⁿsa ... a potem ... jak do kapuśniaku warzywka i kapusta kwaszona ... (Pleszew); ogórkowo^m to wiadomo że starte do tego ogórki kwaszone ... (Pleszew); [Dodawało się śmietanę] no kwaśno^m ... skwaszono^m ... (Witaszyce); śmietano^m ukwaszono^m ... (Jarocin); kisdź można buraki ... buraczki ...*

[...] jesczcy kisidź można ogórki ... a kwasic kapusty ... (Tomice); 2. 'dodawac kwaśnej przyprawy': [Kwaśne to] barszcz biały gotowany na wywarze z mieⁿsa i z warzyw ... zaklepywana śmietano^m i moⁿko^m doda... kwaszona octem ... (Marszew).

KWASIĆ SIE – SKWASIĆ SIE – 'o mleku: fermentować': [Mleko] skwasi sie ... kwaśne jest ... (Broniszewice); jeżeli mleko sie robi coraz geⁿstsze to znaczy że sie kwasi ... (Broniszewice); kwasi sie ... (Pleszew); skwasi się ... (Pleszew).

KWAŚNA ŚMIETANA – 'poddana fermentacji śmietana, którą można wykorzystać do produkcji masła lub jako dodatek do potraw': masło sie robi ze śmietany kwaśnej ... (Pleszew); słodka śmietana jest ... kwaśna śmietana albo kremówka ... zależy ileprocentowa ... (Broniszewice); no to jes śmietana kwaśna ... (Sośnica); plyⁿdze ... [...] z ziemniaków ... moⁿki i jajka ... [...] [Można jeść] z cukrem ... z bito^m śmietan... z kwaśno^m śmietano^m ... (Jedlec); no golonka może być ... peklowana albo surowa ... i można jo^m też równie dobrze zrobić z piwem ... albo pieczona z warzywami z marchewko^m selero^m poro^m ... pieprzem sol... pieprz sól jes dawana ... może też bydź majeranek ... kwaśna śmietana ... (Pleszew); plindze ... [...] sie smażyło na gło^mbokim tłuszczu a można je jeść z ... z tym cukrym ... z kwaśno^m śmietano^m ... (Sośniczka); [Dodawało się śmietanę] no kwaśno^m ... skwaszono^m ... (Witaszyce); (Grodzisko).

KWAŚNE – rzecz., 1. 'zupa na mięsie, zaprawiana śmietaną, doprawiana octem': [Kwaśne to] biały barszcz ... biały barsz ... wywar z kości warzyw ... i zacioⁿgane moⁿko^m ... i doprawiane octem ... wszystkie ... (Pleszew); [Kwaśne to] barszcz biały go-

towany na wywarze z mieⁿsa i z warzyw ... zaklepywana śmietano^m i moⁿko^m doda... kwaszona octem ... (Marszew); [Kwaśne] no jes to biały barszcz ... gotowany na golonkach wieⁿc ... golonki zalewało sie wodo^m gotowało sie wywar ... z golonki dodawało się przyprawy takie jak majeranek pieprz ziele angielskie ... troszeczek cukru do smaku ... pieprzu mielonego do smaku ... no i oczywiście troche mleka ... i zagyⁿszczało się ... rozpuszczono^m moⁿko^m krupczatko^m ... w zimnej wodzie ... (Marszew); no to jez akurat ... inaczej biały barszcz ... tak że to była ... we wielu domach jesczce sie to teraz gotuje ... to polega na tym że ... gotuje sie z kości wieprzowych najczeⁿśniej ... dodaje sie warzywa ... przyprawy sól pieprz majeranek ... a później sie zabiela jag już sie gotuje mieⁿska i te warzywa zabiela sie ... śmietano^m albo mlekiem ... i ... na to sie mówi tak zwane kwaśne ... można podawać z ziemniakami ... (Broniszewice); > BIAŁE KWAŚNE; 2. 'zabielany żurek na zakwasie': [Kwaśne to] tyż zupa taka ... na zakwasie ... [...] taka warzywna ... wiysz? ... ziemniaki to i ... tylko po prostu zabiela tym tym zakwasym takim ... (Witaszyce).

KWAŚNE JAJA – 'rodzaj zupy na włoszczyźnie, zaciąganej mąką z dodatkiem octu i śmietany, jajka wybija się do zupy i w niej się je gotuje': to była taka zupa ... kwaśne jaja ... ja wiem że mama gotowała ... [...] wrzuca sie ... na wode z octem ... i sie gotuje ... i to mówió^m że to so^m kwaśne jajka ... (Pleszew); ☞ 42.

KWAŚNE JAJKA – 'rodzaj zupy na włoszczyźnie, zaciąganej mąką z dodatkiem octu i śmietany, jajka wybija się do zupy i w niej się je gotuje': to była taka zupa ... kwaśne jaja ... ja wiem że mama gotowała ... [...] wrzuca sie ... na wode z octem ... i sie gotu-

je ... i to mówi^m że to so^m kwaśne jajka ... (Pleszew).

KWAŚNE MLEKO – ‘sfermentowane, gęste mleko; zsiadłe mleko’: *jeżeli mleko sie robi coraz geⁿstsze to znaczy że sie kwasi ... [...] mamy wtedy kwaśne mleko ...* (Broniszewice); *można ziemniaki gotować i ugniatadź razem z ... na przykład z kwaśnym mlekiem czy ... dodawać skwarki smażone z tłuszczem i cebulo^m ...* (Lenartowice); (Grodzisko); [Ser robi się] z mleka ... [...] kwaśnego ... i które czszeba owarzyć ... (Pleszew); *no to jes kwaśne mleko jak sie zgyⁿstnie ... nie? ...* (Sośnica); *zsiadłe inaczej kwaśne mleko ...* (Pleszew); *polewka no jes to zupa ... mlecz... z mleka kwaśnego czy maślanki wody ...* (Gizałki).

KWAŚNICA – ‘górska zupa z kiszzonej kapusty’: [R1:] *no my nie używamy ale może kwaśnica? ... [...] to w górach robio^m ... tag nazywajo^m ...* [R2:] *kwaśnice to z tego kwasu ... z kapusty ... no ...* (Pleszew).

KWAŚNIEĆ – SKWAŚNIEĆ – ‘o mleku: fermentować’: *kwaśnieje ...* (Sośniczka); (Grodzisko); *skwaśniałe [mleko] ...* (Pleszew); *skwaśnieje ...* (Pleszew).

KWAŚNY – ‘mający smak taki, jak po dodaniu soku z cytryny’: *jeden [ser] może jes wieⁿcej kwaśny jeżeli mleko było za długo właśnie podgrzewane za długo stało ...* (Pleszew); [Smak sera] *zależy jak długo jez mleko ... przygotowane do ukwaszenia ... jak za mocno to bydzie za kwaśny ... czszeba po prostu to wyczuć ...* (Pleszew); *no ale to to angres bo on mo taki ... meszek ... kwaśny jez jeżeli ...* (Józefów); (Broniszewice); (Cieśle); (Sośnica); (Sośniczka). > KWAŚNA ŚMIETANA, KWAŚNE, KWAŚNE JAJA, KWAŚNE JAJKA, KWAŚNE MLEKO.

KWIAT – ‘część rośliny z barwnymi płatkami’: [Na wino] *zbierało sie modraki ... i i sie zylywało tylko kwiaty ...* (Kuczków); *a wino z modraków sie robiło zbierało sie ten modrak ... te czubki sie obrywało te kwiaty ... i dosypywało sie cukier ... do wody ... i pomieszało sie to na słóncu i ... dojrzewało ...* (Dobrzyca).

KWIATEK – ‘część rośliny z barwnymi płatkami’: *świeⁿcone sie przeważnie dekoruje buksza... wykorzystujoⁿc bukszpan ... i ewentualnie kwiatki wiosenne ...* (Lenartowice); *to jez na przezi^mbinie ... na kaszel ... na przezi^mbinie ... [...] tak ... bierzesz piⁿcet kwiatków ... mleczu ... to zalywosz ... litrym wody ...* (Tomice).

KWICZEĆ – ‘o świni: wydawać charakterystyczny dźwięk’: *kwiczy ...* (Witaszyce).

KWICZENIE – ‘głos wydawany przez świnię i niektóre inne zwierzęta’: (Nowy Olesiec).

KWIK – ‘głos wydawany przez świnię i niektóre inne zwierzęta’: *kwik ...* (Marszew); (Nowa Wieś); (Pleszew); (Witaszyce).

KWIRLAJEK – ‘narzędzie kuchenne (dawniej drewniane, dziś często plastikowe) rozgałęzione lub w kształcie gwiazdki na końcu, służące do mieszania płynów’: *kwirlajek ...* (Sośnica);

KWITNO^NĆ – ‘wypuszczać kwiaty’: *tyń krzak zielony ... kwitnął i potem rodziły sie już ... młode pod krzakiem ... bulwy ziemniaków ...* (Nowy Olesiec).

KWOCZEĆ – ‘o kurze na jajkach: wydawać charakterystyczny odgłos’: [Kura] *siedzi na jajach ... nie chce zejś ... i nie ... normalnie nie kwoko ... tylko tak ... kwoczy ...* (Tomieć).

KWOKA – ‘kura, która wysiaduje jajka lub ma pisklęta’: *kwoka bydzie siedzieć bydzie wyly... wylyⁿgać bydzie wylyⁿgać ...* (Gizałki); *która wysiaduje jajka ... to jes kwoka ...* (Pleszew); *kwoka to siedzi bardzij ...* (Kuczaków); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Lenartowice); (Tomice).

KWOKAĆ – ‘o kurze na jajkach: wydawać charakterystyczny odgłos’: [Kura] *kwocze ... nasadza sie na gniazdo ...* (Lenartowice); [Kura] *kwocze jak ... jak chce siedzieć na jajkach ...* (Tomice); [Kura] *siedzi na jajach ... nie chce zejś ... i nie ... normalnie nie kwoko ... tyko tak ... kwoczy ...* (Tomiec); *kwocze ... kwoko ...* (Tomice); *kwoka ...* (Tomice); *bo chodzi i kwoko ...* (Jedlec).

L

LAŁROWY > LISTEK LAŁROWY, LIŚ LAŁROWY.

LAS – ‘zwarty zespół drzew i innej roślinności’: *borówka leśnie... rośnie w lesie ...* (Marszew); *no jak wyglóⁿdajó^m poziomki ... podobne do do maliny tylko mniejsze i ... rosnó^m przeważnie w ... lasach ...* (Kuczków).

(LATOWAĆ –) WYLATOWAĆ – ‘o kurach: tracić okresowo pierze’: *wylatuje ... [...]* albo *linieje ... ale raczej mówió^m że kura ... wylatuje ... pióra mu wylatujó^m ... jej wylatujó^m ...* (Pleszew); *wylatujó^m młode [kury] ...* (Gizałki); (Jedlec).

LAUROWY > LAŁROWY.

LEBERKA – ‘rodzaj wędliny nadziewanej masą z wątroby zwierzęcej lub drobiowej’: *leberka ... to jest ... woⁿtrobiana ...* (Kotlin); [Leberka] *nó to jes właśnie ta woⁿtrobiana ... tag różnie to nazywali na wsiach ... nie? ...* (Witaszyce); (Jedlec); (Tomice).

LEBIODA – ‘pospolity chwast o drobnych, zielonych kwiatach zebranych w gronka’: (Jarocin); 5.

LECIEĆ – WYLECIEĆ – 1. ‘spadać’: *krowa ma szczyki ... przez które so^m dobrane i czeba umiejeⁿnie ... raz prawo^m raz lewo^m reⁿkó^m naciskać ... żeby mleko leciało ...* (Pleszew);

2. ‘o mleku: kipieć’: *wykipieć ... wyleci! ...* (Grodzisko); (Cieśle).

LEJEK – ‘część kierzynki’: *bo kierzynka to bydzie rozumisz to ... tyn lejik i z tym ubijakim to bydzie a to bydzie inaczej ...* (Pleszew).

LEJO^NCY – ‘płynny’: *co to znaczy styⁿgno^ć żeby ona ... bo óna bydzie taka ... lejoⁿca a jak styⁿgnie to jeszcze bydzie sztywno ...* (Pleszew).

LEKIE – rzecz., ‘narząd oddechowy – płuca; też: wykorzystywany jako podroby’: [Części świni to] *łopatki só^m ... no i w śródku jes serce woⁿtroba lekie ... no ...* (Tomice); *lekie jes płuca ...* (Pleszew).

LEN – ‘roślina o oleistych nasionach, siana dawniej do wytworzenia przędzy’: *kiedyż używano do tego bodajże szmatek z lnu ...* (Grodzisko).

LE^NGNO^Ć SIE, LYNGNÓ^Ć SIE – ‘wykluwać się’: *wylyⁿgi bo lyⁿgnó^m sie wtedy ...* (Gizałki); *leⁿgnó^m sie ...* (Jedlec).

LENINY – ‘odmiana ziemniaków’: *leniny ...* (Pleszew).

LEPKI – ‘taki, który się lepi’: [Maślak] [R1:] *no ten właśnie obslizgły ... i szerszy ten ...* [R2:] *ale nie ... nie ... broⁿzowy tyż*

ma łeb do góry ... [R1:] taki wywinieⁿty kapeluż ma bardziej ... [R2:] ta[k] jak ślimaki ... lepki śliski ... (Pleszew).

LESZCZ – ‘silnie spłaszczona ryba słodkowodna, z otworem gębowym tworzącym charakterystyczny, wysuwalny ryjek’: *lesz to też ryba karpio... dosyć duża ryba ... karpinowata tak ... tak zwana ... (Pleszew).*

LESZCZYNA – ‘krzew, na którym rosną orzechy laskowe’: *no mosz wyⁿdzarke niktórzy mają^m postawione my ten... musisz wyⁿdzić zawsze dźrzewym ... liściastym ... owocowymi leszczynó^m ... (Tomice).*

LEŚNY – ‘taki, który występuje w lesie’: *ogólnie wszystkie grzyby ... od pieczareg leśnych ... [...] ... to so^m bedki ... (Pleszew); (Marszew); (Sośnica).*

LEŻAKOWAĆ – ‘o potrawach: odłożyć na jakiś czas, by potrawa nabrała pożądaných cech’: *receptura jes tak że bierze sie tam jakieś wiadro czy inne naczynie ... przegotowano^m wode ... i sypie sie po kolei sól i sie miesza i taki sposób domowy to był że tak długo sie dodaje tej soli aż ... jajko po prostu wypływa ... [...] i ... w tym kilka dni powinna tam w zależności od wielkości szynki kawałka mieⁿsa ... powinno sobie tam leżakować ... po czym właśnie sie weⁿdzi ... (Lenartowice).*

LEŻAŁKI – rzecz., ‘owoce polnej gruszy’: *to leżałki tak zwane ... (Grodzisko); (Sośnica).*

LEŻEĆ – POLEŻEĆ – ‘o potrawach: odłożyć na jakiś czas, by potrawa nabrała pożądaných cech’: *golonka musi być zapeklowana ... w soli ... poleżeć ... troche żeby przeszła solo^m ... no i zaś sie dopiero jó^m gotuje ... (Sośnica); (Pleszew).*

LIN – ‘ryba żyjąca w zarosłych i mulistych zbiornikó w wody, o wydłużonym kształcie ciała’: *lin? ... podłużny jes taki ... i ta woⁿski ... wiⁿcy ... (Gizałki); w meⁿtnych wodach żyje lin ... (Pleszew).*

LINIEĆ – ‘o kurach: tracić okresowo pierze’: *wylatuje ... [...] albo linieje ... ale raczej mówi^m że kura ... wylatuje ... pióra mu wylatują^m ... jej wylatują^m ... (Pleszew); wylatują^m pióra ... linieją^m ... (Jarocin); [Kura] linieje ... (Kotlin); (Tomice).*

LIPA – ‘drzewo o sercowatych liściach i wonnych kwiatach, przez dzieci wykorzystywana do zabawy w tzw. noski: z jakich roślin sie przyrzóⁿdza herbaty ziołowe? ... z miyⁿty z lipy z ... malin ... (Kuczków); herbaty ziołowe ... [...] rumianeg i tyn ... jeszcze ... rumianek ... i ... lipa ... (Józefów); 7, 9.

LIPOWY – ‘wytworzony z lipy’: [Miód] *lipowy gryczany ... wielokwiatowy ... (Witaszyce); [Miód] akacjowy ... lipowy ... spadziowy ... rzepakowy ... (Kotlin); no ... to mosz ... miód ... akacjowy ... wrzosowy ... lipowy ... (Tomice); [Herbata] mieⁿtowa ... lipowa ... (Dobrzyca); (Jedlec).*

LIS – ‘drapieżne zwierzę o rudej sierści (mogą występować także inne ubarwienia), cenione ze względu na futro’: [Kury] *same wchodzą^m ... przeważnie mają^m jakieś ... jakież małe wejście dźwi główne so^m zamknieⁿte bo lubio^m spokój ... przeważnie mają^m jakież jakież małe tam wejście którym sie dostają^m które na noc czszeba zamknoⁿć żeby liz nie powycioⁿgał ... (Lenartowice); (Tomice).*

LISTEK – pieszcz., ‘zielona, spłaszczona część rośliny wyrastająca z gałęzi lub ło-

dygi': *no najpirw sie gotuje kapuste żeby ... sparza sie listki kapusty żeby nie była tego potym ... sie powycina te ... gł^mby żeby nie były takie twarde ... no i gotuje sie ... (Sośnica); [Rumianek] to jez roślina ... roślina o drobnych poszarpanyh listkach ... (Lenartowice).* > LISTEK LAŁROWY.

LISTEK LAŁROWY – 'suszony liść wawrzynu szlachetnego, stosowany jako przyprawa': *gotuje sie rosół ... no ... z miens... mieⁿso musi być ... [...] listeg lałrowy ... z dwa ziarka ziela ... ziarynka pieprzu ... stawiamy gotujemy ... no ... (Zielona Łąka); (Marszew).*

LISTOWY – przym., 'o jednej z odmian gołębi: odznaczająca się umiejętnością powracania do gołębnika z dużych odległości': [Rasy gołębi] [R1:] *pocztowe ... [R2:] listowe ... [R1:] zwykłe goły^mbie ... pawiki ... (Kuczków).*

LIŚCIASTY – 'posiadający liście': [Do wędzenia używano drzewa] *tylko liściastego i dobrze wysuszonego ... (Pleszew); [Do wędzenia] no tylko było twarde dźrzewo liściaste tak zwany ... tylko z... owocowe ... liściaste ale to też by... dobrze by było ... grusza bo ona maa taki ładny kolor weⁿdzenia ... śliwka no ... z takich dźrzew ... (Nowy Oleśiec); no mosz wyⁿdzarke niktórzy majó^m postawione my ten... musisz wyⁿdzić zawsze dźrzewym ... liściastym ... (Tomice); (Lenartowice); (Pleszew); (Zielona Łąka).*

LIŚ > LIŚ LAŁROWY.

LIŚĆ – 'zielona, spłaszczona część rośliny wyrastająca z gałęzi lub łodygi': *kopiec ... [...] musi być słoma ziemia dół wykopany troche tam na jakó^mś ... tego ... i ... nakryte ... zimniaki só^m tym ... jako^mż może*

słomo^m liściami na to troche ziemi ... no żeby ... nie zmarzły ... (Zielona Łąka); [W co zawijano świeże masło? [R1:] dawniej? ... w liście w rabarberu ... (Pleszew); [Babcia] zanim zawiezie na targ ... to owijała w liście ... w liście rabarberu ... żeby ono- [=masło] miało chł^odno ... (Grodzisko); kiedyś zawijano [masło] w liście krzanu lub kapusty ... (Sośniczka); [Masło] mogło być w liściach kapusty białej ... w to co ... to co moja mama tag robiła właśnie ... (Pleszew); [Na gołąbki] gotuje się biało^m ... liście białej kapusty e... białej kapusty albo włoskiej ... (Sośnica); [Burak] ma serce ... i to jes w liś... środku w liściach jak ... i to só^m ... najmłocze liście ... (Sośnica); na brytfanie w piecu czy jakoś kiedyś kiedyś tak robiło pyrczoki ... albo na liściu z kapusty ... (Gizałki); ogórki ... układa sie w beczce lub w słoikach ... nieduże te ogórki ... dodaje sie koper chrzan ... liście wiśni ... de^mbu ... (Marszew); goło^mbki ... [...] no gotujesz ... parzyż liście ... z kapusty ... (Tomice); (Dobrzyca). > LIŚ LAŁROWY.

LIŚ LAŁROWY, LIŚĆ LAŁROWY – 'suszony liść wawrzynu szlachetnego, stosowany jako przyprawa': *do tego [=bigosu] sie daje smażone mieⁿso i przecier pomidorowy ... liście lałrowe ... (Sośniczka); możemy dodać mieⁿso a jag jes postny kapuśniak to bez mieⁿsa ... no i przyprawy ... ziele angielskie ... liś lałrowy ... pieprz ... (Marszew); [R1:] golonka ... [...] czeba jo^m zapeklowadź najpierw ... z tydziń po... popeklować ... i potem jo^m ugotować w przyprawach z liściem lałrowym z zielelem angielskim ... (Grodzisko); no czeba było jó^m [=szynkę] ... dobrze dosolidź i ... i przyprawy ... wrzucić w nió^m czyli liście lałrowe ... ziele angielskie ... no ... to jes tak zwane peklowanie ... (Kuczków); (Broniszewice); (Pleszew).*

LIWAREK – ‘dźwignia do podnoszenia ciężarów’: [Świnię trzeba] *umyc ... wcióⁿgnóⁿć ... i tegó ... może je takie liwarki albo kładli na ... tym ... na ... drabinie przecinali brzuch ... i tyn ... i wycióⁿgali flaki ...* (Tomice).

LOBO – ‘odmiana jabłek o zielonożółtej skórcie z ciemnoczerwonym rumieńcem’: *malinówki ... teraz ... lobo ... renety ... łe Jezu! te jabłek to jes ... renety i jeszcze tegó ... kosztele ...* (Gizałki); *to by piersze były papierówki ... lobo ... jonagold ... jonatany ... czempiony moje ulubione ... kosztele ... renety i złote i szare ... no i antonówki na przetwory ...* (Pleszew).

LOTKA – ‘duże pióro w skrzydłach ptaków, umożliwiające im latanie’: [Gęś] *ma lotke i te ... ma du... ma lotke i pióro ... i to pierze ... puch ...* (Jedlec); *jez lotka i puch ...* (Gizałki); (Jarocin).

LUBAWY – ‘o mięsie: zawierający mało tłuszczu, chudy’: *zawsze dziadek tegó ... go-dol ... że ón chce lubawe ...* (Tomice).

LUBCZYK – ‘roślina, która uważana jest za afrodyzjak wg wierzeń ludowych; stosowana jako przyprawa’: *pekluje sie czyli ... moczy sie w wodzie z solo^m i z przyprawami jak tam czosnek czy lubczyk i tak dalej ...* (Lenartowice); [Herbata] *mieⁿtowa ... lipowa ... Jezu! jeszcze jaka? ... lubczyk chyba z lubczyku ... no wiⁿcy nie pamiⁿtóm ...* (Dobrzyca).

LUBIĆ – ‘znajdować w czymś przyjemność, mieć w czymś upodobanie, mieć skłonność do czegoś’: [R1:] *no jag na przykład ja to robię bo moje wnuczki lubio^m ... jak sie to mówi no? ... fileti ...* [R2:] *filety ...* [R1:] *spageti ... to oni lubiejó^m właśnie*

z ... (Pleszew); *szparagowo^m przeważnie sie robi lano^m kluseczk-albo można zasy-pać leciuteńko kaszko^m manno^m ... to każdy według smaku uznania co kto lubi ...* (Pleszew); *a kompot to tyż ... w kostke kroisz dynie i osłodziś troche ... jakies goździki sie tam dodaje to tego i ... i jes kompocik ... kiedyś ... kompod lubiłam lubiłam ...* (Witaszyce); *w tej okolicy to jes tak ... żurek pomidorowa ... grochowa kapuśniaczek ... jarzynowe zupki ... no różne ... co kto lubi ...* (Zielona Łąka); *plindze ... [...]* czyli *placki ziemniaczane no to ... tarte ziemniaki moⁿka też jajko ... można dodawać cebuli jak kto lubi ...* (Lenartowice); *placki ziemniaczane ... [...]* *naste^mpnie je pieczemy na smalcu lub na oleju ... a w zależności od tego ... z czym kto lubi podaje sie je z... ze śmietano^m z jogurtem z cukrem ... można też na ostro ...* (Grodzisko); *gzi ke ... biały ser ... miksuje się go i dodaje się śmietane i troszeczke mleka oraz sól można dodać ... czosnku troche ... można dodać szczypiorku koperku ... jak to... jak kto lubi ...* (Sońniczka); [Mieć długie zęby to] *nie lubić czegoś ... coś co nie smakuje po prostu ... no ...* (Marszew); [Mieć długie zęby] *czegoś nie lubić ... strasznie nie lubić ...* (Pleszew); *śledzie i karpie ... no i oczywiście te chudziutkie czyli mintaj miruna ... te najbardziej ... my lubimy ...* (Pleszew); *nie lubie za bardzo białej kielbasy i może dla... (Broniszewice); [Gazer] kto lubi pić wódkę ...* (Dobrzyca); (Nowy Olesiec); (Tomice).

LUBIEĆ – ‘znajdować w czymś przyjemność, mieć w czymś upodobanie, mieć skłonność do czegoś’: *nie lubieć tegó ... mieć długie zy^mby ...* (Gizałki); *i w to potem wlewałam troche mleka ... można było ... albo kto lubiał na słodko to troche cukru i soli ... a kto bez ... na na ten ... to ... tylko samo^m solo^m ...* (Nowy Olesiec); *zupa owo-*

LUKIER

cowa to ... kiedyś to tak zupy owocowe czy... sie gotowało zacioⁿgało sie śmietano^m i ... z makaronem ... z czym kto lubioł ... (Józefów); to co my nie lubieli ... Boże! jak to sie nazywało? ... jak zabijalim ... świnie zawsze to to było ... ^luch! ... (Tomice); [Kawę pije się] albo w kubkach ... albo w szklance ... jak kto lubioł ... (Józefów); ciotka to lubiaa ... (Józefów).

LUKIER – ‘polewa z roztopionego cukru wykorzystywana do dekoracji ciast’: *później [pączki] sie posypuje po upieczeniu ... po usmażeniu ... cukrem albo cukrem pudrem albo lukrym ... (Pleszew); [Szneka z glancem] to jes drożdżówka z lukrem ... (Pleszew); [Na mazurki wielkanocne] czszeba przygotować ciasto kruche z moⁿki jajek cukru i masła ... zagniatą to wszystko rozwałkowane się ciasto piecze ... i zdobi się lukrem lub czekoladą ... (Pleszew).*

LUKROWAĆ – ZLUKROWAĆ – ‘polewać lukrem’: [Na jabłecznik] *robimy ciasto ... nakładamy na to jabka ... przykrywam je ... i wsadzamy do pieca sma... pieczemy go ... potem upieczę się ... lukrujemy i zjadamy ... (Pleszew); piernik ... no no wypieka sie ciasto ... dodaje sie przypraw odpowiednih na... jakiś korzennych ... czeⁿsto może być ... to jakiś tam ... ciasto jakiś ... po prostu takie ciemne ... że dodaje sie ... odpowiednie jakieś ... moⁿki ... potem sie lukruje ozdabia ... (Lenartowice); zlukrowane ... (Pleszew).*

LURA – 1. ‘słaba herbata’: (Dobrzyca); 2. ‘słaba kawa lub herbata’: (Józefów); (Kuczków).

LUSA – ‘stos lub rząd jakiegoś surowca’: [Z ziemniaków] *usypało sie luse ... luzym i sie przykryło i ... (Józefów).*

LY^NGNÓ^NĆ SIE > LE^NGNO^NĆ SIE.

Ł

ŁEB – 1. ‘głowa zwierzęcia’: *uderza sie siekiró^m w łeb ... świni ... i potym sie ... w serce nożym ... żeby wypuścić ... juszke ... (Gizzałki); wioⁿzało sie za noge [świnię] ... na powrozie ... no i uderzało sie w łeb ... siekiró^m ... obuchem ... (Tomice); salceson robi sie z podrobów ... to znaczy sie serca nerek ... nereg i tych ... i pólików ... z łba świni ... (Jedlec); 2. ‘kapeluszy grzyba’: [Maślak] [R1:] *no ten właśnie obslizgły ... i szerszy ten ... [R2:] ale nie ... nie ... broⁿzowy tyż ma łeb do góry ... (Pleszew).**

ŁE^NTA, ŁY^NTA – ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: *no łeⁿta ... no bo to łyⁿta i óna usycho zaś ta łyⁿta ... (Józefów); chyba łyⁿta sie mówiło ... (Pleszew); (Kuczów); (Lennartowice); (Marszew); (Nowa Wieś).*

ŁE^NTY, ŁY^NTY – ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: *no tyż łyⁿty czy jak sie mówi na to ... no łeⁿty ... (Witaszyce); (Dobrzyca); (Pleszew); (Sońnica); *no takie wgle^mbie nie i to [=ziemniak] wypuszcza znaczy z tego oczka ... te łeⁿty ... (Józefów); łyⁿty to jes ... to jes ... łodyga chyba ... (Zielona Łąka); łyⁿty ... (Jarocin); (Dobrzyca); (Kotlin); (Pleszew); (Tomice).**

ŁE^NCINA, ŁY^NCINA – ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: *to była łyⁿcina ... (Pleszew); (Gizzałki); (Jedlec); łyⁿciny ... (Marszew); łeⁿciny dopiero so^m późni ... [wcześ-*

niej] no to jes ... no łodyga ... (Pleszew); kiedyś sie na to mówiły łeⁿciny ... (Broniszewice).

ŁEPEK – ‘kapeluszy grzyba’: *kozak to jez na wysokiej na dużej nóżce i czerwony łeppek ... (Pleszew); sowa ... mo ogónek tyż troszke jaśniejszy a na wierzku takó^m mo ... s... chrowató^m ... naskórek ... o! ... na tym łepku ... (Józefów); u nas? ... [najwięcej jest] tak zwanych czarnych łepków ... [...] mo łeppek ... bardzo ciemno broⁿzowy lub czarny ... (Wieczyn). > CZARNY ŁEPEK.*

ŁODYGA, ODYGA – ‘część rośliny ponad ziemią, z której wyrastają liście’: *łyⁿty to jes ... to jes ... łodyga chyba ... (Zielona Łąka); badył taki odygi ... (Pleszew); łodygi ... (Witaszyce); łeⁿciny dopiero so^m późni ... [wcześniej] no to jes ... no łodyga ... (Pleszew); (Broniszewice).*

ŁOPATKA – 1. ‘narzędzie w całości drewniane, składające się z długiego trzonka i płaskiego zakończenia, służące do przesuwania bochenków w piecu’: (Pleszew); 2. ‘mięso wieprzowe z okolic łączenia grzbietu i kończyn przednich’: [Części mięsa świni to] *schab karkówka szynka łopatka ... boczek ... [...] żeberka ... boczek ... golonka ... [...] i stóпки i głowizna ... to wszystko co pamieⁿtam ... (Pleszew); to może zrazy ... poczszebny jes kawalek mieⁿsa ...*

wieprzowego jag już mówimy o tym świnio-
biciu ... z łopatki albo ze szynki ... (Broni-
szewice); (Zielona Łąka); rozbiór ... rozbi-
ranie świni ... [...] to jes karkówka ... teraz
... karkówka ... teraz jes ... łopatka ... bo-
czek ... żeberka ... schab ... golonka szyn-
ki ... (Gizałki); łopatka z przedniej nogi ...
(Lenartowice); [Części świni to] łopatki
sóm ... no i w środku jes serce wóⁿtroba lekie
... no ... (Tomice); łopatka jes z przedniej
nogi ... (Jedlec); (Jarocin); 34.

ŁOWIĆ – ‘wyciągać ryby z wody za pomo-
cą wędki: wykuwali ... duże ... takie prze-
ry^mble w łodzie ... i tam ... pod... sie wpusz-
czało wyⁿdke i tam sie łowiło ... (Gizałki);
wykuwało sie ... przere^mble ... w łodzie ...
taką dziure ... i w tej dziurze sie łowiło ...
(Marszew); a czszea było wyro^mbać siekie-
ro^m przere^mble ... i w tej przere^mbli sie łowiło
rybki ... (Pleszew); łowić ryby ... na prze-
re^mbli sie mówiło ... (Broniszewice).

ŁÓJ – ‘tłuszcz z kaczki’: wiyem że chyba jak
dziecko było chore to ... rozgrzany [Łój] i sie
nacieralo ... no ... nacierało sie klatke pier-
siowó^m ... plecy ... (Pleszew); (Dobrzyca).

ŁUDKO – ‘część nogi ptaka powyżej kolana,
wykorzystywana w celach spożywczych’:
no rosół to ... bierzemy dobre mieⁿska ...
przede wszystkim skrzydełka od kurczaka ...
łudka od kurczaka ... (Nowy Olesiec); mo-
żeż łudka usmażyć ... (Tomice); [Kurczaka]
najpierw sie oparza z pierza ... przecina sie
wycioⁿga sie ... jelita wszystko sie wyrzuca ...
no i kroi sie na kawałki ... i jes z tego filet ...
udka ... (Pleszew); (Kotlin).

ŁUPAĆ – ‘wydobywać za pomocą rąk ziar-
no z łupinki’: to jes tak zwany bóbr ... i to
sie łupał... łupinki wyrzycalo te zielone a to

sie gotowało ... pyszne jedzonko ... (Nowy
Olesiec).

ŁUPINA – ‘skórka warzywa lub owocu’: co
sie odkrawa? ... no łupiny ... struże sie ...
(Witaszyce); kraszanki to jajka gotowało sie
w łupinach od cebuli ... i miały zabarwie-
nie broⁿzowe ... (Pleszew); kraszanka lub
pisanka ... [...] można było je gotować w łu-
pinach od cebuli ... (Sośniczka); no u mnie
na przykład to było tak że te orzechy sie ...
zbierało ... oczywiście sie oddzielało od łu-
pin ... nie od łupin ... od takich zielonych łu-
pin ... (Broniszewice); [Ziemniaki] w mun-
durkach albo w łupinach ... (Pleszew); pyry
w łupinach ... (Grodzisko); (Wieczyn); łu-
piny strużyny ... (Lenartowice); gotowanie
... łupin z cebuli ... (Jarocin); (Kuczków).

ŁUPINKA – ‘skórka warzywa lub owocu’:
to jes tak zwany bóbr ... i to sie łupał... łu-
pinki wyrzycalo te zielone a to sie gotowało
... pyszne jedzonko ... (Nowy Olesiec).

ŁUSKA – 1. ‘to, co pokrywa ciało ryb’:
karaś jes taki ... żółty w drobno^m łuske ...
(Marszew); karaś też jes po... podobny do
płatki tylko charakteryzuje tym że ma ... zło-
tawe łuski ... (Pleszew); [Zostawione łuski
z wigilijnego karpia] podobno przynoszo^m
szczeⁿście ... (Sośnica); [Łuski z wigilijnego
karpia zachowuje się] no ... żeby przynosi-
ły ... pienioⁿżki ... zawsze wuja [...] ma to
... (Sośnica); 2. ‘twarda okrywa niektórych
warzyw, owoców itp.’: pisanka kraszanka
... [...] no tam ... jeżeli na jednolity kolor
sie chce ... to były różne sposoby na zielono
... to sie gotowało w trawie ... na na tag na
żółto ... w łuskach cebuli ... (Lenartowice).

ŁUSKAĆ – ‘ściskając, obierać coś z łuski’:
grochówke ... no czeba namoczyć groch ...

*i znowu ... wywar z ... wywar kostny albo
wa... na ... dodaje sie ... łuskany groch ...
(Sośnica).*

ŁY^NTA > ŁE^NTA.

ŁY^NTY > ŁE^NTY.

ŁY^NT – ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: łyⁿt ... (Pleszew).

ŁY^NCINA > ŁE^NCINA.

M

MACAĆ – ‘dotykając, sprawdzać, czy kura będzie znosić jajka’: [Gospodyni] *maca kure ...* (Lenartowice); (Kuczków); *no kiedyś to macali [kury] tero nig nie maco ...* (Tomice); (Jedlec); (Kotlin).

MACIORA – 1. ‘samica świni, która ma młode’: *maciora z warchlakami czy? ...* [...] *z prosieⁿtami ...* (Pleszew); *no patyk to jest też takie sp... pomieszczenie odgradzone czy do jednej świni czy do dwóch ...* [...] *na przykład ... tam gdzie ... była maciora co rodziła małe to ...* (Nowy Olesiec); (Broniszewice); (Marszew); (Witaszyce); 2. ‘stary ziemniak, z którego wyrósł nowy krzak’: *to ... ludowa maciora ...* (Lenartowice).

MAJERANEK, MAJRANEK – ‘przyprawa o intensywnym zapachu powstała z suszonych, ciętych łądyżek i liści (szaro omszonych) rośliny o tej samej nazwie’: *no bigos przygotowuje się z kwaszonej kapusty wiyⁿc czszeba mieć kwaszono^m kapuste ...* [...] *miyⁿso sie kroi na kawaleczki ... dodaje się koncentrat pomidorowy ... majeraneK ...* (Pleszew); (Broniszewice); (Lenartowice); *żurek przyrzoⁿdza się na zakwasie ... gotuje się jakiegos tam ... cebulke ... kielbase ... może być boczek ... ten zakwas ... i przyprawia się różnymi przyprawami do smaku sól majeraneK ...* (Wieczyn); [Doprawiało się] *majrankiem ... startym szczególnie majrankiem ... startym w palcach przed samym podaniem do zupy ...* (Marszew); *kiszka ...*

[...] gotuje się kasze ... dodaje się pokrojono^m ... w kostke woⁿtróbkę ... krew świni ... przyprawy majeraneK sól pieprz ... (Gizałki); *peklowanie szynki ... nacieramy solo^m ... czosnkiem ... majerankiem ...* (Kotlin); (Sośnica); (Tomice).

MAJERANKA – ‘przyprawa o intensywnym zapachu powstała z suszonych, ciętych łądyżek i liści (szaro omszonych) rośliny o tej samej nazwie’: [Do bigosu daje się] *kiszono^m kapuste ... grzyby kielbaskę boczek pomidory ... jeszcze śliwki suszone ... można dodać winko ... majeranke ...* (Pleszew).

MAJRANEK > MAJERANEK.

MAK – ‘jadalne nasiona rośliny o dużych, najczęściej czerwonych, kwiatach rosnących na wysokich, kosmatych łądygach’: *nasty^mpnie podawano potrawy wigilijne ...* [...] *był to karp ... smażony ... naste^mpnie śledzie ... kapusta z grochem z grzybkami ... pierogi ... łązanki z makiem ...* (Grodzisko); *kluski z makiem ...* (Sośnica); [Makiełki są] *z makaronu maku zmielonego z ...* [...] *z rodzynkami orzechami migdałami miodem ... i wymieszane z tym makaronem ...* (Pleszew); [R1:] *mak się gotuje ...* [R2:] *o już! ... kiedy to robiłaś? ...* [R2:] *no ale chwilećke ... ja ... ta[k] jak powinno być a że dzisiaj jest takie ułatwienie że już gotowe ... się gotuje potym się go przez maszynkę dwa razy prze-*

krzyⁿci ... (Pleszew); najpierw sie sparza ten mak ... późni sie przekrzyⁿci przez maszynke ... (Pleszew); [Na makielki] robi sie makaron ... mieszo sie z makiem ... mielonym ... z bakaliami i miodem ... (Marszew); mleko ... sie tego zagotuje ... i tego ... i mag mielony ... to so^m makielki ... z maku ... (Józefów); zalewam mak ... na noc gorⁿco^m wodo^m ... żeby tak ... nasycił sie ... to^m wodo^m ... nast^emⁿny dzień ocedza... ocedzam ... i miele dwukrotnie ... (Marszew); (Broniszewice); (Sośnica); (Wieczyn).

MAKOWY – ‘zrobiony z maku’: *czszeba zrobić mak ... mase makową ... zaparzyż mak ... ocedzić go ... zmielić go dwukrotnie w maszynce ... przyprawić ... dodać tłuszcz rozpuszczony miód bakalie cukier jajko ... (Pleszew); z to^m maso^m makowo^m gdzie tam ... dodaje sie też różne przyprawy albo migdały albo tam ... rodzynki czy jeszcze inne ... bakalie [...] ... (Lenartowice); makowiec ... [...] na kruchym cieście po prostu mase sie wyklada i ... i te ... jak sie ... kručze ciasto i na to mase makowo^m ... (Witaszyce).*

MAKRELA – ‘ryba morska o zielonkawym grzbiecie, jasnym spodzie, w Polsce często spożywana w postaci wędzonej’: (Pleszew).

MALINA – ‘krzew o drobnych, różowoczerwonych owocach; też: owoc tej rośliny’: *no nalewki z różnych ... rzeczy robiło sie ... z ... różnych malin ... z wiśni z ... jagód ... z różnych różności robiło sie nalewki ... (Kuczków); no jak wyglⁿdajó^m poziomki ... podobne do do maliny tylko mniejsze i ... (Kuczków); [R1:] koperkowa ... herbata ... no mieⁿtowa ... [...] [R2:] z czarnej porzeczki ... [...] [R1:] maliny ... żurawiny przede wszystkim ... (Dobrzyca); (Józefów); (Marszew); (Pleszew).*

MALINÓWKA – ‘odmiana jabłek o jasnofioletowej skórce i posmaku malin’: *malinówki ... teraz ... lobo ... renety ... ^te Jezul te jabłek to jes ... renety i jeszcze tegó ... kosztele ... (Gizałki); (Broniszewice); (Pleszew).*

MANNA – ‘drobna kasza otrzymywana z ziarna pszenicy’: *manna to tyż możeż i na wodzie i na mleku kaszke mannó^m ... (Pleszew); (Marszew); (Witaszyce).* > KASZA MANNA, KASZKA MANNA.

MARCHEW – ‘warzywo o pomarańczowym, podłużnym, jadalnym korzeniu’: *no my nie używaliśmy [=nie poprawialiśmy koloru masła] ale można by pewnie było marchew ... sok z marchwi ... (Pleszew); [Na rosół] przygotowuje sie kawalek mieⁿsa drobiowego na przykład albo wieprzowego dodaje sie warzywa takie jak ... marchew por pietruszka cebula seler ... (Broniszewice); marchew pietruszka buraczki ... co bardzo dużo robie soku właśnie z tych ... z tych ... z tych warzyw ... (Pleszew); [W ogródku uprawia się] marchew pietruszke selere pore ... (Gizałki); [Przez zimę można przechowywać] marchew buraczki kapuste ... (Pleszew); (Cieśle); (Dobrzyca); (Jedlec); (Józefów); (Kuczków); (Marszew); (Nowy Olesiec); (Sośnica); (Tomice); (Witaszyce).*

MARCHEWECZKA – *pieszcz.*, ‘warzywo o pomarańczowym, podłużnym, jadalnym korzeniu’: *gotuje sie rosół ... [...] włoszczyzna ... czyli to wsz... wiadomo ... nie? ... pietrusze... pietruszka marcheweczka to wszystko ... (Zielona Łąka).*

MARCHEWKA – ‘warzywo o pomarańczowym, podłużnym, jadalnym korzeniu; też: potrawa z tego warzywa’: [R1:] *w tamtych czasach to nie do... nie poprowiali [kolo-*

ru masła] ... [R2:] *teraz wieⁿcej ... pewno marchewki lejo^m albo co ... nie wiem ... soku z marchewki ... (Grodzisko); [Na rosół] wode musimy zagotować ... wkładamy pietruszke marchewke seler por zarumienionom cebulke ... (Pleszew); [Na obiad je się] rosółek z makaronem ... potrawka ryż ... kurczak pieczony ... do tego ... jarzynka marchewka fasolka ... (Pleszew); no najpierw czszea jo^m poszatkować ... drobno ... i ucisno^ć mocno w becze można przekładać ... to^m kapuste ... na przykład marchewko^m ... (Marszew); parzybroda to jes ... inaczey ... zupa z sodkiej kapusty ... z warzy... z kapu... z marchewko^m ... ziemniakami ... (Sośnica); (Jarocin); (Kotlin); (Lenartowice); (Witaszyce).*

MARGARYNA – ‘tłuszcz spożywczy wytwarzany z olejów roślinnych, mający konsystencję masła’: [Jajecznicę smaży się] *na masełku na margarynie ... kto co lubi ... (Grodzisko); zakruszyć biały ser ... pos... musi postać pare dni w ciepłym miejscu ... on tak sie ... spleśnieje i zaś czszeba usmażydż na goroⁿcym ... na goroⁿco na maśle czy na margarynie ... (Sośnica); karpátke robi się ... ta[k] jak ciasto ptysiowe ... zagotowuje sie wode z margaryno^m dosypuje sie moⁿkę ... (Sośniczka).*

MARJANEK – ‘przyprawa o intensywnym zapachu powstała z suszonych, ciętych łodyżek i liści (szaro omszonych) rośliny o tej samej nazwie; majeranek’: *pasztety sie robi ... sie z podrobów nerki ... woⁿtroy i ... podgardla ... meli sie przez maszynke doprawia sie ... marjankiem solo^m i ... pieprzem ... pieprzym i cebulkó^m ... (Jedlec).*

MARMOLADA, MARMYLADA – ‘gęsta masa z przetartych, gotowanych z cukrem owoców’: *kształtujemy poⁿczki ... i ... doda-*

joⁿc ... marmolade i pieczemy na rozgrzanym oleju ... (Grodzisko); marmolade robimy z owoców ... w garnku gotujemy owoce do odparowania wody ... miesza się je ... pod koniec gotowania dodajemy cukier ... (Pleszew); marmolada to jes ta ... z owoców sie robi ... tam na przykład ... co? ... z wiśni ... z wiśni ... rozgotowujesz to i ... i tak długo ... i cukru dużo miszosz tak długo że ona ... albo gotujesz że ... z dwie godziny ... ocstawiasz ona sie styⁿgnie i to jez marmolada ... tak co babcia wie a tak to nie wiem ... (Pleszew); marmolada to jes przetwór owocowy ... z przetartych owoców z dużó^m ilośció^m cukru można je zrobić ... na przykład z śliwek ... (Sośniczka); (Lenartowice); z marmyladó^m ... (Pleszew).

MARMOLADKA – pieszcz., ‘gęsta masa z przetartych, gotowanych z cukrem owoców’: *poⁿczki to też ... [...] marmoladka jeszcze w środku ... musi być ... no ... (Grodzisko).*

MARMUR – ‘twarda skała, błyszcząca po wypolerowaniu’: *czyli marmurka jes ... z marmuru ... (Dobrzyca).*

MARMURKA – ‘marmurkowa osełka do ostrzenia’: *oszczsze noże na ... dużyj takij piaskowej osełce ... a późni na marmurce ... a jeszcze późni na starce ... czyli marmurka jes ... z marmuru ... taki specjalny do oszczszienia ... (Dobrzyca).*

MARMYLADA > MARMOLADA.

MARYNATA – ‘zalewa z przyprawami do konserwowania żywności’: (Kotlin).

MARYNOWAĆ – ZAMARYNOWAĆ – ‘konserwować potrawy w occie i przyprawach’: [Grzyby] *oczyszcza sie i su... jedne sie*

suszy drugie sie marynuje ... i smaży ... (Pleszew); *czea je [=grzyby] porzoⁿie oczyścić ... umyć ... no i zależy co sie chce z nich zrobić ... albo ugotować ... i zamarynować ... albo zrobić sos ... albo ususzyć ...* (Wieczyn).

(**MAR-ZNO^NĆ** –) **POMAR-ZNO^NĆ** – **ZMAR-ZNO^NĆ** – ‘niszczyć w wyniku działania mrozu’: *te ziemniaki były przykryte^e ... snopkami żeby one ... nie pomar-zły ...* (Nowy Olesiec); *obtulało sie jeszcze [kopiec] snopkami słomy po to żeby one [=ziemniaki] ... nie nie zmar-zły zimo^m ...* (Nowy Olesiec); (Zielona Łąka); (Broniszewice); (Marszew); (Pleszew).

MASARNIA – ‘zakład przetwórstwa mięsa; sklep mięsny’: *masarnia to jes właśnie zakład gdzie sie ... wytwarza wyroby ... typu kielbasa kaszanka salceson ... [...] nie tylko ze świni ... no ze wszyskiego co sie ubija no ... kielbase z indyka też można zrobić ... czy szynke ...* (Lenartowice); [Masarnia] *no tam gdzie sie sprzedaje miyⁿso i wyroby ... [...] taki sklep mieⁿsny ...* (Tomice); [Masarnia] *no to jes ... zakład w którym ... jez ubój ... świń i w którym sie wyrabia różne ... wyroby i ... i mieⁿsa ... dzieli sie ...* (Kuczków); *masarnia to jes przerabia sie mieⁿso na kielbasy ...* (Jedlec); *w masarni robio^m wyroby ...* (Kotlin); (Gizałki); (Jarocin); (Józefów).

MASARSKI – ‘taki, w którym pracuje masarz’: *w sklepie masarskim ...* (Kotlin).

MASARZ – ‘osoba wyrabiająca przetwory z mięsa’: *kiedyż mówili rzeźnik ... a teraz mó[wią] masarz ...* (Tomice); *masarz ... rzeźnik ...* (Lenartowice); (Jedlec); (Kotlin).

MASELNICA – 1. ‘drewniane urządzenie do ubijania masła ze śmietany’: *maselnica*

... albo kierzynka ... (Pleszew); 2. ‘naczynie, w którym podawano masło na stół’: *maselnica ...* (Pleszew).

MASELNICZKA – 1. ‘naczynie, w którym przechowywano masło’: (Pleszew); 2. ‘naczynie, w którym podawano masło na stół’: *to chyba były właśnie maselniczki ...* (Grodzisko).

MASEŁKO – zdr., ‘tłuszcz otrzymywany przez ubijanie śmietany zebranej z mleka’: *wkładano je [=masło] w gliniane naczynie ... zwane donico^m ... i w tym naczyniu można było ... po odpowiedniej ... ruchami ... zrobidź masełko ...* (Grodzisko); *poladź masełkiem z bułeczko^m ...* (Pleszew); *jes to świeⁿconka ... [...] tradycja to oczywiście jajka ... chleb ... weⁿdliny ... masełko ... babka mazurek ...* (Grodzisko); *była foremka ... specjalna w który tam sie wkładało masełko ... no i wychodził ... ścisakało sie i wychodził ... baranek ...* (Pleszew); [Grzyby] *obiera sie płucze ... smaży na masełku ... i sie je ...* (Sośnica).

MASIELNICA – 1. ‘drewniane urządzenie do ubijania masła ze śmietany’: *można robić w masielnicy ... masło... albo w masłobojce ... albo w kierzynce ... jak dawni ... w dawnych czasach ... ponieważ nie było proⁿdu wieⁿc ... [...] klepało si[ę] i w kierzynce ... kierzynka jes drewniany zazwyczaj ...* (Pleszew); *masielnica ...* (Grodzisko); (Dobrzyca); (Wieczyn); 2. ‘naczynie, w którym przechowywano masło’: (Pleszew); 3. ‘naczynie, w którym podawano masło na stół’: *masielnica ...* (Sośniczka).

MASIELNICKA, MASIELNICZKA – 1. ‘naczynie, w którym przechowywano masło’: *masielniczka ...* (Sośniczka); 2. ‘naczynie, w którym podawano masło na stół’: *masiel-*

nicka ... masielniczka ... (Pleszew); masielniczka ... (Grodzisko); (Sośnica).

MASIELNICZKA > MASIELNICZKA.

MASŁO – ‘tłuszcz otrzymany przez ubijanie śmietany zebranej z mleka’: masło wykonywano z ... śmietany ... w specjalnym takim ... w specjalnym naczyniu który nazywano kierząnką ... umieszczony był tłuczeg i tak ... tłukło się przez ... długi czas ... aż pojawiły się ... najpierw kawałeczki masła ... później ... wyrobiono z tego ... osetkę masła ... (Marszew); masło ... [robi się ze] słodki śmietanki ... (Grodzisko); i w środku [kierzynki] znajduje się taka ... ubijaczka drewniana ... którą właśnie się ubija śmietane na masło ... (Grodzisko); kierzynka to jest drewniane urzodzenie do ... robienia masła ... ryⁿcznego robienia masła ... (Pleszew); po wyjiⁿciu z kierzynki wycioⁿga się na na tak^m miske i się wtedy jeszcze j^m formuje te masło żeby było ... eleganckie ... (Cieśle); moja babcia robiła masło ... w taki sposób że ... ona zbierała ... z mleka najpierw śmietane ... jag uzbierała jako^ms tam ilość tej śmietany to wtedy ... przelewała to do ... specjalnej takiej kany ... i ubijała takim ubijakiem ... tak długo ubijała ... aż się wytworzyło masło ... (Broniszewice); klepka lub gomółka ... [...] [to] uformowany mały kawałek masła ... (Marszew); doilo się krowe ... ocstawiało się mleko ... wlewało się do kierzonki ... czszea było ubijać była maślan-ka i masło ... (Sośnica); w takiej kierzyńce to się nazywało ... [...] to się wlewało śmietane do tego i się ubijało ... cały czas ... aż się wytroⁿciło masło i ... i ta woda maślan-ka ... (Witaszyce); dopiero jag [ser] miał taki charakterystyczny zapach ... rozpuszczało się go w ko^mpieli wodnej ... dodawało się masło ... żółtko ... koper ... i tak powstawał ser smażony ... (Pleszew); świeⁿconka ...

[...] [to] masło szynka chleb kiełbasa babka jajko ... później pieprz sól chrzan musztarda ... (Pleszew); baranek świoⁿteczny zazwyczaj był wykonywano z masła ... aczkolwiek można go również wykonać z ciasta ... (Grodzisko); z masła ... mosz tak^m forym-ke kładzież masło ... i może być z masła ... kupujesz z cukru ... z chleba ... ludzie piekli ... baranki ... (Tomice); świoⁿteczny baranek był ... albo ... z chleba ... pieczony ... we formie baranka ... albo w formie robione był ... baranek z masła ... (Broniszewice); baraneg najczeⁿściej był zrobiony dawniej z masła ... (Lenartowice); świoⁿteczny baranek ... z masła ... formę baranka wypełniano ... wypełniano masłem ... (Kotlin); baranek z masła ... (Sośniczka); można je [=masło] było przetopić ... i zrobić takie masło jak teraz jest klarowane ... [...] no topione ... (Pleszew); rozpuścili masło i co jeszcze tam? ... [...] cukier na patelni i tego ... to razem zaś wymiszali ... i ... styⁿgło się i [były domowe] cukierki ... (Pleszew); (Jarcin); (Jedlec); (Kuczków).

MASŁOBOJKA – ‘drewniane urządzenie do ubijania masła ze śmietany’: można robić w masielnicy ... masło... albo w masłobojce ... albo w kierzyńce ... (Pleszew).

MASOWAĆ – ‘mieszać mięso z dodatkami, delikatnie je ugniatając’: [Na kiełbasę] należy wybradź odpowiednie mieⁿso przeważnie łopatke ... czeⁿs boczku ... słoniny ... miele się to wszystko ... na odpowiednie grubości ... farż na bardzo drobno a ... trochę grubszymi siatkami na takie wypełnienie na reszcie ... potem się przyprawia majeranek sól pieprz ... miesza się to wszystko czyli masuje a potem się wypełnia ... (Lenartowice).

MASZYNA – ‘urządzenie zawierające mechanizm, służące do wykonywania okre-

ślonej pracy mechanicznej': do ścioⁿgania mleka taka specjalna maszyna która właśnie oddziela śmietane ... (Grodzisko); no dawniej była taka maszyna ... wlewało się tam mleko i kreⁿciło się korbko^m ... i wylaływała osobno śmietana osobno mleko ... (Sośniczka); dzisiaj to jest ... só^m specjalne maszyny [do wykopywania ziemniaków] a ... a dawniej to właśnie ta[k] [j]ag mówiłam taka ... taka dziabka była ... dziabka czy haczka ... która miaa takie czszy ... ojej ... takie ... jak? ... no ... (Pleszew); [Arfa to] maszyna do ... sortowania ziemniaków ... pyrów ... (Sośnica).

MASZYŃKA – 1. zdr., 'urządzenie zawierające mechanizm, służące do wykonywania określonej pracy mechanicznej': [R1:] z czego się kierzynka? ... pewno z ubijaka i ... a to drugie ... to co tego to nie wiem jak się nazywo ... [R2:] a skoⁿd ... my takiego nie mieli tylko mieliśmy tako^m ... kreⁿcono^m maszynke ... (Grodzisko); główki kapusty ... przynosiło się do takich ... dużych waniń ... później ... nawet pożyczano się taką specjalno^m maszynke ... i się szatkowało to^m kapuste ... (Broniszewice); a jo to najłepi ... jak se kroilał ... nożym ... bo kiedyż nie było maszynek to się kroiloł nożym ... nie? ... a tero to najłepi to jest kupić gotowy makarón ... (Tomice); makaron ... [...] moⁿka i jajka ... wyrabia się ... wałkuje ... i kroji ... [...] no albo jak ktoś mo maszynke to maszynko^m robi ... (Dobrzyca); 2. 'urządzenie do cięcia bochenka chleba na kawałki': (Pleszew); 3. 'urządzenie do mielenia': gotuje się makarón ... ten mak się prze... mak się doprawia prze... przez maszynke się ... dwa razy prze... no ... przekryⁿco się przez maszynke dwa razy ... (Pleszew); szagówki ... [...] ugotowane ziemiaki ... przetarte przez maszynkę albo ... tłuczkiem od ziemniaków dobrze rozdrobnione ... (Marszew); [Na

kielbasy] mieli się miyⁿso ... odpowiednie z tej świni ... przerobi się do... dobrze czszeba doprawić ... wymieⁿszać ... i się nabija w jelita wyczyszczone jelita wcześniej ... i ... maszynko^m się napełnia ... (Jarocin); [R1:] mak się gotuje ... [R2:] o już! ... kiedy to robiłaś? ... [R2:] no ale chwilećke ... ja ... ta[k] jak powinno być a że dzisiaj jest takie ułatwienie że już gotowe ... się gotuje potym się go przez maszynke dwa razy przekryⁿci ... (Pleszew); to może zrazy ... poczszebny jest kawałek mieⁿsa ... wieprzowego jag już mówimy o tym świniobiciu ... z łopatki albo ze szynki ... mieli się takie mieⁿska przez maszynke ... (Broniszewice); pasztety się robi ... się z podrobów nerki ... woⁿtroby i ... podgardla ... meli się przez maszynke doprawia się ... marjankiem solo^m i ... pieprzem ... pieprzym i cebulkó^m ... (Jedlec); zaparzyż mak ... ocedzić go ... zmielić go dwukrotnie w maszynce ... (Pleszew); (Kuczków).

MASZYNOWO – 'wykorzystując maszyny': obecnie to raczej się wykopuje maszynowo ... kombajnem ziemniaczanym ... (Broniszewice); specjalnie była obcinarka dziabka i potem [buraki] były ... wykopywane maszynowo chyba ... (Pleszew).

MAŚLAK – 'gatunek grzyba jadalnego o ciemnobrązowym kapeluszu, pokrytym lepką skórką, którą można łatwo oddzielić od miąższu': maśląg jest śliski a koząg jest twardy ... (Pleszew); maśląg musisz obradż i taki oślimaczały to jest ... (Józefów); [Maślak] [R1:] no ten właśnie obslizgły ... i szerszy ten ... [R2:] ale nie ... nie ... broⁿzowy tyż ma łeb do góry ... [R1:] taki wywinieⁿty kapeluż ma bardziej ... [R2:] ta[k] jak ślimaki ... lepki śliski ... (Pleszew); ma broⁿzowy kapeluż i jest śliski ... przez to nazywa się maślak ... (Sośnica); (Dobrzyca); maślak

wygloda ... podobnie do czarnego łepka tyłko jes wieⁿkszy ... i na wierzchu ma tako^m ... jak to nazwać? ... skórke ... ślisko^m ... która ona sie ... te grzyby obiera to czea jo^m ... z... właśnie obrać ... (Wieczyn); 17.

MAŚLANKA – ‘ciecz pozostająca w naczyniu po zrobieniu masła’: czeba było formować to masło w zimnej wodzie ... ugniatano aby ... usunó^ć też maślanka ... (Pleszew); doilo sie krowe ... ocastawiało sie mleko ... wlewało sie do kierzonki ... czszea było ubijać była maślanka i masło ... (Sośnica); no polewka gotowana jes właśnie na mleku ... dolewajoⁿdz maślanki ... jes bardzo dobra kwaśno taka ... przykwaszawa takie zupka ... [...] z chlebkiem ... z ziemniakami można jeś ... (Pleszew); polewka ... jak sie robi? ... na maślanke wodę sie wstawia ... i maślanke sie zaklepuje moⁿko^m ... i dodaje sie masełko ... i soli ... i śmietanki ... do smaku ... (Pleszew); w takiej kierzyncze to sie nazywało ... [...] to sie wlewało śmietane do tego i sie ubijało ... cały czas ... aż sie wytroⁿciło masło i ... i ta woda maślanka ... (Witaszyce); polewka to jest ... tradycyjna taka zupa któro^m sie gotuje na ... maślanke można gotować ... i zjada sie z krojonym chlebem na przykład ... (Lenartowice); polewka no jes to zupa ... mlecz... z mleka kwaśnego czy maślanki wody ... (Gizałki); polywka to jes ... woda ... pół litra wody pół litra maślanki ... i dw... łyżka móⁿki ... i to jes polywka ... (Tomice); polewka to jes zupa z ... maślan-ki ... (Kotlin); maślanka ... (Grodzisko); (Cieśle); (Kuczaków); (Sośniczka).

MAŚLICZKA – ‘naczynie, w którym przechowywano masło’: maśliczka tako ... (Cieśle).

MECH – ‘drobna roślina tworząca darń w wilgotnych miejscach’: [Grzyby] wykreⁿ-

ca sie z ... z tego ... z ziemi z tego mchu żeby po prostu dalej rosły ... (Pleszew).

MELASA – ‘produkt uboczny produkcji cukru w postaci ciemnobrunatnego, gęstego syropu’: nó melasa moim zdaniem jes to ... tak zwane ... od... odpadki ... jak sie robi cukier ... w cukrowniach ... z buraków cukrowych ... (Kuczaków); melasa jes to odpad od produkcji cukru ... odpra... odpad buraczany ... z buraków ... cukrownia przerabia i z tego jes ... powstaje cukier idzie a ... to jes ... po prostu ... melasa ... zostaje ... (Dobrzyca).

MELIĆ, MIELIĆ – PRZEMIELIĆ – ZMELIĆ, ZMIELIĆ – ‘rozdrabniać coś na miazgę, masę lub proszek za pomocą odpowiednich urządzeń lub przyrządów’: [Nadzienie] do kaczkki mieli sie woⁿtróbkę gotuje sie ... kasze ... mieli sie... serduszeko płuca ... meli sie to doprawia sia i wkłada sie w środek ... jabłka ... (Jedlec); ja to robie tak ... gotuje ryż ... papryke ... ogórek ... kiszóny ... potym co tam jeszcze? ... przyprawy ... miyⁿso mielone możesz dołożyć ... (Tomice); spageti ... to oni [wnuczeta] lubiejó^m właśnie z ... mieⁿskiem mielonym wieprzowym ... tylko właśnie z piersi kurczaka kroje na małe kawałeczki ... i robie wtedy ... spaghetti ... (Pleszew); [Makielki są] z makaronu maku zmielonego z ... (Pleszew); kopytka ... [...] zgotowane ziemniaki sie miele ... osoli ... dosypuje troszczeczke moⁿki ... (Pleszew); [Na makielki] robi sie makaron ... mieszo sie z makiem ... mielonym ... z bakaliami i miodem ... (Marszew); szagówki ... [...] ziemniaki mieli sie ... łoⁿczy sie z moⁿko^m i jajkiem ... wyrabia ciasto formuje wałek ... i kroi ... z ukosa potym gotuje w osolonej wodzie ... (Marszew); pieczono ciemny chleb z moⁿki razowej ... z takiej moⁿki która ... tylko raz była przemielona wieⁿc ... gruboziarnista ... (Marszew); zalewam mak

... na noc gorⁿco^m wodo^m ... żeby tak ... nasycił sie ... to^m wodo^m ... nast^empny dzień occedza... occedzam ... i miele dwukrotnie ... (Marszew); kotle[t] ... to jes ze schabowe czy tam mielone ... (Gizałki); miele sie miyⁿso ... i ... napycha sie jelita ... (Gizałki); [Na kielbasę] należy wybradź odpowiednie mieⁿso przewaźnie łopatke ... czeⁿs boczku ... słoniny ... miele sie to wszystko ... (Lenartowice); posypuje pieprzem solo^m tam do smaku ... czy tam papryko^m ... mielono^m ... (Lenartowice); [Jak robi się kielbasy?] no to mielisz ... miyⁿso ... i tyn ... dajesz przyprawy czosneg majeranek sól ... (Tomice); mieli sie mieⁿso z boczku ... szynki i ... łopatki ... i mieli sie ... no i doprawia sie i robi sie kielbase ... (Jedlec); [Na kielbasy] mieli sie miyⁿso ... (Jarocin); [Na kielbasy] mieli sie mieⁿso ... dodaje przyprawy ... wkłada we flaki ... i weⁿdzi ... (Kotlin); no bierze sie ... bynajmni troche szynki innego tam jeszcze boczku i tak dalej i sie mieli w maszynce ... (Kuczków); mieli sie w kawalki mieⁿso ... (Pleszew); mleko ... sie tego zagotuje ... i tego ... i mag mielony ... to so^m makielki ... z maku ... [...] pomieszac ... i zmelidź mak ... (Józefów); bierzemy miyⁿso wieprzowe ... mielimy ... (Gizałki); klopa robi sie z mielonego mieⁿsa ... (Marszew); no to jes właśnie tam podgardle woⁿtropa ... to wszystko bardzo drobniusięko mielone przyprawiane ... (Pleszew); pasztety sie robi ... sie z podrobów nerki ... woⁿtroby i ... podgardla ... meli sie przez maszynke doprawia sie ... (Jedlec); [Na smalec] no słonine kroisz albo melisz ... i wytopiosz ... (Tomice); [Mąka powstaje] no w młynie ... na wiatraku może być ... [...] w Pleszewie był młyn ... potym był młyn w Kwileniu ... a wiatraki były i w Tomicach ... i na Wronowie ... bo tyż tam ... mielili ... zboże ... nie? ... (Tomice); [Kotlet mielony robi się] podobnie jak do goł^mbków tylko że ... nie dodaje sie

ryżu ... mielone cebula ... mielone mieⁿ-so cebula sól pieprz ... (Sośnica); na Stary Kazimierce młyn ... [...] wiatrak to był wiatrok ... a młyn to w Choczku był ... [...] bo tyż ... zboże melili wiatrokim ... (Józefów); zaparzydź mak ... occedzić go ... zmielić go dwukrotnie w maszynce ... (Pleszew); miele sie i ... albo uciera mak ... (Lenartowice); mieⁿso w słoiki robi sie z mieⁿsa mielonego z przyprawami ... (Sośniczka).

MELISA – ‘zioło, z którego napar ma właściwości uspokajające’: [Herbaty ziołowe to] no na przykład ... melisa ... na przykład ... pokrzywa na przykład rumianek ... (Kuczków).

METKA – ‘surowa wędlna o konsystencji pasty do smarowania pieczywa’: metka to jes kielbaska ... tako ... surowo wiⁿcy ... metka ... do do smarowanio ... (Gizałki); [Metka to] surowe mieⁿso mielone ... i doprawione ... czoskim cebul^m i przyprawami ... formuje sie małe takie ... kształtu nieduże kielbaski ... (Marszew); metka to jes taka kielbasa ... z peklowanego mieⁿsa ... wieprzowego ... (Pleszew); [Metka] [R1:] a! to taka regionalna kielbasa ¹ona nie jes parzona nic tylko weⁿdzona ... [R2:] surowa drobno mielona kielbasa ... (Pleszew); metka ... to jes kielbaska ... chyba ze surowego mieⁿsa ... z przyprawami kielbasa i ... (Broniszewice).

MEWKA – ‘grupa ras gołębi’: o! jes bardzo duzo [ras gołębi] ... goł^mb pocztowy ... straser pawik ... rys ... goł^mb słoⁿski ... [m]ewki ... jes mnóstwo ras ... (Lenartowice).

MIELIĆ > MELIĆ.

MIELONE – rzecz., ‘mięso rozdrobnione, surowiec do innych potraw’: [Na gołąbki]

gotuje się biało^m ... liście białej kapusty e... białej kapusty albo włoskiej ... dodaje się mielone ... mielone gotu... do mielonego dodaje się ryż cebule ... sól pieprz ... zawija się ... w te sparzone liście i ... dodaje się sos pomodoro... robi się do tego sos pomidorowy ... (Sośnica).

MIE^NCHO, MIY^NCHO – ‘część zwierząt, która po odpowiedniej obróbce (najczęściej termicznej) staje się jadalna’: [Chabas to] *mieⁿcho ... mieⁿso ... (Pleszew); [Chabas to] miyⁿcho ... (Zielona Łąka).*

MIE^NKI – ‘dający się kształtować dotykem, nietwardy’: *dobrze umyte ozory wystudzone ... wkładano do bulionu ... i gotowano ... dosyć ... długo żeby były mieⁿkie ... (Marszew); cukienia jest ... zielona chociaż może też być żółta ... i jes bardziej mieⁿka ... (Lenartowice); kura ... dorosła to raczej się tylko na rosół nadaje ... bo mieⁿso nie jes zbyd mieⁿkie ... (Lenartowice).*

MIE^NSKO, MIY^NSKO – pieszcz., ‘część zwierząt, która po odpowiedniej obróbce (najczęściej termicznej) staje się jadalna’: *dobra kapucha ... i mieⁿska różne rodzaje i kielbaski troszke i przyprawy ... grzybki suszone ... i bigosik jak ta lala ... (Grodzisko); [Na rosół] i wkładamy ... mieⁿska ... najlepiej jag jes to kawałek kurczaczka kawałek indyka ... i kawałek z kaczki mieⁿska ... (Pleszew); no rosół to ... bierzemy dobre mieⁿska ... przede wszystkim skrzydełka od kurczaka ... łudka od kurczaka ... nastę^mpnie kawałek ... biore zawsze szpondra od ... (Nowy Olesiec); gotuje się rosół ... no ... z miens... mieⁿso musi być ... kurczaczeg albo mieⁿska takie ... (Zielona Łąka); potym obieramy dobre mieⁿska z golonek ... (Pleszew); (Broniszewice); miyⁿska ... (Pleszew); (Kuczków).*

MIE^NSNY, MIY^NSNY – 1. ‘taki, w którym przechowuje się mięso’: *no i tam takie mieⁿsne becza z mieⁿsym była czy coś tam ... (Nowy Olesiec); 2. ‘zrobiony z mięsa’: pieczone ... pieczenie mieⁿsne różnego rodzaju te ... zrazy ... i rolady ... no i bab... baby pieczone ... (Grodzisko); 3. ‘taki, w którym sprzedaje się mięso’: *jatka masarnie ... sklep miyⁿsny ... (Gizałki); [Mięso można kupić] w sklepach ... mieⁿsnych czyli inaczej ... w garmazerii czy ... w tak zwanych sklepach rzeźnickich ... (Lenartowice); [Masarnia] no tam gdzie się sprzedaje miyⁿso i wyroby ... [...] taki sklep mieⁿsny ... (Tomice); [R1:] mieⁿso się kupuje w hurtowniach mieⁿsnych ... [R2:] w sklepach ... rzeźnickich ... (Pleszew).**

MIE^NSO, MIĘSO, MI^NSO, MIY^NSO – ‘część zwierząt, która po odpowiedniej obróbce (najczęściej termicznej) staje się jadalna’: *jag nie było lodoweg no to ... to wkładali [mięso] do wody do do studni w jakiś w jakiś tej ... bańce takiej czy w jakimś wiadrze ... i do studni żeby to było tam się chłodziło czy ... czy do jakiś piwnicy ... i zakopywane było ... to mieⁿso ... ale w czymż naczyniach jakiś ... (Pleszew); no to już były sposoby takie babcine całkowicie że ... albo czeⁿż mieⁿsa sie ... posegregowanego ponacierało solo^m ... ubijało w beczkach ... i te beczki to były ... drewniane tak fajnie wyczyszczone ... i tam sie u... ugniatało to mieⁿso ... no i tym chłodnych tych piwnicach takich ... niepiwnicach ale w tych ... chłodnych tych komorach się czyszmało ... mieⁿska ... (Nowy Olesiec); bigos zazwyczaj przygotowuje się z kiszzonej kapusty można dodać również kapuste surowo^m ... nastę^mpnie dodajemy ... boczek surowy karkówke czy też żeberka ... czyli ogólnie rzecz bioroⁿdz mieⁿso ... (Grodzisko); ja to robie tak ... gotuje ryż ... papryke ... ogórek ... kiszony ... potym co tam jeszcze? ... przyprawy ... miyⁿso mielone możesz do-*

łóżyć ... i to wszystko ... tyn ... ryz gotujesz ... i to wszystko mieszosz ... i na... nadzievosz kurczaka ... i ... gó zszywosz ... i ... i gó pieczesz ... (Tomice); bigoz jes skómplikowany ... kapusta ... miyⁿso ... boczek i ... kielbasa i tam wszystkie przyprawy ... (Sośnica); kapuste ... do tego [=bigosu] sie daje smaźone mieⁿso i przecier pomidorowy ... liście łatrowe ... (Sośniczka); bigos ... z kapusty mieⁿsa ... (Broniszewice); no bigos przygotowuje sie z kwaszonej kapusty wiyⁿc czszeba mieć kwaszono^m kapuste ... warzywa ... mieⁿso ... (Pleszew); rosół ... no to ta[k] jag jag jo robie ... co mi tu ... miyⁿso do tego ... do wody ... wypu... wypukadź miyⁿso ... (Pleszew); najpierw do kaźdyj kaźdej zupy poczszebny jes wywar ... taki z kości mieⁿsa ... (Pleszew); dla mieⁿsa i słoniny to jes kro... świnia raczej ... (Zielona Łąka); urobia sie farsz z miyⁿsa ... i tegó ... i sie nadziwo w środek ... i sie zaszywo i sie piecze ... (Gizałki); no weⁿdzone mieⁿso ... no weⁿdzonka no ... (Zielona Łąka); miyⁿso zalewamy wodo^m ... (Marszew); możemy dodadź mieⁿso a jag jes postny kapuśniak to bez mieⁿsa ... (Marszew); [R1:] mieⁿso sie kupuje w hurtowniach mieⁿsnych ... [R2:] w sklepach ... rzeźnickich ... (Pleszew); goł^mbki ... [...] no gotujesz ... parzyź liście ... z kapusty ... i robie ... tegó ... ow... obcinosz tyn gruby gł... taki tyn głó^mb i ... i potym to nadziwosz ... miyⁿsym mielonym ... z ryzym ... jajko i ... jak kto uwożo ... nie? ... (Tomice); [Co przygotowuje się na Tłusty Czwartek?] zazwyczaj są to ... poⁿczki ... a oprócz tego konkretne ... jakieś tam mieⁿsa ... (Grodzisko); mieⁿso w słoiki ... no moja mama piekła mieⁿso w tłuszczu kładła w słoiki zalewała to smalcem ... i tyn goroⁿcy smalec bardzo goroⁿcy po prostu ten słoik zamykał z tym mieⁿsem sam sie zamykał ... (Pleszew); klops ... to tyż jes ... zwijane miⁿso ... (Gizałki); chabanina to raczej nie bo to było to mieⁿso ... sadło ... (Broniszewice);

[Chabas to] mieⁿcho ... mieⁿso ... (Pleszew); [Chabas to] miyⁿso wieprzowe ... (Witaszyce); (Jarocin); masarnia to jes przerabia sie mieⁿso na kielbasy ... (Jedlec); (Dobrzyca); (Gizałki); (Jarocin); (Józefów); (Sośnica); (Tomice); (Witaszyce); mięso ... (Sośnica).

MIE^NTOWY – ‘zrobiony z mięty’: [Herbata] mieⁿtowa ... lipowa ... Jezu! jesczy jaka? ... lubczyk chyba z lubczyk ... no wiⁿcy nie pamiⁿtóm ... (Dobrzyca).

MIE^NSIEŃ, MIE^NSIŃ – ‘część ciała zwierząt mogąca się ruszać, kurczyć i rozkurczać’: z głowy głowizna ... z karku karkówka ... mieⁿśnie kreⁿgostupa to schab i poleⁿdwi-ca poc spodem ... (Lenartowice); no wycina sie mieⁿsiń [=szynkę] ... na ogół z tylnej nogi ... rozdziela sie to ... tam so^m różne czeⁿści ... najsmaczniejsza jez myszka tak zwana ... mieⁿsień ... [...] jeden z mieⁿśni ... tylnij kończyny ... i pekuje sie czyli ... moczy sie w wodzie z solo^m i z przyprawami jak tam czosnek czy lubczyk i tak dalej ... potem po peklowaniu sie ... sznuruje weⁿdzi potem parzy w zależności od poczszeby ... i wyrób gotowy ... (Lenartowice).

MIE^NSIŃ > MIE^NSIEŃ.

MIE^NSISTY – ‘gruby, pełny, niemający pustych przestrzeni’: [Prawdziwek] [R1:] na pewno ma nóżke grubszo^m ... nie? ... grubszo^m tako^m ... [R2:] grubszą ale kapeluż ma taki pełen ... taki ... poc spodem ma tak gładziutko ... nie? ... nie ma tych tych ... blaszek tylko takie mieⁿsiste ... (Pleszew).

MIĘSO > MIE^NSO.

MIGDAŁ – ‘jadalne, słodkie pestki o podłużnym kształcie i z brązową skórką’: [Makiełki są] z makaronu maku zmielonego

z ... [...] z rodzynkami orzechami migdałami miodem ... i wymieszane z tym makaronem ... (Pleszew); z to^m maso^m makowo^m gdzie tam ... dodaje się też różne przyprawy albo migdały albo tam ... rodzynki czy jeszcze inne ... bakalie [...] ... (Lenartowice).

MI^NSO > MIE^NSO.

MINTAJ – ‘ryba morska, oliwkoszara z ciemniejszymi plamkami’: *śledzie i karpie ... no i oczywiście te chudziutki czyli mintaj miruna ... te najbardziej ... my lubimy ...* (Pleszew).

MIO^NŹSZ – ‘męka część owocu ukryta pod skórką’: *weⁿ gierki czyli na powidła ... majo^m mało soku a dużo mioⁿższu ...* (Broniszewice).

MIÓD – ‘słodka, lepka substancja produkowana przez pszczoły’: *należnika można jeść ... z serem ... można jeść z dżemem ... z miodem ... z... jak kto lubi ...* (Pleszew); [Na makielki] *robi się makaron ... mieszo się z makiem ... mielonym ... z bakaliami i miodem ...* (Marszew); [Syrup z kwiatów mleczka i miodu jest] *na kaszel ...* (Jedlec); *robiło się z mleczka ... i z ... miodu robiło się ...* [...] *na przezie^mbienia się robiło ... bardzo dobry leg na przezie^mbienia to był ... i jeszcze się robi ...* (Kotlin); *miód pszczeli to może być lipowy ... wrzosowy ... no i ... ogólnokwiatowy ...* (Jedlec); *no ... to mosz ... miód ... akacyjny ... wrzosowy ... lipowy ...* (Tomice); *aby powstał piernik należy dodać do ciasta miód ...* (Pleszew); (Sośniczka).

MIRABELKA – ‘odmiana śliwek o małym, okrągłym kształcie i żółtej skórce’: *to pewnie so^m mirabelki ... ta[k] ... one gdzieś tam dziko rosno^m ...* (Broniszewice); *mamy ... i mirabelki ... różówki ... wyⁿ gierki ... da-*

masyny ... renglody ... głubki ... no ... (Pleszew); (Gizałki); (Marszew).

MIRUNA – ‘ryba z rodziny dorszowatych o chudym i delikatnym mięsie’: *śledzie i karpie ... no i oczywiście te chudziutki czyli mintaj miruna ... te najbardziej ... my lubimy ...* (Pleszew); (Broniszewice).

MIY^NCHO > MIE^NCHO.

MIY^NSKO > MIE^NSKO.

MIY^NSNY > MIE^NSNY.

MIY^NSO > MIE^NSO.

MIY^NTA – ‘zioło o orzeźwiająjącym zapachu, mające właściwości lecznicze’: *z jakich roślin się przyrzoⁿdza herbaty ziołowe? ... z miyⁿty z lipy z ... malin ...* (Kuczków).

MLECZ – ‘roślina polna o żółtych kwiatach i grubej łodyżce, z której po zerwaniu wypływa biały płyn’: *robiło się z mleczka ... i z ... miodu robiło się ...* [...] *na przezie^mbienia się robiło ... bardzo dobry leg na przezie^mbienia to był ... i jeszcze się robi ...* (Kotlin); *na kaszel ... na przezie^mbinie ...* [...] *tak ... bierzesz piⁿcet kwiatków ... mleczu ... to zalywosz ... litrym wody ... i to ... kroisz czszy cytryny ... i w to wrzucosz i to gotujesz ... jak to ugotujesz ... to bierzysz i ... odciskosz ... to z tegó ... nie ... co ja mówię ... czszy ... czszy litry wody tam było chyba ...* [...] *i tyn ... i to ... potym wyciszkosz ... w tyn ... to^m wode ... sypiesz kilo cukru ... i to gotujesz ... tak długo aż żeby tegó ... do czszech godzin ... na ... na małym ogniu ...* (Tomice); 22.

MLECZARKA – 1. ‘kobieta dojąca krowy’: *mleczarka ...* (Sośniczka); 2. ‘krowa dająca dużo mleka’: (Pleszew).

MLECZKO – pieszcz., ‘biały płyn wydzielany przez gruczoły mlekne młodych matek, stanowiący pokarm potomstwa lub taki płyn pochodzący od krów i innych zwierząt wykorzystywany przez ludzi jako pożywienie’: *na mleczek ...* (Grodzisko).

MLECZNY – 1. ‘o krowie: dająca dużo mleka’: *to jez mlecza ...* (Sośniczka); (Broniszewice); (Pleszew); 2. ‘zawierający mleko’: *o! zupke [z dyni] bardzo dobro^m i na ostro i mleczo^m jako^m kto tam chce ...* (Zielona Łąka); *zupke mleczo^m z dyni można przyrzoⁿdzić ...* (Marszew); [Na śniadanie je się] *jajecznicze zupke mleczo^m owsianke ...* (Sośnica); [Naworka to] *mlecza zupa ...* (Pleszew); [Szare kluchy] *to kluski robione z tartych ziemniaków ... surowych ... i gotowanych późni ... mieszanych troche z moⁿko^m i gotuje sie je na wodzie ... można je jeś ze słonino^m ... okroszone albo z zupo^m mleczo^m z dyni ...* (Marszew); [Zacierka] *no to jez moⁿka woda i jajko ... i potym to za... zrobisz takie ... twarde te ciasto ... i czyszysz na tartce ... albo skubiesz na takie drobne ... te ... ale przeważnie ... na tartce na tych grubych oczkach ... [...] do zupy mleczy możesz wrzucić ...* (Tomice); [Naworka to] *mlecza zupa ...* (Sośnica); *worka ... no ... to jes taka mlecza zupa ... o! ... naworka ...* (Józefów).

MLEKO – ‘biały płyn wydzielany przez gruczoły mlekne młodych matek, stanowiący pokarm potomstwa lub taki płyn pochodzący od krów i innych zwierząt wykorzystywany przez ludzi jako pożywienie’: *z tego co wiem to dziadek dawał [opłatek] krowom ... [...] no żeby były zdrowe i dużo mleka dawały ...* (Grodzisko); *krowy [dostawały opłatki] żeby dawały dużo mleka ...* (Pleszew); *żeby miedź mleko krowe należyć wydoić ... rano albo w południe i wieczoro-*

rym ... (Pleszew); *od kozy jes to mleko kozie a od owcy mleko owcze ...* (Grodzisko); *powoⁿzka to jes ... taka ... pielucha do ... przycydzenia mleka ...* (Jedlec); *do ścioⁿgania mleka taka specjalna maszyna która właśnie oddziela śmietane ...* (Grodzisko); *trozke wody ale dynie rozgotowywałam ... obrana była ze skórki i rozgotowana na ... na wrzoⁿtku ... i w to potem wlewałam troche mleka ...* (Nowy Olesiec); *no dawniej była taka maszyna ... wlewało sie tam mleko i kreⁿciło sie korbko^m ... i wylatywała osobno śmietana osobno mleko ...* (Sośniczka); [Śmietane] *ścioⁿga sie przez centrifuge ... to jes specjalne urzoⁿdzenie ... do którego ... wlewa sie mleko i ono ... ma takie dwufazowe lej... lejki i sie oddziela ... i jez mleko odtłuszczone ...* (Pleszew); [Smak sera] *zależy jak długo jez mleko ... przygotowane do ukwaszenia ... jak za mocno to bydzie za kwaśny ... czszeba po prostu to wyczuć ...* (Pleszew); *taka ściereczka była właśnie ... czeba jo^m zawsze położyć ... żeby mleko oczedzić ... a potym te ściereczke czszeba wypłukać wy... wyprać żeby znowu była świeża ...* (Cieśle); *krowy so^m czszymane po to aby było mleko i wyroby ... z mleka ...* (Broniszewice); *moja babcia robiła masło ... w taki sposób że ... ona zbierała ... z mleka najpierw śmietane ... jag uzbierała jako^mś tam ilość tej śmietany to wtedy ... przelewała to do ... specjalnej takiej kany ... i ubijała takim ubijakiem ... tak długo ubijała ... aż sie wytworzyło masło ...* (Broniszewice); *mleko to jez mleko ... mleko kozie mleko owcze ...* (Sośnica); *zupke mleczo^m z dyni można przyrzoⁿdzić ... dynie gotujemy ... najpiyrw sie struże późnij sie rozdrabnia ... i gotuje sie ... i dodaje sie mleko ... i słodzi ...* (Marszew); *snelka to jes ... no widzisz ... i teraz ... snelka to só^m ... dwa rodzaje ... albo ... mówili że nieraz smelke zalewali ... chleb ... zalewali goroⁿco^m wodo^m ... i troche*

dokładali tłuszczu ... albo smelke też mówili jak zalewali ... mleko gotowane i ... chleb zalewali chlebem gotowanym też mówili smelka ... (Sośnica); naworka ... to jes taka ... no jak to nazwać ... rodzaj zupy ... kóro^m sie gotuje na mleku ... gotuje sie mleko ... i na to mleko ... wlewa sie czy wysypuje sie moⁿke wymieszano^m z solo^m i żółtkiem ... (Wieczyn); [Naworka to] zupa gotowana na słodkim mleku zageⁿszczona moⁿko^m ... (Marszew); [Naleśniki to] no jajka ... dejeż mleko moⁿke jajko ... no i smażyż na patelce ... (Tomice); naleśnig jez z moⁿki ... [...] mleko ... dodaje sie troche cukru do smaku ... jajko ... (Jarocin); no możesz to jeś z mlekim możesz ... do zupy ... do rosolu sie bierz lane kluski ... (Tomice); kiedyż jadano ... na śniadanie ... mleko ... z makaronem ... polewke ... (Dobrzyca); a leguminki? ... no to tyż ... na mleku można ugotować ... to znaczy kisiel taki na mleku ... czy czy na wodzie ... kisiel na wodzie ... (Pleszew); kawę z mlekiem ... (Józefów); gotowało sie mleko z ... cukrym ... żeby masa była taka twardziejsza ... lub cukier przesmażało sie i ... wychodził kar... taki mały ... karmel ... (Sośniczka); (Kotlin); (Kuczków). > KWAŚNE MLEKO, ZSIADŁE MLEKO.

MŁÓDKA – ‘młoda kura, która jeszcze nie znosi jajek’: (Pleszew).

MŁYN – ‘przedsiębiorstwo zajmujące się przerabianiem zboża na mąkę i kaszę’: [Młyny] były chyba tam ... na Wyspiańskigó gdzie teroz jes tam to ... (Witaszyce); moⁿka powstaje w młynie ... (Kotlin); (Witaszyce); [Mąka powstaje w] wiatraku ... na młynie ... (Jedlec); młyny były w Pleszewie ... w Sobótce ... i w Sobótce w Rychnowie ... (Jedlec); w Grodźcu były młyny ... młyn był w Magнусzewicach w Suchej ... z tego co ... to co znam tutaj w okolicah a wieⁿcej nie wiem ...

(Kotlin); [Mąka powstaje] no w młynie ... na wiatraku może być ... [...] w Pleszewie był młyn ... potym był młyn w Kwileniu ... a wiatraki były i w Tomicach ... i na Wronowie ... bo tyż tam ... mielili ... zboże ... nie? ... (Tomice); jes w Pleszewie młyn do dzisiaj ... poza Pleszewym ... nie wiem gdzie jeszcze był w Sobótce ale czy jes nadal to tyż nie wiem ... (Kuczków); [Młyny były] w Pleszewie w Dobrzycy ... [...] w Koźminie ... (Dobrzyca); na Stary Kazimierce młyn ... [...] wiatrak to był wiatrak ... a młyn to w Choczcu był ... [...] bo tyż ... zboże melili wiatrokim ... (Józefów); 8, 10, 12.

MODRAK – ‘roślina polna o intensywnie niebieskich kwiatach; chaber, bławatek’: [Na wino] zbierało sie modraki ... i i sie zlywało tylko kwiaty ... i kwiaty sie ... wlewało sie w te kwiaty wode ... postawiało sie to na słońce ... i to musiało stać ... aż puściło kolor i ... i całoż jak to mówioⁿc tyn sok ... i potem sie wyciskało i dopiro wlywało w bu... w butelki ... i tam musiało sie wygarować ... (Kuczków); a wino z modraków sie robiło zbierało sie ten modrak ... te czubki sie obrywało te kwiaty ... i dosypywało sie cukier ... do wody ... i pomieszało sie to na słońcu i ... dojrzewało ... (Dobrzyca); 11.

MODRA KAPUSTA – ‘czerwona kapusta, która po podgrzaniu zmienia kolor na fioletowy’: modra kapusta ... (Pleszew); (Sośniczka).

MODRY – ‘fioletowy, ciemnoniebieski’: to ta czerwóna [kapusta] trocha zmieni kolor ... nie? ... nie jez już taka intensywna tylko bardziej już ... taka ... bordowa ... modra o! ... (Grodzisko). > MODRA KAPUSTA.

MOKRADŁO – ‘teren podmokły’: borówka leśnie... rośnie w lesie ... i podobna jes do ja-

*gody tylko ma czerwony kolor ... najczeⁿściej
rośnie na mokradłach ... (Marszew).*

MO^NCZKA – 1. ‘drobny proszek wykorzystywany jako produkt spożywczy’: [Ziemniak] *może być wykorzystany ... na moⁿczki ziemniaczano^m spożywczo^m alkohol ... (Kotlin); 2. ‘skrobia’: kluski nagusy to ... [...] czeba uczyszyć ziemniaki ... precedzić przez gaze ... i do tego sie dodaje gotowanych ziemniaków ... i pote sie ... ten sos ... sok co sie od...cedzi te ziemniaki ... na dole jes taki ... taka moⁿczka to sie wszystko razem ... [...] (Sośnica).*

MO^NCZYTY – ‘o miąższu owoców: mało soczysty’: [Jabłka] *takie moⁿczyte ... (Witaszyce).*

MO^NKA, MO^NKA – ‘syпки produkt otrzymywany ze zmielonych ziaren zbóż’: *no moⁿki ... rodzajów moⁿki jes dosyc duzo ... moⁿka żytnia ... pszenna kukurydziana ziemniaczana gryczana jeⁿczmienna orkiszowa ... w zależności od tego z jakiego zboża ... zostaa wykonana ... najczeⁿściej pieczono chleb ... z moⁿki żytniej czasamy dosypywano ... moⁿki pszennej ... ale również pamieⁿtam że ... pieczono ciemny chleb z moⁿki razowej ... z takiej moⁿki która ... tylko raz była przemielona wieⁿc ... gruboziarnista ... był to chleb o kolorze ... ciemnym ... bardzo smaczny ... (Marszew); z moⁿki to naleśniki ... (Lenartowice); [Do czerniny] *to^m krew sie zaklepuje i sie wlewa z moⁿko^m ... (Józefów); [Bliny] to so^m takie ... placki pieczone na drożdżach z moⁿki i mleka ... (Grodzisko); można kupidź ale można robić bo to czszeba zrobić zacier ... z moⁿki żytniej ... i to sie zalewa wodo^m ... i to potym fermentuje stoi jakiś czaz i potym sie robi z tego kwas ... i z tego kwasu sie robi ... (Sośnica); [Mąka powstaje] *no w młyynie ... na wiatraku może***

być ... (Tomice); (Jarocin); (Józefów); (Kotlin); (Kuczków); (Pleszew); (Witaszyce).

MORELA – ‘okrągły owoc o omszonej, pomarańczowej skórce i soczystym miąższu’: *dżżem no to jes ... słodkie ... przesmażone ... nie? ... ugotowane owoce ... z cukrem ... i tak żeby duzo soku wyparowało żeby był geⁿsty ... [...] a z czego? ... no ... z porzeczek z agrestu ... z moreli z wiśni ... z czarnej porzeczki najlepszy ... (Sośnica); (Witaszyce).*

(MORZYĆ –) ZMORZYĆ – ‘o warzywach: tracić twardość, stawać się miękkim pod wpływem soli’: *można jo^m [=kapustę] posiatkować zmorzyć solo^m ... i jo^m ukisić w beczce najlepszy ma smak ... de^mbowej ... (Pleszew); kapustę szatkujemy ... posypujemy solo^m gdy jes zmorzona ubijamy ... w beczce ... i ... przykrywamy ... (Pleszew).*

MOTYKA – 1. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów’: *myśmy takó^m motykó^m albo dziabko^m wykopywali ... tak że ... była radlonka i ... to^m motyko^m sie szło kopało ziemniaki ... (Nowy Olesiec); dziabko^m ... motyko^m ... (Kotlin); motykó^m ... (Gizałki); (Pleszew); dziabka motyka ... (Broniszewice); (Jarocin); (Lenartowice); 2. ‘ręczne narzędzie służące do usuwania chwastów, składające się najczęściej z prostokątnego ostrza i drewnianego trzonka’: [Rośliny przerzedzano] *dziabkó^m motykó^m ... (Sośnica); 3. ‘ręczne narzędzie służące do obcinania liści buraków, z prostokątnym ostrzem osadzonym na długim trzonku’: [Liście buraków obcinano] *specjalno^m motyko^m ... (Sośnica).***

MO^NKA > MO^NKA.

(MROZIĆ –) ZAMROZIĆ – ‘poddawać żywność działaniu niskich temperatur, by

MRÓZ

zużyć ją w późniejszym czasie': [Mięso należy] *no poporcjować ... zamrozić albo zapiekować ... ewentualnie zużyć do wyrobów które się robi ... czyli przerobić na kielbasy i tam inne wyroby kaszanki podroby ...* (Lenartowice).

MRÓZ – 'temperatura powietrza poniżej 0°C': *gdzie wykopywano taki dół odpowiednich ... parametrach czy odpowiedniej głębokości żeby ... warzywa nie zmarzły ... w ziemi ... odpowiednio się przykrywało słomą zabezpieczało ... później ziemią ... zabezpieczenie przed mrozem ...* (Marszew).

MUCHOMOR – 'gatunek niejadalnego grzyba o czerwono-białym kapeluszu': *muchomor czerwony muchomor sromotnikowy ...* (Broniszewice); [Muchomor ma] *czerwony kapelusz w białe kropki biały ogonek*

... (Sośnica); (Dobrzyce); (Pleszew); muchómory ... (Sośnica); muchomory ... (Józefów); (Wieczyn).

MUĆKA – 'komenda wydawana krowie, by się uspokoiła': *mućka ...* (Pleszew); (Sośniczka).

MUNDUREK > W MUNDURKACH.

MUS – 'przetarte owoce (z dodatkiem cukru)': [Jabłecznik to] *ciasto i muz jabkowy i ...* (Pleszew); (Marszew).

MYSZKA – 'część szynki (mięsień cztero-głowy)': *no wycina się mieⁿsiń [=szynkę] ... na ogół z tylnej nogi ... rozdziela się to ... tam są różne częⁿści ... najsmaczniejsza jest myszka tak zwana ...* (Lenartowice).

N

NABIAŁ – ‘zbiorcze określenie mleka, produktów mlecznych, niekiedy też jaj’: *nabiał ... to znaczy sie ... serek żółty biały ... kakao mleko ... no tak ... to to jes śniadanie ...* (Pleszew).

NABIJAĆ – ‘umieszczać coś w czymś, wypełniać coś czymś’: [Na kielbasy] *mieli sie miyⁿso ... odpowiednie z tej świni ... przerobi sie do... dobrze czszeba doprawić ... wymieⁿszac ... i sie nabija w jelita wyczyszczone jelita wcześniej ...* (Jarocin).

NA CIEPŁO – ‘o potrawach: tak, że przed podaniem zostały ogrzane’: [Na kolacji wigilijnej była] *najpierw zupa i potem to kto wybierał sobie co chciał no i karp bo karp był na ciepło wieⁿc żeby nie ostygł to każdy ... zabierał sie za ryby ...* (Grodzisko); [W Wielkanoc] *było śniadanie ... była swiyⁿconka i ... były jajka gotowane kielbasa na ciepło i ...* (Sośnica).

NACIERAĆ, NACIRAĆ – PONACIERAĆ – ‘mmasowywać jakąś substancję w inny produkt’: *no to już były sposoby takie babcine całkowicie że ... albo czeⁿż mieⁿsa sie ... posegregowanego ponacierało solo^m ...* (Nowy Olesiec); *naciro sie jó^m [=szynkę] solo^m i ... i potym takó^m solanke jeszcze zalewa ... tym ... wodó^m i to jes ... w ty solance sie tam ... pekluje ...* (Witaszyce); *peklowanie szynki ... nacieramy solo^m ... czosnkiem ... majerankiem ... potem wkładamy do garnka ...* (Kotlin).

NACIRAĆ > NACIERAĆ.

NACISKAĆ – ‘używając dłoni, wywierać presję, powodować powstanie ciśnienia’: *krowa ma szczyki ... przez które so^m dojone i czeba umiejeⁿtnie ... raz prawo^m raz lewo^m reⁿkó^m naciskać ...* (Pleszew).

NACSTAWKA – ‘tu: część kierzynki w postaci odwróconego stożka’: *konew to jes główne naczynie ... późni taka nacstawka ... tyż drewniana która wchodziła w konew ...* (Pleszew).

NADZIAĆ > NADZIEWAĆ.

NADZIENIE – ‘to, co wkłada się do wnętrza potrawy’: *ja na przykład robie to ... z ... [...] miyⁿsa mielonego ... podrobów ... do tego klade ... du... bardzo dużo pietruszki ... i to jes bardzo pyszne nadzienie ...* (Pleszew); *uszka na Wigilie ... to sie robi z moⁿki ... soli ... z jajek z wody ... robi sie nadzienie ... grzybki z cebulo^m ... taki farsz sie robi ...* (Kotlin); *nadzienia [do kaczki] mogó^m byđż różne ja na przykład robie ... z jabkami ...* (Sośnica).

NADZIEWAĆ, NADZIWAĆ – NADZIAĆ – ‘nakładać farsz’: *urobia sie farsz z miyⁿsa ... i tegó ... i sie nadziwo w środek ... i sie zaszywo i sie piecze ...* (Gizalki); *zależy czym sie chce nadziać ... można pokroiđż jabka dodać przypraw a można też ... z innego mieⁿsa*

zrobić farsz typu ... kielbasianego nadziac ... (Lenartowice); ja to robie tak ... gotuje ryż ... papryke ... ogórek ... kiszony ... potym co tam jeszcze? ... przyprawy ... miyⁿso mielone mozesz dołożyć ... i to wszystko ... tyn ... ryż gotujesz ... i to wszystko mieszosz ... i na... nadziewosz kurczaka ... i ... gó zszywosz ... i ... i gó pieczesz ... (Tomice); kaczka pieczona ... nadziewana ... (Pleszew); no ciasto takie jag na makarón ... i sie na... na... natego ... nadziewa sie grzybami ... i sie zwija w taki ... forme ... no ... uszka ... (Witaszyce); niktórzy to brali ... [kurze] szyki do ... tegó ... do zupy ... a zez... a w skóre na... robili ... nadziewali jakimś farszym ... (Tomice).

NADZIWAĆ > NADZIEWAĆ.

NA GE^NSTO – ‘w taki sposób, że poszczególne elementy łączą się w półpłynną masę’: [Kaszę gotuje się] *na sucho i na geⁿsto chyba* ... (Pleszew).

NAKLUWAĆ SIE – ‘o pisklętach: wydostawać się z jajka’: [Piskle] *nakluwo sie* ... (Gizałki); *nakluwa sie* ... (Kuczków).

NAKLUWAĆ – ‘robić w czymś otwór za pomocą czegoś ostro zakończonego’: *wyleⁿg ... [..] ja[k] jes kurczok w tym ... w skorupce to ... nakluwo i ... i wydobywo sie ... z tegó* ... (Tomice).

NAKRYĆ – ‘nałożyć coś na coś od góry’: *kopiec ... [..] musi być słoma ziemia dół wykopany troche tam na jakómś ... tego ... i ... nakryte* ... (Zielona Łąka).

NALEŚNIK, NALEŹNIK – ‘bardzo cienki placek z rzadkiego ciasta wylewanego na patelnię i smażonego na niej’: *naleźnika można jeść ... z serem ... można jeść z dżemem ... z miodem ... z... jak kto lubi ... [..]*

*z cukrym ... i jeszcze do tego kiedyś sie gotowało kawę zbożowo^m z mlekiem i to sie popijało przy ... tym naleśniku i to było pyszne ... (Pleszew); a naleśnik tyż ... to tak samo naleźnik ... móⁿki troszeczkę jajko mleko i ... konsyt...encje zrobidź i sie wlewa na patelnie i sie piecze ... [..] z cukrem ... naleśniki ... [..] ze serem ... z dżemem ... powidłami ... (Kuczków); naleźnik ... [..] to można je jeść z tym ... z ... ze serym można je jeść ... z dżemym ... o! ... (Gizałki); [Naleśniki to] *no jajka ... dejeż mleko moⁿke jajko ... no i smażyż na patelce* ... (Tomice); *to naleźniki ... naleśniki* ... (Kotlin); *naleśniki ... z tym ... może być ... ze szpinakim mogó^m bydź mogó^m z jarmużym* ... (Tomice); (Jarocin); (Lenartowice); (Witaszyce).*

NALEŹNIK > NALEŚNIK.

NAPAR – ‘zalane wrzątkiem zioła’: [Z rumianku] *można robidź napary takie do ... wziewu* ... (Lenartowice); [Rumianek to] *zioło z białymi kwiatkami* ... [..] [robi się z niego] *herbatę napar* ... (Pleszew); (Sośniczka).

NAPYCHAĆ – ‘umieszczać coś w czymś’: *miele sie miyⁿso ... i ... napycha sie jelita* ... (Gizałki); [Jak robi się kielbasy?] *no to mielisz ... miyⁿso ... i tyn ... dajesz przyprawy czosneg majeranek sól ... troche tam wody dolywoż i to wszystko wyrobioż i napychosz ... w te ... we flaki ... nie? ... te jelita* ... (Tomice); *kiszka ... [..] gotuje sie kasze ... dodaje sie pokrojono^m ... w kostke woⁿtróbkę ... krew świni ... przyprawy majeranek sól pieprz ... wszystko sie wyrabia miesza i napycha sie ... w jelita ... świńskie ... czyli we flaki ... parzy sie w goroⁿcej wodzie* ... (Gizałki).

NARASTAĆ – ‘rosnąć na nowo, ponownie’: *no [pióra] wylatujo^m ... i potym z powrotym narastajo^m* ... (Tomice).

NAROSNO^{ŃĆ} > ROSNO^{ŃĆ}.

NASADZAĆ > (SADZAĆ).

NASALAĆ – ‘obficie nacierać, zasypywać solą’: *też było mieⁿso właśnie tag jał mówiłam w beczce nasalane ... takie solankowe to mieⁿso ...* (Nowy Olesiec).

NASIENNIK – ‘zbita część grzybni, znajdująca się ponad ziemią, tworząca zarodniki; owocnik’: [Grzyby] *nasiennikiem sie sie ... różnióm ... blaszki albo to ... siatka ... siatkowe ...* (Pleszew).

NASIONKO – zdr., ‘ziarno’: *z gruszeg obieramy ... o... struzemy gruszki wybieram nasio... nasionka ...* (Sośnica); (Jedlec); (Tomice).

NASOLENIE – ‘obfite natarcie, zasypanie solą’: *nasolenie [mięsa] w beczkach ...* (Witaszyce).

NASOLIĆ – ‘obficie natrzeć, zasypać solą’: *jak była lodówka [to mięso kłaść] w lodówce jał ni ma lodówki to czszeba nasolidz i ... i w garki pokłaś ... takóm solanke zrobić ... nie? ...* (Pleszew).

NASTÓ^MP SIE!, NASTÓ^MP SIE! – ‘komenta wydawana krowie, by się uspokoiła’: *ja miałam takóm krowke Zosie i tag mówiłam ... Zosia uspokój sie ... nastó^mp sie! ... jak chciałam krow... doić jó^m to ona tag mówiłam ... Zosia nastó^mp sie ...* (Pleszew); *nastó^mp sie!* ... (Broniszewice); *nastó^mp sie!* ... (Cieśle).

NASTÓ^MP SIE! > NASTÓ^MP SIE!

NATKA – ‘małe, drobne lodyżki i listki pietruszki’: *pietruszka z natko^m natka najważniejsza ...* (Pleszew).

NAWORKA – ‘zupa mleczna, do której w czasie gotowania wsypuje się mąkę pszenną’: *naworka może to jez na mleku rzucane ... moⁿka i ... to jest ... taka zupa mleczna ... dokładnie nie wiem ale tag mi sie wydaje ...* (Pleszew); [Naworka to] *zupa gotowana na słodkim mleku zageⁿszczona moⁿko^m ...* (Marszew); *naworka ... to jes taka ... no jak to nazwać ... rodzaj zupy ... któró^m sie gotuje na mleku ... gotuje sie mleko ... i na to mleko ... wlewa sie czy wsypuje sie moⁿke wymieszano^m z solo^m i żółtkiem ...* (Wieczyn); [Naworka] *to zupa mleczna ... która wykonana jest z moⁿką żytnią ...* (Marszew); *to jez my robili naworkę ...* (Pleszew); [Naworka to] *mleczna zupa ...* (Sośnica); *worka ... no ... to jes taka mleczna zupa ... o! ... naworka ...* (Józefów); *naworka ... [...] no ... to jes ... tyn ... mleko gotujez i ... i właśnie te kluski skubanki ... no ... wrzu... to ... wrzucosz te kluski i to razem z tym gotujesz ...* (Tomice).

NAWOZIĆ – ‘użyźniać glebę’: *nawozic ...* (Pleszew).

NAWÓZ – ‘substancja zawierająca składniki odżywcze sprzyjające rozwojowi roślin’: *nawóz ... taki który jes właśnie ... z obory ... ze stajni ... to takie naturalny to najlepi roś... najlepiej rosno^m waśnie warzywa ... chociaż teraz jes tak że można kupić gotowe ... nawóz ... z... od krowy ... od ... od konia ...* (Pleszew).

NAZIMNE – rzecz., ‘potrawa z gotowanego mięsa wieprzowego, cielęcego lub drobiowego w galarecie; galart’: *nazimne ... po naszymu galart ... to sie robi z nóżek ... kraje sie mieⁿso zalewa sie ... galantyno^m ... po naszymu galart ...* (Jedlec); *nazimne to jes ... to jes galat ...* (Kotlin); *nazimne? ... to só^m te zimne nogi chyba ... galat ...* (Tomice); (Witaszyce).

NA ZIMNO – ‘o potrawach: bez podgrzania’: [Na kolacji wigilijnej była] *najpierw zupa i potem to kto wybierał sobie co chciał no i karp bo karp był na ciepło wieⁿc żeby nie ostygł to każdy ... zabierał się za ryby ... tak ... a potem dodatkowo jeszcze pierożki no i polane tym sosym grzybowym ... no i na końcu to ten śledź bo to jez na zimno wiⁿc tego śledzia na zimno na końcu się jadło ... (Grodzisko).*

NERKA – ‘narząd parzysty produkujący mocz, może służyć jako surowiec na potrawę’: *podroby czyli wneⁿczności które się wykorzystuje czyli serce nerki i woⁿtropa ... (Lenartowice); salceson robi się z podrobów ... to znaczy się serca nerek ... nereg i tych ... i półików ... z łba świni ... (Jedlec); [Na salceson] miyⁿso gotowane ... podroby z ner... nerki syrca ... (Jarocin); [Wątrobianka to] wyrób ze skórek wieprzowych woⁿtropy serc płuc nerek ... (Marszew).*

NIĆ – ‘rodzaj cienkiego sznureczka’: *już w tej chwili się tego nie używa ... ale to so^m siat... siatka pleciona z nici ... (Sośnica).*

NIEBIESKI – 1. ‘będący koloru pogodnego nieba’: [Opłatki były] *białe i dla zwierzoⁿt kolorowe ... [...] różowe i niebieskie przeważnie ... (Pleszew); 2. ‘jasnoniebieski, szary’: piotun ... taki ... niebie... niebieski i ... i zapach niemiły ... śmierdzoⁿcy taki mo ... (Józefów).*

NIEJADALNY – ‘o grzybie: taki, który nie nadaje się do jedzenia ze względu na brak walorów smakowych’: [Grzyby] *so^m niejadalne ale nie nie umrzesz po nich ... (Pleszew); (Marszew); (Witaszyce).*

NIEŚĆ – ZNIEŚĆ – ‘o kurach: składać jaja’: *kura zniosła jaje ... se daje znak ... (Gizał-*

ki); [Kury macało się] żeby sprawdzić czy niesó^m jajka ... (Tomice); [Skorupki ze święconego jajka] daje się kuróm ... żeby ... żeby dobrze cały ... potem niesły jajka ... (Tomice); no bo [kura] zniosła jajo cieszy się ... (Jedlec); niesie ... (Kotlin); niesie jajo ... (Kuczków).

NIEŚĆ SIE – ‘o kurach: składać jaja’: *no cieszy się ... gdacze ... a w ogóle kury które so^m w okresie ... noszenia jajek ... majo^m ładny czerwony grzebień ... a te które so^m spo... w spoczynku czyli ... przestały się nies to majo^m szary grzebień taki niepozorny ... (Lenartowice).*

NIEWÓD – ‘długa sieć do łowienia ryb’: (Marszew).

NIEZARODNY – ‘o jajku: takie, z którego nie wykuło się kurczę’: [Sparzcłte jajo to] [R1:] *zepsute jajo ... [...] śmierdzoⁿce takie ... [R2:] zbuki ... [R1:] nie ... zbuki to jes coś innego ... [...] zbuki to só^m jak kura usioⁿdzie na jajach i ... so^m te ... [R2:] niezarodne ... [...] komórki ... [R1:] i wtedy ono ... na to się mówi zbuki a sparzcłte jaja to jes... (Dobrzyca); niezarodne ... (Jarocin).*

NIOSKA – ‘kura znosząca jaja’: [R1:] *nioska ... [R2:] znosi jajka ... (Pleszew); jes dobro^m niosko^m ... (Gizałki); znosi jajka ... czyli nioska ... (Lenartowice); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Tomice).*

NITKA – ‘rodzaj cienkiego sznureczka służącego do szycia’: *można je [=grzyby] też ususzyć ... czyli po prostu nawledz na ... nitke i ... w jakiś zawiesić w takim ciemnym suchym miejscu ... i one ... się zasuszso^m ... (Broniszewice); zraz ... [...] sie czeba mieⁿso rozbić ... po... i jak się rozbije miyⁿso to wtedy się w środek ... różne rzeczy moż-*

na kłaś ... [...] żeby sie nie rozleciały to sie je nitkó^m albo ... wykałaczkami spino ... i można je wtedy smażyć ... (Kuczków).

NOGA – 1. ‘część ciała służąca zwierzętom do poruszania się, wykorzystywana przez ludzi w celach spożywczych’: [Świnie] dzie-li się] na schab ... na na ... tyl... przednia tylnia noga ... tam golonka ... (Pleszew); z nóg też tam golonka ... (Broniszewice); zimne nóżki lub galat ... [...] no ... nogi świńskie got... i można dać golonki gotuje sie w wywarze z warzyw ... i potem ... obiera sie zalewa oczyszczanym rosołem i chłodzi ... (Marszew); były zi... kury o zielonych nogach były kury ... o obrośnięⁿtych nogach i miało to w tym momyncie ... swoje nazwy ... (Kuczków); to jes kurza noga odcieⁿta ... podudzie od ... tegó ... to jes pałka ... jag obetniesz ... podudzie to ... zostanie ci pałka ... (Tomice); [Części kury to] piersi ... nogi ... i skrzydełka ... te drapcie só^m ... szyje ... (Gizałki); świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿś głowy czyli za ryj ... wyprostowuje głowe ... przeważnie uderzenie siekiero^m ... po czym spada z nóg ... (Lenartowice); wioⁿzało sie za noge [świnie] ... na powrozie ... no i uderzało sie w łeb ... siekiró^m ... obuchem ... (Tomice); karkówka z karku ... żeberka z żeber ... golonka z nóg ... (Kotlin); [Kurę się opalało] no żeby nie było na niej włosów ... [...] no ... oskubano^m z pierza brało sie za nogi ... upuściło sie gaz i ... opalało sie ... żeby nie było pierza ... (Jedlec); karkówka

jes ... od przedniej czeⁿści ... od mieⁿdzy ... głowo^m świni a ... a ... pierszymi nogami ... nie ... przednimi nogami ... przepraszam ... (Pleszew); (Jarocin); 34. > ZIMNE NOGI; 2. ‘część grzyba, która wyrasta z podłoża; trzon’: kozag ma tako^m noge ... chudą prosą ... jasno^m z takimi kreseczkami ... szarymi ... i na wierzchu jes czerwony ... (Wieczyn); 3. ‘część mebla, na której stoi on na pod-łożu’: stół [składa się] ... z blatu i nóg ... (Tomice).

NÓŻKA – 1. zdr., ‘część ciała służąca zwierzętom do poruszania się, wykorzystywana przez ludzi w celach spożywczych’: [Pałka] to jes ... nóżka ... podudzie ... (Gizałki); galart ... nóżki w galarecie ... (Wieczyn); [Pałka] no to jes ... nóżka ... poniżej uda ... (Lenartowice); galart ... galareta ... [...] no sie gotuje ... te nóżki ... i potem sie obiera ... i zalewa tym rosołem ... (Witaszyce); biały barsz najłepi sie robi na ... na tyn ... na nóżkach świńskich ... (Tomice); (Jedlec); (Marszew). > ZIMNE NÓŻKI; 2. ‘część grzyba, która wyrasta z podłoża; trzon’: kozak to jez na wysokiej na dużej nóżce i czerwony lepek ... (Pleszew); [Grzyb się składa] z nóżki i kapelusza ... (Pleszew); (Dobrzyca).

NYŚ NYŚ! – ‘słowa wypowiedane, by przywołać prosięta’: no to myśmy wołali nys nys nys ... do jedzenia do koryta żeby [świnia] doszła ... (Nowy Olesiec); nys nys! ... (Witaszyce); (Zielona Łąka).

O

OBCINAC – ‘oddzielać część rośliny od reszty za pomocą ostrego narzędzia’: *wyda-
je mi sie że wszystkie sie jednakowo obcina sie
... bez grzyb... ścina sie ostrym nożym albo
sie ... wykryⁿca ... bez grzybni ... (Sośnica);
goł^mbki ... [...] no gotujesz ... parzyż liście
... z kapusty ... i robie ... tegó ... ow... obci-
nosz tyn gruby gł... taki tyn głó^mb i ... i po-
tym to nadziwosz ... (Tomice).*

OBCINAK – ‘ręczne narzędzie służące do
obcinania liści buraków z prostokątnym
ostrzem osadzonym na długim trzonku’:
[Do liści buraków] [R1:] *specjalne noże ta-
kie były albo sierpami ... [R2:] obcinaki ...*
(Dobrzyca).

OBCINARKA – ‘ręczne narzędzie służące
do obcinania liści buraków z prostokątnym
ostrzem osadzonym na długim trzonku’:
specjalnie była obcinarka dziabka i potem
[buraki] *były ... wykopywane maszynowo*
chyba ... (Pleszew).

OBCINANIE – ‘skracanie lub usuwanie po-
dłużnych elementów’: *dziabanie [buraków]*
*... opryski ... no i zbieranie [...] ... obcina-
nie liści buraczczanych ... (Pleszew).*

OBCIO^ŃĆ > CIO^ŃĆ.

OBCYZSZCZAC – ‘pozbywać się niepożąda-
nych elementów’: *no to sie przepołowiało na*

*pół ... świnie ... obczyszczalo to wszystko to^m
i ... i potem sie dzieliło ... (Nowy Olesiec).*

OBCZYŚCIĆ > CZYŚCIĆ.

OBEBESZYĆ > (BEBESZYĆ).

OBERWAĆ > (RWAĆ).

OBHAKAĆ > (HAKAĆ).

OBIERACZ – ‘przyrząd do oddzielania
skórki od warzyw’: *specjalnie obieracze*
*só^m do ziemniaków ... do obierania ... (Ple-
szew).*

OBIERACZKA – ‘przyrząd do oddzielania
skórki od warzyw’: (Dobrzyca); (Pleszew).

OBIERAC, **OBIRAC** – **OBRAC** – 1. ‘od-
dzielać skórkę od warzywa, owocu, mięsa’:
*do tego [=rosolu] dużo włoszczyzny obie-
ram ... (Nowy Olesiec); miałam ... czeⁿś*
... troszke wody ale dynie rozgotowywałam
... obrana była ze skórki i rozgotowana na
*... na wrzoⁿtku ... (Nowy Olesiec); no ro-
sół czeba obrać włoszczyzne ... (Sośnica);*
należy je [=ziemniaki] obrać ze skórki ...
*(Sośniczka); najpierw sie je [=ziemnia-
ki] obiera ... struże sie je ... ze strużyn ...*
(Broniszewice); czyści sie je [=grzyby] ...
obiera ... sortuje ... (Pleszew); (Sośnica);
(Wieczyn); (Witaszyce); a do salcesónu to
... czekej ... coś sło... z tegó ... z ryja ... uszy

... na sto procyn ... i łeb ... i sie gotowało ... i obirały i to szło ... w te ... w salcesón ... (Tomice); *potym obieramy dobre mieⁿsko z golonek ...* (Pleszew); (Marszew); (Sośnica); 2. – **POOBIERAĆ** – ‘odłamując, oddzielać część rośliny od reszty’: *czszeba te kielki poobierać [z ziemniaków] ... a jak do sadzenia to nie ... czszeba zostawić ...* (Pleszew); [Przy ziemniakach z kopca] *obiera sie kły i sortuje ...* (Marszew); *no i te kły czszeba było obierać ...* (Nowy Olesiec); 3. ‘zdejmovać skorupkę z jajka’: [Do święcenia jajko] *no obrane było ... no jak skorupkę świⁿcić? ...* (Sośnica); [Jajko do święcenia] *ja zawsze obierałam ...* (Broniszewice).

OBIERANIE – ‘oddzielanie nożem skórki od warzyw lub owoców’: *no obieranie ziemniaków struganie ziemniaków ...* (Kuczków); *struganie obieranie ...* (Lenartowice); *specjalnie obieracze só^m do ziemniaków ... do obierania ...* (Pleszew); *obieranie ...* (Kotlin); (Witaszyce); (Zielona Łąka).

OBIERKA, OBIERKA, OBIERKA – często w l. mn., ‘skórka warzywa lub owocu oddzielona od jego reszty’: *przy ziemniakach starych to jes taka [gruba skórka] ... też sie struże ... ale taka zwieⁿdnieⁿta ta strużyna jest ... natomiast przy ziemniakach młodych to sie takem obierko^m ... takó^m cieniutko^m skrobaczko^m skrobało ...* (Nowy Olesiec); *niktórzy ... kładli w te ... w obiryki od cebuli ... i to ... farbowali na te ... no ... na bróⁿzowo ... ini kładli w obiryki od buraczka ... niktóre pisanki to só^m robióne ...* (Tomice); *pisanke... [...]* [robiono] *i kredko^m i cebule ... cebulo^m tó^m ... obirykami z cebuli ...* (Pleszew); *no obierki ... strużyny ...* (Tomice); *obirki ...* (Pleszew); *strużyna ... abo obierka ...* (Pleszew); (Józefów); *obierki strużyny ...* (Broniszewice); *obierki ...* (Marszew); (Witaszyce).

OBIERAĆ > OBIERAĆ.

OBIERKA > OBIERKA.

OBIYRKA > OBIERKA.

OBLUCH, OBUCH – ‘tępa strona metalowej części siekiery’: *świnie przede wszyskim czszeba wyprowadzić z chlewika ... po... uwióⁿzać jó^m za nogi żeby nie uciekła ... potym sie bierze ... jako na wsi to sie bierze i obłuchym sie o... ogłusza i potym dopiro ...* (Kuczków); *wioⁿzało sie za noge [świnie] ... na powrozie ... no i uderzało sie w łeb ... siekiró^m ... obuchem ...* (Tomice).

OBORA – ‘pomieszczenie lub budynek, w którym trzyma się zwierzęta (krowy, owce, świnie itd.)’: [Gospodarz] *poszed do ... obory ... do zwierzozⁿt ... zanież opłatek ... bo zwierzozⁿta jes tradycja że ... zwierzozⁿta przemawiajo^m ludzkim głosem ...* (Pleszew); [Po Wigilii] *gospodarz to szed sie dzielić ... do do tego ... do obory ... ze zwierzozⁿtami ...* (Witaszyce).

OBORNIK – ‘naturalny nawóz powstający ze zmieszanej ściółki i odchodów zwierząt gospodarskich’: *obornik to jez od krów ...* (Tomice).

OBRACAĆ – ‘poruszać czymś dookoła jego osi’: *kierzynka ... to taka jakby skrzynka na ... i z korbko^m i sie obraca ... i tak sie robi maselko ...* (Grodzisko).

OBRAĆ > OBIERAĆ.

OBRADLAĆ, OBREDLAĆ – ‘obsypywać ziemią niższe części rośliny za pomocą radła, zasypując ponadto chwasty’: [Żeby nie było chwastów, to ziemniaki] *obredla sie opiela ...* (Lenartowice); *obradla sie ...* (Kotlin).

OBREDLAĆ > OBRADLAĆ.

OBRYWAĆ – ‘szarpnięciem odrywać, odzierać część od całości’: *a wino z modraków sie robiło zbierało sie ten modrak ... te czubki sie obrywało te kwiaty ... i dosypywało sie cukier ... do wody ... i pomieszało sie to na słóncu i ... dojrzewało ...* (Dobrzyca).

OBSMAŻAĆ – OBSMAŻYĆ – ‘smażyć z wierzchu’: *golonke sie najpierw pekluje ... później sie je jo^m gotuje można robidź jo^m tak że później można jo^m obsmażyć dodawajo^c troche piwa ... (Sośniczka); goloki to só^m ... tak ... kluski ... z pyrek ... [...] możeż je obsmażyć ... z jajkiym ... możesz do ... kiedyś kładli do rosołu ... do tegó ... do czerniny ... (Tomice); kroi sie karkówke w plasty ... rozbija ... nakłada farsz ... na przykład ogórek czy tam cebule boczek ... zwija sie spina ... specjalno^m spinaczem ... obsmaża ... no i to wszystko ... (Marszew).*

OBSMAŻYĆ > OBSMAŻAĆ.

OBSYPYWAĆ – ‘pokrywać coś przez sypanie na to jakiejś substancji’: *usypywało z ziemniaków i przykrywało potem na zime ... słomo^m i piaskiem ... obsypywane było ...* (Nowy Olesiec).

OBŚLIZGŁY – ‘mający śliską i wilgotną powierzchnię’: [Czarny łąpek ma kapelus] *broⁿzowy a nie czarny ... czarny broⁿz ... [...] nie jest obślizgły ... o! ... jes tak bardziej suchy ...* (Pleszew).

OBUCH > OBLUCH.

OBWIESZAĆ – ‘umocowywać coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: *masz [świeży ser] w ty pielusze już ... to wtedy so-*

bie one to wisi i to sie robi takie jakby takie serduszko ... w tym ... w ty pielusze ... bo sie obwiesza na jakimś tam kiju ... (Pleszew).

OCSTAWIAĆ, ODSTAWIAĆ, ODSZTAWIAĆ – **OCSTAWIĆ** – ‘odkładać na jakiś czas w inne miejsce’: *mieszamy drewnianiano^m łyżko^m odstawiamy do wyrośnię^ćcia a nastę^mpnie ... kształtujemy poⁿczki ... i ... dodajoⁿc ... marmolade i pieczemy na rozgrzonym oleju ... (Grodzisko); do salcesonu sie używa ... też można używadź mieⁿsa z głowy ... można używać ... ozorek ... czyli jeⁿzyk ... serce ... no i sie gotuje to wszystko i przewaznie sie ... po przyprawieniu ugotowaniu napełnia na goroⁿco ... żoloⁿdeg lub ... jelito grube ... potem sie przyciska ocstawia do ostygnię^ćcia ... (Lenartowice); moⁿke zakwaz i zarobidź i ... i co ocstawidź aż wyrośnię ... wyrośnię no ... do formyki jes chleb ... (Pleszew); pyzy inaczej ... [...] moⁿke jajko drożdże ... czszeba wyrobić ... mleko ... ocstawić do wyrośnię^ćcia ... jak wyrosno^m sie gotuje na ... na łachu ... (Sośnica); doilo sie krowe ... ocstawiało sie mleko ... wlewało sie do kierzonki ... czszeba było ubijać była maślanka i masło ... (Sośnica); peklowanie szynki ... nacieramy solo^m ... czosnkiem ... majerankiem ... potem wkładamy do garnka ... ocstawiamy do chłodu a najlepiej wstawić do lodówki ... (Kotlin); drożdżowce ... [...] zarobiosz zaczym ... z moⁿki z drożdży i z cukru ... potym wyrobio... sypiesz ... dajęz jajka sypiesz moⁿke ... mleko ... tłuszcz ... wyrobiosz odstowiosz do wyrośnię^ćcio ... i pieczesz ... (Tomice).*

OCSTAWIĆ > OCSTAWIAĆ.

OCZKO – 1. ‘zagłębienie, z którego wystają kielki ziemniaka’: *powycinej te oczka tam brudne ... (Pleszew); ja myśle że te oczka to jez jak sie obiera i so^m tam te cyⁿtki to czea je ... jak oczko wydłubać ... no ...*

(Pleszew); *no takie wgle^mbienie i to [=ziemi- niak] wypuszcza znaczy z tego oczka ... te leⁿty ... (Józefów); (Sośnica); 2. 'plama o okrągłym albo owalnym kształcie': no okrasa to ... tłuszcz ... [...] który służy do polewania ziemniaczków ... do polewania ... dodawania do zup ... żeby były bardziej tłuste żeby pojawił się w nich ... na przykład oczka tłuszczowe ... (Marszew).*

OCZYSZCZAĆ – 'pozbywać się zabrudzeń': [Grzyby] *oczyszcza się i su... jedne się suszy drugie się marynuje ... i smaży ... (Pleszew); (Kotlin).*

OCZYŚCIĆ > CZYŚCIĆ.

ODCHWASZCZANIE – 'wrywanie chwastów celem oczyszczenia ziemi wokół posadzonych roślin': (Lenartowice).

ODCINAĆ – 'oddzielać część od całości za pomocą ostrego narzędzia': *no to rozbiranie ... [...] no ... odcinasz ... najpierw boczek potym ... tegó ... odró^mbujesz ... odcinasz boczek potym schab ... te łopatki szynki osobno ... (Tomice); to so^m dwie właśnie wersje ... jedni mówio^m że wrywadź [grzyby] inni że odcinadź i zostawiać to^m grzybnie ... (Pleszew).*

(**ODCIO^NGAC** –) **ODCIO^NGNO^NĆ** – 'odprowadzać skądś ciecz': [Żeby mieć śmietanę, to z mleka należy ją zebrać ... lub odcioⁿgnoⁿć ... (Grodzisko); odcioⁿgnoⁿć ... (Pleszew).

ODCIO^NGNO^NĆ > (ODCIO^NGAC).

ODCIO^NĆ > CIO^NĆ.

ODDZIELAĆ – 'sprawiać, że coś nie jest już dłużej częścią czegoś': *do ścioⁿgania mleka*

taka specjalna maszyna która właśnie oddziela śmietane ... (Grodzisko).

ODDZIELIĆ > DZIELIĆ.

ODKAPYWAĆ – 'ściękać kroplami': *szmatka ... pieluszka ... nie wiem ... no były takie specjalne szmatki co moja babcia tam wlewała i wisiał ten ser ... i od... odkapywał ... z tej serwatki ... (Grodzisko).*

ODKRAWAĆ – 'obierać nożem warzywa lub owoce ze skórki': *co się odkrawa? ... no łupiny ... struże się ... (Witaszyce).*

ODMIANA – 'rodzaj, gatunek': *no odmiana bryzów ... amerykany kiedyś były takie czerwone ... no różnych było gatunków [ziemi- niaków] ... (Józefów); odmiany gole^mbi ... pocztowe ... garłacze ... i ... cukrusie so^m ... (Kotlin).*

ODPASAĆ – 'dostarczać pożywienie zwierzętom': [Futrować to] *karmić ... zwierzeⁿta ... odpasać ... (Lenartowice).*

ODPIERZYĆ – 'usunąć pierze': *jeżeli to jest ... kura to wiadomo czszeba jo^m odpierzydź i oskubać czyli ... oczyścić z ... wneⁿczności ... poćwiartowadź no i jes gotowa do do przyrzoⁿdzania ... (Lenartowice).*

ODSIO^NKNO^NĆ – 'utracić wodę w wyniku jej odcieknięcia': *i potem precedzamy przez ... właśnie pieluche tak samo żeby ... one ... odsioⁿkła ta ... serwatka ... (Pleszew).*

ODSTAWIAĆ > OCSTAWIAĆ.

ODSTOWIAĆ > OCSTAWIAĆ.

ODSZUMAWIANIE – 'zbieranie szarej piany powstającej w czasie gotowania nie-

których potraw': *odszumawianie ...* (Pleszew).

ODSZUMOWANIE – 'zebranie szarej piany powstającej w czasie gotowania niektórych potraw': *odszumowanie ...* (Witaszyce).

ODSZUMOWYWANIE – 'zbieranie szarej piany powstającej w czasie gotowania niektórych potraw': [R1:] *odszumowywanie ...* [R2:] *nie... zbieranie szumowin ...* (Pleszew).

ODTŁUSZĄĆ – 'zmniejszyć ilość tłuszczu w produkcie spożywczym albo usunąć go zupełnie': [Śmietanę] *ściąga sie przez centrifuge ... to jes specjalne urzoⁿdzenie ... do którego ... wlewa sie mleko i ono ... ma takie dwufazowe lej... lejki i sie oddziela ... i jez mleko odtłuszczone ...* (Pleszew).

ODYGA > ŁODYGA.

ODZIABAĆ > DZIABAĆ.

OGŁUSZAĆ – 'pozbawiać przytomności poprzez uderzenie': *zabijanie świnię? ... wioⁿże sie ... te ... te ... świnki za noge ... i uderzo sie ... te ... ogłuszo sie jo^m no i zaś podrzyno sie ... te ... nożym to serduszko ...* (Jedlec); *ogłusza sie świnię ... potym ... oguchym ... uderza sie w głowe i ... poćcina sie ...* (Jarocin); *świnię przede wszystkim czszeba wyprowadzić z chlewika ... po... uwióⁿzać jó^m za nogi żeby nie uciekła ... potym sie bierze ... jako na wsi to sie bierze i obłuchym sie o... ogłusza i potym dopiro ...* (Kuczków).

OGON, OGÓN – 1. 'tylna część ciała zwierzęcego, zwykle wydłużona i wąska, służąca zwierzętom do machania, a ludziom m.in. w celach spożywczych': *wszystko osobno ... te schabiki te mie... te karkóweczki wszystko*

sie rozdzielało ładnie ... nie? ... nawed ogón osobno ... (Zielona Łąka); *świński ogón? ... do grochówki ...* (Gizałki); [Świński ogón] *do zupy kładó^m ... [...]* do ... *biotygó barszczu ... u nos sie brało ...* (Tomice); [Podczas wesela] *lotali ze świńskim ogónym ...* (Kuczków); *świński ogón ... do tego ... do galartu ...* (Pleszew); 34; 2. 'u ptaków: pęk piór w tylnej części ciała': *kogut ... [...]* *inny ma ... ładniejsze kolorowe ... ogón ładny ma ... grzebień ma wiⁿkszy ...* (Pleszew); *kogut ... ma przeważnie ... bardziej kolorowy ... i ma ... szczególnie sie różni wygloⁿdem ... postawo^m i ma inny ogón ... przeważnie ma ozdobny ogón długie pióra zwisajoⁿce w ognie ...* (Lenartowice); *kogut ... [...]* *ma grzebień wiⁿkszy i ogón ...* (Jedlec); *kogud ma wieⁿcej świecoⁿce [pióra] ... ładniejsze i ogón przede wszystkim mo ładny duży i grzebień mo du... wiⁿkszy jak kura ...* (Kuczków); [Perlica] *jes to mały pta... jes to ... ptak domowy ... ptak domowy jes ... w ksta... kształtem przypomina ... no w kształcie przypomina bażanta ... tylko bez ogona ...* (Jedlec); *mo długi og... to zależy ... czy samica czy bażan ... [...]* *to mo długi kolorowy ogón ...* (Tomice); (Jarocin); 3. 'część grzyba, która wyrasta z podłoża; nóżka, trzon': [Grzyb składa się] *z kapelusza i ogona ...* (Pleszew).

OGONEK, OGÓNEK – 'część grzyba, która wyrasta z podłoża; nóżka, trzon': *jedne [grzyby] majo^m ten ogonek cieniutki a drugie majo^m bardzo gruby ...* (Pleszew); [Czarny łąpek] *ma czarny kapelusz ... a biały ogonek ...* (Sośnica); *sowa ... mo ogónek tyż troszke jaśniejszy a na wierzku takó^m mo ... s... chrobotató^m ... naskórek ...* (Józefów); (Marszew); (Więczyn).

OGONOWY – 'o zupie: ugotowana na ogonach': *zupe ogonowo^m można smaczno^m nągotować ...* (Lenartowice).

OGÓLNOKWIATOWY – ‘wytwarzany z wielu rodzajów kwiatów’: *miód pszczeli to może być lipowy ... wrzosowy ... no i ... ogólnokwiatowy ...* (Jedlec).

OGÓN > OGON.

OGÓNEK > OGONEK.

OGÓRECZEK – pieszcz., ‘podłużne, zielone warzywo o soczystym mięszu’: *zakisi ... jest kwaśna kapustka i kwaśne ogóreczki ... sie wekuje ...* (Pleszew).

OGÓREK – ‘podłużne, zielone warzywo o soczystym mięszu’: *śledź w śmietanie ... [...] do tego można dać ogórek cebulke sól pieprz ...* (Pleszew); *ogórkowo^m to wiadomo że starte do tego ogórki kwaszone ...* (Pleszew); *jak kisi sie ogórki? ... czea wytlukadź ogórki ... i zaloć potym tegó ... naukłodać ... tegó ... chrzanu do ... nie chrzanu ... chrzanu tyz ... ale kopru ... i tegó ... i osolić wode i to wszystkim zalodź i sie tak ukisno^m same ...* (Gizałki); *ogórki ... uklada sie w becze lub w słoikach ... nieduże te ogórki ... dodaje sie koper chrzan ... liście wiśni ... de^mbu ... zalewa sie osolono^m wodo^m ... przykrywa sie ... albo zakreⁿca słoiki i czeka aż zakisno^m ...* (Marszew); *to roladki ... [...] no tam mosz ... tegó ... rozbijosz miyⁿso i kładziesz ... kładziesz w to ... ogórek tyn boczek ...* (Tomice); *[Jak kisi się ogórki?] [R1:] ogórki? ... no woda ... ogórki ... musi być koperek ... musi być czosnek ... musi być chrzan ... no i to wszystko ... zalewamy wodó^m ze solo^m ... [R2:] jeszcze coś i kisimy tylko w szklanym naczyniu ... w kamienne garnki takie były kiedy[s] albo ... we wiaderku polewanym ... i te wiaderko nie może być obtuczone ... mui być ... no ...* (Pleszew); *ogórki kiszane ... też mogo^m być w słoikach ... a dokładny opis? ... kisi sie po prostu ... no ... zostawia sie na ...*

ubija sie ... w słoje ... czy tam w beczulki ... i sie zostawia i to sie ... zakisi ... jest kwaśna kapustka i kwaśne ogóreczki ... sie wekuje ... (Pleszew); (Jarocin); (Jedlec).

OGÓRKOWA – rzecz., ‘zupa, której smak nadają ogórki’: *[Tutaj gotuje się] kapuśniak ... grochówke ... fasolówke ... ogórkową ... pomidorowo^m ... warzywno^m ...* (Pleszew); *ogórkowo^m to wiadomo że starte do tego ogórki kwaszone ...* (Pleszew); *[Gotuję] pomidorówke rosół ogórkowo^m ...* (Witaszyce); (Broniszewice); (Nowa Wieś).

OGÓRKOWY – ‘zawierający ogórki’: *zupa ogórkowa ...* (Nowy Olesiec); *zupke ogórkowo^m ...* (Pleszew).

OGRODNICZY – ‘związany z ogrodnictwem, rolnictwem, sadownictwem’: *[R1:] w Pleszewie ... [R2:] na ulicy ... [...] Targowej ... była centrala ogrodnicza i skupowali ... warzywa owoce ...* (Dobrzyca); *[W Pleszewie] była centralna ... centrala ogrodnicza ... ze skupem warzyw i owoców przy ... na ulicy Targowej ...* (Pleszew).

OGRODZENIE – ‘to, co ogradza jakiś teren’: *[Patyk to] no ogrodzenie dla zwier... dla świń ...* (Pleszew); *patyk do świnka jes w patyku ... w takim ogrodzeniu w takim kojcu ...* (Broniszewice).

OGRÓD – ‘wydzielony teren przeznaczony na uprawę warzyw i innych roślin’: *[Skorupki ze święconego jajka] rozsypywano w ogrodzie ...* (Pleszew); *[Skorupki ze święconego jajka] wynosiło sie ... na ... albo do ogrodu albo na pole ...* (Cieśle); *do Tereski na ogrodzie w Wielkanoc to ... tam bydziesz gdzieś pod ... kierzkiem znajdziesz ... pod kierzkiem to znaczy pod krzewym pod krzakiem ... nie? ...* (Pleszew).

OGRÓDEK – ‘wydzielony teren przeznaczony na uprawę warzyw’: *ajntopf to jes tako zupa szagó^m przez ogródek wszystko co jes w ogródku ... gotuje sie w jednym garnku ...* (Sośnica); [Co znaczy, że kura wynosi jajka?] [R1:] *znosi jajka ... ale tylko nie w kurniku tylko pewnie gdzieś tam na podwóreczku albo gdzieś ...* [R2:] *albo w ogródku ...* (Pleszew); *ogródek ...* (Jarocin); (Jedlec). > PRZEGLOND OGRÓDKA, SPACER PO OGRÓDKU, SZAGÓ^M PRZEZ OGRÓDEK.

OGRZAĆ > GRZAĆ.

OGRZEWAĆ – ‘sprawiać, że coś staje się ciepłe’: *było ciepło bo tyn piedad i ogrzewał pomieszczenie i ... i można było gotować ...* (Nowy Olesiec).

OGUCH – ‘tępa strona metalowej części siekiery’: *ogłusza sie świnię ... potym ... oguchym ... uderza sie w głowę i ... poćcina sie ...* (Jarocin).

OHAKAĆ > (HAKAĆ).

OKOŃ – ‘ryba drapieżna z 5–9 ciemniejszymi pręgami na jasnych bokach’: *okoń to charakterystyczne ma ... bardzo ostre płetwy grzbietowe ...* (Pleszew); (Broniszewice).

OKOPCIĆ – ‘odymić wędliny w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: [Mięso] *okopcone musi być ...* (Zielona Łąka).

OKOPOWE – rzecz., często w l. mn., ‘rosliny uprawiane dla bulw i korzeni’: [Przez zimę można przechowywać] *wszyskie okopowe czyli marchew ... buraczki czerwone seler por pietruszke ziemniaki ...* (Marszew).

OKÓLNIK – ‘teren ogrodzony, na którym w lecie przebywają świnię’: *okólnik ...* (Nowa Wieś); (Pleszew).

OKRASA – ‘ słonina lub inny tłuszcz zwierzęcy’: [Okrasa] *no to jes słonina ... wytopiona ... nie? ... sie topi ... sie krosi ...* (Witaszyce); *okrasa to jes takie ... okrosić czyli jakby ... dodać tłuszczu ... żeby było bardziej tłu... no ... żeby było tłuści... lepsze ... jedzenie ...* (Broniszewice); *okrasa ...* [...] [to] *słonina albo tłuszcz zwierzeⁿcy ...* (Marszew); *okrasa to jes właśnie taki ... tłuszcz słonina sadło ... coś takiego ...* (Wieczyn); *no okrasa to ... tłuszcz ... najczeⁿściej wykonana... uzyskany ze smażonego boczku albo ze smażonego sadła ... czy ze smażonej słoniny ... który służy do polewania ziemniaczków ... do polewania ... dodawania do zup ... żeby były bardziej tłuste żeby pojawił sie w nich ... na przykład oczka tłuszczowe ...* (Marszew); *okrasa albo słonina ... to jez jedno i to samo ...* (Pleszew); [Okrasa to] *tłuszcz ... to inaczy słonina ...* (Sośnica); (Józefów).

OKRO^NGLUTKI – ekspres., ‘w kształcie koła, kuli’: *glubki to takie malutkie sliweczki ... takie okroⁿglutkie ... i też granatowe ...* (Marszew).

OKRO^NGŁY, OKRÓ^NGŁY – ‘w kształcie koła, kuli’: *kabaczeg jez okróⁿgły cukinia jes ... przeważnie zielona i ... i długa ...* (Kuczków); *cukinia jes podłużna ... a kabaczki so^m okroⁿgłe ...* (Jarocin); *gable to só^m te ... widły takie duże ... gable ... no ... z takimi wiesz? ...* [...] *okróⁿgłe ... takie na końcu ...* (Pleszew); [Kołacz to] *placęg okroⁿgły ...* [...] *z ciasta drożdżowego pszennego ...* (Pleszew); *pyzy ... ja najczeⁿściej robie to w tyn sposób że rozwałkowuje ciasto na około wysokości jednego centymetra ... i szkla-*

neczką ... odmierzam takie ... okroⁿgłe kuleczki ... (Marszew).

OKRO^NŹKA – ‘pielenie buraków’: [Buraki] *siano przerywano ... robiło sie okroⁿżke ... (Sośnica).*

OKROSIC > KROSIC.

OKRÓ^NGŁY > OKRO^NGŁY.

OKRY^NCAĆ – ‘obracać coś, sprawiać, że coś wiruje’: *sie okryⁿca jajkiem i jeżeli jajko sie ... okryⁿca to jes świeże a jeżeli stanie no to jes ... stare albo sie ... (Kuczków).*

OKRY^NCAĆ SIE – ‘wirować, obracać się wokół własnej osi’: *sie okryⁿca jajkiem i jeżeli jajko sie ... okryⁿca to jes świeże a jeżeli stanie no to jes ... stare albo sie ... (Kuczków).*

OLCHA – ‘krzew lub drzewo o jajowatych, ząbkowanych liściach; też: drewno tego drzewa’: [Drewno do wędzenia] *czyli liściaste ale najczeⁿściej ... to jez olszyna ... czyli olcha albo drewno owocowe ... czereśnia jabłoń ... wiśnia ... (Lenartowice); [Do wędzenia używano] owocowych drzew i olchy ... (Marszew).*

OLSZYNA – ‘krzew lub drzewo o jajowatych, ząbkowanych liściach; też: drewno tego drzewa’: [Drewno do wędzenia] *czyli liściaste ale najczeⁿściej ... to jez olszyna ... czyli olcha albo drewno owocowe ... czereśnia jabłoń ... wiśnia ... (Lenartowice).*

OMLET – ‘rodzaj jajecznicy smażonej w postaci grubego placka’: [Z jaj] *omled można przyzoⁿdzić jajecznice ... (Gizałki); [Z jajek robię] jajecznice rekotaje ... omlet ... (Lenartowice); jajecznice ... omlety jajkowe takie ... z jajek ... (Pleszew); jajka na*

twardo jajka na miⁿko omlety ... (Tomice); (Sośnica).

OPALAĆ – OPALIĆ – ‘oczyszczać skórę za bitego zwierzęcia (z sierści, z pierza) za pomocą ognia’: *opalało się ... (Marszew); opalić ... (Tomice); no to te ... włosy co mo kura na tyn ... na tyn to ... bierzysz brynde ... lejesz w miseczke ... i nad ognim opolosz ... nie? ... (Tomice); [Kurę się opalało] no żeby nie było na niej włosów ... [...] no ... oskubano^m z pierza brało sie za nogi ... upuściło sie gaz i ... opalało sie ... żeby nie było pierza ... (Jedlec); żeby nie było ... włosów ... [...] no bierzesz ... kupujesz denaturad lejesz w podstawek podpołoż i ... opolosz kure ... (Tomice); kure opalało sie po to ... żeby usunoⁿć ... resztki włosów i pierza ... [...] wlało sie w naczynie denaturat ... chwytalo sie za nogi tó^m kure i sie obracalo i sie ... i sie tak ... opalało sie ... ognim opalało sie ... (Kotlin).*

OPALIĆ > OPALAĆ.

OPAPRÓSZYĆ > (PAPROSZYĆ).

OPARZAĆ – ‘poddawać coś działaniu wrzątku’: *przecina sie [świni] teⁿtnice żeby sie wykrwawila ... no i po ... po czym sie tam ... skrobie oparza i robi reszte tam poczebnych czynności ... (Lenartowice); [Kurczaka] najpierw sie oparza z pierza ... (Pleszew).*

OPAS – ‘człowiek otyły’: *grubas ... opas ... (Pleszew).*

OPELIĆ > PELIĆ.

OPIELAĆ – ‘wrywać chwasty celem oczyszczenia ziemi wokół posadzonych roślin’: [Żeby nie było chwastów, to ziemniaki] *obredla sie opiela ... (Lenartowice).*

OPIENKA, OPIENKA, OPIŃKA – ‘grzyby rosnące na pniach ściętych drzew’: *opieńki wyglan... wygónⁿdajóm tak że só^m przykładowo ... rosnóm na pieńkach ... i ... só^m ... to tyż grzyby jako jadalne i ... jes to taki jasnózółty grzybek ... i można to jeś ... (Kuczaków); *opieńka ... (Pleszew); no só^m takie opieńki czy jak ... opienki ... no ... (Witaszyce); na pniach ... ścieⁿtych dźrzew? ... [...] opińki ... (Marszew); opieńki to takie grzyby só^m ... jadalne ... takie jak kurka o! ... i to takie blaszki to majóm ... (Józefów); (Wieczyn).**

OPIENKA > OPIENKA.

OPIEPRZYĆ > PIEPRZYĆ.

OPIERZONY – ‘pokryty pierzem’: *no gadzina to może być każdy jedyn ... opierzóny stwór nazwany gadzinóm ... (Kuczaków); francuskie kaczki só^m opierzóno barwnie majóm kolor ... szary ... fioletowy i ... zielony ... (Jedlec).*

OPIŃKA > OPIENKA.

OPRYSK – ‘środek ochrony roślin stosowany w postaci rozpylanej’: *dziabanie [buraków] ... opryski ... no i zbiyranie [...] ... obcinanie liści buraczczanych ... i zbiyranie i ob... zawożenie do cukrowni ... (Pleszew).*

OPRYSKAĆ > PRYSKAĆ.

OPRYSKIWACZ – ‘urządzenie do opryskania roślin środkami chemicznymi’: *najpierw sie opryska [chwasty] ... sie zapobiega ... zapobiega sie opryskiwaczem ... (Jarocin).*

OPRYSKIWAĆ – ‘stosować środek w aerozolu’: (Kuczaków).

ORKISZOWY – ‘zrobiony z orkiszu’: [Mąka] [R1:] *żytnia pszenna graham ... [R2:] orkiszowa ... (Pleszew); (Marszew).*

ORZECH – ‘tu: orzech włoski; też: jego jadalna część’: [Makiełki są] z *makaronu maku zmielonego z ... [...] z rodzynkami orzechami migdałami miodem ... (Pleszew); (Gizałki); no u mnie na przykład to było tak że te orzechy sie ... zbierało ... oczywiście sie oddzielało od łupin ... nie od łupin ... od takich zielonych łupin ... że same orzechy tyko jag już były dojrzałe jag już spadły ... i w na przykład jakieś takie suche miejsce ... [...] rozsypywało sie je gdzieś tam nawed na ... na takim podłożu gdzieś tam na strychu ... [...] albo nawet w jakimś wiadrze ... ale dla orzechów było to ważne żeby one ... [...] żeby nie pleśniały ... (Broniszewice); [Orzechy przez zimę przechowywano] w wiklinowych koszach ... na strychach ... (Marszew); [Jak przechowywało się orzechy przez zimę?] no to musi być przewiewny woreg albo skrzynka taka co ma otworków dużo ... wkoło po czymś tam ... to musi być w przewiewnym miejscu żeby one nie zbutwiały ... najlepiej to jak ktoś ma strych ... (Pleszew); na wierzchu [piernik] polewamy czekolade i posypujemy orzechami ... lub bakaliami ... (Pleszew). > ORZECH WŁOSKI.*

ORZECH WŁOSKI – ‘odmiana orzecha o owocach okrytych zieloną łupiną odpadającą jesienią, pod którą jest zdrewniała skorupa, a w środku część jadalna o kształcie kojarzącym się z ludzkim mózgiem’: *no nalewki z różnych ... rzeczy robiło sie ... z ... różnych malin ... z wiśni z ... jagód ... z różnych różności robiło sie nalewki ... [...] z [orzechów] włoskich ... (Kuczaków); (Dobrzyca); z wiśni ... ze śliweg robili [nalewki] ... z jabłek ... [...] z włoskich [orzechów] ... (Józefów).*

ORZESZEK – pieszcz., ‘tu: orzech włoski’: *gotuje sie makaron ... ten mak sie prze... mak sie doprawia prze... [...] dodaje sie ... dodaje sie cukier miód może orzeszki ... bakalie ... różne bakalie ... rodzynki ... (Pleszew).*

OSAD – ‘to, co pozostaje na jakiejś powierzchni lub dnie’: *no [mleko] jag jes białe ... intensywnie białe ... i na wirzku jag jest ... takie żółty osad to znaczy że jes tłuste ... (Broniszewice); (Zielona Łąka).*

OSADZAĆ SIE – ‘wytrącać się w postaci osadu’: [Tuszczy] *osadza sie na powierzchni mleka ... (Pleszew).*

OSCYPEK – ‘wyrabiany przez Górali na Podhalu twardy, wędzony ser z mleka owczego w kształcie baryłki’: [R1:] *oscypki robio^m ... [R2:] no to z owczego ... nie? ... z owczego mleka to oscypki [...] ... (Pleszew); owcy to só^m oscypki ... (Sośnica).*

OSEŁKA – ‘partia masła przeznaczona na sprzedaż’: *osełki ... formowano ... ale jeszcze przedem czszeba to wyrobić z wodo^m zimno^m ... (Pleszew); masło wykonywano z ... śmietany ... w specjalnym takim ... w specjalnym naczyniu który nazywano kierzanką ... umieszczony był tłuczeg i tak ... tłukło sie przez ... długi czas ... aż pojawiły sie ... najpierw kawaleczki masła ... później ... wyrobiono z tego ... osełkę masła ... (Marszew); (Broniszewice); (Grodzisko); (Sośnica); (Sośniczka); (Wieczyn).*

OSKRABĄĆ > SKRABĄĆ.

OSKROBĄĆ > SKROBĄĆ.

OSKUBAĆ > SKUBAĆ.

OSŁONKA – ‘powłoka wędlin’: *mieⁿsko wieprzowe najlepiej dodadź jeszcze ... wo-*

łowego albo z indyka ... no przyprawy ... sól pieprz ... majeranek ... [...] no i nakłada sie w jelita ... czy tam osłonki wieprzowe ... [...] i to jes biała kielbaska no to jo^m nie weⁿdzimy tylko jo^m parzymy ... (Pleszew).

OSOLIĆ > SOLIĆ.

OSTROGA – ‘wyrostek kostny u niektórych ptaków’: [Kogut] *przeważnie jes wieⁿkszy ma grzebień na głowie ... no ma inny ogon ... ma ostrogi na ... na nogach ... które słužo^m do ... do walk ... do obrony i do walk ... (Lenartowice).*

OSTRUGAĆ > STRUGAĆ.

OSTYGAĆ – ‘obniżyć swoją temperaturę’: *żeluje sie to samo ostyga i jes gotowy wyrób ... (Lenartowice).*

OSTYGNO^ŃĆ > STYGNO^ŃĆ.

OSTUDZENIE – ‘obniżenie temperatury czegoś, schłodzenie’: *gotujemy ... wode z octu z wody z przyprawami ... nasty^mpnie po ostudzeniu tej wody dodajemy ... [...] wszystkie składniki łoⁿczymy i wkładamy do tego śledzie ... (Grodzisko).*

OŚLIMACZAŁY – ‘pokryty lepłą mazią’: *masłag musisz obradź i taki oślimaczały to jes ... (Józefów).*

OWALNY – ‘mający kształt owalu, zbliżony do koła; jajowaty, podłużny’: *wyⁿgierki ... [...] ciemne granatowe owalne owoce ... (Marszew).*

OWARZYĆ – ‘doprowadzić do ścięcia białka w mleku podkwaszonym przez nagłe ogrzanie’: [Ser robi się] *z mleka ... [...] kwaśnego ... i które czszeba owarzyć ... (Pleszew); to mleko*

należy owarzyć ... tylko czszeba uważać żeby sie ... żeby nie powst... nie za mocno ... żeby nie powstała kazeina ... i sie oddziela mleko i potem powstaje z tego serwatka ... (Pleszew).

OWCA – ‘zwierzę pokryte miękką, skręconą sierścią, wykorzystywaną do produkcji wełny’: *od kozy jes to mleko kozie a od owcy mleko owcze ... (Grodzisko); z kozy syry ... z owcy sery só^m ... (Cieśle); owca ma swojo^m ... no nie raczyj nie ... mleko to jez mleko ... mleko kozie mleko owcze ... (Sośnica); jes to mleko ... od ... jez nazywane mlekiem kozim i mlekiem owczym ... od owcy ... nie? ... (Pleszew); myślę że [opłatek dawano] krowóm konióm owcóm ... one były przy narodzeniu w stajence ... w każdym razie tag jez na wszystkich obrazach ... (Pleszew); 41.*

OWCZY – ‘pochodzący od owcy’: *od kozy jes to mleko kozie a od owcy mleko owcze ... (Grodzisko); mleko to jez mleko ... mleko kozie mleko owcze ... (Sośnica); [Mleko] kozie albo owcze ... (Pleszew).*

OWIES – ‘zboże o ziarnach zebranych w wiechę’: [W drugi dzień Bożego Narodzenia] *najpierw świeⁿcono owies później sie nim sypano ... (Sośniczka); [R1:] klapsy ... [R2:] pergamotki ... owsianki ... tak zwane ... obsionki! ... to ... owsionki to só^m najwcześniejsze grusze ... jag owies dojrzeje to one równocześnie z tym ... owsym i od tego jes ... nazwa owsionka ... (Dobrzyca); 28.*

OWOC – ‘jadalna część roślin powstała z kwiatu, najczęściej słodka’: [Suszy się] *śliwki jabłka gruszki ... to so^m najczęⁿściej takie owoce z których sie później gotuje kompod na Wigilie ... (Broniszewice); zupa w owoców? ... owocowa ... zupa ... (Zielona Łąka); to może być wiśniowa może być ... z różnych owoców różne nazwy só^m zup ... zależy z jakiego owocu*

gotujemy ... (Pleszew); [Kolędników często-wano] dzieci słodyczami owocami a dorosłych pienieⁿdzmi ... i jakimisⁿ sło... trunczkami ... (Sośniczka); to zajoⁿczek ... był robiony ... i dzieci szukały ... pod krzakiem słodyczy ... zazwyczaj to so^m słodycze owoce upominki drobne ... (Pleszew); (Jarocin); [Potrawy wigilijne to] karp pieczony ryba w szarym sosie kapusta z grzybami kompot z suszonych owoców makielki ... (Sośniczka); [Iść na] [R1:] szaber ... [...] do so^msiada na jabka ... [R2:] no ... albo na inne owoce ... (Pleszew); piec chlebowy był szczególnym ... takim elementem każdego domu ... [...] suszono też w nim różne owoce ... (Marszew); świeⁿconka ... [...] [to] jajka szynka kielbaska swojej roboty właśnie takie ze świnki swojej ... sól pieprz chlebek ... pieczywo ... to znaczy pieczywo ... i jakież owoce czy ... pomarańcze ... (Pleszew); kompot z suszonych owoców ... [...] jabka sliwki gruszka ... to wszystkie to taki mieszany był kompot ... (Józefów); dżem no to jes ... słodkie ... przesmażone ... nie? ... ugotowane owoce ... z cukrem ... (Sośnica); borówka ... [...] [to] owoc ... leśny ... (Marszew); [Na syrop z czarnego bzu] wyciska sie ... te nasiona czy owoce ... [...] takie takie parasole jakby ... i ... z tego sie wyciska i z tego sie ten ... sok ... z tego sie robi ... (Dobrzyca); [Nalewki robi się] z owoców ... [...] poziomek ... z wiśni ... no ... różnie ... z winogrona ... (Dobrzyca); [R1:] w Pleszewie ... [R2:] na ulicy ... [...] Targowej ... była centrala ogrodnicza i skupowali ... warzywa owoce ... (Dobrzyca); (Grodzisko); (Kuczków); (Nowy Olesiec).

OWOCOWY – 1. ‘zrobiony z owoców’: *no zupa owocowa no ... (Witaszyce); jak zimom^m to były kompoty ... w słoikah i sie otwierało ... i gotowało sie zupe owocow^m ... a latym to ze świeżych owoców ... zupe owocow^m też ... zależy jakie tam owoce były ... najlepsze to były zupy takie różnych mieszanych owo-*

ców ... (Nowy Olesiec); zupa owocowa to ... kiedyś to tak zupy owocowe czy... sie gotowało zacioⁿgało sie śmietano^m i ... z makaronem ... z czym kto lubioł ... (Józefów); [Potrawy wigilijne to] przede wszystkim ryba kapusta z fasolo^m ... pierogi ... barszczyk ... zupa owacowa ... makiełki ... (Cieśle); no zupke owocowó^m no to sie ... owoce sie gotuje zacioⁿga sie ... kisielem czy moⁿko^m ziemniaczano^m i dosładza sie i ... i jes zupa już ... możesz podawać z makaronem ... (Pleszew); [Na Wigilii] czytajo^m jakieś Pismo Świeⁿte ... i potem łamanie sie opłatkiem ... no i najpierw ... tam ta zupa ... czy rybna czy ... czy owocowa ... (Witaszyce); (Broniszewice); (Sośnica); (Tomice); (Zielona Łąka); 2. 'taki, na którym rosną owoce': [Do wędzenia używano] owocowych drzew i olchy ... (Marszew); [Do wędzenia] no tylko było twarde drzewo liściaste tak zwany ... tylko z... owocowe ... liściaste ale to też by... dobrze by było ... (Nowy Olesiec); to właśnie jes weⁿdzenie ... przeważnie sie to robi na ... drewnem owocowym ... (Lenartowice); no mosz wyⁿdzarke niektórzy majó^m postawione my ten... musisz wyⁿdzić zawsze drzewym ... liściastym ... owocowymi leszczynó^m ... (Tomice).

OWOCÓWKA – 'zupa z owoców': owocówka ... (Marszew); (Witaszyce).

OWSIANKA – 1. 'danie z ugotowanych płatków owsianych': [Na śniadanie je się] jajecznicze zupe mleczno^m owsianke ... (Sośnica); 2. 'odmiana gruszek': [R1:] klapsy ... [R2:] pergamotołki ... owsianki ... tak zwane ... obsionki! ... to ... owsionki to só^m najwcześniejsze grusze ... jag owies dojrzeje to one równocześnie z tym ... owsym i od tego jes ... nazwa owsionka ... (Dobrzyca).

OWSIANY – 'wytworzony z owsa': [Na mleku gotuje się] kaszkie manne ... kasze

kasze ... płatki owsiane ... (Pleszew); (Witaszyce); jes z jeⁿczmienia kasza jeⁿczmienia ... [...] kuskus ... owsiana ... (Marszew).

OWY^NDZAĆ – 'wędzić, odymiać mięso': biała ... kiełbaska i ... i taka owyⁿdzana ... (Cieśle).

OZOREK – 'język zwierzęcy wykorzystywany w celach spożywczych': z ozorków ścióⁿga sie skórke ... (Zielona Łąka); ozorki to so^m jeⁿzyki tych zwierzoⁿt ... już zabitych ... (Broniszewice); do salcesonu sie używa ... też można używadź mieⁿsa z głowy ... można używać ... ozorek ... czyli jeⁿzyk ... (Lenartowice).

OZÓR – 'język zwierzęcy wykorzystywany w celach spożywczych': te ozory czszeba je umyć ... wyczyścić ... zeszkrobać tyn nalod na na ozorze ... i tego ... i ob... odgotować ... i późni gotować ... nie? ... (Pleszew); ozory nigdy nie robiłam ... gotuje sie ... myje sie gotuje sie ... z ozorków ścióⁿga sie skórke ... i później sie przygotowuje nigdy nie robiłam ... nie wim ... ale coś tak sie robi ... (Zielona Łąka); [Ozory] parzy sie ... ździera sie skóre ... gotuje ... w przyprawach ... (Marszew); bardzo rzadko ... ja s... przygotowywałam ozory ... gotowane i ... jednak ... w dawnych czasach ... czeⁿsto po zabiciu świni ... nie wyrzucano takiej czeⁿści ciała tylko gotowano ... pyszne danie ... i ... przygotowywanie to polegało na tym że ... dobrze umyte ozory wystudzone ... wkładano do bulionu ... i gotowano ... dosyć ... długo żeby były mieⁿkie ... dodawano ziola takie jak ... ziele angielskie listeg lałowy ... troche cebulki troche czosnku ... ugotowane ozory do mieⁿkości ... podawano w sosie chrzanowym ... (Marszew); [Na salceson] gotuje sie głowe świni ... obiera sie ... co kroi sie drobno ... dodaje ... podroby świńskie na przykład ozory ... (Marszew).

P

PAŁKA – 1. ‘część nogi drobiowej przygotowana do spożycia’: *to jes kurza noga odcieⁿta ... podudzie od ... tegó ... to jes pałka ... jag obetniesz ... podudzie to ... zostanie ci pałka ...* (Tomice); *no pałka to jes ... noga ... noga od kury do podudzia ... piyrszy kawalek od stopy do podudzia ...* (Jedlec); [Pałka to] *jedna czyⁿż nogi ... druga jez udo a ...* (Jarocin); [Pałka] *to jes ... nózka ... podudzie ...* (Gizałki); [Pałka] *no to jes ... nózka ... poniżej uda ...* (Lenartowice); (Kotlin); (Kuczków); (Pleszew); 2. ‘przyrząd w postaci trzonka służący do płoszenia i napędzania ryb’: *tluk ... no jakiś ... pałka tluk ... no jakiś ... coś takiego ...* (Pleszew).

PANIEROWAĆ – ‘obtaczać w panierce (mące, bułce tartej itp.)’: *mieⁿso schabowe sie rozbija ... i przyprawiasz solo^m pieprzem ... i tyn ... no ... i panierujesz ... w jajku ... i bułce tartej ...* (Sośnica).

PAPIER – ‘cienki materiał służący do pisania, opakowywania itd.’: [Świeże masło zawijano] *w papier ... pergamin ...* (Broniszewice); *w papier to taki pergamin ...* (Pleszew); *w papier ...* (Sośnica); *nałóżydź na ciasto mak ... i zawijać w roladę ... owija się w papier i wkłada do piekarnika ...* (Pleszew).

PAPIEROWY – ‘zrobiony z papieru’: *tytka ... papierowe ... torba papierowa ...* (Sośnica).

PAPIERÓWKA – ‘odmiana jabłek o żółtych owocach (w pełni dojrzałości prawie białych) i cienkiej skórce’: [Odmiany jabłek to] *antonówka kosztel papierówka ...* (Marszew); *to by piersze były papierówki ... lobo ... jonagold ... jonatany ... czempiony moje ulubione ... kosztel ... renety i złote i szare ... no i antonówki na przetwory ...* (Pleszew); (Broniszewice); 25, 26, 27.

PAPIREK – ‘niewielki arkusik cienkiego materiału służący do owijania pojedynczej sztuki’: *kanold to jes cukierek ... cukierek który sie kupowało w sklepach ... jak to mówioⁿc bez papirka i ...* (Kuczków).

PAPKA – ‘pokarm przeżuwany przez krowę’: *papka ...* (Sośniczka).

(PAPROSZYĆ –) OPAPRÓSZYĆ – WYAPRÓSZYĆ – ‘usuwać wnętrzności z zabitego zwierzęcia’: *opaproszyć go ...* (Pleszew); *oskubadź jó^m [=kure] wypaproszyć ... opalić ...* (Tomice).

PAPRYKA – ‘warzywo o okrągłym lub podłużnym kształcie, w kolorze czerwonym, zielonym lub żółtym, o smaku od słodkiego po pikantny; też: mielona przyprawa pozyskiwana z tego warzywa’: *rolady ... [...] rozbija sie tłuczkiem mieⁿso ... [...] przygotowuje sie przeważnie ogórek kawalek w paski krojony ... [...] kiszony ... kawalek boczku ... można papryke dać ...*

(Lenartowice); *papryka w proszku* ... (Broniszewice); (Jarocin); (Tomice).

PARNIK, WPARNIK – ‘urządzenie do gotowania na parze ziemniaków jako karmy dla zwierząt gospodarskich, najczęściej dla świń’: *wparnik* ... (Gizałki); *parnik* ... (Jarocin); (Lenartowice).

PAROWAĆ, WPAROWAĆ – UPAROWAĆ – 1. ‘gotować na parze’: *pyzy* ... [...] *moⁿka pszenna sól jajka ... woda ... i zarobić ciasto ... ciasto urosnie co najmniej godzinę ... robić z tego okroⁿgłe kluseczki ... na parę pod przykryciem parować ...* (Pleszew); [Ziemniaki dla zwierząt] *gotuje się ... się ... wparuje je ... w parowniku ...* (Gizałki); *paruje się w parownikach ...* (Jedlec); (Kotlin); [Ziemniaki dla zwierząt] *paruje się w specjalnym kotle ...* (Jarocin); *paruje się w dużych ... takich zbiornikach ...* [...] *w parowniku tak zwanym ... i wtedy się je tam ugniata ...* (Pleszew); *pyzy lub parochy ...* [...] *moⁿke mieszamy z drożdżami jajkami i mlekiem ... formuje się kulki czeka aż wyrosno^m i paruje na garnku ... z wodo^m ... kładzie się to na pieluche lub gaze i na parze się gotuje ...* (Marszew); *musisz uparować ... nie? ...* (Józefów); 2. – **WYPAROWAĆ** – ‘ulotnić się w postaci pary’: *dżem no to jes ... słodkie ... przesmażone ... nie? ... ugotowane owoce ... z cukrem ... i tak żeby dużo soku wyparowało żeby był geⁿsty ...* (Sośnica).

PAROWNIK – ‘urządzenie do gotowania na parze ziemniaków jako karmy dla zwierząt gospodarskich, najczęściej dla świń’: [Ziemniaki dla zwierząt] *gotuje się ... się ... wparuje je ... w parowniku ...* (Gizałki); *paruje się w dużych ... takich zbiornikach ...* [...] *w parowniku tak zwanym ... i wtedy się je tam ugniata ...* (Pleszew); *paruje się*

w parownikach ... (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice).

PARÓWKA – ‘drobno mielona wędlina, jedzona np. w hot-dogu’: (Witaszyce).

PARZYBRODA – ‘zupa z młodej kapusty’: *z białej kapusty świeżej jest ... parzybroda ... a z kiszzonej kapuśniak ...* (Sośnica); [Parzybroda] *to jes taki kapuśniak ze świeżej kapusty ... z różnych warzyw ...* (Pleszew); [Parzybroda] *no jes to ... zupa ... któro^m przygotowywano ... w czasie ... rop... różnych prac gospodarskich ... gdzie było mało czasu ... no a chyⁿtych do jedzenia ... dużo ... była to zupa z warzyw ... i ... obsmażonego boczku ... na przykład kapusta marchew pietruszka seler ... ziemniaki ... mała cebulka ... boczek weⁿdzony no i przyprawy ziele angielskie liście łałrowe majeranek ... sól pieprz ... pieprz mielony oczywiście i ... pieprz w ziarnach ... no krojono warzywa ... w kostki ... dosyć grube ... kapustka poszatkowana ... wszystko zalane ... wodą ... i ugotowane do mieⁿkkości ... przyprawy jak pieprz ziele angielskie liś łałrowy ... dodawano pod koniec gotowania ... po czszydziestu minutach ... gotowania ... dodawano pokrojony w kostkę boczek i ... podsmażony z cebulką ... po wymieszaniu ... można było doprawić ... jeszcze majrankiem ... i miel... mielonym pieprzym ... na koniec ... do każdej miski ... dosypywano ... zielony koperek ...* (Marszew); *parzybroda to jes ze słodki kapusty ...* (Pleszew); *parzybroda to jes ... inaczej ... zupa z sodkiej kapusty ... z warzy... z kapu... z marchewkó^m ... ziemniakami ...* (Sośnica); (Józefów); (Wieczyn).

PASECZEK – zdr., ‘długi, wąski kawałek jakiegoś produktu, materiału, substancji’: *flaczki się kroi z ty... żolóⁿdek ze świni ... na paseczki się gotuje ... się doprowia i ...* (Gizałki); *a później kroi się ... flaki w paseczki*

wołowe ... (Lenartowice); [Na makaron] bierzesz ... te ... moⁿke ... wode jajka ... i zarobisz ... dosyć twarde takie ciasto i ... i wałkujesz ... kroisz na ... paseczki ... (Tomice).

PASEK – ‘długi, wąski kawałek jakiegoś produktu, materiału, substancji’: *rolady ... [...] rozbija sie tłuczkiem mieⁿso ... najlepiej wołowe można też schaby czy szynki ... przygotowuje sie ... taki jak gdyby farsz czyli ... przygotowuje sie przeważnie ogórek kawałek w paski krojony ... (Lenartowice).*

PASIENIE – ‘karmienie zwierząt hodowlanych’: [Smak sera zależy] *od pasienia krów ... (Sośniczka).*

PASTA – ‘półpłynna masa używana do smarowania pieczywa’: [Można zrobić] *paste jajeczno^m ... jajecznice ... (Jedlec).*

PASTERYZOWAĆ – SPASTERYZOWAĆ – ‘niszczyć drobnoustroje w produktach spożywczych przez ogrzanie ich w temperaturze 60–100°C’: *wekowanie mieⁿsa w słoiki ... us... to ... robimy naste^mpujoⁿco ... smażymy mieⁿso ... wkładamy w słoiki i czszeba je gotować przez czszy dni ... przez czszdzieści czterdzieści minut każdego dnia ... i tak się pasteryzuje ... (Pleszew); pasteryzowane ... (Pleszew); należy je [=mięso] ... podsmażyć ... ugotować ... na... nakłaś do słoików ... założyć gumki ... potem to wszystko ... spreⁿżynki na wierzch zagotować ... i ... tak ... sie spasteryzuje ... (Lenartowice).*

PASTWISKO – ‘ogrodzony teren porośnięty trawą, na którym w okresie ciepłym przebywają zwierzęta’: *no pastwisko ... (Broniszewice).*

PASZA – ‘karma zwierząt hodowlanych’: [Ziemniaki wykorzystuje się] *do z... jazdy-*

nio ... w domu ... i do ... do paszy ... do do drobiu ... (Gizałki); pasza ... (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice); (Witaszyce).

PASZTECIK – pieszcz., ‘potrawa z mielonych i zapieczonych kilku gatunków mięsa, które wcześniej zostało uduszone lub ugotowane’: [R1:] *obkład? ... [...] no to kładziem na kanapke i weⁿdlinki i pomidorki i ogórki i sałate i ... [R2:] i pasztecik ... (Pleszew).*

PASZTET – ‘potrawa z mielonych i zapieczonych kilku gatunków mięsa, które wcześniej zostało uduszone lub ugotowane’: *wyczyścidź jelita ... wszystkie ... flaki ... zeszkrobać ... i wtedy można je zuż... użyć do ... przerobów do ... kiszki kielbasy woⁿ-trobianki do pasztetu ... (Pleszew); pasztet z geⁿsi ... (Jedlec); [Na pasztet] *gotuje sie podroby i ... i sie ... wszystko razem dodaje sie tam coś ... przyprawy i ... albo można gotowany taki albo można ... gó w jelito albo tyż ... zapiek[ac] we foremke i pieczone ... nie? ... (Witaszyce); pasztety sie robi ... sie z podrobów nerki ... woⁿtroby i ... podgardla ... meli sie przez maszynke doprawia sie ... marjankiem solo^m i ... pieprzem ... pieprzym i cebulkó^m ... (Jedlec); paszted robi się ... z podrobów wieprzowych sie robila ... pasztet ... (Kotlin); do pasztetu bierzysz ... parzysz woⁿtrobe ... zalewosz troche tegó ... w tym co sie ... co sie parzyła ... bierzysz ... tó^m woⁿtrobe najpierw wycióⁿgosz ... meliż jó^m ... potym bierzesz troche tegó rosołu do-lywosz ... dok... dodajesz wszystkie przyprawy wyrabiosz ... i to jes pasztet ... (Tomice).**

PASZTETOWO – rzecz., ‘rodzaj wędliny nadziewanej masą z wątroby zwierzęcej lub drobiowej’: *woⁿtróbianka to jes ... pasztetowo ... z tegó ... z miyⁿsa takigó ... ź podrobów ... (Gizałki).*

PAŚĆ – ‘karmić zwierzęta hodowlane’: [Smak sera zależy] [R1:] *od tego pewno co te ... [R2:] jedzóm krówki ... [R1:] co krowy jedzóm ... nie? ... czy jadły ... czym były pasióne ...* (Pleszew); *znaczy to [=masło z sokiem z marchewki] nie jes prawdziwe masło ... bo prawdziwe masło ma ... koror słomkowy ... zależy jeszcze co ... czym paszone jes bydło ... czyli krowy ...* (Pleszew); (Broniszewice).

PATROSYĆ – WYPATROSYĆ – ‘usuwać wnętrzności z zabitego zwierzęcia’: *ale kury całej? ... no to czea jo^m najpierw zabić ... potem jo^m oskubać ... wypatroszyć ... opalić ... pokroidź na kawałki i włożyć do garnka ...* (Lenartowice); *wypatroszyć ...* (Jedlec); *patroszyć ...* (Pleszew); (Sośniczka); *wybebeszyć ... wypatroszyć ...* (Lenartowice).

PATYK – 1. ‘zagroda dla świń’: *patyk do świnka jes w patyku ... w takim ogrodzeniu w takim kojcu ...* (Broniszewice); *no patyk to jes tyż takie sp... pomieszczenie odgródzone czy do jednej świni czy do dwóch ... czy do czszech bo one szybko rosno^m ... tak że musiały być oddzielone ... na przykład ... tam gdzie ... była maciora co rodziła małe to ...* (Nowy Olesiec); [Patyk to] *no ogrodzenie dla zwierz... dla świń ...* (Pleszew); *patyk ... no ... w patyku ... to jes do świń ...* (Pleszew); [Patyk to] *tako zagródka dla ... dla świń ...* (Witaszyce); [Patyk to] *miejsce w którym przebywajo^m świni ...* (Marszew); 2. ‘gałązka, kijek’ > CHUDY JAK PATYK.

PAWIK, PAWLIK – ‘jedna z odmian gołębi charakteryzująca się ozdobnym ogonem’: *o! jes bardzo dużo [ras gołębi] ... goło^mb pocztowy ... straser pawik ...* (Lenartowice); [Rasy gołębi] [R1:] *pocztowe ... [R2:] listowe ... [R1:] zwykłe goły^mbie ... pawiki*

... (Kuczaków); [Gołębie] *pawliki ... pocztowy ... no i ... domowe ...* (Jedlec).

PAWLIK > PAWIK.

PAZUR – często w l. mn., ‘haczykowata i ostro wygięta płytką rogowa znajdująca się na zakończeniu palców u niektórych zwierząt; też: stopa ptaka’: *pazury ...* (Jarcin); (Pleszew).

PAZUREK – często w l. mn., ‘haczykowata i ostro wygięta płytką rogowa znajdująca się na zakończeniu palców u niektórych zwierząt; też: stopa ptaka’: [Części kury] *to szyjka ... skrzydełka ... kuper czyli tylnia czeⁿś ... udo ... pierś pałka ... pazurki czyli ... [...] stópki ...* (Lenartowice); *nogi kury ... z pazurkami to só^m ... to só^m drapki takie ... drapołki ...* (Kotlin).

PEKIŃSKI > KAPUSTA PEKIŃSKA.

PEKLOSÓL – ‘sól do peklowania’: *sypiesz peklosól ... dodajesz ... przyprawy ... czosnek ... tyn ... ziele angielskie pieprz ... i to peklujesz ...* (Tomice).

PEKLOWAĆ – POPEKLOWAĆ – SPEKLOWAĆ – ZAPEKLOWAĆ – ‘konserwować mięso przy użyciu roztworu soli’: *no golonka może być ... peklowana albo surowa ...* (Pleszew); *golonke sie najpierw pekluje ... później sie je jo^m gotuje można robidź jo^m tak że później można jo^m obsmażyć dodawajo^mc troche piwa ...* (Sośniczka); [R1:] *golonka ... [...] czeba jo^m zapeklowadź najpierw ... z tydziń po... popeklować ...* (Grodzisko); *o! na golonke ... no czeba ... jó^m ... dobrze speklować ... i potym ... ugotować ...* (Cieśle); *golonka musi być zapeklowana ... w soli ... poleżeć ... troche żeby przeszła solo^m ... no i zaś sie dopiero jó^m gotuje ...* (Sośnica);

peklowane to jez miyⁿso ... a kapuste sie kisi ... (Witaszyce); naciro sie jó^m [=szynkę] soló^m i ... i potym takó^m solanke jeszcze zalewa ... tym ... wodó^m i to jes ... w ty solance sie tam ... pekluje ... (Witaszyce); szynke ... to miyⁿso sie pekluje ... (Gizałki); [Mięso należy] no poporcjować ... zamrozidź albo zapeklować ... (Lenartowice); pekluje sie czyli ... moczy sie w wodzie z soló^m i z przyprawami jak tam czasnek czy lubczyk i tak dalej ... (Lenartowice); to bierzesz [szynkę] peklujesz ... zalywosz ... robisz takó^m ... zalewe ... ze soló^m ... czoskiem ... niktórzy dowajó^m ... ziele angielskie pieprz ... i tym zalewajó^m na dwa czszy tygodnie ... i potym sie wyⁿdzi ... (Tomice); bierze sie dwa litry wody ... i w to wyspuje sie czszy łyzki ... lub cztery ... soli ... rozmieszuje sie ... i w to sie wkłada szynke i pekluje siedem dni ... (Jedlec); szynke sie wycina z zadniej kulki ... i jo^m sie pekluje i wyⁿdzi ... (Jedlec); szynke sie ... pekluje w przyprawach ... i soli ... nastepnie myje osusza i weⁿdzi ... (Kotlin); gotujesz wode ... musi być woda przegotowana ... sypiesz peklosól ... dodajesz ... przyprawy ... czasnek ... tyn ... ziele angielskie pieprz ... i to peklujesz ... a soli tyle sypiesz żeby ... tam na ... żeby wypłynęły ... na jajko ... niktórzy robió^m na jajko ... wkładajó^m jajko ... tam ... w jakież naczynko i jak to jajko wypłynie ... to zalewajó^m szynke ... (Tomice); (Pleszew); peklowano ... (Marszew).

PEKLOWANIE – ‘konserwowanie mięsa przy użyciu roztworu soli’: *no czeba było jó^m [=szynkę] ... dobrze dosolidź i ... i przyprawy ... wrzucić w nió^m czyli liście łatrowe ... ziele angielskie ... no ... to jes tak zwane peklowanie ... (Kuczków); (Jarocin); (Nowa Wieś); (Pleszew).*

PELIĆ, PIELIĆ, PYLIĆ – OPELIĆ – ‘wyrzywać chwasty celem oczyszczenia ziemi wokół posadzonych roślin’: [Chwasty]

czsza pylić ... (Gizałki); pielic ... (Jarocin); (Kotlin); (Lenartowice); (Tomice); no czeba je [=ziemniaki] ... obhakadź opelić ... (Tomice); no to kiedys godali ohakać ... nie? ... a teraz to pelić ... (Józefów).

PEŁNOWARTOŚCIOWY – ‘mający wszystkie istotne składniki przewidziane dla danego produktu’: [Masło robi się ze śmietany] *pełnowartościowej tłustej ... (Pleszew); [Jatka] to jes sklep z miyⁿsem ... niepełnowartościowym ... (Kotlin).*

PEŁNOZIARNISTY – ‘taki, który zawiera niełuskane ziarna zbóż’: *moⁿka pszenna ... moⁿka żytnia ... moⁿka pszenno-żytnia ... żytnia ... moⁿka pełnoziarnista ... (Broniszewice); (Pleszew).*

PE^NCZAK – ‘kasza z ziarna jęczmienia’: [Kasza] [R1:] *gryczana ... jyⁿczmienna ... [...]* *peⁿczak ... kaszka manna ... [R2:] jagły ... (Pleszew); (Józefów); (Wieczyn); (Witaszyce).*

PE^ND – ‘kiełek wypuszczany przez ziemniaki’: *puszczajó^m peⁿdy i wyrastajó^m młode ziemniaki ... (Dobrzyca); (Kotlin).*

PERGAMIN – ‘papier nieprzepuszczający wody i tłuszczu’: *no w taki pergamin ... pergamin mokry babcia robiła ... ale potym żeby ... zanim zawiezie na targ ... to owijała w liście ... w liście rabarberu ... żeby ono [=masło] miało chłodno ... (Grodzisko); [Świeże masło zawijano] w papier ... pergamin ... (Broniszewice); [Świeże masło zawijano] [R1:] w pergamin ponieważ masło jes bardzo tłuste i ... pergamin sie nie przyklejał ... [R2:] a tero jes pudełka só^m ... [R1:] a teraz to można wkładać ... w pudełka albo no ... kto sobie co życzy to może bydź naczynie ... z ceramiki ... (Pleszew).*

PERGAMOTKA – ‘odmiana gruszek o skórcie zielonkawożółtej pokrytej ordzawieniem; Bergamotka złocista’: [R1:] *klap-sy ...* [R2:] *pergamotki ... owsianki ... tak zwane ... obsionki! ... to ... owsionki to só^m najwcześniejsze grusze ... jag owies dojrze-je to one równocześnie z tym ... owsym i od tego jes ... nazwa owsionka ...* (Dobrzyca).

PERLICA – ‘duży ptak domowy o upierzeniu szaro-czarnym z białymi plamkami, hodowany dla mięsa i jaj’: [Tutaj w okolicy hoduje się] *gyⁿsi kaczkki indyki perlice ... i kury ... a mój ojciec jeszcze miał króliczki ...* (Pleszew); [Tutaj w okolicy hoduje się] *perlice indyki ... geⁿsi kaczkki kury ... goł^mbie ...* (Lenartowice); [Perlica] *jes to mały pta... jes to ... ptak domowy ... ptak domowy jes ... w ksta... kształtem przypomina ... no w kształcie przypomina bażanta ... tylko bez ogona ...* (Jedlec); (Jarocin); (Witaszyce).

PERLICZKA – ‘duży ptak domowy o upierzeniu szaro-czarnym z białymi plamkami, hodowany dla mięsa i jaj’: [Tutaj w okolicy hoduje się] *kury kaczkki ... indyki ... gyⁿsi ... goł^mbie perliczki ...* (Kotlin); *perliczka jes ... szara ... i średniej wielkości ...* (Kotlin); *szare [jajka] to só^m ^lod perliczki ...* (Józefów); [Perliczka] *bardzo ... mocno krzyczy ... nieduże takie małe ... i mo ... takie szare ... szare piórka ... i takie ... białe kropeczki ...* (Tomice); *perliczka ... ma takie ... popie-late pierze ... w kropeczki ...* (Lenartowice); (Kuczków).

PERŁOWY – ‘o kaszy: z wypolerowanego ziarna jęczmienia’: *kasza jeⁿczmienna perłowa ...* (Pleszew).

PESTKA – ‘część niektórych owoców znajdujących się w ich wnętrzu, ma postać twardej łupiny z nasieniem’: *wyⁿgierki ... cimne*

só^m czarne ... podłużne ... pestka odchodzi ... (Gizałki); *można jeszcze przez sitko [przetrzeć pomidory] żeby nie było pestek ... o! ...* (Sośnica).

PIAĆ – ‘o kogucie: wydawać charakterystyczny głos’: [Czym kogut różni się od kury?] *no dłuższe nogi ... wiyⁿkszy ... wiyⁿkszy grzebiń ... pieje ...* (Tomice); *różnió^m się ... odgłosami ... kura gdacze kogut pieje ...* (Kotlin).

PIASEK – ‘luźna masa małych okruchów skalnych’: *warzywa jakie mieliśmy to ... czy we wiadrach nasypane w... piaskiem ... i w to sie wkładało ... owo... warzywa ... marchewka to raczej była przesypywana piaskiem ale pietruszka i ... i selera i pora to było w każdym wiadrze osobno i ... też piaskiem ... takim białym piaskiem przykrywane ...* (Nowy Olesiec).

PIECZARKA – ‘jadalny grzyb o (najczęściej) białym kapeluszu’: *pieczarki so^m specjalnie hodowane ...* (Pleszew); *ogólnie wszystkie grzyby ... od pieczareg leśnych ...* [...] *tag i podgruszniczki ogólnie wszystkie grzyby ... to só^m bedki ...* (Pleszew); *zawijane ... znaczy ... zraz ...* [...] *sie czeba mieⁿso rozbić ... po... i jak sie rozbije miyⁿso to wtedy sie w środek ... różne rzeczy można kłaś ... można kłaś ... grzyby można kłaś ... jakiegolwiek pieczarki ser czy cokolwieg i sie je zawijao i ...* (Kuczków); [Bycze jajo] *jak wygłoⁿda to moge powiedzieć ... jes podobny do pieczarek ...* (Dobrzyca).

PIECZARKOWY – ‘taki, któremu smak nadają pieczarki’: *zupy grzybowe też smakowe só^m różne pieczarkowe ...* (Nowy Olesiec).

PIECZEŃ – ‘mięso uduszone lub upieczone w całości’: *pieczyste ... pieczenie mieⁿsne*

różnego rodzaju te ... zrazy ... i rolady ... no i bab... baby pieczone ... (Grodzisko); (Dobrzyca); (Kotlin); (Lenartowice). > PIECZEŃ RZYMSKA.

PIECZEŃ RZYMSKA – ‘mięso w jednym kawałku zapiekane z przyprawami’: klopsa robi sie z mielonego mieⁿsa ... podobnie jak pieczeń rzymsko^m ... (Marszew).

PIECZYSTE – rzecz., ‘pieczone mięso’: pieczone ... pieczenie mieⁿsne różnego rodzaju te ... zrazy ... i rolady ... no i bab... baby pieczone ... (Grodzisko); [Pieczone] smaży sie miyⁿso na goroⁿcym tłuszczu ... lub piecze w piekarniku ... (Marszew); [Pieczone] normalnie pieczymy na patelni mieⁿso ... czy w brytfannie ... (Pleszew).

PIELENIENIE, PYLENIE – ‘wrywanie chwastów celem oczyszczenia ziemi wokół posadzonych roślin’: pielenie ... (Gizałki); (Jedlec); (Kotlin); pylenie ... (Pleszew).

PIELIĆ > PELIĆ.

PIELUCHA – ‘kawałek płótna służący do przewijania niemowląt; wtórnice wykorzystywane do cedzenia i gotowania’: należy go [=ser] wlać w takie naczynie jakie sie chce ... może to być sito ... a może to być ... specjalna chusta ... z pielu[chy] tetrowej ... (Grodzisko); [Ser] należy właśnie precedzić przez ... pielucha ... tak^m ... zapomniałam jak na to mówio^m ... cedzak ... taki ... [...] uformować ... (Broniszewice); [R1:] no widzisz ... to tero tyn ... w pielusie ... takie szmaty ... jak to sie nazywo? ... [R2:] w takiej szmacce ... ja nie wim ... szmatka ... pieluszka ... nie wim ... no były takie specjalne szmatki co moja babcia tam wlewała i wisiał ten ser ... i od... odkapywał ... z tej serwatki ... (Pleszew); może być takie warzywa coś ...

owinieⁿte ... w pieluche w starszych czasach ... żeby dziecko ssalo ... (Broniszewice); no i doiła ... późni je [=mleko] przycydzała ... najczeⁿściej było przycydzane przez pieluche ... (Pleszew); masz [świeży ser] w ty pielusze już ... to wtedy sobie one to wisi i to sie robi takie jakby takie serduszko ... w tym ... w ty pielusze ... bo sie obwiesza na jakimś tam kiju ... sie obwieszało nie wim jak w ty chwili robio^m ... i obwieszało sie na kiju i to ... w tym pielusze ona tak ... ta[k] jak takie serduszko by wchodziło ... ja mam taki świeży serek właśnie w tej chwili ... pokazać? ... (Pleszew); pyzy lub parochy ... [...] moⁿke mieszamy z drożdżami jajkami i mlekiem ... formuje sie kulki czeka aż wyrosno^m i paruje na garnku ... z wodo^m ... kładzie sie to na pieluche lub gaze i na parze sie gotuje ... (Marszew); pyzy ... [...] najpierw robi sie ciasto drożdżowe ... bardzo prosty sposób drożdże sie ... robi sie ... taki ... zaczyn z drożdży ... można dodać troszeczke cukru ... a mogo^m być bez cukru ... i gotuje sie je ... na ... w garnku ... kła... na garnku kładzie sie ... pieluche ... czy specjalne ... tak zwane ... cidełko ... [...] tetrowo^m albo tako^m gaze spec... gaze nawet ... i sie ... przykrywa ... kładzie sie tu później te ... powycinane ciastk... ciasto na to^m ... pieluche ... czy tam na to^m gaze ... przykrywa sie jako^mś misko^m ... i one sie w ten sposób ... na parze ugotujo^m ... (Broniszewice); powoⁿzka to jes ... taka ... pielucha do ... przycydzania mleka ... (Jedlec); powoⁿzka to jes do ... do ... do cedzynia mleka ... pielucha ... pielucha do przycydzynio mleka ... (Tomice).

PIENIOⁿDZ – ‘środek płatniczy w postaci monet i banknotów’: [Kolędników częstowano] dzieci słodyczami owocami a dorosłych pienieⁿdzi ... i jakimś slo... truneczkami ... (Sośniczka); przede wszystkim jajka im [=kolędnikom] dawali ... pienioⁿdze ... (Cieśle).

PIENIO^NŻEK – pieszcz., często w l. mn., ‘środek płatniczy w postaci monet i banknotów’: [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] *no ... żeby przynosiły ... pienioⁿżki ... zawsze wuja [...] ma to ...* (Sośnica).

PIEPRZ – ‘ostra przyprawa w postaci ziaren lub zmielonego proszku’: *można dodać ... zioła ... można dodać koper można dodać szczypior lub pieprz i wtedy ... ten ser beⁿdzie miał odpowiedni smag i aromat ...* (Grodzisko); *i to sie gotuje z przyprawami ze solo^m z pieprzem ...* (Nowy Olesiec); *świeⁿconka ... [...] [to] masło szynka chleb kielbasa babka jajko ... później pieprz sól chrzan musztarda ...* (Pleszew); *świeⁿconka ... [...] [to] baranek z masła ... pisanki ... szynka kielbasa ... chleb ... sól z pieprzym ...* (Sośniczka); *świ^mconka ... [...] [to] no właśnie te pisaneczki szyneczka kielbaska baranek z masła ... i co? ... [...] sól pieprz ...* (Grodzisko); (Broniszewice); (Cieśle); (Marszew); (Tomice).

PIEPRZYĆ – OPIEPRZYĆ – POPIEPRZYĆ – ‘dodawać pieprzu’: *długo sie gotuje z dwie czszy godziny na malutkim ogniu ... późni sie soli pieprzy i jes rosółek dobry ...* (Pleszew); *opieprzyć ...* (Pleszew); *no i sie posoli popieprzy ...* (Pleszew).

PIERDZIOŁKA – ‘owoc polnej gruszy’: *pierdziołki ...* (Marszew); *pierdziołka ...* (Józefów).

PIERŚ – ‘przednia, górna część kury lub innego drobiu wykorzystywana w celach spożywczych’: *można też zrobić kotlety z piersi ...* (Lenartowice); *kotlety zrobić z piersi można ...* (Tomice); *spageti ... to oni [wnuczeta] lubiej^om właśnie z ... mieⁿskiem mielonym wieprzowym ... tylko właśnie z piersi kurczaka kroje na małe kawałecz-*

ki ... i robie wtedy ... spageti ... (Pleszew); [Części kury to] *piersi ... nogi ... i skrzydełka ... te drapcie só^m ... szyje ...* (Gizałki); *no pierś ... mosz ... ćwiartki mosz ... skrzydełka mosz ... grzbiety ...* (Tomice); *filet z piersi ...* (Kotlin); (Jedlec); (Kuczków).

PIERZE – ‘pióra i puch okrywające ciała ptaków’: [Gęś] *ma lotke i te ... ma du... ma lotke i pióro ... i to pierze ... puch ...* (Jedlec); [Kurę trzeba] *złapadź i zabić ... oparzyć ... oczyścić ... z pierza ... umyć ... pokroić w kawałki i wrzucić do garnka ...* (Kotlin); *oskubać ze ... z pióra ... pierza ...* (Pleszew); *podkoziołek ... to jak kiedyś ... panie ... kiedyś panie chodziły i ... robiły pierze do poduszek to na zakończenie ... tej pracy organizowano tako^m impreze i to był właśnie ten podkoziołek ...* (Grodzisko); [Kurczaka] *najpierw sie oparza z pierza ... przecina sie wycioⁿga sie ... jelita wszystko sie wyrzuca ... no i kroi sie na kawałki ... i jes z tego filet ... udka ... żeberka takie ... które ido^m na rosół najlepiej ...* (Pleszew); [Kurę się opalało] *no żeby pozbyć sie tego ... pierzoków ... pierza ... [...] zapalało sie denaturad i ... i wtedy nad tym ... [...] tero nad gazym a kiedyś to tam nie było ... nie? ...* (Witaszyce); [Kurę się opalało] *no żeby nie było na niej włosów ... [...] no ... oskubano^m z pierza brało sie za nogi ... upuściło sie gaz i ... opalało sie ... żeby nie było pierza ...* (Jedlec); *kure opalało sie po to ... żeby usunoⁿć ... resztki włosów i pierza ...* (Kotlin); (Tomice).

PIERZOK – ekspres., ‘pióra i puch okrywające ciała ptaków; pierze’: [Kurę się opalało] *no żeby pozbyć sie tego ... pierzoków ... pierza ... [...] zapalało sie denaturad i ... i wtedy nad tym ... [...] tero nad gazym a kiedyś to tam nie było ... nie? ...* (Witaszyce).

PIERZYNA – ‘gruba kołdra wypełniona pierzem, wykorzystywana niekiedy dla utrzymywania temperatury potrawy’: *garować ... w ciepłym ... miejscu ... kiedyś się pod kołdry ... pod pierzyny najlepiej ...* (Pleszew); *żeby nie ostygły [ziemniaki lub kasza] jag można ... na przykład jak się ... zaprasza gości a się ni[e] mo mało czasu ... to można ugotować wcześni ... owino⁶ć kocym i pod pierzyne ...* (Sośnica).

PIETRUSZKA – ‘warzywo o białym, podłużnym, jadalnym korzeniu’: *i włożyc włoszczyzne [do rosolu] ... pore selere marchew pietruske ...* (Pleszew); (Witaszyce); *ja na przykład robie to ... z ... [...] miyⁿsa mielonego ... podrobów ... do tego kłade ... du... bardzo dużo pietruszki ... i to jes bardzo pyszne nadzienie ...* (Pleszew); [W ogródku uprawia się] *marchew pietruszke selere pore ...* (Gizałki); (Tomice); *pietruszka z natko^m natka najważniejsza ...* (Pleszew); (Broniszewice); (Dobrzyca); (Jarocin); (Jedlec); (Józefów); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice); (Marszew); (Nowy Olesiec); (Sośnica); (Zielona Łąka);

PIGWA – ‘żółty owoc podobny do jabłka, jadalny dopiero po ugotowaniu’: *po ugotowaniu jadalny? ... może pigwa ...* (Witaszyce); [Pigwę można wykorzystać] *na nalewki ... albo na sok ...* (Witaszyce).

PILI PILI! – ‘odgłos wydawany, by przywołać gąsienicę’: *pili pili pili!* ... (Lenartowice).

PIOŁUN – ‘roślina o srebrnoszarych, omszałych liściach i łodygach, część łodygi z kwiatami jest zielonawoszara, roślina działa trująco na człowieka’: *piołun jak wyglóⁿdo piołun? ... jak to mówióⁿc ... rośnie w miare tam na na ... jakieś czyszdziesci centymetrów przykładowo ... no*

i jes jasnoszary ... (Kuczków); *piołun jes to liście ... [...] wielkości czereśni ... liści czy ... wiśni ... z tym że rośnie przy ziemi jes to zioło ... bardzo skuteczne leczniczo ... na żoloⁿdeg na jakieś tam powiedzmy zatrucia ... czy coś takiego ... na wierzku jes zielony ... poc spodym jes taki ... jasno szary meszek ...* (Dobrzyca); *piołun ... taki ... niebie... niebieski i ... i zapah niemiły ... śmierdzóⁿc taki mo ...* (Józefów); 6.

PIÓRKO – ‘cienka rurka z odchodzącymi cienkimi włoskami na powierzchni ciała ptaków’: [Perliczka] *bardzo ... mocno krzyczy ... nieduże takie małe ... i mo ... takie szare ... szare piórka ... i takie ... białe kropczki ...* (Tomice).

PIÓRO – ‘cienka rurka z odchodzącymi cienkimi włoskami na powierzchni ciała ptaków’: *wylatuje ... [...] albo linieje ... ale raczej mówió^m że kura ... wylatuje ... pióra mu wylatujó^m ... jej wylatujó^m ...* (Pleszew); *kogut ... ma przeważnie ... bardziej kolorowy ... i ma ... szczególnie się różni wygloⁿdem ... postawó^m i ma inny ogon ... przeważnie ma ozdoby ogon długie pióra zwisajóⁿce w ognie ...* (Lenartowice); *jak każde pióro ... choróⁿgiewka dłućko ...* (Lenartowice); [Gęś] *ma lotke i te ... ma du... ma lotke i pióro ... i to pierze ... puch ...* (Jedlec); (Tomice).

PIPEĆ – często w l. mn., ‘niewyrośnięte pióro’: [Kurę się opalało] *żeby właśnie ... takie te ... cip... takie pipcie o! tak zwane ... powycioⁿgać ...* (Lenartowice).

PI PI! – ‘odgłos wydawany, by przywołać kurczętę’: *pi pi pi!* ... (Kuczków); (Lenartowice).

PIRE – ‘potrawa z ugotowanych, rozgniecionych ziemniaków’: *pire ... albo albo ...*

[...] *ugniecione ...* (Pleszew); *pire ... ugniecone ...* (Kotlin); *ziemniaki pire ...* (Grodzisko); *pire ... duszone ziemniaki jak sie mówi ... duszone ... jak ... kiedyś tak sie mówiło duszone ... gniecione ...* (Pleszew); *pire ...* (Jarocin).

PISKLAK – ‘młode ptaka tuż po wylęgu’: *pisklaki kurczoki ...* (Lenartowice); *no to só^m pisklaki ... piskleⁿta ...* (Tomice); (Do-brzyca).

PISKLE, PISKLE – ‘młode ptaka tuż po wylęgu’: *młode jedno od kury? ... piskle ...* (Gizałki); (Jarocin); (Kuczków); (Pleszew); (Tomice); *no to só^m pisklaki ... piskleⁿta ...* (Tomice); *piskleⁿta ...* (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Pleszew); *piskle* ... (Kotlin); (Lenartowice).

PISKLE > PISKLE.

PIYRZYĆ SIE – ‘o kurach: tracić okresowo pierze’: *piyrzy sie ...* (Kuczków).

PLASTER – ‘cienki kawałek czegoś’: *na przykład kawałek kielbasy plaster szynki ... plaster żółtego sera czy ... ser biały ... to wszystko jes obkład ...* (Marszew); *kroi sie karkówkę w plastry ...* (Marszew).

PLASTEREK – zdr., ‘cienki kawałek czegoś’: *żurek ... robi sie najpierw specjalny zakwas ... a później ... do garnka włoży sie kielbaskę pokrojono^m w plaste... w plasterki albo w kostkę ...* (Broniszewice).

PLEŚNIEĆ – SPLEŚNIEĆ – ‘okrywać się pleśnią’: *i tak samo kielbaskę też sie weⁿdzi-ło sie suszyło gdzieś tam w spiżarni zawiesz-zało sie ... do góry na strychu żeby wyschło ... że nie można ... nie mogło to być miejsce wilgotne ... bo by ... mogło spleśnieć ale*

... (Broniszewice); zakruszyć biały ser ... pos... musi postać pare dni w ciepłym miej-scu ... on tak sie ... spleśnieje i zaś czszeba usmażydź na goroⁿcym ... na goroⁿco na maśle czy na margarynie ... (Sośnica); *ale dla orzechów było to ważne żeby one ...* [...] *żeby nie pleśniały ...* (Broniszewice).

PLINC, PLINDZ, PLYNDZ – ‘potrawa z tartych, smażonych ziemniaków w postaci płaskiego krążka’: *plince jak to mówioⁿc z... czyli placki ziemniaczane z... tylko wy-łoⁿcznie z cukrem ...* (Kuczków); *plindze ...* [...] *no przyrzoⁿdzało sie tarło sie na tarce ... dosypało sie moⁿki ... cebulkę ... i sie sma-żyło na glem^mbokim tłuszczu a można je jeś z ... z tym cukrym ... z kwaśno^m śmietano^m ...* (Sośniczka); *z ziemniaka to placki ziemniaczane czy plindze a ...* (Lenartowice); *plyⁿdze ...* [...] *z ziemniaków ... moⁿki i jajka ...* [...] [można jeść] *z cukrem ... z bito^m śmietan... z kwaśno^m śmietano^m ...* (Jedlec); *plince ...* [...] *no ... jajko sie ... wbije i ... moⁿke i ... troche ty ... śmietany i już sie robi ...* (Cieśle); *a można je [=plince] jeś ... z cukrym ze śmietano^m albo ze solo^m ...* (Pleszew); *plindze ...* [...] *czyli placki ziemniaczane no to ... tarte ziemniaki moⁿka też jajko ... można dodawać cebuli jak kto lubi ...* (Lenartowice); *plyndze ...* [...] *z cukrem ze śmietano^m i ...* (Sośnica); (Pleszew); *no my mówimy placki ziemniaczane a kiedyś to były plindze ...* (Grodzisko); (Tomice); *plindze z ziemniaków ... ziemniaczane ...* (Jarocin); (Pleszew); *plince ...* (Pleszew).

PLINDZ > PLINC.

PLINDZA – ‘potrawa z tartych, smażonych ziemniaków w postaci płaskiego krążka’: (Broniszewice).

PLYNDZ > PLINC.

PLASKI – ‘mający równą (bez zagłębień i wybrzuszeń) powierzchnię’: *no to ... zależy jak chcesz żeby był taki ... płaski no to czszeba go [=ser] przycisnoⁿdź jakimż naczyniem ... żeby on ... sie tak ... ładnie splaszczyl ... (Sośnica).*

PLAT – ‘podłużny kawał czegoś’: (Jedlec).

PLATEK – często w l. mn., ‘kawałek czegoś cienkiego’: [Na mleku gotuje się] *kaszkie manne ... kasze kasze ... płatki owsiane ... (Pleszew); płatki owsiane ... (Witaszyce).*

PLETWA – ‘narząd ruchu zwierząt wodnych’: *okoń to charakterystyczne ma ... bardzo ostre płetwy grzbietowe ... (Pleszew).*

PŁOTKA – ‘niewielka ryba o srebrzystych łuskach i czerwonych płetwach’: *płotka jes ... szyrszo krócszo ... (Gizałki); płotka to nieduża ryba około dwudziestu centymetrów gdzieś ... tak ... (Pleszew); karaś też jes po... podobny do płotki tylko charakteryzuje tym że ma ... złotawe łuski ... (Pleszew); (Broniszewice).*

PŁUCKO – często w l. mn., ‘narząd oddechowy; też: wykorzystywany jako podroby’: (Kuczków).

PŁUCO – często w l. mn., ‘narząd oddechowy; też: wykorzystywany jako podroby’: *no płuca świni to sie płukało w zimnej wodzie i wieś... wieszalo sie żeby troche obsioⁿkły ... a potem wkładało sie i gotowało ... (Nowy Olesiec); płuca? ... no to to bierze sie tam ... do czegoś tam ... do kiszki czy do czego ... (Pleszew); [Nadzienie] do kaczkki mieli sie woⁿtróbke gotuje sie ... kasze ... mieli sie... serduszko płuca ... meli sie to doprawia sia i wkłada sie w środek ... jabłka ... (Jedlec); do kaszanki sie używa przeważnie mieⁿ-*

*so z głowy ... gotuje sie potem sie obiera to wszystko z kości ... miele sie ... poza tym ... czeⁿś woⁿtroby można użyć ... czeⁿś ... osierdzie czyli tłuszcz ... z około ... okołojelitywy ... płuca ... (Lenartowice); (Kuczków); (Tomice); *lekie jes płuca ... (Pleszew); [Wątrobianka to] wyrób ze skórek wieprzowych woⁿtroby serc płuc nerek ... (Marszew).**

POCSKUBAĆ > POCSKUBYWAĆ.

POCSKUBANIE – ‘wydzieranie nie wszystkich piór z żywych gęsi, kaczek’: *skubanie ... albo pocskubanie ... (Tomice); pocskubanie ... (Gizałki).*

POCSKUBYWAĆ – POCSKUBAĆ – ‘wydzierać nie wszystkie pióra z żywych gęsi, kaczek’: *pocskubana ... (Gizałki); (Jedlec); (Kotlin); (Lenartowice); (Tomice); pocskubuje sie gyⁿsi ... (Pleszew); (Kotlin).*

POCYCKAĆ > CYCKAĆ.

POCZTOWY > GOŁO^MB POCZTOWY.

POĆCINAĆ, PODCINAĆ – ‘ciąć coś od spodu’: *wioⁿzało sie za noge [świnię] ... na powrozie ... no i uderzało sie w łeb ... siekiró^m ... obuchem ... i potym poćcinało sie gardło ... i spuszczało sie krew ... (Tomice); ogłusza sie świnię ... potym ... oguchym ... uderza sie w głowe i ... poćcina sie ... (Jarocin); jak sie podcina podstowia sie pojymnik pod ... kark ... i czszeba gwałtownie ... stale mieszać ... żeby [krew] sie nie skrzepla ... (Jarocin); podcina sie gardło ... i jak sie ... juszke spuści no to tak ... zwane zabicie świni ... (Kuczków); wieⁿc do kaszanki ... jes potrzebna ... świeża krew ze świni ... i ... no ... [...] rzeźnik ... pozyskiwał to^m krew prawdopodobnie poćcinał ... świni ... gardło ... (Broniszewice).*

POĆCIOCH, POĆCIOK – ‘borowik poronury lub borowik ceglaptopory’: *tero na rowach ... siniak poćcioch ... prawdziwki ...* (Józefów); *poćciochy ...* (Józefów).

POĆCIOK > POĆCIOCH.

POĆWIARTOWAĆ > ĆWIARTOWAĆ.

PODBIERAĆ – 1. ‘wybierać młode ziemniaki spod rosnącego krzaka’: *podbieranie ziemniaczków ... podbieranie ... sie podbiera ...* (Pleszew); (Zielona Łąka); 2. ‘zabierać nieco, nie za dużo’: *idziemy na szaber ... [...] że po prostu sie zab... idzie sie ... sómsiadom zabiera tak po cichu ... jakies ... podbiera sie owoce czy ... no ...* (Pleszew).

PODBIERAK – ‘narzędzie do czerpania żywych ryb’: [R1:] *no tam ... bylo taka siatka ... taki podbierak ... o! ... taka siatka... na kiju ... taki podbierak ...* [R2:] *albo kasar ... też ...* (Pleszew); *podbierak ...* (Broniszewice); (Marszew).

PODBIERANIE – ‘wybieranie młodych ziemniaków spod rosnącego krzaka’: *podbieranie ziemniaków ...* (Pleszew); (Broniszewice); (Marszew); (Nowy Olesiec).

PODBIERKA – ‘wybieranie młodych ziemniaków spod rosnącego krzaka’: *podbierka ...* (Witaszyce).

PODBRZUSZE – ‘spodnia część tułowia zwierzęcia’: *szynki so^m na tylniej ... na tylnich ... na zadnich nogach ... i jes boczek ... podbrzusze ...* (Jedlec).

PODCINAĆ > POĆCINAĆ.

PODDO^MBEK – często w l. mn., ‘gatunek grzyba jadalnego o ciemnobrązowym ka-

peluszu i rurkach, które po dotknięciu si nieją; borowik oprószony’: *poddo^mbki ...* (Pleszew);

PODGARDLE, PODGARLE – 1. ‘część policzka i szyi tuszy wieprzowej’: [Na salceson] *miyⁿso gotowane ... podroby z ner... nerki syrca ... ugotowane miyⁿso z podgarla ... głowy i te wszystkie ... tyko czszeba pokroić ... doprawić ... i ... i w grube jelito ... sie nakłada ... i jes ... już gotowe ...* (Jarocin); *podgardle no to wiadomo ... przy ... przy ... głowie przy gardle ...* (Kuczków); *no to jes właśnie tam podgardle woⁿtroba ... to wszystko bardzo drobnusienko mielone przyprawiane ... kóniecznie majeranek tam musi być dodany sól pieprz ... i to jes woⁿtrobianka ...* (Pleszew); *pasztety sie robi ... sie z podrobów nerki ... woⁿtroby i ... podgardla ... meli sie przez maszynke doprawia sie ... marjankiem solo^m i ... pieprzem ... pieprzym i cebulkó^m ...* (Jedlec); 34; 2. ‘część przełyku ptaka, w której gromadzi się pokarm’: *berda to jes podgardle kury ...* (Kotlin).

PODGARLE > PODGARDLE.

PODGRUSZNICZEK – często w l. mn., ‘rodzaj grzyba’: *ogólnie wszystkie grzyby ... od pieczareg leśnych ... [...] tag i podgruszniczki ogólnie wszystkie grzyby ... to so^m bedki ...* (Pleszew).

PODGRZAĆ > GRZAĆ.

PODGRZEWAĆ – ‘czynić coś ciepłym’: *i to wszystko w tej ko^mpieli wodnej ... razem sie tak podgrzewa i podgrzewa no i ...* (Pleszew).

PODLEWAĆ – ‘lać wodę na ziemię, w której rosną rośliny, by mogły się rozwijać’: *podlewać ...* (Jarocin); (Kuczków); (Pleszew).

PODŁUŻNY – ‘długi i wąski’: *cukinia jes ... podłużna ... a kabaczek jes okroⁿgły ...* (Pleszew).

PODPINEK – ‘grzyb rosnący na pniach ściętych drzew; opieńka’: *podpinki ...* (Józefów).

PODROBY – ‘narządy wewnętrzne zwierząt lub pośledniejsze części tuszy’: *ja na przykład robie to ... z ... [...] miyⁿsa mielonego ... podrobów ... do tego kładę ... du... bardzo dużo pietruszki ... i to jes bardzo pyszne nadzienie ...* (Pleszew); [Na czarninę] *gotuje się podroby ... z kaczki ... gotuje się rosół z podrobów kaczki i zalewa się ... krwio^m zmieszano^m z moⁿko^m i octem ...* (Sośnica); *podroby czyli wneⁿczności które się wykorzystuje czyli serce nerki i woⁿtroba ...* (Lenartowice); [Szary barszcz to] *zupa z podrobów świńskich ... [...] po uboju świni ...* (Marszew); [Na salceson] *gotuje się głowe świni ... obiera się ... co kroi się drobno ... dodaje ... podroby świńskie na przykład ozory ...* (Marszew); *kładzono [ogon] i do woⁿtrobianeg i do innych tam ... takich ... podrobów ... i nawet ... jak to mówioⁿc do galartu ...* (Kuczków); *salseson to się robi ... z podrobów wszystkich ... nie? ... kładzie się w kałdon właśnie ... i wtedy się go parzy i gotuje ...* (Pleszew); *kaszanka ... [...] gotujemy podroby ... i parzym kasze i ... dolewamy krwi i doprawiamy pieprzem solą ...* (Pleszew); *pasztety się robi ... się z podrobów nerki ... woⁿtroby i ... podgardla ... meli się przez maszynkę doprawia się ... marjankiem solo^m i ... pieprzem ... pieprzym i cebulkó^m ...* (Jedlec); *podroby ...* (Gizałki); (Nowy Olesiec); (Witaszyce).

PODRYWAĆ – ‘wydzierać nie wszystkie pióra z żywych gęsi, kaczek’: *podrywa się ...* (Pleszew).

PODRZYNAĆ – ‘ciąć od dołu’: *zabijanie świni? ... wioⁿże się ... te ... te ... świnkę za nogę ... i uderzo się ... te ... ogłuszo się jo^m no i zaś podrzyno się ... te ... nożym to serduszko ...* (Jedlec).

PODSKUBYWANIE – ‘wydzieranie nie wszystkich piór z żywych gęsi, kaczek’: *podskubywanie ...* (Lenartowice).

PODSMAŻAĆ – ‘smażąc, przyrumieniść potrawę od spodu’: [Na żurek] *gotuje się ... mieⁿso przeważnie żeberka ... wyⁿdzony boczeg lub wyⁿdzone kości ... obgotowuje się dodaje się włoszczyzny ... na koniec się podsma... wycioⁿga ugotowane mieⁿso podsmaża dodaje się cebule ...* (Sośnica); [Kapuszę] [R1:] *gotuje się i ... dodaje się masło ... wegete ... i pieprz ...* [R2:] *i podsmaża się na patelni ...* (Dobrzyca).

PODUDZIE – ‘część tylnej kończyny zwierząt między kolanem a stopą’: *to jes kurza noga odcieⁿta ... podudzie od ... tego ... to jes pałka ... jag obetniesz ... podudzie to ... zostanie ci pałka ...* (Tomice); [Pałka] *to jes ... nóżka ... podudzie ...* (Gizałki); (Jedlec); (Kotlin).

PODWÓRKOWY – ‘żyjący na podwórku’: [Gadzina] *to jest drób podwórkowy ...* (Kotlin).

PODZIELIĆ > DZIELIĆ.

POKOJOWY > TEMPERATURA POKOJOWA.

POKRAJAĆ > KRAJAĆ.

POKROIĆ > KROIĆ.

POKRZYWA – ‘roślina o parzących liściach’: *no można wykorzystadź na różne*

sposoby pokrzywa jeź jako ... zioło lecznicze czyli można ... suszyć ... można herbaty z niej pić ... można ... okłady z niej robić ... można nawet ... jak ktoś umie ... zupę ugotować ... (Kuczków); [Herbaty ziołowe to] no na przykład ... melisa ... na przykład ... pokrzywa na przykład rumianek ... (Kuczków); do picia he... tegó ... pokrzywa jeź też dobro ... bo pijó^m ... pokrzywe ... nie? ... [...] bo i ... niektórzy się obkładali pokrzywami ... ciało ... (Józefów); [Pokrzywę można wykorzystać] do sałatek ... do zup ... (Dobrzyca); (Witaszyce).

POLE – ‘obszar ziemi poza zabudowaniemi gospodarczymi wykorzystywany pod uprawy’: zazwyczaj gospodarze te skorupki [ze święconego jajka] brali ... i rozwozili rozsypujó^c ... na polach ... (Grodzisko); [Skorupki ze święconego jajka] wynosiło się ... na ... albo do ogrodu albo na pole ... (Cieśle); (Pleszew).

POLE^NDWICA – ‘mięso z lędźwiowej części tuszy’: mieⁿśnie kreⁿgosłupa to schab i poleⁿdwica poc spodem ... (Lenartowice);
 ☛ 34.

POLETKO – ‘małe pole; też: niewielki teren, na którym rosną krzewy owocowe’: (Dobrzyca).

POLEWAĆ – ‘lać na coś jakiś płyn’: no po zabiciu [świni] to koniecznie było czszeba obczyścić skóre ... ale to się polewało go ... takim wrzo^tkciem ... (Nowy Olesiec); (Sośniczka).

POLEWKA, POLYWKA – 1. ‘zupa na maślanec, z dodatkiem wody lub mleka’: no ... polewke to ... mosz ... bierzyż na przykład ... szklanke ... wody ... szklanke maślanke ... i tyżke ... niedużó^m ... ty ...

i najpierw zagotowujesz wodę ... do maślanke sypiesz ... tyn ... móⁿke ... i to rozklepujesz wlywosz do wody i tak wychodzi ... [...] polywka ... (Tomice); no polewka gotowana jeź właśnie na mleku ... dolewa^joⁿdz maślanke ... jeź bardzo dobra kwaśno taka ... przykwaskawa takie zupka ... [...] z chlebkiem ... z ziemniakami można jeś ... (Pleszew); polewka to co jeź coś ... co kiedyś ... jadły dzieci jadły i starsze osoby ... no i nieraz całe rodziny na śniadanie czyli ... składało to się z mleka i maślanke ... [...] no czyli się zagoto... w garnek się leje wo... to^m ... troszeczkę wody potym jag ona się gotuje ... wlewa się mleko ... jag mleko już się zagotowuje no to wtedy się ... bierze troszeczkę ... móⁿki ... i zageⁿszczo się maślanke i się wlewa do całości i jak się zagotuje jeź polewka ... (Kuczków); polewka ... jak się robi? ... na maślanec wodę się wstawia ... i maślanke się zaklepuje moⁿko^m ... i dodaje się maselko ... i soli ... i śmietanki ... do smaku ... (Pleszew); polewka no jeź to zupa ... mlecz... z mleka kwaśnego czy maślanke wody ... (Gizałki); polewka to jeź ... tradycyjna taka zupa któro^m się gotuje na ... maślanec można gotować ... i zjada się z krojonym chlebem na przykład ... (Lenartowice); polywka to jeź ... woda ... pół litra wody pół litra maślanke ... i dw... tyżka móⁿki ... i to jeź polywka ... [...] kiedyż jedli tylko na śniadanie ... [...] bo to mówili zalywajka i polywka ... (Tomice); polewka ... polewka to jeź zupa ... robi się jo^m z maślanke ... no i zaklepuje ... moⁿko^m i na końcu dodaje soli ... (Kotlin); polywke się gotuje na wodzie ... zalewa się ... maślanke^m i leciutko się ... zacioⁿga moⁿko^m ... (Pleszew); 2. ‘zupa na mleku’ kiedyż jadano ... na śniadanie ... mleko ... z makaronem ... polewke ... (Dobrzyca); [Polewka] taka zupa ... na mleku ... zacioⁿgana jakimś ... moⁿko^m ... (Witaszyce); polewka ... gotuje się z chle...

z m^ónki i z mleka ... (Jedlec); [Polewka to] potrawa z... na wodę gotowano^m zalewa się rozrobiono^m ... w mleku ... m^ónke ... zacióⁿ-gnieⁿto^m ... to się wlewa gotowano^m wodę ... przyprawić solo^m ... i gotowe ... (Jarocin); polewkę przygotowuje się z m^ónki ziemniaczanej ... z mleka i ... zaklepuje się ... mleko zaklepuje się m^ón^{kó}m żytnio^m ... (Jedlec). > BIAŁA POLEWKA.

POLEŻEĆ > LEŻEĆ.

POLONIK – ‘garnek kamionkowy wykorzystywany m.in. do zsiadania się mleka’: [Polonik to] no taki gliniany ... garnuszek ... [...] no też się tam przeczeszywało ... czy tam mleko czy ... coś się ... (Witaszyce); polonik ... (Sośniczka); kiedyś było polonik ... (Sośnica); i były przechowywane w specjalnych takich polonikach ... bo masło nie może być żadnymi ... bo pochłania zapachy ... (Pleszew); 🍷 37.

POLYWKA > POLEWKA.

POŁÓWKA – ‘jedna z dwóch równych części czegoś’: [Świnię po zabiciu dzieli się] na połówki i ćwiartki ... (Pleszew); (Witaszyce).

POMARAŃCZA – ‘egzotyczny owoc pokryty pomarańczową skórką, o soczystym, słodkim miąższu’: [W święconce są] pisaniki z jaj ... baranki z masła ... kielbasa ... pomarańcza ... (Jarocin); świeⁿconka ... [...] [to] jajka szynka kielbaska swojej roboty właśnie takie ze świnki swojej ... sól pieprz chlebek ... pieczywo ... to znaczy pieczywo ... i jakież owoce czy ... pomarańcze ... (Pleszew); (Witaszyce).

POMARAŃCZO – ‘egzotyczny owoc pokryty pomarańczową skórką, o soczystym,

słodkim miąższu’: świeⁿconka ... [...] [to] chleb weⁿdłina jajko sól pieprz chrzan pomarańczo różne o... (Pleszew).

POMARAŃCZOWY – 1. ‘mający taki kolor, jak pomarańcza’: warzywo pomarańczowe? ... dynia? ... (Zielona Łąka); kiedyś dawno temu ... kościelny ... roznosił opłatki ... [...] białego dla ludzi ... a taki był pomarańczowy mi się wydaje dla zwierzo^t ... kolorowy ... (Broniszewice); bania to takie warzywo pomarańczowe ... może być żółte zielone ... (Sośniczka); (Pleszew); 2. ‘będący częścią pomarańczy’: dodają do niego różne ... bakalie ... no najczeⁿściej so^m to ... wcześniej zaparzone rodzynki i skórka pomarańczowa ... (Marszew).

POMAR-ZNO^ŃĆ > (MAR-ZNO^ŃĆ).

POMIDOR – ‘warzywo o dużych, czerwonych, miękkich i soczystych owocach’: [Do bigosu daje się] kiszono^m kapuste ... grzyby kielbaskę boczek pomidory ... (Pleszew); [Na kolację je się] chleb z białym serem ... pomidorym salato^m ... (Sośnica); obieramy pomidory ze skór[ny] ... no czszeba sparzyć pomidory obradź je ze skórki pokrajadź na ćwiartki ... rozgotować ... dodać ... sól i pieprz ... ale tylko w małych ilościach ... no i czeba od... od... trochę pogotować ... no z godzinę zależy ile majó^m soku ... żeby to był ... żeby nie było ... o i ... można jeszcze przez sitko żeby nie było pestek ... o! ... (Sośnica).

POMIDOREK – pieszcz., ‘warzywo o dużych, czerwonych, miękkich i soczystych owocach’: no pomidorowa ... gotuje się wywar ... [...] wkłada pomidorki przetarty albo koncentrat pomidorowy ... (Pleszew); [R1:] obkład? ... [...] no to co kładziem na kanapkę i weⁿdlinki i pomidorki i ogórki

i sałate i ... [R2:] i pasztecik ... (Pleszew); (Jarocin).

POMIDOROWA – rzecz., ‘zupa, której smak nadają pomidory’: [Tutaj gotuje się] *kapuśniak ... grochówke ... fasolówke ... ogórkową ... pomidorowo^m ... warzywno^m ... (Pleszew); i niektóre zupki jak pomidorową to możemy robić ... z makaronem i z ryżem ... (Pleszew); no pomidorowa to tag jak ... tag jag na rosół w zasadzie ... tam na jakimś mieⁿsie warzywa ... nó i ... przecier pomidorowy albo zabiellana albo niezabiellana ... (Witaszyce); (Zielona Łąka); tylko robie pomidorowo^m ... z własnego przecieru ... (Pleszew); (Dobrzyca).*

POMIDOROWY – ‘zrobiony z pomidorów’: [Do bigosu dodaje się] *ogólnie rzecz bioroⁿdz mieⁿso ... plus przyprawy ... a także przecier pomidorowy ... (Grodzisko); no pomidorowa to tag jak ... tag jag na rosół w zasadzie ... tam na jakimś mieⁿsie warzywa ... nó i ... przecier pomidorowy albo zabiellana albo niezabiellana ... (Witaszyce); robi sie do tego [=gołąbków] sos pomidorowy ... (Sośnica); rolmopsy to też ... to so^m śledzie ... z cebulo^m ... i ze sosem pomidorowym ... (Broniszewice); musisz obgo... wypłukać flaki ... obgotować ... ze czszy razy ... potym kroisz w paseczki ... gotujesz ... na rosole ... do tego dajez marchew ... koncentrat pomidorowy ... (Tomice); zupa pomidorowa jes z pomidorów ztar... przetartych ... może być z przesmażonych pomidorów ... z ryżem z makaronem z lano^m klusko^m ... (Sośnica); (Nowy Olesiec); (Pleszew); (Sośniczka).*

POMIDORÓWKA – ‘zupa, której smak nadają pomidory’: [Gotuję] *pomidorówke rosół ogórkowo^m ... (Witaszyce); (Pleszew).*

PONACIERAĆ > NACIERAĆ.

POOBIERAĆ > OBIERAĆ.

POPARZYĆ – ‘uszkodzić skórę w wyniku kontaktu z gorącą cieczą lub parą’: *co to jest kopyś kopystka? ... jes to taka doś dł... duża tyżka jak to mówioⁿc ... na długim uchwycie ... czyli jes to do miyszania kapusty do miyszania przykładowo ... zup czy czegokolwiek ... byle ... żeby roⁿk nie poparzyć ... (Kuczaków).*

POPEKLOWAĆ > PEKLOWAĆ.

POPIEPRZYĆ > PIEPRZYĆ.

POPIÓŁ – ‘szary proszek powstający w wyniku spalania czegoś’: *popiół ... [...] tero sie do kubłów wyjmie... wynosi ... a kiedyś wysypywali na ... na na ... drogi na tor zależy jak ... (Witaszyce); różne były te miejsca ale ... myśmy mieli takie ... wydzielone miejsce ... i tam sie ... popiół składało a potem jak ... jesienio^m były koleiny to sie zasypywało koleiny ... (Nowy Olesiec); no Środa Popielcowa ... [...] no to w kościele popiół sypio^m ... nie? ... na głowe ... (Pleszew); (Broniszewice); (Marszew); (Pleszew); (Zielona Łąka).*

POPORCJOWAĆ > PORCJOWAĆ.

POPSUĆ SIE – ‘stać się nieprzydatnym do spożycia’: *zbuk ... [...] jak ... długo mosz ... leży ... nie? ... to sie popsuje i śmierdzi ... (Tomice).*

POPSUTY – o produktach spożywczych: nienadający się do spożycia: [Jajko] *popsute ... sparzchle ... (Jarocin).*

POR – ‘warzywo o białej, podłużnej cebulce i długich, zielonych liściach, o ostrym smaku’: [Na rosół potrzebna jest] *mar-*

chewka pietruszka ... seler por ... no i mieⁿso jakieś czy drób czy ... czy tyn ... z dodatkiem jakigóż innego jeszcze wieprzowego ... (Witaszyce); (Broniszewice); (Dobrzyca); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczów); (Lenartowice); (Marszew); (Nowy Olesiec); (Pleszew); (Sośnica); (Zielona Łąka).

PORA – ‘warzywo o białej, podłużnej cebulce i długich, zielonych liściach, o ostrym smaku’: *i włożyć włoszczyzne [do rosolu] ... pore selere marchew pietruszke ... (Pleszew); również marchew pietruszka ... selera pora wszystkie owo... warzywa jakie mieliśmy to ... (Nowy Olesiec); [W ogródku uprawia się] marchew pietruszke selere pore ... (Gizałki); [W ogródku sadi się] sałate koper ... pore marchew pietruszke ... cebule ... (Tomice); najważniejsza ... nie? ... przy domu ... marchewka pietruszka seler pora ... (Pleszew); (Józefów); (Sośnica).*

PORASTAĆ – ‘o roślinach: puszcząć kiełki w niepożądanym czasie’: *no [ziemniaki] porastajo^m ... kłami tak zwanymi ... porosno^m one jak były już czuj^m ... robi sie ciepło to ... puszczajo^m kły ... no i te kły czszeba było obierać ... czyści[ć] tak ... obieradź i przez... sie segregowało ... (Nowy Olesiec).*

PORCJA – ‘określona ilość czegoś’: *gotowało sie ... porcje miⁿsa nakładało ... w słoiki i zalewało goroⁿcym ... tłuszczem ... na przykład smalcym ... i zagotowywało sie w słoiki ... w słoikach ... (Marszew).*

PORCJOWAĆ – POPORCJOWAĆ – ‘dzielić zabite zwierzę na części’: *rozebrać ... czyli poporcjować ... (Lenartowice); porcjowana ... (Jarocin); rozebrać i poporcjować ... (Kotlin).*

PORO^MBAĆ > (RO^MBAĆ).

POROSNO^ŃĆ > ROSNO^ŃĆ.

PORZECZKA, PORZYCZKA – ‘niewielkie czarne, czerwone lub białe owoce zebrane w grona; też: krzew, na którym rosną te owoce’: [Do kiszonych ogórków można] *liście porzeczeki dodać ... (Broniszewice); smażydź można śliwki też jabłka bo przecież sie robi konfitury ... wiśnie ... czereśnie porzeczeki czarna czerwona biała ... (Broniszewice); (Józefów); świeⁿtojanke inaczej porzeczeki czarne czerwone ... (Sośnica); [Dżem robi się] z porzeczek z agrestu ... z moreli z wiśni ... z czarnej porzeczeki najlepszy ... (Sośnica); [R1:] koperkowa ... herbata ... no mieⁿtowa ... [...] [R2:] z czarnej porzeczeki ... [...] [R1:] maliny ... żurawiny przede wszystkim ... (Dobrzyca); (Pleszew); czerwono porzyczka ... (Józefów).*

PORZYCZKA > PORZECZKA.

POSADZIĆ > SADZIĆ.

POSEGREGOWAĆ > SEGREGOWAĆ.

POSIATKOWAĆ > SZATKOWAĆ.

POSOLIĆ > SOLIĆ.

POSYPAĆ > SYPAĆ.

POSZATKOWAĆ > SZATKOWAĆ.

POTRAWKA – ‘gotowane mięso, podawane we własnym sosie’: [Na obiad je się] *rosołek z makaronem ... potrawka ryż ... kurczak pieczony ... do tego ... jarzynka marchewka fasolka ... (Pleszew); ryż z potrawko^m ... robymy zasmażke na maśle ... i zalewamy potrawke rosołem ... robimy do tego śmietanke i żółtko doprawiamy cukrym ... i cytryno^m ... do smaku ... no*

i ryż ugotowany normalnie ... (Pleszew); (Jarocin).

POWIDŁA – ‘mocno wysmażone owoce (najczęściej śliwki) z dodatkiem cukru’: [Naleśniki] *z powidłami z serym ... ze szpinakiem ... ze wszystkim ... jak kto ... lubi ... (Tomice); (Kuczków); w środek [pączka] sie wkłada ... powidła ze śliweg albo ż dzikiej róży ... (Pleszew); weⁿgierki czyli na powidła ... majo^m mało soku a dużo mioⁿższu ... (Broniszewice); piernik ... gdy sie robi ... głównym składnikiem piernika jes przyprawa ... korzenna ... oraz miód ... moⁿka jajka ... i powidła ... (Sośniczka); (Marszew); (Józefów); (Sośnica).*

POWIESZAĆ – ‘umocowywać coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: *świnie sie wyprowadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jó^m zabija ... późni ... skrobie jo^m ... po zabiciu ... i wnyⁿczności wybebeszy ... tak sie kiedyż mówiło ... dokładnie ... no i późni powieszajo^m na takim specjalnym ... drabince takiej ... (Pleszew).*

POWÓ^NZKA, POWÓ^NZKA – ‘szmatka do cedzenia mleka’: [Ser] *należy je ... go uformować ... [...] kiedyś ściskano w takich ... w tych powoⁿzkach ... wlewało sie to ... do powoⁿzki sie ściskało i z tego ... powstawał ser ... (Sośniczka); to jest powoⁿzka ... (Grodzisko); powoⁿzka to jes ... taka ... pielucha do ... przycydzenia mleka ... (Jedlec); (Pleszew); (Sośnica); powoⁿzka to jes do ... do ... do cedzynia mleka ... pielucha ... pielucha do przycydzynio mleka ... (Tomice).*

POWÓ^NZKA > POWO^NZKA.

POWRÓZ – ‘rodzaj skręconego sznura służącego do wiązania’: *wioⁿzało sie za noge*

[świnie] ... na powrozie ... no i uderzało sie w łeb ... siekiró^m ... obuchem ... (Tomice).

POWYCINAĆ – ‘porobić otwory przy pomocy ostrego narzędzia’: *powycinej te oczka tam brudne ... (Pleszew).*

POWYRYWAĆ > WYRYWAĆ.

POZBIERAĆ > ZBIERAĆ.

POZBIRAC > ZBIERAĆ.

POZIOMKA, POZIÓMKA – ‘czerwone, drobne owoce podobne do truskawek’: *no jak wyglóⁿdajó^m poziomki ... podobne do do maliny tylko mniejsze i ... rosnó^m przeważnie w ... lasach ... poziómki ... i só^m bardzo słociutkie ... różowiutkie słociutkie ... koloru różowego ... (Kuczków); [Nalewki robi się] z owoców ... [...] poziomek ... z wiśni ... no ... różnie ... z winogrona ... (Dobrzyca); [Poziomki to] [R1:] *malutkie takie czerwone ow[o]ce ... [R2:] zbliżone podobieństwem do ... truskawek ... (Dobrzyca); poziómki? ... no ... owozd mały czerwone ... [...] w podobie [truskawek] i só^m mniejsze ... (Józefów).**

POZIÓMKA > POZIOMKA.

POZNAŃSKA PYRA – ‘mieszkaniec Poznańskiego, stereotypowo mający upodobanie do jedzenia ziemniaków’: *u nas w domu nie mówiło sie pyra ... tylko ziemniak ... od małego ... jak ... to nigdy nie mówiłam pyra ... [Tak prześmiewczo raczej] no właśnie ... poznańska pyra ... (Pleszew).*

POZNAŃSKI – ‘typowy dla Poznania, dla Poznańskiego’: *poznański gzik ... można przyzon... przyzroⁿdzić ... na różny sposób ... z cebulką ... z koperkiem ... [...] ze szczy-*

piorkiem ... śmietanki można ... (Pleszew).
> POZNAŃSKA PYRA.

PÓDŹ! – ‘komenda wydawana krowie, by ją przywołać’: *chodź do mnie chodź chodź pódź krasula chodź ... (Grodzisko).*

PÓLIK – ‘część twarzy, głowy między uchem a ustami i okiem’: *salceson robi sie z podrobów ... to znaczy sie serca nerek ... nereg i tych ... i pólików ... z łba świni ... (Jedlec).*

PÓLTUSZA – ‘połowa zabitego świniaka’: *najpierw sie kroi na półtusze ... a późni na ... na czy^śści tam ... osobno golonka osobno ... (Pleszew); półtusze ... (Jarocin).*

PRAWDZIWEK – ‘gatunek aromatycznego grzyba jadalnego o brązowym kapeluszu i pękatym trzonku, ceniony ze względu na walory smakowe; borowik szlachetny’: *prawdziwki majo^m ciemne [kapelusze] ... (Pleszew); [Prawdziwek] [R1:] na pewno ma nóżke grubszo^m ... nie? ... grubszo^m tako^m ... [R2:] grubszą ale kapeluz ma taki pe-
len ... taki ... poc spodem ma tak gładziutko ... nie? ... nie ma tych tych ... blaszek tylko takie mie^śsiste ... (Pleszew); [Prawdziwek ma] broⁿzowy kapelusz go^mbke poc spodem i biały czszonek ... (Sośnica); tero na ro-
wach ... siniak poćciok ... prawdziwki ... (Józefów); moja babcia mówiła że wszystkie grzyby to bedki a prawdziwy grzyb to tyl-
ko prawdziwek ... (Wieczyn); prawdziwek ... ma kapelusz broⁿzowy ... zazwyczaj tak broⁿz taki ... no jakiś tam odcień broⁿzu ... no i ogonek taki fajny gruby ... (Wieczyn).*

PRAWDZIWIY – ‘niefałszowany, dobrej jakości’: *znaczy to [=masło z sokiem z marchewki] nie jes prawdziwe masło ... bo praw-
dziwe masło ma ... koror słomkowy ... zależy*

jeszcze co ... czym paszone jes bydło ... czyli krowy ... (Pleszew); moja babcia mówiła że wszystkie grzyby to bedki a prawdziwy grzyb to tylko prawdziwek ... (Wieczyn).

PROSIACZEK – pieszcz., ‘młode od świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych mło-
dych’: *maciora z prosiaczkami ... (Pleszew); prosiaczki ... (Zielona Łąka); (Nowy Ole-
siec).*

PROSIAK – ‘młode od świni; niekiedy tyl-
ko o nowonarodzonych młodych’: *maciora ... z prosiakami ... (Pleszew); prosiaki ... (Witaszyce); prosiaki ... prosieⁿta ... (Broniszewice).*

PROSIE – ‘młode od świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych młodych’: *maciora z warchlakami czy? ... [...] z prosieⁿtami ... (Pleszew); z prosieⁿtami ... (Nowa Wieś); prosiaki ... prosieⁿta ... (Broniszewice).*

PROSIONTKO – ‘młode od świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych młodych’: (Mar-
szew).

PROSO – ‘zboże o kłosie w kształcie luźnej wiechy’: *z prosa kasza jaglanna ... (Mar-
szew); no żółta jes jaglana ... no ale nie wiem czy ona jes z prosa ... (Pleszew); 32.*

PRÓCH – ‘nieczystości, brudy, pyłki, ścin-
ki’: [Pielucha] *tetrowa najcze^śściej tetrowa wtedy ona była take ... miała ... była bar-
dzo miała zbity materiał że żadne ... prócha żadne jakież nieczystości nie przedostawa-
ły się do ... wiaderka do tego naczynia gdzie było mleko ... (Pleszew).*

PRUŻÓNKA – ‘potrawa z mięsa świeżo ubitej świni’: *to sie robiło smažónke takó^m ... pruzónke ... (Gizałki).*

PRUŻYĆ – ‘smażyć (pod przykryciem) na wolnym ogniu’: [Pyrlić się to] *tak powoli gotować ... prużyć ...* (Witaszyce); (Lenartowice); (Pleszew); (Sońciczka).

PRYSKAĆ – OPARYSKAĆ – 1. ‘o kropkach lub drobnych przedmiotach: zostać wyrzuconymi i przemieszczać się w powietrzu’: *kierzynka jes drewnianna ... [...] i ma taki czszon do ubijania ... i z przykrywko^m ... żeby ubijajo^c nie pryskała ... nie? ...* (Pleszew); 2. ‘stosować środek w aerozolu’: *pryska sie je [=chwasty] ...* (Jedlec); *najpierw sie opryska [chwasty] ... sie zapobiega ... zapobiega sie opryskiwaczem ... i można nawet ... co sie nie zniszczy to można [wyrwać] ryⁿcznie ...* (Jarocin).

PRYZMA – ‘stos lub rząd jakiegoś surowca’: *to jest kopiec ... [...] w przyzme układane so^m ziemniaki ... i przykrywane słómó^m i na to narzucana jes ziemia ... na to^m słóme ...* (Pleszew).

PRZECHOWYWAĆ – ‘chronić coś przed zepsuciem, umieszczając to w odpowiednich warunkach’: *zazwyczaj przechowywano je [=masło] w zimnych pomieszczeniach ... lub umieszczano także ... we wodzie z soló^m ...* (Grodzisko); *i były przechowywane w specjalnych takich polonikach ... bo masło nie może być żadnymi ... bo pochłania zapachy ...* (Pleszew); [Mięso] *solono i przechowywano ... nie było lodóweg i ... albo zakopywali gdzieś tyż nawet ...* (Zielona Łąka); *a to mieliśmy takie właśnie pomieszczenie przy ... kuchni ... takó^m komórke ... [...] kiszona kapusta była w beczce potem były tam buraczki przechowywane ...* (Nowy Oleśiec); *na szabatnik ... mówiono ... na piec do chleba ... w którym czeⁿsto przechowywano ży... potrawy która była przygotowywana wcześniej ...* (Marszew).

PRZECHOWYWANIE – ‘umieszczanie czegoś w odpowiednich warunkach, by chronić to przed zepsuciem’: [Schowanko to] *pomieszczenie do przechowywania żywności ... i innych drobiazgow ...* (Marszew).

PRZECIER – ‘półpłynna masa otrzymana z przepuszczonych przez sito i rozdrobnionych warzyw’: *kapuste ... do tego [=bigosu] sie daje smażone mieⁿso i przecier pomidorowy ... liście lałrowe ...* (Sońciczka); *no pomidorowa to tag jak ... tag jag na rosół w zasadzie ... tam na jakimś mieⁿsie warzywa ... nó i ... przecier pomidorowy albo zabelana albo niezabelana ...* (Witaszyce); *tylko robie pomidorowo^m ... z własnego przecieru ...* (Pleszew); (Grodzisko).

PRZECINAĆ – ‘dziurawić coś za pomocą ostrego narzędzia’: *świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿś głowy czyli za ryj ... wyprostowuje głowe ... przeważnie uderzenie siekiero^m ... po czym spada z nóg ... podcinanie ... pod serce ... przecina sie teⁿtnice żeby sie wykrwała ...* (Lenartowice); [Świnię trzeba] *umyc ... wcióⁿgnóⁿć ... i tegó ... może je takie liwarki albo kładli na ... tym ... na ... drabinie przecinali brzuch ... i tyn ... i wycióⁿgali flaki ...* (Tomice); [Kurczaka] *najpierw sie oparza z pierza ... przecina sie wycioⁿga sie ... jelita wszystko sie wyrzuca ...* (Pleszew).

PRZECINKA – ‘wstępna przerywka w burakach’: *po wschodach [robiono] przerywke ... przecinke ...* (Dobrzyca).

PRZECZSZYMYWAĆ – ‘chronić coś przed zepsuciem, umieszczając to w odpowiednich warunkach’: [Masło] *w piwnicy przechowywano ... w chłodnym miejscu ... bo lodówek chyba nie było jeszcze ...* (Grodzisko).

PRZEDNI – ‘znajdujący się z przodu’: [Świnię dzieli się] *na schab ... na na ... tyl... przednia tylnia noga ... tam golonka ...* (Pleszew); *i potem sie dzieliło [tuszę wieprzową] ... kotlety ... szynka przednia szynka tylnia ...* (Nowy Olesiec); *świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿś głowy czyli za ryj ...* (Lenartowice); *karkówka jes ... od przedniej czeⁿści ... od mieⁿdzy ... głowo^m świni a ... a ... pierszymi nogami ... nie ... przednimi nogami ... przepraszam ...* (Pleszew); (Jedlec).

PRZEGLO^ND > PRZEGLO^ND OGRÓDKA.

PRZEGLO^ND OGRÓDKA, PRZEGLO^ND OGRÓDKA – przen., żart., ‘zupa wielowarzywna’: *rodzaj geⁿstej zupy jarzynowej? ... przegloⁿd ogródka ...* (Wieczyn); *to takie wszysko jes w tym ... przegloⁿd ogródka ...* (Witaszyce).

PRZEGLO^ND OGRÓDKA > PRZEGLO^ND OGRÓDKA

PRZEGNIĆ > (GNIĆ).

PRZEJŚĆ – ‘o potrawach: nabrać jakichś cech, wzmocnić je’: *golonka musi być zapeklowana ... w soli ... poleżeć ... troche żeby przeszła solo^m ... no i zaś sie dopiero jó^m gotuje ...* (Sośnica).

PRZEKŁADAĆ – ‘umieszczać naprzemiennie warstwy różnych produktów’: *no najpierw czszea jó^m poszatkować ... drobno ... i ucisnoⁿić mocno w beczce można przekładać ... to^m kapuste ... na przykład marchewko^m ...* (Marszew); [Na karpatkę] *czszeba upiec ciasto ... z moⁿki i jajek ... jak ostygnie przekłada sie je kremem budyniowym ...* (Pleszew).

PRZEKRAWAĆ – ‘kroić na kawałki’: *przekrawało sie ...* (Pleszew); (Józefów).

PRZEKRY^NCAĆ – PRZEKRY^NCIĆ – ‘rozdrabniać w maszynce do mielenia, kręcąc korbką’: *gotuje sie makarón ... ten mak sie prze... mak sie doprawia prze... przez maszynkie sie ... dwa razy prze... no ... przekryⁿco sie przez maszynke dwa razy ... najpierw sie sparza ten mak ... późni sie przekryⁿci przez maszynke ...* (Pleszew).

PRZEKRY^NCIĆ > PRZEKRY^NCAĆ.

PRZELOT – ‘przeciąg, przepływanie powietrza’: *to taka szopa była ... żeby tam był przelot żeby to dźrzewo ... miało ... mogło schnóⁿć ...* (Nowy Olesiec).

PRZEŁYK – ‘część ciała w postaci rurki łączącej gardło z żołądkiem’: [Berda] *to jes tutej ... ta ... grdyka inaczej na tym ... tyn przelyk taki tyj kury tu ... mo taki tu ... rurke takó^m ...* (Witaszyce); [Berda] *to jes tyn przelyk ... [...] u kury ... no ... u każdego z ... ptoków ... nie? ...* (Tomice).

PRZEMIELIĆ > MELIĆ.

PRZEPOŁOWIAĆ – ‘przeciąć na pół’: *no to sie przepołowiało na pół ... świnie ... oczyszczało to wszysko to^m i ... i potem sie dzieliło ... kotlety ... szynka przednia szynka tylnia ... potem żeberka no ... zależy ... ale wszysko czeba było podzielić to mieⁿso ...* (Nowy Olesiec).

PRZERABIAĆ – PRZERABIĆ – ‘poddać coś dalszej obróbce, by nadawało się to do spożycia lub wydłużyło termin swojej przydatności’: [Mięso należy] *no poporcjować ... zamrozić albo zapeklować ... ewentualnie zużyć do wyrobów które sie*

robi ... czyli przerobidź na kielbasy i tam inne wyroby kaszanki podroby ... (Lenartowice); masarnia to jes przerabia sie mieⁿso na kielbasy ... (Jedlec); [Na kielbasy] mieli sie miyⁿso ... odpowiednie z tej świni ... przerobi sie do... dobrze czszeba doprawić ... wymieⁿszac ... (Jarocin); [Świnię] tno^m na kawałki ... przerabiajo^m na wyroby ... (Pleszew); melasa jes to odpad od produkcji cukru ... odpra... odpad buraczany ... z buraków ... cukrownia przerabia i z tego jes ... powstaje cukier idzie a ... to jes ... po prostu ... melasa ... zostaje ... (Dobrzyca).

PRZEREMBEL, PRZERYMBEL – ‘otwór wyrąbany w lodzie’: wykuwali ... duże ... takie przery^mble w lodzie ... i tam ... pod... sie wpuszczalo wyⁿdke i tam sie łowiło ... (Gizałki); wykuwało sie ... przere^mble ... w lodzie ... taką dziure ... i w tej dziurze sie łowiło ... (Marszew); no to jes tyn przere^mbel ... jeszcze kładziono ... słome tam żeby nie zamarało tak szybko ... (Pleszew).

PRZEREMBLA – ‘otwór wyrąbany w lodzie’: a czszea było wyro^mbać siekiero^m przere^mble ... i w tej przere^mbli sie łowiło rybki ... (Pleszew); łowić ryby ... na przere^mbli sie mówiło ... (Broniszewice).

PRZEROBIC > PRZERABIAC.

PRZEROBIEŃ – ‘ponowne wyrobienie, ugniatanie ciasta’: [Jak robiło się chleb?] moⁿka sól woda zakwas ... wyrobienie dobrze ciasta ... ocstawienie do garowania ... po przynajmniej godzinie przerobienie jeszcze raz tego ciasta ... (Pleszew).

PRZERÓB – często w l. mn., ‘produkt’: wycyścidź jelita ... wszystkie ... flaki ... zeszkrobać ... i wtedy można je zuż... użyć do

... przerobów do ... kiszki kielbasy woⁿtrobianki do pasztetu ... (Pleszew).

PRZERÓBKA – ‘poddawanie dalszej obróbce, by coś nadawało się do spożycia lub wydłużyło termin swojej przydatności’: [Gospodarz świnię] zarzyna albo też zabija właśnie raczej zabijamy i potem ... na przeróbke idzie ... (Nowy Olesiec).

PRZERWAĆ > PRZERYWAĆ.

PRZERYMBEL > PRZEREMBEL.

PRZERYWAĆ – PRZERWAĆ – ‘wrywać rośliny zbyt gęsto rosnące’: [Buraki] siano przerywano ... robiło sie okroⁿzke ... (Sośnica); najważniejsze to tak zasiali ... potem przerywali ... bo buraki sie sieje ... (Pleszew); [Buraki] przerywało sie ... [...] no odstym^mpy robiło ... to wrywałaż i albo krowom daaś ... albo tegó ... (Józefów); przerywali [buraki] [b]o gdyby nie przerywali ... toby było malutkie ... nie? ... (Pleszew); (Dobrzyca); przerywać ... (Kotlin); przerywać ... (Gizałki); (Jedlec); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice).

PRZERYWKA – ‘wrywanie roślin zbyt gęsto rosnących’: zaś przerywke sie robiło ... że by... [buraki] były siane gyⁿsto ... były wyrzucało sie czyⁿś tych ... roślin zostawała tylko jedna co dziesiⁿć piętnaście ... do dwudziestu centymetrów ... i ... oczyszczało sie z chwastów ... (Dobrzyca); (Lenartowice).

(PRZERZEDZAĆ –) PRZERZEDZIĆ, PRZERZODZIĆ – ‘wrywać rośliny zbyt gęsto rosnące’: [Rośliny trzeba] przerzodzić ... wtedy só^m ładniejsze ... (Jarocin); przerwadź je czyli przerzedzić ... (Dobrzyca).

PRZERZEDZIĆ > (PRZERZEDZAĆ).

PRZERZODZIĆ > (PRZERZEDZAĆ).

PRZERZYNAĆ – ‘tnąc, przedziurawiać coś’: *przerzyna się [kaczce] głowe i ... [...]* *sie te krew bierze ...* (Józefów).

PRZESIAĆ – ‘przetrasnąć przez sito’: *do-* *dawano ten zaczyn do przesianej moⁿki ...* (Broniszewice).

PRZESMAŻAĆ – **PRZESMAŻYĆ** – ‘pod-
dawać przez krótki czas jakiś surowiec lub
potrawę działaniu rozgrzanego tłuszczu’:
no jag już jes potym taki dojrzaly [ser] to on
tam postoi dwa czszy dni ... i tego ... no to go
przesmażaż na ... na patelni ... i dajez jajko
... i soli troche ... doprawiasz ... (Sośnica);
czeba biały ser czeba zakruszyć ... można
posypać solą ... albo jeszcze sodo^m do tego
... no i późni czsheba przesmażyć z masłem
... (Pleszew); *zupa pomidorowa jes z po-*
midorów ztar... przetartych ... może być
z przesmażonych pomidorów ... (Sośnica);
dżżem no to jes ... słodkie ... przesmażone
... nie? ... ugotowane owoce ... z cukrem ...
(Sośnica).

PRZESMAŻYĆ > PRZESMAŻAĆ.

PRZESYPYWAĆ – ‘posypywać coś czymś,
żeby oddzielić poszczególne sztuki’: [Na
makaron] *bierzesz ... te ... moⁿke ... wode*
jajka ... i zarobiosz ... dosyć twarde takie
ciasto i ... i wałkujesz ... kroisz na ... pasecz-
ki ... odkłodosz żeby ... wyschło ... żeby sie
nie posklejało ... przesypujesz ... móⁿkó^m ...
(Tomice).

PRZETOPIĆ > TOPIĆ.

PRZETRAWIĆ > TRAWIĆ.

PRZETRZEĆ > CZSZEĆ.

PRZETWÓR – często w l. mn., ‘słoik z za-
pasami żywności’: *zaprawy to przetwory*
inaczej ... (Pleszew); *czempiony moje ulu-*
bione ... kosztele ... renety i złote i szare ...
no i antonówki na przetwory ... (Pleszew);
no jakieś zapasy przetwory ... no ... robienie
zapasów ... (Witaszyce); *tlist ... [...]* [to]
słoik ... zakreⁿcony na metalowó^m zakreⁿtke
... do przetworów ... do kompotów ... (So-
śnica); (Marszew).

PRZEWIEWNY – ‘taki, do którego ma do-
stęp powietrze; niezamknięty, z otwora-
mi’: [Jak przechowywało się orzechy przez
zimę?] *no to musi być przewiewny woreg*
albo skrzynka taka co ma otworków dużo ...
wkoło po czymś tam ... to musi być w prze-
wiewnym miejscu żeby one nie zbutwiały ...
najlepiej to jak ktoż ma strych ... (Pleszew).

PRZEWÓD – ‘kanał, kanalik łączący różne
narządy’: *przez przewód pokarmowy prze-*
dostaje sie on [=pokarm] do ... wneⁿtrza jej
[=krowy] jamy brzusznej ... (Grodzisko).

PRZEŻUĆ > ŻUĆ.

PRZEŻUWACZE – ‘grupa ssaków roślino-
żernych, które polykają pokarm słabo po-
gryziony i przeżuwają go później, gdy się
niedają’: *krowa jest zwierzeⁿciem naležoⁿcym do*
grupy przeżuwaczy ... (Grodzisko); (Kotlin).

PRZEŻUWAĆ – ‘jeść powoli, przewracając
w ustach’: *krowa jest zwierzeⁿciem naležoⁿ-*
cym do grupy przeżuwaczy ... dlatego ona
po spożyciu pokarm przeżuwa ... (Grodzi-
sko); [Krowa] *żuje ... [...]* *musi przeżuć*
... [...] *przeżuwa ...* (Broniszewice); (Ple-
szew); (Sośnica); (Sośniczka).

PRZYCISKAĆ – ‘obciążać czymś, by zaga-
ścić konsystencję, usunąć nadmiar płynu’:

do salcesonu sie używa ... też można używadź mieⁿsa z głowy ... można używać ... ozorek ... czyli jeⁿzyk ... serce ... no i sie gotuje to wszystko i przeważnie sie ... po przyprawieniu ugotowaniu napełnia na goroⁿco ... żoloⁿdeg lub ... jelito grube ... potem sie przyciska ocastawia do ostygnieⁿcia ... (Lenartowice).

PRZYCISNO^NĆ – ‘obciążyć czymś, by zagęścić konsystencję, usunąć nadmiar płynu’: [Salceson] wkłada sie w takie grube jelito ... i można przykryć to ... do ... studzi sie ... późni można tam ... przykryć desko^m i przycisnoⁿć czymś żeby to do... miało ładny kształt taki płaski ... (Marszew).

PRYZYMAŻAĆ – ‘krótco poddawać działaniu gorącego tłuszczu’: *no to sie robi ... ciasto na pierogi ... i robi sie ... farsz z kapusty i grzybów ... sie mieli ... przysmażo i ... i takie robi uszka ... (Tomice).*

PSI > PSI GRZYB.

PSI GRZYB – często w l. mn., ‘różne gatunki grzybów uznane przez zbieraczy za niejadalne’: *a psie grzyby ... no moim zdaniem só^m to niedobre grzyby ... só^m to ... trujóⁿce grzyby ... jakkolwiek by nie było wiyⁿ mówió^m na to psie grzyby że só^m niedobre i trujóⁿce ... (Kuczków); [Psie grzyby to] trujóⁿce ... (Józefów).*

PSZCZELI – ‘wytwarzany przez pszczoły’: *miód pszczeli to może być lipowy ... wrzosowy ... no i ... ogólnokwiatowy ... (Jedlec).*

PSZENICA – ‘gatunek zboża o kłosie zwarcie wypełnionym ziarnami, bez tzw. wąsów’: (Pleszew); 30.

PSZENNO-ŻYTNI – ‘o mące: powstała z połączenia mąki pszennej i żytniej’:

moⁿka pszenna ... moⁿka żytnia ... moⁿka pszenno-żytnia ... (Broniszewice).

PSZENNY, PSZYNNY – ‘zrobiony z pszenicy’: [Kołacz to] placeg okroⁿgły ... [...] z ciasta drożdżowego pszennego ... (Pleszew); [Mąka] żytnia pszenna graham ... (Pleszew); (Broniszewice); (Sośnica); (Witaszyce); [Mąka] pszynna żytnia ziemniaczana krupczatka ... (Marszew); (Wieczyn); przeważnie że sie ... ze żytniego i pszynnygó sie dosypywało móⁿki ... (Józefów).

PSZYNNY > PSZENNY.

PTACTWO – ‘ogólne określenie ptactwa domowego; drób’: *gadzina to só^m wszystkie ptactwa ... wszystkie ... drobiowe ... drób no ... (Pleszew); ptactwo ... (Tomice).*

PTAK, PTOK – ‘zwierzę o ciele pokrytym piórami, mające dwie nogi, skrzydła i dziób’: [Perlica] *jes to mały pta... jes to ... ptak domowy ... ptak domowy jes ... (Jedlec); [Berda] to jes tyn przelyk ... [...] u kury ... no ... u każdego z ... ptoków ... nie? ... (Tomice).*

PTOK > PTAK.

PTOSZEK – zdr., ‘zwierzę o ciele pokrytym piórami, mające dwie nogi, skrzydła i dziób’: [Perliczki] *to só^m małe i skrzeczóⁿce ptoszki ... (Tomice).*

PUCH – ‘miękkie pióra tworzące spodnią osłonę ciała ptaków’: *jez lotka i puch ... (Gizałki); [Gęś] ma lotke i te ... ma du... ma lotke i pióro ... i to pierze ... puch ... (Jedlec); (Tomice).*

PUDEŁKO – ‘pojemnik z lekkiego materiału’: [Świeże masło zawijano] [R1:] *w perga-*

min ponieważ masło jes bardzo tłuste i ... pergamin sie nie przyklejał ... [R2:] a tero jes pudełka só^m ... (Pleszew).

PUDER > CUKIER PUDER.

PULPA – ‘miazga z owoców lub warzyw; tu: uparowane ziemniaki przeznaczone dla zwierząt’: (Gizałki).

PURCHATY – ‘tu: rozdęty, naciągnięty i wypełniony przez powietrze’: [Bycze jajo] *jak wygloⁿda to moge powiedziec ... jes podobny do pieczarek ... tylko że ... jak dojrzeje to sie robi cały czarny ... i z tego taka ... mówió^m że purchowa bo ... z niego taki czarny ... pył wylatuje ... jak sie go nadeptnie ... to so^m dzikie takie grzyby ... te purchase ... (Dobrzyca).*

PURCHAWKA – ‘gatunek grzyba, z którego po ściśnięciu lub zdeptnięciu unosi się szarobrazowy pył’: *purchawka ... tak! ... my to naduptujemy zawsze nogo^m ... [...] i leci taki dymek ... (Pleszew); purchawke to ... nadepląs ... i wyszczszeliło ... [...] albo bycze jajo ... no ... (Józefów); no bycze jajo ... no inaczy mówióⁿdz jes to grzyb ... jes to grzyb jadalny ... ale ... jes to grzyb w formie ... okróⁿgłyj ... i jes to to że jak sie potym już dojrzaly jez jak sie nadeptnie to to tak zwana purchawka ... robi robi ... bardzo brzydko wy... pfu! robi ... (Kuczków); (Dobrzyca); (Sośnica); (Wieczyn); 19.*

PURCHOWA – ‘gatunek grzyba, z którego po ściśnięciu lub zdeptnięciu unosi się szarobrazowy pył’: [Bycze jajo] *jak wygloⁿda to moge powiedziec ... jes podobny do pieczarek ... tylko że ... jak dojrzeje to sie robi cały czarny ... i z tego taka ... mówió^m że purchowa bo ... z niego taki czarny ... pył wylatuje ... jak sie go nadeptnie ... to so^m*

dzikie takie grzyby ... te purchase ... [...] na trawach rosnó^m ... czasami ... no ... (Dobrzyca); 19.

PUSZCZAĆ – **1.** ‘o roślinach: wydawać nowe pędy, korzenie lub liście’: [Ziemniaki] *puszczajo^m kły ... (Pleszew); no [ziemniaki] porastajo^m ... kłami tak zwanymi ... porosno^m one jak były już czujo^m ... robi sie ciepło to ... puszczajo^m kły ... (Nowy Olesiec); puszczajo^m peⁿdy i wyrastajo^m młode ziemniaki ... (Dobrzyca);* **2.** – **SPUSZCZAĆ** – ‘dawać ujęć jakiemuś płynowi z miejsca, w którym się znajdował’: *wioⁿzało sie za noge [świniej] ... na powrozie ... no i uderzało sie w łeb ... siekiró^m ... obuchem ... i potym poćcinało sie gardło ... i spuszczało sie krew ... (Tomice); [Krew ze świni] puszczano no ... celowano... to sie w serce robiło sie otworek ... dodawało sie troche do ... troche goróⁿcej wody żeby sie nie ... nie ścioⁿgła ... (Jedlec); no kaczke ... zabijosz ... spuszczosz krew ... (Tomice).*

PUŚCIĆ – **1.** ‘tu: przekazać’: [Na wino] *zbierało sie modraki ... i i sie zylywało tylko kwiaty ... i kwiaty sie ... wlewało sie w te kwiaty wode ... postawiało sie to na słóncie ... i to musiało stać ... aż puściło kolor i ... (Kuczków);* **2.** ‘wydzielić’: *owoce [czarnego bzu] sie kładzie ... w słoig i sie zasypuje cukrym ... [...] puścił sok ... puściły sok ... [...] na przezi^mbinie ... no ... (Józefów).*

PYLA PYLA! – ‘odgłos wydawany, by przywołać gęsi’: *pyla pyla pyla! ... (Pleszew).*

PYLENIE > PIELENIE.

PYLIĆ > PELIĆ.

PYⁿCZNIEĆ – ‘nasiąkać cieczą i zwiększać z tego powodu swoją objętość’: [Kasza] *pyⁿcznieje no dochodzi ... (Witaszyce).*

PYRA – ‘roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny’: [Na obiad je się] *zupe pyry ... surówke sos ... kompot ...* (Sośnica); *czszesz pyry odciskosz wodę ... dodajeż jajko ... dajeż te ... no ... moⁿke ... i to potym robisz z tegó ... kluchy ... ale musisz dobrze pyry odcisnoⁿć żeby nie było wody ...* (Tomice); *dziady? ... to só^m gotowane zimniaki ... jak gotujesz zimniaki ... odlewoż pół wody ... w to sypieź móⁿke ... i ... takie jak só^m te zimniaki na pół ugotowane ... to odlywoż pół wody ... w to sypieź móⁿke i ta móⁿka sie musi zaparzyć ... potym ... smażyż skwariki ... i wlywoż ... pyry ... i krychoż ... i to só^m dziady ...* (Tomice); [Arfa to] *maszyna do ... sortowania ziemniaków ... pyrów ...* (Sośnica); *u nas w domu nie mówiło sie pyra ... tylko ziemniak ... od małego ... jak ... to nigdy nie mówiłam pyra ...* (Pleszew); *pyry wczesne ...* (Pleszew); *pyry krychane ...* (Tomice); *gniezione pyry ...* (Lenartowice); *pyry w łupinach ...* (Grodzisko); *pyry duszone ...* (Jarocin); (Kuczków); *pyra ...* (Dobrzyca); (Zielona Łąka). > POZNAŃSKA PYRA, RZADKIE PYRY.

PYRCZOK – ‘rodzaj placka z ziemniaków, pieczonego na blasze w piecu’: *raczej nie placek ... a taki chlebek ... i to sie nazywał ... [...] w piecu chlebowym ... to sie nazywał ... jak to ja mówiłam? ... pyrczok ... pyrczok ...* (Grodzisko); *pyrczok to jes ... z ziemniaków z tegó ... y... z tegó ... świ... ze ziemniaków ... startych ... i sie dokłado moⁿki ... i sie piecze na ... na brytfannie w piecu czy jakoś kiedyś kiedyś tak robiło pyrczoki ... albo na liściu z kapusty ...* (Gizałki); *z mojej babci tam jeszcze pamieⁿ tam pyrczok to były ... ziemniaki tarte surowe ... odlana była ta woda ... zostawiona tylko ta skrobia ... dosypywana była mąka jajka były dodawane sól pieprz ... i ... jeszcze tam ... usmażyła*

cebulke z boczkiem to wszysko wymieszała ... na doś takie ... geⁿsty placek ... wysmarowała forme od placka wlewała to i piekla w piekarniku ... (Pleszew); *był to pyrczok ...* (Sośniczka).

(PYRCZYĆ –) UPYRCZYĆ – ‘gotować’: *upyrczyć ...* (Lenartowice).

PYRKA – ‘roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny’: *goloki to só^m ... tak ... kluski ... z pyrek ...* (Tomice); *no pyrki też [gotuje się] w garnku ...* (Zielona Łąka); *pyrki w mundurkach ...* (Lenartowice); *pyrki pisze? ...* (Pleszew); *pyrki albo ziemniaki albo kartofle ...* (Pleszew); *krychane pyrki ...* (Jedlec); *no sie sypało pyrki [do arfy] i ... od... sadzónki¹ osobno i duże¹ osobno ...* (Józefów); (Cieśle). > STARO PYRKA.

PYRKAĆ – ‘wydawać odgłos bulgotania przy gotowaniu’: *pyrkać ... no to ... to ... gotowanie ziemniaka ... i pyrka na końcu jak sie gotuje ... ni? ...* (Pleszew); [Pyrkać] *to znaczy że sie gotować ...* (Sośniczka); *wiesz ... jag jes coś gyⁿstego no to tak ... tak sie powoli gotuje ... ni tak wiesz ... [...] ... pyk pik pik! ... pyrka sie ...* (Witaszyce).

PYRKÓWKA – ‘woda po ugotowanych ziemniakach’: *pyrkówka ...* (Marszew).

PYRLAĆ SIE – ‘wydawać odgłos bulgotania przy gotowaniu’: [Ziemniaki] *pyrlo^m sie ...* (Pleszew).

PYRLIĆ SIE – ‘gotować się na wolnym ogniu’: [Pyrlić się to] *tak powoli gotować ... prużyć ...* (Witaszyce).

PYSK – ‘przednia część głowy zwierzęcia z otworem gębowym’: *no szczupak to jes*

PYSZCZEK

*duża ryba ... [...] i ... długi taki pysk ...
maje pyszczek ... i ... i ze^mby ... drobniutkie
zo^mbki ma ... szczupak ... (Pleszew).*

PYSZCZEK – zdr., ‘przednia część głowy zwierzęcia z otworem gębowym’: *no*

*szczupak to jes duża ryba ... [...] i ... dłu-
gi taki pysk ... maje pyszczek ... i ... i ze^mby
... drobniutkie zo^mbki ma ... szczupak ...
(Pleszew).*

R

RABARBAR, RABARBER – ‘roślina o dużych liściach na długich, jadalnych, jasnoczerwonych łodygach’: [W co zawijano świeże masło?] *dawniej? ... w liście w rabarberu ... (Pleszew); no w taki pergamin ... pergamin mokry babcia robiła ... ale potym żeby ... zanim zawiezie na targ ... to owijała w liście ... w liście rabarberu ... żeby ono [=masło] miało chłодно ... (Grodzisko); [Świeże masło zawijano] w pergamin i w liść rabarbaru ... (Pleszew).*

RABARBER > RABARBAR.

RACICZKA – pieszc., ‘kopyto świni’: *potem golonki czyli golenie ... potem stóпки czyli raciczki ... (Lenartowice).*

RADLIĆ – ‘obsypywać ziemią niższe części rośliny za pomocą radła, zasypując ponadto chwasty’: *dziabie sie ... chwasty sie wyrzywa ... radli sie je potym ... (Pleszew).*

RADŁONKA, RADŁÓNKA – ‘rząd obsypanych roślin okopowych’: *myśmy takó^m motykó^m albo dziabko^m wykopywali ... tak że ... była radlonka i ... to^m motyko^m sie szło kopało ziemniaki ... (Nowy Olesiec); były tam radłónki na ty ra... na ty radlonce to jes ta? ... dopiero ... była waśnie na ty radlonce były ... ususzone krzaki i sie wykopywało kopaczko^m ... (Nowy Olesiec).*

RADŁÓNKA > RADŁONKA.

RAJKA – ‘rząd obsypanych roślin okopowych’: *a już potym to była taka duża kopaczka do której był zab... koń i to cioⁿgnął ... rozsypywały sie te ziemniaki bo brał takó^m radlonke jedno^m i rozsypywały sie na dziesiⁿdź metrów aż ... było czeba to zbierać szybciutko reⁿcznie bo tym koniem tag objeżdżał w koło i ... i zabierał każdo^m nastepno^m rajke ... (Nowy Olesiec); [Dziabka] ma ... przeważnie czszy lub cztery ze^mby długie ... które so^m zagieⁿte pod koⁿtem prostym do ... do obsady ... która tam na sztylu jes obsadzona ... żeby rozgarniać ... redline czyli rajke z ziemniakami ... (Lenartowice).*

RAZOWY – ‘o mące: gruby, zawierający otręby’: *najczeⁿściej pieczono chleb ... z moⁿki żytniej czasamy dosypywano ... moⁿki pszennej ... ale również pamieⁿtam że ... pieczono ciemny chleb z moⁿki razowej ... z takiej moⁿki która ... tylko raz była przemielona wieⁿc ... gruboziarnista ... był to chleb o kolorze ... ciemnym ... bardzo smaczny ... (Marszew); (Józefów); (Pleszew); (Wieczyn); (Witaszyce).*

REDLINA – ‘rząd obsypanych roślin okopowych’: [Dziabka] *ma ... przeważnie czszy lub cztery ze^mby długie ... które so^m zagieⁿte pod koⁿtem prostym do ... do obsady ... która tam na sztylu jes obsadzona ... żeby rozgarniać ... redline czyli rajke z ziemniakami ... (Lenartowice).*

REKOTAJA – ‘danie z jaj’: [Z jajek robię] *ja-jecznicze rekotaje ... omlęt ...* (Lenartowice).

RE^NCZNIĘ, RY^NCZNIĘ – ‘tak, że coś odbywa się bez pracy mechanicznej, tylko przy użyciu rąk’: *rozsypywały się te ziemniaki bo brał tak^m radlonke jedno^m i rozsypywały się na dziesiⁿdź metrów aż ... było czeba to zbierać szybcitko reⁿcznie [...] ...* (Nowy Olesiec); *najpierw się opryska [chwasty] ... się zapobiega ... zapobiega się opryskiwaczem ... i można nawet ... co się nie zniszczy to można [wyrwać] ryⁿcznie ...* (Jarocin); *reⁿcznie ...* (Pleszew).

RENETA – ‘grupa odmian jabłek o winno-kwaskowatym smaku’: *malinówki ... teraz ... lobo ... renety ... ¹e Jezul te jabłek to jes ... renety i jeszcze tegó ... kosztele ...* (Gizałki); *to by piersze były papierówki ... lobo ... jonagold ... jonatany ... czempiony moje ulubione ... kosztele ... renety i złote i szare ... no i antonówki na przetwory ...* (Pleszew).

RENGŁODA, RYNGŁODA – ‘odmiana śliwek o okrągłym kształcie i zielonożółtej, żółtej lub jasnopomarańczowej skórce’: [Odmiany] *śliwek? weⁿgierki só^m ... tero ... role... ryngłody ... i teraz to jak to się nazywają^m jesce te te ... Jezus! śliwek to jes ... diabli wiedzó^m ile ... [...] mirabelki ...* (Gizałki); *rengłody ...* (Marszew); (Pleszew).

REPETA – ‘gęsta zupa warzywna’: *rodzaj geⁿstej zupy jarzynowej? ... repeta ...* (Broniszewice); [Repeta] *no to to jes też taka ... tylko że takie jes ... geⁿsta zupa jes ... niy? ... tak dużo jes warzyw ... dużo tam ... wszystkiego jez na tym ziemniaki i wszystko ... ni? ...* (Witaszyce); *repeta jes bardzo gyⁿste ... gyⁿsta zupa ... jes to geⁿsta zupa ... mieści się w ni wszystk¹o^e ... marchewke wszystkie warzywa ... kapusta ... ziemniaki ... mar-*

chewka pietruszka i musi być bardzo gyⁿste ... (Jedlec); *repeta to jes zupa ... [...] robi się ... jo^m z warzyw z ziemniaków ... nagotowuje na mieⁿsie ...* (Kotlin); *repeta to jes wszystko ... o! ... to co miałaś ... wszystko wszystko co jes w lodówce ... wszystkie warzywa wszystko ...* (Tomice).

ROBACZYWKA – ‘owoc, grzyb, zjedzony przez robaki’: *robaczywki ...* (Sośnica).

ROBACZYWY – ‘o owocu: taki, którego zjada robak’: *robaczywe ...* (Witaszyce).

ROBASZEK – ‘drobne, bezkręgowce zwierzę o obłym kształcie i o długości większej niż szerokość’: [Kury] [R1:] *no majo^m drapki ...* [R2:] *one sobie drapio^m ... żeby tam wydobywadź robaszki jakies z ziemi ...* (Pleszew).

ROBOTA > SWOI ROBOTY, SWOJSKI ROBOTY.

RODZYNKI – ‘suszone winogrona’: [Makielki są] *z makaronu maku zmielonego z ... [...] z rodzynkami orzechami migdałami miodem ...* (Pleszew); *dodaje do niego różne ... bakalie ... no najczeⁿściej so^m to ... wcześniej zaparzone rodzynki i skórka pomarańczowa ...* (Marszew); *makielki? ... kluchy z makiem ... [...] znaczy przyprawiony mak ... urobiony taki już ... z przyprawami z rodzynkami ...* (Wieczyn); *z to^m maso^m makowo^m gdzie tam ... dodaje się też różne przyprawy albo migdały albo tam ... rodzynki czy jeszcze inne ... bakalie [...] ...* (Lenartowice).

ROGACIZNA – ‘krowa, która bodzie’: *rogacizna jedna ...* (Grodzisko).

ROLA – ‘ziemia uprawna’: [Opłatki dawano] *chyba koniom i krowom ... [...] bo*

konie pracowały na roli ... a ta ... a krowy dawały pożywienie ... (Witaszyce).

ROLADA – 1. ‘ciasto z nadzieniem zwinięte w rulon’: z *mieⁿsa* czy *biszkoctowó^m*? ... *rolade?* ... *no to ubijamy jajka ... dosypujemy moⁿki cukier ... i pieczemy ... i po upieczeniu ... posypujemy ściereczkę cukrym i zwijamy ... zwijamy na na ... rulonik ...* (Sośnica); *nałożysz na ciasto mak ... i zawijać w roladę ... owija się w papier i wkłada do piekarnika ...* (Pleszew); *to makowce só^m zwijane a nie wim ... jakie jeszcze inne? ... rolada ...* (Witaszyce); 2. ‘plaster mocno rozbitego mięsa, w który wkłada się nadzienie, roluje i smaży’: *pieczone ... pieczenie mieⁿsne różnego rodzaju te ... zrazy ... i rolady ...* (Grodzisko); *rolady ... [...] rozbija się tłuczkiem mieⁿso ... najlepiej wołowe można też schaby czy szynki ... przygotowuje się ... taki jak gdyby farsz czyli ... przygotowuje się przeważnie ogórek kawałek w paski krojony ... [...] kiszony ... kawałek boczku ... można paprykę dać ... cebulke ... mieⁿso się ... posypuje pieprzem solo^m tam do smaku ... czy tam papryko^m ... mielono^m ... zwija się to wszystko i się piecze ... w brytfannie ... no i powstaj^m pyszne roladki ... dobry sos ...* (Lenartowice); *rolada ... [...] rozbija się kawałek mieⁿsa ... nakłada się ... smaruje się musztardo^m nakłada się ogórek ... ogórek cebulke ... i kawałek boćku ... kawałek kielbasy zwijo się ... i piecze ...* (Jedlec); *rolada ... [...] rozbija się mieⁿsko ... nakłada się ... kawałek boczku ... weⁿdzonego lub nieweⁿdzonego ... kto jak woli ... ka... troszeczkę cebulki kawałek cebulki i kawałek ogóreczka ... i zwija się i ... zapina się na taki szpikulec ...* (Pleszew); (Jarocin).

ROLADKA – ‘plaster mocno rozbitego mięsa, w który wkłada się nadzienie, roluje i smaży’: *zwija się to wszystko i się piecze*

... w brytfannie ... no i powstaj^m pyszne roladki ... dobry sos ... (Lenartowice); *to roladki ... [...] no tam mosz ... tegó ... rozbijasz miⁿso i kładziesz ... kładziesz w to ... ogórek tyn boczek ... możesz grzyby włożyć ... i zwijoz i opiekosz ...* (Tomice); *z kury kurczaka można potrawk... jakie potrawy? ... no sałatki można zrobidź i ten ... no i upie[c] ... mieⁿso pieczone roladki dewolaje ...* (Jedlec); *roladki ... [...] rozbija się kawałek mieⁿsa ... posypuje przyprawami ... dodaje kawałek boczku cebuli ogórek kiszony skórkę chleba ... i zwija w roladkę nastempnie smaży ...* (Kotlin); *no roladki to ja rozwijam schabowe ... i ... wkładam tam farsz ... i zwijam ... spinam i so^m rolady ...* (Pleszew).

ROLMOPS – ‘filet śledziowy zwinięty w rulonik’: *rolmopsy to też ... to so^m śledzie ... z cebulo^m ... i ze sosem pomidorowym ...* (Broniszewice).

(RO^MBAĆ –) PORO^MBAĆ – URÓ^MBAĆ – ‘rozłupywać coś ostrym narzędziem na mniejsze kawałki’: *ro^mbanka to jes ... to jest ... świnia ... poro^mbana na kawałki ...* (Kotlin); *przede wszystkim czszeba jó^m [=kurę] złapadź na podwórku potym jo^m czeba ... zaniś ... do ... na pineczek ... uró^mbać głowe ... oparzyć ... oskubać ... wybebeszydź i jes kura ... do ... spożycia ...* (Kuczków).

RO^MBANKA, RÓ^MBANKA – ‘porąbana tusza zwierzęcia’: *ro^mbanka to jes ... miⁿso razym za słonino^m ze wszystkim ro^mbane ... z kości tyż jes ...* (Gizałki); *jak ro^mbano no to ro^mbanka ... kiedyś tak było ...* (Tomice); *tusza ... świni cieⁿta ro^mbana na kawałki? ... ro^mbanka ...* (Jedlec); *niktórzy mówili ró^mbanke my ...* (Tomice); (Kuczków); *ro^mbanka to jes ... to jest ... świnia ... poro^mbana na kawałki ...* (Kotlin); *ro^mbanka*

... [...] *to so^m kawałki świni ...* (Pleszew);
 (Lenartowice).

RO^NCZKA – ‘część przedmiotu, którą można złapać ręką; uchwyt’: [Rondel to] *garnek z roⁿczko^m ...* (Sośnica); *wyⁿglarka była do na... to takie ... specjalne ... takie blaszane ... blaszane takie ... puszka tako blaszano ... blaszane ... z roⁿczką ...* (Nowa Wieś).

ROSNO^NĆ – 1. – NAROSNO^NĆ – ‘stawać się większym, rozwijać się’: *no patyk to jes tyż takie sp... pomieszczenie odgrodzone czy do jednej świni czy do dwóch ... czy do czszech bo one szybko rosno^m ...* (Nowy Olesiec); *ale tyż tego zielska nam narosło ...* (Pleszew); *nawóz ... taki który jes właśnie ... z obory ... ze stajni ... to takie naturalny to najlepi roś... najlepiej rosno^m waśnie warzywa ...* (Pleszew); [Grzyby] *wykreⁿca sie z ... z tego ... z ziemi z tego mchu żeby po prostu dalej rosły ...* (Pleszew); *piołun jes to liście ... [...] wielkości czereśni ... liści czy czy ... wiśni ... z tym że rośnie przy ziemi jes to zioło ...* (Dobrzyca); **2. – POROSNO^NĆ** – ‘o roślinach; puszczać kielki w niepożądanym czasie’: *rosno^m ...* (Pleszew); *no [ziemiaki] porastajo^m ... kłami tak zwanymi ... porosno^m one jak były już czujo^m ... robi sie ciepło to ...* (Nowy Olesiec).

ROSOŁEK – pieszcz., ‘wywar z mięsa i warzyw; samodzielna potrawa lub podstawa innych’: *tyż upiydz można ... rosoleg i piec goło^mbka ...* (Gizalki); *rosolek [z gołębi] ... [...] przyrzoⁿdza sie dla dzieci i chorych ...* (Kotlin); *do zimnej wody sie wkłada ... kurczaczka... mieⁿso kurczaka ... albo kurczaka sie wkłada ... dodaje sie ... warzywka ... marchew pietruszke seler por ... i ... i gotuje sie ... długo sie gotuje z dwie czszy godziny na malutkim ogniu ... późni sie soli pieprzy i jes rosolek dobry ...* (Pleszew); *jak so^m ma-*

lutkie dzieci ... to wtedy im sie robi rosółki z goło^mbków ... (Kuczków); (Witaszyce).

ROSÓŁ – ‘wywar z mięsa i warzyw; samodzielna potrawa lub podstawa innych’: *kura ... dorosła to raczej sie tylko na rosół nadaje ... bo mieⁿso nie jes zbyd mieⁿkie ...* (Lenartowice); *no nie wiem może jag na warzywa[ch] to to rosół a ...* (Witaszyce); [Na rosół potrzebna jest] *marchewka pietruszka ... seler por ... no i mieⁿso jakieś czy drób czy ... czy tyn ... z dodatkiem jakigóż innego jeszcze wieprzowego ...* (Witaszyce); *no rosół to ... bierzemy dobre mieⁿsko ... przede wszystkim skrzydełka od kurczaka ... 1udka od kurczaka ... naste^mpnie kawalek ... biore zawsze szpondra od ... to jes wołowina ... do tego dużo włoszczyzny obieram ... no i gotuje ... i to sie gotuje z przyprawami ze solo^m z pieprzem ... i z tego jez rosół ...* (Nowy Olesiec); *gotuje sie rosół ... no ... z miens... mieⁿso musi być ... kurczaczeg albo mieⁿsko takie ... jak to mówi? ... mieⁿso ... takie ... różne gatunki najlepi mieⁿsa ... drób wołowinka ... włoszczyzna ... czyli to wsz... wiadomo ... nie? ... pietrusze... pietruszka marcheweczka to wszystko ... listeg lałowy ... z dwa ziarka ziela ... ziarynka pieprzu ... stawiamy gotujemy ... no ...* (Zielona Łąka); [Na rosół] *przygotowuje sie kawalek mieⁿsa drobiowego na przykład albo wieprzowego dodaje sie warzywa takie jak ... marchew por pietruszka cebula seler ...* (Broniszewice); *goloki to só^m ... tak ... kluski ... z pyrek ... [...] może je obsmażyć ... z jajkiym ... możesz do ... kiedyś kładli do rosółu ... do tegó ... do czerniny ...* (Tomice); *rosół ... no to ta[k] jag jag jo robie ... co mi tu ... miyⁿso do tego ... do wody ... wypu... wypukadź miyⁿso ... składniki tak? ... [...] kurczak do wody ... który sie zagotuje ... odlać to^m wode ... wypłukać ... zalać ... miyⁿso wypłukać ... zalać ponownie czy-*

stó^m zimnó^m wodó^m ... i włożyc włoszczyzne ... pore selere marchew pietruske ... no ... i przypra... no to só^m przyprawy ... i osolić ... opieprzyć ... magi ... i to jes wszystko ... pomalutku sie gotuje gdzieś do godziny czasu ... znaczy sie ... nie ma że sie gotować tylko tak ... tak chodzi no ... (Pleszew); no rosół czeba obrac włoszczyzne ... miyⁿso z drobiu ... zagotować wode ... gotowadź na ma... bardzo malutkim ogniu ... (Sośnica); galart ... galareta ... [...] no sie gotuje ... te nóżki ... i potem sie obiera ... i zalewa tym rosołem ... tam ma tyle żelatyny w sobie że po prostu sie samo tworzy a jag mam mało to dodaje żelatyny jeszcze ... (Witaszyce); [Kurczaka] najpierw sie oparza z pierza ... przecina sie wycioⁿga sie ... jelita wszystko sie wyrzuca ... no i kroji sie na kawałki ... i jes z tego filet ... udka ... żeberka takie ... które ido^m na rosół najlepiej ... (Pleszew); no możesz to jeść z mlekim możesz ... do zupy ... do rosółu sie bierze lane kluski ... (Tomice); (Dobrzyca); (Gizałki); (Grodzisko); (Jarocin); (Jedlec); (Józefów); (Kotlin); (Marszew); (Sośniczka).

ROSZCZSZEPAĆ > CZEPAĆ.

ROSZCZEPYWAĆ, ROSZCZSZEPYWAĆ – ‘mieszać w jakimś płynie i rozbijać znajdujące się w nim cząstki, grudki’: *no sie lało ocet ... i musiało sie zaraz tó^m krew ... roszczschepywać bo inaczej jak sie nie roszczschepywało to ona sie ... zgyⁿstła i nie było z niej nic ... (Kuczków).*

ROSZCZSZEPYWAĆ > ROSZCZEPYWAĆ.

ROŚLINA – ‘żywy organizm rosnący w ziemi, zbudowany najczęściej z korzeni, łodygi (pnia lub naci) i liści’: *zaś przerywke sie robiło ... że by... [buraki] były siane gyⁿsto ... były wyrzucało sie czyⁿś tych ... roślin*

zostawała tylko jedna co dziesiⁿć pietnaście ... do dwudziestu centymetrów (Dobrzyca); z jakich roślin sie przyrzoⁿdza herbaty ziołowe? ... z miyⁿty z lipy z ... malin ... (Kuczków).

ROŚLINKA – zdr., ‘żywy organizm rosnący z ziemi, zbudowany najczęściej z korzeni, łodygi (pnia lub naci) i liści’: *należy o... powyrywać żeby zostawić jedno^m roślinke żeby ta roślina była potym ładna i dorodna ... no ... reszta usunóⁿć ... (Kuczków).*

ROZBIĆ – 1. ‘uderzeniem stłuc skorupkę jajka’: (Jarocin); 2. ‘uderzeniami ubić coś, spłaszczyć coś’: *zawijane ... znaczy ... zraz ... [...] sie czeba mieⁿso rozbić ... po... i jak sie rozbije miyⁿso to wtedy sie w środek ... różne rzeczy można kłaś ... można kłaś ... grzyby można kłaś ... jakiegokolwiek pieczarki ser czy cokolwiek i sie je zawijao i ... żeby sie nie rozleciały to sie je nitkó^m albo ... wykałaczkami spino ... i można je wtedy smażyć ... (Kuczków).*

ROZBIERAĆ – ROZEBRAĆ – ‘dzielić tuszę lub tuszkę na części’: *umydź jó^m [=kure] ... rozebrać ... na kawałki ... (Gizałki); że sie rozbiera świnie ... (Lenartowice); rozebrać i poporcjować ... (Kotlin).*

ROZBIERANIE, ROZBIRANIE – ‘dzielenie tuszy na części’: *no to rozbiranie ... [...] no ... odcinosh ... najpierw boczek potym ... tegó ... odró^mbujesz ... odcinosh boczek potym schab ... te łopatki szynki osobno ... (Tomice); rozbiór ... rozbiranie świni ... [...] to jes karkówka ... teraz ... karkówka ... teraz jes ... łopatka ... boczek ... żeberka ... schab ... golonka szynki ... (Gizałki); rozbieranie ... rozbiór ... (Pleszew); rozbieranie świni na ... na czyⁿści ... (Jarocin); (Broniszewice); (Kotlin); (Marszew).*

ROZBIJAĆ – ‘uderzeniami ubijać coś, rozplaszczając coś’: *rolady ... [...] rozbija sie tłuczkiem mieⁿso ... (Lenartowice); to roladki ... [...] no tam mosz ... tegó ... rozbijosz miyⁿso i kładziesz ... kładziesz w to ... ogórek tyn boczek ... możesz grzyby włożyć ... i zwiżoż i opiekosz ... (Tomice); rolada ... [...] rozbijo sie kawałek mieⁿsa ... nakłada sie ... smaruje sie musztardo^m nakłada sie ogórek ... ogórek cebulke ... i kawałek bočku ... kawałek kielbasy zwiżo sie ... i piecze ... (Jedlec); rolada ... [...] rozbija sie mieⁿsko ... nakłada sie ... kawałek boczku ... weⁿdzonogo lub niewⁿdzonogo ... kto jak woli ... ka... troszeczkce cebulki kawałek cebulki i kawałek ogóreczka ... i zwiża sie i ... zapina sie na taki szpikulec ... (Pleszew); (Jarocin); (Kotlin); kroi sie karkówke w plastry ... rozbija ... (Marszew).*

ROZBIÓR – ‘dzielenie tuszy na części’: *rozbiór ... rozbiranie świni ... [...] to jes karkówka ... teraz ... karkówka ... teraz jes ... łopatka ... boczek ... żeberka ... schab ... golonka szynki ... (Gizałki); rozbiór ... (Pleszew); (Witaszyce).*

ROZBIRANIE > ROZBIERANIE.

ROZDZIELAĆ – ‘dokonywać podziału fizycznego’: *wszysko osobno ... te schabiki te mie... te karkóweczki wszysko sie roździałało ładnie ... nie? ... nawed ogón osobno ... (Zielona Łąka); no wycina sie mieⁿsiń [=szynkę] ... na ogól z tylniej nogi ... rozdziela sie to ... tam so^m różne czeⁿści ... (Lenartowice).*

ROZDZIELANIE – ‘dzielenie tuszy na części’: *rozdzielanie ... (Broniszewice).*

ROZEBRAĆ > ROZBIERAĆ.

ROZGRZAĆ > GRZAĆ.

ROZGRZEWAĆ – ‘zwiększać temperaturę czegoś’: *rozpalało sie w piecu drewnem ... rozgrzewało sie piec ... do czerwoności ... (Marszew).*

ROZPUSZCZAĆ – ROZPUŚCIĆ – ‘sprawiać, by pod wpływem temperatury ciało stałe przeszło w stan płynny’: *no to twaróg musiał dojrzeć ... w temperaturze pokojowej dopiero jag miał taki charakterystyczny zapach ... rozpuszczało sie go w ko^mpieli wodnej ... (Pleszew); taki mocno właśnie ukiszony ser który już taki jes dojrzwały biały jag jes taki dobrze dojrzwały ... on już taki jes troche ... specyficzny ma zapach ... to czea go ... w ko^mpieli wodnej rozpuścić ... (Pleszew); czszeba zrobić mak ... mase makową ... zaparzydż mak ... ocedzić go ... zmielić go dwukrotnie w maszyncie ... przyprawić ... dodać tłuszcz rozpuszczony miód bakalie cukier jajko ... (Pleszew); rozpuścili masło i co jeszcze tam? ... [...] cukier na patelnie i tegó ... to razym zaś wymiszali ... i ... styⁿgło sie i [były domowe] cukierki ... (Pleszew).*

ROZPUSZCZAĆ SIE – ‘o ciałach stałych: pod wpływem temperatury przechodzić w stan płynny; topić się’: *biały ser czeba najpierw ukisic ... jak sie ukisi po czszech dniach ... to sie przeważnie robi w ciepłe dni ... ón musi mieć ciepło ... ukiszony na troszke na ... na tłuszczu i on sie rozpuszcza ... (Grodzisko).*

ROZPUSZCZENIE – ‘przejście ze stanu stałego w płynny’: *do całkowitego rozpuszczenia wylewamy ... (Grodzisko).*

ROZPUŚCIĆ > ROZPUSZCZAĆ.

ROZTOPIĆ SIE > TOPIĆ SIE.

ROŹĆWIARTKOWAĆ > ĆWIARTKOWAĆ.

RÓG – ‘ostro zakończona część wideł’: *jak widełki zwykle majo^m czsz cztery rogi a widełki dwa to gable majo^m osim ...* (Dobrzyca).

RÓ^MBANKA > RO^MBANKA.

RÓW – ‘dół wzdłuż drogi służący do odprowadzania wody’: *tero na rowach ... siniak poćciok ... prawdziwki ...* (Józefów).

RÓZGA – ‘cienka, bezlistna gałązka’: *a kysz! ... nie wim ... jak sie [świnie] odgania? ... no nie wim ... jakimś tam ... kijim czy różgó^m czy czym ...* (Witaszyce).

RÓŻA > DZIKA RÓŻA.

RÓŻOWIUTKI – ‘intensywnie różowy’: *no jak wyglóⁿ dajó^m poziomki ... podobne do do maliny tylko mniejsze i ... rosnó^m przeważnie w ... lasach ... poziomki ... i só^m bardzo słociutkie ... różowiutkie słociutkie ... koloru różowego ...* (Kuczków).

RÓŻOWY – ‘mający kolor kwiatu wiśni’: [Opłatki] *były białe ... białe ... dla ludzi ... a różowe to były dla zwierzó^t ...* (Pleszew); [Opłatki były] *białe i różowe ... różowy był dla ... zwierzo^t ... do krów ...* (Cieśle); *białe [opłatki] ... a do ... zwierzó^t były różowe ...* (Sośnica); *biały [opłatek] był dla ludzi różowy dla zwierzo^t ...* (Marszew); (Broniszewice); (Kuczków).

RÓŻÓWKA – ‘odmiana śliwek’: *mamy ... i mirabelki ... różówki ... wyⁿ gierki ... damasyny ... rengłody ... głubki ... no ...* (Pleszew).

RUMIANEK – ‘roślina o długich, silnie rozgałęzionych łodygach i kwiatach z białymi płatkami’: [Herbaty ziołowe to] *no na przykład ... melisa ... na przykład ... pokrzywa*

na przykład rumianek ... (Kuczków); *herbaty ziołowe ... [...] rumianeg i tyn ... jeszczy ... rumianek ... i ... lipa ...* (Józefów); [Rumianek to] *ziolo z białymi kwiatkami ... [...] [robi się z niego] herbatę napar ...* (Pleszew); [Rumianek] *to jez roślina ... roślina o drobnych poszarpanyh listkach ... żółty takim środku koszyczku i białych płatkach ... ładnie pachnie ... [...] można z niego robić herbaty ... można ... spożywadź na surowo można suszyć ... można robidź napary takie do ... wzewu ... można robić ... szampony do mycia włosów ...* (Lenartowice); *rumianek to jes taki biały kwiatek ... ze żółtym ... żółte ma takie w środku oczko ... [...] można zrobić ... herbatkę ... napar jakiś ...* (Sośniczka).

RUMIANY – ‘przypieczony’: *no skwarki to so^m właśnie kawałki które ... no zesmażone już takie ... rumiane ... so^m ...* (Wieczyn).

RUMIENIĆ – ZARUMIENIĆ – ‘przysmażać lub nabierać koloru złocistobrązowego’: [Na rosół] *wode musimy zagotować ... wkładamy pietruszke marchewke seler por zarumieniom cebulke ...* (Pleszew); *skwarki ... [...] no sie kroi sło... ze słoniny ... słonine sie kroi i sie smaży na na patelni i sie wyt... wytapiajo^m sie ... skwareczki takie ... no rumienio^m sie ... tłusz sie wytapia ... o! ...* (Pleszew).

RUMPUĆ – ‘gęsta zupa jarzynowa’: (Marszew).

(RWAĆ –) OBERWAĆ – ‘oddzielać coś od całości poprzez szarpnięcie’: *kojda to ... zanađźrze zapazuch... pazucha ... dawniej mówiono ... tak ... do złodziei kóřzy ... oberwał jabłeg i schował je za kojde ...* (Marszew).

RYBA – ‘zwierzę żyjące w wodzie, pokryte łuskami, oddychające skrzelami’: *ryby?*

... jedzone cheⁿtnie? ... karpie ... dorsze ... teroz tegó ... jak to sie na... jak? ... jak sie nasywają^m te zapómne zawsze ... gdzie ta ksióⁿżka jes z tymi rybami? ... (Gizałki); [Kaszorek] to taka siatka w kształcie stożka ... i ... nałożona na taki okroⁿgły ... drut ... i przy tym jes kij ... do podbierania ryb to jes takie coś takiego ... (Marszew); [Potrawy wigilijne to] przede wszystkim ryba kapusta z fasolo^m ... pierogi ... barszczyk ... zupa owacowa ... makielki ... (Cieśle); ryba smażona ... (Pleszew); [Na Wigilii] czytają^m jakieś Pismo Świeⁿte ... i potem łamanie sie opłatkiem ... no i najpierw ... tam ta zupa ... czy rybna czy ... czy owocowa ... czy zależy jak kto proferuje ... no ... potem ryba wszystkie inne tam te datki ... (Witaszyce); [Potrawy wigilijne to] ryba w galarecie ... (Pleszew); [Potrawy wigilijne to] karp pieczony ryba w szarym sosie kapusta z grzybami kompot z suszonych owoców makielki ... (Sośniczka); [Potrawy wigilijne to] zupa z ryby ... (Grodzisko); łowić ryby ... na przere^mbli sie mówiło ... (Broniszewice); ryba w galarecie ... (Pleszew); [Postne dania na piątek to] ryby ... śledzie ... ślepe ryby i gzika ... (Pleszew); [Postne dania na piątek to] śledź ... ziemniaki w mundurkach z gzikiym ... ryba ... (Lenartowice); (Sośnica). > RYBA PO GRECKU, ŚLEPE RYBY.

RYBACKI – ‘taki, którego używa się do łowienia ryb’: *siedź rybacka* ... (Marszew).

RYBA PO GRECKU – ‘usmażone kawałki ryby z uduszonymi warzywami’: *ryba po grecku* ... (Pleszew).

RYBI – ‘pochodzący z ryby’: [Kawiorek to] *no rybje jajka* ... czyli *ikra* ... (Witaszyce).

RYBKA – pieszcz., ‘zwierzę żyjące w wodzie, pokryte łuskami, oddychające skrze-

lami’: *a czszea było wyro^mbać siekiero^m przere^mble* ... i w tej przere^mbli sie łowiło rybki ... (Pleszew).

RYBNY – ‘o zupie: ugotowana na rybach’: [Na Wigilii] *czytają^m jakieś Pismo Świeⁿte* ... i *potem łamanie sie opłatkiem* ... no i *najpierw* ... *tam ta zupa* ... czy *rybna* czy ... czy *owocowa* ... czy *zależy jak kto proferuje* ... no ... *potem ryba* wszystkie inne tam te datki ... (Witaszyce).

RYJ – ‘wydłużona szczęka u niektórych zwierząt’: *świnie uwioⁿzać* ... *świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿs głowy* czyli za *ryj* ... (Lenartowice); *a do salcesónu to* ... *czekej* ... *coś sło...* z *tegó* ... z *ryja* ... *uszy* ... *na sto procyn* ... i *łeb* ... i *sie gotowało* ... i *obirały i to szło* ... w *te* ... w *salcesón* ... (Tomice).

RY^NCZNIE > RE^NCZNIE.

RY^NCZNY – ‘odbywający się bez pracy mechanicznej, tylko przy użyciu pracy ciała ludzkiego’: *kierzynka to jes drewniane urzoⁿdzenie do ... robienia masła* ... *ryⁿcznego robienia masła* ... (Pleszew).

RYNGŁODA > RENGLODA.

RYŚ – ‘jedna z odmian dużych gołębi, obecnie występuje w dwóch typach; ryś polski’: *o! jes bardzo dużo [ras gołębi]* ... *goło^mb pocztowy* ... *straser pawik* ... *ryś* ... (Lenartowice).

RYŻ – ‘ziarno rośliny uprawianej w ciepłym klimacie na zalanych wodą polach; też: potrawa z tych ziaren’: *i niektóre zupki jak pomidorową to możemy robić* ... z *makaronem i z ryżem* ... (Pleszew); *ja to robie tak* ... *gotuje ryż* ... *papryke* ... *ogórek* ...

kiszóny ... potym co tam jeszczy? ... przyprawy ... miyⁿso mielone możesz dołożyć ... i to wszystko ... tyn ... ryż gotujesz ... i to wszystko mieszosz ... i na... nadziewosz kurczaka ... i ... gó zszywosz ... i ... i gó pieczesz ... (Tomice); ryż z potrawko^m ... robymy zasmażke na maśle ... i zalewamy potrawke rosółem ... robimy do tego śmietanke i żółtko doprawiamy cukrym ... i cytryno^m ... do smaku ... no i ryż ugotowany normalnie ... (Pleszew); goło^mbki ... [...] no gotujesz ... parzyż liście ... z kapusty ... i robie ... tegó ... ow... obcinosz tyn gruby gł... taki tyn gło^mb i ... i potym to nadziewosz ... miyⁿsym mielonym ... z ryżym ... jajko i ... jak kto uwożo ... nie? ... (Tomice); zrobi sie zacier ... można z żyta można z ryżu można z cukru ... no i musi to ... przejś pewna fermentacja ... [...] oczyszmyje sie z tego spiritus ... czyli samogon inaczy ... (Dobrzyca); (Sośnica).

RYŻOWY – ‘wytworzony z ryżu’: *rodzaje moⁿki ... moⁿka pszenna ... moⁿka razowa ... moⁿka żytnia ... kukurydziana ryżowa ... moⁿka ziemniaczana ... (Wieczyn).*

RZADKI > RZADKIE PYRY.

RZADKIE PYRY – ‘postna zupa zawierająca włoszczyznę i przetarte ziemniaki, inne regionalne określenie – ślepe ryby’: *ślepe ryby ... rzadkie pyry ... [...] gotujemy bulion z włoszczyzny dodajoⁿc dużo przetartych ziemniaków zabelamy mlekiem lub śmietaną ... (Pleszew).*

RZEPAKOWY – ‘wytworzony z rzepaku’: *[Miód] akacyjny ... lipowy ... spadziowy ... rzepakowy ... (Kotlin).*

RZESZOTO – ‘przyrząd z otworami służący do przesiewania zboża’: (Sośniczka).

RZEŹNIA – ‘przedsiębiorstwo zajmujące się ubojem zwierząt rzeźnych’: *[Gospodarz świnię] odwozi do rzeźni ... abo sprzedaje gdzieś ... na targu ... (Pleszew); (Witaszyce).*

RZEŹNICKI – ‘taki, w którym sprzedaje się mięso’: *[Mięso można kupić] w sklepach ... mieⁿnych czyli inaczej ... w garmażerii czy ... w tak zwanych sklepach rzeźnickich ... (Lenartowice); w sklepie rzeźnickim ... (Kuczków); [R1:] mieⁿso sie kupuje w hurtowniach mieⁿnych ... [R2:] w sklepach ... rzeźnickich ... (Pleszew).*

RZEŹNIK – ‘osoba wyrabiająca przetwory z mięsa i sprzedająca je’: *przeważnie jedna osoba tam zajmuje sie rzeźnik poćcinaniem [świni] ... (Lenartowice); świnię sie wyprawadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jóm^m zabija ... (Pleszew); no kiedyś ... było ... zamias ... co było tańsze miyⁿso to nie szło sie do rzeźnika ino do jatki ... tam było tańsze jag na przykład ... świnią noge złamała to tam ... tegó ... było tańsze miyⁿso ... nie? ... (Tomice); to świniobicie polega na tym że ... polegało kiedyś ... polegało na tym że ... sprowadzało sie rzeźnika ... tyn ... ten rzeźnik zabijał w domu zwierze ... ale to tak ... z ... u nas to było tak że z ojcem z moim ojcem ... (Broniszewice); sie odbywało to świniobicie to ... rzeźnik zabijał razem ... z moim ojcem ... mój ojciec pomagał ... w czymś tam ... w tym czym on mówił że ma pomóc ... i były przygotowania oczywiście mieliśmy specjalne ... takie miejsce wyznaczone ... dużo ... był taki duży kociołek z wodo^m ... bo tak rzeźnik nam ... nakazał ... tak że była goroⁿca woda ... były stoły ... też przygotowane ... płyty na kobyłkach ... i to był taki stół ... niejedyn bo tam chyba były czyszy stoły ... rzeźnik czasami przychodził ze swoim pomocnikiem żeby było szybcij*

RZODKIEWKA

... a czasami sam ... (Broniszewice); *kiedyż mówili rzeźnik ... a teraz mó[wią] masarz ...* (Tomice); *masarz ... rzeźnik ...* (Lenartowice); (Gizałki); (Jarocin); (Kuczków); (Witaszyce).

RZODKIEWKA – ‘warzywo o ostrym smaku i białej bulwie pokrytej czerwoną skórką’: (Jarocin); (Kotlin).

RZYMSKI > PIECZEŃ RZYMSKA.

(RŻNOŚĆ –) URŻNÓŚĆ – ‘dzielić coś na części za pomocą ostrego narzędzia’: [Nożem można się] *urżnóć i krewka leci ...* (Pleszew).

SADŁO – ‘tłuszcz pod skórą świni wykorzystywany jako produkt spożywczy; słonina’: *no okrasa to ... tłuszcz ... najczęstszyciej wykona... uzyskany ze smażonego boczku albo ze smażonego sadła ... czy ze smażonej słoniny ...* (Marszew); *chabanina to raczej nie bo to było to mieⁿso ... sadło ...* (Broniszewice); *okrasa to jes właśnie taki ... tłuszcz słonina sadło ... coś takiego ...* (Wieczyn); (Pleszew); (Witaszyce).

(**SADZAĆ** –) **NASADZAĆ** – ‘umieszczać kurę w gnieździe na jajkach’: [Kurę] *nasadza sie na jajach ...* (Kuczków); [Kura] *kwocze ... nasadza sie na gniazdo ...* (Lenartowice); [Kurę] *sie nasadza i sie wykluwajom ... z jajka ...* (Jarocin); *nasadzo sie jom ...* (Jedlec); (Kotlin).

SADZENIAK – 1. ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: *sadzeniaik ...* (Marszew); *sadzunki sadzeniaiki ...* (Jedlec); (Dobrzyca); (Kotlin); (Lenartowice); (Sośnica); (Tomice); 2. ‘stary ziemniak, z którego wyrósł nowy krzak’: *sadzeniaik ...* (Kotlin); (Sośnica).

SADZENIE – ‘umieszczanie w ziemi młodych roślin lub części roślin po to, żeby się przyjęły i wzrastały’: *czszeba te kielki pobierać [z ziemniaków] ... a jak do sadzenia to nie ... czszeba zostawić ...* (Pleszew).

SADZIĆ – **POSADZIĆ** – ‘umieszczać w ziemi młode rośliny lub części roślin, chcąc,

żeby się przyjęły i wzrastały’: [Ziemniaki w kopcu] *kielkujo^m ... albo albo sie je bierze ... przebiera ... i sie sadzi ...* (Pleszew); *wybiera sie specjalne sadzonki ... zdrowe takie czyste ładne ziemniaki ... żeby one można było ... posadzić ...* (Nowy Olesiec); *sadzunka ... [...] sie sadzi ... no ziemniaki ...* (Witaszyce).

SADZONKA, SADZÓNKA – 1. ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: *no sie sypało pyrki [do arfy] i ... od... sadzónki osobno i duże osobno ...* (Józefów); *to były sadzonki najpierw sadzone ... no i z tego ... z tej sadzonki wyrastał ... taki krzak ... pod którym były ziemniaki ...* (Nowy Olesiec); *sadzunka ... [...] sie sadzi ... no ziemniaki ...* (Witaszyce); *sadzunki sadzeniaiki ...* (Lenartowice); (Dobrzyca); *sadzunka ...* (Pleszew); (Gizałki); (Kuczków); *sadzónka ...* (Pleszew); 2. ‘stary ziemniak, z którego wyrósł nowy krzak’: *sadzónka ...* (Tomice); *sadzunka ...* (Jarocin); (Jedlec).

SADZÓNE – rzecz., ‘jajko usmażone w całości, bez mieszania białka i żółtka’: *sadzónne to só^m te całe a ... jajecznicza to miyszosz ... nie? ...* (Józefów).

SADZÓNKA > **SADZONKA**.

SADZYŃNIAK – ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: *sadzyńniaki ...* (Pleszew).

SADŹ – ‘skrzynia do przechowywania ryb w wodzie’: [R1:] *a to sie mówiło przeważ-*

nie kasta kista ... [R2:] sadź ... albo sadź ... (Pleszew).

SALCESON, SALCESÓN, SALSESON, SALSESÓN – ‘produkt wędliniarski otrzymywany z podrobów’: *salsesón sie miyⁿso kroi ... w drobne kawałki ... skóre ze świni sie miele ... i razym sie miysz^o ... (Gizalki); do salcesonu sie używa ... też można używadź mieⁿsa z głowy ... można używadź ... ozorek ... czyli jeⁿzyk ... serce ... no i sie gotuje to wszystko i przeważnie sie ... po przyprawieniu ugotowaniu napęlnia na goroⁿco ... żółⁿdeg lub ... jelito grube ... potem sie przyciska ocstawia do ostygniⁿcia ... i żeluje sie to samo ostyga i jes gotowy wyrób ... (Lenartowice); salseson to sie robi ... z podrobów wszystkich ... nie? ... kładzie sie w kałdon właśnie ... i wtedy sie go parzy i gotuje ... (Pleszew); na salcesón to kamień położyli a na ser nic ... (Pleszew); a do salcesónu to ... czekej ... coś sło... z tegó ... z ryja ... uszy ... na sto procyn ... i łeb ... i sie gotowało ... i obirały i to szło ... w te ... w salcesón ... (Tomice); salsesón kładzie sie ... [...] w żółⁿdek świni a ... a ... który jez już oczyszczóny ... i ... ze wszystkich nieczystości ... i tyż sie je miyⁿsko kroi ... (Kuczków); salceson robi sie z podrobów ... to znaczy sie serca nerek ... nereg i tych ... i pólików ... z łba świni ... (Jedlec); [Na salceson] miyⁿso gotowane ... podroby z ner... nerki syrca ... ugotowane miyⁿso z podgarla ... głowy i te wszystkie ... tylko czszeba pokroić ... doprawić ... i ... i w grube jelito ... sie nakłada ... i jes ... już gotowe ... (Jarcin); [Na salceson] gotuje sie głowe świni ... obiera sie ... co kroi sie drobno ... dodaje ... podroby świńskie na przykład ozory ... dodaje sie przyprawy no i to wszystko sie gotuje ... wkłada sie w takie grube jelito ... i można przykryć to ... do ... studzi sie ... późni można tam ... przykryć desko^m i przycisnoⁿć*

czymś żeby to do... miało ładny kształt taki płaski ... (Marszew); [Salceson robi się] z głowizny ... czszeba głowizne ... ugotować ... drobno pokroić ... oczywiście tam jes poczszony też kminek ... pieprz ... majeranek ... sól ... i ... wyrobione taka ... ciasto jak gdyby z tego ... z tych kawałkach wieⁿkszych ... [...] wymieszane ... i wkładane jes w żółⁿdek ... wieprzowy ... (Pleszew); salceson ... (Pleszew).

SALCESÓN > SALCESON.

SALSESON > SALCESON.

SALSESÓN > SALCESON.

SALATA – ‘warzywo o liściach zebranych w luźne główki’: [Na kolację je się] *chleb z białym serem ... pomidorym salato^m ... (Sośnica); [W ogródku sadi się] salate koper ... pore marchew pietruszke ... cebule ... (Tomice); [R1:] obkład? ... [...] no to co kładziem na kanapke i weⁿdlinki i pomidor-ki i ogórki i salate i ... [R2:] i pasztecik ... (Pleszew); (Jedlec).*

SALATKA – ‘podawana na zimno potrawa z drobno pokrojonych warzyw lub innych składników, najczęściej z dodatkiem majonezu, śmietany, oleju lub innego sosu’: [Potrawy wigilijne to] *barszcz czerwony ... karp smażony albo karp w galarecie ... kompot ze suszonych owoców ... jakaś salátka ... (Broniszewice); brokuł ... [...] no tak samo można zjadadź jak kalafior ... salátki można też sparzydź robić ... dodawać do salátek ... (Lenartowice); salátke można ugotować brokuła polać go ma... tarto^m bulko^m ... lub bito^m śmietano^m ... (Jedlec); [Na śniadaniu wielkanocnym] były to jajka głównie ... weⁿdliny różnego rodzaju ... żurek z biało^m kielbaso^m ... szynki ... różne ... salátki ...*

(Grodzisko); [Na tradycyjną sałatkę] *gotuje się ziemniaki w mu... w mundurkach warzywa wszystkie też w mund... nieobirane ... po ugotowaniu czszeba obrać ... marchew cebula ... groszek ... można kukurydze dodać ... ogórek kiszony cebule ...* (Sośnica); *salaterka ... służy do sałatek do galaretki ...* (Sośnica); (Cieśle); (Gizałki); (Jarocin); (Kotlin); (Kuczków); (Pleszew).

SATINE, SATYNA – ‘odmiana średnio wczesnych ziemniaków’: [R1:] *satyna chyba ... satyna gala ...* [R2:] *sie tak zmieniają nazwy ziemniaków i ...* (Pleszew); *teraz satine to babcia w Koninie kupuje ... satine ... takie ... tak się nazywają ...* (Pleszew).

SATKOWNICA, SZATKOWNICA – ‘ręczny lub mechaniczny przyrząd do rozdrabniania kapusty’: *satkownica jak wyglódo? ... kiedyś to takie były ... kłorytka ... tam się kładło główkę kapusty i się ... ciógło tak a ona się kroila ...* (Gizałki); *szatkuje ... kapuste się sza... jes taka szatkownica i się ... no tak ... no szatkuje się kroi tak się po prostu to ... so^m tam noże i ... się popycha to^m kapustkę tak ... i szat[k]uje się no ...* (Pleszew); *jak mało kapustki w słoiki to wystarczy domowa szatkownica ... taka jak ... na obiady się kroi kapuste ... a jak ... no dużę to czeba mieć ten hebel taki duży ...* (Pleszew); *prze[cie]ż tam były różne i takie zwykłe ... tarki takie ... i takie kreⁿcone jakieś tam były też szatkownice ... szatkownica jakoś ...* (Witaszyce); *hebel albo szatkownica ...* (Marszew); *szatkownica ... [...] to deska z czszema takimi oszczszami jakby nożami ...* (Marszew); (Broniszewice); *so^m szatkownice takie jakieś kryⁿcone a my w domu mamy mało^m szatkownice co ... szatkujemy kapuste to jes ... prowadnica oszczsze no i kapuste pocieramy i ładnie lecó^m ... wióreczki kapusty ... no ...* (Pleszew).

SATYNA > SATINE.

SCHAB – ‘mięso pozyskiwane z części grzbietowej i lędźwiowej tuszy wieprzowej; też: potrawa z tego mięsa’: *z karku to była karkówka ... a później schab to był z tego kreⁿgostupa od świnki ...* (Broniszewice); *rozbiór ... rozbiranie świni ... [...] to jes karkówka ... teraz ... karkówka ... teraz jes ... łopatka ... boczek ... żeberka ... schab ... golonka szynki ...* (Gizałki); [Części mięsa świni to] *schab karkówka szynka łopatka ... boczek ... [...] żeberka ... boczek ... golonka ... [...] i stóпки i głowizna ... to wszystko co pamiętam ...* (Pleszew); *schab to jes przy kryⁿgostupie ... nie? ... na ty... potym boczeki ... udo udziec ... nie wim podbrzusze ... karkówka ... no to só^m elementy ... nie? ...* (Witaszyce); *mieⁿśnie kreⁿgostupa to schab i poleⁿdwica poc spodem ...* (Lenartowice); *schab wzdłuż ... jest dwa płaty schabow[e] wzdłuż świni ...* (Jedlec); *kotlet to jes schab ...* (Lenartowice); [Na kotlet schabowy] *bierze się ... schab roz... rozczszepuje się na ... rozklepuje się go ... dodaje się ... sól pieprz ... jajko ... zamacza się w jajku i tek... tartęj bułce ...* (Sośnica); (Kuczków); (Marszew); (Tomice); (Zielona Łąka); 34.

SCHABIK – *pieszcz.*, ‘mięso pozyskiwane z części grzbietowej i lędźwiowej tuszy wieprzowej’: *wszystko osobno ... te schabiki te mie... te karkóweczki wszystko się rozdziała ładnie ... nie? ... nawed ogón osobno ...* (Zielona Łąka).

SCHABOWY I – *przym., 1.* ‘o kotlecie: rozbity, opanierowany i usmażony’: *kotleciki można schabowe takie zrobić ...* (Pleszew); *kotle[t] ... to jes ze schabowe czy tam mielone ...* (Gizałki); *kotlet ... to jes ... od kryⁿgostupa ... to jez najlepsze miyⁿso ... które kroi się na ... na kawałki ... do ... kotlet ... inaczej*

... do do jedzyniea kotlet ... [...] schabowy ... (Pleszew); *kotlety schabowe* ... (Gizałki); 2. 'będący schabem': *schab wzdłuż* ... *jest dwa płaty schabow[e] wzdłuż świni* ... (Jedlec).

SCHABOWY II – rzecz., 'rozbite mięso ze schabu, opanierowane i smażone na tłuszczu': *schabowy z kapusto^m* ... (Pleszew); *no roladki to ja rozwijam schabowe* ... i ... *wkładam tam farsz* ... i *zwijam* ... *spinam* i *so^m rolady* ... (Pleszew).

SCHŁADZAĆ – 'obniżyć temperaturę czegoś, wyziębiać': *schładzano* ... (Pleszew).

SCHŁODZIĆ > CHŁODZIĆ.

SEGREGOWAĆ – POSEGREGOWAĆ – 'dzielić na klasy, kategorie': *no takie ziemniaki po ... otwarciu kopca to segreguje się na takie kilka gatunków bo ... wybiera się specjalne sadzonki ... zdrowe takie czyste ładne ziemniaki ... żeby one można było ... posadzić ... z których wyrastają^m krzaki ... nastę^mnie duże ziemniaki do jedzenia się zostawało ... a te małe drobne ziemniaki się potym odkładało na bo[k] osobno i gotowało albo dla kur ... jako pożywienie albo dla świń* ... (Nowy Olesiec); *no to już były sposoby takie babcine całkowicie że ... albo czeⁿż mieⁿsa się ... posegregowanego ponacierało solo^m* ... (Nowy Olesiec).

SELER – 'warzywo o białym, bulwiastym, jadalnym korzeniu': *seler naciowy* ... (Pleszew); [Na rosół potrzebna jest] *marchewka pietruszka ... seler por* ... *no i mieⁿso jakieś czy drób czy ... czy tyn* ... z dodatkiem *jakigóż innego jeszcze wieprzowego* ... (Witaszyce); (Broniszewice); (Dobrzyca); (Jedlec); (Józefów); (Kotlin); (Kuczaków); (Lennartowice); (Marszew); (Nowy Olesiec); (Sośnica); (Zielona Łąka).

SELERA – 'warzywo o białym, bulwiastym, jadalnym korzeniu': *i włożyć włoszczyzne [do rosółu] ... pore selere marchew pietruszke* ... (Pleszew); *gotuje się kałdony* ... i *ściera się* ... *dużo warzyw marchew pietruszke selere* ... (Jedlec); *również marchew pietruszka ... selera pora wszystkie owo...* *warzywa jakie mieliśmy to* ... (Nowy Olesiec); [W ogródku uprawia się] *marchew pietruszke selere pore* ... (Gizałki); *no to [tradycy]jno [sałatka] to jes chyba jarzynowa? ... nie? ... to ziemniaki ... i ... i marchewka i pietruszka i selera i jajka ... ogórek ... kukurydza* ... (Sośnica).

SER, SYR – 'produkt spożywczy otrzymywany z mleka, który można kroić': [Żeby zrobić ser] *zsiadłe mleko* ... [...] *należało je lekko podgrzać* ... i *odładz na sito* ... [...] *wtedy ... powstaje ser biały* ... (Grodzisko); *można dodać ... zioła ... można dodać koper można dodać szczypior lub pieprz i wtedy ... ten ser beⁿdzie miał odpowiedni smag i aromat* ... (Grodzisko); [R1:] *ser wypływa na wierzch bo się podgrzewa w tym naczyniu ten ser delikatnie się podgrzewa ... i tyn serek ... on się wszystko wychodzi na wierzch ... a serwatka zostaje poc spodem ... i wtedy się dopiero wlewa na to^m ... na to^m pieluche* ... [R2:] *tak tak tak ... i to szło ... najlepiej zauważyć ... jak były jakiś stoik czy jakies takie naczynie ze szkła* ... [R1:] *to serek pochodzi do góry* ... (Pleszew); *to można je [naleśniki] jeś z tym ... z ... ze serym można je jeś ... z dżzemym ... o!* ... (Gizałki); [Ser] *należy je ... go uformować* ... [...] *kiedys ściskano w takich ... w tych powoⁿzkach ... wlewało się to ... do powoⁿzki się ściskało i z tego ... powstawał ser* ... (Sośniczka); *w czym się robi ser? ... no w garku się ... zagrzać wodę a się go przecedza przez gazę* ... (Sośnica); *z kozy syry ... z owcy sery só^m* ... (Cieśle); *no z koziego mleka można też*

ser zrobić ... (Broniszewice); *na salcesón to kamiń położyli a na ser nic ...* (Pleszew); *ser albo twaróg ...* (Pleszew); (Lenartowice); *naleśniki ... [..] ze serem ... z dżżemem ... powidłami ...* (Kuczków); [Naleśniki] *z powidłami z serym ... ze szpinakim ... ze wszystkim ... jak kto ... lubi ...* (Tomice); *placki ziemniaczane ... [..] przyrzoⁿdza sie ... z jajkami ze solo^m z moⁿko^m ... można je jeż ze serem z konfitoro^m z cukrem ...* (Pleszew); (Józefów). > SER BIAŁY, SER SMAŻONY, SER TOPIONY, SER ŻÓŁTY.

SER BIAŁY – ‘twaróg’: [Żeby zrobić ser] *zsiadłe mleko ... [..] należało je lekko podgrzać ... i odładz na sito ... [..] wtedy ... powstaje ser biały ...* (Grodzisko); *należało skruszyć ser biały ... posypać go delikatnie sodo^m ... ocstawidz na jeden dzień w ciepłe miejsce ... i na kolejny dzień ... można z tego było robić ser smażyony ...* (Grodzisko); [R1:] *ser najpierw czszeba ... biały ser czeba najpierw ukisić ... jak sie ukisi po czszech dniach ... to sie przeważnie robi w ciepłe dni ... ón musi mieć ciepło ... ukiszony na troszke na ... na tłuszczu i on sie rozpuszcza ... troche go solimy ... żóltko ze dwa żóltka ...* [R2:] *żeby kolor był ...* [R1:] *i kminku albo zielonego koperku ... do całkowitego rozpuszczenia wylewamy ... i takie jedzenie pyszne ...* (Grodzisko); *biały ser zgliwić ... i jeżeli już doszed do ... tak zwanej fermentacji wtedy ... jego smażyono ...* (Broniszewice); *gzike ... biały ser ... miksuje się go i dodaje się śmietane i troszeczke mleka oraz sól można dodać ... czosnku troche ... można dodać szczypiorku koperku ... jak to... jak kto lubi ...* (Sośniczka); *to były białe takie normalne sery ...* (Sośnica); *sfermentowany biały ser ... smaży się i dodaje żół... jajko ...* (Pleszew); [Na kolację je się] *chleb z białym serem ... pomidorym salato^m ...* (Sośnica); *zakruszyć biały ser ... pos...*

musi postać pare dni w ciepłym miejscu ... on tak sie ... spleśniejje i zaś czszeba usmażydz na goroⁿcym ... na goroⁿco na maśle czy na margarynie ... (Sośnica); [Gomółka] *to chyba jes kulka białego sera ...* (Pleszew); *na przykład kawałek kiełbasy plaster szynki ... plaster żółtego sera czy ... ser biały ... to wszystko jes obklad ...* (Marszew).

SERCE, SYRCE – 1. ‘mięsień, który odpowiada za krążenie krwi w ciele’: *uderza sie siekiró^m w łeb ... świni ... i potym sie ... w serce nożym ... żeby wypuścić ... juszke ...* (Gizałki); *świnie uwioⁿzac ... świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿś głowy czyli za ryj ... wyprostowuje głowe ... przeważnie uderzenie siekiero^m ... po czym spada z nóg ... podcinanie ... pod serce ...* (Lenartowice); [Krew ze świni] *puszczano no ... celowano...to sie w serce robiło sie otworek ... dodawało sie troche do ... troche goroⁿcej wody żeby sie nie ... nie ścioⁿgła ...* (Jedlec); *salceson robi sie z podrobów ... to znaczy sie serca nerek ... nereg i tych ... i pólików ... z łba świni ...* (Jedlec); [Na salceson] *miyⁿso gotowane ... podroby z ner... nerki syrca ...* (Jarocin); [Wątrobianka to] *wyrób ze skórek wieprzowych woⁿtroby serc płuc nerek ...* (Marszew); (Tomice); 2. ‘środkowe, najmłodsze liście buraka’: [Burak] *ma serce ... i to jes w liś... środku w liściach jak ... i to só^m ... najmłoczsze liście ...* (Sośnica); [Serce] *jest to górna czeⁿść ... buraka ...* (Dobrzyca); (Józefów).

SERDUSZKO – zdr., 1. ‘mięsień, który odpowiada za krążenie krwi w ciele’: [Nadzie] *nie do kaczki mieli sie woⁿtróbkę gotuje sie ... kasze ... mieli sie... serduszko płuca ... meli sie to doprawia sia i wkłada sie w środek ... jabłka ...* (Jedlec); 2. ‘coś, co ma symboliczny kształt serca’: *masz [świeży ser] w ty pielusze już ... to wtedy sobie one*

to wisi i to sie robi takie jakby takie serduszko ... w tym ... w ty pielusze ... (Pleszew).

SEREK – piesszcz., ‘produkt spożywczy otrzymywany z mleka, który można kroić’: [R1:] *tak tak tak ... i to szło ... najlepiej zauważyć ... jak były jakiś słoik czy jakieś takie naczynie ze szkła ... [R2:] to serek podchodzi do góry ... (Pleszew).* > SEREK ŻÓŁTY.

SEREK ŻÓŁTY – ‘podpuszczkowy, twardy ser’: *nabiał ... to znaczy sie ... serek żółty biały ... kakao mleko ... no tak ... to to jes śniadanie ... (Pleszew).*

SER SMAŻONY – ‘rodzaj sera powstały z roztopionego na patelni, dojrzałego twarogu’: *dopiero jag [ser] miał taki charakterystyczny zapach ... rozpuszczało sie go w ko^mpieli wodnej ... dodawało sie masło ... żółtko ... koper ... i tak powstawał ser smażony ... (Pleszew); najpierw czszeba go [=biały ser] zakisić ... jag jez już odpowiednio zakiszony ... kładziem na ... patelnie smażymy ... dodajem jajko i ju[ż] mamy ser smażony ... (Dobrzyca); [R1:] no ... to był właśnie ser smażony ... on musioł ... najpiyrw poleżeć ... [R2:] zwykły ser musioł uj... ugnić ... [R1:] no ... żeby nabrał odpowiedniej konsystencji ... i potem sie go smażyło ... na troszke tłuszczu ... smażyło ... dodawało sie kminęg albo zielony koperek ... był pyszny ... (Grodzisko); smażony ser przyrzoⁿdzamy poprzez ... kruszenie sera białego ... posypanie go sodą ... a na kolejny dzień po ocstawieniu w ciepłym miejscu smażymy go na patelni ... z dodatkiem mleka lub masła ... i soli ... (Grodzisko); ser smażony? ... to ser smażony ... podsuszano ... ser podsuszano ... zakruszało się go dodawało się troszeczkę sody ... jak zgliwiał ... to się smażyło ... (Sośniczka); ser zaś smażony był ... taki smażony właśnie ... nie? ...*

no ... to troche jajko i ... i ten syr i ... jajko ... (Cieśle); ser smażony należało ... biały ser zgliwić ... i jeżeli już doszed do ... tak zwanej fermentacji wtedy ... jego smażono ... (Broniszewice).

SER TOPIONY – ‘produkt pochodny sera powstający przez topienie go’: *no jak ktoż lubiał to móg ... znaczy tak ... to wieⁿcy [ser] topiony ... (Sośnica); [Sery] topione ... (Broniszewice).*

SERWATKA, SYRWATKA – ‘ciecz ściekająca przy robieniu sera’: [R1:] *serwatka ... ogólnie to ma ... kolor taki ... delikatnie żółty ... nie jes bezbarwne ... delikatnie żółty ... to co najlepsze zostaje na dnie naczynia ... a serwatka to po prostu wypływa zawsze na wierzch ... [R2:] odwrotnie ... [R1:] nie odwrotnie ... nie mama ... no gdzie odwrotnie? ... ej odwrotnie ... (Pleszew); po jakimś czasie jag ono [=zsiadłe mleko] stoi ... wtedy ... tworzy sie taki osad ... oddziela sie serwatka od tego mleka [...] (Grodzisko); jeżeli [mleko] jest ... bardzo mocno skwaszone ... [...] wtedy należy je podgrzać ... a nastę^mpnie precedzić ... i oddzielić serwatka ... od tego sera ... (Broniszewice); [Mleko, które się nie zagotuje jest] no take ... niedobre ... znaczy sie serwatka tako ... zwarzone ... (Cieśle); to mleko należy owarzyć ... tylko czszeba uważać żeby sie ... żeby nie powst... nie za mocno ... żeby nie powstała kazeina ... i sie oddziela mleko i potem powstaje z tego serwatka ... (Pleszew); serwatka ... i ona jes bardzo dobra ... można jo^m też pić ... (Pleszew); ser i serwatka ... (Sośnica); serwatka ... (Sośniczka); syrwatka ... (Pleszew).*

SER ŻÓŁTY – ‘podpuszczkowy, twardy ser’: *na przykład kawałek kielbasy plaster szynki ... plaster żółtego sera czy ... ser biały ... to wszystko jes obkład ... (Marszew).*

SFERMENTOWAĆ > FERMENTOWAĆ.

SIAC – ZASIAĆ – ‘wrzucać ziarno do ziemi’: [Buraki] *siano przerywano ... robiło sie okroⁿżke ...* (Sośnica); *najważniejsze to tak zasiali ... potem przerywali ... bo buraki sie sieje ...* (Pleszew); *zaś przerywke sie robiło ... że by... [buraki] były siane gyⁿsto ... były wyrzucało sie czyⁿs tych ... roślin zostawała tylko jedna co dziesiⁿć pietnaście ... do dwudziestu centymetrów ...* (Dobrzyca); [Buraki trzeba] *zasiać ... późni ohakać ... no i sprzⁿtnoⁿć ...* (Józefów).

SIADAĆ – ‘o ptakach: zacząć przebywać na jajkach, po to, by wykluły się młode’: [Kura] *siada na gnieździe ...* (Kuczków).

SIARA – ‘gęsty, żółtawy płyn wydzielany przez gruczoły mleczne samic w końcowym okresie ciąży i krótko po porodzie’: *mleko po ociełeniu krowy nazywa sie siarą ...* (Pleszew); *bo siara jes taka ... nie? ... żółta bardzo tłusta i ...* (Pleszew); *ta siara i w kolorze takim ... blade-białym takim ... [...] ale to nie jez mleko tylko to jes ta[k] jaby taka woda była ... zabarwiona ...* (Pleszew); *siare to zawsze dostawał ... cielak do picia ...* (Sośnica); [Sera] *nie robi sie z siary ...* (Pleszew); *siara ...* (Cieśle); (Grodzisko); (Sośniczka).

SIATECZKA – ‘struktura na spodzie kapelusza grzyba składająca się z wielu drobnych rurczek’: [Grzyb ma] *kapeluż i czszon ...* (Pleszew); [Grzyby różnią się] [R1:] *kapeluszymi ... kolorym ... kapeluszym ... [...] [R2:] bo jedne majo^m blaszki ... a drugie majo^m takie go^mbki ... [...] siateczke ... siatkowane so^m jak gdyba a drugie majo^m blaszki ... jedne majo^m ten ogonek cieniutki a drugie majo^m bardzo gruby ...* (Pleszew).

SIATKA – 1. ‘plecionka z nici, sznura, drutu’: [Kaszorek] *to taka siatka w kształcie stożka ... i ... nałożona na taki okroⁿgły ... drut ... i przy tym jes kij ... do podbierania ryb to jes takie coś takiego ...* (Marszew); *było taka siatka ... taki podbierak ... o! ... taka siatka... na kiju ... taki podbierak ...* (Pleszew); **2.** ‘torba z nicianej plecionki’: *już w tej chwili sie tego nie używa ... ale to so^m siat... siatka pleciona z nici ...* (Sośnica); **3.** ‘wymienna nakładka z okami różnej grubości w maszynie do mielenia mięsa’: [Na kielbasę] *należy wybradź odpowiednie mieⁿso przeważnie łopatke ... czeⁿs boczku ... słoniny ... miele sie to wszystko ... na odpowiednie grubości ... farż na bardzo drobno a ... troche grubszymi siatkami na takie wypełnienie na reszcie ...* (Lenartowice).

SIEĆ – ‘plecionka złożona z ok, która służy do łowienia ryb’: *siedz rybacka ...* (Marszew).

SIEDZIEĆ – ‘o ptakach: przebywać na jajkach po to, by wykluły się młode’: *kwoka bydzie siedzieć bydzie wyly... wylyⁿgać bydzie wylyⁿgać ...* (Gizałki); [Kura] *kwocze jak ... jak chce siedzieć na jajkach ...* (Tomice); *siedzi na gnieździe ...* (Kotlin); *kwoka to siedzi bardziej ...* (Kuczków).

SIEKIERA, SIEKIRA – ‘ręczne narzędzie zbudowane z drewnianego trzonka i stalowego ostrza, które służy np. do rąbania’: *uderza sie siekior^m w łeb ... świni ... i potym sie ... w serce nożym ... żeby wypuścić ... juszke ...* (Gizałki); *świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿs głowy czyli za ryj ... wyprostowuje głowe ... przeważnie uderzenie siekior^m ... po czym spada z nóg ...* (Lenartowice); *wioⁿzało sie za noge [świnię] ... na powrozie ... no i uderzało sie w łeb ...*

siekiró^m ... obuchem ... (Tomice); siekiero^m lub toporkiem ... (Marszew); a czszea było wyro^mbać siekiero^m przere^mble ... i w tej przere^mbli sie łowiło rybki ... (Pleszew); (Gizałki).

SIEKIRA > SIEKIERA.

SIERP – ‘ręczne narzędzie z ostrzem w postaci półksiężyca służące do ścinania, odcinania’: [Do liści buraków] *specjalne noże takie były albo sierpami ... (Dobrzyca);* ☞ 3.

SIERŚĆ – ‘tu: sztywne i twarde włosy świni’: *no świnia porośnieⁿta jes sierśció^m grubo^m sierśció^m ... (Nowy Olesiec); no po zabiciu [świni] to koniecznie było czszeba obczyścić skóre ... [...] i sie skrobało tó^m sierś żeby była czysta skóra ... bez sierści ... (Nowy Olesiec); sierś ... (Pleszew); (Witaszyce).*

SINIĄK, SINIOK – ‘grzyb, który po dotknięciu sinieje; borowik ponury’: *tero na rowach ... siniak poćciok ... prawdziwki ... (Józefów); no borowiki to só^m ... te ... no ... jag óne sie? ... sinioki ... ja to mówiłam na nie sinioki ... to borowiki no tego ... (Józefów).*

SINIEĆ – ‘nabierać koloru szarego’: *jak te pyrki ležo^m to siniejo^m ... (Pleszew).*

SINIOK > SINIAK.

SIO! – ‘okrzyk wydawany, by odgonić kury, gęsi, kaczkę’: *sio kury! ... (Lenartowice); sio! ... (Gizałki); (Jarocin); (Kuczków); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice).*

SIODŁATY – ‘o kurach: mające ciemniejsze pióra na grzbiecie lub skrzydłach’: *kury bo... brojlery so^m białe ... takie so^m siodłate*

... duże ... one majo^m grube łapy ... pazury ... (Sośniczka).

SITKO – zdr., ‘przyrząd z otworami służący do przesiewania lub cedzenia’: *pyzy na łachu ... tak ... to jes gaza była i ... [...] gumkó^m a dzisiaj maż a dzisiaj co masz? ... duże sitko ... (Pleszew); można jeszcze przez sitko [przetrzeć pomidory] żeby nie było pestek ... o! ... (Sośnica); (Cieśle); (Grodzisko).*

SITO – ‘przyrząd z otworami służący do przesiewania lub cedzenia’: [Żeby zrobić ser] *zsiadłe mleko ... [...] należało je lekko podgrzać ... i odładz na sito ... [...] wtedy ... powstaje ser biały ... (Grodzisko); (Broniszewice); (Cieśle); (Pleszew); (Sośniczka).*

SKALECZYĆ SIE, SKOLACZYĆ SIE – ‘przeciąć niechcący swoją skórę’: *skaleczyć sie (Dobrzyca); skolaczyć sie ... (Józefów).*

SKAPYWAĆ – ‘ściekać kropami’: [R1:] *na salcesón to kamiń położyli a na ser nic ... [R2:] on sam skapywał ... (Grodzisko).*

SKISNÓ^{ŚĆ} > (KISNO^{ŚĆ}).

SKLEP – 1. ‘miejsce, w którym można nabyć różne produkty’: *wymyślosz te sery a tu pewno chodzi o tamte sery co tamte ... co tamte zrobiłaś ... co ty zrobiłaś ser ... nie ten co idziesz do sklepu kupić ... (Pleszew); [Opłatki] tero sie kupuje w sklepie ... a kiedyś to nie wiyem ... ministranci nosili też ... (Witaszyce); kanold to jes cukierek ... cukierek który sie kupowało w sklepach ... (Kuczków); [Mięso można kupić] w sklepach ... mieⁿsnych czyli inaczej ... w garmatzerii czy ... w tak zwanych sklepach rzeźniczych ... (Lenartowice); jatka masarnie ... sklep miyⁿsny ... (Gizałki); [Masarnia] no tam gdzie sie sprzedaje miyⁿso i wyroby ...*

[...] *taki skleb mieⁿsny ...* (Tomice); [R1:] *mieⁿso sie kupuje w hurtowniach mieⁿsnych ...* [R2:] *w sklepach ... rzeźniczkich ...* (Pleszew); *w sklepie masarskim ...* (Kotlin); *w sklepie rzeźniczkim ...* (Kuczków); (Jarocin); (Jedlec); (Józefów); 2. 'pomieszczenie przeznaczone do przechowywania opału lub żywności, znajdujące się pod budynkiem; piwnica': [Warzywa przechowuje się] *w sklepie ...* (Marszew).

SKLEPOWY – przym., 'kupiony w sklepie': (Pleszew).

SKOLACZYĆ SIE > SKALECZYĆ SIE.

SKOP – 'samiec owcy': [Skopowina] *no to jes ... mieⁿso z ... barana ... ze skopa ...* (Witaszyce).

SKOPEK – 'wiaderko, stosowane dawniej np. przy dojeniu krów': [R1:] *skopek ...* [...] *no takie wiadereczko takie ... tylko że to drzewniane było ... nie? ...* [R2:] *drewniane ...* (Pleszew);

SKOPIEC – 'drewniane wiaderko, służące dawniej do przechowywania mleka lub śmietany': *skopiec ...* (Sośniczka).

SKOPOWINA – 'mięso z barana': [Skopowina] *no to jes ... mieⁿso z ... barana ... ze skopa ...* (Witaszyce).

SKORUPA – 1. 'zewnątrzna, twarda powłoka jajka': *skorupa ...* (Jarocin); (Jedlec); (Kuczków); (Lenartowice); (Tomice); 2. często w l. mn., 'garnki, naczynia': [Skorupy] *to naczynia tag mówili kiedyś właśnie ...* (Witaszyce); *inaczej garnki i naczynia ... to skorupy ... skorupy były ...* (Kotlin); *garki? ... no gornki ... talyrze? ... naczynia to mówili talyrze ... i to ... ale na gornki to ... mó-*

wili i saganki ... [...] *na talyrze tyż tak niktórzy mówió^m skorupy ...* (Tomice); (Jedlec).

SKORUPKA – 1. 'zewnątrzna, twarda powłoka jajka': *wyleⁿg ...* [...] *no kurcze robi dziurke w skorupce i potem sama ... wypaduje ... po trochu po trochu i sie wydostaje na wierzch ...* (Tomice); [Jajko do święcenia było] *w skorupce ...* (Pleszew); *palono ... nie można było wyrzucać świeⁿconego ... skorupki ...* (Pleszew); [Do święcenia jajko] *no obrane było ... no jak skorupke świⁿcić? ...* (Sośnica); *zazwyczaj gospodarze te skorupki [ze święconego jajka] brali ... i rozwozili rozsypują^c ... na polach ...* (Grodzisko); [Skorupki ze święconego jajka] *kurkóm ... kurkóm dawano ... skruszono i kurki ...* (Grodzisko); *można też je [=skorupki ze święconego jajka] ... praktycznie zmiażdżyć ... i też spożyć ... albo można też wysypadź na pola ...* (Pleszew); [Do święconki] *jajko było w skorupce ...* [...] [później skorupki] *palono w piecu ...* (Kotlin); [Jajko do święcenia] *było w skorupce ...* [...] *zakopywano je [=skorupki] w ziemi ...* (Sośniczka); *skorupka ...* (Gizałki); *wyleⁿg ...* [...] *ja[k] jes kurczok w tym ... w skorupce to ... nakłuwano i ... i wydobywo sie ... z tegó ...* (Tomice); (Cieśle); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice); 2. 'skórka warzywa lub owocu': (Gizałki).

SKÓRA – 1. 'zewnątrzna powłoka ciała zwierząt': *no po zabiciu [świni] to koniecznie było czszeba obczyścić skóre ...* [...] *i sie skrobało tó^m sierś żeby była czysta skóra ... bez sierści ...* (Nowy Olesiec); *salsesón sie miyⁿso kroi ... w drobne kawałki ... skóre ze świni sie miele ... i razym sie miyszno ...* (Gizałki); *niktórzy to brali ... [kurze] szyjki do ... tegó ... do zupy ... a zez... a w skóre na... robili ... nadziewali jakimś farszym ...* (Tomice); 2. 'zewnątrzna powłoka niektórych

mięśni': [Ozory] *parzy sie ... ździera sie skórę ... gotuje ... w przyprawach ...* (Marszew); 3. 'delikatna, cienka łupinka na niektórych warzywach i owocach': *obieramy pomidory ze skór[y] ... no czszeba sparzyć pomidory obradź je ze skórki pokrajadź na ćwiartki ...* (Sośnica).

SKÓRKA – 1. 'zewnętrzna powłoka ciała zwierząt': *skórki ze świni miele sie kładzie razem wyrobio i ...* (Gizałki); [Wątrobianka to] *wyrób ze skórek wieprzowych woⁿtroby serc płuc nerek ...* (Marszew); 2. 'zewnętrzna powłoka niektórych mięśni; błona': *ozory nigdy nie robiłam ... gotuje sie ... myje sie gotuje sie ... z ozorków ścióⁿga sie skórke ... i później sie przygotowuje nigdy nie robiłam ... nie wiem ... ale coś tak sie robi ...* (Zielona Łąka); 3. 'delikatna, cienka łupinka na niektórych warzywach i owocach': *należy je [=ziemniaki] obrac ze skórki ...* (Sośniczka); *skórka pomarańczowa ...* (Marszew); *maślak wygloⁿda ... podobnie do czarnego łepka tylko jes wieⁿkszy ... i na wierzchu ma tako^m ... jak to nazwać? ... skórke ... ślisko^m ...* (Wieczyn); *ze skórkó^m bobru sie nie je ...* (Tomice); (Dobrzyca); (Pleszew).

SKR > ESKAER.

SKRABAĆ – OSKRABAĆ – 'zdrapywać wierzchnią warstwę czegoś przez pocieranie czymś ostrym': *przy ziemniakach starych sie obiera a przy młodych sie tak ... skrabie ...* (Pleszew); *no to sparzydź i to [=szczecinę] ... no to ... golo^m po prostu ... tak skrabio^m ... zeskrabujó^m te włosy ... sparzajo^m ...* (Pleszew); *oskrabać ...* (Broniszewice).

SKROBACZKA – 'nożyk do obierania warzyw': *przy ziemniakach młodych to sie ta-*

kem obierko^m ... tako^m cieniutko^m skrobaczko^m skrobało ... (Nowy Olesiec).

SKROBAĆ – OSKROBAĆ – ZESKROBAĆ – 'zdrapywać wierzchnią warstwę czegoś przez pocieranie czymś ostrym': [R1:] *przy starych [ziemniakach] struganie przy młodych to sie ...* [R2:] *skrobie ...* (Pleszew); *przecina sie [świni] teⁿtnice żeby sie wykrwawiła ... no i po ... po czym sie tam ... skrobie oparza i robi reszte tam poczebnych czynności ...* (Lenartowice); [Szczecinę po zabiciu świni] *sie parzy i skrobie ...* (Witaszyce); (Nowa Wieś); *te ozory czszeba je umyć ... wyczyścić ... zeskrabać tyn nalod na na ozorze* (Pleszew); *przy starych [ziemniakach] sie struże a ... młode sie skrobie ...* (Marszew); *no po zabiciu [świni] to koniecznie było czszeba obczyścić skórę ... ale to sie polewało go ... takim wrzoⁿtkiem ... wody ... nie za gorⁿc... nie wrzoⁿtkiem całkowitym ale po przegotowaniu ... i sie skrobało tó^m sierś żeby była czysta skóra ...* (Nowy Olesiec); *świnie sie wyprowadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jó^m zabija ... późni ... skrobie jo^m ...* (Pleszew); *oskrabać ...* (Pleszew); (Zielona Łąka).

SKROBANIE – 'zdrapywanie wierzchniej warstwy czegoś przez pocieranie czymś ostrym': (Jarocin); (Zielona Łąka).

SKROBIA – 'biały proszek bez smaku i zapachu, otrzymywany m.in. z ziemniaków, po dodaniu wody tworzy kleistą maź': *jak ta tam sie ustoi to te wode sie odlewa i zostaje skrobia i sie dodaje do tego ... do tych do tych ziemniaków ...* (Pleszew); *z mojej babci tam jeszcze pamieⁿtam pyrczok to były ... ziemniaki tarte surowe ... odlana była ta woda ... zostawiona tylko ta skrobia ...* (Pleszew); (Jedlec).

SKRZECZEĆ – ‘o kurach: wydawać odmienny od normalnego głosu’: [Kura] *skrzeczcy ...* (Kotlin).

SKRZECZKA, SKRZYCZKA – ‘pojedynczy, wysmażony kawałek słoniny, boczku lub mięsa’: *skrzeczki ...* (Pleszew); *skrzyczki ...* (Dobrzyca); (Pleszew).

SKRZEPIĆ > (KRZEPIĆ).

SKRZEPNO^{ŃĆ} > (KRZEPNO^{ŃĆ}).

SKRZYCZKA > SKRZECZKA.

SKRZYDEŁKO – ‘część kury lub innego ptaka domowego, którą zwierzę macha, chcąc wznieść się w powietrze; przez ludzi wykorzystywana w celach spożywczych’: *no pomidorowa ... gotuje się wywar ... daje się warzy... wszy... wszystkie warzywka ugotuje się na jakimś tam ... może na jakimś skrzydełku na jakimś mieⁿsku ...* (Pleszew); *no rosół to ... bierzemy dobre mieⁿsko ... przede wszystkim skrzydełka od kurczaka ...* (Nowy Olesiec); *czarnina ... [...] rosół zacioⁿgany ... krwio^m kaczkki ... [...] czea^m jóm^m ugotować ... na warzywach ... z kaczkki ... z skrzydełek ... kupra i szyi ...* (Dobrzyca); [Części kury to] *piersi ... nogi ... i skrzydełka ... te drapcie só^m ... szyje ...* (Gizałki); *no pierś ... mosz ... ćwiartki mosz ... skrzydełka mosz ... grzbiety ...* (Tomice); (Jarocin); (Jedlec); (Lenartowice).

SKRZYDŁO – ‘część kury lub innego ptaka domowego, którą zwierzę macha, chcąc wznieść się w powietrze; przez ludzi wykorzystywana w celach spożywczych’: *można te ... skrzydełka w magi zrobić ...* (Tomice); (Jarocin); (Jedlec).

SKRZYNECZKA – zdr., ‘niewielki pojemnik w kształcie pudełka, z otwartą górą’: *no*

to zazwyczaj było ... taka skrzyneczka ... metalowa albo też we wiadźrze sie czyszmało tylko ni... weⁿgiel ... (Nowy Olesiec).

SKRZYNIA – ‘niewielki pojemnik w kształcie pudełka’: [Kasta to] *przeważnie skrzynia ... jakaś ... może być drewniana może być metalowa ...* (Sośnica).

SKRZYNKA – ‘niewielki pojemnik zbity z desek’: *kierzynka ... to taka jakby skrzynka na ... i z korbko^m i sie obraca ... i tak sie robi masełko ...* (Grodzisko); *a dźrzewo to była taka zbita te... też ... taka ... pojemnik taki jak skrzynka coś ... i w tym sie czyszmało ... dźrzewo ...* (Nowy Olesiec); [Jak przechowywało się orzechy przez zimę?] *no to musi być przewiewny woreg albo skrzynka taka co ma otworków dużo ... wkóło po czymś tam ... to musi być w przewiewnym miejscu żeby one nie zbutwiały ... najlepiej to jak ktoż ma strych ...* (Pleszew).

SKUBAĆ – OSKUBAĆ – ‘wydzierać pióra z mięsa ptaków przygotowywanych do spożycia lub z żywych gęsi’: *oskubać ze ... z pióra ... pierza ...* (Pleszew); *skubie się jóm^m [=gęś] ...* (Jedlec); (Kuczków); *oskubać ...* (Kuczków); *jeżeli to jest ... kura to wiadomo czszeba jóm^m odpierzydź i oskubać czyli ... oczyścić z ... wneⁿczności ... poćwiartować no i jes gotowa do do przyrzoⁿdzenia ...* (Lenartowice); (Tomice); *prede wszystkim czszeba jóm^m [=kure] złapadz na podwórku potym jóm^m czeba ... zaniś ... do ... na pineczek ... uró^mbać głowe ... oparzyć ... oskubać ... wybebeszydź i jes kura ... do ... spożycia ...* (Kuczków); [Kurę się opalało] *no żeby nie było na niej włosów ... [...] no ... oskubano^m z pierza brało sie za nogi ... upuściło sie gaz i ... opalało sie ... żeby nie było pierza ...* (Jedlec).

SKUBANIE – ‘wydzieranie nie wszystkich piór z żywych gęsi, kaczek’: *skubanie ... albo pocskubanie ...* (Tomice).

SKUP – ‘punkt, w którym kupuje się od wielu producentów i właścicieli ich produkty’: [Skup mięsa] *był ... ale to gdzież na Maliniu był ... na Maliniu chyba ale nie pamiętam już tera nie ma ...* (Sośnica); [Skup warzyw w Pleszewie] *był ... na ulicy ... Ogrodowej ...* (Kuczków); [W Pleszewie] *była centralna ... centrala ogrodnicza ... ze skupem warzyw i owoców przy ... na ulicy Targowej ...* (Pleszew); *był skup ... centrala ogrodnicza prowadziła w Pleszewie samym ... a w pobliżu jest ... przetwórnia Kotlin ... i były punkty skupu warzyw głównie pomidorów fasolki ... szparagowej ... malin ... no to akurat jeż owoż ale ... innych warzyw to ... też ...* (Lenartowice); [Skup warzyw] *był ... w Pleszewie ... na targowisku ... w eskaerach ...* (Sośniczka); (Józefów).

SKUPOWAĆ – ‘kupować od wielu właścicieli ich produkty’: *kiedyś sie to nazywał speⁿd ... [...] no na przykład ... w Dobrzy- cy jes tero Dino postawione gdzie kiedyś ... skupowali świnie wieⁿc ...* (Sośnica); [R1:] *w Pleszewie ...* [R2:] *na ulicy ... [...] Targo- wej ... była centrala ogrodnicza i skupowali ... warzywa owoce ...* (Dobrzyca).

SKWARECZKA – *pieszcz.*, ‘pojedynczy, wysmażony kawałek słoniny, boczku lub mięsa’: *no sie kroi sło... ze słoniny ... słonine sie kroi i sie smaży na na patelni i sie wyt... wytapiają^m sie ... skwareczki takie ...* (Pleszew); (Marszew).

SKWAREK – ‘wysmażony kawałek słoniny, boczku lub mięsa’: *skwarki ... [...] to só^m kawałeczki wysmażonyj słoniny ...* (Pleszew); *sie wytopi smalec ... a ... to ...*

te kawalki wytopione takie już ... wiesz? ... zesmażone to sie nazywajo^m skwarki ... [...] skwarek ... (Witaszyce); *to jes właśnie zesmażona słonina ... [...] jeden skwarek ...* (Marszew); *skwarki ... [...] jedyn skwarek ...* (Broniszewice); *szare kluchy to so^m ... ziemniaki utarte ... surowe dodaje sie troszeczke moⁿki jajko ... można jejs ze skwarkami z cebulo^m ...* (Sośnica); *no skwarki no ... no ... [...] skwarek ... no ... no bo to jedyn skwarek ... dobrze ...* (Józefów).

SKWARKA – ‘pojedynczy, wysmażony kawałek słoniny, boczku lub mięsa’: *można ziemniaki gotować i ugniadać razem z ... na przykład z kwaśnym mlekiem czy ... dodawać skwarki smażone z tłuszczem i cebulo^m ...* (Lenartowice); *skwarki ... [...] no sie kroi sło... ze słoniny ... słonine sie kroi i sie smaży na na patelni i sie wyt... wytapiają^m sie ... skwareczki takie ... no rumienio^m sie ... tłuszcz sie wytapia ... o! ...* (Pleszew); *no skwarki to só^m właśnie kawalki które ... no zesmażone już takie ... rumiane ... so^m ...* (Wieczyn); (Dobrzyca); (Marszew).

SKWASIĆ > KWASIĆ.

SKWASIĆ SIE > KWASIĆ SIE.

SKWAŚNIEĆ > KWAŚNIEĆ.

SŁOCIUTKI – *ekspres.*, ‘bardzo słodki’: *no jak wyglóⁿdają^m poziomki ... podobne do do maliny tylko mniejsze i ... rosó^m prze- ważnie w ... lasach ... poziómki ... i só^m bar- dzo słociutkie ... różowiutkie słociutkie ...* (Kuczków).

SŁODKA ŚMIETANA – ‘śmietana z mleka świeżego’: *śledź w śmietanie ... [...] śledź może być słony ... czeba go wypukać ... póź- niej czeba go pokroić ... śmietanke można*

dać ... i słodko^m i kwaśno^m ... (Pleszew); słodka śmietana jest ... kwaśna śmietana albo kremówka ... zależy ileprocentowa ... (Broniszewice); masło ... [robi się ze] słodki śmietanki ... (Grodzisko); (Pleszew).

SŁODKI – ‘mający taki smak, jak po dodaniu cukru’: ser słodki ser ... kwaskowy ... (Pleszew); kapuśniaczek ... z kiszonej kapusty ze słodkiej kapusty ... (Nowy Olesiec); parzybroda to jes ze słodki kapusty ... (Pleszew); parzybroda to jes ... inaczej ... zupa z sodkiej kapusty ... z warzy... z kapu... z marchewko^m ... ziemniakami ... (Sośnica); [Mleko po udojeniu jest] świeże i słodkie ... (Sośniczka); [Naworka to] zupa gotowana na słodkim mleku zageⁿszczona moⁿko^m ... (Marszew); [Na Wielkanoc pieczono] w naszej okolicy mazurki czyli takie słodkie placki z bakaliami z... zdobione przeważnie w jakież motywy takie kwietne czy w ogóle wielkanocne tam ... (Lenartowice); dżżem no to jes ... słodkie ... przesmażone ... nie? ... ugotowane owoce ... z cukrem ... (Sośnica); [Na mazurki wielkanocne] czszeba przygotować ciasto kruche z moⁿki jajek cukru i masła ... zagniatą to wszystko rozwałkowuje się ciasto piecze ... i zdobi się lukrem lub czekoladą ... jes to bardzo słodkie ciasto ... (Pleszew); (Grodzisko). > SŁODKA ŚMIETANA.

SŁOMA, SŁÓMA – ‘wysuszone źdźbła zbóż, używane po wymłóceniu m.in. jako podściółka lub w kopcach’: to jest kopiec ... [...] w przyzme układane so^m ziemniaki ... i przykrywano słomo^m i na to narzucana jes ziemia ... na to^m słome ... (Pleszew); no w kopcach też ... no ... [...] so^m ziemniaki przykryte tam słomo^m czy czymż i na to zimio^m ... (Witaszyce); (Broniszewice); [Kopiec do ziemniaków] wykopywano sie dół kładzono sucho^m słome ... przykrywało sie

... słomo^m ziemio^m ... na to było ziemia ... (Sośnica); robiło sie stożek ... ziemniaków ... przykrywano słomó^m ... i zimió^m na to ... (Dobrzyca); no to jes tyn przere^mbel ... jeszcze kładzono ... słome tam żeby nie zamar-zało tak szybko ... (Pleszew); (Józefów); (Marszew); (Nowy Olesiec); (Zielona Łąka).

SŁOMKOWY – ‘będący koloru słomy; jasnożółty’: znaczy to [=masło z sokiem z marchewki] nie jes prawdziwe masło ... bo prawdziwe masło ma ... koror słomkowy ... (Pleszew).

SŁONINA, SŁÓNINA – ‘tłuszcz pod skórą świni wykorzystywany jako produkt spożywczy’: dla mieⁿsa i słoniny to jes kro... świni raczej ... (Zielona Łąka); skwarki ... [...] to só^m kawałeczki wysmażonyj słoniny ... (Pleszew); ro^mbanka to jes ... miyⁿso razym za słonino^m ze wszystkim ro^mbane ... z kości tyż jes ... (Gizałki); [Okrasa] no to jes słonina ... wytopiona ... nie? ... sie topi ... sie krosi ... (Witaszyce); [Na żurek] gotuje sie wode i dodaje sie zakwas przygotowany z moⁿki żytnij ... można dodać ... okrosić słonino^m albo można to na mieⁿsie ugotować tyż ... (Marszew); okrasa albo słónina ... to jez jedno i to samo ... (Pleszew); [Okrasa to] tłuszcz ... to inaczej słónina ... (Sośnica); okrasa to jes właśnie taki ... tłuszcz słonina sadło ... coś takiego ... (Wieczyn); [Na kiełbase] należy wybradż odpowiednie mieⁿso przeważnie łopatke ... czeⁿś boczku ... słoniny ... (Lenartowice); kroi sie słonine i sie topi ... wytapia [się smalec] ... (Witaszyce); smalec topimy ... smalec topi się ... ze słonin[y] ... to się topi słonine z cebulko^m ... to jes smalec ... (Kotlin); [Na smalec] no słónine kroisz albo melisz ... i wytopiosz ... (Tomice); (Broniszewice); (Nowy Olesiec); 34.

SŁONINKA – *pieszcz., ‘tłuszcz pod skórą świni wykorzystywany jako produkt spożywczy’: szare kluchy to só^m utarte ziemniaki ... i dodane moⁿka i po prostu sie gotuje ... utarte ziemniaki na ... na tartce ... dodaje sie moⁿke ... no i sie gotuje ... z czym można jeść? ... no ze słoninko^m z boczkem ... przetopionym ... (Pleszew); (Broniszewice).*

SŁONY – *‘mający smak taki, jak po dodaniu soli’: jes to zupa śledziowa ... [...] wszystkie składniki łoⁿczymy i wkładamy do tego śledzie ... słone lub śledzie z octu ... (Grodzisko); zależy jakie śledzie masz ... jag masz słone to musisz wymoczyć ... (Sośnica); czea śledzie wymoczyć ... bo so^m bardzo słone ... (Pleszew).*

SŁÓMA > SŁOMA.

SŁÓNINA > SŁONINA.

SŁÓŃCE – *‘tu: miejsce ciepłe i jasne, w którym jest dużo promieni słonecznych’: a wino z modraków sie robiło zbierało sie ten modrak ... te czubki sie obrywało te kwiaty ... i dosypywało sie cukier ... do wody ... i pomieszało sie to na słóncu i ... dojrzewało ... (Dobrzyca); [Na wino] zbierało sie modraki ... i i sie zyływało tylko kwiaty ... i kwiaty sie ... wlewało sie w te kwiaty wode ... postawiało sie to na słónce ... i to musiało stać ... aż puściło kolor i ... i całoż jak to mówioⁿc tyn sok ... i potem sie wyciskało i dopiro wlywało w bu... w butelki ... i tam musiało sie wygarować ... (Kuczków).*

SŁUPEK – *‘podłużny kształt o ostrych brzegach’: warzywka i to ... kroisz w te ... słupki ... (Tomice).*

SMALEC, SZMALEC – *‘tłuszcz jadalny pochodzenia zwierzęcego o półstałej kon-*

systemacji’: piedad na smalcu albo oleju ... w zależności jak kto może spożywać ... (Pleszew); smalec z kaczki ... (Pleszew); placki ziemniaczane ... [...] naste^mpnie je pieczemy na smalcu lub na oleju ... a w zależności od tego ... z czym kto lubi podaje sie je z... ze śmietano^m z jogurtem z cukrem ... można też na ostro ... (Grodzisko); sie wytopi smalec ... a ... to ... te kawałki wytopione takie już ... wiesz? ... zesmażone to sie nazywajo^m skwarki ... [...] skwarek ... (Witaszyce); mieⁿso w słoiki ... no moja mama piekla mieⁿso w tłuszczu kładła w słoiki zalewała to smalcem ... i tyn goroⁿcy smalec bardzo goroⁿcy po prostu ten słoik zamykał z tym mieⁿsem sam sie zamykał ... (Pleszew); kroi sie słonine i sie topi ... wytapia [się smalec] ... (Witaszyce); na przykład na smalcu sie kiedyś smażyło ... (Broniszewice); smalec ... kroi sie słonine w kosteczke i kładzie sie do rondla i ... i topi ... (Jedlec); smalec topimy ... smalec topi się ... ze słonin[y] ... to się topi słonine z cebulko^m ... to jes smalec ... (Kotlin); [Na smalec] no słonine kroisz albo melisz ... i wytopisz ... (Tomice); (Dobrzyca); no kapuste utego ... ugotujeż i zaś ... bierze sie ... tłuszcz i ... móⁿke i takó^m zasmażanke robiż i to ... kładzie sie ... ino musisz szmalcu włożyć ... nie? ... i móⁿke ... no ... [...] no i zaś doprawiłaś ... i to^m zasmażke sie robiło ... o! ... zasmażka ... (Józefów).

SMAŻONKA, SMAŻÓNKA – *‘potrawa ze świeżo ubitego mięsa wieprzowego’: smażonka albo świeżonka czasa... no ... tak ... [...] smażone mieⁿso ... zaraz po uboju świni kroi sie ... w kostke ... smaży i ... przygotowia sie soló^m ... i to jes wszystko ... (Marszew); to sie robiło smażónke takó^m ... prużónke ... [...] sie smaży ... na pateli ... miyⁿso i ... z przygotowiami ... (Gizałki); moja mama robiła smażonke ... [...] świeże mieⁿsa kawałki ... z różnych tam czeⁿści na*

patelni i smażyła z cebulko^m ... i to była ta świeżonka smażonka ... (Pleszew).

SMAŻÓNKA > SMAŻONKA.

SMAŻYĆ – USMAŻYĆ – ‘przygotowywać produkt do jedzenia poprzez poddawanie go działaniu gorącego tłuszczu’: *smażony ser przyrzo^ddzamy poprzez ... kruszenie sera białego ... posypanie go sodą ... a na kolejny dzień po ocastawieniu w ciepłym miejscu smażymy go na patelni ... (Grodzisko); można ziemniaki gotować i ugniatać razem z ... na przykład z kwaśnym mlekiem czy ... dodawać skwarki smażone z tłuszczem i cebulo^m ... (Lenartowice); [R1:] zwykły ser musioł uj... ugnić ... [R2:] no ... żeby nabrał odpowiedniej konsystencji ... i potem sie go smażyło ... na trozске tłuszczu ... smażyło ... dodawało sie kmineg albo zielony koperek ... był pyszny ... (Grodzisko); ser podsuszano ... zakruszało się go dodawało się troszeczkę sody ... jak zgliwiał ... to się smażyło ... (Sośniczka); najpierw czeba gó [=ser] zakruszyć ... dodać trochę sody ... soli ... i późni na końcu włożyć do ... rondelka i usmażyć ... (Sośniczka); ser smażony należało ... biały ser zgliwić ... i jeżeli już doszed do ... tak zwanej fermentacji wtedy ... jego smażono ... (Broniszewice); to jes serek kminkowy może być ... smażony z kminkiem ... (Pleszew); na Tłusty Czwartek zawsze u nas był zwyczaj że ... robili... smażyliśmy poⁿczki ... (Broniszewice); poⁿczki ... [...] wyrobidź aż ciasto urośnie ... i sie smaży na rozgrzanym oleju boⁿdź smalcu ... (Pleszew); [Potrawy wigilijne to] zupa z suszonych owoców ... karp smażony pierogi ... z kapusto^m i grzybami ... makiełki ... śledź w śmietanie barszcz czerwony z uszkami ... i zawijany makowiec ... (Marszew); [Na naleśnik się] urabia ciasto i smaży na pateli ... (Gizałki); [Naleśniki to]*

no jajka ... dejeż mleko moⁿke jajko ... no i smażyż na patelce ... (Tomice); najpierw czebeba go [=biały ser] zakisić ... jag jez już odpowiednio zakiszony ... kładziem na ... patelni smażymy ... dodajem jajko i ju[ż] mamy ser smażony ... (Dobrzyca); ćwiartki usmażyć ... (Tomice); (Sośnica); smażyć ... (Sośnica); ser sie smaży i ... i przyprawia sie do smaku ... (Józefów); smażydź można śliwki też jabłka bo przecież sie robi konfitury ... wiśnie ... czereśnie porzeczeki czarna czerwona biała ... brzoskwinie ... no chyba to so^m takie najbardziej znane ... (Broniszewice); ćwiartuje sie go [=kurczaka] i smaży na patelni ... (Jedlec); [Grzyby] obiera sie płucze ... smaży na maselku ... i sie je ... (Sośnica); powidła to só^m ... ze śliwek ... przez... u... smażone śliwki z cukrem ... (Sośnica). > SER SMAŻONY.

SMEŁKA, SNEŁKA – ‘zupa, w której chleb zalewany jest wodą lub mlekiem’: *snelka to jes ... no widzisz ... i teraz ... snelka to só^m ... dwa rodzaje ... albo ... mówili że nieraz smelke zalewali ... chleb ... zalewali gorⁿco^m wodo^m ... i troche dokładali tłuszczu ... albo smelke też mówili jak zalewali ... mleko gotowane i ... chleb zalewali chlebem gotowanym też mówili snelka ... (Sośnica).*

SNEŁKA > SMEŁKA.

SOCZEWICA – ‘roślina o jadalnych, płaskich nasionach; najczęściej występuje w odmianie czerwonej, żółtej i zielonej’: *cieciorka to jes ... zboże takie ... taki ... no ... tag jak fasola tyko jak soczewica tylko ... stroⁿczkowe ... nie? ... (Witaszyce).*

SOK – ‘płyn wyciskany z owoców lub warzyw’: [R1:] *w tamtych czasach to nie do... nie poprowiali [koloru masła] ... [R2:] teraz wieⁿcej ... pewno marchewki lejo^m albo co*

... nie wiem ... soku z marchewki ... (Grodzisko); *no my nie używaliśmy [=nie poprawialiśmy koloru masła] ale można by pewnie było marchew ... sok z marchwi ... (Pleszew); marchew pietruszka buraczki ... co bardzo dużo robie soku właśnie z tych ... z tych ... z tych warzyw ... (Pleszew); węgierki czyli na powidła ... majo^m mało soku a dużo mioⁿższu ... (Broniszewice); musi ... sie zerwać owoce [czarnego bzu] jak to mówioⁿc ... potem sie owoce ... czeba je umyc ... ułożyć w garnek ... zagotowadź i potym wycisnoⁿć sok ... (Kuczków); [Na syrop z czarnego bzu] wyciska sie ... te nasiona czy owoce ... [...] takie takie parasole jakby ... i ... z tego sie wyciska i z tego sie ten ... sok ... z tego sie robi ... właśnie ten ... sok taki ... powiedzmy leczniczy dodaje sie do herbaty czy ... [...] no dodaje sie do herbaty go ... na przezi^mbienia na takie ... antrygrypowe o! ... (Dobrzyca); owoce [czarnego bzu] sie kładzie ... w słoig i sie zasypuje cukrym ... [...] puścił sok ... puściły sok ... [...] na przezi^mbinie ... no ... (Józefów); [Na wino] zbierało sie modraki ... i i sie zylywało tylko kwiaty ... i kwiaty sie ... wlewało sie w te kwiaty wode ... postawiało sie to na słońce ... i to musiało stać ... aż puściło kolor i ... i całość jak to mówioⁿc tyn sok ... i potem sie wyciskało i dopiro wlywało w bu... w butelki ... (Kuczków); [Pigwę można wykorzystać] na nalewki ... albo na sok ... (Witaszyce); (Sośnica).*

SOLANKA – ‘roztwór wody i soli służący do celów spożywczych’: *jak była lodówka [to można mięso kłaść] w lodówce jag ni ma lodówki to czszeba nasolidź i ... i w garki pokłaś ... takó^m solanke zrobić ... nie? ... (Pleszew); robiło sie solanke ze solo^m ... (Jedlec); szynki należy w solance przygotować wcześni w solance na ... dwa czszy dni ... potym ... do... wkłada sie do wyⁿdzarni ... i szynki*

gotowe ... (Jarocin); ogórki ... ogórki umyte zalewam w ... solanko^m ... i wkładamy ziele angielskie liź lałrowy korzeń chrzanu ... i czosnek ... (Pleszew); naciro sie jó^m [=szynkę] soló^m i ... i potym takó^m solanke jeszcze zalewa ... tym ... wodó^m i to jes ... w ty solance sie tam ... pekluje ... (Witaszyce).

SOLANKOWY – ‘poddany działaniu solanki’: *też było mieⁿso właśnie tag jag mówiłam w beczce nasalane ... takie solankowe to mieⁿso ... (Nowy Olesiec).*

SOLENIE – ‘dodawanie soli’: (Pleszew).

SOLIĆ – OSOLIĆ – POSOLIĆ – ‘dodawanie soli’: *biały ser czeba najpierw ukisic ... jak sie ukisi po czszech dniach ... to sie przeważnie robi w ciepłe dni ... ón musi mieć ciepło ... ukiszony na troszke na ... na tłuszczu i on sie rozpuszcza ... troche go solimy ... (Grodzisko); można ugotować goto... w gotowych woreczkach kasze ... wrzucajoⁿc do wody osolonej ... (Pleszew); kapuste poszatkować ... wkładać do beczki ... warstwe ... ubić ... [...] jak kce z jabkami i mieszane to może jabłuszek włożyć ... i znowu ubijamy ... tak długo ubijamy ... oczywiście solimy ... (Pleszew); [Na rosół należy] no wode mieⁿso warzywa posolidź i na wolnym ogniu sie gotuje ... godzinie minimum ... (Witaszyce); szagówki ... [...] ziemniaki mieli sie ... łoⁿczy sie z moⁿko^m i jajkiem ... wyrabia ciasto formuje wałek ... i kroi ... z ukosa potym gotuje w osolonej wodzie ... (Marszew); [Mięso] solono przeważnie dawniej ... teraz so^m zamrażarki ... (Witaszyce); [Mięso] solono i przechowywano ... nie było lodóweg i ... albo zakopywali gdzieś tyż nawet ... (Zielona Łąka); [Mięso dawniej trzymano] w kamiennych garnkach ... solono ... (Marszew); długo sie gotuje z dwie czszy godziny na malutkim ogniu ... późni sie soli pieprzy*

i jes rosółek dobry ... (Pleszew); szynke sie ... pekluje w przyprawach ... i soli ... naste^mpnie myje osusza i weⁿdzi ... (Kotlin); osolić ... (Gizałki); (Pleszew); (Tomice); solono ... (Sośnica); (Sośniczka).

SORTOWAĆ – ‘dzielić na klasy, kategorie’: [Przy ziemniakach z kopca] *obiera sie kły i sortuje ... (Marszew); [R1:] czyści sie je [=grzyby] ... obiera ... sortuje ... [R2:] gotuje suszy ... (Pleszew).*

SORTOWANIE – ‘dzielenie na klasy, kategorie’: [Arfa to] *maszyna do ... sortowania ziemniaków ... pyrów ... (Sośnica); 33.*

SOSNA – ‘drzewo iglaste o brązowych szyszkach’: *no mosz wyⁿdzarke niktórzy majó^m postawione my ten... musisz wyⁿdzić zawsze dźrzewym ... liściastym ... owocowymi leszczynó^m ... to só^m najlepsze dżewa do ... wyⁿdzynia ... [...] no bo ... tyn ... sosna mo ... żywice ... nie? ... toby było niedobre ... nie? ... było gorzkie ... no ... (Tomice); stazi lu... starsi ludzie przynajmni ... jak to mówioⁿc ... wkładali to [=młode pędy sosny] w spirytus czy w denature i ... i wkładali to w jakieś ciepłe ... i cimne miejsce ... i to musiało staż na ... na dłuższy czas ... po dłuższym czasie ... używali to do smarowania ... okolic rumatycznych ... (Kuczków); z tyk kwiatów ... [...] no ... czubki sosny brało sie i to zalewali ... czy ... i tygó ... [...] no do picio ... tyż do picia ... (Józefów).*

SOWA – ‘gatunek grzyba jadalnego o kapeluszu w kształcie parasola z popękaną, białą-brązową skórką, na trzonku występuje pierścień; czubajka kania’: *jes podobny [grzyb] do sowy taki so^m ... ale to nie jes sowa ... taki biały duży kapelusze takie duże majo^m ... nie z... wszystkich nie znam ... (Pleszew); sowa ... jes też chuda ... ma chu-*

do^m noge znaczy sie ... jest ... duży kapelus ma ... blaszkowaty poc spodem ... jes taki szary ... (Wieczyn); 21.

SÓL – ‘biała, sypka przyprawa wykorzystywana w celach spożywczych lub do konserwowania żywności’: *zazwyczaj przechowywano je [=masło] w zimnych pomieszczeniach ... lub umieszczano także ... we wodzie z solo^m ... (Grodzisko); no jag już jes potym taki dojrzały [ser] to on tam postoi dwa czszy dni ... i tego ... no to go przesmażaż na ... na patelni ... i dajęż jajko ... i soli troche ... (Sośnica); dodajemy włoszczyzne ziele angielskie pieprz sól ... (Marszew); najpierw czeba gó [=ser] zakruszyć ... dodać trochę sody ... soli ... (Sośniczka); golonka musi być zapeklowana ... w soli ... poleżec ... troche żeby przeszła solo^m ... no i zaś sie dopiero jó^m gotuje ... (Sośnica); świeⁿconka ... [...] [to] baranek z masła ... pisanki ... szynka kielbasa ... chleb ... sól z pieprzym ... (Sośniczka); świⁿconka ... [...] [to] no właśnie te pisaneczki szyneczka kielbaska baranek z masła ... i co? ... [...] sól pieprz ... (Grodzisko); świeⁿconka ... [...] [to] masło szynka chleb kielbasa babka jajko ... później pieprz sól chrzan musztarda ... (Pleszew); pekluje sie czyli ... moczy sie w wodzie z solo^m i z przyprawami jak tam czosnek czy lubczyk i tak dalej ... (Lenartowice); receptura jes tak że bierze sie tam jakieś wiadro czy inne naczynie ... przegotowano^m wode ... i sypie sie po kolei sól i sie miesza i taki sposób domowy to był że tak długo sie dodaje tej soli aż ... jajko po prostu wypływa ... surowe jajko jak wypływa to znaczy że geⁿstoż już jez odpowiednia soli jes dosyć ... (Lenartowice); robiło sie dziure nożem [w tętnicy świni] ... potym sie ... miało sie uszykowanó^m miseczke ze solo^m ... i spuszczało sie do ty miseczki ... a jedna osoba czszepała ... żeby ... żeby nie tegó*

... *ale ze solo^m ...* (Tomice); *sypiesz pekło-sól ... dodajesz ... przyprawy ... czosnek ... tyn ... ziele angielskie pieprz ... i to peklujesz ... a soli tyle sypiesz żeby ... tam na ... żeby wypłynęły ... na jajko ... niktórzy robió^m na jajko ... wkładajó^m jajko ... tam ... w jakież naczynko i jak to jajko wypłynie ... to zalewajó^m szynke ...* (Tomice); *smażonka albo świeżonka czasu... no ... tak ... [...]* *smażone mie^oso ... zaraz po uboju świni kroi sie ... w kostke ... smaży i ... przyprawia sie soló^m ... i to jes wszystko ...* (Marszew); *i to sie gotuje z przyprawami ze solo^m z pieprzem ...* (Nowy Olesiec); *przyprawy sól pieprz ...* (Cieśle); *pieprz i sól ...* (Pleszew); (Broniszewice); (Jedlec); (Józefów).

SPACER > SPACER PO OGRÓDKU.

SPACERÓWKI – żart., ‘nogi kury razem z pazurami’: *drapichy ... albo spacerówki ...* (Witaszyce).

SPACER PO OGRÓDKU – przen., żart., ‘rodzaj gęstej zupy jarzynowej’: *spacer po ogródku ...* (Marszew).

SPADAĆ – ‘tu: lecieć na ziemię w wyniku utraty przytomności’: *świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿś głowy czyli za ryj ... wyprostowuje głowe ... przeważnie uderzenie siekiero^m ... po czym spada z nóg ...* (Lenartowice).

SPADZIOWY – ‘wytworzony ze spadzi’: [Miód] *akacjowy ... lipowy ... spadziowy ... rzepakowy ...* (Kotlin).

SPARAGOWY > FASOLKA SPARAGOWA.

SPARZCHŁY – ‘o jajku: zgniłe, nieprzydatne do spożycia’: [Jajko] *popsute ... sparz-*

chłe ... (Jarocin); [Sparzchłe] *czyli niedobre jajko ... zepsute jajko ...* (Kuczków); [Sparzchłe jajo to] [R1:] *zepsute jajo ... [...]* *śmierdzoⁿce takie ...* [R2:] *zbuki ...* [R1:] *nie ... zbuki to jes coś innego ... [...]* *zbuki to só^m jak kura usióⁿdzie na jajah i ... so^m te ...* [R2:] *niezarodne ... [...]* *komórki ...* [R1:] *i wtedy ono ... na to sie mówi zbuki a sparzchłe jaja to jes... [...]* *a ... sparzchłe jaja to jes stare jajo ... [...]* *takie jajo tam stare powiedzmy po ... miesióⁿcu półtora to już ... sparzchłe ...* (Dobrzyca).

SPASTERYZOWAĆ > PASTERYZOWAĆ.

SPEKLOWAĆ > PEKLOWAĆ.

SPEⁿD – ‘miejsce, w którym gromadzono zwierzęta, by nimi handlować’: *kiedyś sie to nazywał speⁿd ... [...]* *no na przykład ... w Dobrzycy jes tero Dino postawione gdzie kiedyś ... skupowali świnie wieⁿc ...* (Sośnica).

SPIERZAĆ SIE – ‘o kurach: tracić okresowo pierze’: *sie spierza ...* (Lenartowice).

SPINACZ – ‘to, co spina dwa brzegi czegoś’: *kroi sie karkówke w plastry ... rozbija ... nakłada farsz ... na przykład ogórek czy tam cebule boczek ... zwija sie spina ... specjalno^m spinaczem ...* (Marszew).

SPINAĆ – ‘łączyć dwa brzegi czegoś, przekuwając je’: *kroi sie karkówke w plastry ... rozbija ... nakłada farsz ... na przykład ogórek czy tam cebule boczek ... zwija sie spina ... specjalno^m spinaczem ...* (Marszew); *no roladki to ja rozwijam schabowe ... i ... wkładam tam farsz ... i zwijam ... spinam i so^m rolady ...* (Pleszew).

SPLEŚNIEĆ > PLEŚNIEĆ.

SPŁASZCZYĆ – ‘uczynić płaskim’: *no to ... zależy jak chcesz żeby był taki ... płaski no to czszeba go [=ser] przycisnóⁿdź jakimż naczyniem ... żeby on ... sie tak ... ładnie spłaszczył ... (Sośnica).*

SPRZEDAWAĆ – ‘odstępować coś przez właściciela za określoną sumę pieniędzy’: [Gospodarz świnie] *odwozi do rzeźni ... abo sprzedaje gdzieś ... na targu ... (Pleszew); (Tomice); (Witaszyce); jatka to jes takie ... świnie ... sprzedawajo^m ... który tam noge se złamie czy coż jes ... świnia po ... sprzedawana po tańszej cenie ... (Pleszew).*

SPUSZCZAĆ > PUSZCZAĆ 2.

SPUŚCIĆ – ‘dać ujść jakiemuś płynowi z miejsca, w którym się znajdował’: *podcina sie gardło ... i jak sie ... juszke spuści no to tak ... zwane zabicie świni ... (Kuczaków).*

SROWY, SUROWY – ‘o produkcie żywnościowym: niepoddany obróbce termicznej’: *goloki no ... kluski z ziemniaków ... [...] przyrzóⁿdzać cza ... srowe ziemniaki sie czsze ... na tartcej ... sie ... robi kluski i sie gotuje ... (Gizalki); [Szare kluchy] z ziemniaków surowych startych occedzonych ten ... (Pleszew); [Mleko po udojeniu jest] ciepłe i surowe ... (Grodzisko); bigos zazwyczaj przygotowuje się z kiszanej kapusty można dodać również kapuste surowo^m ... (Grodzisko); przed rozpoczⁿciem gotowana... nia mleko jes ... surowe ... (Broniszewice); nie ma takich potraw z surowych ziemniaków bo ziemniaki powinny być ugotowane ... (Sośniczka); szare kluchy to so^m z ziemniaków tyż tartych ... surowe tarte ziemniaki dorabia sie do tego ... troche moⁿki ... (Witaszyce); metka to jes kielbaska ... tako ... surowo wiⁿcy ... (Gizalki); [Metka] [R1:] *a! to taka regionalna kielbasa ¹ona nie**

jes parzona nic tylko weⁿdzona ... [R2:] surowa drobno mielona kielbasa ... (Pleszew); [Metka to] surowe mieⁿso mielone ... i doprawione ... (Marszew); (Jarocin); (Lenartowice); (Sośnica).

STADKO – zdr., ‘grupa hodowanych razem zwierząt jednego gatunku’: *stadko ... (Kuczaków).*

STARO PYRKA – ‘stary ziemniak, z którego wyrósł nowy krzak’: *staro pyrka ... (Kuczaków).*

STARY > STARO PYRKA.

STEⁿGNOⁿĆ SIE, STYⁿGNOⁿĆ SIE – ‘stwardnieć po utracie ciepła’: *galart ... [...] gotuje sie stóⁿpki świńskie ... z warzywami ... obiera sie ... w bardzo małej ilości wody ... i ... wkłada sie do lodówki czy tam do zimny ... do zimnego pomieszczenia żeby ... to sie steⁿgło ... i sie je ... (Sośnica); rozpuścili masło i co jeszczy tam? ... [...] cukier na patelni i tegó ... to razym zaś wymiszali ... i ... styⁿgło sie i [były domowe] cukierki ... (Pleszew); steⁿgła sie czyli tam ... zageⁿściła ... [...] no właśnie to żżelować ... w sensie takim ... (Lenartowice).*

STEⁿŻEĆ > (TEⁿŻEĆ).

STOPIĆ SIE > TOPIĆ SIE.

STOŻEK – ‘kształt o okrągłej lub podłużnej podstawie i szpiczastym wierzchołku’: *robiło sie stożek ... ziemniaków ... przykrywano słomó^m ... i zimió^m na to ... (Dobrzyca); czubek tego stożka to jes kalonka ... (Dobrzyca); (Józefów).*

STÓJ! – ‘komenda wydawana krowie, by się uspokoiła’: *stój stój! ... (Grodzisko).*

STÓPKA – pieszcz., ‘część nogi stykająca się z podłożem’: [Części mięsa świni to] *schab karkówka szynka łopatka ... boczek ... [..] żeberka ... boczek ... golonka ... [..] i stópki i głowizna ... to wszystko co pamiętam ...* (Pleszew); *galart ... [..] gotujemy goląki [!] stópki ... mogą być drapki ... od drobiu ...* (Pleszew); *potem golonki czyli golenie ... potem stópki czyli raciczki ...* (Lenartowice); [Części kury] *to szyjka ... skrzydelka ... kuper czyli tylnia część ... udo ... pierś pałka ... pazurki czyli ... [..] stópki ...* (Lenartowice); *galart ... [..] gotuje się stópki świńskie ... z warzywami ... obiera się ... w bardzo małej ilości wody ... i ... wkłada się do lodówki czy tam do zimny ... do zimnego pomieszczenia żeby ... to się steⁿgło ... i się je ...* (Sośnica).

STRASER – ‘jedna z odmian gołębi charakteryzująca się postawną sylwetką, szeroką piersią i plecami, posturą kury; Strasser’: *o! jes bardzo dużo [ras gołębi] ... go^om^b pocztowy ... straser pawik ...* (Lenartowice).

STRAWIĆ > TRAWIĆ.

STRO^NK – często w l. mn., ‘podłużna część niektórych roślin, w której są jej ziarna, pęka wzdłuż szwów’: *w stroⁿkach? ... po wylupaniu? ... fasola ... albo groszek ...* (Zielona Łąka).

STRUGAĆ – OSTRUGAĆ – ‘obierać warzywa lub owoce ze skórki’: *no to strużemy ziemniaczki i to jes strużyna inaczej ... nie? ...* (Nowy Olesiec); *co się odkrawa? ... no łupiny ... struże się ...* (Witaszyce); *przy starych [ziemniakach] jes ... strużesz a przy młodych skrobiesz ...* (Pleszew); *zupę mleczno^m z dyni można przyrzoⁿdzić ... dynie gotujemy ... najpiy^rw się struże późnij się rozdrabnia ...* (Marszew); [Ziemniaki] *nadawały się do spożycia można je*

było ... ostruga^dż ugotowa^dż albo podawa^cż zwierzeⁿtom ... (Broniszewice); *najpierw czszeba umyć ziemniaki ... ostrugać ...* (Pleszew); *najpierw się je [=ziemniaki] obiera ... struże się je ... ze strużyn ... później można gotować ...* (Broniszewice); *z gruszeg obieramy ... o... strużemy gruszki wybieram nasio... nasionka ...* (Sośnica).

STRUGANIE – ‘obieranie warzyw lub owoców ze skórki’: *struganie ziemniaków ...* (Broniszewice); [R1:] *przy starych [ziemniakach] struganie przy młodych to się ...* [R2:] *skrobie ...* (Pleszew); *no obieranie ziemniaków struganie ziemniaków ...* (Kuczków); *struganie obieranie ...* (Lenartowice); (Gizałki); (Jedlec).

STRUŻYNA – często w l. mn., ‘skórka warzywa lub owocu oddzielona od jego reszty’: *no to strużemy ziemniaczki i to jes strużyna inaczej ... nie? ...* (Nowy Olesiec); *najpierw się je [=ziemniaki] obiera ... struże się je ... ze strużyn ... później można gotować ...* (Broniszewice); *obierki strużyny ...* (Broniszewice); *łupiny strużyny ...* (Lenartowice); *strużyna ... albo obierka ...* (Pleszew); (Józefów); *strużyny ...* (Jedlec); (Kuczków); (Marszew); (Sośnica); (Tomice); (Zielona Łąka).

STRZYK, SZCZSZYK, SZCZYK – ‘wyrstek wymienia, z którego leci mleko’: *krowa ma szczyki ... przez które so^m dojone i czeba umiejeⁿtnie ... raz prawo^m raz lewo^m reⁿkó^m naciskać ... żeby mleko leciało ...* (Pleszew); *szczszyki ...* (Sośniczka); *sutki ... szczyki o!* ... (Grodzisko); *stryki ...* (Pleszew).

STUDNIA – ‘obudowany otwór wywiercony w ziemi, służący do wydobywania wody’: *jag nie było lodóweg no to ... to wkładali [mięso] do wody do do studni*

w jakiś w jakiś tej ... bańce takiej czy w jakimś wiadrze ... i do studni żeby to było tam się chłodziło ... (Pleszew).

STUDZIĆ – WYSTUDZIĆ – ‘powodować, że coś traci temperaturę’: *dobrze umyte ozo-ry wystudzone ... wkładano do bulionu ... (Marszew); so^m to tak zwane szagówki albo kopytka ... [...] gotuje się najpierw ziemniaki ... później dodaje się do tych ziemniaków jeżeli jag już ... się wystudzo^m ... (Broniszewice); gotuje się właśnie te nóżki ... ale doryć długo muszo^m się gotować żeby to mieⁿso było mieⁿkie ... z jakó^mś tam marchewko^m ... później się to kroi ... dodaje się warzywa ... zale... no ... zalewa się właśnie to^m wodo^m tym rosolem w której się gotowały można dodać trochę żelatyny do tego żeby to stwargło ... i w jakimż naczyniu można to zalać ... i wystudzić ... (Wieczyn); [Salceson] wkłada się w takie grube jelito ... i można przykryć to ... do ... studzi się ... późni można tam ... przykryć desk^m i przycisno^ć czymś żeby to do... miało ładny kształt taki płaski ... (Marszew).*

STWARDNIEĆ > (TWARDNIEĆ).

STWARDNO^Ć > (TWARDNO^Ć).

STWARGNO^Ć – ‘zastygnąć w galaretę’: *zalewa się właśnie to^m wodo^m tym rosolem w której się gotowały można dodać trochę żelatyny do tego żeby to stwargło ... i w jakimż naczyniu można to zalać ... i wystudzić ... (Wieczyn).*

STWÓR – ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: *no gadzina to może być każdy jeden ... opierzony stwór nazwany gadzinó^m ... (Kuczków).*

**STYGN^Ć – OSTYGN^Ć – WYSTY-
GNO^Ć – 1.** ‘tracić ciepło’: [Na kolacji wi-

*gilijnej była] najpierw zupa i potem to kto wybierał sobie co chciał no i karp bo karp był na ciepło wieⁿc żeby nie ostygł to každy ... zabierał się za ryby ... (Grodzisko); [Na kaszanke] czszeba gotować kasze ... w wiad... w naczyniu ... aż się zgyⁿstnie do odpowiedni^go momyntu ... i potym jag ostygnie dolać doprawić ... wlać tó^m krew ... od świni ... i ... nakładać w jelita ... (Jarocin); w swoim czasie bardzo lubiłam to mieⁿso ... wieⁿc tak ... rzeźnik ... ze swojej maszynki podkładał słoiki ... i to było zakreⁿcane ... i gotowane ... tag jak kompoty jak przetwo-ry ... w takim dużym garnku ... i później jag już ten garnek ... jak ten słoik wystygł to wtedy moja mama zanosila te ... słoiki do piwnicy i zimo^m przynosiła i było bardzo pyszne mieⁿska ... (Broniszewice); żeby nie ostygły [ziemniaki lub kasza] jag można ... na przykład jak się ... zaprasza gości a się ni[e] mo mało czasu ... to można ugotować wcześni ... owinó^ć kocym i pod pierzynie ... (Sośnica); żeby nie wystygły ... (Sośnica); [Na karpatkę] czszeba upiec ciasto ... z moⁿki i jajek ... jak ostygnie przekłada się je kremem budyniowym ... (Pleszew); 2. ‘stwardnieć po utracie ciepła’: *co to zna-czy styⁿgno^ć żeby ona ... bo óna bydzie taka ... lejoⁿca a jak styⁿgnie to jeszcze by-dzie sztywno ... (Pleszew); żeby styⁿgła ... (Pleszew).**

STYⁿGNO^Ć SIE > **STEⁿGNO^Ć SIE.**

SUM – ‘duża ryba z charakterystycznymi wąsami’: *sum to jes ... z dwiema woⁿsami ... podłużn ... taki ... (Gizalki); sum wiem że ma duże woⁿsy ... takie ... (Marszew); a sum to bardzo duża ryba może ... być ... i ma charakterystyczne woⁿsy ... (Pleszew); (Broniszewice).*

SUROWY > **SROWY.**

SURÓWKA – ‘potrawa z drobno pokrojonych warzyw’: [Na obiad je się] *zupe pyry ... surówke sos ... kompot ...* (Sośnica); (Jarocin); (Józefów).

SUTEK – ‘wyrostek wymienia, z którego leci mleko’: *sutki ... szczyki o!* ... (Grodzisko).

SWOI ROBOTY, SWOJEJ ROBOTY – ‘niekupny, wytworzony przez siebie’: *świeⁿ-conka ... [...]* [to] *jajka szynka kielbaska swojej roboty właśnie takie ze świnki swojej ...* (Pleszew); *korbol ... że wino ... że wino pewnie ze swoi roboty ...* (Broniszewice).

SWOJEJ ROBOTY > SWOI ROBOTY.

SWOJSKI – ‘niekupny, wytworzony przez siebie’: [Kolędników obdarowywano] *jajkami słodyczami ... weⁿdlino^m kielbaso^m tako^m swojsko^m ...* (Pleszew). > SWOJSKI ROBOTY.

SWOJSKI ROBOTY – ‘niekupny, wytworzony przez siebie’: *moja rodzina była doś duża ... i moja mamusia ... i ja potem też piekłam ... chleb na sześ bochenków chleba taki duży p... był piec ... i swojski roboty to wszysko ...* (Nowy Olesiec).

SWÓJ > SWOJEJ ROBOTY.

SYNECZKA, SZYNECZKA – pieszcz., ‘tylna część półtuszy wieprzowej, w okolicy łączenia grzbietu i tylnych kończyn; też: wędlina z tej części’: *żurek ... gotujesz ... wstawia sie wode ... bierze sie zakwas ... dodaje sie do tego sól ... i ... kielbaske można dać szyneczke ... boczku i sie zaprawia żurek ...* (Pleszew); *była kawalek szyneczki ...* (Pleszew); *świⁿconka ... [...]* [to] *no właśnie te pisaneczki szyneczka kielbaska baranek*

z masła ... i co? ... [...] *sól pieprz ...* (Grodzisko).

SYPAC – 1. DOSYPAC – POSYPAC – ZASYPAĆ – ‘dodawać substancji w postaci proszku lub niewielkich elementów’: *ser smażony ... czeba biały ser czeba zakruszyć ... można posypać solą ...* (Pleszew); *należało skruszyć ser biały ... posypać go delikatnie sodo^m ...* (Grodzisko); *szparagowo^m przeważnie sie robi lano^m kluseczk-albo można zasypać leciuteńko kaszko^m manno^m ...* (Pleszew); *kiedys dawno dawno tymu to tam wioⁿzali z tego ... no ... [...]* *z materiału ... wyⁿzolek ... i w środek tam cukru albo czegoś dosypali i tak dziecko ssalo ... no ...* (Witaszyce); [Jabłecznik to] [R1:] *ciasto i muz jabkowy i ... i co? ... [R2:] kruszonka ... posypane cukrem pudrem ...* (Pleszew); [Ciasto na chleb] *no zarobiao sie w kopońce ... moⁿke sie sypało ... mleko sie lało ... żur ... albo zakwas żurowy ...* (Józefów); *sypiesz peklosól ... dodajesz ... przyprawy ... czosnek ... tyn ... ziele angielskie pieprz ... i to peklujesz ...* (Tomice); (Nowy Olesiec); **2. – WSYPAĆ** – ‘sypać, umieścić coś w czymś’: *kopiec ... [...]* *wykopany ... i dziura jes wykopano i w to ziemniaki wsypane i późni ... jes tegó ...* (Pleszew); *przeważnie sie kopce robiły i sie przykrywało je ... no ... kopiec sie k... [ziemniaki się] sypało i sie wykladało słóm^m i o! ... kopiec ... tak sie ...* (Józefów); [W drugi dzień Bożego Narodzenia] *najpierw świeⁿcono owies później sie nim sypano ...* (Sośniczka).

SYR > SER.

SYRCE > SERCE.

SYRWATKA > SERWATKA.

SZABEL – ‘odmiana fasoli, której jadalne są całe strąki; fasolka szparagowa’: *szabel ...* (Pleszew).

SZABELEK – ‘odmiana fasoli, której jadalne są całe strąki; fasolka szparagowa’: *nie wim jag inaczej sie nazywa fasolka szparagowa ... [...] ano tak tak ... kiedyś tak sie mówiło ... to szabelek ...* (Witaszyce); (Jarcin); (Kotlin); (Lenartowice); (Marszew); (Pleszew); (Sośnica).

SZAGA > SZAGÓ^M PRZEZ OGRÓDEK.

SZAGÓ^M PRZEZ OGRÓDEK – przen., żart., ‘zupa wielowarzywna’: *ajntopf to jes tako zupa szagó^m przez ogródek wszystko co jes w ogródku ... gotuje sie w jednym garnku ...* (Sośnica).

SZARAK – ‘zwierzę wolno żyjące, na które się poluje, skacze i ma długie uszy; zając’: *zajó^c ... [...] i szarak ... i kicaj mówió^m i ...* (Tomice).

SZARE JAJA – ‘potrawa z jajek ugotowanych w koszulkach w wywarze warzywnym, który następnie barwiono karmelem i jako zupę lub sos podawano np. z tłuczonymi ziemniakami’: *szare jaja to só^m w sosie ... sar... szarym ... w szarym sosie który robi sie z karmelu ... cukier ... [...] pali sie ...* (Pleszew); *to só^m jajka rzucane na wywar z włoszczyzny ...* (Pleszew).

SZARY – ‘będący koloru popiołu’: *no cie szy sie ... gdacze ... a w ogóle kury które só^m w okresie ... noszenia jajek ... majo^m ładny czerwony grzebień ... a te które só^m spo... w spoczynku czyli ... przestały sie nieś to majo^m szary grzebień taki niepozorny ...* (Lenartowice); *szare [jajka] to só^m łod perliczki ...* (Józefów); *kozag ma tako^m noge ... chudą prostą ... jasno^m z takimi kreszczkami ... szarymi ... i na wierzchu jes czerwony ...* (Wieczyn); *francuskie kaczki só^m opierzone barwnie majo^m kolor ... szary ... fioletowy*

i ... zielony ... (Jedlec); *perliczka jes ... szara ... i średniej wielkości ...* (Kotlin); [Perliczka] *bardzo ... mocno krzyczy ... nieduże takie małe ... i mo ... takie szare ... szare piórka ... i takie ... białe kropeczki ...* (Tomice); *piołun jes to liście ... [...] wielkości czereśni ... liści czy czy ... wiśni ... z tym że rośnie przy ziemi jes to ziolo ... bardzo skuteczne leczniczo ... na żoloⁿdeg na jakieś tam powiedzmy zatrucia ... czy coś takiego ... na wierzku jes zielony ... poc spodym jes taki ... jasno szary meszek ...* (Dobrzyca); [Kuropatwa] *to jez małe szare ... ptoszek ...* (Tomice). > SZARE JAJA, SZARY BARSZCZ.

SZARY BARSZCZ – ‘zupa ze świńskich podrobów przygotowywana po świniobiciu’: [Szary barszcz to] *zupa z podrobów świńskich ... [...] po uboju świni ...* (Marszew).

SZATAN – ‘grzyb trujący’: *szatany ...* (Pleszew); ☞ 18.

SZATKOWAĆ – POSIATKOWAĆ, POSZATKOWAĆ – ZESZATKOWAĆ – ‘drobno krajać’: *można jo^m [=kapustę] posiatkować zmorzyć solo^m ... i jo^m ukisić w beczcze najlepszy ma smak ... de^mbowej ...* (Pleszew); *czszeba jo^m [=kapustę do kiszenia] zeszatkować ... i warstwami ... solidź i ubijać ...* (Pleszew); *szatkuje ... kapuste sie sza... jes taka szatkownica i sie ... no tak ... no szatkuje sie kroi tak sie po prostu to ... só^m tam noże i ... sie popycha to^m kapustke tak ... i szat[k]uje sie no ...* (Pleszew); *takie specjalna ... taka maszynka była ... i za pomoco^m ... wkładało sie główke kapusty i ... korbko^m sie kreⁿciło ... i to tak sie ładnie poszatkowało rozdrobniło sie ... może bydź nawet zwykły nóż jak ktoź nie ma to nożem można poszatkować kapuste ... albo za pomoco^m ... specjalnej tarki ...* (Broniszewice); *no najpierw czszeba jo^m po-*

szatkować ... drobno ... i ucisno^hć mocno w beczcze można przekładać ... to^m kapuste ... na przykład marchewko^m ... (Marszew); kapuste poszatkować ... (Pleszew); kapuste sie szatkuje ... (Gizałki); i sie szatkowało to^m kapuste ... (Broniszewice); czea jó^m [=kapustę] poszatkować ... posolić ... udeptać ... (Tomice).

SZATKOWANIE – ‘krojenie kapusty na drobno’: (Broniszewice); (Marszew); (Pleszew); (Witaszyce).

SZATKOWNICA > SATKOWNICA.

SZCZAW – ‘roślina o jadalnych, wydłużonych liściach i kwaśnym smaku’: [Na zupę szczawiową] zbieramy liście szczawiu ... zagotujemy wodę ... roz... rozgotowujemy zu... tyn szczaw ... dodajemy śmietane ... m^lożna dodać lane kluski ... (Sośnica); (Pleszew).

SZCZAWIOWY – ‘taki, któremu smak nadaje szczaw’: to była taka zupa ... kwaśne jaja ... ja wiem że mama gotowała ... [...] wrzuca sie ... na wodę z octem ... i sie gotuje ... i to mówio^m że to so^m kwaśne jajka ... można jeszcze zupę po... szczawiowo^m do tego ... (Pleszew); zupy szczawiowej nie gotowaam to nie wim ... (Sośnica).

SZCZECINA – ‘sztywne i twarde włosy świni’: szczecina raczej te ... (Nowa Wieś); (Broniszewice); (Marszew).

SZCZEPIOREK, SZCZYPIOREK – ‘nać cebuli’: no i troche szczypiorku czy tam cebulki ... (Cieśle); poznański gzik ... można przyzon... przyzro^hdzić ... na różny sposób ... z cebulką ... z koperkiem ... [...] ze szczypiorkiem ... (Pleszew); szczypiorek ... (Dobrzyca); [Na gzikę] czezeba zmielić twaróg

... dodać do niego pieprz sól śmietaną koper oraz szczypiorek ... i cebulę ... (Pleszew).

SZCZSZYK > STRZYK.

SZCZUPAK – ‘drapieźna ryba o spłaszczonym i wydłużonym kształcie ciała, ma wiele drobnych zębów’: szczupak? ... tyż jes podłużny ... i jes dłuższy i ... jes ... szczupak to sie żywi rybami ... (Gizałki); kojarzy mi sie z jakimś ... szczupakim ... szczupak to z takim czymś długim ... (Marszew); no szczupak to jes duża ryba ... [...] i ... długi taki pysk ... maje pyszczek ... i ... i ze^mby ... drobniutkie zo^mbki ma ... szczupak ... (Pleszew); (Broniszewice).

SZCZYK > SZCZSZYK.

SZCZYPIOR – ‘nać cebuli’: można dodać ... ziola ... można dodać koper można dodać szczypior lub pieprz i wtedy ... ten ser be^hdzie miał odpowiedni smag i aromat ... (Grodzisko); (Tomice).

SZCZYPIOREK > SZCZEPIOREK.

SZKAPA – przen., ‘człowiek bardzo chudy’: (Pleszew).

SZMALEC > SMALEC.

SZMATA – ‘kawałek materiału’: [R1:] no widzisz ... to tero tyn ... w pielusze ... takie szmaty ... jak to sie nazywo? ... [R2:] w takiej szmaczce ... ja nie wim ... szmatka ... pieluszka ... nie wim ... no były takie specjalne szmatki co moja babcia tam wlewała i wisiał ten ser ... i od... odkapywał ... z tej serwatki ... (Pleszew).

SZMATECZKA – zdr., ‘kawałek materiału’: jag już młoczsze rodzeństwo to miaam ...

to wiem że smoczka nie było ... była tylko taki ... moja mamusia tam robiła ... tak^m szmateczke wkładała troche cukru w to i to ja... i to było jako smoczek dla dziecka ... nie? ... ssało i usypiało przy tym ... (Nowy Olesiec).

SZMATKA – ‘kawałek materiału’: dawno tymu nie było smoczka tylko było ... w tym ... w jakimś ... z tym ... szmatce ... dawało się tam jakiś coś ... i dziecko sobie ssało to ... (Zielona Łąka); kiedyż używano do tego bodajże szmatek z lnu ... (Grodzisko); i robiło się ze szmatki zawijało się ... cukier w szmatke i dawało się dziecku do ssania ... (Marszew); [Naczynia myje się] gó^mbkó^m albo szmatkó^m ... (Józefów).

SZNUROWAĆ – ‘obwiązywać coś sznurkiem’: no wycina się mieⁿsiń [=szynkę] ... na ogół z tylniej nogi ... rozdziela się to ... tam so^m różne czeⁿści ... najsmaczniejsza jeź myszka tak zwana ... mieⁿsień ... [...] jeden z mieⁿśni ... tylnij kończyny ... i pekluje się czyli ... moczy się w wodzie z solo^m i z przyprawami jak tam czosnek czy lubczyk i tak dalej ... potem po peklowaniu się ... sznuruje weⁿdzi potem parzy w zależności od poczszęby ... i wyrób gotowy ... (Lenartowice).

SZOPA – ‘pomieszczenie na drewno lub węgiel’: to taka szopa była ... żeby tam był przelot żeby to drzewo ... miało ... mogło schnóⁿć ... i było takie w miare ... do palenia akurat ... wysuszone na tyle żeby można było palić w piecu ... (Nowy Olesiec); szopa ... (Marszew); (Pleszew).

SZOPKA – ‘pomieszczenie na węgiel lub drewno’: komórka albo piwnica ... szopka może być [na drewno] ... (Zielona Łąka); szopka ... (Pleszew).

SZPARAG – często w l. mn., ‘warzywo w postaci białych lub zielonych pędów’: szparagi ... (Jarocin); (Kotlin); (Kuczków); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice).

SZPARAGOWA – rzecz., ‘zupa, której smak nadają szparagi’: no i warzywno^m to zależy jakie tam warzywa ... zupe chcemy ... czy z kalafiorowo^m czy szparagowo^m ... (Pleszew); szparagowo^m przeważnie się robi lano^m kluseczk-albo można zasypać leciuteńko kaszko^m manno^m ... (Pleszew).

SZPARAGOWY > FASOLA SZPARAGOWA, FASOLKA SPARAGOWA.

SZPEK – ‘tłuszcz pod skórą świni wykorzystywany jako produkt spożywczy; słonina’: (Witaszyce).

SZPIKULEC – ‘ostro zakończony metalowy pręcik’: rolada ... [...] rozbija się mieⁿsko ... nakłada się ... kawałek boczkę ... weⁿdzzonego lub nieweⁿdzzonego ... kto jak woli ... ka... troszeczkę cebulki kawałek cebulki i kawałek ogóreczka ... i zwija się i ... zapina się na taki szpikulec ... (Pleszew).

SZPINAK – ‘warzywo o liściach ciemnozielonych i podłużnych’: [Naleśniki] z powidłami z serym ... ze szpinakim ... ze wszy skim ... jak kto ... lubi ... (Tomice).

SZPONDER – ‘rodzaj wołowiny, zazwyczaj z grzbietu za łopatką’: no rosół to ... bierzemy dobre mieⁿsko ... przede wszystkim skrzydełka od kurczaka ... łudka od kurczaka ... naste^mpnie kawałek ... biore zawsze szpondra od ... to jeś wołowina ... (Nowy Olesiec).

SZTYCH – ‘długość ostrza szpadla’: [Na kopiec] wykopywano ... miałki na jeden sztych dół ... (Dobrzyca).

SZTYL – ‘drewniana część narzędzi ręcznych trzymana w dłoni; trzonek’: *na sztylu był tyn ... nóż do ziemniaków [=buraków] i sie obcinało ...* (Dobrzyca); [Dziabka] *ma ... przeważnie czszy lub cztery ze^mby długie ... które so^m zagieⁿte pod koⁿtem prostym do ... do obsady ... która tam na sztylu jes obsadzona ...* (Lenartowice).

SZTYWNY – ‘mało giętki’: *co to znaczy styⁿgno^hć żeby ona ... bo óna bydzie taka ... lejoⁿca a jak styⁿgnie to jeszcze bydzie sztywno ...* (Pleszew).

SZUMOWANIE – ‘zbieranie szarej piany powstającej w czasie gotowania niektórych potraw’: *szumowanie to jes ... takim cedzakowo^m łyżko^m sie zbiera ...* (Nowy Olesiec); *szumowanie ...* (Marszew).

SZUMOWINA – często w l. mn., ‘szara piana powstająca w czasie gotowania niektórych potraw’: *zbieranie szumowin ...* (Nowa Wieś); *no to taka pianka to szumowiny ...* (Nowy Olesiec); *szumowiny ...* (Marszew); (Pleszew); (Witaszyce); (Zielona Łąka).

SZWAJCER – ‘pracownik gospodarstwa zajmujący się krowami’: [Szwajcer] *doił krowy ... i jak to mówiⁿ przyszykowały do do doinia i przede wszystkim były pod jego opieko^m ...* (Kuczków); *dojarka ale ale ... faceci to nadowali szwajcery ...* (Sośnica); [Szwajcer zajmował się] *dojeniem krów ...* (Dobrzyca); [Szwajcer zajmował się] *dojeniem mleka ...* (Józefów).

SZYJA – ‘część ciała, na której osadzona jest głowa’: *czarnina ... [...] rosół zacioⁿgany ... krwio^m kaczki ... [...] czea jó^m ugotować ... na warzywach ... z kaczki ... z skrzydełek ... kupra i szyi ...* (Dobrzyca); [Części kury to] *piersi ... nogi ... i skrzydeł-*

ka ... te drapcie só^m ... szyje ... (Gizałki); (Pleszew).

SZYJKA – ‘część ciała, na której osadzona jest głowa’: [Części kury] *to szyjka ... skrzydełka ... kuper czyli tylnia czeⁿs ... udo ... pierś pałka ... pazurki czyli ... [...] stópki ...* (Lenartowice); *niktórzy to brali ... [kuzrze] szyjki do ... tegó ... do zupy ... a zez... a w skóre na... robili ... nadziewali jakimś farszym ...* (Tomice).

SZYNECZKA > SYNECZKA.

SZYNKA – ‘tylna część półtuszy wieprzowej, w okolicy łączenia grzbietu i tylnych kończyn; też: wędlina z tej części’: [Części mięsa świni to] *schab karkówka szynka łopatka ... boczek ... [...] żeberka ... boczek ... golonka ... [...] i stópki i głowizna ... to wszystko co pamieⁿtam ...* (Pleszew); *łopatka z przedniej nogi ... szynka czyli kulka z tylnej nogi ...* (Lenartowice); *i potem sie dzieliło [tuszę wieprzową] ... kotlety ... szynka przednia szynka tylnia ...* (Nowy Olesiec); *rozbiór ... rozbiranie świni ... [...] to jes karkówka ... teraz ... karkówka ... teraz jes ... łopatka ... boczek ... żeberka ... schab ... golonka szynki ...* (Gizałki); *chabas? ... szynka ... mieⁿso ...* (Pleszew); *no szynki só^m uwyⁿdzone ... weⁿdzonki no ...* (Pleszew); *świeⁿconka ... [...] [to] masło szynka chleb kielbasa babka jajko ... później pieprz sól chrzan musztarda ...* (Pleszew); *świeⁿconka ... [...] [to] baranek z masła ... pisanki ... szynka kielbasa ...* (Sośniczka); *śniadanie wielkanocne ... [...] to jes żur może być ... jajko chleb ... szynka ...* (Pleszew); [Na śniadaniu wielkanocnym] *były to jajka głównie ... weⁿdliny różnego rodzaju ... żurek z biało^m kielbaso^m ... szynki ... różne ... sałatki ...* (Grodzisko); *receptura jes tak że bierze sie tam jakieś wiadro czy inne*

naczynie ... przegotowano^m wodę ... i sypie się po kolei sól i się miesza i taki sposób domowy to był że tak długo się dodaje tej soli aż ... jajko po prostu wypływa ... surowe jajko jak wypływa to znaczy że geⁿstoż już jest odpowiednia soli jest dosyć ... [...] potem się dodaje przyprawy jakie tam się lubi ... ziele angielskie ... lubczyk ... czy tam magi można dodać ... już takiego gotowego ... czosnek ... i ... w tym kilka dni powinna tam w zależności od wielkości szynki kawałek mieⁿsa ... powinno sobie tam leżakować ... po czym

właśnie się weⁿdzi ... (Lenartowice); i to peklujesz ... a soli tyle sypiesz żeby ... tam na ... żeby wypłynęły ... na jajko ... niektórzy robió^m na jajko ... wkładają^m jajko ... tam ... w jakież naczynko i jak to jajko wypłynie ... to zalewają^m szynkę ... (Tomice); szynkę ... pekluje w przyprawach ... i soli ... nastę^mpnie myje osusza i weⁿdzi ... (Kotlin); na przykład kawałek kiełbasy plaster szynki ... plaster żółtego sera czy ... ser biały ... to wszystko jest obkład ... (Marszew); (Broniszewice); (Jarocin); (Jedlec); (Kuczków); 34.

Ś

ŚCIERAĆ – 1. ‘naciskając, przesuwać po tarce i rozdrabniać coś na wiórki’: *gotuje się kałdony ... i ściera się ... dużo warzyw marchew pietruszke selere ...* (Jedlec); 2. ‘usuwać wierzchnią warstwę czegoś, przesuwać po niej z lekkim naciskiem’: *niktóre pisanki to só^m robióne ... gotujesz ... potym rysujesz wzorek woskiem ... i to wkłódosz do farby ... jak to już się zafarbuje ... to tam gdzie miaas wosk ... ścirosz to tym ... no ... chusteczkó^m higienicznó^m czy coź i zostaje taki wzór biały ... nie? ...* (Tomice).

ŚCINACZ – ‘ręczne narzędzie służące do obcinania liści buraków z prostokątnym ostrzem osadzonym na długim trzonku’: *ścinacz do buraków był ścinacz ...* (Józefów).

ŚCINAC – ‘oddzielać część nadziemną rośliny od reszty rosnącej w ziemi za pomocą ostrego narzędzia’: *wydaje mi się że wszystkie [grzyby] się jednakowo obcina się ... bez grzyb... ścina się ostrym nożym albo się ... wykryⁿca ...* (Sośnica).

ŚCIO^NGAĆ – ‘odprowadzać skądś ciecz; tu: oddzielać śmietanę od mleka’: [Śmietanę] *ścioⁿga się przez centrifuge ... to jest specjalne urzoⁿdzenie ... do którego ... wlewa się mleko i ono ... ma takie dwufazowe lej... lejki i się oddziela ...* (Pleszew).

ŚCIO^NGANIE – ‘odprowadzanie skądś cieczy’: *do ścioⁿgania mleka taka specjalna*

maszyna która właśnie oddziela śmietane ... (Grodzisko).

ŚCIO^NGNO^NĆ – ‘zebrać coś z powierzchni czegoś, np. śmietanę z mleka’: *ścioⁿgnoⁿć ...* (Broniszewice); (Cieśle).

ŚCIO^NGNO^NĆ SIE – ‘zmniejszyć swoją objętość’: *no i podgrzewać podgrzewać żeby tyń ser się ładnie tak ... skulił ... no skulił czy nie wiem ... [...] ścioⁿgnął się ...* (Pleszew); [Krew ze świni] *puszczano no ... celowano...to się w serce robiło się otworek ... dodawało się trochę do ... trochę goróⁿcej wody żeby się nie ... nie ścioⁿgła ...* (Jedlec).

ŚCIO^NĆ – ‘o mleku podkwaszonym: zgęstnieć w wyniku nagłego ogrzania’: *zetnię się ...* (Pleszew).

ŚLEDZIE W ŚMIETANIE, ŚLEDŹ W ŚMIETANIE – ‘zupa na mleku lub śmietanie, której smak nadają śledzie’: *ze śmietany i śledzi to jest ... śledzie w śmietanie ... [...] bierze się cebulke ... gotuje się je z wodó^m i octem to^m cebulke później dodaje się śmietane ... doprawia się do smaku i w to się wkłada śledzie ...* (Sośniczka); *no śledzie w śmietanie ... [...] śledzie i śmietane i ... i trochę cebulki ... i czy jabłuszka ... i już gotowe ...* (Grodzisko); *śledź w śmietanie czy tam ... [...] zależy jakie śledzie masz ... jag masz słone to musisz wymoczyć ... no i potym robisz taki ... sos ze ś... zalewosz śmie-*

tano^m i ... *troche cebulki ... doprowadzasz ...* (Sośnica); *śledzie w śmietanie ... [...]* *czea śledzie wymoczyć ... bo so^m bardzo słone ... późni pokroić ... no i dodać do śmietany ... jeszcze do smaku dodaje się pieprzu ... troszeczkę cukru troche octu cebulke krojono^m ... no i to jest takie to danie właśnie ...* (Pleszew); [Potrawy wigilijne to] *zupa z suszonych owoców ... karp smażony pierogi ... z kapusto^m i grzybami ... makielki ... śledź w śmietanie barszcz czerwony z uszkami ... i zawijany makowiec ...* (Marszew); [Postne dania na piątek to] *gzika ... śledź w śmietanie ...* (Sośniczka).

ŚLEDZIOWY > ZUPA ŚLEDZIOWA, ZUPKA ŚLEDZIOWA.

ŚLEDZIÓWKA – ‘zupa na mleku lub śmietanie, której smak nadają śledzie’: *śledziówka ... [...]* *śmietane ... najpierw cebule i pieprz i potem się zaś śmietane wlewa ... i kładzie się ten [=śledzie] ...* (Cieśle).

ŚLEDŹ – ‘ryba masowo odławiana dla mięsa, które można wędzić, konserwować lub marynować’: *jes to zupa śledziowa ... [...]* *wszystkie składniki łoⁿczymy i wkładamy do tego śledzie ... słone lub śledzie z octu ...* (Grodzisko); *no zupka śledziowa ... [...]* *śledzie i cebulka do tego ... śmietana ...* (Broniszewice); *zależy jakie śledzie masz ... jaę masz słone to musisz wymoczyć ...* (Sośnica); *czea śledzie wymoczyć ... bo so^m bardzo słone ...* (Pleszew); *nasty^mpnie podawano potrawy wigilijne ... [...]* *był to karp ... smażony ... naste^mpnie śledzie ...* (Grodzisko); *śledzie i karpie ... no i oczywiście te chudziutkie czyli mintaj miruna ... te najbardziej ... my lubimy ...* (Pleszew); [Postne dania na piątek to] *ryby ... śledzie ... ślepe ryby i gzika ...* (Pleszew); [Postne dania na piątek to] *śledź ... ziemniaki*

w mundurkach z gzikiym ... ryba ... (Le-nartowice). > ŚLEDZIE W ŚMIETANIE.

ŚLEPE RYBY – ‘postna zupa zawierająca włoszczyznę i przetarte ziemniaki, inne regionalne określenie – rzadkie pyrki’: *ślepe ryby ... tego to ni... w wodzie ... ślepe coś tak słyszaam ale nie nie wim ... dokładnie nie wiem jak się przygotowuje ...* (Pleszew); *ślepe ryby ... bo to tako wodni... wodzia... wodzianka ... wiysz? ... na tym ... nie? ... z zimniakami i tym i tylko jakimś tam zabielała właśnie tym zakwasem ...* (Witaszyce); [Ślepe ryby to] *zupa gotowana na samych warzywach i rozdrobnionych ziemniakach ... doprowadzana zasmażko^m ...* (Marszew); *ślepe ryby to jest postna żu... zupa ... gotuje się ... rozgotowuje się ziemniaki ... i zaklepuje moⁿko^m ... bez tłuszczu ...* (Sośnica); [Postne dania na piątek to] *ryby ... śledzie ... ślepe ryby i gzika ...* (Pleszew).

ŚLEPY > ŚLEPE RYBY.

ŚLIJSKI – ‘mający gładką powierzchnię’: *ma broⁿzowy kapeluz i jest śliski ... przez to nazywa się maślak ...* (Sośnica); [Maślak] [R1:] *no ten właśnie obslizgły ... i szerszy ten ...* [R2:] *ale nie ... nie ... broⁿzowy tyż ma łeb do góry ...* [R1:] *taki wywinieⁿty kapeluz ma bardziej ...* [R2:] *ta[k] jak ślimaki ... lepki śliski ...* (Pleszew); (Józefów); (Wieczyn).

ŚLIWECZKA – pieszcz., ‘owoc pokryty najczęściej fioletową skórką o słodkim, soczystym miąższu i dużej pestce’: *glubki to takie malutkie śliweczki ... takie okroⁿglutkie ... i też granatowe ...* (Marszew).

ŚLIWKA – 1. ‘owoc pokryty skórką z jedną, dużą (najczęściej spłaszczoną) pestką

w środku': [Do bigosu daje się] *kiszono^m kapuste ... grzyby kielbaskę boczek pomidory ... jeszcze śliwki suszone ...* (Pleszew); *babcia jeszcze [do czerniny] dawała śliwki ...* (Pleszew); *w środek [pączka] się wkłada ... powiedła ze śliwek albo ż dzikiej róży ...* (Pleszew); *głubki to śliwki takie małe ... głubki ... kiedyż mówili na to ...* (Witaszyce); [Suszy się] *śliwki jabłka gruszki ... to so^m najczeⁿściej takie owoce z których się później gotuje kompod na Wigilie ...* (Broniszewice); *smażydż można śliwki też jabłka bo przecież się robi konfitury ...* (Broniszewice); *marmolada to jes przetwór owocowy ... z przetartych owoców z dużo^m ilości^m cukru można je zrobić ... na przykład z śliwek ...* (Sońniczka); *powiedła to so^m ... ze śliwek ... przez... u... smażone śliwki z cukrem ...* (Sońnica); *z wiśni ... ze śliwek robili [nalewki] ...* (Józefów); [Odmiany] *śliwek? weⁿgierki so^m ... tero ... role... rynglody ... i teroz to jak to się nazywają^m jesce te te ... Jezus! śliwek to jes ... diabli wiedzo^m ile ...* [...] *mirabelki ...* (Gizałki); **2.** 'drzewo, na którym rosną te owoce': [Do wędzenia] *no tylko było twarde drzewo liściaste tak zwany ... tylko z... owocowe ... liściaste ale to też by... dobrze by było ... grusza bo ona miaa taki ładny kolor weⁿdzenia ... śliwka no ... z takich drzew ...* (Nowy Olesiec).

SŁOŃSKI > GOŁOMB SŁOŃSKI.

ŚMIERDZIEĆ – 'nieprzyjemnie pachnieć': *zbuk ...* [...] *jak ... długo mosz ... leży ... nie? ... to się popsuje i śmierdzi ...* (Tomice); *to była tako ... zupa ... jak się gotowało kiszka i kiszki ... pyⁿkły ... to to się zbirało ... i ... i ... jakoś tam mama tam zaklepywała ... i to jedlim ... bardzo śmierdziało kiszko^m ...* (Tomice); [Sparzchłe jajo to] [R1:] *zepsute jajo ...* [...] *śmierdzoⁿce takie ...* [R2:] *zbuki ...* [R1:] *nie ... zbuki to jes coś inne-*

go ... [...] *zbuki to so^m jak kura usioⁿdzie na jajah i ... so^m te ...* [R2:] *niezarodne ...* [...] *komórki ...* [R1:] *i wtedy ono ... na to się mówi zbuki a sparzchłe jajo to jes...* (Do-brzyca); *piołun ... taki ... niebie... niebieski i ... i zapah niemiły ... śmierdzoⁿcy taki mo ...* (Józefów).

ŚMIETANA – 'gęsty płyn otrzymany z mleka, o różnej zawartości tłuszczu': *do scioⁿgania mleka taka specjalna maszyna która właśnie oddziela śmietane ...* (Grodzisko); [Dobre mleko poznaje się] [R1:] *po zawartości tłuszczu ...* [R2:] *smaku ...* [R1:] *śmietane ... czyli śmietane że ... czy ma ... śmietanke ... jag najwieⁿcy śmietanki żeby miało ...* (Grodzisko); *no dawniej była taka maszyna ... wlewało się tam mleko i kreⁿciło się korbko^m ... i wylatywała osobno śmietana osobno mleko ...* (Sońniczka); *ze śmietany i śledzi to jes ... śledzie w śmietanie ...* (Sońniczka); *śmietana ... to czea przez cynterfuge ... bo to kiedyś było cynterfuge się miało i się ... te mleko kryⁿciło ...* (Cieśle); [Mleko] *musi postać ... i wtedy przez sokowirówkę [=wirówkę] robili kiedyś ... tako^m specjalno^m właśnie żeby ... oddzielić ... mleko od śmietany ...* (Broniszewice); *jak stoi to się ustoi śmietana na ... na wierzch musi się ustoc ... albo ... wirówka i ... wirówki to ... się kryⁿciło wirówko^m ... i śmietana leciała w jedno naczynie a mleko w drugie ...* (Sońnica); *i można jo^m [=śmietanę] ubić ... na przykład do placka ... na dziecinny deser ...* (Pleszew); *moja babcia robiła masło ... w taki sposób że ... ona zbierała ... z mleka najpierw śmietane ... jag uzbierała jako^mś tam ilość tej śmietany to wtedy ... przelewała to do ... specjalnej takiej kany ... i ubijała takim ubijakiem ... tak długo ubijała ... aż się wytworzyło masło ...* (Broniszewice); *czea śledzie wymoczyć ... bo so^m bardzo słone ... późni pokroić ... no i dodać do śmie-*

tany ... (Pleszew); *sałatke można ugotować brokuła połączyć go ma... tarto^m bułko^m ... lub bito^m śmietano^m ... (Jedlec); zupa owocowa to ... kiedyś to tak zupy owocowe czy... sie gotowało zacioⁿgało sie śmietano^m i ... z makaronem ... z czym kto lubioł ... (Józefów); ubijało sie śmietane w kierzyncie ... (Marszew); zaklepkę no to ... bierziesz trochę ty śmietany z wodo^m czy z czymś i z moⁿ-ko^m i zakleja... zaklep... zalewasz ... (Sośnica); biały barsz najłepi sie robi na ... na tyn ... na nóżkach świńskich ... no gotujeż i zaklepujesz ... tyn ... dodajesz ... czosnek ... te ... wszystkie warzywka i czosnek i majeranek ... i zaklepujesz śmietano^m ... (Tomice); pływde ... [...] z cukrem ze śmietano^m i ... (Sośnica); śmietano^m ukwaszono^m ... (Jarocin). > KWAŚNA ŚMIETANA, SŁODKA ŚMIETANA, ŚLEDZIE W ŚMIETANIE.*

ŚMIETANKA – ‘gęsty płyn otrzymywany z mleka, o różnej zawartości tłuszczu’: [Dobre mleko poznaje się] [R1:] *po zawartości tłuszczu ... [R2:] smaku ... [R1:] śmietane ... czyli śmietane że ... czy ma ... śmietanke ... jag najwieⁿcy śmietanki żeby miało ... (Grodzisko); z mleka świeżego śmietanka jest ... (Grodzisko); śledź cebulka i śmietanka ... przyprawy ... (Pleszew); poznański gzik ... można przyzon... przyzoⁿdzić ... na różny sposób ... z cebulką ... z koperkiem ... [...] ze szczypiorkiem ... śmietanki można ... (Pleszew); placki ziemniaczane ... to przyzoⁿdza sie w ten sposób że ... trze sie ziemniaki surowe ... dodajoⁿc jajko moⁿke i śmietanke ... (Grodzisko).*

ŚMIETANKOWY – ‘zrobiony ze śmietanki’: śmietankowy ... (Grodzisko); (Pleszew).

ŚMIGŁO – często w l. mn. ‘deseczki zbite na krzyż w kierzyncie kręconej na korbkę’: *jes kilka wersji ... kierzynek ... my mieli ta-*

ko^m kreⁿcono^m ... no takie śmigła były ... ale były też ... taki ubijak ... (Sośnica).

ŚWIEⁿTOJANKA – ‘niewielkie czarne, czerwone lub białe owoce zebrane w grona (porzeczki); też: krzew, na którym rosną te owoce’: *świeⁿtojanki inaczej porzeczki czarne czerwone ... (Sośnica); (Pleszew).*

ŚWIEŻONKA – 1. ‘potrawa z mięsa świeżo ubitej świni’: *smażonka albo świeżonka czasu... no ... tak ... [...] smażone mieⁿso ... zaraz po uboju świni kroi sie ... w kostkę ... smaży i ... przyprawia sie soló^m ... i to jes wszystko ... (Marszew); (Pleszew); 2. ‘wyroby świeżo przygotowane po świniozbiciu’: *no i świeżonka to jes właśnie ... to so^m ... te wszystkie ... to so^m kielbaski ... kiszki ... salceson ... szynka ... to so^m te wszystkie wyroby które sie ... uzyskiwało ... tego świniozbicia ... (Broniszewice).**

ŚWIEŻOŚĆ – ‘o jedzeniu: nadawanie się do spożycia’: [Smak sera zależy] *od świeżości mleka ... i małej zak... kwasowości ... (Pleszew).*

ŚWIEŻY, ŚWIŻY – 1. ‘nadający się do spożycia’: *kryⁿci sie jajkim jak sie pryⁿdko obroco to jes świeże ... (Gizalki); po dojeniu no to na pewno ono [=mleko] jes świeże ... (Sośnica); z mleka świeżego śmietanka jest ... (Grodzisko); mleko po udojeniu jes świeże ... (Pleszew); [Mleko po udojeniu jest] świeże i słodkie ... (Sośniczka); kładzie sie do wody ... jeżeli jajko sie podniesie do góry ... w wodzie ... to znaczy że jez nieświeże ... (Pleszew); sie okryⁿca jajkiem i jeżeli jajko sie ... okryⁿca to jes świeże a jeżeli stanie no to jes ... stare albo sie ... na wode kładzie ... i jeżeli jajko będzie ... stare to wypłynie a jak bydzie ... świeże to ... bydzie na dnie ... (Kuczków); (Cieśle); 2. ‘nie konserwowy,*

nie przetwarzany': z białej kapusty świeżej jest ... parzybroda ... a z kiszzonej kapuśniak ... (Sośnica); jak zimo^m to były kompoty ... w słoikah i sie otwierało ... i gotowało sie zupe owocowó^m ... a latym to ze świeżych owoców ... (Nowy Olesiec); gotowaliśmy też mieⁿso ... i wkładało sie świeże mieⁿso w słoiki ... i sie gotowało po dwie do czszech godzin ... (Nowy Olesiec); zupke ze świeżej kapusty jes bardzo dobra i zdrowa ... czeba jo^m pokroić sparzyć ... i zgotować ... zrobić zasmażke ... dodać ... maselka ... śmietanki sól trochę cukru do smaku ... (Pleszew); [Parzybroda] to jes taki kapuśniak ze świeżej kapusty ... z różnych warzyw ... (Pleszew); moja mama robiła smażonke ... [...] świeże mieⁿsa kawałki ... z różnych tam czeⁿści na patelni i smażyła z cebulko^m ... i to była ta świeżonka smażonka ... (Pleszew); wieⁿc do kaszanki ... jes potrzebna ... świeża krew ze świni ... (Broniszewice).

ŚWINIA – 'zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma skórę pokrytą twardą szczecinią, głowę stożkowatą, pysk wydłużony, zakończony ryjem': uderza sie siekiró^m w łeb ... świni ... i potym sie ... w serce nożym ... żeby wypuścić ... juszke ... (Gizałki); świnię przede wszystkim czszeba wyprowadzić z chlewika ... po... uwióⁿ-zać jó^m za nogi żeby nie uciekła ... potym sie bierze ... jako na wsi to sie bierze i obłuchym sie o... ogłusza i potym dopiro ... jak to mówió^m ... pod... podcina sie gardło ... i jak sie ... juszke spuści no to tak ... zwane zabicie świni ... (Kuczków); świnię sie wyprowadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jó^m zabija ... późni ... skrobie jo^m ... po zabicu ... i wnyⁿczności wybebeszy ... tak sie kiedyż mówió ... dokładnie ... no i późni powieszają^m na takim specjalnym ... drabince takiej ... no i czyszczó^m ... tno^m na kawałki ... przerabiajo^m na wyroby ... (Pleszew); dla

mieⁿsa i słoniny to jes kro... świnia raczej ... (Zielona Łąka); patyk ... no ... w patyku ... to jes do świni ... (Pleszew); a te małe drobne ziemniaki sie potym odkładało na bo[k] osobno i gotowało albo dla kur ... jako pożywienie albo dla świń ... (Nowy Olesiec); [Szary barszcz to] zupa z podrobów świńskich ... [...] po uboju świni ... (Marszew); jedynie zlewki były i dla ... świni potem ... (Nowy Olesiec); zabijanie świnię? ... wioⁿże sie ... te ... te ... świnke za noge ... i uderzo sie ... te ... ogłuszó sie jo^m no i zaś podrzyno sie ... te ... nożym to serduszko ... (Jedlec); [Opłatki dawano] pieskom kotom ... ale też takim zwierzeⁿtom gospodarskim ... koniom krowom i świniom ... [...] świnki i ... krowy ... dlatego że ... hoduje sie je po to żeby je później jeść ... że one so^m też jakimiś bratnimi duszami ... (Broniszewice); [Brzuchowina to] dolna czeⁿś ... mieⁿsa świni ... (Jedlec); [Jucha] to jes krew od świ... od świni ... (Jarocin); kiedyś sie to nazywał speⁿd ... [...] no na przykład ... w Dobrzycy jes tero Dino postawione gdzie kiedyś ... skupowali świnię wieⁿc ... (Sośnica); (Marszew); (Witaszyce); świńnia ... (Nowy Olesiec).

ŚWINIOBICIE – 'okres uboju świni i przygotowywania wyrobów z jej mięsa': świńniobicie to jes ... jes ... zabijanie świni na ... na na miyⁿso no ... na na wyroby tak żeby było ... do spoży... do spożywania ... nie? ... (Gizałki); [Świńniobicie to] zabijanie świni i robienie z niej ... wyrobów ... (Marszew); świńniobicie ... [...] to jez ubój świnki ... (Pleszew); świńniobicie jes to właśnie taki czas ... kiedy ... uznaje sie że brakuje ... kiedyś tak było ... że brakuje mieⁿsa ... czszeba ... skończyły sie zapasy ... i czszeba ... zabić świnię ... i najczeⁿściej było to ... na Wielkanoc ... albo też przed Bożym Narodzeniem czyli wtedy kiedy so^m ... u nas tak było ... wtedy kiedy so^m takie wielkie ... świeⁿta ...

to świniobicie polega na tym że ... polegało kiedyś ... polegało na tym że ... sprowadzało się rzeźnika ... tyn ... ten rzeźnik zabijał w domu zwierze ... ale to tak ... z ... u nas to było tak że z ojcem z moim ojcem ... i ... rodzice pilnowali żebyśmy my nie byli przy tym zabijaniu świni ... i bardzo dobrze ... (Broniszewice); sie odbywało to świniobicie to ... rzeźnik zabijał razem ... z moim ojcem ... mój ojciec pomagał ... w czymś tam ... w tym czym on mówił że ma pomóc ... i były przygotowania oczywiście mieliśmy specjalne ... takie miejsce wyznaczone ... dużo ... był taki duży kociołek z wodo^m ... bo tak rzeźnig nam ... nakazał ... tak że była gorⁿca woda ... były stoły ... też przygotowane ... płyty na kobyłkach ... i to był taki stół ... niejedyn bo tam chyba były czyszy stoły ... rzeźnik czasami przychodził ze swoim pomocnikiem żeby było szybcij ... a czasami sam ... (Broniszewice).

ŚWINKA – pieszcz., ‘zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma

skórę pokrytą szczecina i ryj; niekiedy tyłko o młodych osobnikach tego zwierzęcia: *patyk do świnka jes w patyku ... w takim ogrodzeniu w takim kojcu ... (Broniszewice); świniobicie ... [...] to jez ubój świnki ... (Pleszew); (Jedlec).*

ŚWIŃSKI – ‘pochodzący ze świni’: [Szary barszcz to] *zupa z podrobów świńskich ... [...] po uboju świni ... (Marszew); zimne nóżki lub galat ... [...] no ... nogi świńskie got... i można dać golonki gotuje sie w wywarze z warzyw ... i potem ... obiera sie zalewa oczyszczonym rosołem i chłodzi ... (Marszew); świński ogon ... do tego ... do galartu ... (Pleszew); wszystko sie wyrabia miesza i napycha sie ... w jelita ... świńskie ... czyli we flaki ... (Gizałki); biały barsz najlepi sie robi na ... na tyn ... na nóżkach świńskich ... (Tomice).*

ŚWIŻY > ŚWIEŻY.

T

TANI – ‘niewiele kosztujący’: *jatka to było tak zwane ... takie sklepy gdzie przywożono ... była tańsze mięⁿso bo było z takiego uboju koniecznego czyli tam ... jakieś zwierze chorowało ... (Lenartowice); no kiedyś ... było ... zamias ... co było tańsze miyⁿso to nie szło się do rzeźnika ino do jatki ... tam było tańsze jag na przykład ... świnia noge złamała to tam ... tegó ... było tańsze miyⁿso ... nie? ... (Tomice); jatka to jes takie ... świnie ... sprzedawajo^m ... który tam noge se złamie czy coś jes ... świnia po ... sprzedawana po tańszej cenie ... (Pleszew); na korbol ... to mówiono ... tanie wino ... rożcińczone wodo^m ... (Marszew). > TANIA JATKA.*

TANIA JATKA – ‘punkt sprzedaży mięsa gorszej jakości’: *jatka to było tak zwane ... takie sklepy gdzie przywożono ... była tańsze mięⁿso bo było z takiego uboju koniecznego czyli tam ... jakieś zwierze chorowało ... zachorowało czy jakoś tam nie rosło to takie uboje interwencyjne się robiło szybko się to rozbiarało i ... mięⁿso było troche tańsze mniej wartościowe ... na to mówili jatka lub tania jatka ... (Lenartowice).*

TARG – ‘miejsce kupna i sprzedaży towarów (pierwotnie niezadaszone lub składające się z osobnych stoisk)’: [Babcia] *zanim zawiezie na targ ... to owijała w liście ... w liście rabarberu ... żeby ono [=masło] miało chłodno ... (Grodzisko); [Gospodarz*

świnię] odwozi do rzeźni ... abo sprzedaje gdzieś ... na targu ... (Pleszew).

TARGOWISKO – ‘plac, na którym w wyznaczonych dniach odbywa się targ’: [Skup warzyw] *był ... w Pleszewie ... na targowisku ... w eskaerach ... (Sośniczka).*

TARKA – ‘przyrząd kuchenny służący do ścierania warzyw, owoców, sera itp.’: *na leży je [ziemniaki] zeczszedź na tarce ... (Pleszew); [Ziemniaki na placki] najpierw czszeba było je obrać ... a nastę^mpnie tarło się na tarce ... (Grodzisko); prze[cie]ż tam były różne i takie zwykłe ... tarki takie ... i takie kreⁿcane jakieś tam były też szatkownice ... szatkownica jakoś ... (Witaszyce); może bydź nawet zwykły nóż jak ktoś nie ma to nożem można poszatkować kapuste ... albo za pomoco^m ... specjalnej tarki ... (Broniszewice); (Gizałki); (Sośniczka).*

TARNINA – ‘owoc śliwy rosnący na ciernistych krzewach, ma granatowy kolor i cierpki smak’: *wydaje mi się że jes to tak zwana jagoda ... taka czarna ... tarnina ... (Kuczaków); 23.*

TARTKA – ‘przyrząd kuchenny służący do ścierania warzyw, owoców, sera itp.’: *zacierka to jes ... z moⁿki to się uciera tak ... na tartce ... (Pleszew); szare kluchy to só^m utarte ziemniaki ... i dodane moⁿka i po prostu się gotuje ... utarte ziemniaki na ... na tart-*

ce ... (Pleszew); [Zacierka] *no to jez moⁿka woda i jajko ... i potym to za... zrobisz takie ... twarde te ciasto ... i czyszysz na tartce ...* (Tomice); *tarło na tartce ...* (Sośniczka); *zeczszedź je [=ziemniaki] na tartce ...* (Grodzisko); *goloki no ... kluski z ziemniaków ... [...] przyrzódźać cza ... srowe ziemniaki sie czsze ... na tartcej ...* (Gizałki); *no to czsze-ba było zeczszedź na tartce i ...* (Sośnica); (Broniszewice); (Cieśle).

TASAK – ‘rodzaj noża z dużym ostrzem na krótkim trzonku służący do rąbania mięsa i odcinania twardych części’: *tasak ...* (Gizałki); (Marszew); (Pleszew).

TAS TAŚ! – 1. ‘odgłos wydawany, by przywołać gęsi’: *taś taś!* ... (Jedlec); 2. ‘odgłos wydawany, by przywołać kaczki’: *taś taś taś taś!* ... (Sośnica).

TATAR – ‘potrawa z siekanej lub mielonej wołowiny doprawiona najczęściej żółtkiem, pieprzem, cebulą, ogórkiem kiszonym itp.’: [Tradycyjne potrawy weselne to] *tatar ... bigos ... kaszanka ...* (Sośniczka).

TATARCZANY – ‘zrobiony z tatarki (tj. gryki)’: [Kasza] *tatarczana ...* (Pleszew).

TATERKA – ‘biało kwitnąca roślina uprawna, z ziaren której wytwarza się kaszę’: *no to jes roślina ... taka odmiana gryki ... taterka ...* (Lenartowice).

TEMPERATURA > TEMPERATURA POKOJOWA.

TEMPERATURA POKOJOWA – ‘temperatura, jaką większość ludzi preferuje, przebywając w budynkach (ok. 20°C)’: *no to twaróg musiał dojrzeć ... w temperaturze pokojowej [...] ...* (Pleszew).

TE^NTNICA – ‘naczynie krwionośne, które rozprowadza krew z serca do narządów ciała’: *świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle sie cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿś głowy czyli za ryj ... wyprostowuje głowe ... przeważnie uderzenie siekiero^m ... po czym spada z nóg ... podcinanie ... pod serce ... przecina sie teⁿtnice żeby sie wykrwawiła ...* (Lenartowice); *w teⁿtnice wkładajo^m nóż ... wbijajo^m ... i krew sie w... kładzie do jakiegoś tam wiaderka ...* (Pleszew).

(**TE^NŻEĆ** –) **STE^NŻEĆ** – ‘gęstnieć, twardnieć’: *proszek wysypujemy do goroⁿcej wody ... mieszam ... rozlewamy je do misecek ... i czekamy aż [galaretka] steⁿżeje ...* (Pleszew); *stężała ... czyli ... żeby była twarda ...* (Pleszew); *steⁿżała ...* (Sośniczka).

TETROWY – ‘zrobiony z tetry’: *należy go [=ser] wlać w takie naczynie jakie sie chce ... może to być sito ... a może to być ... specjalna chusta ... z pielu[chy] tetrowej ...* (Grodzisko); [Pielucha] *tetrowa najczeⁿściej tetrowa wtedy ona była take ... miała ... była bardzo miała zbity materiał że żadne ... prócha żadne jakież nieczystości nie przedostawały się do ... wiaderka do tego naczynia gdzie było mleko ...* (Pleszew).

TLUK – ‘pałka do ploszenia i napędzania ryb’: *tluk ... no jakiś ... pałka tluk ... no jakiś ... coś takiego ...* (Pleszew); *tluk ...* (Marszew).

TLUSTY – 1. ‘mający dużo tłuszczu’: *chabas to jes ... jakiś tłuszcz ... tłuste mieⁿso ...* (Pleszew); *no [mleko] jag jes białe ... intensywne białe ... i na wirzku jag jest ... takie żółty osad to znaczy że jes tłuste ...* (Broniszewice); [Masło robi się] *z dobrej śmietany ... z tłustej ...* (Cieśle); [Świeże masło zawijano] *w pergamin ponieważ masło jes bar-*

dzo tłuste i ... pergamin sie nie przyklejał ... (Pleszew); na przykład po kisz... to też była kiszcz[onka]... taka ... woda tłusta i ... ta ... i w tej ... i smakowa też była ... i na tym myśmy gotowali żurek ... (Nowy Olesiec); ostatki ... so^m że można ... można zjeż jeszcze przed ... te czter... przez czszydzieści dni beⁿdzie post ... i można zjeż jeszcze tłuste rzeczy a później już tak postnie ... raczej sie jada ... (Pleszew); 2. 'gruby, mający dużo mięsa': [Brojlery] so^m grube tłuste ... mało ruchliwe ... to so^m utuczone takie kurczaki specjalne ... (Lenartowice).

TLUSZCZ – 1. 'miękką warstwa substancji tworzącej się pod skórą zwierząt': *chabas to jes ... jakiś tłuszcz ... tłuste mieⁿso ... (Pleszew); okrasa ... [...] [to] słonina albo tłuszcz zwierzeⁿcy ... (Marszew); no okrasa to ... tłuszcz ... najczeⁿściej wykona... użyskany ze smażonego boczku albo ze smażonego sadła ... czy ze smażonej słoniny ... (Marszew); do kaszanki sie używa przeważnie mieⁿso z głowy ... gotuje sie potem sie obiera to wszystko z kości ... miele sie ... poza tym ... czeⁿś woⁿtroby można użyć ... czeⁿś ... osierdzie czyli tłuszcz ... z około ... okołojelitowy ... (Lenartowice); ślepe ryby to jes postna żu... zupa ... gotuje sie ... rozgotowuje sie ziemniaki ... i zaklepuje moⁿ-ko^m ... bez tłuszczu ... (Sośnica); [Okrasa to] tłuszcz ... to inaczy słonina ... (Sośnica); okrasa to jes właśnie taki ... tłuszcz słonina sadło ... coś takiego ... (Wieczyn); gotowało sie ... porcje miⁿsa nakładało ... w słoiki i zalewało goroⁿcym ... tłuszczem ... na przykład smalcym ... i zagotowywało sie w słoiki ... w słoikach ... (Marszew); mieⁿso w słoiki ... no moja mama piekła mieⁿso w tłuszczu kładła w słoiki zalewała to smalcem ... i tyń goroⁿcy smalec bardzo goroⁿcy po prostu ten słoik zamykał z tym mieⁿsem sam sie zamykał ... (Pleszew); 2. 'zbiorcze określenie*

różnych produktów spożywczych mających wysoką wartość kaloryczną': smażony ser najpierw czeba ... kilka dni poczszymać ... zgliwić ... dopiero później sie na tłuszczu ... smaży ... (Broniszewice); biały ser czeba najpierw ukisić ... jak sie ukisi po czszech dniach ... to sie przeważnie robi w ciepłe dni ... ón musi mieć ciepło ... ukiszony na troszke na ... na tłuszczu i on sie rozpuszcza ... (Grodzisko); naleśnig jez z moⁿki ... [...] mleko ... dodaje sie troche cukru do smaku ... jajko ... [...] i na rozgrzany tłuszcz ... placki sie robi ... rozlewa sie i ... i gotowe ... (Jarocin); uformować chruścig i włożydź na goroⁿcy tłuszcz ... tyle ... (Pleszew); należy ... przygotować odpowiednio^m ilość moⁿki nastę^mpnie rozczyn z drożdży jajka cukier ... tłuszcz ... wszystko wkładamy do miski ... (Grodzisko); plindze ... [...] sie smażyło na gło^mbokim tłuszczu a można je jeś z ... z tym cukrym ... z kwaśno^m śmietano^m ... (Sośniczka); poⁿczki zarabiamy drożdżowe ciasto ... po wyrośnięⁿciu ... kulamy ... okroⁿ-głe kuleczki no i wkładamy na ... rozgrzany gło^mboko tłuszcz ... (Broniszewice); kładzie sie na rozgrzany tłuszcz ... (Jarocin); jaki to jałowy? ... bez tłuszczu ... (Jedlec); snelka to jes ... no widzisz ... i teraz ... snelka to só^m ... dwa rodzaje ... albo ... mówili że nieraz smelke zalewali ... chleb ... zalewali goroⁿ-co^m wodo^m ... i troche dokładali tłuszczu ... (Sośnica); 3. 'wysokokaloryczna substancja w niektórych produktach żywnościowych': [Tłuszcz] osadza sie na powierzchni mleka ... (Pleszew); [Śmietanę] ścioⁿga sie przez centrifuge ... [...] wychodzi śmietana ... a to drugie mleko odtłuszczone ... o mniejszej zawartości ... tłuszczu ... każda krowa ma inny zawartość tłuszczu i inny smak ... (Pleszew); [Dobre mleko poznaje się] [R1:] po zawartości tłuszczu ... [R2:] smaku ... [R1:] śmietane ... czyli śmietane że ... czy ma ... śmietanke ... jag najwieⁿcy

śmietanki żeby miało ... (Grodzisko); po zawartości tłuszczu ... (Sośnica); można ziemniaki gotować i ugniatadź razem z ... na przykład z kwaśnym mlekiem czy ... dodawać skwarki smażone z tłuszczem i cebulo^m ... (Lenartowice).

TŁUŚCIOCH – ‘człowiek otyły’: *tłuscioch grubas ... (Lenartowice).*

TŁUŚCIUTKI – ekspres., ‘mający dużo tłuszczu’: *jag odgania [się świnię]? ... no to tak delikatnie żeby ... bo one só^m już takie tłusciutki i duże ... to delikatnie żeby ... przeszły do koryta czy tam wyszły z chlewa na chwile jak sie ... czyściło takie pomieszczenie gdzie one były ... (Nowy Olesiec).*

TOBÓLEK – ‘rozszerzona górna część przelęku ptaków umożliwiającą m.in. magazynowanie i częściowe przetrzymywanie pokarmu’: *tobolek ... toból mówili kiedyś ... (Gizałki).*

TOBÓŁ – ‘rozszerzona górna część przelęku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrzymywanie pokarmu’: *tobolek ... toból mówili kiedyś ... (Gizałki).*

TOŁPYGA – ‘ryba podobna do karpia, grzbiet ciemnoszary, brzuch srebrzysty, reszta łusek zielonoszara’: (Marszew).

TOPIĆ – PRZETOPIC – ‘sprawiać, by pod wpływem temperatury ciało stałe przeszło w stan płynny’: *kroi sie słonine i sie topi ... wytapia [się smalec] ... (Witaszyce); można je [=masło] było przetopić ... i zrobić takie masło jak teraz jes klarowane ... [...] no topione ... (Pleszew); szare kluchy to só^m utarte ziemniaki ... i dodane moⁿka i po prostu sie gotuje ... utarte ziemniaki na ... na tartce ... dodaje sie moⁿke ... no i sie go-*

tuje ... z czym można jeść? ... no ze słoninko^m z boczkem ... przetopionym ... (Pleszew); smalec ... kroi sie słonine w kosteczke i kładzie sie do rondla i ... i topi ... (Jedlec); (Kotlin). > SER TOPIONY.

TOPIĆ SIE – ROZTOPIĆ SIE – STOPIC SIE – ‘przechodzić ze stanu stałego w płynny’: *roztopi sie ... (Broniszewice); cukier sie topił broⁿzował i później sie na przykład ... wylewało to na talerz ... i tłuło na kawałki ... były gotowe cukierki ... (Lenartowice); (Grodzisko); stopi sie ... (Sośnica).*

TOPNIEĆ – ‘przechodzić ze stanu stałego w płynny’: *topnieje ... (Cieśle); (Sośnica).*

TOPOLA – ‘wysokie drzewo z sercowatymi liśćmi i kwiatami zebranymi w długie baze’: *no mosz wyⁿdzarke niktórzy mają^m postawione my ten... musisz wyⁿdzić zawsze dźrzewym ... liściastym ... owocowymi leszczyno^m ... to só^m najlepsze dżewa do ... wyⁿdzynia ... [...] no bo ... tyn ... sosna mo ... żywice ... nie? ... toby było niedobre ... nie? ... było gorzkie ... no ... żodnych topoli ani nic ... najlepsze so^m owocowe i leszczyna ... (Tomice).*

TOPOREK – ‘narzędzie podobne do siekiery, ale mniejsze od niej’: *siekiero^m lub toporkiem ... (Marszew).*

TORF – ‘rodzaj skały z roślin bagiennych, barwy brunatnej lub czarnej, wykorzystywanej jako opał’: *u naz nigdzie ja nie wiem żeby wyste^mpował ... torf ... tak naprawdę nigdy go nie widziałam ... (Pleszew); tam gdzie ja mieszkam nie było torfu ... (Nowy Olesiec).*

TRAWA – ‘gęsto występująca drobna roślinna w postaci cienkich, długich źdźbeł’: *kro-*

wa ... co robi? ... [...] żuje ... gryzie trawę ... (Grodzisko); pisanka kraszanka ... [...] no tam ... jeżeli na jednolity kolor sie chce ... to były różne sposoby na zielono ... to sie gotowało w trawie ... (Lenartowice); [Bycze jajo] jak wygłoⁿda to moze powiedziec ... jes podobny do pieczarek ... tylko że ... jak dojrzeje to sie robi cały czarny ... i z tego taka ... mówio^m że purchowa bo ... z niego taki czarny ... pył wylatuje ... [...] na trawach rosno^m ... (Dobrzyca).

TRAWIĆ – PRZETRAWIĆ – STRAWIĆ – ‘o organizmach żywych: wchłaniać substancje pokarmowe’: *bo trawi ... musi musi przetrawić ... (Pleszew); żeby dobrze strawiła ... (Pleszew).*

TROCINA – ‘wiór powstający przy cięciu drewna piłą’: *weⁿdzienie we wyⁿdzarni ... [...] [zależy] od odpowiednich ... trociny ... [...] dobrego drewna ... musi byđź liściaste drewno ... (Pleszew).*

TRUCIZNA – ‘substancja, która zakłóca prawidłowe działanie organizmu i może spowodować śmierć’: (Dobrzyca).

TRUJAK – ‘ogólne określenie grzyba trującego’: *no to grzyby trujoⁿce ... nazwa wielkopolska to trujaki ... (Marszew); trujaki ... (Broniszewice); (Pleszew); (Sośnica); (Wieczyn); (Witaszyce).*

TRUJO^NCY – ‘taki, który wywołuje chorobę lub śmierć’: *no nie wiem tak wybucha ... jak tam źle coś sie poukładało to [=drewno] nieraz taki wybuch był tego ... dymu ... też takie i to było takie ... troche trujoⁿce ... (Nowy Olesiec); no to grzyby trujoⁿce ... nazwa wielkopolska to trujaki ... (Marszew); (Broniszewice); (Józefów); (Pleszew); (Wieczyn).*

TRUSKAWKA – ‘słodki, czerwony owoc rosnący na małych krzaczkach’: [Poziomki to] [R1:] *malutkie takie czerwone ow[o]ce ... [R2:] zbliżone podobieństwem do ... truskawek ... (Dobrzyca); no marmolade można robić ... z różnych owoców typu truskawki ... czereśnie wiśnie ... (Lenartowice); konfitury to inaczej dżem ... można je zrobić z truskaweg lub z wiśni ... (Sośniczka).*

(TRYBOWAĆ –) WYTRYBOWAĆ – ‘usuwać kości z mięsa’: *piersi można wytrybowadź ... (Lenartowice).*

TRZEĆ > CZSZEĆ.

TRZYSTY > CZYSTY.

(TUCZYĆ –) UTUCZYĆ – ‘karmić zwierzęta w celu przyrostu u nich mięsa i tłuszczu’: [Brojlery] *so^m grube tłuste ... mało ruchliwe ... to so^m utuczone takie kurczaki specjalne ... (Lenartowice).*

TUSZA – ‘ubite zwierzę rzeźne po wstępnej obróbce’: *tusza ... świni cieⁿta ro^mbana na kawałki? ... ro^mbanka ... (Jedlec); 34.*

TUSZKA – zdr., ‘ubite zwierzę rzeźne po wstępnej obróbce’: *tuszka kury ... (Kuczków).*

TUTKA – ‘elastyczna, cienka rurka stanowiąca oś pióra, która zaczepiona jest w skórze ptaka; dutka’: *tutka ... obrośnięⁿta pierzem ... (Kotlin).*

(TWARDNIEĆ –) STWARDNIEĆ – ‘stawać się twardszym’: [Jak robiono domowe cukierki?] *karmelizowało sie cukier na patelni ... wylewało sie do naczynia metalowego ... a kiedy stwardniało łamało sie na kawałki ... (Pleszew);*

(**TWARDNOŚĆ** –) **STWARDNOŚĆ** – ‘sta-
wać się twardszym’: *stwardnoⁿć sie ...* (So-
śniczka).

TWARDY – ‘nieuginający się pod naci-
skiem’: [Do wędzenia] *no tylko było twar-
de drzewo liściaste tak zwany ... tylko z...
owocowe ... liściaste ale to też by... dobrze by
było ... grusza bo ona miaa taki ładny kolor
weⁿdzenia ... śliwka no ... z takich drzew
... (Nowy Olesiec); [Na makaron] *bierzesz
... te ... moⁿke ... wode jajka ... i zarobosz
... dosyć twarde takie ciasto i ... (Tomice);
kapuśniak ... no to znowu ... wywar wa-
rzywny sie ro... dokłada ... i ... kiszoną ka-
pus... najpirw musimy ugotować zimniaki
marchewke wszystkie warzywa ... na końcu
kiszoną kapuste bo ... żeby nie były warzywa
twarde ... (Sośnica); *gotowało sie mleko z ...
cukrym ... żeby masa była taka twardziejsza
... lub cukier przesmażało sie i ... wychodził
kar... taki mały ... karmel ... (Sośniczka);
[Kanoldy] *to takie twarde cukierki tyż takie
... mleczne ... mleczno-ka... mleczno-kawo-
we czy kakaowe ... (Witaszyce).****

TWAROŻEK – ‘produkt spożywczy otrzy-
mywany z mleka, który można kroić’: [Na
gzik] *no to sie bierze biały serek twarożek
... ugniata sie z ... przeważnie ze śmietano^m*

*słodko^m dodaje sie szczypiorek sól ... pieprz
... casem cebulke pokrojono^m drobno i goto-
we ... (Lenartowice).*

TWARÓG – ‘produkt spożywczy otrzy-
wany z mleka, który można kroić’: *ser albo
twaróg ... (Pleszew); no to twaróg musiał
dojrzeć ... w temperaturze pokojowej dopie-
ro jag miał taki charakterystyczny zapach ...
rozpuszczało sie go w ko^mpieli wodnej ... do-
dawało sie masło ... żótko ... koper ... i tak
powstawał ser smażony ... (Pleszew).*

TYLNI – ‘znajdujący się z tyłu’: [Świnię
dzieli się] *na schab ... na na ... tyl... przed-
nia tylnia noga ... tam golonka ... (Ple-
szew); i potem sie dzieliło [tuszę wieprzo-
wą] ... kotlety ... szynka przednia szynka
tylnia ... (Nowy Olesiec); szynki so^m na tyl-
niej ... na tylnich ... na zadnich nogach ...
(Jedlec); łopatka z przedniej nogi ... szynka
czyli kulka z tylnej nogi ... (Lenartowice);
szynki przy nogach tylnich tak zwana szyn-
ka ... (Kuczków).*

TYLNY – ‘znajdujący się z tyłu’: *później so^m
schaby ... też mieⁿdzy kreⁿgostupem a tyl-
no^m czeⁿścio^m ... z tyłu ... na tylnej czeⁿści
... (Pleszew).*

U

UBIĆ > UBIJAĆ.

UBIJACZKA – ‘ruchoma część kierzynki w postaci wałka zakończonego krążkiem’: [Kierzynka] *jes to naczynie drewniane ... wysokości może około pół metra ... przykryte ... przykrywko^m też drewniano^m ... i w środku znajduje się taka ... ubijaczka drewniana ... którą^m właśnie się ubija śmietane na masło ...* (Grodzisko).

UBIJAĆ – UBIĆ – 1. ‘poprzez uderzenie zmieniać masę płynną w gęstą’: *no bo jag ubijasz śmietane to się zrobi masło ...* (Grodzisko); *i w środku [kierzynki] znajduje się taka ... ubijaczka drewniana ... którą^m właśnie się ubija śmietane na masło ...* (Grodzisko); [Masło się] *urabia ... [...] bo tam w ty kierzynce s^m takie ... taki koowrotek że to ... żeby to ubijać to ... musiałyby być ... zaś się wycioⁿga i to się myje ...* (Cieśle); *wiem że to [=kierzynka] jest drewniana ... [...] na pewno z drzewa ... i ... i jest długi kołeg i się ubijało ...* (Broniszewice); *no i taki bijak ... pionowy wałek którym się ubijano ... ubijano [w kierzynce] masło ...* (Pleszew); *w takiej kierzynce to się nazywało ... [...] to się wlewało śmietane do tego i się ubijało ...* (Witaszyce); *ubijało się śmietane w kierzynce ...* (Marszew); *ubija ...* (Sośnica); (Sośniczka); *zbierało się z mleka śmietane ... i śmietane się ubijało ... i robiło się masło ...* (Wieczyn); **2.** ‘uderzeniami zmieniać białka jajek w pianę’: *z mieⁿsa czy biszkoptow^m? ...*

rolade? ... no to ubijamy jajka ... (Sośnica); **3.** ‘uderzając coś, ścisnąć, np. kapustę’: *no to już były sposoby takie babcine całkowicie że ... albo czeⁿż mieⁿsa się ... posegregowanego ponacierało solo^m ... ubijało w beczkach ...* (Nowy Olesiec); *kapuste poszatkować ... wkładać do beczki ... warstwe ... ubić ... jak ktoś chce z marchewk^m to jeszcze posypuje marchewke ... znowu warstwe kapusty i to znowu ubija i znowu warstwe marchewki ... jak kce z jabkami i mieszane to może jabłuszek włożyć ... i znowu ubijamy ... tak długo ubijamy ... oczywiście solimy ... tak długo ubijamy aż ... to^m kapuste wypłynie woda i zaleje to^m kapuste ... wtedy się kisi kapusta sama ...* (Pleszew); *czszeba jo^m [=kapustę do kiszenia] zesatkować ... i warstwami ... solidź i ubijać ...* (Pleszew); *ogórki kiszone ... też mog^m być w słoikach ... a dokładny opis? ... kisi się po prostu ... no ... zostawia się na ... ubija się ... w słoje ... czy tam w beczułki ... i się zostawia i to się ... zakisi ... jest kwaśna kapustka i kwaśne ogóreczki ... się wekuje ...* (Pleszew); *kapuste się szatkuje ... ubijo się m^ocno ... i soli się i ...* (Gizałki); **4.** ‘zabijając zwierzę w celu pozyskania mięsa’: *masarnia to jes właśnie zakład gdzie się ... wytwarza wyroby ... typu kielbasa kaszanka salceson ... [...] nie tylko ze świni ... no ze wszyskiego co się ubija no ... kielbase z indyka też można zrobić ... czy szynke ...* (Lenartowice); **5.** ‘uderzeniami rozplaszczając coś’: *tag jag jag na na kotlety schabowe i się ubije i zwijo ...* (Gizałki).

UBIJAK – 1. ‘ruchoma część kierzynki w postaci wałka zakończonego krążkiem’: *kierzynka to składała się z takich klepek drewna ... dół był ... dół to był ... była konew na wierzchu przykrywało się wierchnikiem ... i w środku był taki ubijak który nazywał się jaszczyk ... (Sośniczka); z czego się kierzynka? ... pewno z ubijaka i ... a to drugie ... to co tego to nie wim jak się nazywo ... (Pleszew); jes kilka wersji ... kierzynek ... my mieli tak^m kreⁿcono^m ... no takie śmigła były ... ale były też ... taki ubijak ... (Sośnica); moja babcia robiła masło ... w taki sposób że ... ona zbierała ... z mleka najpierw śmietane ... jag uzbierała jako^ms tam ilość tej śmietany to wtedy ... przelewała to do ... specjalnej takiej kany ... i ubijała takim ubijakiem ... tak długo ubijała ... aż się wytworzyło masło ... (Broniszewice); 2. ‘rodzaj stempla do ubijania, ugniatania’: *u naz nie było takiego czegoś że jedna osoba ... jak to po... we filmach jest ... nikt nie wchodził ... i nie deptał nogami ... tej ukiszzonej kapusty ... tylko ... takim specjalnym ubijakiem ... (Broniszewice).**

UBIJARKA – ‘ruchoma część kierzynki w postaci wałka zakończonego krążkiem’: *myśle że to przykrycie i ubijarka taka ... (Grodzisko).*

UBÓJ – ‘zabijanie zwierząt dla mięsa’: [Szary barszcz to] *zupa z podrobów świńskich ... [...] po uboju świni ... (Marszew); [Masarnia] no to jes ... zakład w którym ... jez ubój ... świń i w którym się wyrabia różne ... wyroby i ... i mieⁿsa ... dzieli się ... (Kuczków); jatka to było tak zwane ... takie sklepy gdzie przywożono ... była tańsze mieⁿso bo było z takiego uboju koniecznego czyli tam ... jakies zwierze chorowało ... zachorowało czy jakoś tam nie rosło to takie uboje interwencyjne się robiło szybko się to rozbierało i ... (Lenartowice); smažonka albo świeżonka*

czasa... no ... tak ... [...] smažone mieⁿso ... zaraz po uboju świni kroi się ... w kostke ... smaży i ... przyprawia się soló^m ... i to jes wszystko ... (Marszew); świńobicie ... [...] to jez ubój świnki ... (Pleszew).

UCHO – ‘część ciała, którą odbiera się dźwięki’: *a do salcesónu to ... czekej ... coś sło... z tegó ... z ryja ... uszy ... na sto procyn ... i łeb ... i się gotowało ... i obirały i to szło ... w te ... w salcesón ... (Tomice).*

UCINAĆ – ‘oddzielać przy pomocy ostrego narzędzia górną część rosnącej rośliny od części z korzeniem’: [Grzyby] *no normalnie wykryⁿcasz ... z tego ... z ziemi ... i kładziesz ... do koszyka ... [...] można ucinać też no ale ... (Witaszyce).*

UCIOⁿĆ SIE – ‘skaleczyć się czymś ostrym’: (Dobrzyca); (Pleszew).

UCISNOⁿĆ – ‘mocno ubić’: *no najpierw czszea jo^m poszatkować ... drobno ... i uciⁿnoⁿć mocno w becze można przekładać ... to^m kapuste ... na przykład marchewko^m ... (Marszew).*

UCZSZEĆ > CZSZEĆ

UCZSZYĆ > CZSZYĆ.

UDEPTAĆ > DEPTAĆ.

UDERZAĆ – ‘zadawać cios’: *zabijanie świń? ... wioⁿże się ... te ... te ... świnke za noge ... i uderzo się ... te ... ogłuszo się jo^m no i zaś podrzyno się ... te ... nożym to serduszko ... (Jedlec); ogłusza się świnię ... potym ... oguchym ... uderza się w głowe i ... poćcina się ... (Jarocin).*

UDKO > ¹UDKO.

UDO – ‘część nogi zwierzęcia powyżej kolana, wykorzystywana w celach spożywczych’: *schab to jes przy kryⁿgostłupie ... nie? ... na ty... potym boczki ... udo udziec ...* (Witaszyce); [Pałka] *no to jes ... nóżka ... poniżej uda ...* (Lenartowice); [Pałka to] *jedna czyⁿż nogi ... druga jez udo a ... i druga połówka jez udo ...* (Jarocin); (Gizałki).

UDOJENIE – ‘pozyskanie mleka od samic niektórych zwierząt, np. krowy’: *mleko po udojeniu jes świeże ...* (Pleszew).

UDÓJ – ‘ilość mleka pozyskana od jednej krowy (lub jednorazowo od kilku krow)’: *udój ...* (Grodzisko); (Pleszew); (Sośniczka).

UDZIEC – ‘przeznaczone do jedzenia udo dużego zwierzęcia’: *schab to jes przy kryⁿgostłupie ... nie? ... na ty... potym boczki ... udo udziec ...* (Witaszyce); [Na weselach jest] *przeważnie rosół ... no najróżniejsze te dania obiadowe takie te tradycyjne ... potem w nocy jes ... przeważnie barszczyk ... teraz jez modne udziec ... w nocy tort weselny ... o i takie różne inne prekoⁿski ...* (Lenartowice).

UFORMOWAĆ > FORMOWAĆ.

UGNIATAĆ – 1. ‘naciskając na coś z góry, mieszać i łączyć składniki lub drobniejsze części w całość’: *można ziemniaki gotować i ugniatadź razem z ... na przykład z kwaśnym mlekiem czy ... dodawać skwarki smażone z tłuszczem i cebulo^m ...* (Lenartowice); [Na makaron] *moⁿka jajka i ugniatasz i ... troche wody i ...* (Witaszyce); 2. ‘naciskając z góry, ubijając, czyniąc bardziej zwartym, usuwać powietrze’: *i te beczi to były ... drewniane tak fajnie wyczyszczone ... i tam sie u... ugniatalo to mieⁿso ...* (Nowy Olesiec); *czeba było formować to masło w zimnej wodzie ... ugniatano aby ... usu-*

nóⁿć też maślanka ... (Pleszew); 3. ‘ściskać, rozgniatać na miazgę’: *paruje sie w dużych ... takich zbiornikach ... [...] w parowniku tak zwanym ... i wtedy sie je tam ugniatą ...* (Pleszew).

UGNIĆ > (GNIĆ).

UGNIEŚĆ > GNIEŚĆ.

UGRILOWAĆ > (GRILOWAĆ).

UHAJTNO^NĆ – ‘przeciąć, odciąć coś czymś ostrym; ukroić’: *uhajtnoⁿć ... no coż ukroić ...* (Witaszyce).

UKISIĆ > KISIĆ.

UKROIĆ > KROIĆ.

UKWASIĆ > KWASIĆ.

UKWASZENIE – ‘doprowadzenie do fermentacji warzyw, mleka, śmietany’: [Smak sera] *zależy jak długo jez mleko ... przygotowane do ukwaszenia ... jak za mocno to bydzie za kwaśny ... czszeba po prostu to wyczuć ...* (Pleszew).

ULE^NGAŁKA, ULE^NGOŁKA – często w l. mn., ‘owoc polnej gruszy’: *uleⁿgałki ...* (Marszew); (Pleszew); (Sośnica); (Sośniczka); (Wieczyn); *uleⁿgołki ... uleⁿgałki no ...* (Witaszyce).

ULE^NGOŁKA > ULE^NGAŁKA.

ULEŻOŁKA – często w l. mn., ‘owoc polnej gruszy’: *uleżołki ... to só^m ... przy drodze mosz te ...* (Pleszew).

UPAROWAĆ > PAROWAĆ.

UPASIENIE – ‘utuczenie zwierząt hodowlanych’: [Po] *upasieniu* [świni] ... *no zabijojó^m ... albo sprzedaje ...* (Witaszyce).

UPYRCZYĆ > (PYRCZYĆ).

URÓ^MBAC > (RO^MBAC).

URZNO^NC – ‘oddzielić przy pomocy ostrego narzędzia górną część rosnącej rośliny od części z korzeniem’: *no chodzi sie i sie szuko grzybów ... i sie musi ... [...] przeważnie że wyrwać ... żeby ... albo urznoⁿc ...* (Józefów).

URZNO^NC > (RZNO^NC).

USIÓ^NŚĆ – ‘zacząć wysiadywać jajka, by wykluły się z nich pisklęta’: [Sparzchłe jajo to] [R1:] *zepsute jajo ... [...] śmierdzoⁿce takie ...* [R2:] *zbuki ...* [R1:] *nie ... zbuki to jes coś innego ... [...] zbuki to só^m jak kura usioⁿdzie na jajah i ... so^m te ...* [R2:] *niezarodne ... [...] komórki ...* (Dobrzyca).

USMAŻYĆ > SMAŻYĆ.

USPOKOIĆ SIE – ‘stać się spokojnym’: *jak sie gnało [krowy] to było ho! a żeby sie uspokoiła to nie wim ...* (Sośnica); *ja miałam takó^m krowke Zosie i tag mówiłam ... Zosia uspokój sie ... nasto^mp sie! ... jak chciałam krow... doić jó^m to ona tag mówiłam ... Zosia nasto^mp sie ...* (Pleszew).

USPOKÓJ SIE! – ‘komenda wydawana krowie, by się uspokoiła’: *no dalej czorno uspokój sie! ...* (Cieśle).

USTOĆ SIE – ‘o śmietanie: oddzielić się od mleka’: *jak stoi to sie ustoi śmietana na ... na wierch musi sie ustoc ... albo ... wirówka i ... wirówki to ... sie kryⁿciło wirówko^m ... i śmietana leciała w jedno naczynie a mleko w drugie ...* (Sośnica).

USYPYWAĆ – ‘sypiąc, tworzyć pryzmę, rząd czegoś’: *a kopiec tyż było wykopany też gdzieś ... gdzieś sześćdziesioⁿ siedymdziesioⁿ centymetrów ... i ... to sie usypawa... usypywało z ziemniaków i przykrywało potem na zime ...* (Nowy Olesiec).

UŚKA! – ‘komenda wydawana krowie, by się uspokoiła’: [R1:] *uuuśka uśka uśka ... puśka ... ciszka ...* [R2:] *różne nazwy ... każdy ma swójó^m ...* (Grodzisko).

UTUCZYĆ > (TUCZYĆ).

UWIO^NZAC > WIO^NZAC.

UWIO^NZAC > WIO^NZAC.

UWY^NDZIĆ > WE^NDZIĆ.

W

WARCHLAK – ‘odrośnięte młode od świ-
ni’: *maciora z warchlakami czy? ... [...]
z prosieⁿtami ...* (Pleszew).

WARSTWA – ‘pewna ilość jakiejś substan-
cji lub materiału tworząca płaszczyznę
o różnej grubości’: *czszeba jo^m [=kapustę
do kiszenia] zeszałkować ... i warstwami
... solidź i ubijać ...* (Pleszew); (Marszew);
*przygotowuje sie krem ucierany ... słodki ...
który sie nakłada na jedno^m warstwe przy-
krywa drugo^m no i gotowa karpotka ...* (Le-
nartowice).

WARTOŚCIOWY – ‘będący dobrej jakości’:
*jakiś zwierze chorowało ... zachorowało
czy jakoś tam nie rosło to takie uboje inter-
wencyjne sie robiło szybko sie to rozbięrało
i ... mieⁿso było troche tańsze mniej warto-
ściowe ... na to mówili jatka lub tania jatka
...* (Lenartowice).

WARZYWKO – pieszcz., ‘roślina, której
część (korzenie, liście, kwiatostany, owo-
ce) używane są jako pożywienie’: *biały
barsz najlepi sie robi na ... na tyn ... na
nózkach świńskich ... no gotujeż i zaklepu-
jesz ... tyn ... dodajesz ... czosnek ... te ...
wszystkie warzywka i czosneg i majeranek ...*
(Tomice); *najpierw do każdy każdej zupy
poczszębny jes wywar ... taki z kości mieⁿsa
... a potem ... jak do kapuśniaku wa-
rzywka i kapusta kwaszona ...* (Pleszew);
(Józefów).

WARZYWNIAK – ‘wydzielony teren prze-
znaczony na uprawę warzyw’: *warzywniak
...* (Kotlin).

WARZYWNIK – ‘wydzielony teren prze-
znaczony na uprawę warzyw’: (Dobrzyca);
(Jarocin); (Kuczków); (Lenartowice); (Ple-
szew); (Sośnica); (Tomice).

WARZYWNY – ‘zawierający warzywa’: *no
i warzywno^m to zależy jakie tam warzy-
wa ... zupe chcemy ... czy z kalafiorowo^m
czy szparagowo^m ...* (Pleszew); *tak zwana
zupa warzywna ...* (Kuczków); [Ajntopf to]
*przegło^d tygodnia warzywny ... wszystkie
warzywa z tygodnia pozbięrane ... wywar
i ugotowana zupa ...* (Pleszew); [Zalewajka]
*to taka warzywna zupa ... na wodzie ... to
takie warzywa tylko ... i no ...* (Witaszyce).

WARZYWO – ‘roślina, której część (korze-
nie, liście, kwiatostany, owoce) używane są
jako pożywienie’: [Ślepe ryby to] *zupa go-
towana na samych warzywach i rozdrobni-
onych ziemniakach ... doprawiana zasmażko^m
...* (Marszew); *gotuje sie kałdony ... i ścięra
sie ... dużo warzyw marchew pietruszke sele-
re ...* (Jedlec); *marchew pietruszka buraczki
... co bardzo dużo robie soku właśnie z tych
... z tych ... z tych warzyw ...* (Pleszew); *no
nie wiem może jag na warzywa[ch] to to ro-
sół a ...* (Witaszyce); *może to być golonka
gotowana w warzywach i w przyprawach ...
a może to być golonka podawana w piwie też*

... (Grodzisko); [Repeta] *no to to jes też taka ... tylko że takie jes ... geⁿsta zupa jes ... niy? ... tak dużo jes warzyw ... dużo tam ... wszyskiego jez na tym ziemniaki i wszystko ... ni? ...* (Witaszyce); [Ajntopf to] *przegloⁿd tygodnia warzywny ... wszystkie warzywa z tygodnia pozbierane ...* (Pleszew); [Skup warzyw w Pleszewie] *był ... na ulicy ... Ogrodowej ...* (Kuczków); [R1:] *w Pleszewie ...* [R2:] *na ulicy ...* [...] *Targowej ... była centrala ogrodnicza i skupowali ... warzywa owoce ...* (Dobrzyca); (Broniszewice); (Jarocin); (Józefów); (Kotlin); (Nowy Olesiec); (Sośnica); (Sośniczka); (Zielona Łąka).

WBIĆ – ‘rozbić skorupkę jajka, a płynną część wlać do naczynia’: *plince ...* [...] *no ... jajko sie ... wbije i ... moⁿke i ... troche ty ... śmietany i już sie robi ...* (Cieśle).

WBIJAĆ – ‘zagłębiać coś w czymś przez uderzenie’: *w teⁿtnice wkładajo^m nóż ... wbijajo^m ... i krew sie w... kładzie do jakiegoś tam wiaderka ...* (Pleszew).

WCHŁANIAĆ – ‘wsysać w siebie’: *kasza wchłania ... wodę ...* (Marszew).

WCZESNY – ‘o roślinach: prędko rosnący i szybko dojrzewający’: *pyry wczesne ...* (Pleszew).

WEGETA – ‘gotowa mieszanka przypraw sprzedawana w sklepach’: [Kapustę] *gotuje sie i ... dodaje sie masło ... wegete ... i pieprz ...* (Dobrzyca).

WEMIE, WYMIE, WYMIĘ – ‘narząd samic zawierający gruczoły mlekowe’: *wemie krowie ...* [...] *jes to tak zwane wymie krowie ...* (Grodzisko); *wymie ...* (Cieśle); (Sośnica); *wymię ...* (Sośniczka); *wymiona ...* (Broniszewice); (Pleszew).

WE^NDKA, WY^NDKA – ‘przyrząd do łowienia ryb składający się z długiego kija i żyłki’: *wykuwali ... duże ... takie przery^mble w lodzie ... i tam ... pod... sie wpuszczalo wyⁿdke i tam sie łowiło ...* (Gizałki); *weⁿdkó^m ...* (Gizałki); (Broniszewice); (Marszew); (Pleszew).

WE^NDLINA, WY^NDLINA – ‘wyrób z mięsa, zwykle wędzony’: [Kolędników obdarowywano] *jajkami słodyczami ... weⁿdli^m kielbaso^m tako^m swojsko^m ...* (Pleszew); *jes to świeⁿconka ...* [...] *tradycja to oczywiście jajka ... chleb ... weⁿdliny ... maselko ... babka mazurek ...* (Grodzisko); [Na śniadaniu wielkanocnym] *były to jajka głównie ... weⁿdliny różnego rodzaju ... żurek z biało^m kielbaso^m ... szynki ... różne ... sałatki ...* (Grodzisko); *na Tusty Czwartek to jes ta ... poⁿczki ... no i takie dania z weⁿdliny ... nie? ...* (Pleszew); *z weⁿdli^m ...* (Józefów); *do wyⁿdlin ...* (Kuczków).

WE^NDLINKA – pieszcz., ‘wyrób z mięsa, zwykle wędzony’: [R1:] *obkład? ...* [...] *no to co kładziem na kanapke i weⁿdlinki i pomidorki i ogórki i salate i ...* [R2:] *i pasztecik ...* (Pleszew).

WE^NDZARNIA, WY^NDZARNIA – ‘specjalne urządzenie przystosowane do wędzenia’: *szynki należy w solance przygotować wcześni w solance na ... dwa czszy dni ... potem ... do... wkłada sie do wyⁿdzarni ... i szynki gotowe ...* (Jarocin); *weⁿdzenie we wyⁿdzarni ...* [...] *[zależy] od odpowiednich ... trociny ...* [...] *dobrego drewna ... musi byđ liściaste drewno ...* (Pleszew); *weⁿdzarnia ...* (Broniszewice); (Marszew).

WE^NDZARKA, WY^NDZARKA – ‘specjalne urządzenie przystosowane do wędzenia’: *wiż albo były takie weⁿdzarki ... no takie*

weⁿdzarki albo abo ... w beczkach takie też ... wiesz ... na dole sie paliło tam sie wieszalo ... na tym i weⁿdziło ... zależy jakie kto miał ... warunki ... (Witaszyce); só^m murowane wyⁿdzarki w dómah i ... z beczki możesz tyż ... zrobidź nawet wyⁿdzó^m ... (Gizałki); no mosz wyⁿdzarke niktórzny majó^m postawiońne my ten... musisz wyⁿdzić zawsze dźrzewym ... liściastym ... owocowymi leszczynó^m ... to só^m najlepsze dźzewa do ... wyⁿdzynia ... (Tomice); weⁿdzarka to taki ... okroⁿgła jakby beczka ... na przykłađ z beczki po paliwie można to zrobic ... no ... (Marszew); najprościej to robiono [wędzarkę] z beczki metalowej ... nie może mieć ... ani dnia ani ... wierzchu ... bez dna bez wierzchu beczka ... z cegiel ... [...] było takie palenisko na ziemi normalnie stawiano i na to palenisko ... to^m beczke ... sie stawiało i na wierzku tó^m beczke sie przykrywało mokrym workiem ... żeby ten dym sie zaczczymywał w tej beczce i tak weⁿdzili ... moi dziadkowie przynajmniej ... (Pleszew); weⁿdzarka może być murowana może być ... z jakiegoś ... z blachy ... (Pleszew); weⁿdzarka ... u nas była bardzo prosta ... ponieważ była to blacha ... taka owinieⁿta w taki ... tako^m budke sie z tego robi... nie nie budke ... to ś... to była blacha ... albo taka rura szeroka ... tak że ... to było ... takie wygłoⁿdało jak taki walec ... i do góry sie kłađło ... podkłađało sie drewno ... jakieś tam ... ale ja nie pamieⁿtam jakie ... bo to ma ... znaczenie ... to drewno wpływa na smak ... tyj kiełbasy ... podpalało sie drewno robiło sie takie miniognisko i to sie jak to sama nazwa mówi weⁿdziło sie ... (Broniszewice); (Zielona Łąka).

WE^NDZENIE, WY^NDZENIE, WY^NDZYNIE

– ‘odymianie wędlin w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: taka komórka była ... zamknieⁿta ... aby tam troche co ... tyn dym i ... tym dymem sie wyⁿdziło to

take pomieszczenie zamknieⁿte tam było ... na dole palenisko ... i take delikatne weⁿdzenie ... (Nowy Olesiec); weⁿdzenie we wyⁿdzarni ... [...] [zależy] od odpowiednich ... trociny ... [...] dobrego drewna ... musi bydź liściaste drewno ... (Pleszew); nasolenie [mięsa] w beczkach ... albo wyⁿdzenie tyż ... (Witaszyce); to właśnie jes weⁿdzenie ... przeważnie sie to robi na ... drewnem owocowym ... (Lenartowice); no weⁿdzenie ... (Witaszyce); wyⁿdzenie ... (Broniszewice); (Jarocin); (Nowy Olesiec); (Pleszew); weⁿdzeniem ... (Marszew); wyⁿdzynie ... (Gizałki); (Pleszew); weⁿdzynie ... (Tomice).

WE^NDZONKA, WY^NDZONKA – ‘uwędzone

mięso wieprzowe’: no weⁿdzone mięso ... no weⁿdzonka no ... (Zielona Łąka); no szynki só^m uwyⁿdzone ... weⁿdzonki no ... (Pleszew); weⁿdzonka ... (Marszew); (Nowy Olesiec); (Witaszyce); no wyⁿdzonka ... (Pleszew).

WE^NGIEL, WY^NGIEL – ‘czarna lub brązo-

wa skała służąca do spalania np. w celu ogrzewania wnętrza: [R1:] my mamy elektryczno-gazowy ... no ale jeśli ktoż ma piec ... na opał taki drewno i weⁿgiel to [pali] i drewnem i weⁿgłem ... [R2:] no ... bo so^m takie piece jeszcze ... (Pleszew); (Witaszyce); to była taka ... komórka ... już na weⁿgiel ... (Nowy Olesiec); [Pali się] wyⁿgłym i dźzewym ... (Pleszew); we wiaderku [trzymano węgiel i drewno] albo w takim specjalnym ... jak to sie nazywało? ... bo ja taki piecz miałam w domu gdzie był taki weⁿgiel ... nie? ... no ... (Zielona Łąka); (Broniszewice); (Marszew). > DWUTLENEK WE^NGLA.

WE^NGIERKA, WY^NGIERKA – ‘odmiana

śliwki o ciemnofioletowej skórce i podłużnym kształcie’: [Odmiany] śliwek? weⁿgierki só^m ... tero ... role... ryngłody ... i teraz

to jak to sie nazywają^m jesce te te ... Jezus! śliwek to jes ... diabli wiedzó^m ile ... [...] mirabelki ... (Gizałki); wyⁿgierki ... cimne só^m czarne ... podłużne ... pestka odchodzi ... (Gizałki); (Marszew); wyⁿgierki ... [...] no so^m ciemne ... i nie so^m za duże mniejsze od damasyn ... (Pleszew); weⁿgierki czyli na powidła ... majo^m mało soku a dużo mioⁿż-szu ... (Broniszewice); (Witaszyce).

WE^NGLARKA, WY^NGLARKA – ‘pojemnik na węgiel, który można było przenosić’: wyⁿglarka była do na... to takie ... specjalne ... takie blaszane ... blaszane takie ... puszka tako blaszano ... blaszane ... z roⁿczką ... (Nowa Wieś); na płycie fajerki ... palenisko ... popielnik piekarnik ... wneⁿka na weⁿglarke ... (Marszew); weⁿglarka ... (Witaszyce).

WE^NGLOWY – ‘działający na węgiel’: w piecu weⁿgłowym to jez rusz ... (Nowa Wieś).

WE^NGORZ, WY^NGORZ – ‘ryba o podłużnym, obłym kształcie ciała, aktywna głównie nocą’: weⁿgorz to też chyba beⁿdzie jakiś taki ... długi cienki ... tak myślę ... taki podobny jak do żmii ... (Marszew); wyⁿgorz ... jak żmija takie takie coś ... podobne jes ... (Gizałki); o! weⁿgorz to jes bardzo długi ... i podobny po prostu do weⁿża ... (Pleszew); (Broniszewice).

WENTYLACJA – ‘system wywietrzników w kopcu’: robiono te wentylacje [w kopcu] to to chroniło od ... otwierano te wentylacje po prostu i ... odytkano bo to ze słomy był to sie odetkało ... (Dobrzyca).

WE^NDZIĆ, WY^NDZIĆ – UWY^NDZIĆ – ‘odymiać wędliny w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: no wycina sie mieⁿsiń [=szynkę] ... na ogół z tylniej

nogi ... rozdziela sie to ... tam so^m różne czeⁿści ... najsmaczniejsza jez myszka tak zwana ... mieⁿsięń ... [...] jeden z mieⁿśni ... tylnij kończyny ... i pekluje sie czyli ... mo-czy sie w wodzie z solo^m i z przyprawami jak tam czosnek czy lubczyk i tak dalej ... potem po peklowaniu sie ... sznuruje weⁿdzi potem parzy w zależności od poczszepy ... i wyrób gotowy ... (Lenartowice); no takie weⁿdzar-ki albo abo ... w beczech takie też ... wiesz ... na dole sie paliło tam sie wieszalo ... na tym i weⁿdziło ... zależy jakie kto miał ... warunki ... (Witaszyce); taka komórka była ... zamknieⁿta ... aby tam troche co ... tyn dym i ... tym dymem sie wyⁿdziło to takie pomieszczenie zamknieⁿte tam było ... na dole palenisko ... i takie delikatne weⁿdzenie ... (Nowy Olesiec); no szynki só^m uwyⁿdzo-ne ... weⁿdzonki no ... (Pleszew); no weⁿ-dzone mieⁿso ... no weⁿdzonka no ... (Zielona Łąka); miesza sie to wszystko czyli masuje a potem sie wypełnia ... w nim tym mieⁿsem flaki oczyszczone ... potem sie parzy weⁿdzi ... w zależności od poczszepy ... (Lenartowice); no można też było weⁿdzić na przykład ... mieⁿska i później suszydź i tak troszeczkę ... to przez jakiś czas ... było trwałe ... i tak samo kielbaske też sie weⁿdziło sie suszyło gdzieś tam w spiżarni zawieszalo sie ... do góry na strychu żeby wyschło ... że nie można ... nie mogło to być miejsce wilgotne ... bo by ... mogło spleśniedz ale ... chłodne miejsce ... (Broniszewice); mieⁿso inne to sie ... weⁿdziło ... i to weⁿdzone mieⁿso też sie wieszalo ... tam w tych chłodnych pomieszczeniach ... (Nowy Olesiec); to bierzesz [szynkę] peklujesz ... zalywosz ... robisz takó^m ... zalewe ... ze soló^m ... czoskiem ... niktórzy dowają^m ... ziele angielskie pieprz ... i tym zalewają^m na dwa czszy tygodnie ... i potym sie wyⁿdzi ... (Tomice); szynke sie wycina z zadniej kulki ... i jo^m sie pekluje i wyⁿdzi ... (Jedlec); [Na kielbasy] mieli

sie mieⁿso ... dodaje przyprawy ... wkłada we flaki ... i weⁿdzi ... (Kotlin); [Na żurek] gotuje sie ... mieⁿso przeważnie żeberka ... wyⁿdzony boczeg lub wyⁿdzone kości ... (Sośnica); (Pleszew); białó kielbase to si... normalnie sie robi tag jak tak^m ... tylko sie nie wyⁿdzi ... (Gizałki); i to jes biała kielbaska no to jo^m nie weⁿdzimy tylko jo^m parzymy ... (Pleszew); só^m murowane wyⁿdzarki w domah i ... z beccki możesz tyż ... zrobidź nawet wyⁿdzó^m ... (Gizałki); najprościej to robiono [wędzarkę] z beccki metalowej ... nie może mieć ... ani dnia ani ... wierzchu ... bez dna bez wierzchu beccka ... z cegieł ... [...] było takie palenisko na ziemi normalnie stawiano i na to palenisko ... to^m beccke ... sie stawiało i na wierzku to^m beccke sie przykrywało mokrym workiem ... żeby ten dym sie zaczszymywał w tej beccke i tak weⁿdzi-li ... moi dziadkowie przynajmniej ... [...] koniecznie ... wyschnieⁿte dżewo liściaste ... [...] bo jag mokre no to to bydzie sadza i ... takie tam ... niepoczebne złe rzeczy ... (Pleszew); peklowanie szynki ... nacieramy solo^m ... czosnkiem ... majerankiem ... potem wkładamy do garnka ... ocstawiamy do chłodu a najlepiej wstawić do lodówki ... tak ... i tam czymiemy jo^m przez dwa tygodnie ... naste^mpnie jo^m wycioⁿgamy ... myjemy ... osuszamy ... no i wyⁿdzimy ... (Kotlin).

WIALNIA – ‘maszyna do czyszczenia zboża’: (Sośnica); 36.

WIATRAK, WIATROK – ‘budynek ze skrzydłami napędzanymi siłą wiatru, w którym mieli się ziarno’: [Mąka powstaje w] wiatraku ... na młyńie ... (Jedlec); [Mąka powstaje] no w młyńie ... na wiatraku może być ... [...] w Pleszewie był młyn ... potym był młyn w Kwileniu ... a wiatraki były i w Tomicach ... i na Wronowie ... bo tyż tam ... mielili ... zboże ... nie? ... (Tomice); na

Stary Kazimierce młyn ... [...] wiatrak to był wiatrok ... a młyn to w Choczku był ... [...] bo tyż ... zboże melili wiatrokiem ... (Józefów).

WIATROK > WIATRAK.

WIDELKI – ‘narzędzie rolnicze składające się z drewnianego trzonka zakończonego metalowymi zębami’: jak widły zwykłe maj^om czsz cztery rogi a widelki dwa to gable maj^om osim ... (Dobrzyca).

WIDŁY – ‘narzędzie rolnicze składające się z drewnianego trzonka zakończonego metalowymi zębami’: gable ... do ziemniaków ... to znaczy sie ... można mówi... po polsku właściwie to to só^m widły tylko kulki na końcu maj^om ... nie so^m ostre ... nie? (Dobrzyca); przebrany jedyn jes w biały sukni ... za anioła ... za panne ... nie? ... za diabła ... za kominiarza ... z widłami jedyn tam właśnie ... (Cieśle).

WIECZNIK – ‘otwór wentylacyjny służący do wymiany powietrza’: słóme sie kładło na ziemniok ... i sie ziemio^m przykrywało ... i robiło zaś sie te wieczniki do ... (Józefów).

WIELOKWIATOWY – ‘wytworzony z wielu rodzajów kwiatów’: [Miód] lipowy gryczany ... wielokwiatowy ... (Witaszyce).

WIELOZIARNISTY – ‘o chlebie: zawierający ziarna np. dyni, słonecznika, sezamu, siemię lniane’: różny o różnych nazwach só^m chleby no ... wieloziaarniste i ... (Pleszew).

WIEⁿCIOREK – ‘cylicyryczna sieć do łowienia ryb o trzech obręczach i dwóch wejściach’: wieⁿciorek ... (Marszew).

WIEPRZOWINA – ‘mięso ze świni’: na gotowuje sie bulion z innego mieⁿsa ... na

przykład wołowiny czy tam wieprzowiny czy kurczaka ... (Lenartowice); wieprzowina ... (Broniszewice); (Marszew); (Nowy Olesiec); (Pleszew); (Witaszyce).

WIEPRZOWINKA – pieszcz., ‘mięso ze świni’: *mieⁿso ze świni ogólnie? ... [...] wieprzowinka ze świni ... (Zielona Łąka).*

WIEPRZOWY – ‘o mięsie: pochodzący ze świni’: [Chabas to] *miyⁿso wieprzowe ... (Witaszyce); [Na rosół] przygotowuje się kawałek mieⁿsa drobiowego na przykład albo wieprzowego [...] ... (Broniszewice); spageti ... to oni [wnuczęta] lubiej^m właśnie z ... mieⁿskiem mielonym wieprzowym ... tylko właśnie z piersi kurczaka kroje na małe kawałeczki ... i robie wtedy ... spageti ... (Pleszew); jes to galat ... [...] sporzoⁿ-dzano ... wywar ... z warzyw ... w którym gotowano nóżki pieprzowe ... wieprzowe ... (Marszew); [Kwaśne] aha ... no to jez akurat ... inaczej biały barszcz ... tak że to była ... we wielu domach jeszcze się to teraz gotuje ... to polega na tym że ... gotuje się z kości wieprzowych najczeⁿściej ... (Broniszewice); [Wątrobianka to] wyrób ze skórek wieprzowych woⁿtroby serc płuc nerek ... (Marszew); [Salceson robi się] z głowizny ... czszeba głowizne ... ugotować ... drobno pokroić ... oczywiście tam jes poczszony też kminek ... pieprz ... majeranek ... sól ... i ... wyrobione taka ... ciasto jak gdyby z tego ... z tych kawałkach wieⁿkszych ... [...] wymieszane ... i wkładane jes w żołoⁿdek ... wieprzowy ... (Pleszew).*

WIERZCHNIK – ‘część kierzynki przykrywająca ją od góry’: *kierzynka to składała się z takich klepek drewna ... dół był ... dół to był ... była konew na wierzchu przykrywało się wierzchnikiem ... i w środku był taki ubijak który nazywał się jaszczyk ... (Sośniczka).*

WIERZGAĆ – ‘o zwierzęciu: wyrzucać do tyłu tylne nogi’: *wierzga ... (Pleszew).*

WIESZAĆ – ‘umocowywać coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: *no takie weⁿdzarki albo abo ... w beczkach takie też ... wiesz ... na dole się paliło tam się wieszalo ... na tym i weⁿdziło ... (Witaszyce); no płuca świni to się płukało w zimnej wodzie i wieś... wieszalo się żeby trochę obsioⁿkły ... a potem wkładało się i gotowało ... (Nowy Olesiec).*

WIKLINOWY – ‘zrobiony z wikliny’: [Orzechy przez zimę przechowywano] *w wiklinowych koszach ... na strychach ... (Marszew); w koszyczku wiklinowym ... (Lenartowice).*

WINOGRONO – ‘kuliste owoce zebrane w grona rosnące na roślinie o właściwościach pnących’: [Nalewki robi się] *z owoców ... [...] poziomek ... z wiśni ... no ... różnie ... z winogrona ... (Dobrzyca).*

WIO^NZAĆ – 1. – UWIO^NZAĆ, UWIO^NZAĆ – ‘okręcać coś ciasno, uniemożliwiając przez to zmianę kształtu lub pozycji’: *świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle się cofa jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿś głowy czyli za ryj ... (Lenartowice); wioⁿzało się za noge [świnie] ... na powrozie ... no i uderzało się w łeb ... siekiró^m ... obuchem ... i potem poćcinało się gardło ... i spuszczało się krew ... (Tomice); zabijanie świnie? ... wioⁿże się ... te ... te ... świnki za noge ... i uderzo się ... te ... ogłuszo się jo^m no i zaś podrzyno się ... te ... nożym to serduszko ... (Jedlec); świnie przede wszystkim czszeba wyprowadzić z chlewika ... po... uwioⁿzać jó^m za nogi żeby nie uciekła ... (Kuczków);*
2. ‘przeplatając i zaciskając końce jakiegoś

materiału, robić węzeł': *kiedys dawno dawno tymu to tam wioⁿzali z tego ... no ... [...] z materiału ... wyⁿzołek ... i w środek tam cukru albo czego dosypali i tak dziecko ssalo ... no ... (Witaszyce).*

WIROWANIE – 'obracanie się elementu urządzenia wokół własnej osi': *to jes wirowanie ... (Pleszew).*

WIRÓWKA – 'urządzenie służące do oddzielania śmietany od mleka dzięki działaniu siły odśrodkowej': *sie kryⁿciło wirówko^m ... i śmietana leciała w jedno naczynie a mleko w drugie ... (Sośnica); to jes wirówka albo centryfuga ... (Pleszew).*

WIŚNIA – 'czerwone, niewielkie, okrągłe owoce z pestką; też: drzewo, na których rosną te owoce': *smażydź można śliwki też jabłka bo przecież sie robi konfitury ... wiśnie ... (Broniszewice); [Drewno do wędzenia] czyli liściaste ale najczeⁿściej ... to jez olszyna ... czyli olcha albo drewno owocowe ... czereśnia jabłoń ... wiśnia ... (Lenartowice); ogórki ... układa sie w beczce lub w słoikach ... nieduże te ogórki ... dodaje sie koper chrzan ... liście wiśni ... de^mbu ... (Marszew); lubie zupe owocow^m ... z wiśni ... (Tomice); [Dżem] z porzeczek z agrestu ... z moreli z wiśni ... z czarnej porzeczki najlepszy ... (Sośnica); no nalewki z różnych ... rzeczy robiło sie ... z ... różnych malin ... z wiśni z ... jagód ... (Kuczków); [Nalewki robi się] z owoców ... [...] poziomek ... z wiśni ... no ... różnie ... z winogrona ... (Dobrzyca); z wiśni ... ze śliwek robili [nalewki] ... z jabłek ... [...] z włoskich [orzechów] ... (Józefów); no marmolade można robić ... z różnych owoców typu truskawki ... czereśnie wiśnie ... (Lenartowice); konfitury to inaczej dżem ... można je zrobić z truskawek lub z wiśni ... (Sośniczka).*

WIŚNIOWA – rzecz., 'zupa, której smak nadają wiśnie': *to może być wiśniowa może być ... z różnych owoców różne nazwy só^m zup ... zależy z jakiego owocu gotujemy ... (Pleszew); (Józefów).*

WITAMINA – 'związek organiczny potrzebny do prawidłowego funkcjonowania organizmu': *borówka ... [...] dużo witaminy ma ... (Pleszew).*

WKŁADAĆ – 'umieszczać coś w czymś; też: dodawać': *[Na rosół] wode musimy zagotować ... wkładamy pietruszke marchewke seler por zarumieniono^m cebulke ... (Pleszew); jag nie było lodowego no to ... to wkładali [mięso] do wody do do studni w jakiś w jakiś tej ... bańce takiej czy w jakimś wiadrze ... (Pleszew); w środek [pączków] sie wkłada ... powidła ze śliwek albo z dzikiej róży ... (Pleszew); wszystko wkładamy do miski ... (Grodzisko); [Na kielbasy] mieli sie mieⁿso ... dodaje przyprawy ... wkłada we flaki ... i weⁿdzi ... (Kotlin).*

W KOSZULKE – 'jajko gotowane w wodzie bez skorupki': *puszczane na wodzie takie ... jajko puszczane na wodzie ... czyli w mund... jak to mówi sie? ... w koszulke ... (Grodzisko).*

WKROIĆ – 'dodać jakiś składnik po wcześniejszym pokrojeniu go': *[Tradycyjne potrawy w czasie śniadania wielkanocnego] no to jes biały barszcz ... z kielbaso^m ... na szynce na kielbacie z jajkami ... wkrojonymi ... (Lenartowice).*

WŁOS – często w l. mn., 'cienki twór pokrywający ciało człowieka i zwierząt': *no to sparzydź i to [=szczecinę] ... no to ... goło^m po prostu ... tak skrabio^m ... zeskrabujó^m te włosy ... sparzajo^m ... (Pleszew); kure*

opalało się po to ... żeby usunoⁿć ... resztki włosów i pierza ... (Kotlin); żeby nie było ... włosów ... [...] no bierzesz ... kupujesz denaturad lejesz w podstawek podpołoż i ... opolosz kure ... (Tomice); (Jedlec).

WŁOSIE – ‘sztywne i twarde włosy świni’: *włosie ... (Pleszew).*

WŁOSKI > KAPUSTA WŁOSKA, ORZECH WŁOSKI.

WŁOSZCZYŻNA – ‘warzywa używane jako składnik rosółu, zup lub innych potraw, np. por, seler, marchew’: [Szare jaja] *to so^m jajka rzucane na wywar z włoszczyzny ... (Pleszew); i włożyć włoszczyżne [do rosółu] ... pore selere marchew pietruske ... (Pleszew); do tego [=rosółu] dużo włoszczyżny obieram (Nowy Olesiec); no rosół czeba obrać włoszczyżne ... (Sośnica); gotuje się i obiera się ... daje się włoszczyżny rosółek się zalewa ... obrane miyⁿska i się robi galart ... (Pleszew); (Dobrzyca); (Jarocin); (Marszew); (Zielona Łąka).*

W MUNDURKACH – ‘określenie ziemniaków gotowanych bez obierania skórki’: *to jes gzika ... i podawane so^m do tego ziemniaczki waśnie w mundurkach ... (Pleszew); ziemniaki w mundurkach ... (Broniszewice); (Jarocin); w mundurkach tak ... ale ... kiedyś w łupinach mówili ... w mundurkach to ładniej wygłoⁿda ... się słyszy ... (Grodzisko); [Na tradycyjną sałatkę] gotuje się ziemniaki w mu... w mundurkach warzywa wszystkie też w mund... nieobirane ... (Sośnica); (Kotlin); (Kuczków); pyrki w mundurkach ... (Lenartowice); (Cieśle); (Jedlec); (Tomice); ziemniaki w mundurku ... (Pleszew); (Sośniczka).*

WNE^NCZNOŚCI, WNY^NCZNOŚCI – ‘narządy wewnętrzne zwierzęcia’: *podroby*

czyli wneⁿczności które się wykorzystuje czyli serce nerki i woⁿtroba ... (Lenartowice); świnię się wyprowadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jó^m zabija ... późni ... skrobie jo^m ... po zabiciu ... i wnyⁿczności wybebeszy ... tak się kiedyś mówiło ... dokładnie ... (Pleszew).

WNY^NCZNOŚCI > WNE^NCZNOŚCI.

WODA – ‘przezroczysta, bezbarwna ciecz, niezbędna do życia’: *jag nie było lodóweg no to ... to wkładali [mięso] do wody do do studni w jakiś w jakiś tej ... bańce takiej czy w jakimś wiadrze ... (Pleszew); no płuca świni to się płukało w zimnej wodzie i wieś... wieszalo się żeby troche obsioⁿkły ... (Nowy Olesiec); zazwyczaj przechowywano je [=masło] w zimnych pomieszczeniach ... lub umieszczano także ... we wodzie z solo^m ... (Grodzisko); [Masło] wkładało się do zimnej wody i wyrabiało się ... warzechó^m ... (Sośniczka); oselki ... formowano ... ale jeszcze przedem czszeba to wyrobić z wodo^m zimno^m ... (Pleszew); w swoim czasie było też można ... gotować kompot z dyni ... czyli dynie się zalewało wodo^m i gotowało się z cukrem ... (Broniszewice); śmingus-dyngus czyli lanie wodo^m ... (Grodzisko); ta siara i w kolorze takim ... blado-białym takim ... [...] ale to nie jez mleko tylko to jes ta[k] jaby taka woda była ... zabarwiona ... (Pleszew); no jes woda taka gyⁿsta ... taka kluszczóna ... (Zielona Łąka); wodo^m jo^m zalewajo^m jakoś czereśnie i to [=robaki] ... wylažo^m ... (Witaszyce); jak pływ po wyrzku to jes ... stare jajko ... ja[k] we wodzie sprawdzysz ... nie? ... (Tomice); woda brudna i jakkolwiek czy ... w kałuży i mówi się berbelucha ... (Kuczków); zaklepke no to ... bierzesz troche ty śmietany z wodo^m czy z czymsiż i z moⁿko^m i zakleja... zaklep... zalewasz ... (Sośnica); [Żeby ciasto nie kleiło się do rąk] macza*

sie ... reⁿce w ... cieplej wodzie ... (Sośnica); (Kotlin); (Marszew). > WODA GAZOWANA.

WODA GAZOWANA – ‘butelkowana woda nasycona dwutlenkiem węgla’: *woda gazowana ...* (Kotlin).

WODNITY – ‘o zupie: w której jest zbyt dużo wody, a za mało dodatków’: *wodnita ...* (Witaszyce).

WODZIANKA – ‘zupa wodnista, niewyszuwana, bez okraszy’: *ślepe ryby ... bo to tako wodni... wodzia... wodzianka ... wiysz? ... na tym ... nie? ... z zimniakami i tym i tylko jakimś tam zabelana właśnie tym zakwasem ...* (Witaszyce).

WOLA – ‘rozszerzona górna część przełyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrzymywanie pokarmu’: (Kuczków).

WOLE – ‘rozszerzona górna część przełyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrzymywanie pokarmu’: (Kotlin); (Lenartowice).

WOŁEK – ‘rodzaj chrzęszcza, szkodnik ziarna zbóż; wołek zbożowy’: (Witaszyce).

WOŁOWINA – ‘mięso z wołu lub krowy’: *biore zawsze szpandra od ... to jes wołowina ...* (Nowy Olesiec); *nagotowuje sie bulion z innego mieⁿsa ... na przykład wołowiny czy tam wieprzowiny czy kurczaka ...* (Lenartowice); *biała kielbasa podobnie jak kielbasa weⁿdzona ... kawałki mieⁿsa ... świńskiego wieprzowego ... do tego jeszcze ... bardzo dobre było cz... jak sie dodawało troche ... wołowiny ... a wołowine sie kupowało ...* (Broniszewice); (Cieśle); (Grodzisko); (Pleszew); (Sośnica); (Sośniczka).

WOŁOWINKA – ‘pieszcz., ‘mięso z wołu lub krowy’: *kurczaczeg albo mieⁿsko takie ... jak to mówi? ... mieⁿso ... takie ... różne gatunki najlepi mieⁿsa ... drób wołowinka ...* (Zielona Łąka).

WOŁOWY – ‘pochodzący z wołu’: *rolady ... [...] rozbija sie tłuczkiem mieⁿso ... najlepiej wołowe można też schaby czy szynki ...* (Lenartowice); *żołoⁿdki wołowe ...* (Lenartowice); *mieⁿsko wieprzowe najlepiej dodadź jeszcze ... wołowego albo z indyka ... no przyprawy ... sól pieprz ... majeranek ... [...] i to jes biała kielbaska no to jo^m nie weⁿdzimy tylko jo^m parzymy ...* (Pleszew).

WO^NSKI – ‘długi i nieszeroki’: *no i czszeba to wszystko zagniś ... i potym jak sie zagniecie rozwałkować ... i sie kroi na małe zależy na jakie ... woⁿsze grubsze ... i jes makaron ...* (Kuczków).

WO^NTROBA, WÓ^NTROBA – ‘największy gruczoł u wielu zwierząt; wykorzystywany w celach kulinarnych’: *podroby czyli wneⁿczności które sie wykorzystuje czyli serce nerki i woⁿtroba ...* (Lenartowice); [Części świni to] *łopatki só^m ... no i w środku jes serce wóⁿtroba lekie ... no ...* (Tomice); *czszeba jak to mówioⁿdz ugotować kasze ... zużyć w tym momencie ... juszke od ... od świni ... no i sie bierze wszystkie tam ... plu... troche płuc troche ... troche jak to mówioⁿc ... z miyⁿsa i sie kroi i ... i woⁿtroby troche kroi sie na ...* (Kuczków); *no to jes właśnie tam podgardle woⁿtroba ... to wszystko bardzo drobnusieńko mielone przyprawiane ... kóniecznie majeranek tam musi być dodany sól pieprz ... i to jes woⁿtrobiana ...* (Pleszew); *do pasztetu bierzysz ... parzysz wóⁿtrobe ...* (Tomice).

WO^NTROBIANKA, WONTRÓBIANKA – ‘rodzaj wędliny nadziewanej masą z wą-

troby zwierzęcej lub drobiowej': *podroby do kaszanki woⁿtrobianki o!* ... (Nowy Oleśiec); *kładzono [ogon] i do woⁿtrobianeg i do innych tam ... takich ... podrobów ... i nawet ... jak to mówioⁿc do galartu ... (Kuczaków); wyczyścił jelita ... wszystkie ... flaki ... zeszkobać ... i wtedy można je zużyć... użyć do ... przerobów do ... kiszki kielbasy woⁿtrobianki do pasztetu ... (Pleszew); woⁿtróbianka to jes ... pasztetowo ... z tegó ... z miyⁿsa takigó ... ż podrobów ... (Gizałki); [Wątrobianka to] wyrób ze skórek wieprzowych woⁿtroby serc płuc nerek ... (Marszew); *no to jes właśnie tam podgardle woⁿtropa ... to wszystko bardzo drobnusieńko mielone przyprawiane ... koniecznie majeranek tam musi być dodany sól pieprz ... i to jes woⁿtrobianka ... (Pleszew); leberka ... to jest ... woⁿtrobianka ... (Kotlin); (Broniszewice); (Jedlec); (Witaszyce).**

WO^NTRÓBIANKA > WO^NTROBIANKA.

WO^NTRÓBKA – 'największy gruczoł u wiewłu zwierząt; wykorzystywany w celach kulinarnych': [Nadzienie] *do kaczki mieli sie woⁿtróbkę gotuje sie ... kasze ... mieli sie... serduszko płuca ... meli sie to doprawia sia i wkłada sie w środek ... jabłka ... (Jedlec); kiszka ... [...] gotuje sie kasze ... dodaje sie pokrojono^m ... w kostke woⁿtróbkę ... krew świni ... przyprawy majeranek sól pieprz ... wszystko sie wyrabia miesza i napycha sie ... w jelita ... świńskie ... czyli we flaki ... parzy sie w goroⁿcej wodzie ... (Gizałki).*

WO^NŻ – 'gad o długim ciele bez nóg, pokryty łuskami': *o! weⁿgorz to jes bardzo długi ... i podobny po prostu do weⁿża ... (Pleszew).*

WORECZEK – zdr., 'niewielkie opakowanie z materiału połączonego z trzech stron,

przeznaczone do przechowywania', **a.** 'wykonane z folii z otworami': *można ugotować goto... w gotowych woreczkach kasze ... (Pleszew); [Kasza] może być gotowana w woreczku ... i jeszcze odpowiednie dziurki so^m w tych woreczkach ... (Broniszewice); może jeszcze w tym plastiku w tym woreczku ... (Pleszew); **b.** 'wykonane z plecionki, siatki': (Gizałki).*

WOREK – **1.** 'opakowanie z materiału połączonego z trzech stron, przeznaczone do przechowywania': *było takie palenisko na ziemi normalnie stawiano i na to palenisko ... to^m beczke ... sie stawiało i na wierzku to^m beczke sie przykrywało mokrym workiem ... żeby ten dym sie zaczeszymywał w tej beczce i tak weⁿdzili ... (Pleszew); [Jak przechowywało się orzechy przez zimę?] *no to musi być przewiewny woreg albo skrzynka taka co ma otworków dużo ... wkoło po czymś tam ... to musi być w przewiewnym miejscu żeby one nie zbutwiały ... (Pleszew); **2.** 'rozszerzona górna część przeliku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrwanie pokarmu': (Pleszew).**

WORKA – 'zupa mleczna, do której w czasie gotowania wysypuje się mąkę pszenną': *worka ... no ... to jes taka mleczna zupa ... o! ... naworka ... (Józefów).*

WÓ^NTROBA > WO^NTROBA.

WPARNIK > PARNIK.

WPAROWAĆ > PAROWAĆ.

WRZO^NTEK – 'woda o bardzo wysokiej temperaturze – pojawiają się w niej pęcherzyki powietrza i bulgocze': *no po zabiciu [świni] to koniecznie było czszeba obczy-*

ścić skóre ... ale to sie polewało go ... takim wrzoⁿtkiem ... wody ... nie za goroⁿc... nie wrzoⁿtkiem całkowitym ale po przegotowaniu ... i sie skrobało tó^m sierś żeby była czysta skóra ... bez sierści ... (Nowy Olesiec); dwie szklanki wody ... woda sie zagotuje wrzoⁿtek wysypuje sie kasze ... sie zamyka i sie kasza na wolnym ogniu gotuje ... (Pleszew).

WRZOSOWY – ‘wytwarzany z wrzosu’: *miód pszczeli to może być lipowy ... wrzosowy ... no i ... ogólnokwiatowy ... (Jedlec); no ... to mosz ... miód ... akacyjny ... wrzosowy ... lipowy ... (Tomice).*

WSADZAĆ – ‘umieszczać coś w czymś; tu: umieszczać w ziemi młode rośliny lub części roślin, chcąc, żeby się przyjęły i wzrosły’: *mnieszce [ziemiaki] sie przebiera i ... i sie wsadza do ziemi ... no i wyrastają^m znowu ... (Pleszew).*

WSCHODZIĆ – ‘o kielkach roślin: przebijając powierzchnię ziemi’: [Rośliny] *nie chco^m wschodzić kielkować ... (Kotlin); dużyj wschodźó^m ... (Jarocin); wschodzić ... (Gizałki); (Jedlec); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice).*

WSCHÓD – często w l. mn., ‘przebijanie przez kielki roślin powierzchni ziemi’: *po wschodach [robiono] przerywke ... przecinke ... (Dobrzyca); wschody ... (Lenartowice).*

WSYPAĆ > SYPAĆ.

WYBEBESZYĆ > (BEBESZYĆ).

WYCHŁADZAĆ – **WYCHŁODZIĆ** – ‘zmniejszać temperaturę czegoś’: *w teⁿtnice wkładają^m nóż ... wbijają^m ... i krew sie w... kładzie do jakiegoś tam wiaderka ... i późni jes ... tak długo ... wychładzana aż krew ...*

jak sie wychłodzi to przestanie skrzepno^ć ... (Pleszew).

WYCHŁODZIĆ > WYCHŁADZAĆ.

WYCIELENIENIE – ‘urodzenie cielęcia’: *cielę to jes zaraz po wycieleniu a cielak to ju[ż] taki wieⁿkszy ... (Sośniczka).*

WYCIÓ^NGAĆ, WYCIÓ^NGAĆ – ‘wyjmować na zewnątrz’: [Świnię trzeba] *umyc ... wcióⁿgnó^ć ... i tegó ... może je takie liwarki albo kładli na ... tym ... na ... drabinie przecinali brzuch ... i tyn ... i wycióⁿgali flaki ... (Tomice); [Kurczaka] najpierw sie oparza z pierza ... przecina sie wycioⁿga sie ... jelita wszystko sie wyrzuca ... (Pleszew).*

WYCIÓ^NGAĆ > WYCIÓ^NGAĆ.

WYCYŚCIĆ > CZYŚCIĆ.

WYDOIĆ > DOIĆ.

WYGNIATAĆ – ‘łączyć składniki ciasta poprzez ich mieszanie i ściskanie’: *moⁿke jajko sól i zaś sie wygniała i sie ... (Józefów).*

WYKAŁACZKA – ‘cienki, zaostroszony patyczek, na który można coś nadziewać lub którym można coś spinać’: *zawijane ... znaczy ... zraz ... [...] sie czeba mieⁿso rozbić ... po... i jak sie rozbije miyⁿso to wtedy sie w środek ... różne rzeczy można kłaś ... można kłaś ... grzyby można kłaś ... jakiegokolwiek pieczarki ser czy cokolwiek i sie je zawijao i ... żeby sie nie rozleciały to sie je nitkó^m albo ... wykałaczkami spino ... i można je wtedy smażyć ... (Kuczków).*

WYKIPIĆ > (KIPIĆ).

WYKIPIEĆ > (KIPIEĆ).

WYKLUWAĆ SIE – ‘o piskłętach: wydostać się z jajka’: [Kure] *się nasadza i się wykluwają* ... z jajka ... (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin).

WYKOPAĆ > KOPAĆ.

WYKOPKI – ‘okres wykopywania ziemniaków’: *no jesieniom wykopki* ... (Nowa Wieś); (Gizałki); (Jarocin); (Kotlin); (Lenartowice); (Marszew); (Nowy Olesiec); (Pleszew); (Tomice); (Witaszyce); (Zielona Łąka).

WYKOPYWAĆ – ‘wydobywać ziemię (lub to, co się w niej znajduje) na powierzchnię’: [Na kopiec] *wykopywano ... miałki na jeden sztych dół ... ładnie go czea było u... [..] wyrównać ... na spodzie ... i wysypywało się w to ... ziemniaki ... i robiło się stożek ... ziemniaków ... przykrywano słomom ... i zimiom na to ... (Dobrzyca); ziemniaki sie czym wykopuje? ... kombajn kopie? ... (Zielona Łąka); najczesciej już się wykopuje je w sierpniu ... takie młode ziemniaki ... [..] a najczesciej wrzesień październik sie wykopuje na polu ziemniaki ... (Broniszewice); myśmy takom motykom albo dziabkom wykopywali ... tak że ... była radlonka i ... to^m motyko^m sie szło kopato ziemniaki ... (Nowy Olesiec); (Sośnica).*

WYKRE^NCAĆ, WYKRY^NCAĆ – ‘wyciągać coś ruchem obrotowym’: [Grzyby] *wykreⁿca sie z ... z tego ... z ziemi z tego mchu żeby po prostu dalej rosły ... (Pleszew); (Marszew); [Grzyby] no normalnie wykryⁿcasz ... z tego ... z ziemi ... (Witaszyce); wydaje mi sie że wszystkie sie jednakowo obcina sie ... bez grzyb... ścina sie ostrym nożym albo sie ... wykryⁿca ... (Sośnica).*

WYKRWAWIĆ SIE – ‘stracić dużo krwi’: *świnie uwioⁿzać ... świnia zwykle sie cofa*

jag jez uwioⁿzana za przednio^m czeⁿs głowy czyli za ryj ... wyprostowuje głowe ... przeważnie uderzenie siekiero^m ... po czym spada z nóg ... podcinanie ... pod serce ... przecina sie teⁿtnice żeby sie wykrwawiła ... (Lenartowice).

WYKRY^NCAĆ > WYKRE^NCAĆ.

WYKUWAĆ – ‘kując, kruszyć coś, wydrążyć otwór’: *wykuwali ... duze ... takie przery^mble w lodzie ... i tam ... pod... sie wypuszczalo wyⁿdke i tam sie lowilo ... (Gizałki); wykuwalo sie ... przere^mble ... w lodzie ... taką dziure ... i w tej dziurze sie lowilo ... (Marszew).*

WYLATOWAĆ > (LATOWAĆ).

WYLATYWAĆ – ‘tracić punkt przyczepienia, wypadać, opuszczać jakieś miejsce’: *no dawniej była taka maszyna ... wlewało sie tam mleko i kreⁿciło sie korbko^m ... i wylatywała osobno śmietana osobno mleko ... (Sośniczka); no [pióra] wylatujom ... i potym z powrotym narastajom ... (Tomice); wylatuje ... [..] albo linieje ... ale raczej mówiom że kura ... wylatuje ... pióra mu wylatujom ... jej wylatujom ... (Pleszew); wylatujom pióra ... liniejo^m ... (Jarocin).*

WYLECIEĆ > LECIEĆ.

WYLE^NG, WYLY^NG – ‘wykluwanie się ptaków z jaj’: *wyleⁿg ... [..] no kurcze robi dziurke w skorupce i potym sama ... wypaduje ... po trochu po trochu i sie wydostaje na wierzch ... (Tomice); wylyⁿgi bo lyⁿgnom sie wtedy ... (Gizałki).*

WYLE^NGIWAĆ – ‘wykluwać się’: [Kurczęta] *się wyleⁿgajom albo klujom ... (Lenartowice); wyleⁿguje sie ... (Pleszew).*

WYLY^{NG} > WYLE^{NG}.

WYLY^{NGAĆ} – ‘o ptakach: przebywać na jajkach po to, by wykluły się pisklęta’: *kwo-ka bydzie siedzieć bydzie wyly... wyly^{ng}ać bydzie wyly^{ng}ać ...* (Gizałki).

WYŁUPANIE – ‘wyłuskanie z łupiny’: *w stroⁿkach? ... po wyłupaniu? ... fasola ... abo groszek ...* (Zielona Łąka).

WYMIE > WEMIE.

WYMIĘ > WEMIE.

WY^NDKA > WE^NDKA.

WY^NDLINA > WE^NDLINA.

WY^NDZARNIA > WE^NDZARNIA.

WY^NDZARKA > WE^NDZARKA.

WY^NDZENIE > WE^NDZENIE.

WY^NDZONKA > WE^NDZONKA.

WY^NDZYNIE > WE^NDZYNIE.

WY^NGIEL > WE^NGIEL.

WY^NGIERKA > WE^NGIERKA.

WY^NGLARKA > WE^NGLARKA.

WY^NGORZ > WE^NGORZ.

WYNOŚĆ – ‘o kurze: znosić jajka poza kurnikiem’: [Co znaczy, że kura wynosi jajka?] [R1:] *znosi jajka ... ale tylko nie w kurniku tylko pewnie gdzieś tam na podwóreczku albo gdzieś ...* [R2:] *albo w ogródku ...* (Pleszew).

WY^NDZIĆ > WE^NDZIĆ.

WYPAPROSYĆ > (PAPROSYĆ).

WYPAROWAĆ > PAROWAĆ.

WYPATROSYĆ > PATROSYĆ.

WYPLYNÓ^Ń – 1. ‘wynurzyć się na powierzchnię wody’: [Jajko] *puszczo sie je do wody musi wypłynó^Ń ...* (Jedlec); *na wodę kładzie ... i jeżeli jajko będzie ... stare to wypłynie a jak bydzie ... świeże to ... bydzie na dnie ...* (Kuczków); *ciasto na kopytka ... formuje się długie kluski ... które ... na ukos kroimy ... gotujemy w wodzie osolonej lekko ... no ... aż wypłynó^m ... po wypłynieⁿciu pare minut ... dwie czszy minutki i ... nadajo^m sie już do ... podania ...* (Marszew); *i to peklujesz ... a soli tyle sypiesz żeby ... tam na ... żeby wypłynęły ... na jajko ... niktó-rzy robió^m na jajko ... wkładajo^m jajko ... tam ... w jakież naczynko i jak to jajko wypłynie ... to zalewajo^m szynke ...* (Tomice); 2. ‘o wodzie: wydostać się na powierzchnię’: *kapuste poszatkować ... wkładać do beczki ... warstwe ... ubić ... [...] jak kce z jabkami i mieszane to może jabłuszek włożyć ... i znowu ubijamy ... tak długo ubijamy ... oczywi-ście solimy ... tak długo ubijamy aż ... to^m kapuste wypłynie woda i zaleje to^m kapuste ... wtedy sie kisi kapusta sama ...* (Pleszew).

WYPUSZCZAĆ – **WYPUŚCIĆ** – ‘dawać ujść jakiemuś płynowi z miejsca, w którym się znajdował’: *a krew ze świni to ... zostawało sie albo na kiszke ... albo też wylewało do ziemi ... zależy jak kto tam ... poczebował do czego ... jeżeli samo mieⁿso no to krew była wypuszczana w ziemie ...* (Nowy Olesiec); *uderza sie siekiró^m w łeb ... świni ... i potem sie ... w serce nożym ... żeby wypuścić ... juszke ...* (Gizałki).

WYPUŚCIĆ > WYPUSZCZAĆ.

WYRASTAĆ – ‘o roślinach i ich częściach: pojawiać się na jakiejś powierzchni’: *mniej-sze [ziemniaki] sie przebiera i ... i sie wsadza do ziemi ... no i wyrastają znowu ...* (Pleszew); *to były sadzonki najpierw sadzone ... no i z tego ... z tej sadzonki wyrastał ... taki krzak ... pod którym były ziemniaki ...* (Nowy Olesiec); *puszczają peⁿdy i wyrastają młode ziemniaki ...* (Dobrzyca); *kiełki wyrastają ...* (Zielona Łąka); (Pleszew).

WYRO^MBAĆ – ‘rąbiąc, wydrążyć w czymś otwór’: *a czszea było wyro^mbać siekiero^m przere^mble ... i w tej przere^mbli sie łowiło rybki ...* (Pleszew).

WYRÓB – często w l. mn., ‘produkt’: *krowy so^m czszymane po to aby było mleko i wyroby ... z mleka ...* (Broniszewice); *no na przykład robiło sie wyroby kielbasa ... kaszanka czyli kiedyś kiszka też sie na to mówiło ...* (Broniszewice); *poświeⁿcić to tak ... ze świeⁿconko^m sie szło do kościoła i kσιοⁿdz je świeⁿcił ... potrawe ... [...] przeważnie było jajko ... różnego rodzaju szynki ... wyroby ... kielbasa ... no i słodycze też dzieci sobie wkładały do koszyczków ... sól pieprz ...* (Broniszewice); *[Mięso należy] no poporcjować ... zamrozić albo zapeklować ... ewentualnie zużyć do wyrobów które sie robi ... czyli przerobidź na kielbasy i tam inne wyroby kaszanki podroby ...* (Lenartowice); *[Świnię] tno^m na kawałki ... przerabiają na wyroby ...* (Pleszew); *[Świniobicie to] zabijanie świni i robienie z niej ... wyrobów ...* (Marszew); *w masarni robio^m wyroby ...* (Kotlin); (Jarocin).

WYRWAĆ > WYRYWAĆ.

WYRYWAĆ – POWYRYWAĆ – WYRWAĆ – ‘wyszarpnąć coś z czegoś’: *dziabie sie ...*

chwasty sie wyrwa ... radli sie je potym ... (Pleszew); *no czeba je [=chwasty] no niestety odziabadź i i ... usunóⁿć ... wyrwać ...* (Kuczków); *należy o... powyrywać żeby zostawidź jedno^m roślinke żeby ta roślina była potym ładna i dorodna ... no ... reszte usunóⁿć ...* (Kuczków); *przerywało sie ... [...] no odstym^mpy robiło ... to wyrwalaź i albo krowom daas ... albo tegó ...* (Józefów); *no chodzi sie i sie szuko grzybów ... i sie musi ... [...] przeważnie że wyrwać ... żeby ... albo urznoⁿć ...* (Józefów).

WYSIADYWAĆ – ‘o ptakach: przebywać na jajkach po to, by wykluły się pisklęta’: *która wysiadyje jajka ... to jes kwoka ...* (Pleszew).

WYSKUBYWAĆ – ‘wydzierać nie wszystkie pióra z żywych gęsi, kaczek’: *wyskubuje ...* (Jarocin).

WYSMAŻAĆ – WYSMAŻYĆ – 1. ‘wytapiać tłuszcz’: *skwarki ... [...] to só^m kawaleczki wysmażonyj słoniny ...* (Pleszew); 2. ‘smażąc, odparowywać sok’: *no marmolade można robić ... z różnych owoców typu truskawki ... czereśnie wiśnie ... wysmaża sie to wygotowuje ... w garnku i potem sie ...* (Lenartowice).

WYSMAŻYĆ > WYSMAŻAĆ.**WYSTUDZIĆ > STUDZIĆ.****WYSTYGNO^NĆ > STYGNO^SĆ.**

WYSYPAC – ‘usunąć z jakiegoś pojemnika coś, co ma postać proszku lub bardzo drobnych elementów’: *można też je [=skorupki ze święconego jajka] ... praktycznie zmiażdżyć ... i też spożyć ... albo można też wysypadź na pola ...* (Pleszew).

WYTAPIAĆ – WYTOPIĆ

WYTAPIAĆ – WYTOPIĆ – ‘otrzymywać coś przez podgrzanie i oddzielenie się pozostałych składników’: *skwarki ... [...] no sie kroi sło... ze słoniny ... słonine sie kroi i sie smaży na na patelni i sie wyt... wytapia-jo^m sie ... skwareczki takie ... no rumienio^m sie ... tłuszcz sie wytapia ... o! ... (Pleszew); [Okrasa] no to jes słonina ... wytopiona ... nie? ... sie topi ... sie krosi ... (Witaszyce); [Na smalec] no słonine krosisz albo melisz ...*

i wytopiosz ... (Tomice); kroi sie słonine i sie topi ... wytapia [się smalec] ... (Witaszyce).

WYTOPIĆ > WYTAPIAĆ.

WYTRYBOWAĆ > (TRYBOWAĆ).

WYWIECZSZNIK – ‘otwór wentylacyjny służący do wymiany powietrza’: *wywieczszniki ... (Sośnica).*

Y

YSZ! – ‘okrzyk wydawany, by odgonić krowę’: *ysz ... idź! ... (Grodzisko).*

Z

ZABARWIĆ > (BARWIĆ).

ZABIĆ – ‘pozbawić życia, uśmiercić’: *ozorki to so^m jeⁿzyki tych zwierzot^t ... już zabitych ... (Broniszewice); [Kurę trzeba] złapadź i zabić ... oparzyć ... oczyścić ... z pierza ... umyć ... pokroić w kawałki i wrzucić do garnka ... (Kotlin); świniobicie jes to właśnie taki czas ... kiedy ... uznaje się że brakuje ... kiedyś tak było ... że brakuje mieⁿsa ... czszeba ... skończyły się zapasy ... i czszeba ... zabić świnie ... (Broniszewice); (Kuczków); (Lenartowice); (Pleszew); (Tomice).*

ZABIELAĆ – ‘dolewać śmietany lub mleka do zup, sosów itp.’: *no pomidorowa to tag jak ... tag jag na rosół w zasadzie ... tam na jakimś mieⁿie warzywa ... nó i ... przecier pomidorowy albo zabiela albo niezabiela ... (Witaszyce); a później się zabiela jag już się gotuje mieⁿsko i te warzywa zabiela się ... śmietano^m albo mlekiem ... (Broniszewice);*

ZABIJAĆ – ‘pozbawiać życia, uśmiercać’: *[Po] upasieniu [świni] ... no zabijo jó^m ... albo sprzedaje ... (Witaszyce); świnie się wyprowadzo z chlewa ... i ... rzeźnik ... jó^m zabija ... (Pleszew); [Gospodarz świnię] zarzyna albo też zabija właśnie raczej zabijamy i potem ... na przeróbkę idzie ... (Nowy Olesiec); no kaczke ... zabijosz ... spuszczosz krew ... (Tomice); zabija ... (Broniszewice); (Marszew); (Zielona Łąka).*

ZABIJANIE – ‘pozbawianie życia, uśmiercanie’: *zabijanie świnie? ... wioⁿże się ... te ... te ... świnke za noge ... i uderzo się ... te ... ogłuszo się jo^m no i zaś podrzyno się ... te ... nożym to serduszko ... (Jedlec).*

ZACIO^ŃĆ SIE – ‘skaleczyć się czymś ostrym’: *ja się zacięłam ... (Pleszew).*

ZADNI – ‘znajdujący się z tyłu’: *szynki so^m na tylniej ... na tylnich ... na zadnich nogach ... (Jedlec).*

ZAGE^ŃŚCIĆ – ‘sprawić, by konsystencja czegoś stała się gęstsza’: *[Naworka to] zupa gotowana na słodkim mleku zageⁿszczona moⁿko^m ... (Marszew); steⁿgła się czyli tam ... zageⁿściła ... (Lenartowice).*

ZAGNIATAĆ – ZAGNIŚĆ – ‘naciskając z góry, mieszać i łączyć składniki ciasta’: *chrusty ... [...] zagniata się moⁿke ... z żółtkami ... i z kwaśno^m śmietano^m ... z odrobino^m proszku do pieczenia ... i po zagnieceniu ... kroi się odpowiednie kształty i wrzuca się na rozgrzany olej ... (Grodzisko); szagówki ... [...] też się zagniata ciasto ... w taki rulon i się ... (Witaszyce); no i czszeba to wszystko zagniś ... (Kuczków).*

ZAGNIŚĆ > ZAGNIATAĆ.

ZAGON – ‘grządka w ogrodzie, na której rosną rośliny’: *zagon ... (Jedlec).*

ZAGONEK – ‘grządka w ogrodzie, na której rosną rośliny’: *zagonek ...* (Gizałki); (Kuczaków).

ZAGRODA – ‘wydzielone miejsce na świeżym powietrzu dla zwierząt hodowlanych’: *zagroda ...* (Marszew); (Nowy Olesiec); (Pleszew).

ZAGRÓDKA – zdr., ‘wydzielone miejsce na świeżym powietrzu dla zwierząt hodowlanych’: [Patyk to] *tako zagródka dla ... dla świń ...* (Witaszyce).

ZAGRZAĆ > GRZAĆ.

ZAJO^NC, ZAJÓ^NC – ‘zwierzę wolno żyjące, na które się poluje; skacze i ma długie uszy’: *zajóⁿc ...* [...] *i szarak ... i kicaj mówió^m i ...* (Tomice); (Witaszyce); *zajoⁿc ...* (Jedlec); (Kotlin); (Witaszyce).

ZAJÓ^NC > ZAJO^NC.

ZAKISIĆ > KISIĆ.

ZAKISNO^NĆ > (KISNO^NĆ).

ZAKOPCOWAĆ – ‘złożyć ziemniaki w kopcu’: *zakopcować ...* (Pleszew).

ZAKOPYWAĆ – ‘umieszczać coś w dole i zasypywać ziemią’: [Mięso] *solono i przechowywano ... nie było lodóweg i ... albo zakopywali gdzieś tyż nawet ...* (Zielona Łąka); *i zakopywane było ... to mieⁿso ... ale w czymż naczyniach jakiś ...* (Pleszew).

ZAKRAJAĆ > KRAJAĆ.

ZAKRAWAĆ – ‘krojąc, dodawać coś do potrawy’: *gotujeż na na wywarze ... z warzyw i ... i z kości czy tam z mieⁿsa ... i zakrawasz*

ziemniakami i ... a kapuste potym doda... a oddzielnie gotujesz kapuste... i potym dodajesz bo kapusta ... długo sie gotuje i ... (Sośnica).

ZAKUPIĆ > KUPIĆ.

ZAKWASIĆ > KWASIĆ.

ZAKWASZAĆ SIE – ‘o mleku: fermentować’: *zakwasza sie ...* (Pleszew).

ZALE^NŻONY – 1. ‘o jajku: mające zarodek’: *kogut ...* [...] *musi deptać kury żeby ... żeby były jajka zaleⁿżone ...* (Tomice); 2. ‘o jajku: takie, z którego nie wykuło się kurczę’: *zaleⁿżone ...* (Lenartowice).

ZALEWA – ‘roztwór do konserwowania produktów spożywczych’: *to bierzesz [szynkę] peklujesz ... zalywosz ... robisz takó^m ... zalewe ... ze soló^m ... czoskiem ... niktórz dowajó^m ... ziele angielskie pieprz ... i tym zalewajó^m na dwa czszy tygodnie ... i potym sie wyⁿdzi ...* (Tomice); *zalewa ...* (Gizałki).

ZALEWAĆ, ZALIWAĆ, ZALYWAĆ – ‘lać na coś płyn’: *kompot ...* [...] *dynie pucziesz ... kroisz w kostke ... zalewasz wodó^m ...* (Pleszew); *w swoim czasie było też można ... gotować kompot z dyni ... czyli dynie sie zalewało wodo^m i gotowało sie z cukrem ...* (Broniszewice); *zalywosz ...* (Tomice); *gotuje sie rosół z podrobów kaczki i zalewa się ... krwio^m zmieszano^m z moⁿko^m i octem ...* (Sośnica); (Marszew); (Witaszyce); *no to mosz ... gotujesz ... wode i ... i masz zakwas zategó ... zaliwosz to zakwasym wrzucosz białó^m kiełbase i ... i tyn ... i to wszystko ... wszystko gotujesz ... no i to jes żurek ...* (Tomice); *to jez na przezi^mbinie ... na kaszel ... na przezi^mbinie ...* [...] *tak ... bierzesz piⁿcet kwiatków ... mleczu ... to zalywosz ...*

litrym wody ... (Tomice); *snelka to jes ... no widzisz ... i teraz ... snelka to só^m ... dwa rozdaje ... albo ... mówili że nieraz smelke zalewali ... chleb ... zalewali goroⁿco^m wodo^m ... i troche dokładali tłuszczu ... albo smelke też mówili jak zalewali ... mleko gotowane i ... chleb zalewali chlebem gotowanym też mówili snelka ... (Sośnica); (Józefów).*

ZALEWAJKA, ZALIWAJKA, ZALYWAJKA – 1. ‘zupa ziemniaczana zalewana żurem’: *zalewajka to jes żurek ... (Gizałki)*; 2. ‘zupa na maślanec, z dodatkiem wody lub mleka’: *polywka to jes ... woda ... pół litra wody pół litra maślanki ... i dw... łyżka móⁿki ... i to jes polywka ... [...] kiedyż jedli tylko na śniadanie ... [...] bo to mówili zalywajka i polywka ... (Tomice)*; [*Zaliwajka to*] *podobieństwo polewki ... (Kuczów)*; *zalewajka ... to jes coś podobne jak właśnie ta polewka ... (Pleszew)*; 3. ‘zupa warzywna’: [*Zalewajka to taka warzywna zupa ... na wodzie ... to takie warzywa tylko ... i no ... (Witaszyce)*]; *zalewajka to jes zupa bez ... z mon... na tłuszcz... okroszono tyko ... słonino^m i ... za... zaklepana tym ... móⁿkó^m z wodó^m ... [...] wywar robi sie ... wywar z warzyw ... i za... zaklepuje sie ... moⁿko^m ... i dodaje sie śmietany ... (Jedlec).*

ZALIWAĆ > ZALEWAĆ.

ZALIWAJKA > ZALEWAJKA.

ZALYWAĆ > ZALEWAĆ.

ZALYWAJKA > ZALEWAJKA.

ZAMARYNOWAĆ > MARYNOWAĆ.

ZAMAR-ZAĆ – ‘o wodzie: zamieniać się w lód’: *no to jes tyn przere^mbel ... jeszcze kładziono ... słome tam żeby nie zamar-zało tak szybko ... (Pleszew).*

ZAMRAŻAĆ – ‘poddawać żywność działaniu niskiej temperatury, by zużyć ją w późniejszym czasie’: *prawdopodobnie zamrażano ... (Broniszewice).*

ZAMROZIĆ > (MROZIĆ).

ZAPACH – ‘to, co odczuwamy nosem i jest pochodzenia naturalnego; woń’: [*Dobre mleko poznaje się*] *po zapachu i smaku ... (Pleszew)*; *plomień był w piecu ale też wybuchnął i taki ... czad sie unosił ten ten zapach ... tego paleniska ... (Nowy Olesiec)*; *dopiero jag [ser] miał taki charakterystyczny zapach ... rozpuszczało sie go w ko^mpie-li wodnej ... dodawało sie masło ... żółtko ... koper ... i tak powstawał ser smażony ... (Pleszew)*; *i były przechowywane w specjalnych takich polonikach ... bo masło nie może być żadnymi ... bo pochłania zapachy ... (Pleszew)*; *jes to świeⁿconka ... [...] zazwyczaj używano do dekoracji bukszpanu ... który też ma specyficzny zapach i kojarzy sie właśnie ze świeⁿtami Wielkiejnocy ... (Grodzisko)*; *piołun ... taki ... niebie... niebieski i ... i zapach niemiły ... śmierdóⁿcy taki mo ... (Józefów)*; (Cieśle).

ZAPEKLOWAĆ > PEKLOWAĆ.

ZAPINAĆ – ‘tu: łączyć dwie części, spinając je’: *rolada ... [...] rozbija sie mieⁿsko ... nakłada sie ... kawałek boczkuz ... weⁿdzonogo lub nieweⁿdzonogo ... kto jak woli ... ka... troszeczkę cebulki kawałek cebulki i kawałek ogóreczka ... i zwija sie i ... zapina sie na taki szpikulec ... (Pleszew).*

ZAPRAWIAĆ – 1. ‘dolewać śmietany lub mleka do zup, sosów itp.’: *miyⁿso sie kroi smaży sie ... i potym sie zaprawio tam śmietanó^m ... (Gizałki)*; 2. ‘poddawać mięso działaniu marynaty lub solanki’: (Pleszew).

ZARUMIENIĆ > RUMIENIĆ.

ZARZYNAĆ – ‘o świni: zabijać przez pode-rżnięcie gardła’: [Gospodarz świnię] *zarzy-na albo też zabija właśnie raczej zabijamy i potem ... na przeróbke idzie ...* (Nowy Olesiec).

ZASIAĆ > SIAĆ.

ZASTYGĄĆ – ‘twardnieć wraz z utratą temperatury’: *no gotuje sie mieⁿska z wa-rzywami później ... sie obiera kroi ... dodaje sie żelantynki troche i ... wylywa sie na małe ten ... no ... w kokilki ... no i sie zastyga ... jes galareta ... galard jes...* (Pleszew).

ZASYPAĆ > SYPAĆ.

ZASYPYWAĆ – ‘sypać czymś na coś w du-żej ilości tak, by to przykryć’: *owoce [czar-nego bzu] sie kładzie ... w słoig i sie zasy-puje cukrym ... [...] puścił sok ... [...] na przezi^mbinie ... no ...* (Józefów).

ZASZYWAĆ – ‘łączyć brzegi otworu przez szycie’: *urobia sie farsz z miyⁿsa ... i tegó ... i sie nadziwo w środek ... i sie zaszywo i sie piecze ...* (Gizalki).

ZAWIESZAĆ – ‘mocować coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: *i tak samo kielbaske też sie weⁿdziło sie suszyło gdzieś tam w spizarni zawieszało sie ... do góry na strychu żeby wyschło ...* (Broniszewice).

ZAWIJAĆ – ‘okręcać coś na czymś’: *kiedys zawijano [masło] w liście krzanu lub kapu-sty ...* (Sośniczka); *i robiło sie ze szmatki za-wijało sie ... cukier w szmatke i dawało sie dziecku do ssania ...* (Marszew); *zawijane ... znaczy ... zraz ... [...] sie czeba mieⁿso*

rozbić ... po... i jak sie rozbiję miyⁿso to wtedy sie w środek ... różne rzeczy można kłaś ... można kłaś ... grzyby można kłaś ... jakiegokolwiek pieczarki ser czy cokolwieg i sie je zawijao i ... żeby sie nie rozleciały to sie je nitkó^m albo ... wykałaczkami spino ... i można je wtedy smażyć ... (Kuczków); [Potrawy wigilijne to] *zupa z suszonych owo-ców ... karp smażony pierogi ... z kapusto^m i grzybami ... makielki ... śledź w śmietanie barszcz czerwony z uszkami ... i zawijany makowiec ...* (Marszew); [Na gołąbki] *gotu-je się biało^m ... liście białej kapusty e... bia-łej kapusty albo włoskiej ... dodaje sie mie-lone ... mielone gotu... do mielonego dodaje sie ryż cebule ... sól pieprz ... zawija sie ... w te sparzone liście i ...* (Sośnica); (Jarocin).

ZAZI^MBIÓNŸ – ‘o jajku: takie, z którego nie wykuło się kurczę’: *to jes zazi^mbióne czy jakieś ...* (Gizalki).

ZBIERAĆ – POZBIERAĆ, POZBIRAĆ – ZEBRAĆ – ‘zdejmować coś z powierzchni czegoś’: *zanim sie oddzieliło zbierało sie ... śmietane z mleka ... chłodziło sie ...* (Pleszew); *zbierało sie z mleka śmietane ... i śmietane sie ubijało ... i robiło sie masło ...* (Wieczyn); *moja babcia robiła masło ... w taki sposób że ... ona zbierała ... z mleka najpierw śmietane ... jag uzbierała jako^ms tam ilość tej śmietany to wtedy ... przelewała to do ... specjalnej takiej kany ... i ubijała takim ubijakiem ... tak długo ubijała ... aż sie wytworzyło masło ...* (Broniszewice); [Śmietanę należy z mleka] *zebrać ... lub odcioⁿgno^ć ...* (Grodzisko); *szumowanie to jes ... takim cedzakowo^m łyżko^m sie zbiera ...* (Nowy Olesiec); *rozsypywały sie te ziem-niaki bo brał tako^m radlonke jedno^m i rozsy-pywały sie na dziesiⁿdź metrów aż ... było czeba to zbierać szybciotko reⁿcznie [...] ...* (Nowy Olesiec); *pozbiierać ... zbierać ...*

(Józefów); *pozbiierać ... pozbierać ...* (Dobrzyca); *zebrać ...* (Broniszewice); (Sośnica); (Sośniczka).

ZBIERANIE, ZBIYRANIE – ‘zdejmowanie czegoś z powierzchni czegoś innego’: [R1:] *odszumowywanie ...* [R2:] *nie... zbieranie szumowin ...* (Nowa Wieś); (Witaszyce); (Zielona Łąka); *dziabanie [buraków] ... opryski ... no i zbiyranie [...] ...* (Pleszew).

ZBIORNIK – ‘duże naczynie lub urządzenie do przechowywania różnych produktów, substancji’: *paruje się w dużych ... takich zbiornikach ... [...] w parowniku tak zwanym ... i wtedy się je tam ugniata ...* (Pleszew).

ZBIYRANIE > ZBIERANIE.

ZBLANSZOWAĆ > (BLANSZOWAĆ).

ZBLENDOWAĆ > (BLENDOWAĆ).

ZBOŻE – ‘roślina uprawiana ze względu na słomę i ziarno’: *no karmiło się [świnie] głównie gotowanymi ziemniakami ... kiszonkami ... i ziarnami zbóż ... i jakimś resztkami z obiadu ...* (Broniszewice); *kombajn to jest za zboże ...* (Pleszew); [Na stół wigilijny] *kładło się biały obrus pod obrusym sianko i ziarenka zbóż ...* (Sośniczka); *pisanki ... [...] gotowali ... w ... cybuli w zbożu ...* (Sośnica); *no moⁿki ... rodzajów moⁿki jest dosyć dużo ... moⁿka żytnia ... pszenna kukurydziana ziemniaczana gryczana jeⁿczmienna orkiszowa ... w zależności od tego z jakiego zboża ... została wykonana ...* (Marszew); *kasze również zależy od tego z jakiego ... zboża jest wykonana ...* (Marszew); *bo też tam ... mielili ... zboże ... nie? ...* (Tomice); *zboże mielili wiatrokim ...* (Józefów); 33.

ZBOŻOWY – ‘produkowany ze zboża’: *jeszcze do tego kiedyś się gotowało kawę zbożowo^m z mlekiem i to się popijało przy ... tym naleśniku i to było pyszne ...* (Pleszew).

ZBOŻÓWKA – ‘kawa zbożowa’: *zbożówkę i dolywała się mleka to jest biała ...* (Józefów).

ZBUK – ‘zgniłe, nieprzydatne do spożycia jajko’: [Żeby sprawdzić świeżość jajka] *po-czszoⁿsa się ... zbuk chłupocze ...* (Lenartowice); [Sparzchłe jajo to] [R1:] *zepsute jajo ... [...] śmierdzoⁿce takie ...* [R2:] *zbuki ...* [R1:] *nie ... zbuki to jest coś innego ... [...]* *zbuki to só^m jak kura usióⁿdzie na jajach i ... so^m te ...* [R2:] *niezarodne ... [...]* *komórki ...* (Dobrzyca); *zbuk ... [...] jak ... długo mosz ... leży ... nie? ... to się popsuje i śmierdzi ...* (Tomice); *kwaśne jaja to só^m zbuki ...* (Cieśle); (Gizałki); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Pleszew).

ZBUTWIEĆ > (BUTWIEĆ).

ZDJO^NĆ – ‘zebrać coś z powierzchni czegoś, np. śmietaną z mleka’: *zdjoⁿć ...* (Sośniczka).

ZEBRAĆ > ZBIERAĆ.

ZECZSZEĆ > CZSZEĆ.

ZEPSUTY – ‘o żywności: nienadający się do spożycia’: [Mleko na słońcu] [R1:] *niedobre ... olejem jest ...* [R2:] *zepsute ...* (Pleszew); [Sparzchłe] *czyli niedobre jajko ... zepsute jajko ...* (Kuczków); [Sparzchłe jajo to] *zepsute jajo ... [...] śmierdzoⁿce takie ...* (Dobrzyca).

ZERWAĆ > ZRYWAĆ.

ZESKRABYWAĆ – ‘zdrapywać wierzchnią warstwę czegoś przez pocieranie czymś

ostrym': *no to sparzydź i to [=szczecinę] ... no to ... golo^m po prostu ... tak skrabio^m ... zeskrabujó^m te włosy ... sparzajo^m ... (Pleszew).*

ZESKROBAĆ > SKROBAĆ.

ZESMAŻYĆ – 'wytopić tłuszcz': *sie wytopi smalec ... a ... to ... te kawałki wytopione takie już ... wiesz? ... zesmażone to sie nazywajo^m skwarki ... [...] skwarek ... (Witaszyce); to jes właśnie zesmażona słonina ... [...] jeden skwarek ... (Marszew); no skwarki to so^m właśnie kawałki które ... no zesmażone już takie ... rumiane ... so^m ... (Wieczyn).*

ZESTYGNÓĆ – 'stwardnieć wraz z utratą temperatury': *żeluje czyli no ... samo sie żżeluje jes goró^{ca} a później sie zestygnie skrzepnie ... (Lenartowice).*

ZESZATKOWAĆ > SZATKOWAĆ.

ZETRZEĆ > CZSZEĆ.

ZGLIWIC > (GLIWIC).

ZGLIWIEĆ > (GLIWIEĆ).

ZGNIC > (GNIC).

ZGY^NSTNIEĆ > (GE^NSTNIEĆ).

ZIARENKO, ZIARYNKO – 'drobna, najczęściej kulista, cząstka jakiejś substancji, produktu': *gotuje sie rosół ... no ... z miens... mie^{so} musi być ... [...] listeg lałrowy ... z dwa ziarka ziela ... ziarynka pieprzu ... (Zielona Łąka); bóbr to jez inny smak ... i tyż ... ziarenka so^m ... ziarenka so^m o wiele wieⁿksze od groszku ... (Broniszewice); [Na stół wigilijny] kładto sie biały*

obrusek pod obrusym sianko i ziarenka zbóż ... (Sośniczka).

ZIARKO, ZIARNKO – 'drobna, najczęściej kulista, cząstka jakiejś substancji, produktu': *z dwa ziarka ziela ... (Zielona Łąka); berda ... [...] jes to ... zbiornik ... w którym sie gromadzi ... gromadzi sobie kura ... ziarnka pokarm ... (Jedlec).*

ZIARNKO > ZIARKO.

ZIARNO – 'nasiono roślin': *no karmiło sie [świnie] głównie gotowanymi ziemniakami ... kiszunkami ... i ziarnami zbóż ... i jakimż resztkami z obiadu ... (Broniszewice); ze ziarna ... (Gizalki); (Kotlin).*

ZIARYNKO > ZIARENKO.

ZIELE – 1. 'roślina o pędach niezdrewniałych lub przygotowany z niej susz wykorzystywany w celach spożywczych': *ziola ... (Witaszyce); 2. 'przyprawa o ostrym smaku i zapachu, w postaci ciemnobrązowych ziaren; ziele angielskie': gotuje sie rosół ... no ... z miens... mie^{so} musi być ... [...] listeg lałrowy ... z dwa ziarka ziela ... ziarynka pieprzu ... stawiamy gotujemy ... no ... (Zielona Łąka); > ZIELE ANGIELSKIE.*

ZIELE ANGIELSKIE – 'przyprawa o ostrym smaku i zapachu, w postaci ciemnobrązowych ziaren': *[Jak gotuje się rosół?] miy^{so} zalewamy wodo^m ... dodajemy włoszczyzne ziele angielskie pieprz sól ... (Marszew); (Kuczków); golonka peklowana ... gotowana z warzywami z zieleciem angielskim liściem lałrowym i kminkiem ... (Pleszew); (Grodzisko); no najpierw czszea jo^m poszatkować ... drobno ... i ucisnoⁿć mocno w beczcze można przekładać ... to^m kapuste ... na przykład marchewko^m ... można dodać też kopru ...*

ziele angielskie liś lałowy ... (Marszew); (Broniszewice); (Lenartowice); (Tomice).

ZIELONKA – 1. ‘karma przygotowywana dla zwierząt z zielonych części roślin’: *żeby krowy jadły zielonke ...* (Cieśle); 2. ‘grzyb gąska’: *zielone zielonki ...* (Pleszew).

ZIELONONÓŻKA – ‘kura o szarzielonych nogach i białym lub szarym upierzeniu’: *były zi... kury o zielonych nogach były kury ... o obrośniętych nogach i miało to w tym momencie ... swoje nazwy ... [...] no zielononóżki mówili na kury zielononóżki które ... znosiły jajka tyż ... inne ... i były one lepsze od zwykłych kur ...* (Kuczków).

ZIELONY – ‘mający kolor świeżych liści’: [Święconkę] *przybierano? ... no zieleni... zielonym tym ... boro... bor... borwinkim czymś tam ...* (Gizałki); *no rwało się zielone żyto ... i gotowało się w tym jajka ... wkładało się do garnka i gotowało się w tym jajka i były zielone ...* (Jedlec); [Do sera smażonego dodaje się] *kminku albo zielonego koperku ...* (Grodzisko); *no szparagowa fasolka zawsze my mówimy szparagowa fasolka ... zielona szparagowa ...* (Pleszew); *cukienka jest ... zielona chociaż może też być żółta ...* (Lenartowice); *piołun jes to liście ... [...] na wierzku jes zielony ...* (Dobrzyca); *zielony koperek ...* (Marszew); *no u mnie na przykład to było tak że te orzechy się ... zbierało ... oczywiście się oddzielało od łupin ... nie od łupin ... od takich zielonych łupin ...* (Broniszewice); *były zi... kury o zielonych nogach były kury ...* (Kuczków); *malowanaka ... pisanka ... [...] było ... sie ... gotowało wodę do który wody się wkładało ... zielone żyto [...] ...* (Kuczków); *bania to takie warzywo pomarańczowe ... może być żółte zielone ...* (Sośniczka); *gońska jes zielona ...* (Wieczyn); (Nowy Olesiec).

ZIELSKO – ‘niewielkie rośliny uważane przez ludzi za zbędne i z tego powodu usuwane, rosnące dziko’: *ale tyż tego zieliska nam narosło ...* (Pleszew); *chwasty albo zielsko ...* (Gizałki); (Jarocin); (Kuczków); (Lenartowice); (Tomice).

ZIEMIA, ZIMIA – ‘wierzchnia warstwa skorupy ziemskiej złożona z piasku, próchnicy itp.’: [R1:] *można je [=masło] w lodówce [przechowywać] a dawniej były takie specjalne spiżarnie ...* [R2:] *nawet w ziemi ...* (Pleszew); *no w kopcach też ... no ... [...] sóm ziemniaki przykryte tam słomom czy czymż i na to zimioom ...* (Witaszyce); *kopiec ... [...] musi być słoma ziemia dół wykopany trochę tam na jakomś ... tego ... i ... nakryte ... zimniaki sóm tym ... jakomż może słomom liściami na to trochę ziemi ... no żeby ... nie zmarzły ...* (Zielona Łąka); *ziemniaki się wykopywało ... ustawiało się w takim rzeńdzie ... i przykrywało się ... słomom ziemioom żeby nie zmarzły na zime ...* (Broniszewice); *a krew ze świni to ... zostawało się albo na kiszke ... albo też wylewało do ziemi ...* (Nowy Olesiec); *przykrywano słomom ... i zimioom na to ...* (Dobrzyca); [Grzyby] *no normalnie wykryncasz ... z tego ... z ziemi ...* (Witaszyce); *one [=kury] sobie drapioom ... żeby tam wydobywadź robaszki jakies z ziemi ...* (Pleszew); (Marszew).

ZIEMIACZANY, ZIEMNIACZANY, ZIMNIACZANY – 1. ‘będący częścią ziemniaka’: *kielki ziemniaczane ...* (Broniszewice); (Jarocin); 2. ‘służący do wydobycia ziemniaków’: *obecnie to raczej się wykopuje maszynowo ... kombajnem ziemniaczanym ...* (Broniszewice); 3. ‘zrobiony z ziemniaków’: *z gotowanych ziemniakó[w] ... kluski ... i py... i zimniaczane tero ...* (Gizałki); *z ziemniaka to placki ziemniaczane czy plindze a ...* (Lenartowice); *plindze*

z ziemniaków ... ziemniaczane ... (Jarocin); [Ziemniak] może być wykorzystany ... na moⁿczki ziemniaczano^m spożywczo^m alkohol ... (Kotlin); duże [ziemniaki] to do tarcia na placki ziemniaczane ... (Pleszew); no zupke owocow^m no to sie ... owoce sie gotuje zacioⁿga sie ... kisielom czy moⁿko^m ziemniaczano^m i dosladza sie i ... (Pleszew); szagówki ... [...] też sie zagniata ciasto ... w taki rulon i sie ... z tym że z moⁿki ziemniaczanej ... nie? ... (Witaszyce); rodzaje moⁿki ... moⁿka pszenna ... moⁿka razowa ... moⁿka żytnia ... kukurydziana ryżowa ... moⁿka ziemniaczana ... (Wieczyn); (Grodzisko); (Kuczaków); (Marszew); (Sośnica).

ZIEMIAK, ZIEMNIAK, ZIEMNIOK, ZIMNIAK, ZIMNIOK, ZIYMNIAK – ‘roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny; potrawa z tej rośliny’: no w kopcach też ... no ... [...] só^m ziemniaki przykryte tam słomo^m czy czymż i na to zimio^m ... (Witaszyce); no takie ziemniaki po ... otwarciu kopca to segreguje sie na takie kilka gatunków bo ... wybiera sie specjalne sadzonki ... zdrowe takie czyste ładne ziemniaki ... żeby one można było ... posadzić ... z których wyrastają^m krzaki ... naste^mpnie duże ziemiaki do jedzenia sie zostawało ... a te małe drobne ziemniaki sie potym odkładało na bo[k] osobno i gotowało albo dla kur ... jako pożywienie albo dla świń ... (Nowy Olesiec); pyrczok to jes ... z zimniaków z tegó ... y... z tegó ... świ... ze ziemniaków ... startych ... (Gizałki); [Arfa to] maszyna do ... sortowania ziemniaków ... pyrów ... (Sośnica); ziemniaki sie czym wykopuje? ... kombajn kopie? ... (Zielona Łąka); najczeⁿściej już sie wykopuje je w sierpniu ... takie młode ziemniaki ... [...] a najczeⁿściej wrzesień październik sie wykopuje na polu ziemniaki ... (Broniszewice); z gotowanych ziemniakó[w] ... kluski ...

i py... i zimniaczane tero ... te ... prażonki ... kiedyś były ... prażonki teraz ... kluski słóⁿskie mówiłam już? ... nie mówiłam ... teraz kopytka ... o! ... (Gizałki); no karmiło sie [świnie] głównie gotowanymi ziemniakami ... kiszonkami ... i ziarnami zbóż ... i jakimiż resztkami z obiadu ... (Broniszewice); przy zimniakach starych to jes taka [gruba skórka] ... też sie struże ... ale taka zwieⁿdnieⁿta ta strużyna jest ... natomiast przy ziemniakach młodych to sie takem obierko^m ... tak^m cieniutko^m skrobaczko^m skrobało ... (Nowy Olesiec); tłuczone ziemniaki gniecione ziemniaki ... (Lenartowice); [Na Wigilii] najpierw zupa ... później ryba ziemniaki tam te wszystkie inne z tych dwunastu potraw ... (Witaszyce); [Szare kluchy] z ziemniaków surowych startych occedzonych ten ... sok ... troszeczkę dołożone moⁿki ... jajeczko ... (Pleszew); [Ślepe ryby to] zupa gotowana na samych warzywach i rozdrobnionych ziemniakach ... doprawiana zasmażko^m ... (Marszew); kiedyś to mówili krychane ziy-mniaki ... (Gizałki); no obieranie ziemniaków struganie ziemniaków ... (Kuczaków); [Repeta] no to to jes też taka ... tylko że takie jes ... geⁿsta zupa jes ... niy? ... tak dużo jes warzyw ... dużo tam ... wszyskiego jez na tym ziemniaki i wszysko ... ni? ... (Witaszyce); kiedyś ... [na obiad] jedzono bardzo dużo kaszy ... dzisiaj sie je ziemniaki frytki kapuste ... (Dobrzyca); pyrki albo ziemniaki albo kartofle ... (Pleszew); ziemniaki w mundurku ... (Pleszew); młody ziemniak ... (Pleszew); arfa to chyba harfa była do tych zimnioki mi sie zdaje ... (Pleszew); jakieś ziy-mniaki z których robi sie kluski ... (Pleszew); a później sie zabiela jag już sie gotuje mieⁿsko i te warzywa zabiela sie ... śmietano^m albo mlekiem ... i ... na to sie mówi tak zwane kwaśne ... można podawać z ziemniakami ... (Broniszewice); ziemniaki pire ... (Grodzisko); zapiekane ziemniaki ... (Je-

dlec); (Cieśle); (Kotlin); (Marszew); (Nowa Wieś); (Sośniczka); *ziemniok* ... (Józefów); *zimniaki* ... (Gizałki); (Józefów); (Pleszew); (Witaszyce); *ziemiaki* ... (Marszew).

ZIEMIANKA – ‘dół wykopany w ziemi wykorzystywany, by przechowywać w nim warzywa’: *ziemianka* ... (Witaszyce).

ZIEMNIACZANKA – ‘zupa z dużą ilością ziemniaków’: *taka ziemniaczanka* ... *taka wodzianka o!* ... *z zimniaków i warzyw* ... (Witaszyce).

ZIEMNIACZANNY – ‘zrobiony z ziemniaków’: [Zupa] *ziemniaczanna* ... (Pleszew).

ZIEMNIACZANY > ZIEMIACZANY.

ZIEMNIACZEK – zdr., ‘roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny; potrawa z tej rośliny’: *podbieranie ziemniaczków* ... *podbieranie* ... *się podbiera* ... (Pleszew); *no to strużemy ziemniaczki i to jes strużyna inaczej* ... *nie?* ... (Nowy Olesiec); (Kuczków); [Na] *obiad* [to] ... *rosół* ... *rolada* ... *buraczki* ... *ziemniaczki* ... *kompicik* ... (Pleszew).

ZIEMNIAK > ZIEMIAK.

ZIEMNIOK > ZIEMIAK.

ZIMIA > ZIEMIA.

ZIMNE NOGI – ‘potrawa z gotowanego mięsa wieprzowego, cielęcego lub drobiowego w galarecie; galart’: *nazimne?* ... *to só^m* *te zimne nogi chyba* ... *galat* ... (Tomice).

ZIMNE NÓŻKI – ‘potrawa z gotowanego mięsa wieprzowego, cielęcego lub drobiowego w galarecie; galart’: *zimne nóżki*

lub galat ... [...] *no ... nogi świńskie got...* *i można dać golonki gotuje się w wywarze z warzyw ... i potem ... obiera się zalewa oczyszczonym rosołem i chłodzi* ... (Marszew); *z wywaru do wywaru dodaje się żylatyny ... i się zalewa* ... [...] *i masz na drugi dzień ... i maż już ... zimne nóżki* ... (Pleszew); (Broniszewice); (Witaszyce).

ZIMNIACZANY > ZIEMNIACZANY.

ZIMNIAK > ZIEMIAK.

ZIMNIOK > ZIEMIAK.

ZIMNY – ‘mający niską temperaturę’: *zazwyczaj przechowywano je [=masło] w zimnych pomieszczeniach* ... *lub umieszczano także ... we wodzie z soló^m* ... (Grodzisko); [Masło] *wkładało się do zimnej wody i wyrabiało się* ... *warzechó^m* ... (Sośniczka); [Schowanko] *no to też takie pomieszczenie małe przy ... kuchni ... też może tam ... służyć do różnych i zi...* *przede wszystkim zimne tam nie było pod...* *żadnego paleniska* ... (Nowy Olesiec); *osełki ... formowano ... ale jeszcze przedem czszeba to wyrobić z wodó^m zimno^m* ... (Pleszew); *kurczak do wody ... który się zagotuje ... odlać to^m wodę ... wypłukać ... zalać ... miy^mso wypłukać ... zalać ponownie czystó^m zimno^m wodó^m* ... (Pleszew); *była foremka ... specjalna w który tam się wkładało maselko ... no i wychodził ... ścisnęło się i wychodził ... baranek ... rzucało się wtedy jeszcze ... go do zimnej wody żeby on tak ... się nie rozleciał żeby się nie roz...* (Pleszew); *galart* ... [...] *gotuje się stóпки świńskie* ... *z warzywami ... obiera się ... w bardzo małej ilości wody ... i ... wkłada się do lodówki czy tam do zimny ... do zimnego pomieszczenia żeby ... to się ste^gło ... i się je* ... (Sośnica); *no najpierw czszeba jo^m [=kapustę] poszatkować* ... [...] *i po dwóch tygodniach w ciepłym*

miejsu ona ukiśnie a potem wynosi sie do ... zimnej piwnicy ... (Marszew); jak sie robi domowy makaron? ... bierze sie móⁿke ... do móⁿki sie kładzie ... jajka ... w zależności od tego ile jez móⁿki przykładowo ... na ... jakieś tam ... pół kilo móⁿki sie ... z dwa jajka kładzie ... do ... do tego ... do tych jajek dokłada sie troszeczkę wody zimnej ... (Kuczków); (Cieśle). > ZIMNE NOGI, ZIMNE NÓŻKI.

ZIOŁO – ‘roślina o pędach niezdrewniałych lub przygotowany z niej susz wykorzystywany w celach spożywczych’: *można dodać ... zioła ... można dodać koper można dodać szczypior lub pieprz i wtedy ... ten ser beⁿdzie miał odpowiedni smag i aromat ... (Grodzisko); dodawano zioła takie jak ... ziele angielskie listeg łatrowy ... (Marszew); no można wykorzystadź na różne sposoby pokrzywa jez jako ... zioło lecznicze czyli można ... suszyć ... (Kuczków); [Rumianek to] zioło z białymi kwiatkami ... [...] [robi się z niego] herbatę napar ... (Pleszew);*

ZIOŁOWY – ‘zrobiony z ziół’: *z jakich roślin sie przyrzóⁿdza herbaty ziołowe? ... z miyⁿty z lipy z ... malin ... (Kuczków); herbatę ziołowe ... [...] rumianek ... i ... lipa ... (Józefów).*

ZIYMNIAK > ZIEMIAK.

ZJAJCZAŁY > (JAJCZEĆ).

ZJAJCZEĆ > (JAJCZEĆ).

ZJEJCZEĆ > (JAJCZEĆ).

ZJEŁCZAŁY > JAŁCZEĆ.

ZJEŁCZEĆ > JAŁCZEĆ.

ZJOTCZEĆ > (JAJCZEĆ).

ZLUKROWAĆ > LUKROWAĆ.

ZŁOTAWY – ‘mający kolor zbliżony do złotego’: *karaś też jes po... podobny do płotki tylko charakteryzuje tym że ma ... złota-we łuski ... (Pleszew).*

ZMAR-ZNO^NĆ > (MAR-ZNO^NĆ).

ZMELIĆ > MELIĆ.

ZMIELIĆ > MELIĆ.

ZMIJAĆ – ‘przybierać inny kolor lub wygląd, nabierać innych cech’: *kapusta po ugotowaniu kolor zmija? ... może czerwona? ... (Sośnica).*

ZMORZYĆ > (MORZYĆ).

ZNIEŚĆ > NIEŚĆ.

ZNOSIĆ – ‘o kurach: składać jajka’: [R1:] *nioska ... [R2:] znosi jajka ... (Pleszew); [Co znaczy, że kura wynosi jajka?] [R1:] znosi jajka ... ale tylko nie w kurniku tylko pewnie gdzieś tam na podwóreczku albo gdzieś ... [R2:] albo w ogródku ... (Pleszew).*

ZO^MB – 1. ‘drobny twór kostny znajdujący się w szczękach, który służy do gryzienia’: [Szczupak] *maje pyszczek ... i ... i zemby ... (Pleszew); 2.* ‘element wystający z jakiejś powierzchni’: *gable ... zbuduj^m ... zbudowane so^m ... z drutu ... i majo^m chyba ... sześ sześ takich ... jak to sie szybko mówi ... no sześ zy^mbów ... o! ... (Sośnica); *dziabka do ziemniaków to jes takie udzon... taka ten że ... ma takie ... czszy ze^mby ... dugie ... i ... czszonek ... (Sośniczka); (Lenartowice).**

ZO^MBEK – zdr., ‘drobny twór kostny znajdujący się w szczękach, który służy do gry-

zienia': *no szczupak to jes duża ryba ... [...] i ... długi taki pysk ... maje pyszczek ... i ... i ze^mby ... drobnutki^e zo^mbki ma ... szczupak ... (Pleszew).*

ZRAZ – 1. 'plaster mocno rozbitego mięsa, podsmażony i duszony': *pieczyste ... pieczenie mieⁿsne różnego rodzaju te ... zrazy ... i rolady ... no i bab... baby pieczone ... (Grodzisko); zrazy mielone ... (Jarocin); zawijane ... znaczy ... zraz ... [...] sie czeba mieⁿso rozbić ... po... i jak sie rozbij^e miyⁿso to wtedy sie w srodek ... różne rzeczy można kłaś ... można kłaś ... grzyby można kłaś ... jakiegokolwiek pieczarki ser czy cokolwiek i sie je zawijaj i ... żeby sie nie rozleciały to sie je nitko^m albo ... wykałaczkami spino ... i można je wtedy smażyć ... (Kuczków);*
2. 'mięso mielone z przyprawami, smażone w formie kuleczki': *to może zrazy ... poczesz^ebn^y jes kawałek mieⁿsa ... wieprzowego jag już mówimy o tym świniobiciu ... z łopatki albo ze szynki ... mieli sie takie mieⁿska przez maszynke ... później sie przyprawia ... zależy jak kto lubi może być z jajkiem z bułko^m z pieprz sól pieprz majeranek ... papryka w proszku ... to... do... formuje sie kuleczki ... i smaży sie na tłuszczu ... na przykład na smalcu sie kiedyś smażyło ... (Broniszewice).*

ZRYWAĆ – ZERWAĆ – 'oddzielać coś od całości przez pociągnięcie, szarpnięcie': *zrywa sie ogórki płucze sie je ... i ... zale... gotuje sie wode ... ze solo^m ... nast^em^pnie przygotowuje sie stój albo małe słoiki ... (Broniszewice); musi ... sie zerwać owoce [czarnego bzu] jak to mówioⁿc ... potem sie owoce ... czeba je umyć ... ułożyć w garnek ... zagotowadź i potym wycisnoⁿć sok ... (Kuczków).*

ZSIADŁE MLEKO – 'o mleku: sfermentowane, kwaśne i gęste': [Żeby zrobić ser]

zsiadłe mleko ... [...] należało je lekko podgrzać ... i odładz na sito ... [...] wtedy ... powstaje ser biały ... (Grodzisko); [Ser robi się] z zsiadłego mleka ... (Sośniczka); [R1:] zsiadłe mleko sie robi ... [R2:] zakwaszone takie ... (Pleszew); no to śmietana sie nazywa no z zsiadłego mleka ... (Sośnica); (Broniszewice); zsiadłe inaczej kwaśne mleko ... (Pleszew).

ZSIADŁY > ZSIADŁE MLEKO.

ZSIOⁿŚĆ SIE – 'o mleku: sfermentować, skwaśnić': *do jakiego naczynia było wlane to mleko ... gdzie sie zsiadło ... no to w tym sie zrobiło ... nie? ... (Pleszew).*

ZSZYWAĆ – 'łączyć brzegi otworu przez szycie': *nadziewosz kurczaka ... i ... gó zszywosz ... (Tomice).*

ZUPA > ZUPA ŚLEDZIOWA.

ZUPA ŚLEDZIOWA – 'zupa na mleku lub śmietanie, której smak nadają śledzie': *jes to zupa śledziowa ... [...] gotujemy ... wode z octu z wody z przyprawami ... nast^ym^pnie po ostudzeniu tej wody dodajemy ... w zależności od tego kto lubi czy mleko czy śmietane ... wszystkie składniki łoⁿczy my i wkładamy do tego śledzie ... słoⁿe lub śledzie z octu ... (Grodzisko).*

ZUPKA > ZUPKA ŚLEDZIOWA

ZUPKA ŚLEDZIOWA – pieszcz., 'zupa na mleku lub śmietanie, której smak nadają śledzie': *no zupka śledziowa ... [...] śledzie i cebulka do tego ... śmietana ... (Broniszewice).*

ZWARZYĆ SIE – 'o mleku: zepsuć się w wyniku ogrzania': *zwarzy się ... (Sośniczka);*

[Mleko, które się nie zagotuje jest] *no take ... niedobre ... znaczy sie serwatka tako ... zwarzone ...* (Cieśle); *taki ser sie robi takie grudki ... [...]* *zwarzy sie no ...* (Pleszew).

ZWIERZ – ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: *ano [krowa] kopie ... no ... i bodzie i kopie ... to jes zwierz ... no to ma prawo kopadź i ...* (Sośnica).

ZWIERZE, ZWIYRZE – ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: *krowa jest zwierze^hciem należoⁿcym do grupy przeżuwaczy ...* (Grodzisko); [Ziemniaki] *nadawały sie do spożycia można je było ... ostrugađź ugotowadź albo podawać zwierzeⁿtom ...* (Broniszewice); *po prostu czszeba je [=ziemniaki] ugotować ... i potem sie roz... roz... rozdrabnia i ... i wmieszuje ... w jedzynie ... dla zwierzoⁿ ...* (Kuczków); [Gospodarz po kolacji wigilijnej] *szed do zwierzoⁿt ...* (Pleszew); *koleⁿdnicy [...]* [przebrani byli] *za czszech króli za zwiryzoⁿta za anioła za diabła ...* (Pleszew); *były również opłatki kolorowe czerwone ... były przeznaczone do czszo-dy i do bydła i do zwierzoⁿt domowych ...* (Pleszew); *były opłatki różowe przeznaczone były dla zwierzoⁿt ...* (Sośniczka); *u nas dawano opłatki wszystkim zwierzeⁿtom ...* (Sośniczka); [Opłatki były] *białe i różowe ... różowy był dla ... zwierzoⁿt ... do krów ...* (Cieśle); *kiedyś dawno temu ... kościelny ... roznosił opłatki ... [...]* *białego dla ludzi ... a taki był pomarańczowy mi sie wydaje dla zwierzoⁿt ... kolorowy ...* (Broniszewice); *białe [opłatki] ... a do ... zwierzoⁿt były różowe ...* (Sośnica); *no chyba wszystkie zwierzeⁿta w Wigilie mówió^m ludzkim głosem ...* (Sośnica); [Po Wigilii] *gospodarz to szed sie dzielić ... do do tego ... do obory ... ze zwierzeⁿtami ...* (Witaszyce); *gospodarz też móg sie podzieliđź opłatkiem ze zwierzeⁿtami ...* (Broniszewice); [Opłatki dawano] *pieskom*

kotom ... ale też takim zwierzeⁿtom gospodarskim ... koniom krowom i świniom ... [...] *dlatego może to stoⁿd wynikało że piez jes bardzo ... jez najwieⁿkszym przyjacielem człowieka ... i kot też ... taki towarzyszym człowieka ... a ... świnki i ... krowy ... dlatego że ... hoduje sie je po to żeby je później jes ... że one so^m też jakimiś bratnimi duszami ...* (Broniszewice); *no to zwierzyⁿtóm sie nawet ... dowalo opłatek ... [...]* *krowom i psóm ...* (Józefów).

ZWIERZE^NCY – ‘pochodzący ze zwierząt’: *okrasa ... [...]* [to] *słonina albo tłusz zwierzeⁿcy ...* (Marszew).

ZWIERZO^NTKO – pieszcz., ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: *cielę to jest zaraz po urodzeniu a cielak to już jest taki kilkudniowy ... zwierzoⁿtko ...* (Grodzisko).

ZWIJAĆ – 1. ‘kształtować podłużny i obły kształt, wałeczek, rulonik’: *ziemniaki ugotowane ... dodaje sie do tego jeszczy moⁿki ziemniaczanej troche takiej ... i po prostu sie wyrabia ... i w taki rulon sie zwija i sie ... tnie na takie te ... pod pod skosym ...* (Witaszyce); *rolady ... [...]* *rozbija sie tłuczkiem mieⁿso ... najlepiej wołowe można też schaby czy szynki ... przygotowuje sie ... taki jak gdyby farsz czyli ... przygotowuje sie prze-ważnie ogórek kawałek w paski krojony ... [...]* *kiszony ... kawałek boczku ... można papryke dać ... cebulke ... mieⁿso sie ... posypuje pieprzem solo^m tam do smaku ... czy tam papryko^m ... mielono^m ... zwija sie to wszystko i sie piecze ... w brytfannie ... no i powstajo^m pyszne roladki ... dobry sos ...* (Lenartowice); *to roladki ... [...]* *no tam mosz ... tegó ... rozbijosz miyⁿso i kładziesz ... kładziesz w to ... ogórek tyn boczek ... możesz grzyby włożyć ... i zwijoz i opiekosz ...* (Tomice); *klops ... to tyż jes ... zwijane*

*miⁿso ... (Gizałki); rolada ... [...] rozbiję się
kawałek miⁿsa ... nakładę się ... smaruję
się musztardę^m nakładę się ogórek ... ogórek
cebulkę ... i kawałek boćku ... kawałek kieł-
basy zwiję się ... i pieczę ... (Jedlec); z miⁿsa
czy biszkoptów^m? ... rolade? ... no to ubi-
jemy jajka ... dosypujemy moⁿki cukier ...
i pieczemy ... i po upieczeniu ... posypuje-
my ściereczke cukrym i zwijamy ... zwijamy
na na ... rulonik ... (Sośnica); (Pleszew);*

2. 'składać i łączyć dwa brzegi półksiężyca':
*no ciasto takie jag na makarón ... i się na...
na... natego ... nadziewa się grzybami ...
i się zwija w taki ... forme ... no ... uszka ...
(Witaszyce).*

ZWIYRZE > ZWIERZE.

ZŻELOWAĆ > ŻELOWAĆ.

Ż

ŻDZIERAĆ – ‘zdejmować z czegoś wierzchnią warstwę, wkładając w to wysiłek’: [Ozory] *parzy sie ... żdziera sie skóre ... gotuje ... w przyprawach ...* (Marszew).

ŻREĆ – ‘o zwierzętach: jeść’: *a świnia żre ...* (Pleszew); (Zielona Łąka).

Z

ŻARCIE – ‘jedzenie dla świń’: *żarcie dla świń ...* (Broniszewice); *żarcie ...* (Marszew); (Pleszew); *futer to jes żarcie do zwierzoⁿt ...* (Lenartowice).

ŻARŁOK – ‘osoba o nadmiernym apetycie’: (Dobrzyca); (Kuczków).

ŻEBERKA – ‘łukowata kość odchodząca od kręgosłupa, osłaniająca klatkę piersiową; część półtuszy wieprzowej zawierająca te kości’: *i potem sie dzieliło [tuszę wieprzową] ... kotlety ... szynka przednia szynka tylnia ... potem żeberka no ... zależy ... ale wszystko czeba było podzielić to mieⁿso ...* (Nowy Olesiec); *bigos zazwyczaj przygotowuje się z kiszzonej kapusty można dodać również kapuste surowo^m ... naste^mpnie dodajemy ... boczek surowy karkówke czy też żeberka ...* (Grodzisko); *rozbiór ... rozbiwanie świni ... [...] to jes karkówka ... teroz ... karkówka ... teroz jes ... łopatka ... boczek ... żeberka ... schab ... golonka szynki ...* (Gizałki); [Części mięsa świni to] *schab karkówka szynka łopatka ... boczek ... [...] żeberka ... boczek ... golonka ... [...] i stóпки i głowizna ... to wszystko co pamieⁿtam ...* (Pleszew); *karkówka z karku ... żeberka z żeber ... golonka z nóg ...* (Kotlin); [Karczaka] *najpierw sie oparza z pierza ... przecina sie wycioⁿga sie ... jelita wszystko sie wyrzuca ... no i kroi sie na kawalki ... i jes z tego filet ... udka ... żeberka takie ... które ido^m na rosół najlepiej ...* (Pleszew); [Na żu-

rek] *gotuje sie ... mieⁿso przeważnie żeberka ...* (Sośnica); *zupa jarzynowa no to jes tak ... marchewka pietruszka seler por ... nagotuje sie na na kościach albo ... na żeberkah i dodaje sie wszystkie warzywa i sie gotuje ...* (Sośnica); (Jarocin); (Kuczków); (Marszew); (Nowa Wieś); 📖 34.

ŻEBRA – ‘łukowata kość odchodząca od kręgosłupa, osłaniająca klatkę piersiową; część półtuszy wieprzowej zawierająca te kości’: [Części świni to] *gierki ... to gierki ... potym jes schab ... na krzyżu ... potym só^m żebra ... potym jes boczek ... jes szynka ...* (Tomice); [Brzuchowina] *to jez miyⁿdzy ... żebr... jak sie kończo^m żebra ... i pod brzuchym to ...* (Tomice); (Kotlin); (Kuczków).

ŻELATYNA, ŻYLATYNA – ‘substancja, która po rozpuszczeniu w wodzie i ostudzeniu tworzy galarete’: *galart ... [...] gotujemy goląki [!] stóпки ... mogo^m być drapki ... od drobiu ... i potym obieramy dobre mieⁿsko z golonek ... i wszystkiego ... i tym wywarem ... zalewamy ... i nie musimy dodawać żelatyny ... jeśli gotujemy z mieⁿs w których nie ma stópeg i nie ma drapek to musimy wtedy dodać żelatyny ...* (Pleszew); *galart ... galareta ... [...] no sie gotuje ... te nóżki ... i potem sie obiera ... i zalewa tym rosołem ... tam ma tyle żelatyny w sobie że po prostu sie samo tworzy a jag mam mało to dodaje żelatyny jeszcze ...* (Witaszyce);

ten ten galart ... czyli ... najpierw sie rozdra... gotuje sie mieⁿso rozdrabnia sie na na drobne czeⁿści ... później do takiego mieⁿska doleje... dodaje sie żelatyny spożywczej ... (Broniszewice); do wywaru dodaje sie żyłatyny ... (Pleszew); to^m żelatynne tyż dowali ale my ... to przeważnie mama nie dowaa ... (Józefów); (Wieczyn).

ŻELOWAĆ – ŻZELOWAĆ – ‘zmieniać konsystencję na galaretę’: *do salcesonu sie używa ... też można używadż mieⁿsa z głowy ... można używać ... ozorek ... czyli jeⁿzyk ... serce ... no i sie gotuje to wszystko i przeważnie sie ... po przyprawieniu ugotowaniu napelnia na goroⁿco ... żołoⁿdeg lub ... jelito grube ... potem sie przyciska ocstawia do ostygniⁿcia ... i żeluje sie to samo ostyga i jes gotowy wyrób ... [...] żeluje czyli no ... samo sie żzeluje jes goroⁿca a później sie zestygnie skrzepnie ... (Lenartowice); konfitury robi sie też z owoców ... w konfiturach so^mowoce w całości ... nie gotuje sie tak długo ... dodaje sie do zgeⁿstnieⁿcia cukier żelujocy ... (Pleszew); steⁿgła sie czyli tam ... zageⁿściła ... [...] no właśnie to żzelować ... w sensie takim ... (Lenartowice).*

ŻMIJA – ‘niewielki, jadowity wąż o szerokiej, trójkątej głowie’: *wyⁿgorz ... jak żmija takie takie coś ... podobne jes ... (Gizałki).*

ŻOŁO^NDEK, ŻOŁO^NDEK – ‘część wnętrzości, w której trawi się pokarm; żołądek wieprzowy wykorzystywany jest jako osłonka wyrobów wędliniarskich, głównie salcesonu’: *piołun jes to liście ... [...] wielkości czereśni ... liści czy czy ... wiśni ... z tym że rośnie przy ziemi jes to zioło ... bardzo skuteczne leczniczo ... na żołoⁿdeg na jakieś tam powiedzmy zatrucia ... (Dobrzyca); fłaczkki sie kroi z ty... żołoⁿdek ze świni ... na paseczki sie gotuje ... sie doprowia i ...*

(Gizałki); kałdun je... to jes ... s... żołoⁿdek ... (Gizałki); żołoⁿdek świni ... (Jedlec); żołoⁿdki wołowe ... (Lenartowice); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczków); (Pleszew); (Tomice); żołoⁿdek ... (Jarocin); to jes właśnie kałdun ... tyn żołoⁿdek taki ... (Jarocin).

ŻOŁO^NDEK > ŻOŁO^NDEK.

ŻÓŁTKO – ‘żółta część ptasiego jaja znajdująca się pod skorupką’: *biały ser czeba najpierw ukisic ... jak sie ukisi po czszech dniach ... to sie przeważnie robi w ciepłe dni ... ón musi mieć ciepło ... ukiszony na troszke na ... na tłuszczu i on sie rozpuszcza ... troche go solimy ... żółtko ze dwa żółtka ... (Grodzisko); dopiero jag [ser] miał taki charakterystyczny zapach ... rozpuszczalo sie go w ko^mpieli wodnej ... dodawalo sie masło ... żółtko ... koper ... i tak powstawal ser smażony ... (Pleszew); ryż z potrawko^m ... robymy zasmażke na maśle ... i zalewamy potrawke rosółem ... robimy do tego śmietanke i żółtko doprawiamy cukrym ... (Pleszew); poⁿczki ... no z żółtek ... żółtka uciera sie z cukrym do tegó sie dodaje cukru waniliowego troszeczke szczypte soli ... (Pleszew); no ... robie [pączki] ... no bio... tyż robie zaczyn z drożdży potym dodaje kilo moⁿki ... osim żółtek ... tłuszcz ... mleko ... (Tomice); chrusty ... [...] zagniata sie moⁿke ... z żółtkami ... i z kwaśno^m śmietano^m ... z odrobino^m proszku do pieczenia ... i po zagnieceniu ... kroi sie odpowiednie kształty i wrzuca sie na rozgrzany olej ... (Grodzisko); jak drożdże wyrosno^m ... kładzie sie je do moⁿki ... leje sie mleko żółtka szczypta soli ... odrobina cukru ... (Wieczyn); naworka ... to jes taka ... no jak to nazwać ... rodzaj zupy ... któro^m sie gotuje na mleku ... gotuje sie mleko ... i na to mleko ... wlewa sie czy wysypuje sie moⁿke wymieszano^m z solo^m i żółtkiem ... (Wieczyn); no różne so^m*

sposoby na babki ... najczⁿściej so^m ... po prostu ucierane żółtka z cukrem ... (Lenartowice); (Gizałki); (Jarocin); (Jedlec); (Kotlin); (Kuczaków).

ŻÓŁTY – ‘mający kolor skórki dojrzałej cytryny’: serwatka ... ogólnie to ma ... kolor taki ... delikatnie żółty ... nie jes bezbarwne ... delikatnie żółty ... (Pleszew); no [mleko] jag jes białe ... intensywnie białe ... i na wirzku jag jest ... takie żółty osad to znaczy że jes tłuste ... (Broniszewice); [Gąska] ma kapeluż na wierzku jes broⁿzowy pod spodem żółty ... go^mbke tako^m ... (Sośnica); u nas? ... [najwięcej jest] tak zwanych czarnych łepków ... [...] mo łepok ... bardzo ciemno broⁿzowy lub czarny ... żółty jes pod spodem ... no i ogonek taki ładny ... grubiućki ... (Wieczyn); [Grzyb kurka] żółty jes ... i ma wywinie^{ty} kapeluszek ... (Sośnica); cukienka jest ... zielona chociaż może też być żółta ... (Lenartowice); no żółtko jes żółte a białko jes białe ... (Tomice); no żółta jes jaglana ... no ale nie wiem czy ona jes z prosa ... (Pleszew); żółta kasa ... kasza z p... nie czasami jez nie jaglana? ... tak wydaje mi sie że jaglana ... (Pleszew); karaś jes taki ... żółty w drobno^m łuske ... (Marszew); rumianek to jes taki biały kwiatek ... ze żółtym ... żółte ma takie w środku oczko ... [...] można zrobić ... herbatkę ... napar jakiś ... (Sośniczka). > SEREK ŻÓŁTY, SER ŻÓŁTY.

ŻREĆ – ‘o zwierzętach: jeść’: [Świnia] žre ... też też ... je ... (Broniszewice); žre ... (Marszew); (Nowy Olesiec); (Pleszew); (Sośniczka); (Witaszyce).

ŻUĆ – PRZEŻUĆ – ‘jeść coś powoli, przewracając w ustach’: krowa ... co robi? ... [...] żuje ... gryzie trawę ... (Grodzisko); [Krowa] żuje ... [...] musi przeżuć ... (Cieśle); [Krowa] żuje ... [...] musi przeżuć ...

[...] przeżuwa ... (Broniszewice); (Sośnica); [Krowa] żuje [!] pokarm ... (Pleszew).

ŻURAWINA – ‘owoc podobny do jagody, ale czerwony; po przetworzeniu wykorzystywany np. jako dodatek do mięs’: żurawina do mieⁿs ... (Pleszew); [R1:] koperkowa ... herbata ... no mieⁿtowa ... [...] [R2:] z czarnej porzeczki ... [...] [R1:] maliny ... żurawiny przede wszystkim ... (Dobrzyca).

ŻYLATYNA > ŻELATYNA.

ŻYTNI – ‘zrobiony z żyta’: zakwasy ... [...] z [mąki] żytniej ... i razowej ... (Pleszew); (Witaszyce); [Mąka] żytnia pszenna ... (Witaszyce); [Na żurek] gotuje sie wode i dodaje sie zakwas przygotowany z moⁿki żytniej ... (Marszew); zakwas ... dodawano do moⁿki lub ... barszcz ... taki kwaśny barszcz ... wykonany z ży... żytniej moⁿki ... (Marszew); moⁿka żytnia ... (Broniszewice); no w dzisiejszych czasach to sie ... raczej kupuje [zakwas do żurku] ale kiedyś sie robiło ... to ... móⁿka żytnia w^loda i sie ... musiało tam ... móⁿka sie wyrobić ... (Sośnica); ze żytniego i pszynnyg^o sie dosypywało móⁿki ... (Józefów); (Wieczyn).

ŻYTO – ‘jedno z podstawowych zbóż, z którego otrzymuje się mąkę i spirytus’: no rwało sie zielone żyto ... i gotowało sie w tym jajka ... wkładało sie do garnka i gotowało sie w tym jajka i były zielone ... (Jedlec); malowanka ... pisanka ... [...] było ... sie ... gotowało wode do który wody sie wkładało ... zielone żyto jeszcze które ... było jeszcze ... niewyrośni^{te} [...] ... (Kuczaków); zrobi sie zacier ... można z żyta można z ryżu można z cukru ... no i musi to ... przejś pewna fermentacja ... [...] oczyszczymy sie z tego spiritus ... czyli samogon inaczy ... (Dobrzyca); 29.

AUTORZY ZDJĘĆ

DerWeg: 32.

OpenClipart-Vectors: 6.

MabelAmber: 31.

Błażej Osowski: 2–5, 7–10, 12–17, 19, 23–30, 34, 35, 36–42.

Späth Chr: 35.

Katarzyna Zagłoba: 1, 11, 18, 20–22, 33.

ŹRÓDŁA ZDJĘĆ

Ekspozycje Skansenu Budownictwa Ludowego Zachodniej Wielkopolski w Wolsztynie: 36, 37.

Ekspozycje Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach (Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy): 1, 3, 8, 10, 33, 41.

Pixabay: 6, 31, 32.

Wikipedia: 35.

Zbiory prywatne: 2, 4, 5, 7, 9, 11–30, 34, 38–40, 42.

1. CENTERFUGA...

2. ARFA, HARFA

3. SIERP

4. JARZE^MBINA

5. LEBIODA

6. PIOŁUN

7. LIPA (DRZEWO)

8. MŁYN

9. LIPA (KWIATY)

10. MŁYN

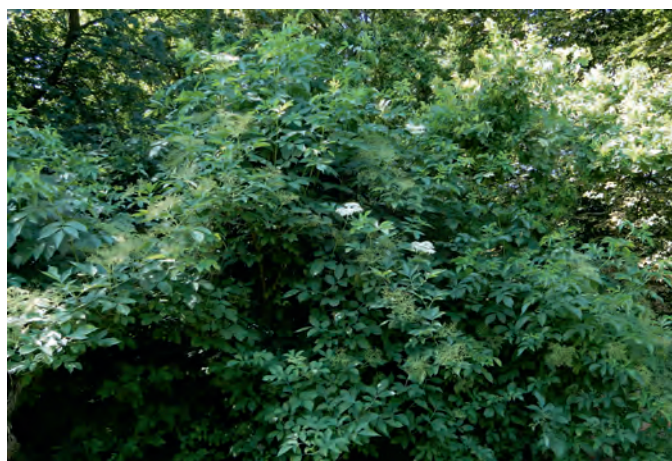

11. MODRAK

**12. DAWNY MŁYN
W PLESZEWIE**

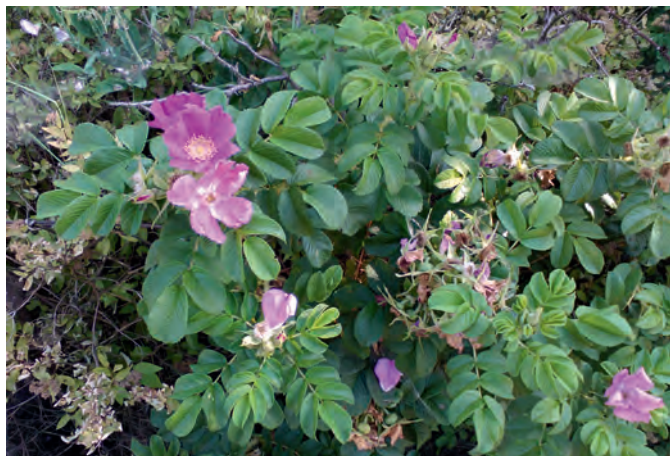

**13. CZARNY BEZ
(KRZEW)**

**14. CZARNY BEZ
(KWIATY)**

15. DZIKA RÓŻA
(KWIATY)

16. DZIKA RÓŻA
(OWOCE)

17. MAŚLAK

18. SZATAN

19. BYCZE JAJO;
PURCHAWKA;
PURCHOWA

20. CZARNY ŁEPEK

21. SOWA

22. MLECZ

23. CIERNŃ; KOCIUBA;
TARNINA

24. DZIKA JEŻYNA

**25. PAPIERÓWKA
(KWIAT)**

**26. PAPIERÓWKA
(OWOC)**

**27. PAPIERÓWKA
(DRZEWKO)**

28. OWIES

29. ŻYTO

30. PSZENICA

31. JE^NCZMIEN^Ć

32. PROSO

33. TRYJER
DO SORTOWANIA,
CZYSZCZENIA ZBOŻA

34. TUSZA

35. GÓNICHA,
GWIAZDA; KOPACZKA

36. WIALNIA

37. POLONIK

38. GE^NÉS, GY^NÉS

39. KRÓL; KRÓLIK

40. KACKA, KACZKA

41. OWCA

42. KWAŚNE JAJA

